STUDIER

I

SVERIGES STATSKUNSKAP

AF

WILHELM ERIK SVEDELIUS
SKYTTEANSK PROFESSOR VID UPSALA UNIVERSITET

FÖRSTA DELEN

LAND och FOLK

UPSALA
W. SCHULTZ.

UPSALA, 1875,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET.
ED. BERLING.

Innehåll.

Företal.

Sveriges Statskunskap är ej mycket bearbetad. Rika källor finnas i vår Officiella Statistik, våra embetsverks och kommitteers berättelser och betänkanden, våra riksdagshandlingar och författningsamlingar, men detta material har blott i mindre mått blifvit föremål för vidare behandling inom litteraturen. Vore det icke så, skulle denna bok varit onödig. Men under närvarande förhållanden då vår statistiska litteratur är temligen fattig, nämligen den litteratur, som beror på bearbetning af källskrifterna, kan äfven ett sådant arbete som detta vara i viss mån nyttigt.

Hvad beträffar statskunskapen eller statistiken i dess vidsträcktaste betydelse, må författaren åberopa det som yttrades för många år till baka i en af honom utgifven liten skrift[1]), hvaruti talades om statistikens förhållande till historien: "Historien behandlar staternas och folkens fortgående utveckling, statistiken åter staternas och folkens tillstånd vid en viss gifven tidpunkt. Men hvarje sak, som statistiken behandlar, har sin historia, och hvarje tidpunkt eller tidhvarf i historien har sin statistik. Ja strängt taget har hvarje ögonblick i folkens lif sin statistik, så vida som detta lif aldrig står stilla, men rörer sig oupphörligt fram eller till baka ("crescendo vel decrescendo"). Statistiken förändras ouphörligt. Historien åter, så snart denna vetenskap lemnar staternas yttre öden och vänder sig inåt, blifver en art statistik och historien må vända sig hvart som

1) "Om Historiska Studier" af W. E. Svedelius, tryckt i Lund 1857, p. 2—3.

helst behöfver hon uplysning af statistiken. Den ouphörliga händelsernas rörelse, som historien skildrar, blifver aldrig klar förr än man känner hvad det är som rörer sig, berättelsen om händelser förutsätter kunskap om tillstånd, folkens, staternas tillstånd, som lefde i rörelsen. Om t. ex. man studerar historien om Gustaf II Adolfs bragder och svenska folkets segrar, eller om Carl XII:s undergång och svenska folkets gräsliga öden, behöfver man känna hurudant detta folk var, huru talrikt, af hvilka beständsdelar det bestod, dess adel, prester, bönder, städer o. s. v. samt hvilka dess lagar och samhällsförhållanden voro, man behöfde känna, hvaraf det lefde, dess näringar och huru det lefde, dess seder, kort sagdt en mängd saker, som tillhöra statistiken om man fattar detta begrepp i dess vidsträcktaste omfång. I våra dagar har den historiska forskningen vändt sig allt mera inåt. Man har mera än förr låtit historien befatta sig med andra saker än krig och politiska stämplingar. Man har vändt sig till lagarnes historia, till handelns, näringarnes historia. Man har börjat efterforska icke blott hvilka drabbningar kämpades i det eller det kriget utan också huru härarne voro sammansatte, hvadan krigsfolket kom, hvad det var som konungarne och folken hade att gifva sine krigsknektar till underhåll o. s. v. Man har börjat efterfråga hvilka former funnos för den offentliga magten i förra tider, huru Råd och embetsmyndigheter och folkrepresentationer voro sammansatta. Genom denna sin riktning på staternas inre lif har historien förlorat något — mera dock i skenet än i verkligheten — af sin romantiska och poetiska karakter, men hon har vunnit ofantligt i omfång, klarhet och djup, hon har blifvit fullständigare, lärorikare. Hon har fått ett nytt innehåll och tillika behållit det hon förut hade, krigen och de yttre politiska händelserna samt det biografiska och psykologiska elementet. Och i denna sin riktning har historien blandat sig med statistiken. Svårigheten är att statistiska förhållanden sällan upptecknades af forntidens krönikeskrifvare och officiel statistik fans ej.

Men i närvarande tid är arbetet lättare. Den nyaste historien sammanfaller lätt med statistiken. Då man söker utreda de nyaste händelserna kommer man ovilkorligt in på den nyaste tidens tillstånd, de samhällsinrättningar, i hvilka vår tid lefver, de krafter, med hvilka tidehvarfvet gör sin historia."

Fäster man sig åter vid den forskningsart, som i egentligaste mening kallas statistik, och som har sitt hufvudsakliga föremål i "de föränderliga eller rörliga förhållanden, hvilka förnämligast genom siffror kunna kort och tillförlitligt uttryckas" [1]), finnes äfven här ett sammanhang med historien, men denna den egentliga statistiken sammanhänger lika nära, om ej närmare, med åtskilliga andra kunskapsarter, geografien och vissa delar af naturkunnigheten. Hos dessa vetenskaper får statistiken ofta söka sin förklaring likasom statistiken äfven sprider ljus öfver dem. Ty uti statistikens lärdomar framträda spåren af naturens lagar, dem ingen mensklig vilja bestämmer, men den mägtigaste måste lyda. Detta visar sig åtminstone mycket tydligt i den del af statistiken, som är grundläggande för det öfriga, nämligen befolkningstatistiken. Väl är det sant att vissa faktiska förhållanden, dem statistiken lägger i dagen, skulle blifvit annorlunda om menniskorna hade gjort sitt lif och sina seder annorlunda än nu har skett, men i dessa statistiska sakförhållanden uppenbarar sig stundom naturmagten eller, rättare sagdt, den af Försynen bestämda verldsordningen på ett af all mensklig vilja oberoende sätt. Folkmängdens förändringar, dess tillväxt och omfång, dess fördelning mellan könen m. m. bestämmer sig under samverkan af naturens lagar och menniskornas sätt att bruka eller missbruka sitt lif.

Historien åter är den menskliga frihetens vetenskap, dess innehåll handlar om den fria viljans bruk. Detta är väl icke så att förstå som skulle de menskliga gerningarne, hvilka be-

---

1) Underdånigt Betänkande och Förslag rörande inrättandet af ett statistiskt embetsverk, afgifvet den 18 juni 1856 af den dertill i nåder förordnade kommitté, p. 191.

stämma historiens innehåll, icke vara begränsade af naturmagten och Försynens verldsordning, men denna högre magt framträder på ett annat sätt i historien än i statistiken. Historieskrifvaren måste vara blind om han ej ser Guds finger i det hela af verldshändelserna, den eviga rättvisans Nemesis går sin gång, orubbelig, oblidkelig, men denna Försynens ordning framträder icke i historien så ögonskenligen synbar, så handgripligen känbar som i statistikens innehåll. En ymnig årsväxt eller en felslagen skörd, en härjande farsot eller ett lyckligt hälsotillstånd, en ostörd fred eller ett ödeläggande krig lemna vittnesbördet om sina följder i den statistiska siffran, som höjer sig eller sänker sig och talar sitt tysta språk, men mycket uttrycksfullt, oberoende af all mensklig vilja.

Ty statistiken talar med ett eget tungomål, han talar med siffror, han låter sin lärdom framstå i numeriska förhållanden och antager dermed en helt annan gestalt än som tillhör den historiska framställningen. Siffrans språk är för den lekande inbillningskraften föga tilltalande och erbjuder icke, såsom historien stundom kan göra, ett tidsfördrif åt den late, som ej orkar tänka. De statistiska siffrorna fordra en spänd upmärksamhet för att siffertalens förbindelse med hvarandra må blifva klar och slutsatsen framträda. Statistiken är tålamodets vetenskap för hvar och en, som icke är af naturen danad för räkenskapsarbeten. Den, som skyr mödan att gräfva sig in i den djupa massan af hundratal, ja tusental af sifferberäkningar, gör klokast att sig aldrig med statistik befatta, ty han duger ej för den vetenskapen. Men rikt belönar sig mödan för den, som förstår att fatta sammanhanget och har öga att se hvad siffran betyder. Hon behöfver sin förklaring, men är denna gifven, då blifver der lif i de nakna numrorna och ur tabellernas torra sifferrader framgår undervisningens ljus så klart som någon vältalighet kan uptända. Detta gräfvande i siffrornas massor kan jämföras med den historiske forskarens arbete, när han genomletar arkivernas halfförmultnade urkunder och stafvar sig

fram till meningen i de dunkla skrifterna. Så om det ena som det andra kan sägas med Geijers ord, som han yttrar om filosofien: ”att filosofera är konsten att drifva schakt och gräfva. Så fordras guldet upp mot solens blick” [1]). Och såsom statistiken, just derföre att han är siffrornas vetenskap, har en viss slägtskap med de ”exakta” vetenskaperna, blifva slutsatserna ovedersägliga om de blott rätt begripas. Rätt uträknad låter sig slutsumman icke af någon vältalig konst förvändas att blifva någon annan än hon är.

För öfrigt kan också anmärkas, att, såsom nyss nämndes om förflutna tiders historia, att denna behöfde sin statistik i fall en sådan stod att få, så finnes äfven för den nyaste tidens statistik ett behof af statistisk kunskap om förflutna tider. Den statistiska kunskapen blifver mera lärorik ju mera jämförelsen kan genomtränga tidernas följd. Men detta kan sällan ske, ty statistiken är en ung vetenskap. Och då staternas och folkens närvarande tillstånd upställes såsom forskningens föremål måste statistikens senaste resultat bestämma framställningens egentliga innehåll.

Det har velat förefalla nästan ovärdigt att medan den officiella statistiken år efter år riktas så väl med innehållsrika årsberättelser om Sveriges befolkningsförhållanden som äfven med andra statistiska redogörelser af ett mångsidigt innehåll, dessa samlingar skulle blifva liggande utan att litteraturens arbetare dermed togo någon befattning. Den officiella statistikens arbeten kunna jämföras med samlingar, som finnas af urkunder för Sveriges historia. Rätt goda historiska arbeten framträda understundom, de fordna tidernas häfder blifva mer och mer uplysta dels genom dessa utgifna urkunder, dels med begag-

1) Minnen, utdrag ur bref och dagböcker. ERIK GUSTAF GEIJERS Samlade skrifter. Första afdeln., T. III, p. 14, tryckt år 1851.

nande af arkivernas otryckta samlingar; det är dock minst sagdt lika angeläget att Sveriges nuvarande tillstånd varder föremål för dylika framställningar. Sveriges geografi, Sveriges befolkningsförhållanden, den svenska kulturens framsteg i närvarande tid och den ståndpunkt, som är upnådd så i den materiella kulturens olika grenar, jordbruket, bergsbruket, manufakturerna, handeln som i den andliga odlingen, så ock svenska statens organisation i dess särskildta delar, allt detta, som kan inbegripas under benämningen statskunskap, vore mycket värdiga föremål för kunnige mäns arbeten och det skulle väl kunna sägas, att skrifter af sådant innehåll äro af större praktisk tillämpning än de länge sedan bortdöda tidehvarfvens historia kan vara. Den historiska forskningen kräfver sin upmärksamhet, men den närvarande tidens statskunskap har samma kraf. Nyttigare arbeten skulle yngre och väl äfven äldre vetenskapsidkare icke kunna företaga sig än att utarbeta s. k. monografier af statistiskt eller om man får säga statskunskapligt innehåll, under hvilket namn då äfven må innefattas arbeten i Sveriges statsrätt.

Sådana arbeten kunde lämpligen bestå i geografiska och statistiska beskrifningar öfver särskildta orter, socknar, härader, städer eller om de kunde utsträckas till hela provinser. De bemödanden, som blifvit gjorda att åstadkomma en allmän, svensk statistik samt en beskrifning öfver Sverige, förtjena ett billigt erkännande, men, öfver hufvud sagdt, är Sveriges rike dock ännu obeskrifvet. Källor finnas om de ock äro något besvärliga att upsöka. Men detta gäller om allt vetenskapligt arbete, som ej blott vill sväfva på ytan. Det är ett mödosamt arbete att idka studier i fall meningen är att de skola vara grundliga. Men den, som eger ett verkligt interesse, underkastar sig gerna besväret, och mödan har sin belöning i medvetandet att hafva gjort ett nyttigt verk, arbetet blifver ett nöje.

Dylika monografier skulle likaledes kunna angå de särskildta delarne af den svenska samhällsförfattningen och det

svenska lifvet i våra dagar t. ex. näringarnes och kommunikationsanstalternas utveckling, kommunalförfattningarnes innehåll och tillämpning, organisationen af allmänna verk och inrättningar, kyrkans och läroverkens författning m. m. samt särskildta stycken af den svenska statsrätten. Vi hafva nyligen med tacksamhet emottagit afslutningen af ett omfattande verk öfver hela vår statsförfattningsrätt och det vore orättvist att icke erkänna det vissa delar af den svenska statsrätten blifvit med framgång bearbetade äfven i andra böcker och skrifter, anledningen blifver derigenom blott så mycket större att med begagnandet af det, som finnes, ännu vidare utveckla de vigtiga ämnena.

Hvad slutligen angår denna bok, som nu gifver sig ut i verlden, vore det oförskämdt om författaren påstod att den samma innehåller särdeles mycket. Tvärtom dess innehåll är temligen knapphändigt och torde väl inför kännares ögon snarare likna dilettantens arbeten, än den vetenskapliga yrkesarbetarens verk. Att innehållet har blifvit inskränkt till ett knappt mått, detta har skett både för nöds skull och med afsigt. Författaren har saknat tid att längre intränga i det vidsträckta ämnet, det händer att om man företager sig ett mycket stort och vidlyftigt arbete, blifver det aldrig färdigt. Det är fara värdt att så skulle hafva gått i fall författaren hade utvidgat sin framställning utöfver de snäfva gränser, inom hvilka den samma nu har blifvit inskränkt. Det är ett oförsvarligt fel om man så bedrifver sina sysselsättningar, att deraf blifver allenast ett ouphörligt arbetande fram och till baka utan att någonsin leda till afgjordt slut, vare sig att detta skulle bestått i en utgifven bok eller i något annat t. ex. en akademisk examen. Det är vidrigt att idkeligen höra talas om saker, som äro ämnade att göras, verk som skola utföras, böcker som äro under arbete och snart komma ut och det sker dock icke, verket blifver icke färdigt, boken kommer icke ut. Författaren har för sin del tänkt på den romerske skaldens ord: ”sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam viribus et versate diu, quid ferre

recusent, quid valeant humeri"[1]), d. v. s. på svenska att man skall, såsom ordspråket lyder, ej flyga högre än vingarne bära. Dessutom är det en sak, som hvarje författare bör iakttaga, att icke bjuda sine läsare ett vidlyftigare innehåll än de på en gång kunna smälta. Stora, tjocka, vidlyftiga böcker äro afskräckande för de fleste läsare och likasom en författare kan hafva ondt om tid att utarbeta en mycket diger bok, så kan äfven läsaren hafva annat att göra, som är både roligare och nyttigare än att läsa den tjocka boken.

Författaren har också tänkt att om det kunde lyckas honom att gifva ett upslag till statistiska arbeten, kunde väl andre finnas, som företoge behandlingen af ämnen, hvilka här blifvit lemnade utanför arbetets omkrets. Författaren har således med afsigt begränsat sitt arbete. Derföre har han icke heller kallat denna bok en handbok i Sveriges statskunskap eller med någon annan titel, som kunnat innebära ett anspråk att boken skulle omfatta hela ämnet. Skriften heter hvad han verkligen är: "Studier i Sveriges statskunskap". Det må så vara att dessa studier icke äro särdeles djupa, ej särdeles vidsträckta, men den gamla satsen torde ock få gälla, att *något* är bättre än *intet*.

På titelbladet står att det nu utkommande bandet utgör "första delen". Meningen skulle således vara att arbetet skulle fortsättas. Ja visserligen är detta författarens önskan och bestämda afsigt i fall tid och omständigheter medgifva. Första omständigheten beror derpå om så många afnämare vilja köpa boken, att förläggaren icke tröttnar; andra omständigheten är den, att arbetet är drygt, tiden knapp och författarens lefnadsställning föga gynsam för en vidsträckt skriftställareverksamhet. För det dryga arbetet i och för sig är jag icke rädd, men embetsgöromålen såsom universitetsprofessor, de fyra föreläsningarne hvarje vecka under läseterminerna samt de tidt och ofta

---

1) Horatius: de arte poetica.

återkommande examensförrättningarne och andra embetsgöromål derjemte uptaga tiden så att det blifver svårt att finna dagar och stunder tillräckliga för egentlig författareverksamhet. Jag har dessutom ansett mig böra företaga ett annat arbete, som skulle omfatta främmande länders statskunskap och är af behofvet påkalladt[1]). De båda arbetena få ej utestänga hvarandra, men huru det skall tillgå att medhinna dem båda och de professorliga embetsgöromålen derjämte vill förefalla i hög grad dunkelt och osäkert.

För det biträde jag har haft den lyckan att få begagna vid åtskilliga sifferberäkningar af sakkunnige män får jag härmedelst uttala min lifliga tacksamhet.

---

1) Det är i allmänhet vådligt att tala om saker, som man *ämnar* göra, det är bättre att vänta till dess man kan tala om hvad man verkligen *har gjort*. Men då jag ej länge sedan fick af en onämnd insändare i en af de större tidningarne emottaga en upmaning att ombesörja en ny uplaga af en bok, som för några år till baka råkade blifva spridd bland allmänheten, har jag bort på något sätt besvara denna upmaning, som framstäldes i ordalag, af hvilka jag kunde finna mig smickrad och för hvilka jag i alla händelser är tacksamhet skyldig.

Upsala i mars 1875.

W. E. Svedelius.

Sverige.

1. Landet.

1. Läge. Gränser. Storlek.

Sverige utgör ett af Europas nordligast belägna länder. Men Norge och Ryssland sträcka sig dock ännu längre mot norden. Söder ut deremot är förhållandet olika på den ryska sidan och på den norska. Rysslands länder utbreda sig ofantligt mycket längre åt söder än Sverige, men Norges land på sin sträckning från norr till söder slutar i hafvet långt förr än Sverige, så att södra Sverige ligger sydligare än någon ort i Norge. Den latitudgrad — 58° —, som betecknar Norges sydligaste bredd, framgår i Sverige öfver ön Tjörn vid kusten af Bohus län och vidare genom den del af landskapet Bohus län, som kallas Inland, samt derefter genom södra delen af Westergötland norr om Alingsås och öfver Wettern söder om Wisingsö, vidare genom Småland söder om Grenna och genom gränsmarkerna mellan Småland och Östergötland — sjön Sommen och Kinds härad —, slutligen genom norra Tjust härad i Kalmar län och ute i Östersjön strax norr om Gotland. Södra delen af Bohus län, en betydlig del af Westergötland, största delen af Småland samt hela Halland, Skåne och Blekinge jämte öarne Gotland och Öland äro således belägna längre söder ut än någon del af Norge.

I bredd med dessa de sydligare delarne af Sverige ligger Danmark, afskildt genom hafvet, men ett smalt haf, lätt öfverségladt. Tyskland upnår det sydligaste Sveriges bredd endast med ett litet stycke af sin nordostligaste landsdel, provinsen Preussen i preussiska monarkien, samt med nordligaste delen af den nya besittningen Schleswig-Holstein, som är Tyska rikets längst i nordvest belägna land. Längre vesterut bortom hafvet

ligger Skotland i bredd med södra och medlersta Sverige. Hela det öfriga Europa är beläget längre i söder än vårt land. Sveriges yttersta latitudgrader äro 69° i norr och 55° i söder, men de yttersta punkterna sammanträffa icke jämt med dessa latitudgrader, den nordligaste ligger något ofvan om 69° och den sydligaste något ofvan om 55°.

Med denna belägenhet befinner sig Sverige helt och hållet under inflytelse af nordens klimat och naturförhållanden, men endast en mindre del af landet sträcker sig norr om polcirkeln. Sveriges nordligaste del, *Karesuando* socken — äfven *Enontekis* kallad — är belägen 2 1/2 latitudgrader norr om polcirkeln, den sydligaste delen, *Skånes södra kust*, ligger vid pass elfva latitudgrader söder om polcirkeln.

Denna utsträckning i norr och söder är betydligt större än utbredningen i öster och vester. Vid pass fjorton latitudgrader skilja de sydligaste punkterna från de nordligaste, afstandet i öster och vester är mycket ojämnt, men öfverstiger i allmänhet knappt 6—8 longitudgrader.

En sak af stor betydelse är Sveriges belägenhet ej blott vid hafvet, men vid tvänne haf. Sverige utgör den större delen af den med Norge gemensama halfön och en stor del af hafskusten på ena sidan tillhör Norge, men såsom Sverige utbreder sig längre i söder än Norge, kommer södra delen af denna hafskust att tillhöra Sverige och hafskusten på andra sidan är helt och hållet svensk. Sverige med sin södra del uptager halföns bredd mellan bägge hafven, men det medlersta och norra Sverige är landfast med Norge.

Och dessutom är ju Sverige äfven landfast med det ryska riket i norra delen af Finland. Det är så, men blott i de aflägsnaste och mindst befolkade delarne af landet likasom också den angränsande delen af ryska väldet består af Lappmarker och land med svag odling.

Dessa trakter, der Sverige har landgräns mot Finland, utgöra jämte Norges gränsmarker mot ryska riket den landsdel, genom hvilken Skandinaviens halfö sammanhänger med Europas fastland. Denna landförbindelse begränsar halfön i nordost, men på alla öfriga sidor är hafvet gräns. Och hela den östra och södra samt den sydvestra delen af halfön tillhöra Sverige, den nordvestra och norra eller nordligaste delen äro Norges länder.

Detta granskap med vissa delar af det ryska riket skulle hafva en helt annan betydelse om det angränsande landet vore ett ymnigt kulturland såsom t. ex. Tyskland vid sidan af danska halfön. Men genom sin halfönatur, sådan denna nu är beskaffad, utgör Sverige i förening med Norge ett från det öfriga Europa nästan aldeles afskildt land. En sådan geografisk belägenhet anvisar åt Sverige och Norge en för dessa länders politiska sjelfständighet och fria kulturutveckling särdeles gynsam ställning. Deruti ligger i viss mon en ersättning för den svaghet, som i andra afseenden är oundviklig i följd af klimatets hårdhet under det nordliga läget, hvaraf följer att jordens odling måste stadna vid mycket måttliga skördar och befolkningen vid ett inskränkt antal. Och då nu Sveriges och Norges folk äro två på samma halfö, så ligger i det geografiska läget en anvisning af naturen sjelf att, då det ej kan hindras att folken äro två, dock bilda en gemensam statsförening. Och på samma gång har halfönaturen utmärkt huru långt och ej längre denna förening skulle sträcka sin geografiska omkrets. Der halfön slutar, der hafvet möter, har naturen menat att Svenskarnes och Norrmännens land skulle sluta. En utsträckning öfver denna gräns kan föranledas genom åtskilliga förhållanden såsom skedde t. ex. när Sverige intog Finland och Norge utbredde sin magt öfver Island, men i ländernas geografiska läge finnes ingen anledning dertill.

Belägenheten föranleder vidare att Sveriges *gränser* måste blifva till största delen sjögränser, nämligen i öster *Botniska viken* från Torne elfs utlopp och till den trakt, der hafvet benämnes *Ålands haf*, hvarefter följer öpna *Östersjön*, som begränsar Sveriges land ej blott i öster, men äfven i söder. Den vestra kusten följer mellanvattnet *Öresund* samt de fjärdar af Nordsjön, som kallas *Kattegat* och *Skagerack*, men norr om denna sist nämnda fjärd hänger Sverige fast vid Norge.

Den del af Sverige, som har *landgräns mot Finland*, består längst upp i norden af Torne Lappmark och der nedanför den del utaf Norrland, som kallas Norrbotten. Gränslinien betecknas norr ifrån af följande vägsträckningar: 1:o Sjöarne *Koltajaur* och *Kilpisjaur* med bäcken *Radje-johka* eller *Kuokima-johka*. Längst upp i norden ligger sjön Koltajaur, på dess stränder sammanträffa trenne rikens gränser, Sveriges, Norges

och Rysslands (Finlands). Ur sjön Koltajaur utrinner den lilla elfven Radje-jokha eller Kuokima-johka och detta vattendrag fortgår genom sjön Kuokima-jaur, hvarefter vattnet inflyter i sjön Kilpis-jaur. Samma vattendrag är riksgräns mellan Sverige och Ryssland (Finland) från utloppet ur Koltajaur till inloppet i Kilpisjaur. Sjön Kilpisjaur åter är en dubbelsjö eller består af tvänne fjärdar, Ylinen Kilpisjaur och Alanen Kilpisjaur, hvilka båda utgöra gränsvatten mellan Sverige på vestra sidan och Ryssland (Finland) på den östra. Men på denna östra sida inskjuter det ryska (finska) landet såsom en kil mellan Sverige och Norge. 2:o *Köngämä* eller *Muonio* elf samt *Torne* elf. Ur Kilpisjaur utflyter Köngämä elf genom sjön Tatsa-jaur och fortgår sedermera genom flera smärre sjöar till granskapet af Enontekis kyrka på finska stranden, hvarest en från Finland framrinnande mindre flod förenar sig med Köngämä elf. Denna elf fortgår vidare med förändradt namn. Muonio elf, och sammanflyter omsider med den från svenska sidan upkomna Torne elf. Efter sammanflödet benämnes vattendraget Torne elf och fortgår under detta namn till utloppet i Botniska viken nedanför den svenska staden Haparanda. Detta vattendrag är riksgräns ända från utloppet ur Kilpisjaur till mynningen i Botniska viken. Gränslinien är således en vattengräns, men på ett ställe är denna gränslinia afbruten så att gränsen blifver landgräns. Detta inträffar vid Torneå stad, ej långt ofvan om utloppet i Botniska viken. Förhållandet lärer vara att der låg i Torne elf en ö, Svensarön eller Svensarholmen benämnd, och på denna ö låg staden Torneå. Men vattnet mellan Svensarön och svenska fastlandet var ett smalt vatten och lärer nu vara så igengrundadt att Svensarön numera snarast sagdt är en från svenska sidan i Torne elf utskjutande halfö, på denna halfö ligger Torneå stad och riksgränsen går utmed den igengrundade vattenfåran eller, om man vill säga landtungan, som förbinder halfön med svenska landet. Torneå stad kan således sägas vara landfast med Sverige fastän belägen inom den ryska (finska) gränsen[1]). Ty denna halfö, Svensarön, hörer till Ryssland (Finland), hvilket förhållande omtalas i gränsereglerings-

---

1) Jfr. om hela gränssträckningen *Gränsregleringstraktaten*, afslutad i Torneå d. 20 (8) nov. 1810. I denna urkund kallas Svensarön en halfö och der talas — art. IV. — om "landsväg", som går från Öfver Torneå till Torneå stad.

traktaten såsom ett undantag från regeln att öarne vester om största djupet i gränsvattnen höra till Sverige likasom öarne på östra sidan höra till Ryssland (Finland). — Öfverhufvud går hela gränssträckningen från norr till söder genom de nordligaste trakterna till och med sjön Kilpisjaur samt från nordvest till sydost utmed Köngämä elf men mera rakt från norr till söder utmed Muonio och Torne elfvar. Landet utmed gränsen på finska sidan är den finska andelen af Torne Lappmark samt den till Ryssland (Finland) afträdda delen af Norrbotten, nu tillhörande Uleåborgs län i Finland.

Landgränsen mot Norge är icke såsom gränsen mot Finland en vattengräns, men betecknas dels af en bergsrygg, dels af en rålinie bestämd efter de båda folkens utbredning, men utan någon af naturen utmärkt gränsskiljnad. Den naturliga gränsen mellan Sverige och Norge skulle vara bergsryggen, det skandinaviska fjället, som kallas *Kjölen*, men denna skiljemur sammanträffar med den politiska gränsen endast i halföns nordligare delar. Att berget icke kan vara riksgräns längre söder ut beror på bergsystemets förändrade riktning. Så länge berget sträcker sin hufvudriktning från norr till söder egnar det sig ganska godt att vara gräns mellan rikena, Sverige ligger på östra sidan, Norge på den vestra. Men under sin fortsättning vänder sig berget i riktning at vester och har då Norges land på båda sina sidor. Det är denna del af bergmassan som skiljer det nordanfjällska Norge från det sunnanfjällska samt med si a bergarmar och dalsänkningar upfyller det sunnanfjällska och under sin vidare fortsättning bildar det vestanfjällska Norge. Men till Sverige hörer berget under denna sin sträckning alls icke. De svenska landskap, som begränsas af fjället, äro Lappmarkerna, Jämtland, Herjeådalen och Dalarne; sidolandet på norska sidan är det nordanfjällska, nämligen Tromsöe och Nordlandens amter samt Throndhiemsamterna. — De landskap i Sverige, som begränsas af Norge, men icke hafva fjällryggen till gräns, äro Wermland, Dalsland och Bohus län. Men Bohus län gör ett undantag från det vanliga förhallandet att riksgränsen är en landgräns. En stor del af Bohus läns gräns mot Norge betecknas nämligen af det från Skagerack inskjutande vatten, som kallas Svinesund och Iddefjorden. Motliggande delar höra till det sunnanfjällska nämligen Hedemarkens, Akershus och Smaalenenes amter.

Sverige utgör ett bland de större länderna i Europa, *storleken* beräknas till 3893 : 4414 sv. qv.mil = 8078 : 853 geogr. qv.-mil = 444814 : 00 kilom. carrés[1]). Med denna ytvidd är Sverige mera än elfva ganger större än Danmark, mera än 2000 geogr. qv.mil större än Norge och något mera än 1300 qv.mil större än Finland. Bland Europas stormagter, om man dit räknar Italien, finnas två, hvilkas landområde är mindre än Sveriges, hvarken Stor-Britannien eller Italien upnår Sveriges storlek. Men bland Europas öfriga stater finnes en, som är större än Sverige, nämligen Spanien. De europeiska magter, som i geografisk storlek öfverstiga Sverige, äro saledes Ryssland, Österrike, Tyska riket, Frankrike och Spanien. Man skulle äfven kunna nämna Turkiet om man dit räknar lydländerna Rumenien och Serbien och räknas äfven det asiatiska Turkiet och Egypten samt Tunis och Tripoli blifver Turkiets land ofantligt mycket större än Sverige, men det land i Europa, som är Sultanen omedelbart undergifvet, upnår icke Sveriges storlek.

Räknar man åter icke blott Sverige, men hela det svensk-norska statsförbundet, så förändrar sig förhållandet. Sveriges och Norges sammanräknade storlek upgår till vid pass 6361 svenska qv.mil eller 13797 geogr. qv.mil då man icke afser skiljnaden mellan det svenska och det norska måttet. Med denna landvidd utgör den svensk-norska statsföreningen den andra i ordningen bland Europas magter i geografisk storlek, blott Ryssland är större[2]).

---

2. Berg.

Sverige utgör icke något högland i detta ordets egentliga mening, ty hvarken är landet upfyldt af berg, ej heller äro de berg, som finnas, utmärkta af sin höjd. Men det nordliga läget med deraf följande klimat föranleder en låg snögräns, sa att bergen betäckas af evig snö redan på en höjd, som under sydligare latitudgrader skulle medgifva en betydlig fruktbar-

1) *Statist. Tidskr.* 1873 häft. 35, p. 2.

2) Norges storlek upgifves hos Broch: Statistisk Arbog for Kongeriget Norge, p. 28 till 2468 : 14 norska eller 5719 : 29 geogr. qv.mil. — Finlands storlek beräknas hos Ignatius, Statistisk Handbok för Findland p. 212 till 6723 : 48 geogr. qv.mil. Jfr. för öfrigt om de särskildta ländernas ytvidd. "Die Bevölkerung der Erde" i Petermanns Mittheilungen, Ergänzungsheft n:o 33.

het. Någon större del af Sveriges land upstiger likväl icke ens till denna snögräns, Sverige har i detta afseende en för odling och fruktbarhet vida gynsammare natur än Norge.

Sveriges högsta berg anses vara *Sulitelma*, beläget på gränsen af Lule och Pite Lappmarker samt tillika på riksgränsen mot Norge, så att berget kan räknas till bägge länderna. Höjden öfverstiger dock knappt 6000 fot medan Norges högsta berg upstiga till 8000 fot. Men äfven med denna uphöjning stiga de skandinaviska bergen ingenstädes öfver den höjd, som ibland jordklotets berg betecknar de medelhöga. Jämförda med Europas öfriga bergsryggar äro de skandinaviska bergen mycket lägre än Kaukasus — ifall denna bergsrygg skall räknas till Europa — och lägre än Alperna och Pyreneena samt en del af Spaniens öfriga berg. De upstiga knappt till Karpathernas och Apenninernas höjd. I allmänhet äro bergen högre i södra Europa än i det norra. Men norr om Alperna och Karpatherna finnas inga så höga berg som de norska och knappt högre än de svenska[1]).

Men om bergens höjd således icke är ovanligt stor, kunde landet dock erhålla en afgjord karakter af bergland genom bergmassans utbredning öfver hela landet. Men icke heller detta förhållande inträffar. Skiljnaden är i detta afseende mycket stor mellan Sverige och Norge. Hela Norge är ett bergland, men blott vissa delar af Sverige äro bergupfyllda, stora stycken äro verkligt slättland.

Den del af Sverige, der de högsta bergen resa sig, äro Lappmarkerna samt Jämtland, Herjeådalen och nordligaste delen af landskapet Dalarne; alla dessa landskap sträcka sig nämligen upp till fjällryggen och bergarmar framgå genom landet. Hela det öfriga Sverige ligger nedanför fjället och har knappt någonstädes en bergshöjd, som närmar sig till 2000 fot men de flesta höjderna upnå knappt hälften af denna höjd.

Men om således Sverige i jämförelse med sådana bergländer som t. ex. Norge eller Schweiz är ett lågt land, så är dock Sverige långt ifrån att i och för sig utgöra ett lågland. Höjderna, ehuru ej mycket höga, äro dock aldeles tillräckliga att

---

1) Jfr. Broch: l. c. p. 162, 172—173. Dessa yttranden om bergen afse naturligtvis de högst upstigande höjderna. För öfrigt finnas visserligen bland de sydeuropeiska bergsystemerna åtskilliga delar, som stadna nedanför de skandinaviska bergens höjd.

atbryta slättens enformighet och åstadkomma en omvexling af höjder och dalsänkningar. Jämfördt med sådana länder som t. ex. Danmark eller Nederländerna är Sverige ett ojämnt, ett bergigt land.

Betraktar man förhållandet närmare, visar sig en bestämd skiljnad mellan den del af landet, som utgör *afsänkningen från fjällryggen*, och de öfriga landsdelarne, som bestämmas till sin form af *medlersta och södra Sveriges landtryggar*.

Den skandinaviska fjällryggens form är så beskaffad att han sänker sig långsamt på svenska sidan, så att en vidsträckt landutveckling der upkommer, men på norska sidan störtar berget brant i hafvet, så att der icke blifver något rum för ett större land, denna del af Norge består af en bergvägg och ett smalt kustland. Samma natur behåller bergsryggen, äfven i den del af landet, der båda sidorna tillhöra Norge, den vestra sidan, som vetter åt hafvet, är ett berg och en hafskust, men på andra sidan öpnar sig rum för en betydligare landutveckling, dock så att äfven detta land upfylles af bergarmar, så att landet består af bergsträckor och dalsänkningar. På detta sätt utgöres hela Norge af bergmassan med dess armar och dalarne der emellan.

Den sist nämnda delen af Norges land, der den större landutbredningen förekommer, är det sunnanfjällska, men det smala kustlandet är det vestanfjällska och nordanfjällska Norge.

Vare detta anmärkt för jämförelsens skuld. Sveriges gestalt är en helt annan, icke blott på det sätt, att den långa afsänkningen bildar ett större land, men detta land är icke heller så bergupfyldt som det sunnanfjällska Norge och mycket stora delar af Sverige ligga aldeles skiljda från fjället, bergen förvandla sig till landtryggar.

Den del af Sverige, som beröres af fjällryggen, är i allmänhet norra Sverige, nämligen de landskap som nyss nämndes, de inre delarne af Norrland samt nordligaste delen af Dalarne. Dessa landsdelar äro verkliga afsänkningar från fjället med framstrykande bergsträckningar och dalar der emellan, men ej så starkt utbildad bergnatur som Norges.

Genom dessa landskap sänker sig berget emot *Botniska viken* och i denna afsänkning deltager äfven landskapet Helsingland, men detta landskap upstiger ingenstädes ända fram till fjället. Detsamma kan sägas om Gestrikland och den del af norra Upland, hvarest den från källor uppe i fjället nedström-

mande Dalelfven har sitt utlopp. Landskapet Dalarne åter deltager i afsänkningen till Botniska viken med en stor del af sitt område, dit strömmar Dalelfven, men en icke ringa del af Dalarne sänker sig åt ett annat håll, till sjön *Mälaren*, dock utan att upnå denna sjö, ty nedersta sluttningen tillhör landskapet Westmanland, hvarjämte äfven en mindre del af Dalarne tillhör den del af Sverige, som sluttar till sjön *Wenern*.

Men dessa nu omtalade landskap äro icke de enda, som utgöra sluttningar från bergsryggen. Detsamma kan sägas om Wermland och väl äfven om Dalsland, ehuru på samma sätt som Helsingland att landet icke upnår den egentliga bergsryggen, det tillhör de lägre afsatserna, de högre trakterne deremot ofvanför Wermland och Dalsland tillhöra Norge och i Wermland sluttar en del af landet från Dalarnes fjäll. Och dessa svenska landskap sänka sig icke mot hafvet, men emot det stora innanvattnet, *Wenern*.

Det öfriga Sverige deremot genomstrykes af landtryggar, så att äfven der upkomma höjdsträckningar och dalbottnar. Inom det medlersta Sverige, det s. k. Svealand, torde högsta uphöjningen förekomma i *norra delen af Örebro län*, som har brukat sägas höra till landskapet Westmanland, ehuru landet är i borgerligt afseende förenadt med Nerike. — Gränsen mellan Svea- och Götaland betecknas af de skogbeväxta höjder, som förekomma under benämningarne *Tiveden*, *Tylöskogen*, *Kolmården*. Men jämte dessa höjder utmärkes gränsen mellan landshufvuddelarne äfven af de stora sjöarne Wenern och Wettern. Norr om dessa gränsskiljnader sänka sig de egentliga Sveaprovinserna dels till Östersjön, dels till den vattensamling som bildas af Mälaren och Hjelmaren och en af dessa provinser, Nerike gränsar till Wettern. Fördelningen är sådan att Roslagen och en stor del af Södermanland sänka sig mot Östersjön, men de inre delarne af Upland samt provinsen Westmanland och en stor del af Nerike så ock en del af Södermanland slutta till Mälaren och Hjelmaren, södra delen af Nerike sjunker emot Wettern och en del af Örebro län emot Wenern.

Men söder om skogshöjderna utbreder sig Östgötaslätten och landskapet Westergötland med dess slättmarker.

På andra sidan söder om dessa trakter resa sig återigen andra höjdsträckningar, *Holaved* skog samt den *Småländska bergsbygden* och *Westergötlands berg*. Här ligger Götarikes

högland, om man får bruka en oegentlig benämning, och derifrån sänka sig länderna ned till hafvet på flera sidor, öster ut genom Kalmar län och Blekinge till Östersjön, vester ut genom Halland och väl äfven Bohus län till Kattegat, söder ut genom Skåne till bägge hafven och till Öresund.

Men i en del af sydvestra Sverige äro dalbottnarne fyllda af de stora sjöarne, Wenern och Wettern och vissa landsdelar sänka sig icke till hafvet, men till dessa innanvatten.

Söker man sammanfatta en allmän slutsats, så visar sig att Sveriges natur skiftar och bryter sig på flera omvexlande sätt. Ty Sverige har dock vissa trakter med verklig höglandsnatur i Lappmarkerna, och derjämte öppna, långsluttande affall från bergsryggen i de nedra delarne af Norrland samt i Helsingland, Gestrikland, Dalarne, Wermland och Dalsland. Landtryggarne, som sträcka sig i olika riktningar, föranleda likaledes en omvexling af höjder och dalbottnar, der utrymme finnes äfven för stora, jämna slättmarker. Om Sverige icke är något bergupfyldt högland, så är det likväl ännu mindre ett flackt slättland, men snarare ett land af terrasser, som höja och sänka sig steg för steg. Så utgöra Norrlands kustprovinser det första trappsteget från Botniska viken, men ofvanför dessa landskap ligga de högre afsatserna, som bildas af Lappmarkerna. På samma sätt, men med mindre skarpa drag, utgöra Mälarstränderna det första steget uppåt, men ofvanför dem höja sig högre afsatser i Örebro läns samt det egentliga Westmanlands bergslagsbygder. Samma ställning intages af Halland, Blekinge och Kalmar läns kustbygd i förhallande till det inre Småland och Westergötland.

---

3. Vatten.

Med höjdförhållanden stå *vattensystemerna* i närmaste förbindelse. Af höjdernas riktning bestämmes vattnens, medan åter vattnen utmärka hvartåt landet sluttar äfven der höjden är föga märkbar.

Det svenska landets form, aflång med mycket större längd än bredd, föranleder antingen att ingen mycket lång flodutveckling kan upkomma eller också måste floderna flyta med hufvudriktning efter landets längd d. v. s. mellan norr och söder. Men då nu fjällryggen framgår just i denna riktning och således delar

halfön i en ostlig och en vestlig hufvuddel så kunna i den del af landet, som beröres af fjället, vattendragen endast genomgå landets bredd mellan öster och vester och flodutvecklingen måste blifva mycket kortare än om densamma följde längden mellan söder och norr. En längre flodbana kan dock bildas på svenska sidan än på den norska, hvarest fjället gränsar till hafvet. I den öfriga delen af Sveriges land, hvarest fjället icke finnes, måste flodernas riktning bero af landtryggarnes gång, hvilken åter är mycket omvexlande, men om också samma likformighet i höjdernas sträckning, med hufvudriktning från norr till söder, icke finnes här såsom hos fjällryggen i norra Sverige, så är likväl höjdernas riktning så beskaffad, att mycket långa flodbanor ej kunna upkomma. Förhållandet kan något jämkas derigenom att bergarmar och landtryggar kunna omsluta dalbottnarne i sådana riktningar, att floden nödgas upsöka sin väg och sjön sitt aflopp på andra sidor än höjdernas hufvudsträckning synes utvisa, men icke heller på detta sättet upkommer någon mycket lång flodutveckling. De norrländska elfvarne genomflyta landet tämligen fritt i den riktning, som af bergsryggen bestämmes. I medlersta och södra Sverige hinner floden icke mycket långt förr än han möter en stor sjö eller hafvet. Våra längsta floder äro de norrländska samt Klarelfven och Dalelfven, hvilka alla komma fran fjällen, men icke heller dessa äro i afseende på längden jämförliga med de mycket stora floderna i andra delar af Europa. Den allmänna slutsatsen är att *floder af ovanlig längd icke hafva något utrymme i Sverige.*

Men deremot finnes intet hinder att *antalet* kan vara betydligt och *vattenmassan* stor. Det senare förhållandet befordras genom förbindelsen med de stora sjöarne. Den flod, som afleder en sådan sjö som Wenern, måste föra ett betydligt vattenförråd och det är icke någon ringa vattenmassa, som Wettern utsänder genom Motala elf eller Norrström hvälfver fram ur Mälaren vid Stockholm. Och äfven fjällryggens floder framträda med mycket väldig magt t. ex. Ångermanelfven nedanför Sollefteå och Dalelfven vid Elfkarleby.

Pa flodernas längd, på deras antal och på vattenmassans storlek beror till en stor del dessa vattens användbarhet för kulturens ändamål. Men denna sak beror dock äfven af vattnenas belägenhet, deras djup, deras afsänkning med deraf följande lugnt eller forssande lopp och hvad öfrigt kan vara, som

bestämmer vattnets egenskap att vara *segelbart* eller icke. Och i detta afseende är Sverige mindre väl försedt. Landets natur är icke sådan som befordrar flodernas egenskap att vara segelbara. Marken är icke af den art att floderna kunna gräfva sig en jämn väg, men vattnet måste kasta sig ur en högre botten till en lägre med forssar och fall. Vissa stycken af floden kunna befaras, men snart kommer en forss, ett fall, som afbryter vägen.

Men återigen, så mycket dessa forssar och fall må vara hinderliga för seglingen, så befordras genom dem ett annat sätt att begagna vattnet, nämligen såsom drifkraft för industriella verk. Nu har väl detta sätt att använda vattenkraften förlorat en stor del af sin vigt genom uptäckten af ångans brukbarhet. Men å andra sidan kan sägas att der strömmande vatten finnes, kan ångan i vissa fall umbäras, naturen har gifvit drifkraften gratis. Det är troligt att om Skandinaviens forssar och fall hade legat i England, skulle Englands fabriksindustri icke behöft vänta pa angmachinernas uptäckt för att upna sin storhet. Att de svenska vattenfallen icke mägtat åstadkomma en sådan industriell utveckling hos oss, detta kommer deraf att de icke begagnas i sa hög grad som deras vattenrikedom kunde föranleda. Öfriga förhållanden, som fordras för en stor industriell rörelse, finnas icke i motsvarande mått, vi mägta icke använda all den vattenkraft, som finnes. Mycket beror t. ex. på vattenfallens belägenhet. En del ligga långt bort i urskog och fjäll, dit odlingen ännu icke under långliga tider kan komma att sträcka sig. Men om vattenfallens betydelse icke är tillräcklig att öfverväga andra inflytelser af ogynsam art, så vore svarigheterna dock mycket större ifall dessa vattenfall icke funnos. Den nytta vattenfallen medföra kan man se om man färdas genom bergslagsbygderna och skogsmarkerna med deras jernbruk och sågverk.

Hvad för öfrigt beträffar beskaffenheten af de svenska vattenfallen, så träffar man idel långa, strida forssar, men sällan nagot fall fran en större, lodrät höjd. Detta hindrar likväl icke att ju dessa forssar kunna framstå med mycket väldig magt genom vattenmassans storlek, t. ex. Elfkarleby och Trollhättan. Dessa fall — för att icke tala om de stora Norrländska fallen — äro utan tvifvel bland de större i Europa genom de högst betydliga vattenmassorna, Dalelfvens och Wenerns.

Men om således den förmån är oss förnekad, som segelbara floder skulle medföra, har naturen gifvit oss i viss mon en ersättning i de segelbara *sjöarne*, hvilka icke blott äro särdeles många till antalet, men några af dem så stora, att de verkligen bereda tillfällen till förbindelser, som sträcka sig öfver betydliga delar af Sveriges land. Man skulle visserligen kunna tänka sig en sjö, som icke vore segelbar, hon kunde vara så upfyld af hemliga klippor och skär att seglingen vore förenad med den yttersta fara, stränderna kunde vara sådana att hamnar och landningsplatser saknades. Men så snart dessa eller andra särskildta förhållanden icke äro i vägen, öpnar sig på sjön en segelbar väg, som i vissa fall kan vara till och med mera brukbar än floden. Detta beror på sjöytans storlek, dess form och utsträckning med vikar och bugter i olika väderstreck. Det är väl sant att om man lemnar åsido de oerhördt stora sjövattensamlingarne, som finnas i Asien och i Amerika, sjön Aral, sjön Baikals och det stora nordamerikanska sjösystemet, så kan en sjö väl icke beröra en så lång linie som en lång segelbar flod, men en sjö, som är af något betydlig storlek, förbinder dock en mängd från hvarandra aflägsna orter. Är landet nu sådant att långa, segelbara floder saknas, så uträttas mera genom begagnande af sjön än genom floder med inskränktare längd. Mälaren t. ex. med sina åt olika håll inskärande vikar, sin mängd af öar och halföar, öpnar tillfällen till förbindelser inom en ganska stor del af medlersta Sverige; Wenern med sin vidsträckta vattenyta uptager en rymd, hvars gränser ligga ganska långt från hvarandra, Wermlands bergslagsprodukter och Westgötaslättens spanmål kunna mötas på sjön.

För öfrigt förhåller sig sjön till floden på det sätt, att båda, förenade, göra systemet fullständigt. Den ena segelvägens användbarhet ökas genom förbindelsen med den andra. Så t. ex. om Klarelfven och Westgötafloderna voro segelbara och Trollhättans klippor icke funnos och forssarne i Motala ström vore borta, skulle Wenerns och Wetterns betydelse för segelfarten vara ännu större än densamma nu är och likaså om en segelbar flod af sådan storlek som Göta elf genomflöt en fruktbärande mark på den rymd, der nu Wenern och Wettern hvälfva sina böljor, så skulle denna gåfva af naturen, ehuru dyrbar hon vore, dock ej ensam vara tillräcklig att öpna så vidt utbredda förbindelser som dem, hvilka befordras af färden på de stora sjöarnes ytor.

En särskildt fördel af sjöarne består i deras brukbarhet för konstgjorda vattenvägar. Kanalernas nytta är dubbel, dels att ersätta segelbara vatten, som saknas, dels att sammanbinda dem, som finnas, och att så medelst utvidga det segelbara vattensystemet. Nu sakna vi segelbara floder, men kanaler kunna vi erhalla genom att sammanbinda sjöarne. Utan sjöar funnes väl icke Göta kanal och funnes han äfven, men Wenern och Wettern vore borta, sa vore nyttan knappt hälften af hvad hon nu är. Kanalledningen skulle då endast bilda en linie, nu öpnar hon tillträdet till de stora sjöarnes vidt utbredda rymder. Följer man vägen från Mem till Göteborg, från Slätbaken och Östersjön till Göta elfs mynning i Kattegat, så består största delen af den långa vägen utaf sjöar. Detta är en bild af Sveriges segelbara vattensystem, sjöar utgöra största delen, floder den mindsta, menniskoarbete fordras för att göra vattnet rätt brukbart, men dervid har sjön undangjort mycket[1]).

Europas näst sjöupfyllda land lärer vara Finland, men Skandinaviens halfö torde intaga andra rummet. Ryssland, som, oberäknadt Finland, innehåller Europas tvänne största sjöar, Ladoga och Onega, har dock endast en mindre del af sin yta sjöbetäckt, ty dessa sjöars ytvidd, ehuru mycket stor, förlorar sig dock emot landets stora utsträckning och samma förhållande gäller om äfven man sammanräknar de öfriga sjöar, som finnas i Ryssland. Och de ryska sjöarne äro samlade i öfvervägande mängd inom vissa hufvuddelar af landet, hvaremot andra stora landområden äro ganska knappt försedda[2]). De svenska sjöarne äro mera jämnt fördelade på landets särskildta hufvuddelar. Med undantag af de båda största ryska sjöarne, Ladoga och Onega, finnes ingen större sjö i Europa än Wenern, hvilken således är den tredje i ordningen, den fjerde är åter en rysk sjö Peipus, men den femte är vår svenska sjö, Wettern[3]).

1) Jfr Agardh: Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige; T. I. 2, p. 166—167.

2) Tegoborski: Etudes sur les forces productives de la Russie; T. I. p. 19—20 och tabellen öfver en mängd ryska sjöar i Handbuch der Geographie und Statistik begründet durch Stein und Hörschelmann, neu bearbeitet von Wappäus; T. III. 1, p. 66.

3) Skiljnaden i storlek upgifves på följande sätt: Ladoga = 324 Onega = 229 Wenern = 94 Peipus = 51 Wettern = 33 geogr. qv.mil. Peipus är förenad med den s. k. Pskowska sjön, som utgör 14 geogr. qv.mil, men sammanräknade storleken 65 qv.m. stadnar i alla fall langt nedan om Wenern. Wappäus: l. c. och om de svenska sjöarne Statistisk Tidskrift 1873 häft. 35, p. 2.

Skandinaviens ymniga förråd på sjöar tillhör företrädesvis Sverige. Förhållandet bestämmes af ländernas natur. Norge, det bergupfylda landet med trångare dalbottnar, har icke samma tillfälle för en större sjöutveckling som Sverige med dess vidöpna dalar. Den del, der de största sjöarne äro belägna, är just det medlersta och södra Sverige, landtryggarnes land, hvarest vattnet samlar sig i de af landåsar på flera sidor omgifna, men likväl ganska vidsträckta dalbottnarna; der bildas betydliga sjösamlingar. Det norra Sverige med sina fjälldalar är visserligen också försedt med en mängd sjöar, men dessa äro af en egen art, de utgöra utvidgningar af fjällfloderna, vattensamlingens form och natur är mångenstädes ett mellanting af sjö och flod.

I allmänhet är skiljnaden betydlig mellan vattnen i norra, medlersta och södra Sverige. *Norra* Sveriges floder upkomma på fjällen och rinna med strid och häftig fart genom forssar och fall, men på de ställen mellan forssarne, der vattnet är lugnt, händer det att floden vidgar sig till sjö med långsträckt form, aflånga, smala sjöar. Sjöarne i norra Sverige äro, såsom nyss nämndes, utvidgade flodbäddar eller utgöras de af vattensamlingar uppe i fjällen, hvarifrån floderna komma. Ett och annat stort undantag finnes likväl, nämligen *Storsjön* i Jämtland och *Siljan* i Dalarne och man kunde äfven tillägga *Gestriklands Storsjö* och *Dellen* i Helsingland. Dessa sjöar kunna icke kallas fjällsjöar och ej heller utvidgade flodbäddar, de utgöra sjelfständiga vattensamlingar, som af floderna genomflytas.

Men i *medlersta* Sverige är gestalten en annan. Der emellan landryggarne, i de stora öpna dalbottnarne ligga de stora sjövattnen Mälaren, Hjelmaren, Wenern, Wettern; till dessa stora förvaringsrum samla sig floderna från landryggarnes höjder, sjön är medelpunkten, floderna äro såsom funnos de för sjöarnes skull. Norra Sveriges floder flyta ut ur landet till hafvet, men i medlersta Sverige flyta floderna till en stor del in åt landet, de flyta till sjön eller också äro de afloppsfloder från sjöarne. Så t. ex. flyta Wermlands elfvar och Westergötlands åar samt Dalslands stora vattensamlingar till Wenern, men ut från Wenern flyter Göta elf.

En annan skiljnad är att då medlersta Sverige icke beröres af fjället, men blott af de låga landryggarne, kan flodernas fall

icke blifva så bradstörtande som i norra Sverige, men en likhet finnes, att landet sänker sig i afsatser, floden faller steg för steg, smärre forssar bildas. Men så väldiga vattenfall som de norrländska och Dalelfvens vid Elfkarleby finnas icke i medlersta Sverige utom ett enda, Trollhättan.

Ännu en skiljnad är att floderna hvarken i längd eller i vattenmassans storlek kunna mäta sig med norra Sveriges elfvar. På de låga landryggarne samlar sig icke så mycket vatten som på fjällen och vägen afbrytes af de stora sjöarne. Undantag skulle kunna nämnas, Klarelfven och Dalelfven i fall man räknar Wermland och Dalarne till medlersta Sverige såsom man rätteligen det gör i afseende på belägenheten, men i afseende på höjdförhallanden och vattensystemer hafva dessa landskap samma natur som norra Sverige[1]). — I afseende på vattenmassans storlek får åter undantag göras för Göta elf och Motala ström, som föra Wenerns och Wetterns vatten till hafvet.

I *södra* Sverige på sluttningen från de småländska och vestergötska höjderna förändras förhållandet åter igen. Så stora sjövattensamlingar som i medlersta Sverige finnas icke här, floden flyter sin egen väg, det händer att han träffar sjöar under vägen och han genomflyter dem, men han finner icke sitt slut i dem och han har icke någon så stor centralsjö att afleda som Göta elf med Wenerns vatten och Motala ström med Wetterns. Men olika äro södra Sveriges floder mot floderna i Norrland, ty de södra floderna äro icke fjällfloder och deras storlek är icke sådan som hos de norra.

Alla dessa allmänna förhållanden återfinnas vid en närmare betraktelse af de särskildta större vattensystemerna.

Följer man först det *norra* Sveriges vattensamlingar så är

1. **Torne** elf med *Muonio* och deras bifloder det första. Men detta vattensystem är icke helt och hållet svenskt. Ty då Muonio först och sedermera den förenade floden med namnet Torne utgör riksgräns, följer att den del af flodområdet, som ligger öster ut, hörer till Finland och ryska riket. Blott ena stranden af Muonio likasom af Torne efter flodernas förening hörer till Sverige, men Torne före föreningen med Muonio är svensk med bägge sina stränder. De svenska områden, som

---

1) Detta dock med undantag af det nyss nämnda förhallandet att Wermlands elfvar flyta in at landet till Wenern, men icke ut till hafvet såsom de norrländska elfvarne.

vattnas af detta flodsystem, äro Torne Lappmark samt Norrbottens landskap. Vattnens gång är följande.

1. *Koltajaur*, *Kilpisjaur* och *Köngämä* elf. Ur sjön Koltajaur utgår ett litet vattendrag *Radje-johka*, som förbinder Koltajaur med sjön Kilpisjaur. Ur Kilpisjaur utgår Köngämä elf. Det svenska landet är Enontekis tingslag, som äfven kallas Karesuando, beläget i Torne Lappmark — 2. *Muonio* elf är en fortsättning af Köngämä elf med förändradt namn. Benämningen Muonio vidtager i Pajala tingslag, söder om Karesuando. Elfven fortgår med detta namn till granskapet af Kengis jernbruk nära Pajala kyrka. — 3. *Torne* elf utflyter ur sjön Torne träsk och genomflyter Juckasjärvi tingslag i Torne Lappmark samt ingår vidare i Pajala tingslag och möter Muonio elf vid Kengis jernbruk. — 4. Den förenade *Torne* och *Muonio* elf, som vanligen benämnes Torne elf, fortgår från Kengis jernbruk, genom Pajala, Öfver Torneå och Neder Torneå tingslag, förbi berget Avasaxa till utloppet i nordligaste delen af Botniska viken, något nedanför staden Haparanda på svenska sidan och staden Torneå på halfön Svensarö[1]). — Hela vattendragets riktning går från nordvest till sydost genom Karesuando, men derifrån nästan rakt i söder.

Bifloder uptagas ej många af någon större betydenhet i Muonio och de nordligaste vattnen, men Torne elf uptager före sin förening med Muonio floderna *Rautajoki*, *Vittangi* och *Lainio*, hvilken sist nämnda synes genomgå en nästan lika lång flodbana som Torne elf. Nedanför Kengis i den förenade elfven inflyta blott smärre vattendrag. Utrymme finnes icke för någon större biflod, ty Kalix elf med sitt vattensystem ligger ej långt borta och flere smärre vatten utfalla på kusten mellan Torne och Kalix. Samma förhållande eger rum på finska sidan att ett annat vattensystem, Kemi elf, ligger tämligen nära.

Torne elf står i förbindelse med Kalix elf, men på ett sådant sätt att ingendera floden är biflod till den andra. Här inträffar nämligen det ovanliga förhållande att en sammanbindningsflod förbinder bägge hufvudfloderna utan att likväl någondera af dem förändrar sin riktning. *Tärendö* elf förenar sig med Torne något ofvanför Lainio elfs inlopp, men samma Tärendö elf har sin utgångspunkt i Kalix elf.

---

1) Jfr. ofv. p. 4.

2. **Kalix** elf tillryggalägger en betydlig väglängd genom Torne Lappmark och landskapet Norrbotten. Vattendraget begynner med en sjökedja, *Lodjojaur*, *Pajtasjaur* och *Kalasjärvi*, hvarefter vattnet med gestalt af flod fortgår i riktning från nordvest till sydost till föreningen med Tärendö elf, men vänder sig derifrån mera rakt i söder. Stränderna tillhöra Juckasjärvi, Gellivare och Pajala tingslag, men derifrån framgår elfven genom Öfver- och Neder Kalix tingslag till sitt utlopp på Botniska vikens norra kust.

Kalix elf sträcker sitt flodområde betydligt längre på vestra sidan in at Gellivare än på den östra åt Juckasjärvi och Pajala, hvarest Torne elf snart nog möter. De vigtigaste bifloderna inflyta också vester ifrån, nämligen a) *Kajtom* elf ur sjön Kajtomjaur i Gellivare tingslag och b) *Ängesa* elf, som utgör en förening af två floder *Ängesån* och *Lina* elf. Kajtom elf träffar Kalix elf redan uppe i Gellivare lappmarksland, men Ängesåelfven inflyter icke förr än i närheten af Öfver Kalix kyrka [1]).

3. **Råne** elf har något kortare flodbana än Kalix och Torne, han begynner sin bana i Gellivarelandet och sjön *Radnejaur*. Elfven kallas *Radnejoki*, hvilket namn under den nedra delen af banan förbytes till Råne. Utloppet eger rum i Botniska vikens nordvestra hörn inom Råne tingslag. Riktningen går från nordvest till sydost och elfven uptager ett tämligen aflägset tillflöde, *Ajmojoki* med dess fortsättningar, *Randaträskelfven* och *Söder Lillån*, hvarefter Råne elf bildar sjöarne *Hvaljträsk* och *Degerselet* [2]).

4. **Lule** elf utgör det bestämmande vattendraget för ett vidsträckt område, nämligen det land, som kallas Lule Lappmark. Lule elf är dubbelflod och båda grenarne utgöra på den öfra delen af sina banor sammanbindningsfloder för en rad af fjällsjöar, så att öfra delen af vattensystemet har en öfvervägande karakter af sjö. a) *Lilla Lule* elf strömar ur sjö och i sjö genom Quickjocks och Jockmocks lappmarkstrakter i sjöarne *Saggatjaur*, *Skalkajaur*, *Randijaur*, *Purkijaur*, *Vajkijaur*, men antager sedermera en bestämdare karakter af flod. b) *Stora*

---

1) Ängesåelfven uptager Skröfelfven med dess fortsättning Tväråu samt Böne elf.

2) På norra eller nordöstra sidan inflyta Norra Lillån samt Rörån.

Lule elf utgår likaledes ur en lång kedja af sjöar, *Virijaur* och *Vastijaur*, *Tsidnajaur*, *Suorrajaur* m. fl. och slutligen den stora sjön *Lulejaur*, men antager sedermera bestämd karakter af flod och gör sitt stora fall *Njommelsaska*. c) Den *förenade Lule* elf flyter utan större sjöbildning från den plats, der föreningen eger rum ofvanför *Storbacken*, till utloppet på Botniska vikens nordvestra kust i den hafsvik, der staden Luleå är belägen. Landet, som genomflytes af stora Lule elf, är gränslandet mellan Gellivare och Jockmocks tingslag, men floden går sedermera längre in i Jockmock och den förenade elfven genomgår Öfra och Nedra Luleå tingslag.

Redan egenskapen af dubbelflod antyder ett vidsträckt vattenområde och detta ökas ännu mera genom bifloder. De båda sjökedjorna, ur hvilka de båda elfvarne utgå, förbinda sig med andra samlingar af fjällsjöar och Lilla Lule elf uptager den s. k. *Perleelfven*, som i sin ordning afleder en sjökedja. Här framträder således i stort mått det vanliga förhållandet i dessa landsdelar att floden utvidgar sig till sjö eller utgör sammanbindningen mellan sjöarne. Men sedan vattnet har lemnat fjällandet är egenskapen af flod öfvervägande.

5. **Pite** elf strömar genom Pite Lappmark från en sjökedja, som sträcker sig ned från trakten omkring det stora berget Sulitelma och sjön *Pjeskajaur*. Elfven genomflyter Arjeplougs och Arvidsjaurs lappmarkstrakter samt derefter Pite tingslag och utfaller i en hafsvik ofvanför staden Piteå. Bifloder uptagas, *Juckiljoki*, *Auratsjoki* m. fl.

6. **Skellefte** elf. Norr om Skellefte har allt vattnet sitt utlopp på Norrbottens kust, men Skellefte elf tillhör Norrbotten blott med den öfra delen af sin bana genom Lappmarkerna, men nedra delen hörer till Westerbotten. Skellefte elfs sjökedja, ty äfven denna elf är i sitt öfra lopp en sjösammanbindning, består af ganska betydliga sjöar *Hornafvan*, *Udjaur* och *Storafvan* i Arjeplougs lappmarksbygd, men Storafvan sträcker sig öfver gränsen till Arvidsjaur[1]). Derefter antager vattnet bestämdare gestalt af flod under vägen genom Arvidsjaur och slutligen genom Skellefte tingslag i Westerbotten. Utloppet träffas i Botniska viken nedanför staden Skellefteå. Biflod är *Malån* med dess tillflöde *Skeppträskå* m. fl.

---

1) Ofvanför Hornafvan ligger den mindre sjön Sädvajaur m. fl.

7. **Ume** elf är dubbelflod och flodgrenarne flyta åtskiljda så lång väg att efter deras förening ej mycket af flodbanan återstår förr än hafvet är upnådt. — a) *Windelelfven* är namnet på den nordligare flodgrenen, som beskrifver en lång bana genom hela längden af Westerbottens län från trakten af det s. k. Nasafjäll och genomflyter sjön *Stora Windeln* i Lycksele tingslag, men ingår sedermera i nedra Westerbotten och Degerforss samt Ume tingslag, der den andra flodgrenen möter. — b) *Ume* elf är benämningen på denna andra flodgren, med namnet härledt af sjön *Stor-Uman*, som är den sista länken i en sjökedja från *Öfver Uman* uppe i fjällen. Men nedanför Stor Uman förekommer ingen betydligare sjöbildning likasom icke heller i Windelelfven med undantag af sjön Stora Windeln. — c) Den förenade *Ume* elf kommer snart ned till den trakt, der vattnet vidgar sig till utloppsvik i den del af Botniska viken, som kallas Quarken, nedanför staden Umeå.

Vattenområdet är ganska vidsträckt med bifloder fjerran ifrån. a) *Lais* elf från källor i Nasafjäll, men nordligare än Windelelfven, flyter genom sjön *Laisjaur* i Arjeploug och tillhör således Norrbotten med öfra delen af sin flodbädd, men ingår i Westerbotten och utgjuter sig i *Stora Windeln.* — b) *Jukta* elf med utgång från fjällsjöar i Lyckselelandet infaller i Ume elf långt ofvanför föreningen med Windelelfven.

8. **Ångermanelfvens** flodsystem är särdeles vidt omfattande och inveckladt. Den stora elfven upkommer af flera förenade flodgrenar och området utsträcker sig ej blott öfver landskapet Ångermanland, men äfven öfver en stor del af Jämtland och Åsele Lappmark. Sammansättningen är sådan att man icke kan kalla Ångermanelfven en dubbelflod, men snarare en tredubbel, sammanfluten af de tre floderna, *Södra Ångermanelfven*, *Fjällsjö-* eller *Tåsjöelfven* samt *Norra Ångermanelfven*, och en af dem, Södra Ångermanelfven, grenar sig på ett sådant sätt att flodsystemet får ett utseende af fyra hufvudfloder. Hvar och en af hufvudgrenarne måste särskildt betraktas för att öfversigten icke må blifva allt för oklar.

a) *Södra Ångermanelfven* tillhör med sitt öfra lopp eller de vatten, hvarifrån han härleder sig, landskapet Jämtland och genomflyter en lång väg genom detta landskap innan gränsen af Ångermanland beträdes. De yttersta källorna lära till och med vara belägna bortom Jämtland på andra sidan om riksgränsen i

Norge. Dessa Jämtländska vatten, hvilkas fortsättning är Ångermanelfvens södra hufvudgren, utgöras af en lång sjökedja, så att vattnet knappt antager gestalten af flod förr än innanför gränsen af Ångermanland. Den del af Jämtland, som genomflytes, är Hammerdals tingslag. Hufvudstyckena af denna vattenförbindelse med dess fortsättning i Ångermanland äro följande. 1. *Quarnbergsvattnet* och dermed sammanhängande sjöar. Sjön Quarnbergsvattnet, belägen i nordvestra Jämtland, ej långt från riksgränsen, utgör en art centralsjö, som uptager vatten från sjön Limingen i Norge samt en lång sjösamling i nordligaste Jämtland. Till Quarnbergsvattnet samlar sig det s. k. *Kycklingevattnet*, *Jormsjön*, *Stora Blåsjön*, *Lejaren*, *Wärgaren*, *Ankarsjön*, *Leijpickvattnet*, *Sibmicken*, m. fl. Dessa namn beteckna ett antal med hvarandra sammanhängande sjöar, hvilka slutligen ingå i Quarnbergsvattnet eller förena sig med detta vatten vid dess utlopp. Den sist nämnda Sibmicken, är belägen på riksgränsen. 2. *Sjökedjan från Quarnbergsvattnet till Ströms vattendal.* Quarnbergsvattnet öfvergår till smalare vattengångar, som bilda en följd af smärre sjöar, *Håkafotfjärden*, *Fogelsjön* m. fl. och slutligen sjön *Svaningen*, men efter utloppet ur denna sjö vidgar sig vattnet till större bredd och kallas då 3. *Ströms vattendal.* Med detta namn betecknas en aflång vattensamling, men bredare än de föregående smärre sjöarne. I detta vatten inflyter ännu en annan sjösamling från *Jahlsjön* m. fl. och Ströms vattendal sträcker sig i östra Jämtland fram emot gränsen af Ångermanland, men innan gränsen är upnådd förekommer vattnet under förändrade benämningar *Russfjärden* och derefter *Fångsjön.* — Med inträdet i Ångermanland förändrar vattensamlingen sin gestalt på dubbelt sätt. Sjöbildningen uphör, den sista sjön är *Spårsjön*, som ligger inom Ångermanlands gräns, ur denna sjö utgår vattnet med gestalt af flod. Men denna flod är dubbel, ur Spårsjön utflyta nämligen två floder. 4. *Faxelfven* och *Wengelelfven* äro dessa floders namn eller flodgrenars. Ty de utgöra särskildta grenar af samma vatten. Båda flyta ut ur Spårsjön och, sedan de flutit ett långt vägstycke såsom särskildta floder, sammanflyta de med hvarandra, så att den del af Ångermanland, som ligger emellan dessa floder, kan sägas utgöra en ö och bägge flodledningarne äro i sjelfva verket grenar af samma hufvudflod, som kan benämnas södra Ångermanelfven. Men när Faxelfven och Wen-

gelelfven sammanflyta, har Wengelelfven redan förenat sig med de andre båda hufvudgrenarne, Fjällsjöelfven och Norra Ångermanelfven. Det land, som vattnas af Faxelfven och Wengelelfven, är Ramsele och Sollefteå tingslag i Westernorrlands län. Flodgrenarne mötas något ofvanför Sollefteå kyrka.

b) *Fjällsjöelfven* utgör Ångermanelfvens andra hufvudgren. Äfven denna elf härleder sig från sjöar i Jämtland, men helt andra än de, hvilka gifva uphof åt södra Ångermanelfven. 1. *Sjökedjan i Jämtland* är dubbel, en rad af smärre sjöar på gränsen af Jämtland och Åsele Lappmark utlöper genom *Saxelfven*, som inträder i Ångermanland, och med samma elf förenar sig en från sjön *Jougden* i Jämtland utgående flodledning, sa att båda förenas i Ångermanland. — 2. *Tåsjön* och *Tasjöelfven* äro benämningarne på den fortsatta vattengangen genom nordvestra Ångermanland. Vattnet har nämligen i dessa trakter ömsom gestalten af flod och ömsom af en smal, langsträckt sjö. Tillflöden emottagas ifrån *Flåsjön* i Jämtland och *Råströmselfven* från motsatt sida i Ångermanland. Slutligen efter inloppet i *Fjällsjön* och sedan sjön är genomfluten, förekommer fortsättningen med benämning 3. *Fjällsjöelfven*, under hvilket namn detta vatten slutligen förenar sig med Wengelelfven. Landet, som genomflytes, är Hammerdals tingslag i Jämtland och Ramsele i Ångermanland.

c) *Norra Ångermanelfven* eller *Norra Ådalselfven* är tredje hufvudgrenen. Denna flod kommer från Åsele Lappmark och beskrifver der en lång bana ända från de öfversta fjälltrakterna. 1. *Wojmsjön* och *Malgamajsjön* äro tvänne sjöar, som beteckna slutet af tvänne sjökedjor, hvilkas vatten sammanflyter då den ur Wojmsjön utflytande *Wojmån* förenar sig med Malgamajsjön, hvilket sker i granskapet af Wilhelmina kyrka i Åsele Lappmark. 2. Nedanför Malgamajsjön flyter vattnet med gestalt af flod genom den återstående delen af Åsele Lappmark och derifrån in i Ångermanland för att der förenas med Wengelelfven inom Sollefteå tingslag.

d) *Den förenade Ångermanelfven* upkommer således på följande sätt. Wengelelfven, sjelf en gren af södra Ångermanelfven, förenar sig med Fjällsjöelfven och sedermera med Norra Ångermanelfven, hvarefter slutligen dessa tre förenade vatten också förena sig med södra Ångermanelfvens andra flodgren Faxelfven och nu först är Ångermanelfven färdig. Elfven flyter

sedermera odelad och segelbar från Sollefteå genom Botheå tingslag samt på gränsen af Nora och Gudmundrå tingslag till utloppet vid Hernön, på hvilken ö staden Hernösand är bygd. Der träffas öpna hafvet, men den nedra delen af det stora innanvattnet liknar mera en hafsvik än en flod.

9. **Storsjön** i Jämtland och *Indalselfven* utgöra ett gemensamt stort vattenområde och med öfvergången till dessa vatten träffas i flera afseenden förändrade förhållanden. Redan Ångermanelfven härleder blott en af sina hufvudgrenar från Lappland och det Jämtländska vattensystemet ligger helt och hållet utanför de egentliga Lappländerna. Vattnet är icke Lappmarksvatten, men väl i alla fall fjällvatten. En annan olikhet är att vattnets utbredning väsendtligen bestämmes af en midt i landet belägen stor centralsjö, hvartill ingen egentlig motsvarighet finnes i de Botniska provinserna och ej heller i Ångermanland. Förhållandet mellan de båda stora vattnen, Storsjön och Indalselfven, är sådant att elfven kan sägas taga sin begynnelse med sitt utlopp ur Storsjön, men på andra sidor inflyta i Storsjön flera vatten, af hvilka icke ett mera än något annat kan sägas vara Indalselfvens begynnelse.

Detta vidsträckta vattensystem fordrar att betraktas i sina särskildta hufvuddelar.

a) *Storsjön* utbreder icke allenast en vidsträckt vattenyta, men utgrenar sig äfven i långt inskärande vikar, hvarigenom sjöförbindelsen kommer ett vidsträcktare område till godo än om hela sjön utgjorde blott en samlad vattenmassa med jämna stränder. Deremot är Storsjön fattig på öar med undantag af *Norderön* och den betydliga *Frösön*, som är blott genom ett smalt sund afskiljd från fasta landet. På motsatta sidan af sundet är staden Östersund belägen.

b) *Storsjöns tillflöde på vestra sidan* utgöres af ett vidsträckt och temligen inveckladt vattensystem, men hvilket slutligen genom ett enda sund afbördar sitt innehåll i Storsjön. Hela vattensamlingen består af två hufvudgrenar och den ena af dem är i sin ordning en sammansättning af två särskildta grenar. — Allt detta vatten eller åtminstone aldra största delen härleder sig från fjällvatten på riksgränsen och till en del inne i Norge. — Den ena hufvudgrenen utgör en sjökedja, som betecknas med namnen *Jäfsjön*, *Holdersjön*, *Torrön*, *Jufveln* och *Kallsjön*. Sjön Jufveln uptager vattnet från sjön *Jufvelbotten*

och *Kallsjön* från sjön *Anjan*, men ur Kallsjön ingår det förenade vattnet genom *Hjerpeströmen* i sjön *Lithen*. — Den andra hufvudgrenen, som äfven ingår i sjön Lithen, är bildad af tvänne vattenledningar med ömsom sjö- och ömsom flodgestalt. Den ena består af *Storrensjön* och *Häggsjön* med deras sammanbindande flodledning och vattnet ingår i sjön *Norn*. Den andra vattenledningen går från *Skalsjön* till *Medstugusjön*, *Bodsjön* och *Tennsjön*, hvilken sist nämnda i det stora vattenfallet *Tennforssen* störtar sig ned i sjön *Norn*. Och med denna vattensamling följer en i Bodsjön inlöpande sjökedja, *Gefsjön*, sjön *Ånn* samt *Rensjöarne* och *Ena* elf, alla dessa vatten med hvarandra sammanbundna. — Från sjön Norn utflyter en flodledning, som under förändrade benämningar, *Dufedselfven*, *Åreelfven*, *Åresjön* och *Undersåkerselfven* fortgår till sjön *Lithen*. Midtemellan Kallsjön på ena sidan och Åreelfven samt Åresjön på den andra reser sig det stora berget *Åreskutan*. — Men från sjön Lithen återstår ännu ett vägstycke till Storsjön. Ur Lithen fortgår vattnet till *Ackesjön*, i hvilken sjö icke mindre än tre andra vattenledningar inflyta. Den ena kommer norr ifrån med *Semla* ån, den andra söder ifrån med en lång sjökedja, som i sin ordning har uptagit *Wålån*, den tredje inflyter äfvenledes söder ifrån genom *Dammån*. — Slutligen går hela vattenmassan genom *Sundbacksundet* in i Storsjön. — Öfverskådar man hela denna sammanhängande vattensamling, så visar sig att sjön *Norn* är en centralsjö för de särskildta vatten, som bilda den ena hufvudgrenen; sjön *Lithen* åter är centralsjö för bägge hufvudgrenarne, *Hjerpeströmmen* och *Undersåkerselfven* äro afledningar för de bägge hufvudgrenarne till sjön Lithen, *Sundbacksundet* åter betecknar inloppet i Storsjön. Landet, som dessa vatten genomflyta, är Undersåkers tingslag.

c) *Storsjöns tillflöde på norra sidan* är mindre utgrenadt, det består af de sammanhängande sjöarne *Hållsjön*, *Näldsjön* och *Alsen*, hvilken sist nämnda utgjuter sig i Storsjön. Landet är Offerdals tingslag.

d) *Storsjöns tillflöde på södra sidan* är sjön *Näckten*, som genom en å förbinder sig med en af Storsjöns långt framskjutande vikar i Sunne och Ovikens tingslag.

e) *Indalselfven* i Jämtland utgår ur Storsjön på dess nordöstra sida på motsatt håll mot Sundbacksundet och flyter med ostlig och sydostlig riktning genom Rödöns, Lith och Ragunda

tingslag till gränsen af Medelpad. Namnet Indalselfven är likväl icke det enda namnet för denna flodbana. elfven kallas äfven *Krokomselfven* under sitt öfversta lopp och sedermera *Ragunda-elfven.* Biflöden uptagas flerestädes, först *Långån*, som afleder *Landösjön* m. fl. vatten i Rödöns, Offerdals och Liths tingslag; nedanom Långåns inlopp får Indalselfven emottaga en från sjön *Hotagen* i Liths tingslag nedkommande vattenledning genom den flodledning, som förekommer under benämningen *Hårkan.* — Slutligen inflyter *Ammerån* från Hammerdalsjön m. fl. sjöar i norra Jämtland. — Alla dessa tillflöden infalla på Indalselfvens norra strand, men på den södra inkomma *Sennsjön*, som afleder Ismundsjön m. fl. sjöar, samt *Quarnån*, likaledes en afledning från sjöar i det inre Jämtland.

f) *Indalselfven* i Medelpad fortgår utan betydligare tillflöden ned till kusten med utlopp i hafvet inom Sköns tingslag norr om staden Sundsvall. — Storsjön med Indalselfven bildar således ett mycket stort vattensystem, utbredt i olika riktningar öfver södra och medlersta Jämtland, samt genomflytande norra Medelpad.

10. **Ljungan** är likasom Indalselfven en gemensam flod för Jämtland och Medelpad, men tillhör äfven Herjeådalen. Dess vattensystem är icke så utgrenadt som Storsjöns och Indalselfvens, men öfverskådas dock bäst i sina särskildta afdelningar:

a) *Ljungåns källfloder* äro *Helagsån* och afledningsvattnet från *Ljungrissjöarne.* Helagsån synes hafva förbindelse med norska vatten och flyter fram i den bergstrakt, som kallas Helagsfjället, på gränsen af Herjeådalen och Jämtland; Ljungrissjöarne åter äro belägna på andra sidan af Helagsfjället inom Jämtlands gräns.

b) *Ljungan i Herjeådalen* fortgår i Hede tingslag genom en sjö, som kallas *Storsjön*, uptager flera mindre vattendrag och inträder ur *Grucksjön* in i Ovikens tingslag af Jämtland.

c) *Ljungan i Jämtland* flyter genom åtskilliga sjöar, *Fotingen* och *Lännässjön*, som uptager *Klöfsjön*, vidare uptages i Ljungan den sjö, som kallas *Hålsjön*, hvarefter Ljungan genomflyter sjöarne *Nästeln*, *Rätansjön*, *Handsjön* och *Mellestesjön*, allt i Ovikens och Bergs tingslag, och elfven ingår slutligen i Medelpad.

d) *Ljungan i Medelpad* fortsätter sin bana genom en rad af sjöar, *Hafvern*, *Holmsjön*, *Borgsjön*, *Stödesjön*, sjön *Marmen*

m. fl. till dess att hafvet uphinnes söder om staden Sundsvall, sedan floden genomgått Torps, Tuna och Njurunda tingslag. Och under denna väg förbinder sig Ljungan med en betydlig från Jämtland inflytande vattensamling från *Refsundsjön*, som i sin ordning har uptagit *Locknesjön*, hvilken åter sträcker sig ända till granskapet af Jämtlands Storsjö. Från Refsundsjön utgår en flodledning, som fortgår genom åtskilliga sjöar, ingår i Medelpad och träffar Ljungan emellan Borgsjön och Stödesjön[1]).

11. **Ljusne** elf tillhör Herjeådalen och Helsingland, vattenområdet är vidsträckt och de båda landskapen genomflytas på hela deras utsträckning från nordvest till sydost.

a) *Ljusne elf i Herjeådalen* uprinner långt bort i fjälltrakten på gränsen mot Norge och tager sin början med tvänne åar, af hvilka den ena bärer namnet *Ljusne* och den andra kallas *Tennån*. Dessa båda källfloder förenas i sjön *Lössen*, ur hvilken en gemensam flodarm utgår, som genomflyter Herjeådalen genom *Wikarsjön* och derifrån går med sydlig riktning till gränsen af Helsingland. — Men Ljusne elf flyter icke ensam genom Herjeådalen, han uptager bifloder, sjöafledningar från flera håll. Redan de båda källfloderna ofvanför Låssen emottaga smärre åar och sjöar och i den förenade Ljusneelfven nedanför Låssen utgjuter sig flera ganska långt ifrån kommande tillflöden. Sådana äro emellan Låssen och Wikarsjön det vatten, som framledes genom *Mittåelfven* från sjön *Messlingen* och *Grundsjöarne*, vidare *Serfån* från Serfsjöarne och slutligen *Wemån* nedanför Wikarsjön. Alla dessa vatten beskrifva ganska långa flodbanor från norra Herjeådalen. På södra stranden mynda äfven tvänne långa bifloder, ***Råndalselfven*** och *Herjeån*. Denna å, som har gifvit sitt namn åt hela landskapet, är således en biflod till Ljusne elf, sitt ursprung har Herjeån i bergen på Herjeådalens gräns mot Dalarne och bifloder uptagas, *Loddaån* m. fl. Ljusne elf genomgår Herjeådalens båda tingslag, Hede och Sveg.

b) *Ljusne elf i Helsingland* kröker sig i flera riktningar, alltjämt bibehållande gestalten af flod till dess under dess nedra lopp sjöar anträffas eller floden vidgar sig till sjö. Detta inträffar i Jerfsö tingslag, der Ljusne elf genomgår *Tefsjön*, der-

---

1) Afledningen från Refsundsjön synes gå genom sjön *Grötingen* och *Idsjön*, vidare genom *Gimån* till *Leringen* samt ur denna sjö till Ljungan.

efter följa *Orsjön* i Undersvik socken och *Kyrksjön* i Arbrå socken, bägge inom Arbrå tingslag, samt derefter *Wäxsjön.* Ännu mera utvecklad visar sig sjöbildningen i Bollnäs och ännu längre ned emot hafvet. På denna den sista delen af Ljusne elfs bana träffas sjön *Warpen* och de betydliga sjöarne *Bergviken* och *Marman*, ur hvilken sist nämnda elfven utgår med flodkarakter och har då ej långt till sitt utlopp söder om staden Söderhamn.

Ljusne elf utgör i Helsingland likasom i Herjeådalen en hufvudflod, till hvilken vatten samlar sig från flere håll och tämligen aflägsna trakter. Dit flyter först *Hoån*, som afleder sjövatten ända från Jämtland. Det kan till och med sägas, att Hoån med sitt område hel och hallen tillhör dels Jämtland och dels med sitt nedra lopp Herjeådalen ty den trakt af Helsingland, der Hoån sammanträffar med Ljusne elf, nämligen Ytter Hogdal socken, är nu mera förlagd från Gefleborgs län till Jämtlands[1]. — Det andra i ordningen bland Ljusne elfs tillflöden utanför den egentliga Herjeådalen är den sjösamling, som framkommer till elfven i Ljusdal socken och tingslag, genom sjön *Wexnan*, till hvilken vatten då har samlat sig från flera sjöar i nordvestra Helsingland[2]. — Efter föreningen med denna sjösamling förbinder sig Ljusne elf med flera sjöar, som hvar för sig sända sitt vatten till hufvudfloden, nämligen *Hybosjön*, som afleder sjön *Gryttjen*, derefter *Kalfsjön*, *Istesjön*, m. fl. — Allt detta vatten inflyter på norra och östra stranden, men på den södra och vestra emottager Ljusne elf först det vatten, som kallas *Ångra* ån och derefter en flod- och sjöledning som betecknas af sjön *Rossen* och *Rossån* samt sjöarne *Rösten* och *Galfven*. — Slutligen under sitt nedra lopp genom Bollnäs socken och tingslag förbinder sig Ljusne elf med den vidsträckta vattensamling, som afledes genom *Woxna* elf. Detta namn betecknar ett från gränsmarkerna mellan Helsingland och Dalarne nedflytande vattendrag. Landsorten, hvarifrån detta vatten härleder sig, hörde till Orsa finnmark i Dalarne, men är nu mera förlagd till Gefleborgs län. Elfven genomgår Woxna och Of-

---

1) *Femårsber. för Gefleborgs län 1861—65* p. 1.

2) Wexnan uptager vatten från sjön *Hennan* på gränsen af Ljusdal och Ramsjö tingslag. Detta vatten flyter till Wexnan genom *Storsjön*, *Bäckesjön* och *Letssjön*.

vanåkers socknar i Alfta tingslag, ingår i *Wiksjön* och förbinder sig der med sjön *Gräningen*, som afleder en vidsträckt sjösamling från gränsen af Dalarne. Efter Woxna elfs utlopp ur Wiksjön följer dess gång genom *Norrsjön* och förbindelse med en der inflytande flodledning från *Mörtsjön* m. fl. sjöar i Ofvanåkers socken. Slutligen ingår Woxna elf i *Woxsjön* och träffar Ljusne elf i sjön Warpen. — Men Woxna elf, ehuru han icke träffar Ljusne elf förr än under dess nedra lopp, är likväl icke det sista betydligare tillflödet. Ännu ett sådant nämligen sjön *Hertens* vatten ingår i Ljusne elf under dess gång genom sjön Bergviken.

12. **Dalelfven** tillhör samma hufvudklass bland de svenska vattnen som Norrlands och Helsinglands stora floder. Han är fjällflod likasom dessa ehuru hans flodbana ligger inom det medlersta, ej norra Sverige. Större delen af denna bana tillhör landskapet Dalarne, men de nedra delarne beröra äfven Westmanland, Gestrikland och Upland.

Dalelfven är dubbelflod under sitt öfra lopp, men flodgrenarne förenas så långt upp i landet att ännu en lång väg återstår innan elfven lemnar landskapet Dalarne. Jämförd med de norrländska vattnen påminner Dalelfven med sitt vattensystem om Jämtlands, ty den ena flodgrenen, Öster Dalelfven, genomflyter en stor centralsjö, Siljan, som erinrar om Storsjön i Jämtland. Men åtskillig olikhet finnes, Siljan utgrenar sig icke i så långa vikar som Storsjön, men bildar en mera öfverskådlig vattenyta såsom ock Siljans omkrets icke är så stor som Storsjöns. Dalelfvens förhållande till Siljans är också ett annat än Indalselfvens till Storsjön, ty Dalelfven är fullkomligt utbildad flod före dess inlopp i Siljan, hvaremot de till Storsjön inflytande vattnen hafva en sådan ställning att icke något af dem kan med mera skäl än de öfriga sägas vara samma flod som Indalselfven.

a) *Wester Dalelfven* kan i sin ordning sägas ursprungligen vara en dubbelflod. Han utgör nämligen en förening af tvänne källfloder, *Fulu* elf och *Görelfven*, hvilka båda härleda sitt uphof från fjällen mellan Särna socken i Dalarne och Norge. *Görelfven* utgår ur källor i Dalarne, men inflyter i Norge och återvänder derifrån till Dalarne, hvarest han möter Fulu elf i Transtrand socken af Wester Dalarne. *Fulu* elf deremot berörer icke det norska landet, men flyter omedelbart från Särna

socken in i Transtrand efter att uppe i Särna hafva kastat sig utför det höga och branta *Njupeskärs* vattenfall. Den förenade elfven flyter i sydlig riktning med gemensamt namn, Wester Dalelfven, till dess i Äppelbo socken riktningen vänder sig åt öster och under åtskilliga krökningar nalkas Öster Dalarne, hvarifrån Öster Dalelfven kommer till möte och flodgrenarne sammanflyta i Gagnef socken, som räknas till Öster Dalarne.

Vester Dalelfven medförer da en betydlig vattenmassa, samlad från tillflytande vattendrag, ehuruväl en betydlig del af Wester Dalarnes vatten vänder sig åt ett annat håll till Klarelfven i Wermland. Men åtskilliga åar och smärre sjöar finnas likväl, som afbörda sitt vatten i Wester Dalelfven sådana som *Sundån*, som går till Görelfven, *Hormundsjöns* vatten, som inflyter genom en å ej långt nedanför Fuluelfvens och Görelfvens förening, *Fäjmån*, *Åreån* från Åresjön och *Almeån* från Almesjöarne samt vattnen från *Wallsjön* och *Busjön*. Men det största tillflödet är det, som Wester Dalelfven emottager genom *Wanån*, hvilken utgör en slags mellanflod mellan Öster- och Wester Dalelfven, framrinnande i bredd med de bägge stora vattendragen. Wanån eller Wanelfven härleder sig från källor i Öster Dalarne, han utgår ur *Onisjön* i Elfdals socken, hvarefter en biflod, *Tienån*, inflyter med vatten från sjön *Flöjkärn*. Derefter genomflytes den betydliga *Wenjansjön* i Wenjan socken af Öster Dalarne och der emottages *Öijesjöns* och sjön *Tyngens* vatten från Malungs socken i Wester Dalarne. Slutligen genomgår Wanelfven den på gränsen af Wenjan socken i Öster Dalarne och Jerna socken i Wester Dalarne belägna *Wansjön*, hvarefter elfven i samma Jerna socken förenar sig med Wester Dalelfven efter att kort förut hafva uptagit vattnet från sjön *Sexen*.

b) *Öster Dalelfven ofvanför Siljan.* Vidsträcktare och mera inveckladt är Öster Dalelfvens vattenområde. Öster Dalelfven har ett aflägsnare ursprung och följakteligen en längre flodbana än Wester Dalelfven, han kommer från de nordligaste trakterna af Särna socken på riksgränsen mot Norge och består redan i sitt öfversta lopp af flera förenade vattendrag. Det längsta bland dem synes vara det s. k. *Norr Fjällvattnet*, som nedströmmar nästan rakt från norr till söder ifrån nordligaste hörnet af Särna socken, der Dalarnes, Herjeådalens och Norges

gränser sammanträffa. I detta vatten inflyta *Gröfvelån* och *Sörelfven*, den förra från norska riksgränsen, den senare från samma trakter, der Fuluelfven uprinner. — Nedanför Sörelfvens inlopp följer en rad af sjöar *Idre-*, *Hede-* och *Särnasjön* och bifloder uptagas, *Foskån* och *Lemån*, den å, som afleder *Skisjön*, och slutligen nedanför Särna sjön inflyter den langt bort ifrån Herjeådalsfjällen nedflytande *Fjettros-* eller *Fjätelfven*, hvilken med en af sina flodgrenar ursprungligen tillhör Herjeådalen. Slutligen uptages *Hornån* innan elfven, af dessa vatten förstärkt, inträder ur Särna i Elfdals socken. — Derstädes inflyta flera mindre åar såsom *Granan*, *Knäran*, *Gryfvelån* samt sjöafledningen från *Oksjöarne* och *Gassjön*, och slutligen ett större tillflöde genom *Rotelfven*, äfven *Rottna* elf kallad. Detta vatten har sitt ursprung från Herjeådalen och afleder de inom detta landskap belägna Rottnasjöarne. — Ur Elfdalen ingår elfven i Mora socken och uptager derstädes inom Oxbergs kapellförsamlings område ännu ett tillflöde från Elfdalen nämligen afledningen från de s. k. *Botsjöarne*. Pa detta sätt tillökad af sammanflytande vattendrag nedkommer Öster Dalelfven ur skogen i Elfdals och Mora socknar och gjuter sig i Siljan på Mora strand.

c) Sjön *Siljan* icke blott emottager Öster Dalelfven på sin norra strand och utsänder honom på den södra, men uptager äfven en annan betydlig vattensamling, som inflyter i förening med Öster Dalelfven. Detta vatten betecknas med namnen *Ore* elf och *Orsa* sjön.

Ore elf eller, såsom vattnet äfven kallas, *Furudals* ån utgår från de trakter, som hafva utgjort Orsa Finnmark i Dalarne men nu mera höra till Loos socken i Helsingland. Der uprinner *Sandsjöån*, som under sin fortsättning benämnes Ore elf eller Furudals ån och går från norr till söder till sitt inlopp i *Ore* sjön, men derefter från öster till vester genom sjön *Skatungen* till *Orsa* sjön. Under vägen nedanför Skatungesjön uptagas *Emån* och *Unån*. Orsa sjön åter förbinder sig nästan omedelbart med Siljan så att endast ett kort sund leder vattnet ur den ena sjön i den andra och på samma ställe utgjuter sig Öster Dalelfven. Detta sund kan, om man så vill, sägas vara den ur Orsa sjön utkommande Ore elfven — Orsa sjön har då på sin norra strand uptagit *Wåmån* från Wåmhus socken.

Genom föreningen af dessa vatten, Öster Dalelfven, Orsa sjön med Ore elf och Siljan upkommer vid Mora strand en

mycket stor vattensamling. Der nedanför utbreder *Siljan* sin vidsträckta vattenyta, ej rik på öar och ej mycket delad på långt inskjutande vikar. Den enda betydligare ö, som finnes i Siljan, är den i norra delen af sjön belägna *Sollerön*, som utgör en egen kyrksocken med den officiella benämningen *Sofia Magdalena*. Smärre vikar och bugter finnas, men endast två af större omfång, nämligen *Rättviken*, som dock mera liknar en öppen sjöfjärd än egentligen en vik, och *Leksandsviken*, som utgör den sydligaste delen af sjön och ur hvars innersta hörn Öster Dalelfven utflyter. Siljans stränder tillhöra Mora och Sollerö socknar rundtom norra och nordvestra delen af sjön och Leksands socken omkring den södra och sydvestra samt öster ut Rättviks socken. Större tillflöden får Siljan icke utom de, som nämndes, men en mindre å, *Enån*, ingår i Rättviken.

d) *Öster Dalelfven nedanför Siljan* flyter genom Leksand, Åhl och Gagnef socknar till sin förening med Wester Dalelfven i Gagnef och har då i Åhl socken uptagit en mindre sjö, den s. k. *Insjön*.

e) *Den förenade Dalelfven i Dalarne* fortgår under många krökningar till den trakt i provinsens sydöstra hörn, der Dalarnes, Westmanlands och Gestriklands gränser sammanträffa. — Vägen går från Gagnef ned till Tuna slätten, der *Tunaån* inflyter, och derifrån till Thorsång socken, hvarest elfven förenar sig med ett vidsträckt vattenområde genom sjön *Runn*. Denna sjö utgör nämligen den sista afdelningen af en vattensamling, som utbreder sig öfver en stor del af östra Dalarne. Förbindelsen sträcker sig omkring staden Falun och Kopparberget samt upp till Rättviks och Ore socknar på gränsen af Helsingland och Svärdsjö socken, som gränsar till Gestrikland.

Vattendragen, som samlas i sjön Runn, bestå af två hufvudafdelningar. Den ena betecknas af sjöarne *Amungen, Ljugaren* och *Svärdsjön*, hvilkas belägenhet är följande. *Amungen* ligger på gränsen mot Helsingland i Ore och Rättvik socknar samt uptager *Böleån* från Ore och utgår sjelf genom sjöarne *Draggen* och *Balungen* till *Svärdsjön*. *Ljugaren* åter ligger längre in i Rättvik socken och utlöper genom flere smärre sjöar och *Lungsjöån* till *Svärdsjön*, i hvilken sjö vattnena förenas. Efter Svärdsjön följer sjön *Toften*, som står i förbindelse med *Runn*. — Den andra hufvudafdelningen består af sjöarne *Fjällgrycken, Rogsjön* och *Warpan*, hvilken ingår i *Runn*

medelst en å, som genomflyter den i granskapet af Runn belägna staden Falun. Runn åter kan icke egentligen sägas vara af Dalelfven genomfluten, men elfven berörer dess ena sida och afleder vattenförrådet.

Efter föreningen med sjön Runn fortsätter Dalelfven sin gång genom Gustafs, Schedvi och Husby socknar till Hedemora socken och ingår der i sjön *Håfran*. Så stort tillflöde, som det, hvilket erhålles genom Runn, får Dalelfven icke emottaga under sin följande gang genom Dalarnes landskap, men smärre vatten inflyta t. ex. den å, som afleder sjön *Ljustern*, vid hvilken staden Säther är belägen, och äfvenså en kedja af smärre sjöar, *Grycken*, *Lången* m. fl. från gränsen af Gestrikland och sjön *Wiggen* i Hedemora socken. Sjön *Håfran* ater genomflytes af elfven i granskapet af Hedemora stad. Nedanför Håfran och Hedemoratrakten följer Dalelfvens gång genom Grytnäs socken och utför det stora fallet vid Avesta samt vidare genom Folkerna och By socknar till sjön *Bäsingen*, hvarmed elfvens lopp genom Dalarne är fulländadt.

f) *Dalelfven utanför Dalarne* har icke mera samma flodgestalt som förut, han vidgar sig till vidsträckta sjöfjärdar. Han är nu en elf i Gestrikland, Westmanland och Upland, men så att han berörer Westmanland blott på gränsen, men genomgår ett hörn af Gestrikland och inkommer derifrån i norra Upland, hvarest äfvenledes ett hörn af landet genomflytes. Vägen går nu från sydvest till nordost genom *Fernebo-* och *Hedesunda* fjärdarne. Denna gestalt af sjöfjärdar fortfar ännu i Upland, men slutligen sammantränger sig vattnet åter till gestalt af flod, ehuru bibehållande en betydlig bredd. Sist störtar sig vattenmassan utför det stora Elfkarleby fall och har derifrån ej lång väg till utloppet i Gefle bugten af Botniska viken på Uplands norra kust.

Till Dalelfven under detta hans lopp utanför Dalarne har fordom kommit ett betydligt tillflöde från Westmanland genom sjön *Hallaren*, men detta vatten har genom konstgjord vattenledning blifvit riktadt åt motsatt sida till Sagån, som är en Mälarflod i Westmanland. Detta arbete har varit erforderligt för bergverksrörelsen vid Sala grufva[1]). Men från Gestrikland

1) Topografiska korpsens Topografiska och statistiska upgifter om Westerås län, p. 2.

inflyter *Fängsjön* med dit hörande åar i Ferneböfjärden samt *Ålboån* och *Ölboån* till Hedesunda fjärden.

Till de stora från Skandinaviens fjällrygg nedströmmande vattnen hörer äfven Klarelfven i Wermland och man skulle kanske kunna dit hänföra ännu flera bland Wermlands och Dalslands vatten, men dessa äro genom sin belägenhet så helt och hållet förenade med helt andra delar af Sveriges land, än dem, hvilka genomströmmas af de nu omtalade fjällströmmarne, att betraktelsen af de vermländska och dalsländska vattnena bäst utföres i sammanhang med det stora vattensystem i medlersta Sverige, till hvilket dessa vatten höra genom sina utlopp i den stora sjön Wenern.

Fäster man sig åter icke så mycket vid vattnens uphof från fjällryggen, men mera vid belägenheten i en viss hufvuddel af Sveriges land, nämligen norra Sverige, så finnas åtskilliga vattendrag, oberoende af de nyss upräknade hufvudfloderna med deras vattensystemer. Dessa vattendrag måste, just derföre att de icke hämta sitt ursprung ända från de aflägsna fjällen, stadna vid en kortare flodbana och deras utbredning genom bifloder är mindre vidsträckt, men några bland dem finnas likväl, som utveckla ett icke obetydligt vattenområde. Följer man de norra provinsernas hafskust, så för att blott nämna de något mera betydande bland kustfloderna, utlöpa derstädes följande vatten.

1. Emellan Torne och Kalix elfvar, floderna *Käräsjoki*, *Avajoki* och *Sangisån*,

2. Emellan Kalix och Råne, floderna *Töreån* och *Hvitån*,

3. Emellan Råne och Lule flyta *Sörträsk bäck* och sjön *Persöfjärden* med dess aflopp,

4. Emellan Lule och Pite flyta *Aleån*, *Rosån* och *Alterån*,

5. Emellan Pite och Skellefte flyter först den s. k. *Lill Pite* elf och derefter *Åby* elf samt vidare *Byske* elf, hvilka båda torde kunna räknas såsom fjällfloder, åtminstone går deras bana genom Lappmarkerna, Åby elf från Arvidsjaur och Byske elf ända från Arjeploug, hvarföre ock dessa elfvar utveckla en ganska lång flodbana. Sist flyter *Kågeån* mellan Byske och Skellefte,

6. Emellan Skellefte och Ume elfvar flyta *Bure* elf, *Rickle å* och *Säfvarån*,

7. Emellan Ume elf och Ångermanelfven flyter först en mindre kustflod, *Hörnån* och derefter de tre långa lappmarksfloderna *Öre* elf, *Stor Lögdan* och *Gideå* elf från källor för Öre elf i Ume Lappmark ofvan om Lycksele och för Stor Lögdan samt Gideå elf i Åsele Lappmark. Öre elf och Lögdan utfalla på kusten af Nordmalings tingslag inom Westerbottens län, men Gideå elf utgår i hafvet inom Arnäs tingslag i norra delen af Westernorrlands län. Derefter följer det vattendrag, som utlöper i trakten af köpingen Örnsköldsvik och slutligen utgår *Nätra* ån på kusten af Nätra tingslag,

8. Emellan Ångermanelfven och Indalselfven utgår ett temligen långt vattendrag vid *Lögdö* i Medelpad,

9. Emellan Indalselfven och Ljungan utfaller *Selångers* ån genom staden Sundsvall,

10. Emellan Ljungan och Ljusne elf utgå i Helsingland *Hassela* sjön med sina tillflöden samt sjöarne *Norra* och *Södra Dellen* med *Forssavattnet*,

11. Emellan Ljusne elf och Dalelfven utgå i Gestrikland *Tönnebro* ån, *Hamrånge* ån, *Testebo* ån och *Gefle* ån.

Dessa af Ljungan, Ljusne elf och Dalelfven oberoende vattenbildningar utbreda sig ganska vidsträckt.

a) *Hassela* sjön i Hassela och Bergsjö socknar af norra Helsingland uptager *Köhlån*, som afleder sjövatten från gränsen af Medelpad, och till Hassela sjön flyter äfven *Mörtsjön* m. m. vatten från källor i Medelpad. Hassela sjöns vatten utgår sjelf genom en sjökedja *Längsterbo* sjön, *Elgeredsjön*, som åter uptager en annan sjökedja, och vidare genom *Bergsjö kyrksjö* och *Storsjön*, vattnet utfaller i hafvet på kusten af Harmånger socken norr om Hudiksvall.

b) *Dellen* med *Forssavattnet* utgör ett eget vattensystem i norra Helsingland, men dock sydligare än Hassela sjön. Dellen utgör ett gemensamt namn för två med hvarandra genom ett sund sammanhängande sjöfjärdar. I norra Dellen infaller *Sråga* elf och i Södra Dellen utfaller *Stömnesjön*, den förra leder vatten ur sjöar ända bort i Medelpad, den senare afleder flera vattendrag från det inre Helsingland. *Forssavattnet* är en fortsättning af Södra Dellen och fortgår genom flera sjöafdelningar till utloppet på kusten söder om staden Hudiksvall.

c) *Tönnebro* ån tillhör södra Helsingland och nordligaste delen af Gestrikland samt utgör afledningen från en betydlig sjö-

samling, *Hernebosjön*, *Tönnångersjön*, *Björkången*, *Tönnebrosjön* m. fl., hvilka slutligen genom Tönnebroån utfalla i hafvet inom Gestriklands gräns.

d) *Hamrångeån* går genom *Lingbo* sjön, som är belägen på landskapsgränsen, till sjön *Ekaren* i norra Gestrikland och derifrån genom *Gopaån*[1]) till *Wiksjön* och slutligen med gestalt af flod till sitt utlopp i Hamrånge fjärden.

e) *Testeboån* utgör en fortsättning af flera vattendrag, som förenas i *Bysjön* inom Ugglebo (Ockelbo) socken. Dit flyta *Moån* och *Åmotsån*, hvilken senare åter är en förening af två vattendrag, *Fansån* eller *Bresiljeån* och *Kölsjöån*. Nedanför Bysjön följer en sjökedja till *Lundbyggesjön*, ur hvilken *Testeboån* utgår för att utgjuta sig i Geflebugten ej långt från Gefle.

b) *Gefleån* är afledningen från *Gestriklands Storsjö*, som utgör en centralsjö för vattendrag från flera sidor, äfven med ursprung i Dalarne. Till Storsjön flyter sjön *Öjaren* samt *Jädraån*, som uptager *Svartnäsån* från Dalarne och Svärdsjö socken, ett annat tillflöde är *Storån* med *Borrsjöån*; på en annan sida inflyta *Näsbyggesjön* och *Hoån* med sjön *Ottnaren* från källor i Dalarne. *Hoån* utgör nämligen aflopp från sjöar i vestra Gestrikland, stora och lilla *Gösken* samt *Hyen*, hvilken har tillopp från sjön *Hinsen* i Dalarne på gränsen af Svärdsjö och Sundborn socknar. *Storsjön i Gestrikland* utbreder en betydlig vattenyta mellan Thorsåker, Åsunda och Ofvansjö socknar och aflåter sitt vatten genom *Gefleån*, som genomflyter staden Gefle invid sin mynning i Botniska viken[2]).

Vänder man sig från norra Sverige till det *medlersta*, från fjällryggens land till landryggarnes, från fjällfloderna till de stora sjöarne och till de af dessa stora innanvatten oberoende smärre vattensystemerna, så kunna hufvudsakligen följande urskiljas.

---

1) Namnet Gopaån förekommer äfven för en sjöafledning ofvanför Lingbosjön, med utlopp i denna sjö.

2) Om norra Sverige jfr Hahr; karta öfver norra Sverige samt kartor öfver särskildta landskap, efter C. A. Pettersson öfver Norrbotten, af Westrell öfver Jämtland, Stjernström öfver Westernorrlands län, Widmark öfver Helsingland, Åhrman öfver Gestrikland samt för Stora Kopparbergs län Hahrs karta öfver medlersta och södra Sverige jämte det särskildta aftrycket från denna karta af Stora Kopparbergs och Gefleborgs län.

1. **Uplands och Roslagens** kustvatten. Dessa landsorters natur är sådan att en del af landet sänker sig till Ålands haf och en annan till Mälaren medan en del af norra Upland tillhör Dalelfvens flodområde. Landet mellan Mälaren och hafskusten är icke tillräckligt stort för att der skulle kunna utvecklas rätt vidsträckta och mägtiga vattendrag. De, som finnas, äro smärre sjöar och deras flodafledningar, men sådana förekomma flere, oberoende af hvarandra.

a) Sjön *Temnaren* med *Temnarån* tillhör gränslandet mellan Upland och östra Westmanland, så att länsgränsen går midt öfver sjön, tillflöden erhållas från Westmanland genom *Harboån* och *Wretaån*, som förenas under vägen genom Wåla härad till Temnarens strand. Afloppet åter tillhör Upland och Örbyhus härad der *Temnarån*, äfven *Tierpsån* kallad, finner sin mynning i Leufstabugten norr om Ålands haf.

b) *Leufstaån* från sjön *Strömaren* flyter till Leufstabugten öster om Temnarån och tillhör Olands härad.

Båda dessa vattendrag höra till Upsala län och utlöpa på Uplands norra kust, men på östra kusten och med flodbanan hufvudsakligen inom Stockholms län utlöpa följande.

c) *Olandsån* tillhör båda länen och bildar länsgräns under en del af vägen. Vattendraget afleder sjön *Ginningen* i Närdinghundra härad af Stockholms län och ingår sedermera i Olands härad af Upsala län, hvarefter följer den sträcka, der ån bildar länsgräns, och slutligen det nedra loppet genom Frösåkers härad af Stockholms län till utloppet i den hafsfjärd, som kallas Öregrundsgrepen. Under vägen genom Frösåkers härad förbinder sig Olandsån med sjön *Rönmaren* (äfven Rönnaren eller Ränmaren) kallad.

d) *Närdingens* m. fl. sjöars vatten utfaller genom *Skebo* ström på gränsen af Frösåkers härad och Wäddö skeppslag söder om staden Östhammar. Men till samma vattensystem hörer äfven sjön *Gislaren* som väl har eget utlopp nedanför Hargs bruk i Frösåkers härad, men äfven är genom sjön *Järingen* förbunden med Närdingen och Skebo ström.

e) Sjöarne *Erken*, *Lommaren* m. fl. utfalla i trakten af Norrtelje.

2. **Mälaren** utgör en stor centralsjö för Sveaprovinserna. Ytan beräknas till 10 : 708 svenska eller 22 : 219 geogr. qv.mil = 1223 : 36 kilom. carrés. Vattenområdet sträcker sig ganska

långt i norr och i vester, något kortare i söder, i öster deremot förbinder sig Mälaren nästan omedelbart med hafvet. Denna förbindelse är sådan att man kunde vid första anblicken tveka om Mälaren bör räknas för en sjö eller för en hafsvik. Mälarvattnet med dess stora mängd af öar och holmar förefaller såsom en inskjutande fortsättning af Stockholms skärgård med den skiljnad att i stället för nakna skär upfylles sjön af skogbeväxta, gräsbeklädda och sädesbärande öar. Men vattnet är sötvatten, således af helt annan art än skärgårdens hafsvatten, samt strömmar ut till hafvet. Mälaren har således fullständig karakter af insjö, fastän förenad med hafvet genom de mycket korta vattenarmar, som genomflyta Stockholms stad under namn af *Norrström* och *Söderström*.

Enligt gammal sägen skulle Mälaren fordomdags blott haft ett enda utlopp, nämligen Norrström, men det södra utloppet, som skiljer staden mellan broarne från Södermalm, skulle hafva upkommit genom gräfning, som norske konungen Olof Haraldson skulle hafva utfört under sin vikingafärd i Mälaren. Anledningen skulle varit att Norrström var stängd af svenske konungens krigsmagt och den norske vikingafursten skulle beredt sig en utfart medelst att genomgräfva näset. Men en nyare forskning har ådagalagt att denna sägen saknar grund och att gräfningen snarare kan hafva egt rum på ett helt annat ställe långt in i Mälaren ur en Mälarfjärd till en annan[1]).

Deremot har Mälaren i nyare tid verkligen erhållit ett konstgjordt utlopp genom *Södertelge kanal*, som är en genomgräfning af näset mellan Mälaren och Saltsjön på smalaste delen af Södertörn, d. ä. den del af Södermanland, som gränsar till Stockholm.

Förbunden med hafvet genom dessa utlopp utbreder sig Mälaren långt in i medlersta Sverige mellan Upland och Westmanland i norr samt Westmanland äfven i vester och Södermanland i söder. Och i dessa landskap i synnerhet i Upland gör Mälaren djupa inskärningar genom inskjutande vikar, Mälaren har således en oregelbunden form, hvilken ännu mera utvecklas genom den stora mängden af öar och holmar; många bland dem äro visserligen små, men andra deremot så stora,

---

1) MUNCH: Det norske folks historie. T. I. 2, p. 499 och Rettelser till Munchs arbete sista sidan med åberopande af uplysningar, meddelade af Bibliothekarien STYFFE.

att de utgöra hela kyrkosocknar. Hela sjön består på detta sättet af en mängd med hvarandra sammanbundna på mångfaldigt sätt utgrenade fjärdar, som förekomma under särskildta benämningar.

Följer man Mälarvattnets utbredning med utgångspunkt från Stockholm finner man kusten af Upland i hög grad sönderskuren af fjärdar, som inträuga mycket långt i detta landskap. Der träffas:

a) den under olika benämningar *Görveln*, *Skarfven*, *Sigtunafjärden*, *Skofjärden*, *Ekoln* förekommande vattenarm, hvilken ej slutar förr än vid *Flottsund*, som är *Fyrisåns* utlopp, söder om Upsala. De olika benämningarne beteckna särskildta delar af vattenkedjan. Hela detta vatten är i allmänhet smalt, blott Ekoln vidgar sig till något större bredd. Vattnet utgör länsgräns mellan Stockholms och Upsala län, på dess ena strand ligger den nuvarande staden Sigtuna, på den andra åter ligga de bygder i Upland, som anses hafva varit mark för den äldsta odlingen i Svealand och der det urgamla Forn-Sigtuna lärer varit beläget i Håbo härad. Nu mera bildas af dessa Mälarfjärdar segelleden mellan Stockholm och Upsala.

Men icke blott denna segelled, äfven andra vattenförbindelser anknyta sig till dessa Mälarfjärdar. Ty från Ekoln inskjuta tvänne vikar ännu djupare in i Upland, den ena, *Låstaviken*, rakt i vester till mynningen af Örsundsån, den andra, benämnd *Gårran* med dess fortsättning, *Ullfjärden*, lika rakt i söder, så att det mellan denna fjärd och *Sko-* samt *Sigtunafjärden* belägna landet, en del af Håbo härad, bildas till en halfö. Men denna halfö är i sjelfva verket blott en del af en större halfö, som upkommer genom

b) *Ekolsundsfjärden*, som inskjuter från Mälaren och bildar med Skarfven och Sigtunafjärden en halfö. Midt på denna halfö inskjuter Gårran norr ifrån, således i motsatt riktning mot Ekolsundsfjärden och Skarfven, hvarigenom Håbo härad delas på två halföar, som tillsamman utgöra en gemensam större halfö. Ekolsundsfjärden framtränger dock ej så långt in i landet som de förut nämnda fjärdarne.

c) *Svinngarnsfjärden* bildar halfö med Ekolsundsfjärden, landet mellan dessa fjärdar är Trögds härad och Svinngarnsfjärden inskjuter till Enköpingsåns utlopp nedanför staden Enköping.

d) *Hjulstafjärden* med dess fortsättning *Oxfjärden* bildar med Svinngarnsfjärden en halfö af Åsunda härad. Oxfjärden intränger till utloppet af Sagån på gränsen af Upland och Westmanland.

Med Oxfjärden uphör Mälarens kustland att tillhöra Upland, det angränsande landet är sedermera Westmanland. Kustbildningen förändras till en viss grad, fjärdarne inskjuta ej så långt i landet och äro bredare, mera vidöpna. En mindre fjärd ingår vester om *Ängsön* mellan Ytter Tjurbo och Siende härad, derefter följer den stora och breda *Westeråsfjärden* som vid staden Westerås uptager Westeråsån, slutligen en mera trång vik, benämnd sjön *Freden*, der Strömsholms kanal har sin ändpunkt och ett af Mälarens större tillflöden, Kolbäcksån, sitt utlopp inom Snäfringe härad. Längst i nordvest ingår *Barkaröviken* i Åkerbo härad och emottager ett betydligt tillflöde genom Hedströmmen samt ett mindre genom Köpingsån.

Följer man slutligen Mälarens södra kust så är förhållandet lika med det, som eger rum på Westmanlandsidan, fjärdarne äro ej så långt inskärande som i Upland, men finnas dock. Först träffas den fjärd, som ingår till staden *Södertelge* och derefter den, på hvars strand *Gripsholms* slott och staden *Mariefred* äro belägna, och hvilken fjärd bildar en halfö, Enhörnalandet, i Selebo härad. Längre vester ut i Södermanland upkomma sund och vikar, men mera genom den utanför kusten befintliga öbildningen än genom djupt inskjutande vikar i fasta landet. Ett sund bildas af *Selaön* med *Tosterön*, ett annat af *Tosterön* med *Fogdö*, ett tredje af *Fogdön* med fasta landet i *Öster Rekarne* härad.

Lemnar man åter å sido Mälarens kustbildning och inskjutande vikar, men fäster sig vid öpna sjön och der förekommande öar, så träffas, då man ingår i sjön öster ifrån:

a) de betydliga öarne *Lofön*, *Svartsjölandet*, *Munsön* och *Adelsön*, belägna mellan Sollentuna härad i Stockholms län samt Bro och Habo härad i Upsala län på norra sidan och Södertörn på den södra. Sjelfva öarne höra till Färentuna härad i Stockholms län. Norr om Lofön inskjuter den fjärd, som öpnar segelled till Upsala.

b) Vester ut från dessa öar utbreder sig Mälarens mera vidöpna och mindre öupfylda del, som kallas *Norra* och *Södra*

Björkfjärden, hvarifrån Ekolsundsfjärden inskjuter på norra sidan och Södertelgefjärden på den södra.

c) Vester om Björkfjärdarne följer *Prestfjärden*, från hvilken på norra sidan Svinngarnviken inskjuter och söder ut Gripsholmsfjärden. Och efter Prestfjärden följer en större öbildning nämligen de södermanländska öarne *Selaön*, *Tosterön*, sammanhängande med *Aspön*, samt derefter *Fogdön*, hvilken dock är nästan aldeles sammanhängande med fasta landet. Innanför Selaön och Tosterön är staden Strengnäs belägen. På Uplandssidan åter ligga *Grönsön*, *Arnön* och *Oknön*.

d) Norr om Fogdön utsträcker sig *Granfjärden* med *Ängsön*, som räknas till Westmanland och från Granfjärden inskjuter Westeråsfjärden.

e) Granfjärdens fortsättning är den del af Mälaren, som kallas *Blacken*, och derefter följer sjöfjärden *Galten*, som med Blacken sammanbindes genom *Qvicksund* emellan Södermanlands fasta land, Wester Rekarne, på ena sidan och på den andra åter *Nyckelön*, som hörer till Westmanland och Snäfringe härad. Från Galten inskjuter sjön Freden samt Barkaröviken. Och med denna fjärd, Galten, har Mälaren nått sin gräns i vester samt emottager der i sin vestligaste del ett af sina vidsträcktaste tillflöden, Arbogaån, med inlopp vid Kungsör.

Utsträcker man åter betraktelsen från sjelfva sjön till hela det vattenområde, hvars centralsjö Mälaren är, så visar sig detta område olika på hvardera sidan af sjön. Hela södra sidan har sina åsar och vattendelare så belägna att en mycket stor del af Södermanlands innanvatten — den stora sjösamlingen i det inre af detta landskap — får sitt aflopp till Östersjön, oberoende af Mälaren. Men ett tillflöde af stor omfattning, det största, som till Mälaren kommer, berörer dock Södermanland. Detta vattenförråd är det, som har sin centralsjö i Hjelmaren. Men på hela södra kusten från Stockholm till den trakt, der Hjelmarens vattenområde begynner, får Mälaren icke emottaga mycket vatten. Det betydligaste är det, som under benämningarne *Bergaån* och *Åkersån* afleder vattnet till Mälaren från *Lännasjön*, *Eklången* m. fl. sjöar i det inre af Södermanland. Detta vatten utfaller i Gripsholmsfjärden på gränsen af Åkers och Selebo härad.

Men genom Hjelmarens förbindelser utbredes vattenområdet i vester ganska långt öfver en stor del af Nerike. — Och lika-

ledes på norra sidan sträcker sig Mälarens område mycket långt öfver de norra delarne af Örebro län samt hela Westmanlands län utom den mindre del af detta landskap, som gifver vatten dels åt Temnaren, dels äfven åt Dalelfven. På andra sidan om Westmanland sträcker sig Mälarens område in i Dalarne och omfattar en del af detta landskap. — Och likaså hemtar Mälaren tillflöden från en stor del af Upland.

Mälarens större tillopp äro:

1:o. Hjelmaren med dit hörande vattensystem. Sjön Hjelmarens hela sjöyta beräknas till 4:248 svenska eller 8:815 geogr. qv.mil = 485:32 kilom. carrés. Hjelmaren är således en sjö af ganska betydlig storlek.

Denna sjöyta är delad mellan Södermanland och Nerike samt berörer genom *Fröshammarsviken* på sin norra kust äfven en liten del af Westmanland, nämligen Sätterbo socken af Åkerbo härad, söder om staden Arboga. Med afräkning af den vestmanländska andelen, som icke sträcker sig långt, är Hjelmaren nära nog jämnt fördelad mellan de andra båda landskapen.

Beskaffenheten är helt olik Mälarens. Hjelmaren är lika tom på öar som Mälaren är öupfyld och de långt inskärande vikarne återfinnas icke här. I den södermanländska andelen af sjön finnes knappt någon enda anmärkningsvärd ö och i nerikesdelen blott några få, *Winön* i södra delen af sjön, *Björkön* och *Essön* utanför norra kusten. *Engelbrektsholmen*, belägen nära en från södra kusten i Askers härad af Nerike framskjutande halfö har sin historiska ryktbarhet, men är blott en holme af ringa omfång.

Längst i vester utgör väl Örebrofjärden en smalare del af sjön, men snart vidgar sig vattenytan utanför Essön till en betydlig bredd, som öfver hufvud fortfar till dess sjön mellan de södermanländska stränderna börjar smalna så att allmän landsväg går medelst färja öfver *Hjelmarsund*. Bägge stränderna tillhöra den del af Södermanland, som kallas Rekarne, utom en del af södra kusten, som ligger inom Oppunda härad. Från innersta hörnet af den södermanländska sjöfjärden utgår Hyndevadströmmen, som leder Hjelmarens vatten till Mälaren.

Hjelmarens vattenområde innefattar delar af Södermanland och af Nerike, från Westmanland komma blott ett par smärre bäckar. Tillflöden från Södermanland äro:

a) Sjön *Öljarens* vatten i Oppunda härad och b) *Näshultasjön* i Öster Rekarne, hvilka båda sjöar äro belägna tämligen nära till Hjelmaren, så att Hjelmaren oaktadt dessa vattenförbindelser likväl icke utsträcker sitt område särdeles långt in i Södermanland.

Men i Nerike sträcker sig detta område betydligt längre, det gränsar till Wenerns och Wetterns. Tillflödena äro hufvudsakligen:

a) *Telgeån*, som utgår från södra delen af Nerike och genomflyter *Wibysjön* och *Skarbysjön* samt *Mosjön* och *Quismaren* och utfaller på Hjelmarens sydvestra kust i Askers härad.

b) *Svartån* är en förening af tvänne källfloder, den ena kommer från granskapet af Carlskoga, hvilken landsort med sitt vatten hörer till Wenerns område; denna flodgren genomgår sjöarne *Ölen*, *Stora* och *Lilla Björken* samt *Toften*. Den andra flodgrenen kommer från Tiveden och Westgötagränsen och består i sin ordning af tvänne förenade vattendrag. Det ena kallas redan från början *Svartån* och utgår ur *Bodarnesjön*, det andra kallas *Laxån* och utgår ur *Laxsjön*, som emottager sjön *Gryten*. Detta sist nämnda vatten synes hafva sitt ursprung ej särdeles långt från gränsen af Wetterns vattenområde. Båda vattendragen sammanflyta ej långt ifrån inloppet i *Toften*, i hvilken sjö hela vattensamlingen förenas. — Ur Toften utgår ett gemensamt vatten under namn af *Svartån*. Denna å genomflyter sjön *Teen*, uptager *Stafån* samt afledningar från sjöarne *Multen*, *Velandasjön* och *Trystorpsjön*, berörer sjön *Tysslingen* och framströmmar slutligen genom staden Örebro, hvarefter följer utloppet i Hjelmarens vestligaste fjärd.

Hjelmaren har två aflopp, ett naturligt genom *Hyndevadströmmen* och ett konstgjordt genom *Hjelmare kanal*. Hyndevadströmmen kan icke utveckla någon synnerlig längd, ty afståndet från Mälaren är icke betydligt, men strömmen hvälfver ett betydligt vattenförråd och utbreder sig till sjö i *Närsjöfjärden* samt uptager *Tandlaån* med vatten från sjöar inne i Södermanland. Under nedra delen af sin väg genomflyter Hyndevadströmmen städerna Eskilstuna och Thorshälla samt utfaller i Mälarfjärden Blacken. Längst ned framgår vid dess sida *Eskilstuna kanal* såsom ock sjelfva strömmen kallas *Eskilstunaån*.

Hjelmare kanal bereder segelled mellan Hjelmaren och Mälaren vid sidan af den icke segelbara Hyndevadströmmen.

Kanalen utgör en genomgräfning från norra kusten af Hjelmaren genom Vester Rekarne af Södermanland till den segelbara Arbogaån i Westmanland.

2:o. **Westmanlands floder** utgöra en betydlig del af Mälarens tillflöden och utbreda vattenområdet ganska långt i nordvest likasom Hjelmaren i sydvest. De vestmanländska vattnen utgöras af en rad i bredd med hvarandra framflytande floder, som nedkomma från de temligen betydliga höjder, hvilka upfylla norra delen af Örebro län samt likaledes norra delen af Westmanlands län och den angränsande delen af Dalarne.

a) *Arbogaån*, som äfven kallas *Oppbåga* ström, är den första floden vester ifrån. Denna flod har ett vidsträckt vattenområde i norra delen af Örebro län, som vattnas af tvänne flodgrenar, båda härledande sig från gränsmarkerna mellan Örebro och Kopparbergs län. Den ena grenen, den vestra, kallas *Järleån* och genomflyter Helleforss, Grythytte och Nora bergslag. Dess område är temligen betydligt, floden genomgår och afleder åtskilliga sjöar, först *Gransjön* och *Grängen*, derefter *Sången* och *Fåsjön*, slutligen *Norasjön*, der staden Nora är belägen. I Fåsjön ingår vattnet från sjöarne *Usken* och *Aspen*, i Norasjön åter en afledning från *Åsbosjön* med sjöarne *Wikern* och *Elflången*. Namnet Järleån tillhör egentligen den nedra delen af flodbanan, men emellan Sången och Fåsjön förekommer benämningen *Rastelfven*. Slutligen förlorar sig Järleån i sjön *Wäringen* mellan Fellingsbro, Glanshammars och Örebro härad. — Den andra hufvudgrenen genomgår Ljusnarsbergs eller Nya Kopparbergets, Ramsbergs och Lindes bergslag samt härleder sig ur sjöarne *Silken* och *Hörken* och genomflyter med en källflod sjön *Ljusnaren*, som aflåter sitt vatten till *Norrsjön*. Dit flyter äfven en annan källflod och ur Norrsjön en gemensam vattengång genom *Södersjön*, sjön *Rosvalen* och *Lindesjön* vid staden Linde. Från Linde fortgår vattnet genom *Wedrågsjön* till samma sjö, *Wäringen*, som uptager Järleån. — Denna sjö, Wäringen, är således en centralsjö och derifrån utgår Arbogaån. Denna åter uptager ytterligare en biflod, *Sverkerstaån*, som afleder sjön *Mogen* m. fl. i Lindes bergslag, och längre ned ingå i Arbogaån de åar, som utgöra aflopp för *Finnåkerssjön* m. fl. i Fellingsbro härad inom Örebro län samt *Schedvisjön* och *Westlandasjön* i Westmanland. Arbogaån utlöper i Mälarfjärden Galten vid Kungsör.

b) *Hedströmmen* vattnar vestra delen af Westmanlands bergslagsbygd och utflyter ur sjöar på gränsen af Westerbergslagen i Kopparbergs län och Ramsbergs bergslag i Örebro län. Sjöarne *Långvattnet*, *Korsslången*[1]) och *Kloten* i Ramsbergs bergslag stå i förbindelse med *Malingsbosjön* i Kopparbergs län. Ur denna sjö går en å, *Baggån*, öfver Westmanlands gräns in i Skinnskattebergs bergslag och der genom *Storsjön* och sjöarne *Öfra* och *Nedra Wettern*. Efter utloppet ur dessa sjöar förekommer benämningen *Hedströmmen* och floden genomströmmar Skinnskattebergs bergslag och Åkerbo härad, uptager sjövattnen från *Kedjesjöarne*, *Fernasjöarne*, *Långsvan* och *Lillsvan*, samt utfaller slutligen i Barkaröfjärden af Mälaren midt emellan städerne Arboga och Köping.

c) *Köpingsån* består af två förenade vattendrag, *Walstaån* och *Köhlstaån*, den först nämnda sjelf bildad af tvänne smärre sjöledningar från *Långnälasjön* och *Wågsjön*, hvilka förenas i *Lundbysjön*; den andra åter afleder norra och södra *Lisjön* samt sjön *Glapen*. De förenade grenarne genomflyta staden Köping och utgjuta sig i Barkaröviken. Hela detta vattendrag är dock så i längd som vattenmassa betydligt mindre än Arbogaån och Hedströmmen.

d) *Kolbäcksån* är deremot ett ganska betydligt vattendrag. Dess öfra lopp tillhör Westerbergslagen i Kopparbergs län. Man får upsöka dess källor till och med ännu högre upp i Wester Dalarne i Säfsnäs, Floda och möjligen Näs socken. Med något betydligare storlek framträder detta vatten dock först i Grangärdes socken af Westerbergslagen, nämligen i sjön *Wessman*. — Ur denna sjö går en ström, som insamlar vatten från sjöarne *Hillen* och *Haggen* samt vid Smedjebackens lastageplats i Norrbärkes socken utgjuter sig i sjön *Barken*. Denna sjö utbreder sig i tvänne fjärdar intill gränsen af Westmanland, hvilket landskap derefter genomströmmas af den ur Barken utrinnande flod, som under sitt nedersta lopp får benämningen *Kolbäcksån*. Landet, som genomströmmas, är Norbergs bergslag och Snäfringe härad med sjöarne *Aspen*, *Åmänningen*, *Wirsbosjön*, *Öfra* och *Nedra Nadden*, *Gnien* och *Sarasjön*. Den ymniga jernbergslagbygd, som här är belägen, har föranledt

1) En annan sjö med namnet Korslängen förekommer dessutom, hvilken synes höra till de vatten, som afledas till sjön Wäringen.

anläggningen af *Strömsholms kanal* vid sidan af den icke segelbara floden, hvilken kanal, framgående från Barken till Mälaren, öpnar segelbar väg mellan Westerbergslagen i Dalarne samt Westmanlandslätten och Mälaren. Så kanalen som strömmen mynda i den fran Galten inskjutande vik, som kallas sjön Freden, strax nedanför Strömsholms slott, på halfva vägen mellan städerna Köping och Westerås.

e) *Westeråsån*, äfven *Svartån* kallad, har en kortare flodbana fran norra Westmanlands bergsbygder och genomflyter *Hörendesjön*, *Fläcksjön*, *Hällsjön* m. fl. samt utgår i Mälaren invid staden Westerås.

f) *Sagån* är längst i öster belägen bland Westmanlands floder, sa att densamma till och med bildar läns- och landskapsgräns mot Upland under en del af sin bana. Källorna träffas i nordöstra Westmanland ej långt från Dalelfvens område, hvarifrån sjön *Hallarens* vatten har blifvit afledt till Sagån[1]). I sammanhang härmed är Sagån också förbunden med de vattenupdämningar, som kallas Sala dammar och äro updämda för Sala grufvas räkning, och staden Sala är belägen vid ett af de vattendrag, af hvilka Sagån bildas. Längre ned uptagas *Ranstaån* och *Thorstunaån*. Mynningen träffas i Granfjärden på gränsen af Ytter Tjurbo härad i Westmanland och Åsunda härad i Upland.

3. De *Upländska* floder, som mynda i Mälaren äro:

a) *Enköpingsån*, ett mindre betydligt vattendrag, som nedanför staden Enköping utfaller i Svinngarnsviken.

b) *Örsundsån* från källor i Westmanland och bildad af flere grenar, *Simtunaån*, *Thorstunaån* m. fl. inflyter i Upland och utgjuter sig i Låstaviken mellan städerna Enköping och Upsala.

c) *Säfraån* och d) *Hågaån* äro mindre betydande vattendrag, den förra med utlopp i Låstaviken inom Hagunda härad, den senare i Ekoln inom Ulleråkers härad.

e) *Fyrisån* omfattar ett icke obetydligt område i medlersta Upland med flera sammanflytande flodgrenar. En hufvudgren kommer från Dannemora bergslag och der belägna vatten. *Lillbiasjön*, *Österby bruksdamm*, *Filmsjön*, *Grufsjön* och *Dannemorasjön*; en annan gren utgöres af *Wendelsån* eller *Tenstaån* från *Wendelsjön*, hvilken emottager vattnet från *Tegelsmora-*

---

1) Jfr. öfv. p. 32.

sjön. Namnet *Fyrisån* är det gemensamma namnet sedan flodgrenarne förenats, men bifloder tillkomma, *Björklingeån*, som är en fortsättning af *Wilsåkersån*, samt *Jumkilsån* och nedanför Upsala stad, *Säfjaån*, som är en förening af *Funboån* och *Starån*. Fyrisåns mynning är *Flottsund* på gränsen af Ulleråkers härad och Stockholms län.

3:o. **Södermanlands sjösamlingar.** Största delen af Södermanland aflåter sina innanvattnen icke till Mälaren, men omedelbart till hafvet. Dessa vattendrag bestå icke så mycket som i Upland, Westmanland och äfven Nerike af floder, men af ett stort antal sjöar, som utgrena sig öfver landet i olika riktningar, hvilka göra vattensystemet särdeles inveckladt och svårt att öfverskåda. Någon så stor centralsjö som Storsjön i Jämtland eller Siljan i Dalarne finnes icke, men väl vissa smärre centralsjöar för särskildta delar af sjösamlingen; sådana äro sjöarne *Yngaren* och *Bafren* samt *Långhalsen*, ur hvilken afloppsfloden, *Nyköpingsån*, utgår. Men denna flod afleder likväl icke hela sjösamlingen, en del utflyter genom *Trosaån* och *Svärtaån*. I allmänhet är hela det inre Södermanland genomträngdt såsom af ett nät utaf sjövatten. Och området sträcker sig öfver Östergötlands gräns samt äfven in i Nerike.

a) *Trosaåns* vattenområde hörer till sydöstra delen af landet mot gränsen af Stockholms län. Der förekomma tvänne sjösamlingar, den ena från sjön *Klämmingen*, den andra från sjön *Lockvattnet*, båda i Daga härad och med aflopp till samma sjö, *Frustunasjön*, hvilken således är en slags centralsjö. — Ur Frustunasjön går en afledning till sjön *Sillen*, som ingår i Hölebo härad och äfven berörer Rönö härad samt utsänder *Trosaån*, som utfaller i en Östersjöfjärd vid staden Trosa.

b) *Nyköpingsåns* område är betydligt större än Trosaåns, det omfattar nästan hela södra och medlersta delen af Södermanland. Bemödar man sig att öfverskåda hela sammanhanget så får en utgångspunkt sökas i Nerike och granskapet af Wetterns vattenområde. Derifrån utgår en sjökedja genom *Tybosjön*, *Tisaren*, *Svennevadsån*, sjön *Sottern* och *Brefrens å*, som ingår i Oppunda härad i Södermanland med namnet *Wingåkersån* och fortgår genom smärre sjöar till sjön *Kolsnaren*. — Och till Kolsnaren samlas äfven en annan sjökedja, som utgår från den på östgötagränsen belägna sjön *Tisnaren*, hvilken har tillflöden från Östergötland, men aflopp åt Södermanland genom

sjön *Tislången* och *Forssa ström* till sjön *Wiren*, som förbinder sig med *Kolsnaren*, i hvilken sjö således vattnen från Nerike och Östergötland förenas. — Den följande afledningen utgår ur *Wiren* genom en sjökedja till *Åkeforsån* och genom denna till *Yngaren*, som är belägen i Oppunda och Jönåkers härad. Och till samma sjö Yngaren samlas sjövatten äfven från andra sidor så att Yngaren utgör en centralsjö för ett temligen vidsträckt område. Yngaren åter utfaller genom *Wrena sund* i *Långhalsen*. — Detta vatten, som Yngaren sänder till Långhalsen, utgör en hufvudafdelning af den stora sjösamlingen, en annan kommer till Långhalsen fran sjön *Båfven*, som är något nordligare belägen så att dit flytande vatten öfver hufvud tillhöra medlersta delen af Södermanland likasom Yngarens tillflöden hufvudsakligen höra till södra delen. Till Båfven samlas sjöafledningar från flera håll inom Willåttinge, Daga och Rönö härad, hvarefter vattensamlingen utgår ur Båfven genom *Sibro sund* och derifrån genom *Lidsjön* till *Långhalsen*. — Med dessa båda sjösamlingar från Yngaren och från Båfven emottager Långhalsen en betydlig vattenmassa och som yttermera ökas genom andra tillflöden. Det gemensamma aflopppet från Långhalsen är *Nyköpingsån*.

c) *Svärtaån* med sjöarne *Liksdammen*, *Ludgosjön* och *Runnviken* m. fl. bildar ett eget mindre vattensystem, som utfaller i Sjösaviken af Östersjön öster om Nyköping i Rönö härad.

d) *Kilaån* från källor i trakten af Kolmården, tillhör sydligaste delen af Södermanland, förenar sig med *Wirån* och utfaller söder om Nyköping inom Jönåkers härad.

4:o. **Wenern**, Sveriges största sjö och den tredje i ordningen bland Europas sjöar, måste redan i följd af sin egen storlek uptaga ett vidsträckt vattenområde. Wenerns egen omkrets beräknas till 45 : 648 svenska eller 94 : 719 geogr. qv.mil = 5215 : 15 kilom. carrés. Storleken är jämförlig med ett landskap, ett län. Fem län finnas, som i storlek öfverträffas af Wenern, nämligen Blekinge, Gotland, Malmöhus län, Halland samt Göteborgs län: Upsala län är blott obetydligt större än Wenern. Skiljnaden i storlek mellan Wenern och Sveriges öfriga sjöar är mycket betydlig, hvarken Wettern eller Mälaren hinner till hälften af Wenerns storlek. Med en sådan utsträckning bildar Wenern ett litet innanhaf i Sverige, så mycket mera som denna sjö är mycket öppen och fattig på öar.

De *öar*, som förekomma i Wenern, äro förnämligast följande:

a) *Hammarön* utanför Carlstad. — b) *Gäfreröн* och c) *Arnön* likaledes utanför kusten af Wermland. — d) *Bromö* och *Thorsö* samt *Dillö* och *Onsö*, belägna helt nära till hvarandra utanför norra Westergötland. — Men om betydligare öar äro sällsynta bildar sig deremot pa ett ställe midt öfver sjön en rad af holmar och skär, som vanligen kallas *Lurö skärgård*. Der inträffar nämligen på ett ställe, att halföar framskjuta från motsatta sidor, så att blott en smalare fjärd skiljer ändpunkterna från hvarandra. Mellanrummet är bredare än att det skulle kunna kallas ett sund, men utgör dock ett smalare vatten än de stora fjärdarne på hvardera sidan. Och i denna smalare fjärd upstiga holmar och skär likasom en sammanbindande kedja mellan båda halföarne. Den ena af dessa är det från norra sidan framskjutande *Wermlandsnäset* och söder ifrån en del af *Kållands härad* i Westergötland och Skaraborgs län, samt den invid kusten af samma härad belägna *Kållands ö*. På detta sätt utsträcka sig Wermland och Westergötland likasom till att mötas i sjön och Wenern blifver genom dessa halföar samt Lurö skärgård fördelad på två stora afdelningar, af hvilka den ena, som sträcker sig söder ut, brukar benämnas med ett eget namn, *Dalbosjön*, emedan dess kustland på ena sidan utgöres af landskapet Dal eller Dalsland.

Inskjutande *vikar* på kusterna förekomma flerestädes ehuruväl ej så mycket som i Mälaren. I allmänhet framträder en sådan kustbildning på Wermlandskusten mera än på kusten af Westergötland och minst i Dalsland. På Westgötakusten träffas de två fjärdarne, *Dettern* i Åse härad af Skaraborgs län, men nära till gränsen af Elfsborgs län, samt *Kinneviken* emellan den nyss nämnda halfön, Kallands härad, och, på andra sidan, Kinne och Kinnefjerdings härad i Skaraborgs län. Längst in i viken ligger staden Lidköping der Lidaån utfaller. Med undantag af dessa båda fjärdar förekommer knappt någon betydligare inskärning på Westgötakusten, men väl bildas åtskilliga sund vid de nyss nämnda öarne såsom *Bromö sund* mellan Bromön och Thorsön samt *Oxnö sund* eller *Östersundet* mellan Thorsön och fasta landet. Och ur sydligaste delen af sjön nära Wenersborg inskjuter en vik *Wassbotten*, ur hvilken Trollhätte kanal tager sin början. — Men på kusten af Wermland följer en rad af

fjärdar och vikar, som sönderskära kusten, ehuruväl de icke inskjuta mycket långt i landet. En sådan halföbildning, som i Mälaren på Uplandsidan, finnes här icke. Följer man Wermlands kust öster ifrån, så träffas först *Åråsviken* med dess fortsättningar, *Kilsviken* och *Kolstrand* i Wisnums härad, derefter *Warnumsviken* vester om Christinehamn i Ölme härad samt *Ölmeviken*, *Hagelviken* och *Lunderviken*, vidare *Bottviken* och *Arnöfjärden*, på hvardera sidan om Arnön. Den sist nämnda är en fortsättning af den utanför liggande *Säterholmsfjärden* emellan Arnön och Hammarön. Från Säterholmsfjärden ingår åt ena sidan Arnöfjärden och åt den andra den fjärd, som emottager den ena af Klarelfvens utloppsgrenar och har sin fortsättning i *Grensviken* norr om Gäfverön. — Vester om Hammarön, staden Carlstad och Klarelfvens andra utloppsgren ligger den breda *Kattfjärden* och längre bort *Åsfjärden* med dess fortsättningar *Grumsviken* och *Borgviksjön* i Grums härad. Ännu längre i vester på gränsen af Wermlandsnäset inskjuter en fjärd genom det s. k. *Trångsund* och dess fortsättning *Ransundet* och *Ekholmsjön*. På andra sidan af Wermlandsnäset ligger *Byviken*, som emottager Byelfven och fortsättes i *Getebolsviken* samt förbinder sig med den fjärd, som kallas *Önaholmssjön*. — Ej långt derifrån ingår i Dalsland en fjärd förbi *staden Åmål*, men eljest förekommer ej någon betydligare inskärning på kusten af Dalsland såvida man ej räknar det stora Dalslandska vattensystemets utloppsvik genom Svanfjärden, hvilken dock snarare torde få räknas såsom den sista afdelningen af Dalslands innanvatten.

Wenern är af olika form på olika delar af sin omkrets. Den sydligaste delen mellan Sundals härad på Dal (Dalsland) och Åse samt Kållands härad i Westergötland är betydligt smalare än den öfriga sjön och ur denna smalare fjärd inskjuta Dettern och Kinneviken; på andra sidan om Kållands härad, från Kållands ö, utgår Lurö skärgård med Dalbosjön på ena sidan och norra Wenern på den andra, båda med mycket stora vattenytor. På östra kusten af norra Wenern ligga Thorsö och Bromö nära kusten ej mycket långt från Tidaåns utlopp och staden Mariestad. Och likaså äro de vermländska öarne, Hammarön, Gäfverön och Arnön, belägna ganska nära till fasta landet, men längre ut är Wenern öppen, utan öar.

Tre landskap beröras af den stora sjön, Wermland, Dal och Westergötland, men vattenområdet sträcker sig mycket

längre, vatten utfalla i Wenern från källor i Dalarne och i Norge, men deremot sträcker sig vattenområdet icke öfver hela Westergötland och ej heller öfver hela Dalsland.

Öfver hufvud kan detta stora område sägas bestå af tvänne väsendtligt olika delar. Den norra och vestra samt äfven nordöstra sluttningen är i sjelfva verket en sänkning från fjällryggen mellan Sverige och Norge, men så långt är afståndet från fjällen att man får genomvandra hela landskap, Dal och Wermland, för att upsöka källorna uppe i Norge och i Dalarne. Och af denna belägenhet följer att vattnen i denna del af Wenerdalen hafva något af Norrlandsvattnens natur, de längre bland floderna äro fjällfloder. Emellan Wermlands vattendrag och vattnen på Dal är för öfrigt en skiljnad att i Wermland bildas flera jämnsides framgående sjö- och flodföreningar, hvar och en med eget utlopp i den stora sjön, men på Dal förenar sig större delen af vattenmassan i en centralsjö och afgår derifrån med ett gemensamt aflopp. — Den sydöstra och södra sluttningen har deremot en helt annan natur. Här begränsas vattenområdet af landryggarne och afståndet är kortare, flodernas längd mindre. Det land, som på denna sida genomflytes, är Westergötland.

Följer man kusten af *Wermland* och *Dalsland*, den *norra* och *vestra* sluttningen till Wenern, så förekomma der följande hufvudfloder och större vattensystemer.

1. *Svartelfven*, *Letelfven*. *Gullspångelfven*, samma vattendrag med olika namn för olika delar af flodbanan. Denna flodbana är ganska lång, ifrån Dalarne in åt Wermland, derifrån ut genom Örebro läns bergslagsländer och slutligen till Wenern på gränslandet mellan Wermland och Westergötland. a) *Svartelfven* är benämningen under vattendragets öfra lopp och källorna träffas i den del af Kopparbergs län, som kallas Wester Dalarne, der *Fjällrämselfven* utgår ur sjön *Opprämmen* och uptager *Tyngsjön* samt fortgår till sjön *Fjällrämmen* på länsgränsen. Andra vattendrag, härledande sig från Säfsnäs socken i Dalarne, förenas med Fjällrämselfven inne i Wermland och Filipstads bergslag, der elfven genomgår sjöarne *Djuprämmen* och *Elfsjön*. Ett hörn af Wermland passeras således, men elfven fortsätter icke sin bana genom Wermland, han flyter öfver gränsen in i Hellefors bergslag af Örebro län men bärer redan i Wermland benämningen *Svartelfven*. — b) Vägen genom Örebro län betecknas af vidsträckta sjöförbin-

delser, särdeles genom sjön *Torrvarpen* i Grythytte bergslag, dit vattendrag samlas från aflägsna trakter. Följer man sjelfva Svartelfven, så finner man honom flytande genom Helleforss bergslag, uptagande sjön *Sången*, hvarefter han ingår i Torrvarpen. Till denna sjö åter samlas vatten ända från Säfsnäs socken i Dalarne. Derifrån utgår *Säfelfven* och *Mångselfven*, som förenade ingå i sjön *Norra Elgen*, i Helleforss bergslag, hvars vatten går vidare till sjön *Södra Elgen;* der åter inflyter sjön *Halftron* m. fl sjöar och hela vattenförrådet utgjuter sig ur Södra Elgen i Torrvarpen. — Och till samma sjö, *Torrvarpen*, samla sig äfven från Wermlandsidan sjöarne *Saxen* och *Långban*. På detta sätt blifver Torrvarpen en centralsjö, hvars vattenförråd afledes af Svartelfven vid dess utlopp ur sjön. — c) Nedanför Torrvarpen följer Svartelfvens gång genom *Halfvarsjön* och sjön *Noren* samt *Skärjen*, hvarefter elfven inkommer i Carlskoga bergslag. Halfvarsjön åter uptager afledningar från *Lundsfjärden* samt från sjöar i Nora bergslag, *Grecken* m. fl., hvilket allt ledes vidare af Svartelfven. — Inom Carlskoga bergslag träffas åter en centralsjö, *Möckeln*, som uptager vatten från Nerike genom *Walån*, från Nora bergslag genom *Annån* och en större sjösamling från Wermland genom *Timselfven*. Denna elf är nämligen afledning för en mängd sjöar i Filipstads och Carlskoga bergslag, *Yngen*, *Daglösen*, *Lungen*, *Öjevettern*, *Östersjön*, *Ullvettern*, *Frövettern*, *Alkvettern*, *Lanen*, hvilka bilda en lång och utgrenad sjökedja, som omsider genom Timselfven afledes till Möckeln. Och med Timselfven förenas äfven *Trösan* m. fl. smärre åar. Hela denna vattensamling får nu Svartelfven att afleda från Möckeln. — d) Utflytande ur denna sjö förekommer elfven med benämningen *Letelfven* och fortgår på gränsen af Wermland och Nerike till sitt inlopp i sjön *Skagern*. Denna sjö åter är belägen mellan tre landskap, Wermland, Nerike och Westergötland och på gränsen af Wermland och Westergötland utflyter Letelfven med förändradt namn, han kallas nu *Gullspångelfven*, men har under detta namn blott en kort bana att genomgå till sitt utlopp utanför Kilsviken i Wenern.

2. Efter Gullspångelfven följa flere smärre vattendrag från det inre Wermland, *Wisnumsån*, *Warnumsån*, som utfaller genom staden Christinehamn, *Ölman*, *Glomman*, *Alsterån*, som afleder sjöarne *Alstern*, *Gapern* m. fl. i sydöstra Wermland.

3. *Klarelfven* är icke blott en svensk flod. men äfven en flod i Norge. af fjällflods natur och genomgår, sedan han beträdt den svenska gränsen, hela Wermlands längd från norr till söder intill utloppet utanför Carlstad.

a) *Trysildelfven* eller *Fæmundselfven (Femuenselfven)* är den norska benämningen på den flod, som i Sverige kallas Klarelfven. Elfvens begynnelse brukar räknas från dess utlopp ur sjön *Fæmun (Femuen)*, hvars afledning han utgör. Men sjelfva denna sjö är belägen på en höjd af öfver 2000 fot och räknas med sina tillflöden till Norges fjällvatten[1]). Om således denna flod får räknas till de från fjällryggen nedkommande vattendragen, så beror detta dock på dess norska ursprung, ty Wermland sträcker sig icke upp till fjällryggen. Fæmunsjön är för öfrigt en af Norges största sjöar, Klarelfven emottager således redan under sitt öfversta lopp ett betydligt vattenförråd. Ur Fæmunsjön går elfven till *Istersjön* samt vidare till svenska gränsen.

b) *Klarelfvens gång genom Wermlands elfdal*, såsom norra delen af Wermland benämnes, är förbunden med bifloder icke blott från källor inom Wermland, men äfven från grannprovinsen Dalarne och från Norge. Norska vattendrag utgjuta sig icke blott i Trysildelfven förr än svenska gränsen beträdes, men sådana finnas äfven, som flyta in öfver riksgränsen och träffa hufvudfloden inne i Wermland. Och likasom vatten från Wester Dalarne flyter genom Svartelfven till Wenern. så äfven genom Klarelfven. — Tvänne norska bifloder inkomma i Wermland med benämningen *Warån* och *Höljaån*, med hvilka äfven Wermländska vattendrag förena sig före inloppet i Klarelfven. Men deremot träffas inom norska gränsen en från Sverige inkommande biflod, *Lutuelfven* från öfversta delen af Wester Dalarne. Följer man vidare Klarelfvens stränder, så träffas der följande temligen märkbara bifloder. Först *Hafsvallaån*, hvilken synes hafva sina källor inom Wermland, derefter *Tåsan* eller *Tösa* elf, som afleder *Tisjön* i Lima socken af Dalarne och i Wermland uptager åtskilliga åar och sjöar: vidare *Näckån* från *Näcksjön; Likån*. som afleder flera smärre insjöar i Wermland; *Femtån* från *Femtsjön* på gränsen af Malungs och

1) BROCH: Statistisk Årbog for Kongeriget Norge, p. 177. KRAFT: Historisk-topografisk Haandbog over Kongeriget Norge. p. 156.

Lima socknar i Dalarne: *Wärån* från *Wärsjön* i Wermland; *Halgån*, som afleder *Bredsjön* från landskapsgränsen mellan Wermland och Malung i Dalarne och slutligen går till Klarelfven en vidt utbredd vattensamling af flera förenade vattendrag, dels af ursprung inom Wermland och dels från källor i Dalarne. Denna vattensamling betecknas af *Ufån*, *Svartån* och deras gemensamma afledning genom en sjö, som från trakten af Råda kyrka sänder en vattenarm till Klarelfven. *Ufån* utgår från det inre af Wester Dalarne och genomflyter derstädes sjön *Qeien* i Malung socken samt på landskapsgränsen sjön *Nasjen*. Inne i Wermland åter förbinder sig Ufån med ett långt vattendrag norr ifrån, som betecknas af *Musån*, *Mussjön*, *Mussjöelfven*, sjön *Knon* m. fl. sjöar. Längre ned inflyta *Dragsjön* och *Deglunden*, sjön *Emten* genomflytes och slutligen genomgår Ufåns flodledning äfven sjön *Wermullen*, i hvilken inflyter en å från *Stora Ullen*, hvarefter slutligen denna vattensamling ingår i den sjö, som nära Råda kyrka afsänder sitt utlopp till Klarelfven. Och i samma sjö förenas med detta vatten äfven ett annat, som kommer söder ifrån genom *Svartån* och sjöar, som af denna å genomflytas. Alla dessa bifloder till Klarelfven komma öster ifrån, på vestra sidan deremot infaller *Örån* och *Letån* från sjön *Leten* m. fl. sjöar, vidare den å, som afleder *Busjön* och slutligen *Lakenesjöns* aflopp samt *Enån* på gränsen af Nedra Elfdalen och Kils härad.

c) *Klarelfvens nedra lopp* fortgår genom Kils härad, hvarest Klarelfven förbinder sig öster ifrån med en sjökedja, *Lusten* samt *Vestra* och *Östra Örlen*, *Gräsmangen* och *Skärgen* och från motsatt sida sjöarne *Wisten* och *Hyen*. Slutligen nära sitt utlopp delar sig elfven på två grenar, omslutande *Tingvallaön*, der staden Carlstad är belägen. Här strax ofvanför sitt utlopp framträder Klarelfven särdeles mägtig likasom öfver hufvud denna elf under sin gång genom Wermland utgör en af Sveriges mägtigaste floder, jämförlig med Dalelfven, Ljusne elf och de Norrländska elfvarne.

4. *Fryken*. Fortsätter man vandringen ut efter Wenerns norra kust så följer efter Klarelfvens utlopp den vattenmynning, som utförer *Frykens* vattenförråd. Vattendragets gestalt är en annan, Fryken är icke en elf såsom Klarelfven, men en sjö, ehuväl såsom sjö något smal, hvarföre också vattenområdet öfver hufvud liknar Klarelfvens, ett från norr till söder utsträckt, aflångt landbälte, men ganska vidsträckt på den ena sidan, den

vestra, der området ingår i Norge: på östra sidan deremot är vägen ej lång till dess att Klarelfven möter.

Från Norge och från Wermlands elfdal komma bifloderna, sjelfva Fryken åter är genom smala sund afdelad på tre stycken, *Öfra*, *Mellersta* och *Nedra Fryken*.

a) *Öfra Fryken* emottager redan i sin nordligaste del i Fryksände socken tvänne betydliga tillflöden. Det ena, *Rögdelfven* utgår ur sjön *Rögden*, som är belägen på riksgränsen, men till största delen inom Norge. Utgången ur denna sjö uptager Rögdelfven åtskilliga åar i Wermland, *Hassleån* m. fl. och genomflyter sjöarne *Kläggen*, *Flaten* med *Welen* och *Kilen*, förenar sig med andra vattendrag och ingår i öfra Fryken nära Fryksände. Från motsatt sida kommer det andra tillflödet, hvilket består af två förenade flodledningar, *Mangselfven* och *Ljusna* elf, båda härledande sig från källor i Wermlands elfdal. Mangselfven genomgår sjöarne *Mangen* och *Öfra Brocken*. I Öfra Brocken inkommer *Ljusna* elf och ur denna sjö utgår ett gemensamt aflopp till *Nedra Brocken* samt *Hänsjön*, och slutligen öfra Fryken nära Fryksände. Längre fram i öfra Fryken utrinna från vestra sidan *Lilltorpån* och öster ifrån de långt utgrenade vattenledningar, som ledas till Fryken genom *Bada* elf och *Björkelfven*. *Bada* elf utgår ur en lång kedja af åar och sjöar i Elfdalen, sjön *Jangen* m. fl., genomgår *Badasjön* i Fryksdalen och flyter derifrån till sin mynning i Fryken. — *Björkelfven* har likaledes ett långt vattenområde inom elfdalen. Båda dessa områden, Bada elfs och Björkelfvens, utbreda sig åt olika håll och deras aflägsnare tillflöden synas utgå från trakter mycket nära belägna till Klarelfvens område.

b) *Mellan Fryken* är genom *sundet vid Sunne kyrka* skiljd från öfra Fryken och utbreder sig derifrån med samma långsträckta form, som utmärker öfra Fryken, och till denna fjärd, Mellan Fryken, vänder sig en vidsträckt vattensamling, som utfaller genom *Rottna* elf. Denna flod är kommen från källor i Norge och genomgår sjöar i Wermland, *Lekrattnet* m. fl. samt den betydliga sjön *Rotten* ej långt ofvanför inloppet i Mellan Fryken. Vattenområdet utbreder sig betydligt genom sjön *Kymmen* m. fl. sjöar. — Sydligare än Rottna elf inflyter *Aplungsån* m. fl. smärre åar men norr om Rottna elf ingår *Letån*.

c) *Nedra Fryken* skiljes genom *Nilsby sundet* från Mellan Fryken och emottager ett och annat tillflöde, men utsänder

också Frykarnes gemensamma aflopp, som kallas *Norselfven*. hvilken utfaller i Åsfjärden af Wenern.

5. Sjön *Wermelen* bildar ett eget vattensystem, det näst följande vester om Fryken, bestående af en i flera riktningar utbredd sjöyta och förbunden med flere smärre sjöar, *Fånsjön*, *Säfvelen* med *Rinnen* och *Emsen*, samt längre ned *Lången* och *Magern*, på andra sidan åter sjön *Rommen* och *Näskärn* och i det nordligaste hörnet ingår ett aflopp från sjön *Mangen*, *Salungen* m. fl. Så långt upp i norra Wermland som Frykarnes och Klarelfvens område sträcker sig dock Wermelen icke.

Sitt aflopp har denna sjö, såsom det af kartan vill synas, genom tvänne vattengångar, den ena ur sjön Lången till *Grumsfjärden*, den andra ur den egentliga sjön Wermelen till *Borgviksjön*, som är Wenerns innersta genom Åsfjärden och Grumsfjärden inskjutande vik.

6. *Glafsfjolen* i vestra Wermland bildar ett vattensystem, ej olikt Frykens. Här, likasom i Fryksdalen, sträcker sig en på flera fjärdar fördelad aflång sjö med tillflöden från Norge och utlopp genom en ur sjön utgående elf.

a) *Elgåfjolen* kallas den nordligaste delen af den sjöbildning, som längre ned får namnet Glafsfjolen, men norr om Elgåfjolen ligga en mängd sjöar, hvilkas vatten ingår i Elgåfjolen, och med dessa sjöar förbinda sig tvänne floder från Norge, *Wrangselfven* och *Waggeelfven*. Den ena nämligen *Wrangselfven* ingår från Norge och genomgår i Wermland sjön *Hugn*, uptager sjön *Ränken* och utgjuter sig i *Nysockensjön*. Den andra åter, *Waggeelfven*, är från början svensk, från källor i Wermland ej långt från Rottna elfs område, men ingår öfver norska gränsen, genomgår flera norska sjöar, återkommer till Wermland, går der igenom en rad af sjöar, sist sjön *Gunnarn* och går från denna sjö till *Nysockensjön*, i hvilken sjö således Wrangselfven och Waggeelfven sammanträffa. Ur Nysockensjön åter utflyter ett gemensamt aflopp, *Jösseelf*, till Elgåfjolen. Detta vatten utbreder sig med betydlig omkrets, utsänder en vik, vid hvilken Arvika köping är bygd, och emottager från en annan sida en å, som afleder *Elgsjön*.

b) *Glafsfjolen*, som utgör medlersta och den vidsträcktaste delen af den sammanhängande sjöbildningen, är en fortsättning af Elgåfjolen och bredare än denna samt utsträcker sitt område

temligen långt på vestra sidan genom förbindelse med de båda betydliga sjöarne *Stora Gla* och *Öfra Gla* m. fl.

c) *Söljeflagan*, *Stömneflagan* och *Björnöfjolen* utgöra Glafsfjolens fortsättningar söder ut, men äro smalare och mindre till omkrets. Smärre åar och sjöar inflyta, hvarefter vattnet vid utgången ur Björnöfjolen antager form af flod.

d) *Gillbergasjön*, *Harefjärden* och *Byelfren* utgöra vattensystemets nedra del intill utloppet i Wenern. Vattnet utlöper med gestalt af flod ur Björnöfjolen, men vidgar sig till sjö i *Gillbergasjön*, utgår ur denna sjö återigen med form af flod, men utvidgar sig ännu en gång till sjö i *Harefjorden*, ur hvilken *Byelfren* utflyter, som finner sitt utlopp på Wermlandsnäset. Strax ofvan om Gillbergasjön inkommer en afledning från en sjösamling i vestra Wermland och i Harefjärden en å från sjön *Summeln*.

7. *Broelfren* är ett vattendrag på Wermlandsnäset, som genomgår sjön *Hyngen* och genom *Ekholmsjön* samt *Ransundet* och slutligen *Trångsund* utfaller i Wenern.

Alla dessa nu upräknade vattendrag utgjuta sig i Wenern på den norra kusten, d. ä. kusten af Wermland, de nu följande finna sitt utlopp på Wenerns vestra kust och tillhöra väsendtligen landskapet Dal eller Dalsland.

8. *Åmålsån* bildar ett icke obetydligt vattenområde i norra Dalsland, men dock ej jämförligt med de stora Wermländska vattnena. Ån utgör afledning från sjöarne *Öfra* och *Nedra Kalfven*, *Ömmeln* och *Dalsjön* samt utfaller vid staden Åmål i norra delen af den afdelning af Wenern, som kallas Dalbosjön i Tössbo härad.

9. *Silarnes* och *Learnes* vatten utgör ett mycket större vattensystem än Åmålsåns, utbredt öfver en stor del af landskapet Dalsland och en del af vestra Wermland, sammansatt af en mängd större och mindre sjöar, några ganska betydliga. Sammanhanget kan öfverskådas efter följande afdelningar.

a) Sjön *Foxen* i vestligaste Wermland och Nordmarks härad står i samband med åtskilliga vattendrag i Wermland och äfven i Norge samt utsänder tvänne sjöfjärdar med aflång form i sträckning från norr till söder in åt Dalsland. Den ena kallas *Stora Le*, den andra benämnes *Lelången*.

b) *Learne* sträcka sig mycket langt in i Dalsland och *Stora Le* ligger så långt at vester att vattnet berörer norska

gränsen, *Lelången* åter har ett mera ostligt läge och båda sjöarne sträcka sig i bredd med hvarandra så att landet mellan dem bildas till en halfö med Stora Le på ena sidan, Lelången på den andra och Foxen längst i norr. Alla dessa sjöfjärdar utgöra således afdelningar af ett och samma sammanhängande vatten, gemensamt för vestra Wermland och nordvestra Dalsland. Den af sjöfjärdarne, ur hvilken det gemensamma afloppet utgår, är Lelången, som utfaller i *Laxsjön*.

c) *Silarne* äro tvänne sjöfjärdar, *Östra* och *Vestra Silen*, belägna i bredd med hvarandra och aflånga till formen, ej mycket breda, likasom Learne. Silarne äro belägna icke blott i bredd med hvarandra, men äfven i bredd med Lelången och Stora Le så att landet danas till aflånga landsträckor emellan sjöarne med vatten på två sidor. Landsträckan mellan Östra och Vestra Silen genomskäres af ett sund, genom hvilket Östra och Vestra Silen förenas med hvarandra, hvarefter följer ett annat sund eller smal sjöafledning, genom hvilken Vestra Silen utfaller i Lelången, så att alla vattnena förbindas med hvarandra och af Lelången nedföras till *Laxsjön* således äfven vatten från Silarne. Men på samma gång hafva dessa sjöar äfven ett annat aflopp genom sjön *Svärdlången* till *Laxsjön*, der allt vattnet förenas. Silarne, likasom Learne, tillhöra både Wermland och Dalsland, nämligen Nordmarks härad i Wermland och Wedbo i Dalsland.

d) *Laxsjön* är en centralsjö för alla dessa vatten och väl flera, ty der utfalla icke blott Learne och Foxen genom Lelången och Silarne genom Svärdlången vid Skåpaforss, men äfven en annan sjöförening, *Wångsjön*, *Gran* och *Iväg*, utgjuter sig i Laxsjön.

e) *Afledningen från Laxsjön* går genom ett mycket smalt vatten till sjön *Råvarpen*, dit äfven vatten samlas från sjön *Ärfven*. Råvarpen åter afledes genom en mycket smal sjö *Åklången* och midt på långsidan af denna sjö öpnar sig ett utlopp genom *Upperudsvattnet* och vidare genom *Hjerterudsundet* till *Svanfjärden*, som är en inskjutande vik af Wenern, nämligen af Dalbosjön i Nordals härad.

f) *Ånimmen* i förening med *Ärrsjön*, *Knarrbysjön* och sjön *Edslaren* utgör en med nyss nämnda förbunden vattensamling. Belägenheten är mera ostlig och tillhör Tössbo härad, men Ånimmen, som afleder de öfriga sjöarne, har utlopp till

Upperudsvattnet så att mynningen i Wenern blifver gemensam för dessa sjöar samt Laxsjöns vatten. Men på samma gång förbinder sig Ånimmen med Wenern äfven pa en annan väg genom *Kärkilsån.*

Hela detta stora vattensystem är nu genom konstens åtgärd segelbart medelst *Dalslands kanal*, som leder segelfarten från Wenern genom aquædukten vid *Håfverud* upp till Åklången, Råvarpen, Laxsjön, Learne, Silarne, Foxen.

10. *Dalbergsån* med sina flodgrenar och sjöar är södra Dalslands vattensystem likasom norra Dalsland vattnas af Laxsjön med Silarne och Learne samt Åmålsån och Ånimmen med dit hörande sjöar. Dalbergsån är det gemensamma namnet för två förenade åar, *Kroksån* och *Frändeforssån*. Kroksån tillhör Dalsland hel och hållen, uprinner i midten af landskapet, genomflyter *Marsjön*, *Teåkersjön*, *Kappebosjön* och *Örsjön*, hvarefter Kroksån sammanflyter med *Frändeforssån*, som har sitt ursprung från Bohus län men rinner in i Dalsland med krökningar först genom sjön *Wasalen* öster ut till *Långhalmen* och derifrån norr ut till *Rådanesjön*, derifrån åter söder ut till *Hästefjorden* och slutligen ännu en gång med nordlig riktning till föreningen med Kroksån, hvarefter Dalbergsån går rakt i öster till sitt utlopp i Dalbosjön inom Sundals härad. Hela detta vattensystem framställer sig för ögat med en helt annan gestalt än Laxsjön med Silarne och Learne; inga så stora sjöar finnas här, ingen centralsjö förenar dem, som finnas, men vattenledningen betecknas hufvudsakligen af floder.

Vänder man sig till den andra hufvuddelen af Wenerns stora område, det *östra* och *sydöstra* kustlandet, så är detta land *Westergötland*. Äfven der utbreder sig Wenerns område temligen långt, ehuru ej så långt som i Wermland och Dalsland, ty den andra stora sjön Wettern med sina omgifvande höjder stänger vägen på en sida och södra Westergötlands höjder på en annan. Men genom norra Westergötland flyter dock åtskilligt vatten till Wenern.

1. *Tidaån:* a) *i Elfsborgs län.* Ån uprinner i Redvägs härad och genomflyter *Strängseredsjön*, *Jogen* och *Wällen* före inloppet i Skaraborgs län.

b) *Tidaåns gång genom Skaraborgs län* betecknas af sjön *Brängen* på länsgränsen och vidare sjön *Stråken*, hvarefter flod-

banan framgår ej långt från gränsen af Wetterns område, genom Wartofta härad och till sjön *Östen* i Wadsbo härad, i hvilken sjö en annan å benämnd *Osan* infaller. Derifrån sträcker sig flodbanan i nordvestlig riktning, *Kräftån* från sjön *Lången* uptages och likaså vattnet från sjön *Ymsen*, hvarefter Tidaån utfaller i Wenern vid Mariestad. Norr om Tidaån går *Göta kanal*, men utan förbindelse med ån.

2. *Lidaån* har likasom Tidan sina källor i Elfsborgs län, men hörer med större delen af sin bana till Skaraborgs län.

a) *Lidaån* upkommer ur källor i Gäseneds och Ås härad i Elfsborgs län samt bildar gräns mellan Elfsborgs och Skaraborgs län under en del af sitt lopp.

b) *Lidaån i Skaraborgs län* går på gränsen af Wilske och Laske samt Skånings och Barne härad, sammanflyter med *Åssan* från Barne härad, uptager *Fliaån* från *Hornborgasjön* m. fl. åar och utfaller i Wenern vid staden Lidköping.

3. *Nossaån* har ett sydligare läge än Lidan likasom denna utfaller söder om Tidaåns utlopp. a) *Nossan inom Elfsborgs län* har sina källor ej långt från Lidaåns ursprung och genomgår Gäseneds och Kullings härad, uptager vatten från sjöarne *Säm* och *Sanum* genom *Wimleån* samt ingår i Barne härad af Skaraborgs län. — b) *Nossan i Skaraborgs län* framgår vidare genom Wiste och Åse härad till sitt utlopp i den vik af Wenern, som kallas sjön Dettern, belägen ej långt från Halle- och Hunneberg samt gränsen af Elfsborgs län.

Göta elf är den gemensamma afledningen för Wenerns hela vattensystem.

a) *Göta elf ofvanför Trollhättan* framgår ur Wenern ej långt från staden Wenersborg och delar sig på två armar, den ena gör fall vid *Önaforss*, den andra vid *Rånnum* och *Wargönan*, hvarefter flodarmarne åter förenas och elfven fortgår till det stora fallet vid *Trollhättan*.

b) *Göta elf från Trollhättan till ön Hisingen* bildar under en stor del af vägen läns- och landskapsgräns mellan Elfsborgs och Göteborgs län, Westergötland och Bohuslän, samt är segelbar utom vid *Åkerström* och *Lilla Edet* med *Hanström*. Slutligen delar sig elfven på två grenar, som omsluta ön *Hisingen*.

c) *Göta elfs nedersta lopp* är deladt på de två flodgrenarne och på tvänne landskap; den ena grenen, som kallas *Nordre* elf, går förbi staden Kongelf och ut i hafvet mellan Bohus län på ena sidan och ön Hisingen på den andra; den andra grenen går mellan ön Hisingen och Westergötland samt ingår slutligen i den del af Westergötland, som hörer till Göteborgs län, hvarefter elfven utfaller vid staden Göteborg. — I förening med Göta elf framgår *Trollhätte kanal*, delad på flera afdelningar, *Carls graf* från den vik af Wenern, som kallas Wassbotten och till elfven nedanför Rannum, vidare *Stallbacka kanal* och slussarne vid de stora *Trollhättefallen* samt *Åkerströms kanal*, slutligen kanalen vid *Lilla Edet* eller *Ströms kanal*.

d) *Göta elfs bifloder*. Den väldiga magt, hvarmed Göta elf framträder såsom en af Sveriges största floder, har denna elf erhållit hufvudsakligen såsom afloppsflod från en af Europas största sjöar, men dessutom emottager elfven åtskilliga förstärkningar genom inflytande vattendrag, nämligen från Westergötland, men knappt något af synnerlig storlek från Bohus län. Redan ofvanför Trollhättan ingår en å från *Hullsjön*; emellan Trollhättan och Lilla Edet uptages *Lerumsån* med afledning från sjöarne *Graflången* och *Wandergdsvattnet*; emellan Lilla Edet och Hisingen infalla smärre åar och i södra elfgrenen inflyter *Lerjeån*, men det största tillflödet, det vidsträcktaste är *Säfveån*, som träffar Göta elf inom Göteborgs län vid den s. k. gamla staden ej långt ofvanför det nuvarande Göteborg. Men största delen af Säfveåns flodbana ligger inom Elfsborgs län, som genomflytes ända från trakten norr om staden Borås ej långt från Nossans öfra flodbana. Från dessa trakter flyter Säfveån genom *Säfresjön* och vidare genom flera krökningar till den stora sjön *Mjörn* nära staden Alingsås samt uptager en å från sjön *Färgen*. I Mjörn inflyter sjön *Anten*. Ur Mjörn går Säfveån vidare genom sjöarne *Säfvelången* och *Aspen* samt inträder slutligen i Göteborgs län och ingår i elfven. I Säfvelången ingår vattnet från sjön *Ömmern*. — Slutligen emottager Göta elf under sitt nedersta lopp *Landvettersån* eller *Mölndalsån*, äfven *Nedsjöelfven* kallad, som afleder *Östra* och *Vestra Nedsjön* i Elfsborgs län samt utgjuter sig i elfven helt nära Göteborg.

På detta sätt utvecklar sig det stora vattensystem, hvars centralsjö Wenern är och hvars utlopp är Göta elf. Flod och sjö omvexla, Sveriges största sjö och två bland Sveriges mycket stora elfvar, Klarelfven och Göta elf, höra dit. Området omfattar en stor del af vestra Sverige och sträcker sig in i Norge, det räcker från norska fjällen ofvanför Wermland till Göteborg, från Dalarne till granskapet af Halland, det omfattar Wermland och större delen af Dalsland, en stor del af Westergötland samt delar af Dalarne, Örebro län och Bohus län, länder af mycket olika beskaffenhet, fjällbygder i Norge, öde skogar i Dalarne och norra Wermland, jernrika bergverksländer i Örebro län och tillika den sädesbördiga slätten i Westergötland. Vid ändpunkten ligger en af de största medelpunkterna för den svenska civilisationen, Göteborg. Göta kanal förbinder detta vattensystem med Wettern och längre bort med Östersjön medan den af naturen utstakade riktningen går till Kattegat och denna utloppsbana är segelbar gjord genom Trollhätte kanal.

5. **Bohus läns** vattenbildning är till största delen oberoende af Göta elf och sammanhänger blott i mindre mon med de till Wenern flytande vattnen från Dalsland. Men ett sådant sammanhang finnes dock genom den från Bohus län utgående Frändeforssån. Största delen af Bohus läns vatten bildar egna vattenområden, som likväl omfatta äfven en del af Dalsland, ty likasom Bohus län utsänder Frändeforssån så inhemtar Bohus län andra vattendrag från Dalsland. Landrymden för Bohus läns vattendrag är icke mycket stor, allt är mindre än i Wenerdalen, här ligger ingen stor centralsjö, här flyter ingen Göta elf, här strömmar intet Trollhättefall och inga stora sjösamlingar förbinda sig med hvarandra. Det stora i Bohus läns natur, det egendomliga, är icke de inre vattnen, det är den af hafvets fjärdar sönderskurna, skärgårdsbeklädda, klippupfyllda kusten.

a) *Bullaren.* En betydlig sjöbildning förekommer i norra Bohus län under benämning Bullarens vattendrag. Detta vatten befinner sig i förbindelse med sjöar i Dalsland och på norska gränsen. Sjelfva Bullaren sträcker sig från söder till norr, lång och smal till formen, samt ingår i Norge och derifrån genom en flodledning till Iddefjorden, som är en vik från Skagerrack på riksgränsen mellan Sverige och Norge. Bullarsjöns förbindelse med Dalslands vatten beredes genom *Kynne* elf, som af-

leder sjöarne *Ulevattnet*, *Boksjön* och *Kornsjöarne*, belägna på gränsen af Dalsland och Norge, och den nedersta *Kornsjön* belägen i Bohus län.

b) *Qvistrumselfven* är namnet på Bohus läns andra betydligare vattendrag. Egentligen betecknar detta namn dock blott nedra delen af vattendraget. Den öfra består af de tvänne vattnena *Örekilselfven* och *Munkedalselfven*, hvilka båda härleda sig från Dalsland. — *Örekilselfven* är en förening af två grenar, *Töftedalsån* och *Rölandaån* i Dalsland. — *Munkedalselfven* åter är en fortsättning af *Högsätersån*, som äfven kallas *Walboån* och afleder *Ellnesjön* och *Wiksjön* i Dalsland. På detta sätt samlar sig från flera grenar det vatten, som under namn af Qvistrumselfven utfaller inom Bohus län i Saltkällefjärden af Kattegat. Vattendraget är hufvudsakligen af flod- ej sjönatur, men sjöar, *Kärnsjön* m. fl. i Bohus län uptagas under vägen.

c) *Wättelanda-* eller *Kollekindsån* är ett mindre vattendrag men med sjelfständigt utlopp genom sjön *Strömsvattnet* vid staden Strömstad.

d) *Uddevallaån*, äfven *Risån* kallad, afleder *Örsjön* från gränsen af Westergötland och utfaller vid staden Uddevalla.

6. **Wettern.** Om Wenern med sitt vattenområde tillhör vestra Sverige så vänder sig deremot Wettern öster ut. Och detta område är, likasom Wenerns, gemensamt för Svea- och Götaprovinserna, dock så att detsamma blott med en mindre del tillhör Svealand, nämligen södra delen af Nerike. Men det gränsar likväl äfven till ett annat Svealandskap, Södermanland. Blott Kolmården skiljer dem åt. Men denna skiljnad mellan Wetterns götaland och svealänderna betecknar stora olikheter. Öfverstiger man nämligen Kolmården från Södermanland, så, när skogen är tillryggalagd, befinner man sig i ett helt annat land, med andra vatten. Landet är Östergötland, vattnet är Motala ström, som förer Wetterns vattenmassa till hafvet. Här är nu åter en annan naturbildning än den man såg i Södermanland eller i Mälardalen eller i Wenerns område. Den södermanländska sjösamlingen är försvunnen. Mälarens arkipelag af öar och vikar återfinner man icke, men en enda stor sjö utbreder sin vattenspegel öfver en rymd större än Mälarens. Från denna sjö, från Wettern, utgår en mägtig ström, som vattnar Östergötlands bördiga slätt, flyter igenom dess sjöar, emottager

vatten från skogar och berg, från Kolmården, från Holaved, på stränderna af denna ström står ett af hufvudsätena för den svenska industrien, staden Norrköping, midt igenom staden kastar sig Motala ström med väldiga forssar för att genast derefter blanda sig med Bråvikens salta vatten.

Men den stora sjön tillhör icke Östergötland allena, dess omkrets är tillräcklig att begränsa trenne andra landskap, Nerike, Westergötland, Småland. I sydligaste hörnet ligger åter en af Sveriges betydligare städer, Jönköping, samt på vestra sidan af sjön den stora fästningen Carlsborg. Och samma sjö emottager på en sida och utsänder på en annan Göta kanal.

Wetterns yta beräknas till 16 : 220 svenska eller 33 : 656 geogr. qv.mil = 1853 : 09 kilom. carrés. Formen är aflång med lång utsträckning från norr till söder, från Nerike till Småland, smalare i öster och vester, mellan Öster- och Westergötland. Öar har Wettern ej många, störst är *Wisingsö* mellan Westergötland och trakten omkring Grenna i Småland. Större, inskärande vikar gör Wettern icke, utom blott i norr, der vikar inskjuta temligen långt genom den s. k. sjön *Alsen* till staden Askersund.

Belägenheten är icke lik Wenerns, som upfyller en dalbotten långt nedan om höjderna, snarare kan sägas att Wettern ligger såsom i en klyfta emellan höjder, som atfölja sjön på nära håll och på bägge sidor. Afbrott förekommma, öpningar på landtryggarne lemna rum för innanvatten, som ingå i sjön och för strömmen, som utgår derifrån, men något mycket vidsträckt, något särdeles vattenrikt tillflöde har Wettern icke.

a) Från *Nerike* vänder sig ett eller annat vattendrag till Wettern. Denna sjö, i allmänhet tom på öar, har likväl en och annan ö utanför kusten af Nerike och innanför dessa bildar sig en utgrenad från Wettern inskjutande sjövattensamling, i hvilken utgjutas några af södra Nerikes insjöar; *Örgaggen*, *Wiken*, *Anten*, *Qvarnsjön* sända sitt vatten till den vik, som kallas *Alsen;* sjön *Åmmelången*, som sjelf uptager flera andra sjöar *Östersjön*, *Fogelsjön* m. fl., utgjuter sig i en annan vik af Wettern. — Längre ut i Wettern utfalla på vestra kusten sjön *Asplången* och från östra sidan *Forssasjön*.

b) Från *Östergötland* emottager Wettern ej mera än ett betydligare tillflöde nämligen sjön *Tåkern*, som ligger i bredd med Wettern på andra sidan om Omberg och utlöper genom en å nära staden Wadstena.

c) Från *Småland* emottager Wettern en sjöafledning söder om staden Grenna samt *Husqvarnaån*, som afleder en och annan mindre sjö och utfaller ej långt från Jönköping.

d) Något större är det vattenförråd, som Wettern insamlar från *Westergötland*. Flera bland Skaraborgs läns större sjöar vända sig till Wettern med ett gemensamt aflopp. Sjön *Björklången* ingår i sjön *Unden*. Sjöarne *Örlen*, *Welen* och *Unden* förenas i sjön *Wiken*, som utsänder vattensamlingen till *Bottensjön*, hvilken genom *Rödesund* förenar sig med Wettern. — Genom detta sund går ingången från Wettern till *Göta kanals* segelled genom Westergötland, segelleden går genom Bottensjön och Wiken, på hvars inre strand kanalen begynner för att fortgå till sitt utlopp i Wenern vid *Sjötorp* norr om Tidaåns mynning. — Slutligen emottager Wettern äfven *Mullsjön* nära staden Hjo och *Alfvasjön* i Wartofta härad, samt flere smärre åar såsom *Svedån*, *Gagnån*, *Hornån*, *Knipån*, *Höksån*, *Dummeån*.

Wetterns område vidgar sig betydligt så snart man tager i beräkning dess afloppsflod *Motala ström*. Ty denna omfattar med sina bifloder större delen af Östergötland samt delar af södra Nerike och norra Småland.

Strömmens riktning går från vester till öster från begynnelsen vid Motala Köping till utloppet nedanför Norrköping. Sjöarne, *Boren*, *Roxen* och *Glan* genomflytas och vid sidan af strömmen går Göta kanal genom Boren och Roxen, men öster om Roxen vänder sig strömmen med en krökning åt norr till sjön Glan medan kanalen fortgår mera rakt i öster, hvarföre dess utlopp också blifver ett annat än strömmens. Kanalen utgår i *Slätbakens* hafsvik nedanför Söderköping.

Bifloderna till Motala ström och dess sjöar äro på norra sidan:

a) *Finspångelfven*, som härleder sig dels från nordligaste delen af Östergötland, dels äfven från sydligaste delen af Nerike, och bildas af flere förenade vattendrag, *Emmaström*, *Hättorpsån*. Den förenade floden ingår nedanför det stora jern- och kanonbruket Finspång i sjön *Dofvern* och derifrån till Glan.

b) *Haddeboån* afleder sjön *Afvern* på gränsen af Nerike och utfaller, likasom Finspångelfven, på norra stranden af Glan.

c) Sjön *Hunn* i nordöstra Östergötland afledes genom en å, hvars utlopp sammanträffar med Motala ströms mynning i Bråviken.

Alla dessa tillflöden från norra sidan äro belägna så långt i öster att de ej träffa Motala ströms bana förr än under dess nedra lopp i sjön Glan och ett af dem, sjön Hunn, inkommer ännu längre ned; ofvanför sjön Glan synes Motala ström icke emottaga något betydligare inlopp norr ifrån.

Men bifloderna på *södra* sidan uphinna Motala ströms vattenväg redan i sjön Roxen således ofvanför Glan. Dessa bifloder äro de tvänne betydliga vattendragen, *Svartån* och *Stångån.*

a) *Svartåns* källor tillhöra norra Småland och Wedbo härad i Jönköpings län. Tvänne flodgrenar flyta till mötes, den ena genom sjön *Ralången*, den andra genom sjöarne *östra* och *vestra Leijern*, men centralsjön, der flodgrenarne förenas, är den stora *Sommen*, som sjelf utgrenar sig i flera vikar på gränsen af Småland och Östergötland. Sommens afloppsflod är *Svartån*, som med sitt öfra lopp tillhör den östergötska skogsbygden, men nedkommer på slätten och utgjuter sig i sjön Roxen.

b) *Stångån* begynner sin bana ej långt från Sommen och den ena af Svartåns källfloder, men vänder sig i en mera ostlig riktning så att floden ingår i norra Kalmar län. Der genomflytes sjön *Krön* ej långt från staden Wimmerby. Ur Krön går Stångån i nordlig riktning till Östergötland och genomgår en sjökedja, sjöarne *Juttern*, *Åsunden*, *Jernlunden*, *Rängen*, *Erlången*, hvarefter floden kommer ned på östgötaslätten och slutar sin bana i sjön Roxen invid staden Linköping. — Denna sjökedja är nu segelbar gjord genom *Kinda kanal.* — Bifloder till Stångån inflyta på flera ställen, *Kisaån*, och vattnet från sjöarne *Ämmern*, *Åländaren* m. fl.

c) Öster om Stångåns inlopp emottager Roxen en å från sjön *Wien* och en annan från sjön *Teden.*

Upsöker man slutligen riktningen och gången af *södra* Sveriges vatten, då man dit räknar de vattendrag, som från Smålands och Westergötlands höjder vända sig till hafven, oberoende af de stora sjöarne, så får man icke mycket strängt fasthålla föreställningen om ett sydligt och ett nordligt läge. Största delen af dit hörande landsdelar äro visserligen så belägna, att de kunna sägas utgöra södra Sverige, men samma hufvuddel af Sveriges vattenområden innefattar äfven vissa landsorter, som ej ligga mera sydligt än vissa delar af Wetterns och Wenerns om-

råden. Hit hörer nämligen Norra Kalmar län och sydöstra Östergötland söder om hafsviken Slätbaken.

Betraktar man belägenheten af dessa höjder i Småland och Westergötland, från hvilka vattnen komma, så visar sig genast att landet sjunker på tre sidor, åt öster genom Kalmar län, åt sydost och söder genom Blekinge och Skåne, åt vester genom Halland. På alla dessa sidor nedflyta flodledningar och sjöar sammanbindas. Vattensystemer bildas i rad, det ena efter det andra, men intet jämförligt med de stora sjöarnes i medlersta Sverige och det södra Sveriges elfvar mäta sig icke i storlek med de Norrländska floderna. Ländernas belägenhet är för öfrigt sådan att den östra och södra afsänkningen tillhör med sin öfra del Småland, men den vestra är delad mellan Småland och Westergötland.

De hufvudsakliga vattenområdena kunna samlas under följande hufvudgrupper.

1:o. **Vattendrag med utlopp på östra kusten från och med Slätbaken till gränsen af Blekinge.** Det land, som här kommer i fråga, är en mindre del af Östergötland samt östra Småland d. ä. hela Kalmar läns fasta land jämte delar af Jönköpings och Kronobergs län.

1. *Vattendrag, som flyta till Slätbaken.* Norr om Slätbaken ligger den halfö, som bildas af denna hafsvik jämte Bråviken, halfön kallas Wikbolandet. Från denna halfö kommer intet större vatten, men från södra sidan utfalla tvänne vattenafledningar, den ena från *Asplången*, som är en af Göta kanal genomfluten sjö, den andra åter från sjön *Yxningen*, som ligger på gränsen af Östergötland och Kalmar län med tillopp från sjöarne *Såken*, *Borken*, *Höfvern*, *Risten* på östgöta sidan. Ån, som afleder Yxningen, genomgår sjöarne *Byngarn* och *Strålången* samt förenar sig helt nära staden Söderköping med den å, som förer Asplångens vatten.

2. Sjön *Windomen* i norra Tjust härad af Kalmar län bildar med flere andra sjöar en egen vattenledning till kusten af Kaggebofjärden i Östersjön.

3. Hafsviken *Syrsans* tillflöden från norra Tjust och angränsande delar af Östergötland, d. ä. Bankekinds och Kinda härad, bestå af en rad utaf mindre sjöar med flodledning emellan dem. Hithörande sjöar i Östergötland afledas förbi Åtvidaberg och vidare genom Tjust samt sjöarne *Båtsjön*, *Åkervristen*, *Stor-*

sjön m. fl. till utloppet i Syrsans innersta hörn. — Längre ut i samma hafsvik utfaller vattnet från sjön *Omen* och ännu en sjöledning från sjön *Ryfven* m. fl. längre in i landet belägna sjöar utgår i den hafsvik, Bergholmsfjärden, från hvilken Syrsan inskjuter i landet.

4. *Wärkebäcksvikens* och *Gåsefjärdens* tillflöden utgöras af en mängd sjöar i södra Tjust, som afledas genom en å till Wärkebäcksviken och genom *Botorps ström* till Gåsefjärden, sjöarne äro ganska många och en och annan temligen betydlig såsom *Långsjön* och *Tyen* samt *Yxern*. Ur de båda först nämnda kommer den flodledning, som bildar *Botorps ström* och med densamma förenar sig afloppet från sjön *Yxern*. — På södra kusten af Gåsefjärden utfaller *Marströmmen* från sjöar i Tuna läns härad.

5. *Wirboån* leder en mängd sjöar från det inre af Tuna län och Sefvedes härad, *Wirsjön*, *Neijern*, *Hägern* m. fl. och utfaller i hafvet söder om köpingen Figeholm.

6. *Emmån* utgör det första större vattendraget söder om Wirboån, men detta är också af en betydlig omfattning. Emmån tillhör icke blott Kalmar län, men äfven det inre Småland, nämligen Jönköpings län. Det öfra loppet går genom Wedbo och Östra härad från källor, belägna ej långt från Husqvarnaåns källfloder, som gå till Wettern, och Svartåns, som flyta till Sommen och ned åt Östergötland. — I Östra härad förenas tvänne källfloder, den ena med sjön *Tjurkens* vatten, den andra med sjön *Säljens*, hvarefter den förenade floden under namn af Emmån ingår i Aspelands härad af Kalmar län. Der inkommer sjön *Hulingens* vatten m. m. och på gränsen af Aspelands och Handbörds härad genomflytes sjön *Ryningen*, hvarefter nya bifloder tillkomma och Emmån slutligen utgjuter sig i hafvet söder om köpingen Påskallavik inom Stranda härad.

7. *Alsterån* härleder sig från Upvidinge härad i Kronobergs län och förenar sig i sjön *Algunnen* inom Handbörds härad af Kalmar län med en annan flodledning, hvarefter Alsterån utgår ur Algunnen, genomgår åtskilliga sjöar i Kalmar län och utfaller på kusten af Stranda härad norr om Pataholms köping.

8. *Ljungbyån* från källor i Kronobergs län vattnar Södra Möre härad, förbiflyter Nybro köping och utfaller söder om staden Kalmar.

9. *Hagbyån* likaledes från källor i Kronobergs län genomgår Södra Möre härad af Kalmar län och utfaller söder om Ljungbyån.

Sydligare än Hagbyån träffas blott smärre åar och bäckar och äfven de nu upräknade höra icke till Sveriges stora floder. Den allmänna karakteren af den östra kustens vattensystem är icke tecknad med stora drag. Sjöar saknas icke, men ingen stor centralsjö finnes, och smärre vattensystemer bildas, oberoende af hvarandra, men det enda som utvecklar sig till något rätt betydligt omfång är Emmåns.

2:o. **Sydöstra Sveriges vatten från höjderna i Småland med utlopp genom Blekinge.** Man skulle vänta att här äfven träffa vattenledningar till Skåne och denna väntan blifver icke heller aldeles bedragen. Ty ett bland Skånes större vattendrag är verkligen kommet fran Småland, nämligen Helge å, men detta är också nästan det enda, Skåne har sin egen vattenledning och Helgeå betraktas bäst på samma gång som de skånska vattnen.

1. *Lyckebyån* är med sitt öfversta lopp en flod i Småland, Kronobergs län och Upvidinge härad. Derifrån går flodbanan genom ett hörn af Södra Möre härad i Kalmar län och inkommer i Blekinge genom sjöarne *Furen*, *Vestersjön* och *Bockabosjön*, hvarefter vägen fortsättes genom *Norrsjön* i Blekinge samt ännu en och annan sjö, genom Östra härad till utloppet i den hafsfjärd, som omgifver staden Carlskrona.

2. *Ronnebyån* afleder sjön *Rottnen* i Konga härad af Kronobergs län, genomgår sjön *Ween* och *Sandsjön*, ingår öfver Blekinges gräns och tillhör inom detta landskap Medelstad härad samt utfaller nedanför Ronneby köping efter att något ofvanför köpingen hafva gjort det berömda fallet vid *Djupadal.*

3. *Mörrums* å torde få anses såsom den största bland de Blekingska floderna. Dess öfra lopp begynner långt upp i Småland och genomgår en och annan af de större sjöarne i detta landskap, *Helgasjö* på sidan om staden Wexiö samt *Salen* och slutligen *Åsnen* på gränsen af Kinnevalds och Allbo härad. I Blekinge framgår Mörrums å på gränsen af Bräkne och Listers härad samt utfaller i Listerviken vester om staden Carlshamn.

Alla dessa Blekinges floder äro således af småländskt ursprung och genomflyta först större eller mindre delar af södra Småland samt derefter Blekinges hela bredd från norr till söder,

jämnsides med hvarandra. Men det mellanliggande landet vattnas af smärre åar med kortare flodbana. Sådana äro:

a) öster om Lyckebyån den å, som kallas *Jemjöån*, hvarjemte också kan nämnas den obetydliga *Brömsebäck* med afseende på dess historiska märkvärdighet såsom fordom betecknande riksgränsen mellan Sverige och Danmark,

b) mellan Lyckeby- och Ronnebyåarne flyta *Bubbetorpsån* och *Nättrabyån*, samt *Listerbyån* och *Edestaån*,

c) mellan Ronneby och Mörrumsåarne flyta *Vierydsån*, *Bräkneån* och *Micån*, hvilken sist nämnda utfaller vid staden Carlshamn,

d) vester om Mörrums å utfaller *Galtån* samt en å, som afleder sjön *Örlunden* och sjön *Wesan*.

Ännu en flodledning skulle kunna tilläggas till de Blekingska vattnen, nämligen Hölje- eller Farabolsån, men denna går från Blekinge in i Skåne och betraktas bäst i sammanhang med Skånes vattendrag.

3:o. **Sydvestra Sveriges vatten från Westergötlands och Smålands höjder med aflopp genom Halland.** Så som Kalmar län och Blekinge på östra sidan, förhåller sig Halland på den vestra till det inre Götaland. Halland bildar den nedersta afsatsen, genomgångslandet, kustlandet för vattendragen som Smålands och Westergötlands höjder utsända till Kattegat. Dessa flodbanor på den sydvestra sluttningen likna dem, som finnas på den sydöstra, deruti att de icke utgöra ett sammanhängande, vidsträckt vattensystem med en stor centralsjö eller en mägtig hufvudflod, men de flyta i särskilta flodbanor i bredd med hvarandra.

1. *Anderstorpsån*, äfven *Kungsbackaån* kallad, tillhör med sitt öfra lopp Marks och Bollebygds härad i Elfsborgs län och utgår ur de s. k. *Ingsjöarne*, men dess bana är icke lång förr än gränsen af Halland beträdes och utloppet eger rum i den fjärd, som kallas Kungsbackafjärden.

2. *Rolfsån* med sjön *Lygnern* bildar en annan vattenledning, gemensam för norra Halland och Westergötland. På gränsen mellan dessa landskap ligger en betydlig sjö, *Lygnern*, som emottager *Storån* från Westergötland och utsänder *Rolfsån* till Halland. Men Storån har en längre bana till Lygnern än Rolfsån från Lygnern till Kungsbackafjärden, der vattnet utfaller. Storån har tvänne källfloder, genom hvilka området utbreder sig tem-

ligen långt in i Westergötland, genom *Töllesjön* och ofvanför denna sjö till trakten, der Säfveån flyter, samt genom *Wiaredsjön* i närheten af Borås. Nedanför Lygnern genomflyter Rolfsån en och annan mindre sjö i Halland, *Sundsjön* och *Stensjön*.

3. *Wiskaån* bildar ett långt och på flera sätt utgrenadt vattensystem. Ursprunget får upsökas mycket långt in i Westergötland ej långt från staden Ulricehamn och Ätraåns flodgång. Här ligga tvänne sjöar *Tolken* och *Mogden*. I Tolken förenas källfloderna, hvarefter vattnet fortgår till Mogden och derifrån genom Ås härad till *Öresjön* i Wedens härad. Ur denna sjö åter utgår Wiskaån och genomflyter Borås samt vidare hela längden af Marks härad. — Under denna väg från Borås till gränsen af Halland utgör Wiskaån en hufvudflod för flera bifloder, såsom *Häggån*, *Slottsån* från sjöar med samma namn som de nyss nämnda *Tolken* och *Öresjöarne*, slutligen uptages *Surteån* samt *Lillån* från sjöarne *Fefren*, *Oklången*, *Måsen*. — Wiskaåns nedra lopp kan anses börjadt med utloppet ur sjön *Weselången* på landskapsgränsen. I Halland uptages *Skuttraån* och utloppet eger rum i Klosterfjärden inom Wiske härad, norr om staden Warberg.

4. *Ätraån* har likasom Wiskan en lång väg att framgå i Westergötland. a) — Dess källor ligga i Redvägs härad så långt bort att de gränsa till Tidaåns ursprung d. v. s. Wenerns vattenområde och Ätran är till och med under detta sitt öfra lopp gränsflod mellan Elfsborgs och Skaraborgs län. Sjöarne *Winsarpsjön* och *Lönnern* genomflytas under denna öfra del af Ätrans bana innan floden har uphunnit länsgränsen. Men snart ändras riktningen, Ätran går söder ut genom samma Redvägs härad, der floden tog sin början, och nu följer inloppet i sjön *Åsunden* nära staden Ulricehamn. b) — En annan afdelning af Ätrans bana kan anses begynna med utloppet ur denna sjö, hvarefter Ätran tillhör Kinds härad, som genomlöpes i hela sin längd till gränsen af Halland. Bifloder uptagas hvar efter annan, tvänne särskildta flodledningar med samma namn *Lillån*, utgörande dessa åar hvar för sig afledningar från sjöar i Westergötland och ända från gränsen af Småland. Den ena *Lillån* är bildad af flera grenar, en från *Sämbsjön*, en annan med namn af *Musån* o. s v. Den andra *Lillån* åter afleder sjöarne *Kalfven*, *Östra* och *Vestra Fegen* m. fl.[1]). Slutligen ingår en å från en sjö, be-

---

1) Denna å benämnes äfven *Stångån*.

nämnd *Storsjön*. c) — Sist följer Ätrans nedra lopp genom medlersta Halland och med fortfarande förstärkning af bifloder från *Krogsjön* m. fl. sjöar samt *Högvadsån* från andra sjöar i norra Halland, slutligen åter en å vid namn *Lillån* nära Falkenberg, vid hvilken stad Ätran utfaller i Kattegat. Ätran i Halland kallas äfven Falkenbergsån.

5. *Nissan* ligger utanför Westergötland och är en flod i Småland innan densamma inkommer i Halland. Vägen genom Småland sträcker sig ganska långt upp emot gränsen af Wetterns vattenområde likasom Ätraåns gränsar till Wenerns. Nissaåns öfversta lopp tillhör nämligen Mo härad i Jönköpings län med källor ända in i Tveta härad söder om Jönköpings stad. Flodsträckningen går sedan genom Westbo härad i den del af Småland, som fordom kallades Finveden. Så vidt utgrenadt flodsystem som Ätrans synes Nissaån icke hafva, men uptager dock sjöarne *Norra* och *Södra Färgen* m. fl. Inne i Halland inflyter *Sanneån* och Nissan genomgår landskapets bredd samt utfaller i hafvet vid staden Halmstad.

6. *Lagaån* har likasom Nissan större delen af sin flodbana belägen i Småland och genomgår en stor del af Jönköpings län nämligen Östbo härad af det fordna Finveden från källor i samma trakt som Nissaåns uphof. Men Lagan genomgår äfven Sunnerbo härad af Kronobergs län. Vattenområdet är upfyldt af sjöar och bifloder. — Först genomflytes *Rastadsjön*, längre ned uptages *Hookån*, som äfven kallas *Härån*, och derefter ingår Lagaån i sjön *Widösten* nedanför Wernamo köping. Denna sjö sträcker sig in öfver gränsen af Kronobergs län och Sunnerbo härad och med Widösten förenar sig en lång sjö- och flodledning, som har sin början i Westra härad af Jönköpings län samt genomgår sjöarne *Roseken*, *Rymmen*, *Furen* och *Flåren*. — Längre in i Sunnerbo härad följer sjön *Bolmens* afledning till Lagaån och sjön Bolmen har då emottagit den midt emellan Lagan och Nissan framflytande *Storån*. — På detta sätt förstärkt af betydliga tillflöden inkommer Lagaån i södra Halland, uptager der *Smedjeån* med dess flodgrenar m. fl. åar samt utfaller i Laholmsbugten af Kattegat.

Och likasom i Blekinge så äfven i Halland utgjuta sig smärre kustfloder i hafvet mellan de större vattendragens mynningar. Sådana äro: a) mellan Rolfsån och Wiskan den å, som kallas *Lyftaån*,

b) mellan Wiskan och Ätran utfaller *Himleån* och

c) mellan Ätran och Nissaån den af flera grenar sammanflutna *Susaån*.

d) mellan Nissan och Lagan utgår *Fylleån* och *Genevadsån* med dess flodgrenar,

e) söder om Lagaån utfaller *Stensån* invid Hallandsåsen på gränsen af Skåne.

4:o. Skåne med sina innanvatten utgör en egen afdelning af södra Sverige, väl icke aldeles skiljd fran grannprovinserna, ty *Helgeå* fran Småland och *Hölje-* eller *Farabolsån* från Blekinge tillhöra Skane med nedra delen af sina flodbanor, men för öfrigt har Skåne sin egen vattenbildning, som utmärkes af en midt i landskapet belägen centralsjö, *Ringsjön*. Denna sjö är ganska betydlig och utsänder sitt vatten genom en större å *Rönneå*. Utom dessa nu nämnda vattendrag med deras sjöar har Skåne blott helt små innanvatten, men deremot utgör Skåne, man kan säga, en halfö på halfön, med hafvet på trenne sidor, Östersjön, Öresund och Kattegat.

1. *Helgeå* har genomflutit ett betydligt vägstycke i södra Småland innan Skånes gräns är upnadd. Flodbanan sträcker sig genom mellanrummet mellan Lagaån och Mörrumsån och likasom Mörrumsån afleder Åsnen, Salen och Helgasjön, så leder Helgeå sin bana från *Möckeln* och der ofvanför belägna vattendrag. Och nedanför Möckeln inflyter en flod- och sjöafledning från Sunnerbo härad. — I norra Skane åter utgör Helgeå en hufvudflod, dit vattenledningar ingå fran sjön *Tydingen* och *Finjasjön*, som utflyter genom *Almaån*. *Ousbysjön* genomflytes i nordligaste delen af Skane och längre ned, strax ofvanför staden Christianstad, går Helgeå genom *Araslöfsjön* och slutligen *Helgesjö* med *Råbelöfsjön* nedanför Christianstad, hvarefter blott är en kort väg till utloppet i Östersjön vid Åhus. Största delen af flodområdet tillhör Östra och Vestra Göinge härad.

2. *Ifösjön*, *Oppmannasjön* och sjön *Immeln* med *Hölje-* eller *Farabolsån* bildar ett eget vattensystem gemensamt för Skåne och Blekinge. Sjön *Immeln* har tillflöden från sydligaste Småland, men är sjelf belägen i Östra Göinge härad af Skåne och sträcker sig in öfver gränsen i Listers härad af Blekinge samt har sin afledning genom det blekingska vattnet *Hölje-* eller *Farabolsån*. Denna å ingår i Willands härad af Skåne och utfaller i *Ifösjön*, hvilken åter pa en annan sida är

förbunden med *Oppmannasjön*. Den gemensamma afledningen är *Skråboån*, som från Ifösjön går ned till kusten inom Skåne, men nära gränsen af Blekinge, och myndar i Östersjön ej långt från Sölvesborg.

3. *Ringsjön* är belägen i medlersta Skåne inom Malmöhus län, men afloppet derifrån går i nordvestlig riktning in i Christianstads län genom *Rönneå*, som utfaller i Skelderviken af Kattegat nedanför staden Engelholm.

4. Flere smärre åar utfalla på Skånes kuster. Sådana äro

a) *Köpingeån* på södra kusten öster om staden Ystad,

b) *Segeån* norr om Malmö utgår i Öresund,

c) *Höje å* flyter på sidan om staden Lund, men på något afstånd från staden, och myndar i Öresund,

d) *Lödde* eller *Kjeflinge å* uprinner ej långt från Skånes östra kust inom Christianstads län och genomflyter nära nog hela bredden af landskapet, genomgår *Wombsjön*, uptager *Klingvallsån* och myndar i Öresund mellan Malmö och Landskrona,

e) *Saxån* utfaller söder om Landskrona och

f) *Råån* mellan Landskrona och Helsingborg,

g) *Wegeholmsån* tillhör nordvestra Skåne och framgår i bredd med Rönneå till sitt utlopp i Skelderviken af Kattegat.

Gotland och Öland. På dessa öar kunna ej stora innanvatten komma i fråga. Gotland har blott smärre insjöar, som gemenligen kallas träsk, *Lummelunda*, *Tingstäde*, *Bäste*, *Fardume* träsk m. fl., samt smärre åar, den största lärer vara *Gothems å*, som utfaller på östra kusten. — På ön Öland träffas blott ett enda innanvatten af någon betydligare storlek nämligen *Hornsjön* i norra delen af landet[1]).

Hafvet.

För länder, som omgifvas endast af landgränser, är vattensystemet helt och hållet bestämdt af sjöar och floder, men icke

1) Om medlersta och södra Sveriges vatten jfr. HAHRS karta öfver medlersta och södra Sverige samt *Topografiska korpsens* kartor öfver dit hörande län, Upsala, Westerås, Örebro, Nyköpings, Elfsborgs, Skaraborgs, Göteborgs, Halmstads, Carlskrona och Kalmar län, så ock karta af DAHLMAN öfver Carlstads län, af de FRESE öfver Carlstads stift, af FALLK öfver Linköpings stift, af MANSA öfver Skåne så ock i allmänhet äfven v. MENTZERS Atlas öfver Sveriges län samt LARSSONS Geografisk-statistisk Atlas öfver Sverige.

så för öar, halföar och kustländer. Hafvet, som sköljer kusten, är förbindelsemedlet med andra länder och på beskaffenheten af detta vatten beror ej mindre än på sjöarnes och flodernas natur den förmån, som vattnets element skänker åt jordens inbyggare. Hafvet är en god väg, der hafvet är fritt ej blott från menniskors våld, men också från naturens hinder. Haf kunna finnas af sådan art, som den romerske skalden kallade "inhospitabile mare", ett ogästvänligt haf, besväradt af hemliga klippor och grund eller omgifvet af sådana kuster, som icke bjuda åt seglaren en plats, der han kan landa, och haf kunna vara det ena mera än det andra öppet för orkanernas våld.

Hafvets större eller mindre brukbarhet beror på flera förhållanden. Ett haf, som skjuter in i landet med *långa vikar*, är på helt annat sätt användbart än ett haf, hvars stränder sträcka sig i en jämn linie. De langa hafsvikarne blifva såsom sjöar, hvilka förbinda sig med hafvet. En sådan sjö är Mälaren, dess väg till hafvet är så kort att sjön erhåller nästan samma ställning som vore han en hafsvik. Helt annan är Wetterns och Wenerns belägenhet, hvilkas vatten måste ledas af Motala ström och Göta elf en lång landväg förr än hafvet upnås, men Norrström är blott Mälarens mynning. En sådan förbindelse med stora segelbara sjöar måste i ej ringa mått befordra hafvets brukbarhet. Mälaren är en rik naturens gåfva åt vårt land ej blott såsom insjö, men äfven i följd af sin belägenhet i förhållande till hafvet. Der bildas en djup dal midt i Sveriges land, vattenupfyld, med segelbar väg ända till gränsen, der Östersjön begynner. Der behöfves blott Södersluss i Stockholm och för ökad beqvämlighet den korta kanalen vid Södertelge, men intet så mödosamt verk som Göta och Trollhätte kanaler.

Sak samma kan sägas om hafvets förbindelse med segelbara floder. Men så vid sjön som vid floden beror dock icke allt på det segelbara vattnet här inne och der utanför, mycket måste också ankomma på sjelfva in- eller utloppets beskaffenhet. Det kan inträffa att bottnen höjer sig medelst sandbankar och skär eller inloppet upgrundas medelst sand och gytja så att der icke finnes någon annan väg än en mycket obeqväm hvarken ut eller in.

Och der hafvet åtföljes af en jämn kuststräcka beror förhållandet vidare derpå om kusterna löpa ut med låga slättmar-

ker och vattnet är grundt så att ingen ankarplats finnes eller om kusten bryter sig åtminstone så mycket att naturliga hamnar bildas.

Mycket kan äfven bero på beskaffenheten af hafvets botten. Ofantligt djupt kan verldshafvet vara, men der finnes dock alltid en mark inunder den stora vattenmassan. Denna mark kan hafva, likasom torra landet, sina höjder och dalbottnar, skeppet kan segla öfver höga berg, hvilkas rygg eller spetsar vattenytan döljer. Den landbildning vi kalla ö är den högst belägna delen af dessa hafsbottnens höjder. Men de upstigande höjdsträckningarne antaga icke alltid en sådan gestalt, de bilda icke alltid ett land i hafvet, en ö, det händer att de antaga formen af åsar och berg, hvilka stadna helt nära till vattenytan, men dock så att de döljas i hafvet och bilda grund eller hemliga klippor. Förhållandet blifver helt olika antingen klipporna upstiga för seglarens öga eller dölja sig under vattenytan, dock ej djupare än att de af fartygen beröras. I senare fallet äro de ett hinder, fartyget strandar på dem eller krossas emot dem, der fordras en särskildt styrmanskicklighet för att undvika faran; i förra fallet får vägen rättas derefter och klipporna kunna till och med blifva nyttiga. Ankarplatser öpna sig innanför dem och der ligger en lugnare väg, mindre utsatt för stormen.

Äro klipporna många upstår en *skärgård.* Seglingen fordrar då en egen konst att leta väg mellan skären och denna väg blifver af en annan beskaffenhet än vägen ute på hafvet och i visst fall mycket fördelaktig. Ty just derföre att vägen icke är så fri som på öpna hafvet kan skärgården blifva ett bröstvärn mot ovälkomna besök. Der åter skärgården ligger under vattnet med bankar och grund eller äfven der inga hamnar finnas på kusten, har landet likaledes sitt försvar af hafvet, men med risk att sjelf blifva instängdt, vän och ovän löpa samma fara. Det är för öfrigt klart att skärgårdens nytta i krig kan omintetgöras i fall fienden har lärt sig hitta vägen och kommer, äfven han, med en skärgårdsflotta. Det förhåller sig med skärgårdens klippor såsom med fästningsmurar, att de kunna eröfras, men de kunna äfven försvaras. De duga ej mycket om de icke bemannas med tappre män och försvaret fordrar sin konst. Men nyttan de göra är att de lemna ett stöd åt tapperheten och fältherreskickligheten. Och under vissa förhållanden kan nyttan bestå just deruti att man på skärgårdens klippor

bygger fästningsmurar. Sveaborg är ett exempel, Waxholmen kunde vara ett annat.

Den skandinaviska halföns haf äro *Östersjön*, *Nordsjön* och *Ishafvet*. Det först nämnda berörer endast Sverige, det andra är gemensamt för Sverige och Norge, det sist nämnda vidkommer Norge ensamt.

Sveriges haf, norr ifrån räknadt, begynner med den afdelning af Östersjön, som kallas Botniska viken och är något smalare än den öfriga delen af Östersjön. Särdeles bred är Östersjön ingenstädes, såsom haf betraktad, men bredare än Botniska viken är likväl den öfriga Östersjön t. ex. mellan Östergötland och Rigaviken i Lifland eller mellan Blekinge och preussiska kusten eller mellan södra Skåne och Lübeck. Räknar man Finska viken tillsamman med det yttre hafvet, så blifver väl största bredden mellan *Mälarens mynning* och *Nevas*.

Men om således Stockholm och Petersburg äro belägna nästan midt emot hvarandra med den bredaste hafsdelen mellan sig, så nalkas deremot Sveriges och Rysslands yttersta punkter till hvarandra på mycket ringa afstånd mellan Grisslehamn i Roslagen och Signildskär, som är den yttersta klippan i finska skärgården. Hela bredden går ej öfver 3—4 mil. Så nära ligga Sveriges och Rysslands gränser fastän haf är emellan. — Och i dessa trakter, *Ålands haf*, måste väl gränsskiljnaden anses ligga mellan Botniska viken och den öfriga Östersjön.

Bredden i öster och vester motsvaras af en betydligt större längd i söder och norr mellan *Torne elfs mynning* och *Oderflodens* nedanför Stettin eller *Travemünde* utanför Lübeck. Östersjön är således ett *smalt, ett aflångt haf.*

Östersjön är vidare ett *litet* haf, ytan beräknas till 6—7000 geogr. qv.mil, således något mindre än Sveriges land. Detta omfång, jämfördt med måttet på andra haf, är ganska ringa. Svarta hafvet beräknas till 8—9000 qv.mil, Medelhafvet till 47000 geogr. qv.mil[1]).

Östersjön är ett *innanhaf*, en inskjutande vik från oceanen. Dess förhållande till verldshafvet är icke sådant som Botniska vikens till den öfriga Östersjön, att den ena är en oafbruten

---

1) WAPPÄUS: Handbuch der Geographie und Statistik; T. III. 1, p. 5. 8—10.

fortsättning af den andra, Östersjön deremot är begränsad af ganska smala sund, som leda till och från verldshafvet. Dessa mellanvatten äro *Öresund* och *Belterna*. Sverige på Östersjösidan ligger således bortvändt från oceanernes stora vägar, men med grannländer på temligen nära håll, aldenstund vägen öfver Östersjön icke är lång. Och såsom Östersjön dock sammanflyter med verldshafvet genom Öresund och Belterna, så är vägen äfven dit åt fri ehuru han är en omväg.

Ebb och *flod* förekomma knappt märkbart i Östersjön, men deremot har det polariska läget till följd att detta haf på vissa ställen *fryser*, så att segelfarten afbrytes.

Östersjön är ett öppet haf *ej rikt på öar*. De största äro *Gotland* (57 qv.m.), *Ösel* (47 qv.m.) och dernäst sådana som *Öland* (25 qv.m.), *Åland* (23 qv.m.), *Dagö* och *Rügen* (vid pass 20 qv.m. hvardera), *Bornholm* (10 qv.m.). Men i Botniska viken finnes ingen ö af någorlunda stort omfång[1]).

Särdeles många djupt inskärande vikar finnas icke i Östersjön, den största är *Finska* viken, som utgör Östersjöns längst i öster framskjutande hafsfjärd mellan Finland och Estland samt med Rysslands hufvudstad i det innersta hörnet. Sydligare och likaledes på ryska sidan ligger *Rigaviken* innanför öarne Ösel och Dagö; på Tysklands östersjökust förekomma de båda hafsvikarne *Kurisches Haff* och *Frisches Haff*. blott genom smala landtungor skiljda från öpna hafvet.

Men om således Östersjön icke utbreder sig mycket vidsträckt genom någon särdeles stor vattenyta och ej heller genom långt inskjutande vikar, så utsträcker likväl detta haf sin betydelse ganska långt på ett annat sätt. Östersjön har nämligen ett mycket stort vattenområde genom de *floder, som i detta haf utflyta*. Länderna i öster och söder utgöra delar af en stor kontinent och kustlandet är icke ett brant nedstupande högland, men stora slätter öpna fritt utrymme för långa flodutvecklingar. *Dünafloden* i Ryssland, som flyter till Östersjön, har sina källor ej långt från Wolga, d. v. s. att Östersjöns område gränsar till Kaspiska hafvets. På Tysklands kust utgjuta sig de stora floderna, *Weichseln* och *Oder* med ursprung långt in i kontinen-

---

1) Daniel: Handbuch der Geographie; T. II. p. 943 uppgifver Ålands storlek med kringliggande skär till 23 qv.m. Om de öfriga öarne jfr. Klöden: Handbuch der Erdkunde; T. II. p. 822, 858, 1015, 1452, 1508—1509.

ten. Största tillflödet är väl dock *Ladogasjön* med sjön *Onega* och afloppsfloden *Newa*. Och i Östersjön utgår den stora mängden af *Finlands sjöar*.

Ur dessa de allmännaste dragen af Östersjöns natur härleda sig slutsatsen af betydelse för Sverige såsom Östersjöland. Detta hafvet lägger väg, ej särdeles lång, till andra länder och genom sina utloppsund en väg ut på verldshafvet huru långt bort som heldst. Men såsom Östersjön är ett innanhaf, blott på en sida, den sydvestra, förenadt med verldshafvet, och Sverige sträcker sig utmed hafvets längd, som är ganska betydlig, så följer att vägen ut till oceanen blifver för största delen af Sverige, det medlersta och det norra, något lång. Vidare då Östersjön genom sin måttliga bredd förmedlar en lätt förbindelse med länderna på andra sidan om hafvet och dessa länder äro mycket stora, så öpnar sig en väg till vidsträckta förbindelser. Dessa stora länder, som begränsas af den mot Sverige motsatta sidan af Östersjön, utgöras af ymnigt fruktbärande, rikt odlade och af en bildad menskligbet upfylda områden. Och samma länder tillhöra två af Europas väldigaste magter, den ryska samt tyska rikets. Sverige är beläget vid ett jordklotets vigtigaste haf.

Betraktar man nu den *svenska* sidan af Östersjön, så möter genast en ganska vigtig sak att Östersjön just på denna sida utvecklar den kustbildning som kallas *skärgård*. På andra sidan förekommer skärgården endast vid kusten af Finland, men den öfriga ryska kusten, äfvensom den tyska, är icke skärgårdsbeklädd. De finska skären framträda i synnerhet på den smalaste delen af Botniska viken, som kallas *Quarken*, så ock emellan ön Åland och Finlands fasta land samt äfven inne i finska viken[1]). Den svenska skärgården saknas icke i Botniska viken, men förekommer hufvudsakligen utanför Stockholm samt i Kattegat utanför Bohus län. Följer man den svenska kustbildningen rundt omkring den svenska delen af halfön från Torne elfs mynning till Svinesund, så kunna följande hufvudafdelningar urskiljas.

1. **Botniska vikens kust**, som sträcker sig från riksgränsen vid Torne elfs utlopp till nordligaste delen af Upland och Roslagen, beskrifver väl icke någon aldeles jämn linie, kusten

---

1) Eklund: Karta öfver storfurstendömet Finland.

böjer sig och inskärningar förekomma, men dock ej någon rätt stor hafsvik. De största äro de norrländska elfvarnes utloppsvikar. Så träffas på kusten af Norrbotten *Törefjärden* utanför Töreån och *Rånfjärden* utanför Råne elf såsom ock Kalix, Lule och Pite elfvars utlopp betecknas af smärre hafsvikar. Stora floder utgjuta sig ofta i hafvet på det sätt att floden vidgar sig till hafsvik. Detta förhållande är märkbart vid samtliga de norrländska elfvarne samt Ljusne elf och Dalefven, men framträder i synnerhet med starka drag vid Ångermanelfvens utlopp, hvilken flod under hela sitt nedra lopp mera liknar en hafsvik än en flod. I allmänhet är kusten af Ångermanland sönderskuren af hafsvikar, t. ex. *Nordmalingsfjärden* på gränsen af Westerbotten, *Idbyfjärden*, *Näskefjärden* i norra Ångermanland, *Norr-* och *Söderfjärden*, *Omnefjärden*, *Nordingråfjärden* förutom den hafsvik som nämndes, Ångermanelfvens utloppsvik. — På Medelpads kust utfaller Indalselfven i *Kringelfjärden* och i sydligaste delen af landskapet inskjuter *Björköfjärden*[1]). — På kusten af Helsingland förekomma *Hudiksvallsfjärden* samt utanför Njutånger socken flera fjärdar, som bilda halföar på kusten, *Wintergatfjärden*, *Iggesundsfjärden*, *Gåsfjärden*, *Kyrkbyfjärden*, *Siviksfjärden*. Derefter följer *Enångersfjärden*. I södra Helsingland bildas åter en halfö af *Norra* och *Södra fjärden* utanför Söderhamn samt ännu sydligare Ljusne elfs utloppsvik. — På kusten af Gestrikland inskjuter i nordligaste delen *Axmarfjärden* och derefter *Hamrångefjärden*, *Hillebruksfjärden*, *Harkskärsfjärden* och slutligen den stora och breda *Geflebugten*. Slutligen på Uplands norra kust träffas Dalelfvens utloppsvik samt den vidsträckta och vidöpna *Leufstabugten*.

2. **Ålands haf och Stockholms skärgård.** Utmed kusten af Ålands haf och söder om denna hafsdel utbreder sig den stora skärgården utanför inloppet till Stockholm eller om man vill säga Mälarens utlopp. Denna skärgård utgör likasom en fortsättning af Mälarens öar och holmar med förändrade naturförhållanden då skären ligga i saltsjön. Skärgården åtföljer kusten, kanske dock ej aldeles oafbruten, en lång väg ända från den hafsfjärd, som kallas *Öregrundsgrepen* utanför städerna Öregrund och Östhammar i norra delen af Roslagen och ända till kusten af Södermanland förbi Södertörn. Midt på denna

1) Jfr. STJERNSTRÖMS karta öfver Westernorrlands län så ock i allmänhet om norra Sverige äfven MILLRATHS karta öfver Norrland.

sträcka ligger in- och utloppet till och från Stockholm, skärgården är ett värn, som naturen har erbjudit åt den plats der Sveriges hufvudstad skulle blifva belägen.

Emellan fasta landet samt öarne och skären bilda sig bugter, hafsvikar och sund. Måhända kan skärgården och kusten betraktas under följande afdelningar:

a) *Öregrundsgrepen* kallas en icke mycket bred hafsvik mellan *Gräsön* och kusten af Frösåkers härad i norra Roslagen med staden Öregrund. Der innanför bildas en ö *Söderön* mellan Öregrundsgrepen och en annan hafsvik utanför staden Östhammar.

b) *Wäddön*, *Björkön* och *Wätön* utgöra trenne öar, belägna i rad den ena efter den andra från norr till söder, åtskiljda från fasta landet genom sund. Mellan Wäddön och fastlandet är den smala farleden nu segelbar gjord genom *Wäddö kanal*. Norr om Wäddön ligger *Singön*, men utanför den yttre sidan af dessa öar är skärgården afbruten utom att utanför Björkön ön *Arholma* är belägen jämte några smärre öar.

c) *Skärgården från Norrtelge till Stockholm* utvecklar sig i mycket starka drag med en mängd af öar och skär. Strax söder om Wätö inskjuter en smal vik till staden Norrtelge och på dess andra sida söder ut och äfven öster ut emot öpna hafvet ligga ö vid ö och skär vid skär. Här träffas *Blidön*, *Yxlaön*, *Norr-* och *Söder Ljusterön* samt *Wermdön* med dithörande öar. — Hafsvikar ingå på kusten, i synnerhet det s. k. *Trälhafvet* norr om Waxholm, genom *Åkersån* sammanbundet med den längre in i landet belägna *Garnsviken*, hvilken sammanbindning är segelbar gjord genom den s. k. *Åkers kanal*. Söder om Waxholm går inlopps- eller utloppsviken till och från Stockholm. Der framskjuter den vik, som kallas *Stora Wärtan* med dess fortsättning *Lilla Wärtan*, som förbinder sig med sjön *Edsviken* i Roslagen nära Ulriksdal, innanför *Lidingön*. På andra sidan norr om Lilla Wärtan gent emot Lidingön ligger *Djurgårdslandet* och invid detta land går inseglingen till Stockholm.

d) *Skärgården söder om Stockholm* fortfar med en mängd af öar och skär utmed kusten af Södertörn. Mellan Wermdön och kusten af Sotholms härad inskjuter *Ingaröfjärden*. Längre söder ut på andra sidan om Dalarö förekomma öarne *Ornö*, *Utö*, *Muskö*, derefter inskjuter den långa och smala *Himmer-*

sjöfjärden, som med sin fortsättning sträcker sig ända in till näset, der blott ett mycket smalt land skiljer Saltsjön från Mälaren, hvilket näs nu är genomgräfdt medelst *Södertelge kanal*. På andra sidan af Himmersjöfjärden utbreder sig *Mörkön*, men söder om den utanför Himmersjöfjärden belägna hafsdel, som kallas *Svärdsfjärden*, ligger *Landsort*, som räknas för skärgårdens yttersta punkt i söder ut emot öpna hafvet.

3. **Kusten från slutet af den stora skärgården intill Bråvikens in- eller utlopp.** Den följande kusten af Södermanland saknar icke skärgårdsbildning ehuru skärgården icke synes vara så utvecklad som utanför Roslagen och Södertörn. Inskjutande hafsvikar förekomma, såsom *Hålsviken*, som bildar en halfö i bredd med den vik, som ingår till staden Trosa. Andra hafsvikar äro *Trären* eller *Trindelen* med sin fortsättning *Trubbofjärden*, så ock *Kråkfjärden*, fortsatt i *Sibofjärden*, samt *Sjösafjärden* och *Stadsfjärden*, som inskjuter till staden Nyköping, slutligen *Stjernholmsviken* och *Marsviken*.

4. **Bråviken, Slätbaken och norra kusten af Kalmar län.** Med *Bråviken* begynner en annan afdelning af Sveriges östersjökust, utmärkt af långt inskärande vikar, ej utan skärgårdsbildning der utanför. Sjelfva Bråviken utgör en lång och bred hafsvik, utloppsvik för Motala ström med Wetterns vattensystem, längst in vid strömmens utlopp ligger staden Norrköping. Bråviken är belägen mellan Södermanland i norr och Östergötland i söder, nämligen närmast öpna hafvet, den inre delen af vattnet har Östergötland på bägge sidor. — *Slätbaken* är något mindre än Bråviken, intränger ej så djupt i landet och är äfven smalare, men har i nyare tider fått en vigtig betydelse såsom utloppsvik från Göta kanal. Landet emellan Bråviken och Slätbaken utgör halfön *Wikbolandet*. Söder om Wikbolandet och Slätbaken är östgötakusten åtföljd af holmar och skär och på gränsen af Östergötland och Kalmar län förekommer den långa och smala *Waldemarsviken*. Derefter följer i norra Tjust härad *Kaggeboviken*, som emottager sjön Windomens utlopp, och den långa samt temligen breda vik, som kallas *Syrsan*, i hvilken en af Kalmar läns sjösamlingar utgår, vidare följer den stora och vidsträckta *Gudingefjärden* och derefter den långt ingående *Gamlebyviken*, som skjuter in förbi staden Westervik fram till Gamleby köping. Söder om Westervik ligger *Wärkebäcksviken* och slutligen *Gåsefjärden*. På detta sätt följer vik efter vik och

kusten sönderskäres till halföar mellan vikarne, medan åter den närmaste hafsdelen är upfyld af öar och skär, en del af öarne icke obetydliga. Der ligga t. ex. utanför Norra Tjust öarne *Quädö* och *Stora Askö*, utanför södra Tjust ater *Hasselö* samt *Norra* och *Södra Malmön*, *Eknö* m. fl.

5. **Kalmar sund och södra Kalmar läns samt Blekinges östra kust.** Så långa hafsvikar som på kusten af Tjust förekomma ej längre söder ut, men smärre inskärningar saknas icke och kustranden fortfar att följas af holmar och skär. Det, som dock egentligen bestämmer denna del af det svenska kustlandet, är att detsamma åtföljes på ganska måttligt afstånd af en enda stor ö *Öland*, så att den närmaste hafsdelen utgör det s. k. *Kalmar sund.* Söder om den trakt, som ligger gent emot Ölands södra udde, synes kusten vara vida mindre skärgårdsbeklädd än i de nordligare delarne; Blekinges östra kust intill *Thorhamns udde*, som utgör den sydöstra ändpunkten, är i allmänhet öppen mot hafvet.

6. **Den södra östersjökusten utanför Blekinge och Skåne** är af olika beskaffenhet i Blekinge och i Skåne. Vid Thorhamns udde böjer sig landet så att Östersjöns haf icke längre ligger på östra sidan, men söder ut. Och denna Blekinges södra kust är till en del lika sönderskuren af vikar som den östra kusten af samma landskap är öppen och jämn. Inskurna vikar, utskjutande uddar och skärgårdsbildningar utanför stranden utmärka hela kusten förbi Carlskrona, men den följande kuststräckan är mindre skärgårdsbeklädd och slutligen i den del af Blekinge, som gränsar till Skåne, försvinna skären nästan aldeles. Gränserna mellan dessa strandbälten betecknas af en landsudde *Gjöudden* i Medelstads härad samt en liten hafsvik kallad *Pukavik* längst i vestra delen af Blekinge, på andra sidan Pukavik böjer sig landet åter så att hafvet kommer på östra sidan, denna Blekinges sydvestra del kallas *Listerlandet.* Från *Thorhamn* till *Gjöudden* ligga ö vid ö. utanför Thorhamn öarne *Inlängan* och *Utlängan*, längre åt vester öarne *Senoren*, *Sturkö*, *Tjurkö* och *Aspö* utanför Carlskrona, och vidare öarne *Hasslö* och *Arpö* m. fl. Innanför öarne inskjuta vikar i landet. Men vester om *Gjöudden* intill *Pukavik* finnas blott mindre skär och blott en någorlunda betydlig ö, *Tärnö.* Bortom Pukavik på Listerlandet är kusten jämn och slät lik Skånes kust. Ty detta utmärker Skånes östersjökust att stranden är jämn och icke åtföljd

af skär. På *Listerlandet* förekommer en inskuren vik, *Sölvesborgsviken*, men på Skånes östersjökust finnes ingen särdeles märkbar inskärning; på sin höjd skulle ett litet undantag kunna göras för den ej mycket utvecklade *Saxaviken*, som ligger på landskapsgränsen mellan Blekinge och Skåne. Samma natur utmärker hela kusten både den östra förbi Cimbrishamn till *Sandhammars ref* och den södra förbi Ystad och Trelleborg till *Falsterbo ref*, der Östersjön slutar och Öresund begynner.

Sådana framställa sig några de allmännaste dragen af Sveriges östersjöhaf och kustens förhållande till sjön. Betraktar man åter denna hafstrand i förhållande till landet innanför, så är den svenska kusten långsluttande, men dock långt ifrån jämn och slät öfverallt. Norrlands elfvar äro strida strömmar, Dalelfven gör sitt stora fall vid Elfkarleby ej långt innanför mynningen, Mälaren strömmar friskt under Norrbro och Motala ström forssar häftigt genom Norrköping strax ofvanför Bråviken.

Slutligen då man betraktar Sveriges förhållande till Östersjön, får man äfven ihågkomma den betydliga andel, hvarmed Sverige bidrager till att förstärka Östersjöns vattenförråd. Dit flyter allt Sveriges fjällvatten utan blott Klarelfven samt de öfriga vattendrag i Wermland och Dalsland, som möjligen kunna sägas vara af fjällvattens natur från ursprung i Norge. Men alla Norrlands elfvar strömma till Östersjön, så ock Ljusne elf och Dalelfven samt Gestriklands vatten. Till Östersjön flyter Mälarvattnet och Wettern genom Motala ström så ock det södermanländska sjösystemet samt floderna från den småländska bergsbygden åt öster och söder, Emmån, Mörrumså, Helgeå och sjöarne på Skånes gräns mot Blekinge, allt detta tömmer sig i Östersjön.

Der Östersjön slutar begynner ett annat af Skandinaviens haf, den danska arkipelagens vatten. Här är hvarken Östersjön eller Nordsjön, men här är vattnet, som förbinder dessa haf. Största rummet uptages af öarne, hafvet består af sund mellan öarne inbördes samt mellan öarne och fasta landet. På detta sätt upkomma tre genomgångar från det ena hafvet till det andra. Två af dessa sund, de båda Belterna, äro främmande för Sverige, det ena af dem, Stora Belt tillhör Danmark helt och hållet — beläget mellan Seeland och Fyen — det andra

sundet, lilla Belt, skiljer den danska ön Fyen från tyska riket och särskildt den preussiska staten, nämligen den fordom danska, nu med Preussen införlifvade provinsen Slesvig. Den tredje genomgången, *Öresund*, skiljer Sverige, nämligen Skånes vestra kust, från danska ön Seeland.

Belterna, ehuru de icke tillhöra Sverige, äro dock af vigt för detta land, emedan på deras natur, jämförd med Öresund, beror beskaffenheten af Östersjöns ut- och inlopp. Förhållandet lärer vara att Belternas farvatten är i vissa afseenden besvärligt, hvilket äfven gäller om Öresund, i synnerhet för mycket djupgående skepp. I allmänhet har för den stora trafiken den danska sidan af Öresund varit mera begagnad än den svenska. Men såsom sundet knappt någonstädes är mera än fyra danska mil bredt så blifver svenska kustens afstånd från den stora farleden icke särdeles långt.

Öresund är något längre än Belterna, nämligen 13 danska mil från Stevens klint vid ingången från Östersjön till Gilleleie vid utgången till Kattegat och på svenska sidan från Falsterbo ref till kusten af Luggude härad midt emot Seelands nordligaste del. Belternas längd upgifves till 7—8 danska mil. Bredden af Öresund är mycket ojämn, 4 danska mil mellan Malmö och Köpenhamn, men vattnet sammanpressas mellan Helsingborg och Helsingör så att hela bredden upgifves vara 6340 alnar. Lilla Belt skall på sin bredaste del vara 2—3 mil bredt, men på smalaste stället blott 1200 alnar. Stora Belt omvexlar mellan 2—4 mil[1]).

Den svenska kusten af Öresund är visserligen jämn och slät, någon skärgård finnes der visst icke, men en och annan bugt af hafvet ingår dock på kusten såsom *Höllviken* med *Fotevik* norr om Skanör utanför Skytts härad, så ock *Malmöbugten* eller *Lomma bugt* norr om Malmö. Från utloppet åt Kattegatsidan nalkas man snart till Kullen, som är Skånes yttersta punkt i nordvest. Man har då lemnat Öresund och Kattegat har tagit sin början.

Denna hafsdel kan icke i lika egentlig mening som Östersjön kallas ett innanhaf. Kattegat är visserligen inskjuten mellan

1) Bergsöe: Den danske stats Statistik; T. 1. p. 319, Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Danmark, Almind. Deel. p. 8—9.

tvänne länder, sydvestra Sverige och norra delen af danska halfön, det land vi kalla Jutland, men afståndet på det ställe, der Kattegat skjuter in från öpna verldshafvet, är större än att detsamma kan kallas ett sund. Kattegat är en fjärd af Nordsjön, som sjelf är en del af Atlantiska hafvet, men Kattegat är den sista fjärden, den närmaste till innanhafvet Östersjön.

Med detta förhållande sammanhänga flera olikheter mellan Kattegat och Östersjön. Kattegat, ehuru inskränktare till omfång än Östersjön, har dock, såsom utgörande en öppen fjärd, sin del af de stora hafvens naturförhållanden. Vattnet är betydligt saltare än Östersjöns och mindre isbelagdt, men liknar Östersjön deruti att ebb och flod är obetydlig. Segelfarten beskrifves såsom den der icke saknar sina svårigheter, Kattegat har sina dolda skär och grund, det har sandbankar, det genomstrykes från söder till norr af en sträcka utaf grund, som dela hafvet i en östlig och en vestlig, segelbar fjärd[1]).

Kattegat är fattig på öar. Någon ö, jämförlig med Gotland och Öland, finnes der icke. Blott de små öarne, *Læsöe* och *Anholt*, upstiga midt i hafvet samt ön *Samsöe* vid Belternas mynning och *Hesselö* jämte *Seierö* utanför Seeland. Samsöe och Læsö, som äro de största, utgöra vid pass 2 qv.mil hvardera[2]).

Men om Kattegat med några få undantag saknar öar, bildar detta haf på danska sidan två mycket långt in i landet inskurna vikar, *Issefjord* på Seeland och *Limfjorden*, som genomtränger norra Jutlands hela bredd[3]).

Den svenska Kattegatkusten tillhör fyra landskap Skåne, Halland, Westergötland och Bohus län. Största delen af Skånes vestra kust är belägen inom Öresund, men nordvestra Skåne begränsas dock af Kattegat. Halland åter är med hela sin längd från söder till norr utsträckt vid sidan af Kattegat. Westergötland, som i allmänhet är ett kontinentalt landskap, sträcker

---

1) Trap: l. c. p. 10 Daniel: l. c. T. II. 756 Klöden: l. c. T. II. 846.

2) Trap: l. c. Spec. Deel. T. 1. 281. T. II. 76. 532.

3) Limfjorden har utlopp äfven på den motsatta sidan af Jutland till öpna oceanen, men detta utlopp, den s. k. Aggers kanal, har upkommit i senare tid genom det att hafvet har genombrutit den smala landtungan. Limfjorden har således från början varit en från Kattegat inskjutande vik, Bergsöe: l. c. T. I. 310.

sig dock ned till hafvet med ett hörn af landet norr om Halland och söder om Bohus län, hvilket sist nämnda landskap är likasom Halland helt och hållet ett kustland under hela sin utsträckning från söder till norr.

Betraktar man nu 1. **Skånes kust vid Kattegat**, så är dess gestalt bestämd genom *Skelderviken*, som bildar en halfö på ena sidan mot öpna Kattegat norr om Öresund och på den andra sidan en annan halfö med den i södra Halland inskjutande Laholmsbugten. Särdeles långt in i landet inskjuter likväl Skelderviken icke. På yttersta udden mellan Skelderviken och öpna Kattegat ligger det i hafvet nedstupande *Kullaberg* eller *Kullen*, längst in i Skelderviken staden *Engelholm* och *Rönneås mynning* med vattnet från Ringsjön, på landet mellan Skelderviken och Laholmsbugten ligga fisklägena *Torekow* och *Båstad*, der utanför träffas den s. k. *Hallands Wäderö.* Men denna ö är ensam, ingen skärgård åtföljer denna kust.

2. Kusten af **Halland** delar sig i två afdelningar, söder och norr om Warberg. Södra och medlersta Hallands kust behåller den skånska kustens karakter, jämn och slät samt icke skärgårdsbeklädd. Laholmsbugten är en vidöppen fjärd, och någon anmärkningsvärd inskärning i landet förekommer icke, Lagan, Nissan och Ätran utfalla utan att större utloppsvikar bildas. — Men norr om Warberg får kusten och det närmaste hafsvattnet en helt annan gestalt. Skärgården begynner, väl icke så vidsträckt, icke tecknad med så skarpa drag, som utanför Bohus län, men här ligga dock längst efter kusten ett antal öar och holmar, emellan dessa öar bildas *Torpafjärden* och *Klosterfjärden* inskjuter i landet utanför Wiskaåns mynning. I norra Halland träffas den stora och rymliga *Kungsbackafjärden*, som emottager Rolfsån och Anderstorpsån.

3. Kusten af **Westergötland** tillhör helt och hållet Göteborgs län, Askims och Säfvedals härad samt utgör det land, der bygnadsplatsen upsöktes för staden Göteborg, när grunden lades till denna stad. Skärgårdsbildningen fortgår och mycket starkare utvecklad än utanför norra Halland. Här ligga utanför Askims härad söder om Göteborg öarne *Wrångö*, *Styrsö*, *Brännö* m. fl. norr om dessa inskjuter *Danafjärden* med sin fortsättning *Elfsborgsfjärden*, i hvars innersta hörn Göteborg är bygd och den ena grenen af Göta elf utflyter emellan Askims härad och ön Hisingen.

4. Kusten af **Bohus län** är hel och hållen en skärgårdskust med skärgårdskarakteren utvecklad i mycket väldiga drag, ända derhän att hela landskapets naturbildning derutaf bestämmes. Öar finnas i mängd, en och annan af betydlig storlek, på en af dem är staden *Marstrand* bygd, andra åter, *Hisingen*, *Oroust*, *Tjörn* utgöra hela härad, smärre holmar och skär upfylla mellanvattnen och hafsvikar inskära så djupt att på vissa ställen nära nog hela landskapets bredd är genomskuren och landet består af halföar.

Försöker man öfverskåda de särskildta hufvuddelarne, skulle den första, söder ifrån räknadt, betecknas af a) *Elfsborgsfjärden* och *ön Hisingen*. Elfsborgsfjärden och en del af Hisingen har af gammalt räknats till Westergötland, men en annan del till Bohus län. Sjelfva ön är egentligen en ö i Göta elf, ty ön är bildad af de båda elfgrenarne, men invid utloppet, så att Hisingens vestra sida är vänd mot det skärgårdsupfyllda hafvet med öarne *Hönö*, *Öckerö*, *Björkö* med flera. — b) *Elfvefjärden* är den hafsvik, som skiljer Hisingen från den landsdel, som kallas Bohus läns Inland, och i Elfvefjärden utfaller *Nordre Elf* d. v. s. Göta elfs norra elfgren. — c) *Hakefjärden* med sina utgreningar inne i landet bildar ett vattenområde, som sträcker sig ända fram till staden Uddevalla, hvarifrån ej lång väg återstår till Westgötagränsen och till Wenerns vattenområde. Utanför Hakefjärden ligga öarne med *Carlstens fästning* och *staden Marstrand*, ej långt derifrån de stora öarne *Tjörn* och *Oroust*, omkring dessa öar och mellan dem slingra sig vattenarmar och längre in i landet framskjuta fjärdar under flera namn, *Askeröfjärden*, *Halsefjärden*, *Kalföfjärden*, *Koljöfjärden*, *Hafstensfjärden*, *Byfjärden*, som inskjuter till Uddevalla. — d) *Gullmarsfjärden* mellan Lane och Stångenäs härad skjuter in vid sidan af Lysekils köping och uptager med sin fortsättning *Saltkällefjärden* nästan hela Bohus läns bredd, från *Qvistrumselfvens* utlopp i Saltkällefjärden är ej särdeles långt till gränsen af Dalsland. Vid utloppet ur Gullmarsfjärden gent emot Lysekil ligger *Skaftölandet* med fiskläget *Fiskebäckskil*. — e) *Brofjärden* i Stångenäs och *Åbyfjärden* i Sotenäs härad bilda halföar, så att en halfö ligger mellan Gullmarsfjärden och Brofjärden, en annan mellan Brofjärden och Åbyfjärden, men derefter på f) *Norra Bohus läns kust* utmed Quille, Tanum och Wätte härad förekomma ej så långt inskurna hafsvikar ehuru skär-

gårdsnaturen utanför kusten fortfar, så att hafsfjärdar bildas inomskärs. En sådan är *Kosterfjärden* ej långt från Strömstad. På kusten af Quille härad ligger fiskläget *Fjellbacka* och på kusten af Tanums härad handelsplatsen *Grebbestad.* — g) Aldra längst i norr böjer sig den långa och smala *Iddefjorden* från *Svinesund* rundt omkring Bohus läns nordligaste del, men detta vatten bildar riksgräns, Iddefjordens andra strand är norsk.

Utanför norra Bohus län befinner man sig icke längre i den hafsdel, som egentligen kallas Kattegat. Hafvet kallas gemenligen *Skagerack*, hvilket namn betecknar den mycket breda hafsfjärden mellan norra Jutland, södra Norge och norra Bohus län i Sverige. Skagerack har inga öar utom skärgården, men inskjuter i Norge med en stor hafsvik *Christianiafjorden* samt mellan Sverige och Norge med *Iddefjorden.*

Den svenska kusten vid Kattegat och Skagerack är betydligt kortare än Östersjökusten, men belägenheten af denna kust gifver åt densamma en egen och stor betydelse. På Kattegat och Skagerack går nämligen den stora, vidöppna vägen omedelbart ut på verldshafvet.

Den massa af flod- och sjövatten, som från olika sidor utgjuter sig i Kattegat och Skagerack, kan icke vara så stor som motsvarande i Östersjön. Vattenområdet kan icke sträcka sig längre än öfver delar af Danmark, från hvilket land ej mycket innanvatten kommer, samt det sunnanfjällska Norge och vestra Sverige. Men från Norge strömmar visserligen mycket vatten t. ex. den stora elfven *Glommen.* Och från Sverige utgjuter sig Göta elf med Wenerns stora vattensystem samt floderna från Småland och Westergötland, så många som utfalla genom Halland, sådana som Wiskan, Ätran, Nissan, Lagan, så ock Bullarsjön och Qvistrumselfven samt Ringsjön i Skåne genom Rönne å.

---

4. Allmänna anmärkningar om det svenska klimatet.

Sveriges latitudläge häntyder på ett kallt *klimat.* Det är likväl det blidaste på jorden under sådan latitud. Öfriga förhållanden, som jämte latitudläget bestämma klimatet t. ex. bergens höjd och utsträckning, jordens egenskap att vara skogbevuxen eller naken, landets belägenhet i hafvets granskap eller på långt afstånd derifrån, allt detta och hvad mera som kan

föranleda olikheter i klimatet på samma latitudgrad har på det svenska klimatet inverkat med ett särdeles fördelaktigt inflytande. Sveriges klimat finner sin motsvarighet på lägre latitudgrader än de skandinaviska. Men deraf följer likväl icke att detta klimat är i sig sjelf särdeles blidt. Sverige hörer bland Europas länder till de kallare, men är dock endast med en mindre del beläget inom den yttersta köldens region. Den långa utsträckningen från norr till söder jämte omvexlande naturförhållanden i olika delar af landet föranleda dessutom vissa olikheter i klimatet.

Så mycket betyder dock alltid latitudläget att Sveriges klimat blott jämförelsevis kan kallas mildt. Det visar sin strängare sida aldramäst deruti, att *vintern är så lång och sommaren så kort.* Om också vintertemperaturen icke är öfverdrifvet hög, så herskar denna temperatur dock en ganska lång tid af året, men sommarens värma, om också stundom betydlig nog, utvecklar sin alstrande kraft blott under en kortare årstid.

Deremot härleder sig ur sjelfva latitudläget ett annat förhållande, som verkar till fördel för oss, nämligen dagarnes längd under den korta sommaren. Så kort sommaren är, så är dock hvarje sommardag lång. Det polariska läget, om det ställer oss under köldens herravälde, hvilket gör jordens alstringsförmåga arm och svag, bjuder tillika en viss ersättning genom det att solen lyser snart sagdt under hela sommardygnet. Naturens fruktbärande förmåga, sedan den legat fördold under den långa vintern, icke allenast åter upväckes af sommarsolen, men dess verksamhet blifver mera oafbruten än i de länder, der mörker hvilar öfver jorden under en stor del äfven af sommardygnet. Solens längre qvardröjande öfver horizonten förstärker dess magt för hvarje dag medan åter samma inflytande motverkas deraf att sommardagarnes antal är så ringa. Naturen i vårt land behöfver arbeta mycket, arbeta oafbrutet för att under den flyende sommartiden medhinna sitt verk och det skulle aldrig kunna medhinnas om ej solen lyste från bittida på morgonen till sent på qvällen. Detta visar sig aldra tydligast i de nejder, der vinternaturen herskar starkast, Lappland har en mycket kort sommar, derföre blifver odlingen svag, men under denna korta sommartid finnes der knappt någon natt, derföre kan dock äfven derstädes finnas en odling. Med sommaren ej längre än han är och hvarje sommardag lika kort som i södern skulle

den svenska jordens odlingsförmåga blifva betydligt svagare än hon är, med en längre sommar och hvarje sommardag lika lång som nu skulle Sveriges klimat medgifva en odling till rikedom. Solens tidigare försvinnande under vinterdagarne synes deremot böra öka denna årstids bisterhet, men vinterns stränghet vore i alla fall tillräcklig att sänka växtlifvet i dvala ändock solen lyste.

Landets höjd verkar på klimatet. Ju högre öfver hafvet desto mägtigare röra sig de naturinflytelser, som fostra köld. På de höga bergen ligger evig snö, atmosferen förtunnas, menniskans andedrägt hämmas, naturens lif slocknar. Ju lägre desto friare flägta de ljumma vindarne från sjön och de brännande, som genomila vissa länder, och jordens värme utvecklar sin kraft. Väl kan kölden äfven i sådana länder vara förfärlig, men han motsvaras då af en kraftig sommarvärme. Snöstormen i Rysslands stepper kan bringa menniskolifvet att stelna, han kan begrafva menniskor och djur, men vore dessa snöstormens regioner belägna högre upp i luften, skulle naturens barbari vara ännu mera mördande. Ett bistert klimat förbistras ännu mera i högländer, men blifver i dalarne och på slätten så måttligt strängt som naturens öfriga förhållanden medgifva, ett brännande klimat blifver deremot mildare på höjderna. Polarländer med höga berg skulle blifva dödens boning, tropikländernas folk njuta på bergen en svalkande luft, som framkallar ett annat naturlif än som kokas fram ur jorden vid bergets fot. I tempererade länder äro motsatserna mindre skarpa, men den stigande höjden eller den sjunkande dalbildningen eller den utplattade slätten föranleder äfven i sådana länder betydliga brytningar i temperaturen.

På detta sätt ingår höjdförhållandet bland bestämmande orsaker, som föranleda en mångfald af klimatiska skiftningar. Höjden öfver hafvet utöfvar sin verkan, men granskapet till hafvet har också sin magt, ett kontinentalland med höga berg har sitt klimat, ett högland vid hafskusten har sitt, ett slättland, instängdt i kontinenten, och en sluttande hafskust hafva olika klimatförhållanden under samma latitud. Men en sak återkommer öfverallt att på en viss höjd öfver hafvet stadnar allt lif, icke menniskans blott, men naturens.

Denna höjd kan likväl icke vara densamma öfverallt. Ju starkare värmekraft utvecklas ur jorden, desto längre uppåt sträcker sig dess verkan och köldens region drager sig undan,

men der värmens kraft är svag, sänker sig kölden uppifrån. Alltid alstrar jorden någon värma, alltid luften någon köld.

Den punkt, der naturen fryser till döds, måste på de tropiska latitudgraderna ligga högre upp än på de tempererade, men i de arktiska regionerna åter närma sig till hafsytan till dess vid polerna en evig frost binder land och haf. Snögränsen lärer nog icke bero af latitudläget ensamt, men så mycket verkar detta läge att i allmänhet en låg latitud motsvaras af en hög snögräns och tvertom.

Höjdförhållandets verkan på klimat och fruktbarhet måste frambringa helt olika följder under skiljda zoner. Ju lägre bergen äro i de arktiska länderna, desto snarare finnes en möjlighet att frambringa ett växtlif och uthärda ett djurlif eller ett menniskolif oaktadt polarkölden. Längst bort mot polerna blifver detta ändock omöjligt, men dödens land skulle sträcka sig ännu längre om på ishafvets stränder reste sig sådana berg som Himalaja eller Anderna. I de tempererade länderna kan berget stiga betydligt högre utan att ändock göra naturen liflös, men omvexlingen af höjder och sänkningar utvecklar ett mera mångsidigt naturlif än om allt rörde sig på en jämn yta. Der vexa andra växter, der lefves ett annat lif uppe på bergen än på den sluttande väggen och åter ett annat nere i dalen. I de tropiska länderna är förhållandet motsatt mot i polens granskap. Dessa höga berg, som, i fall de funnos i polarländerna, skulle mörda allt lif, äro i den tropiska zonen ett välgörande medel att mildra hettan i dess ytterlighet. Väl råder icke i æquatorns lågländer en evig död såsom vid polerna, solens kraft upkallar ett rikt naturlif, men som beherskas af en enda kraft, hettans. Här äro bergen en välsignelse. De bryta klimatets enformighet och naturen blifver ännu mera mångfaldig än i de tempererade länderna, ty i de tropiska, i fall bergen äro mycket höga, rörer sig lifvet på samma latitud genom klimaternas hela skala från den ena ytterligheten till den andra. I de arktiska länderna lefves blott ett armt lif, ett tynande, som vill slockna. I de tempererade länderna är motsatsen uppenbar mellan mördande köld och lifvets värme, der kunna flera klimater finnas, men den ständiga frosten möter naturens lif blott till hälften utveckladt, ty den tropiska naturens ymnighet saknas vid bergets fot. Men i tropikernas länder utgjuter naturen all sin rikdom, olika på olika höjder. Vägen är lång, man får stiga

högt upp för att träffa polens klimat på æquatorns latitud, men det låter sig dock göras.

Besinnar man dessa förhallanden när man betraktar en jordglob, så blifver Försynens huldhet uppenbar. De mycket höga bergen träffas i allmänhet icke i de arktiska länderna, men Alperna resa sig och Kaukasus i tempererade länder, Himalaja i tropikens granskap och Amerikas æquatorialländer genomstrykas af Anderna.

Den skandinaviska halfön njuter af denna naturens välgerning. Detta land har dels en arktisk belägenhet, dels hörer det till den del af det tempererade jordbältet, som närmar sig till det kalla. Vi skulle ej kunna lida mycket höga berg, men vi hafva dem ej heller. Skandinaviens högsta berg upstiga ej till hälften af Andernas höjd, ej till tredjedelen af Himalajas. Men deremot har det polariska läget den magt, att redan den höjd, som finnes, är tillräcklig att underkasta oss en viss inverkan af den eviga snön, ty på sådana latitudgrader, som de skandinaviska, blifver snögränsen låg. Men äfven med afseende härpå har en förmån blifvit oss af naturen beskärd, att våra högsta berg icke finnas i de nordligaste nejderna, men i sådana delar af halfön, der snögränsen är något högre. Låge Norges 7—8000 fot höga fjäll utbredda öfver Finnmarken och Lappland, så vore väl dessa trakter uteslutna ur den menskliga odlingens krets. Nu finnas berg med evig snö blott i en inskränkt del af Sverige, högst upp i Lappmarkerna, i Norge deremot herskar fjällnaturen med väldigare magt, ty bergen äro både högre än i Sverige och icke blott genomgå landet, men upfylla detsamma.

Det kan förtjena att besinnas huru den skandinaviska civilisationens områden hafva begränsat sig under inflytande af dessa klimatiska förhallanden. Man plägar afdela jordklotet i vissa klimatzoner efter latitudläget. Räknar man nu den yttersta af dessa zoner, den polariska, från polen till 72°, så ligger densamma helt och hållet utanför Skandinaviens gränser, dock ej långt från Norges, något längre från Sveriges[1]). Men inom det andra klimatbältet, det arktiska från 72° till polcirkeln ($66\frac{1}{2}°$) ligger en stor del af vårt svenska Lappland samt Norges Finnmark och en stor del af Nordlanden. Polcirkeln går fram öfver

1) Norges nordligaste del Nord Cap ligger på 71°, Sveriges stadnar vid 69°.

de förenade Torne och Muonioelfvarne, Kalix, Råne och Luleelfvarne samt Pite elf på dess öfversta lopp och genom Norge långt söder om Lofoten. Dessa de nordligaste delarne af vårt land, om de äro fritagna från det argaste af köldens klimater, skulle deremot nödgas uthärda det klimat, som är näst det argaste. Det är dock måttligt argt. Det tillåter icke blott ett nomadiserande Lappmarkslif och att renmossan skördas och dvärgbjörken växer, men Lappmarkerna äro ingalunda otillgängliga för odling. Sådana naturens gåfvor, som icke bero af klimatet, finnas här ända till rikedom, Gellivare jernmalm i Sverige och det stora fisket vid Lofoten i Norge. Flere bland Norges smärre städer, Hammerfest och Tromsö, Vardö, Vadsö och Bodö äro här belägna. Skandinavien innanför polcirkeln är således ett kulturland.

Betraktar man deremot glob eller karta så finner man i bredd med Sverige och Norge på dessa latitudgrader blott sådana länder som de ryska Lappmarkerna och längre bort Samojedernas land samt ännu längre i öster Sibiriens ishafsländer, vester ut deremot Grönland och de nordligaste delarne af Amerika. Största delen af dessa länders folk lefva ett sådant lif att någon jämförelse med vår civilisation just icke kan komma i fråga.

Låter man vidare det följande klimatbältet, om man skulle säga den subarktiska zonen, sträcka sig från polcirkeln ($66\,^1/_2{}^0$) till 58^0, så ligger inom dessa latitudgrader hela den öfriga delen af vårt Lappland samt hela Norrlands kustland vid Botniska viken, hela den del af Sverige, som kallas Svealand samt en del af Götaland. Den 58^0 framgår norr om Westervik tvärt öfver Wettern söder om Wisingsö, emellan Grenna och Jönköping, genom Westergötland norr om Alingsås och träffar hafvet i Bohus läns skärgård norr om Marstrand. Här ligga de norrländska elfdalarne, utom de stycken, som tillhöra den arktiska zonen; hit höra Dalelfvens, Mälarens och Hjelmarens områden så ock det Södermanländska sjösystemet samt Wenern med Klarelfven och en del af Göta elf, slutligen största delen af Wettern med Motala ström. Inom denna zon utsträcker sig hela Botniska viken samt en stor del af Östersjökusten och äfven Skagerack. Här träffar man de stora skogsbygderna i Norrland, Dalarne, Wermland och flerestädes, de bördiga sädesmarkerna i medlersta Sverige, Mälarslätten, Nerikes slättbygd, Öst-

götaslätten, Falbygden i Westergötland; här ligger det stora jernbältet genom medlersta Sverige, Dannemora, Norbergs, Bispbergs grufvor, här också de stora, segelbara vattnen, de stora sjöarne. Inom detta klimatbälte är således en mycket stor del af Sveriges kulturelementer förlagd och en ymnig odling lefver, der ligger Sveriges hufvudstad, der träffas största delen af vår bergverksindustri, ett af hufvudsätena för de svenska fabrikerna, Norrköping, och en mycket stor del af vårt jordbruk. Härifrån flyta också rika källor för Göteborgs handelsrörelse ehuru sjelfva staden är belägen utanför gränsen. Och Sverige står på detta klimatbälte i omedelbar beröring med hafvet både i öster och vester. Slutligen, för att utsträcka betraktelsen öfver hela halfön ligger inom samma geografiska gränser äfven hela Norges rike utom den delen, som öfverskrider polcirkeln.

Samma klimatbälte tillhör i andra länder Finland och delar af Rysslands Östersjöprovinser samt norra Ryssland och en del af det medlersta, i vester deremot Island, som ligger strax utanför polcirkeln, längre i söder Færöarne och en del af Skotlands högländer jämte Shetlands- och Orkneyöarne samt en del af Hebriderna, men intet annat europeiskt land. I Asien hafva vi Sibirien i bredd med oss och i Amerika södra delen af Grönland och länderna omkring Hudsons Bay samt innanför denna hafsvik, slutligen också den del af Nord-Amerika, som intill nyaste tid har tillhört Ryssland.

Ibland dessa länder äro Finland och Ryssland de, med hvilka en jämförelse snarast kan komma i fråga. Det visar sig då att likasom hos oss så äro äfven i dessa länder ganska mägtiga kulturelementer samlade på dessa latitudgrader. Rysslands kejsarresidens är, likasom vår hufvudstad, der belägen. Se vi längre åt öster, så har den motsvarande delen af Sibirien en bister natur och en svag odling; likaså på Færöarne och Island är kulturen svagare än hos oss; den del af Skotland, som vid denna jämförelse skulle komma i fråga, jämte öarne der omkring, hörer till de magrare delarne af Storbritanniens område. I en stor del af de amerikanska länderna på dessa breddgrader kan ej mycket talas om civilisation.

Den del af Sverige, som ligger sydligare än detta klimatbältet, innefattar största delen af Småland, södra delen af Westergötland, en del af Bohus län, hela Halland, Skåne, Blekinge samt öarne Gotland och Öland. Här begränsas Sveriges

land af hafvet på tre sidor, här växa Skånes ymniga sädesskördar och ett mägtigt kulturlif rörer sig i Sveriges andra stad, Göteborg.

I bredd med sig kan södra Sveriges folk räkna dem, som bo i medlersta Ryssland, vester ut deremot Jutland, norra Slesvig, öarne Fyen och Seeland samt längre bort södra Skotland och nordligaste delen af England och Irland. Inom andra verldsdelar ligga i bredd med södra Sverige en del, om man får säga den menskligare delen af Sibirien och i Amerika delar af halfön Labrador och af länderna innanför Hudsonsviken samt det sydligaste stycket af f. d. ryska Amerika. Här möta starka kulturländer på bägge sidorna inom Europa och till en viss grad äfven i Asien, men i de amerikanska länderna på denna bredd är kulturen svag. De rätt mägtiga, de folkupfylda länderna ligga i allmänhet på sydligare latitudgrader än dem, som beröra Sveriges jord.

Ibland de tempererade klimaterna är Sveriges ett bland de sträfvare om ock mindre sträft än det skulle vara ifall det berodde endast af latitudläget. Naturen har danat vårt land till ett nordiskt kulturland, ett land med mera köld än värme, men dock med den grad af blidhet i luften och näringskraft i jorden, som fordras för möjligheten af ett civiliseradt lif. Naturens gåfvor äro oss icke förnekade, men icke heller gifna till skänks, till ansträngande arbete manar oss den luft vi andas, hela den natur, som omgifver oss, men åt det arbete, som ej förtröttas, nekar naturen icke sin lön.

Förutom sitt inflytande på jordens fruktbarhet verkar klimatet äfven omedelbart på menniskan. Den tropiska solen upphettar blodet och stegrar passionernas brand, men det synes såsom skulle samma naturkraft verka qväfvande på arbetskraften och fresta till lättja, då ingen ansträngning fordras för att bearbeta naturen. Polarkölden verkar på motsatt sätt, men till samma förslappade tillstånd, lifvet blifver magert, det blifver tröstlöst, ansträngningen hjelper intet, naturen låter sig ej bearbetas. Den tropiska hettan gör lifvet rikt genom naturens yppiga fruktbarhet och öpnar ett ymnigt fält för åskådningen, känslan och äfven tanken, lifvet blifver njutningsrikt, lidelsefullt; upp emot polen deremot stelnar kraften och förfryser till slut. Negern i Afrika kan lefva ett rikare lif än Eskimoen i Grönland, men ingendera eger i sitt klimat den sporre till kraft-

utveckling och fortskridande verksamhet, som upstår under ett luftstreck, der allvarligt, strängt, ihärdigt arbete fordras, men som belönar sig då menniskan ser att hon icke arbetade förgäfves. Sådan är de tempererade klimaternas gafva. Men ibland dem är dock skiljnaden stor allt efter som de närma sig till polcirkeln eller till tropikerna.

Man vore dock mycket bedragen om man trodde att nordens och söderns klimat bestämde nationernas karakterer med enväldig magt, efter enformiga reglor. Man vore frestad att säga det nordens luftstreck måste verka till spänstighet i tanken och styrka i handlingen medan söderns himmel utvecklar känslans liflighet och inbillningens prakt. Men erfarenheten lärer att känslans djup ingalunda saknas hos nordens folk, ej heller handlingens styrka hos söderns. Nordens natur bjuder också åt inbillningskraften en näring så rik som i södern, men af annan art. Betrakte man norrskenet! månen, som belyser vår snö och danar undersamma bilder mellan skogens träd och emot bergens väggar! och vintersolen öfver blank is och gnistrande snö och barrskogens gröna träd på den hvitklädda marken! och sommarens ljusa nätter! I en sådan natur kan inbillningen dikta och känslan andas djupt om hon ock mindre brinner.

Och dessutom förenar naturen med klimatets magt äfven andra inflytelser; hafvet, floderna, bergen, stepperna, sandöknarne verka med olika intryck. Men naturen med alla dess väldiga krafter förenade eger dock icke magt att ensam beherska menniskan. Andliga inflytelser verka derjämte. Karakteren danas under skiljda inflytelser, i menskliighetens upfostran är naturen icke den enda ledande magten, men hon är dock en sådan.

---

5. Sveriges geografiska läge, betraktadt ur politisk synpunkt.

Sverige, förenadt med Norge, utgör en halfö, dess omgifning är vatten på tre sidor, ja man kan säga på alla fyra, ty Skandinavien har verkligen vatten både i öster och i vester, söder och norr och sammanhänger blott i nordost med annat land. Men hvilket land är detta? — den finska och ryska Lappmarken. Namnet Lappmarken med det begrepp vi äro vane att

fästa vid detta ord antyder hurudant landet är och folket, som der bor, ett land och ett folk med ringa medel och svag bildning. Detsamma torde tryggt kunna sägas om den del af det egentliga Ryssland, som gränsar till Norge längst bort i den aflägsnaste norden, der Norges och Rysslands gränser mötas nära *Varangerfjord*, som är en af ishafvets vikar. Och det enda främmande land, som berörer den skandinaviska halfön, är Ryssland, då man till detta land äfven hänförer Kemi Lappmark i Finland samt den del af Torne Lappmark och Norrbotten, som genom fredslutet 1809 skiljdes från Sverige.

Betraktar man närmare den norsk-ryska gränsen så visar sig att norr om Enontekis, der Sveriges gräns slutar, skjuter Ryssland in med en kil mellan Sverige och Norge. Men sedermera böjer sig Norge åt nordost till dess att Ryssland intager sin plats nära Varangerfjord. Begränsningen bestämdes för Sveriges räkning genom fredsfördraget i Fredrikshamn d. 17 sept. 1809 och närmare genom gränsregleringsfördraget i Torneå den 20 nov. 1810, för Norge åter genom ett fördrag d. 14 maj 1826.

De båda skandinaviska ländernas landgräns utgör en sträckning genom mera än fyra latitudgrader och med största delen belägen inom polcirkeln. Landgränsen har således en betydlig längd, men går genom ödsliga, för civilisationen ej mycket tillgängliga länder, hvarutaf följer att Skandinaviens förbindelser med den öfriga verlden måste hufvudsakligen söka sin väg öfver hafvet. Sjögränsen är också betydligt längre än landgränsen, Sveriges östersjökust uptager elfva latitudgrader öster om Sverige från Haparanda till Sandhammars ref på kusten af Skåne samt 1 $^1/_2$ longitudgrad utmed Skånes södra kust, hvarefter följer vestra kusten emot Kattegat och Skagerack genom fyra latitudgrader. Och Norges sjögräns är likaledes mycket lång från Svinesund och Iddefjorden rundtomkring det sunnanfjällska Norge och utmed sidan af det vestan- och nordanfjällska ända till Varangerfjord.

Upsöker man åter riksgränsen mellan Sverige och Norge inbördes, så befinnes äfven denna vara ganska lång, han går genom tio latitudgrader från sjön Kilpisjaur till Svinesund. Den politiska gränsen är i norra delen af landet densamma som naturen sjelf har beskrifvit, bergsryggen Kjölen. Men söder om Jämtland, Herjeådalen och Dalarne är gränsen sådan han har

kommit att blifva genom historiska förhållanden, oberoende af naturen. Gränssträckningen är bestämd genom ett fördrag d. 18 oktober 1751 och sedermera flera gånger upmäten.

I sammanhang med gränsernas gång må äfven anmärkas den ojämna utsträckningen i afseende på längd och bredd. Den skandinaviska halfön är aflång till formen, mycket längre utsträckt i söder och norr än i öster och vester.

Betydelsen af dessa geografiska förhållanden framställer sig på flera sätt. Den framträder i *distansernas ojämnhet*. Det är en hiskelig väg från Skåne till Torneå, från Cap Lindesnæs, den sydligaste udden af Norge, till Varangerfjord. Vore vår halfö ett fyrkantigt land såsom t. ex. den pyreneiska halfön, skulle orternas afstånd vara mindre ojämnt och folket mera samladt. Denna distansernas ojämnhet måste i vissa fall vara en ofördelaktig sak i synnerhet då befolkningen är gles och landet, särdeles Norge, ovägadt.

En annan följd af den gestalt, som vårt land har fått, visar sig i *ojämna klimatförhållanden*. Vore Skandinavien sammanträngdt inom ett mindre antal latitudgrader, men med större utbredning i öster och vester, så skulle kanske sädesfält och bokskogar betäcka en mark så stor som den, hvarest renen nu letar sin mossa. Dervid bör dock ihågkommas att om naturen har kunnat lägga vårt land annorlunda än det ligger, så hade naturen också kunnat gifva det landet ett sådant läge, att der hade växt bara renmossan, men inga sädesfält och inga löfskogar alls. Vi få tacka Gud att det landet är sådant det är. Men visserligen har den geografiska ställningen gjort detta land både något obeqvämt och äfven något hårdt och fattigt.

En annan sak, som beror af de vidsträckta gränserna, är den *långa försvarslinien mot fiendtliga anfall*. En ofantlig sjömagt skulle fordras för att försäkra oss, att icke fienden kan stiga i land på något ställe. En fiende kan uträtta mycket i Throndhiem innan någon menniska i Stockholm vet ett ord derom. Elektriska telegrafen afhjelper väl denna brist, men blott i fall icke fienden klipper af tråden eller sätter sig sjelf på telegrafbyrån.

En annan följd af gränsernas långa utsträckning är att *beröringspunkterna med den öfriga verlden blifva många och umgänget lätt*. Detta förhållande uttrycker blott en annan sida af samma mening, som nyss yttrades, att försvarslinien mot

fienden är lång. Men det är en förmån på ena sidan, som motväger faran på den andra, att om landet är blottstäldt för fiendtliga besök, så är det i samma mon äfven lätt tillgängligt för vänskapliga förbindelser. Här hafva vi ändtligen en fördelaktig omständighet, sedan vi förut sett idel obeqvämligheter, som naturen har påfört vårt land. Hade vi kortare gränslinier, men inom dem en mera jämnt fördelad landmassa, så vore landet mera afskiljdt från andra länder än det nu är. Nu finnes ingen ort i Sverige eller Norge, som ligger särdeles många dagsresor från gränsen, äfven utan att man räknar ångkraftens förmåga att förminska afståndets vigt.

Denna lätthet att förbinda sig med den öfriga verlden är en gemensam fördel för öar och halföar. Den är Europas förmån framför Asiens stora, sammanpackade landmassa. Europa, genomskuret af hafsvikar och mellanhaf, utskjutande med halföar, den pyreneiska, den italienska, den grekiska, den skandinaviska, med Britanniens öar inom sitt verldsområde, med Tysklands kuster badade af Östersjön, Nordsjön och Adriatiska hafvet, Frankrikes af den Atlantiska oceanen och af Medelhafvet, dessa haf, jämte Svarta hafvet, sammanbindande eller åtskiljande, huru man vill kalla det, verldsdelens länder, medan äfven det nordligaste af Europas haf, ehuru det kallas ett Ishaf, dock är öppet för seglaren, Europa med en sådan belägenhet har långt flera beröringspunkter mellan sina särskildta länder och andra jordens delar än någon annan verldsdel kan hafva och då nu all civilisation beror på utbyten af idéer och saker, på umgänge mellan menniskor, så följer att Europa egnar sig framför andra verldsdelar att vara kulturens verkstad och förvaringsrum. Huru har icke detta besannat sig i historien? Hvilket rikt lif har icke Europa lefvat i jämförelse med Asien, trots denna verldsdels ofantliga ländermassa, dess talrika folkhopar, dess stora floder och sjöar, dess till en stor del yppigt fruktbärande jord. Afrika är sämst lottad, Amerika ersätter med konstens medel naturens brist, som har format denna verldsdel till en tjock massa, men den civilisation, med hvilken Amerika lärde sig att göra detta, har seglat dit från det vattenomspolade Europa. Och inom Europa, hvar träffar man kulturen tidigast? Månne i det stora, ryska landet, hvars jord i en betydlig del af det vidsträckta området sväller af den yppigaste alstrande förmåga, månne i Frankrikes eller Tysklands rika länder? nej

man finner den tidigaste civilisationen på den grekiska och den italienska halfön. Dit kom lättast bildningens frö ifrån östern, der spriddes det från vik till vik, från näs till näs, derifrån fördes det i andra hand till de mera inneslutna länderna, på de båda halföarne upskjöt kulturen i nya, egna frukter, andra än de, hvilka växte i det gamla hemmet, i österns länder. Från dessa halföar utgick Europas bildning.

Så bekräftar historien hvad en blick på kartan ser, att det land, som mäst sköljes af hafvet, är bäst danadt att låta civilisationen fortplantas, utbredas till andra länder. Så har Britanniens folk, öfolket, bland Europas nationer blifvit mera än något annat civilisationens budbärare kring jordklotet. Visserligen hafva vår tids nya förbindelsemedel gjort menniskan mera oberoende af naturen än hon fordom var, äfven fastlandet kan lättare nu än förr sammanbinda de särskildta ländernas kulturarbeten med hvarandra, det kan till och med hända att förbindelserna blifva ännu lättare än för öfolken så vida som jernvägen gifver snabbare fart än hafvet, men för de stora förbindelserna mellan aflägsna verldstrakter är dock vägen beqvämast för öars och halföars folk. Så har Britanniens öfolk erhållit en upgift, som detta folk också troget löser, att fördrifva barbariet. Detta folk har lärt seder åt Amerika, det har tagit Asiens upfostran om hand, ehuruväl i delning med Ryssland, och det anlägger nu en plantskola för kommande åldrar i Australien.

Men detta får dock icke så förstås som skulle allt bero af geografiska förhållanden. Det fordras t. ex. för engelska folket att bygga flottor, som ej låta skjuta sig i sank af fiender på vägen. Och der fordras den mannamodets ihärdighet samt både kropps- och själsegenskapernas styrka, som uthärdar nybyggarearbetets mödor i obanade länder såsom i den nordamerikanska vestern eller mägtar att göra civilisationen gällande mot barbarernes öfverlägsna antal såsom i Indien och sin högre kultur erkänd när densamma kommer i beröring med andra, rikt utvecklade, men i sitt innersta väsende svagare kulturformer såsom när Europas kristna bildning träder i beröring med de indiske Braminernes eller Buddhareligionens bildningsart. Mycket annat verkar jämte det geografiska läget, men detta är dock alltid en af de bestämmande krafterna, den kraften begränsas, ömsom understödjes, ömsom inskränkes af en mängd förhållanden, af jordens natur, af menniskornas lynnen, men i mon som det geo-

grafiska läget verkar, sträcker sig dess inflytande i sådan riktning, som nu är beskrifven.

Detta visar sig på Skandinaviens halfö. Det landets fördel af sitt hafomgifna läge minskas genom en hård natur och ett strängt klimat, hvarutaf följer en gles befolkning och en sparsam tillgång på alla lifvets medel, och förmånen förminskas äfven genom det aflägsna läget. Vi ligga likasom bortkastade i en vrå, man behöfver blott kasta en blick på kartan för att se huru långt bort Skandinavien ligger, långt från medelpunkterna, från solens länder, der en jämnare värme ammar rikare skördar, långt från kulturens fosterbygder. Det ligger icke såsom England i det stora verldshafvet med fria vindar och lätta vägar öfver oceanen, det ligger i en aflägsen hafsfjärd, icke såsom Grekland, Italien, Frankrike, Spanien vid det rika Medelhafvet med lätta och snabba vägar till jordens yppigaste trakter. Derföre har Skandinavien icke blifvit och kan icke blifva ett sådant kulturland, hvars folk griper in med ombildande magt på fjerran trakter af jorden, detta land är för magert att stå i spetsen för kulturens länder, men det ligger godt till pass, att fylla sin plats i ledet, der en bildad menskiighet verkar sitt verk. Huru mycket lättare hafva icke vi att förbinda oss med andra folk än t. ex. de, som bo i bredd med oss i det inre Ryssland? De som bo i bredd med oss i Amerika äro till största delen barbarer ännu i dag och, rätteligen räknadt, äro de icke många, som bo i bredd med oss i Amerika, det är mäst ödemark i den verldsdelen på Skandinaviens breddgrader. Folken i öster, de som kunna jämföras med oss, äro rent af instängda i sitt land. Kommer något godt från fjerran länder, nog kommer det lättare till Stockholm och Christiania än till Moskwa och Tobolsk. Detta beror icke af bristande vilja hos dem, som äro förmyndare för österns folk, med hvilket regeringsätt som heldst blifver det mödosamt att bringa bildningens frukter och frön af och till genom stepper, genom skogar, men dessa ämnen fläkta lätt med spända segel. Och skulle äfven en tid komma, då de djupaste landrymder genomilas med ångans magt, så blifver fördelen alltid på deras sida, som hafva både den magten och hafvets tillika.

Ännu en följd af halfönaturen är en *sjelfständig ställning i förhållande till andra länder.* Om denna sak kan ett högt vitsord åberopas. Kon. Gustaf II Adolf, sedan han hade afslu-

tat freden i Stolbova, talade till Rikets Ständer, förklarande hvad den freden betydde. Han sade att nu vore Finland skiljdt från Ryssland genom den stora Ladoga sjön och, tillade han, "förhoppas jag till Gud att det ock skall Ryssen härefter blifva svårt öfver denna bäcken att hoppa eller springa"[1]). Efterverlden fick se att den saken icke var omöjlig, Ryssarne hafva hoppat öfver Ladoga och väl ännu mycket längre. Men den store konungens förhoppning var icke derföre ogrundad, ty att saken skedde bevisar blott att den saken var möjlig, men icke att den var lätt. Nu mera stänger oss icke Ladoga, men Östersjön gör samma tjenst. Det är icke den lättaste sak att hoppa öfver den bäcken Östersjön. Våre förfäder visade väl att saken var möjlig, när de förde sina vapen till Finland, till Estland, till Lifland, till Tyskland, men detta var dock förenadt med stor möda och slutet blef att vi måste vända till baka. Erfarenheten af detta, som har händt oss, om densamma verkar förödmjukande för ärelystnaden, kan dock i ett annat afseende vara oss till hugnad, ty samma öde kan vederfaras äfven andre om någon vill färdas den vägen från motsatt sida. Östersjön är ett litet haf, men det är dock ett haf, och ett haf eller en hafsfjärd är dock en säkrare gräns än en flod eller en af landtmätare updragen rålinie. Och häruti hafva vi nu en sak, som förminskar den svårigheten att våra gränser äro så långa, vår försvarslinie så vidsträckt. En fiende kan nog landa här och hvar i landet, nämligen i fall han kan landa alls.

Men hafvet gör ju umgänget lätt? Månne icke detta gäller äfven om den fiendtliga umgängelsen? Det är knappt så. Ty hafvet, på samma gång det förbinder nationerna, åtskiljer dem också. Det öpnar vägen, men det gör dock landet till ett afskiljdt land. Exempel uplysa saken. Östersjön är Sveriges gräns emot Ryssland, men floden Pruth och Donaus mynning hafva varit de turkiska ländernas, nu mera furstendömet Rumeniens gräns mot samma ryska magt. Det torde väl hafva varit något lättare för ryske Kejsaren att skicka en krigshär öfver Pruth än en flotta öfver Ålands haf. — När under 1848—49 årens krig Tyskarne förde sin härsmagt till Slesvig, huru lätt blef icke då äfven Jutland intaget, ty på den sidan var endast Kongeån emellan, men till öarne kom fienden icke?

---

1) Kon. Gustaf den andre Adolfs Skrifter; Stockh. 1861, p. 181.

Den, som förer sin krigsmagt öfver hafvet, behöfver vara herre öfver vägen icke blott under den tid, då han seglar, men äfven sedermera för att underhålla förbindelsen med sitt eget land. Det måste vara något lättare att bringa förråd och förstärkningar öfver en gränslinie än öfver sjön, der fiendtliga flottor kunna stänga vägen äfven om ångan beherskar väder och vind. Och nu händer dessutom i vårt haf, att, om också ingen mägtig flotta stänger vägen, kan densamma blifva stängd af isen. Väl är det sant att isen också kan bygga väg för tågande armeer såsom för Carl d. tionde öfver Belt, men sådant är dock en sällsynt tillfällighet och på så bredt vatten som Östersjön söder om Botniska viken torde det väl knappt någonsin kunna inträffa. Men deremot måste det vara en sak, som lätt kan hända, att medan sjön går öppen på de stora fjärdarne, äro vikar och hamnar isbelagda, både utgången från den ena kusten och landstigningen på den andra omöjlig.

I allmänhet kan sägas att hafvet inbjuder till fredliga förbindelser, men underlättar försvaret så framt icke fienden är nog mägtig att beherska hafvet. De kontinentala länderna måste vara mera blottställda än öarne. Huru har icke Tyskland gång efter gång varit krigstheater i de stora europeiska krigen? Hade England varit en del af Europas kontinent, så hade det väl fått besök af sin store fiende Napoleon I. Nu, hvartheldst han ville på kontinenten, förde Napoleon sin krigsmagt, men till England, den fiende han hatade mäst ibland alla, mägtade han icke komma, ty hafsfjärden låg emellan. Förhållandet kan sedan den tiden vara till en viss grad förändradt genom ångkraftens bruk, men denna kraft kan brukas så väl af den, som försvarar sig som af den, som angriper.

Nu är väl Sverige icke ett fullständigt öland, men derföre hade vi också fienden djupt inne i landet under 1809 års krig. Fordomdags var Sverige alls icke något öland. Förr än Skåne blef svenskt hade vi en landgräns i söder, till dess att Finland gick från oss hade vi en dylik i öster mycket längre än den vi nu hafva i nordost och innan Norge kom till oss äfven en landgräns i vester, men också var Finland gifvet till pris i de ryska krigen och södra samt vestra Sverige i de dansk-norska. Visserligen kom fienden öfver sundet i Carl XI:s och Carl XII:s krig, men denna sjöväg är också mycket kort och efter slaget vid Helsingborg (1710) blef hemsökelsen icke förnyad ehuru tio

år hunno förflyta innan freden blef ingången. — Ett stort exempel är Polen. Det landet hade fienden omkring sig och blott råmärken till gräns.

Det är för öfrigt klart att dessa förhållanden jämkas genom mångahanda omständigheter, en större eller mindre magt, penningar, skepp, folk, men i alla händelser, om en fiende angriper oss, är det säkert att den fienden hade lättare spel om Östersjön eller Kattegat icke funnes.

Frågan om sjögränsens betydelse förbinder sig med frågan om *naturliga gränser*. En sjögräns är i och för sig en naturlig gräns, men om han betecknar skiljnaden mellan tvänne länder, som folkets och kulturens gemensamhet velat göra till ett enda, då är den gränsen visst icke naturlig. I rent geografiskt afseende är sjögränsen ett tecken; der landet slutar och der sjön begynner har naturen sagt att det landet bör hafva sin gräns. — Likaså kan en landgräns beteckna en naturlig gräns. Sverige har sådana naturliga gränser med undantag af landgränsen mot ryska riket och södra delen af gränsen mot Norge. Det finnes intet öfvervägande geografiskt skäl, hvarföre Sverige skall sluta just vid Torne elf. Annorlunda på den tiden då Finland var en del af Sverige och väl ännu något mera på andra sidan hafvet hörde till Sveriges krona. På den tiden satte Gustaf II Adolf en gräns den han tyckte vara god. Den var icke Östersjön, men dock ett stort vatten, sjöarne Ladoga och Peipus samt för öfrigt en landgräns, men befästad af konsten och naturen med fästningar, träsk och moras. Måhända kan dock sägas att dessa länder, som Sverige på den tiden hade likasom utanverk, om de voro en betäckning för sjelfva Sverige, dock voro i och för sig sjelfva mera blottställda än vårt återstående Sverige kan vara ändock att utanverken äro förlorade. Vår gräns, sådan vi hade i dessa länder, var mycket farlig, emedan Ryssland å sin sida aldrig kunde anse sig hafva upnått sin naturliga gräns förr än vid hafskusten.

Hvad beträffar gränsen mellan Sverige och Norge, så är svårt att säga hvar den gränsen skulle gå om man blott skulle följa naturens anvisning i de trakter, hvarest fjällryggen har uphört att begränsa länderna. Skulle gränsen vara Glommen? eller kanske Dovrefjäll och fjällryggens vidare hufvudsträckning i sydvestra Norge? eller Klarelfven med Wenern och Göta elf? Den sist nämnda var ungefär den begränsning, på hvilken Norr-

männen fordomdags någon gång gjorde anspråk. När den norske Konungen Olof Haraldson höll stämma med bönderne i det nuvarande Bohus län fick han det svar af en mägtig bonde, Brynjulf Ulfaldi, att bönderne visste väl, hvilket rätta landaskiftet af ålder hade varit "att Götelfven är råmärket från Wenern ned till hafvet, men mot norden Markerna till Eda skog och derifrån Kjölen allt intill Finnmarken"[1]. Enligt denna mätning skulle Bohus län, Dalsland och hela vestra Wermland blifva norska provinser, enligt den andra fördelningen med gräns efter fjällets hufvudsträckning skulle hela det sunnanfjällska Norge eller, ifall Glommen vore gräns, en del af detta land blifva svenskt. Men i hvilketdera fallet som heldst skulle naturen råka i strid med historien och i sådan strid har historien vitsord. En i geografiskt afseende naturlig gräns kan genom politiska förhållanden blifva onaturlig. Menniskorna må ega rätt att dela jordens yta sig emellan och rätta gränsen är der folket slutar och dit staten sträcker sig. Men visserligen, om ett folk har sitt land afgränsadt med geografiskt naturliga gränser, erhålles derigenom en fördel och det vore en dårskap att utan tvingande nödvändighet öfverskrida en sådan gräns.

Den fördel, som vinnes, består icke blott i ett lättare försvar om fienden kommer, men äfven i en större möjlighet att undvika sådana förhållanden, som kunna föranleda honom att vilja komma. Det händer att just derföre att gränsen icke är naturlig, vilja grannarne öfverspringa honom. Så t. ex. hafva Fransoserne icke gerna velat erkänna att venstra Rhenstranden var tysk och Tyskarne erkände aldrig att Slesvig var danskt. Sådana frågor äro vi frie ifrån. Det synes såsom äfven Danmark bort slippa dem aldenstund detta land består af öar och en halfö, men olyckan ville att halföns sammanhang med annat land icke utmärktes af någon skarp begränsning, af naturen sjelf updragen. Hade en mägtig bergsrygg strukit fram der nu Eiderfloden flyter så hade sammanblandningen af Slesvigs folk med Tysklands haft ett stort hinder i vägen. Och i alla fall, genom det att Holstein var ett verkligt tyskt land, blef sjelfva halfön delad.

Det är klart att dessa förhållanden kunna jämkas genom åtskilliga inflytelser. Folk af olika slag kunna komma att bo

1) Ol. d. Helg. Saga. C. 59.

tillsamman på en ö eller en halfö och då är ingen säkerhet der. Å andra sidan kunna äfven kontinentala länder med obestämd geografisk gräns likväl åtskiljas genom folkens obemängda nationaliteter, men de skulle vara ännu säkrare åtskiljda om dessa folkslag äfven voro skiljda genom naturens gränser. Det blifver dervid att der naturen har satt en tydlig gräns, der finnes större säkerhet, att folket, som Gud har satt i det landet, får bruka sitt land i fred.

Och slutligen ännu en sak. Ett land med naturliga gränser beröres icke ovilkorligen af allt, som tilldrager sig i främmande länder. Tänke man på året 1848! Statshvälfningar genomskakade kontinenten, men stilla låg Skandinaviens halfö. Det kan aldrig undvikas att ju det, som tilldrager sig i Frankrike, berörer äfven Belgien och Tyskland. Om dessa länder icke nödvändigt upröras, då någon storm utgår ifrån Frankrike, så behöfva de likväl vara på sin vakt ännu mera än vi. En sak måste dock erkännas, att civilisationens konst, genom de snabba rörelsemedel, som vår tid besitter, kan leda både personer och ideer snart nog öfver hvilka gränsskiljnader som heldst, hvarutaf följer å ena sidan, att bildningens välgörande intryck spridas med lätthet, men också att obehöriga inflytelser fortplantas lika hastigt, lögnen och sanningen täfla i farten och hvarken hafvets fjärd eller bergets väggar stänga dem ute. Men om således de naturliga gränsernas magt är mindre än fordom, så gäller den magten dock alltid något. Vi tvingas icke genom sjelfva vårt lands belägenhet att beblanda oss med andra folks förvirring. Men hade vi legat med de orons elementer, som vi verkligen hade inom oss år 1848 — med representationsfrågan oafgjord — vid Frankrikes sida, så skulle vi väl lätteligen kunnat få en revolution med dess tillbehör af borgerligt blodbad och finansiell ruin. Nu ligger vårt land på lagom afstånd för att slippa komma in i all den oro, som sliter Europa, men det ligger icke så afskiljdt att det icke kan gifva akt på hvad som sker och hemta eller gifva exempel, icke så afskiljdt, att det kan blifva en bortglömd broder i familjen.

Men såsom allt i menskligheten beror icke af en enda, bestämmande orsak, men af flera med och mot hvarandra verkande förhållanden, så äfven här. Den neutralitet, till hvilken vårt läge hänvisar oss, kan löpa stor fara om någon samman-

drabbning i Östersjön skulle komma att ega rum mellan de stora magterna, den ryska, den engelska, den tyska eller också om något händer i Danmark eller Finland. Alla länder och folk hänga tillsamman mera än förr och ingen kan sätta sig aldeles för sig sjelf, men vi kunna göra detta snarare än de fleste.

Men om vi icke vilja sätta oss för oss sjelfve, utan taga vår del i verldens lif, då blifver frågan, hurudan omgifning vi hafva i följd af vårt läge i verlden. För att beräkna den politiska betydelsen af ett lands geografiska läge fordras att lära känna dess *grannar*.

Der ligger då på ena sidan det stora ryska riket med det fordom svenska landet *Finland* samt öfriga till en tid med Sverige förenade Östersjöländer. Det må förtjena en anmärkning att det egentliga Ryssland ingenstädes, utom blott i det fordna Ingermanland (guvernementet S:t Petersburg), upnår östersjöhafvet och blott i den aflägsnaste norden berörer Skandinaviens halfö nämligen Norges Finnmark. Den del af ryska riket, som ligger vid Östersjön, är icke Muskoviternes eget, gamla land, men dess utposter åt vestern, de ursprungligen främmande, genom eröfring med det muskovitiska riket förenade länderna. Ibland dessa har Finland så länge varit med Sverige förenadt och så sent ingått i den ryska rikskroppen, att den svenska karakteren ännu lefver helt frisk. Det är visserligen en sanning att största delen af Finlands inbyggare tillhör en helt annan nationalitet än den svenska, men bildningen är svensk, historiens minnen förenade med Sveriges, lagar och samhällsinrättningar danade med svensk karakter. Sverige befinner sig här i ett motsatt förhållande mot Danmarks förr än Slesvig och Holstein frånskiljdes. Danmark hade på den tiden främmande folk inom sina gränser, Sverige deremot har en del af den svenska bildningens omkrets frånskiljd från det svenska landet, förlagd under främmande spira. Detta föranleder ett tvetydigt förhållande. Sverige och Finland hafva såsom följd af en gemensam forntid samt enahanda bildning och till en viss grad äfven språk — ty svenska språket, ehuru icke modersmål för de fleste i Finland, är dock ett inhemskt språk för Finlands bildning — en stark anledning till de närmaste förbindelser, medan likväl politiska händelser hafva uprest en skiljemur i det att Finland icke allenast har blifvit skiljdt från Sverige, men äfven förenadt med en annan magt, som är med hela sin karakter

himmelsvidt olik vår egen. Men på samma gång har skiljsmässan från Finland aflägsnat oss från Rysslands omedelbara granskap. Med den ställning, som nu finnes, utgör Finland ett mellanland mellan Sverige och Ryssland, men har föreningsband med bägge. Rent svenskt till sin inre karakter är icke detta land, men rent ryskt är det icke heller, ty de egentlige Finnarne äro lika litet Ryssar som Svenskar, kanske till och med litet mera Svenskar än Ryssar, ty deras bildning är svensk. Här bor således vid sidan af oss ett folk, till hälften svenskt, till hälften främmande och underkastadt inflytelsen af en tredje för oss och dem lika främmande nationalitet, hvars antal i sjelfva landet väl icke är särdeles talrikt, men hvars betydelse förstärkes af en mägtig politik. På karakteren af denna politik måste mycket bero. Är den sådan som medgifver i Finland en utveckling af samma bildningsart, som lefver hos oss, så kan Sveriges och Finlands bildning ömsesidigt erhålla ett vidgadt fält och ökad styrka. Om denna politik deremot verkar i motsatt riktning, så blifver dess magt dock något begränsad genom Finlands med Sverige nära beslägtade karakter. Finland är icke för Ryssland hvad Finland vore om det beboddes af Ryssar, det kan icke skötas på samma sätt, icke begagnas för samma ändamål. Detta är en helt egen sak för oss, att den del af ryska riket, som ligger oss närmast, är i lif och anda på närmaste sätt beslägtad med oss sjelfve.

Detsamma kan icke sägas om de näst följande delarne af ryska riket, de s. k. *Östersjöprovinserna*. Äfven dessa hafva haft en tid, då de, med undantag af Kurland, voro svenska, nämligen från Gustaf II Adolfs tid till Carl XII:s och ett af dem, Estland, var väl att anse såsom svenskt land redan något tidigare. Men den svenska anden tryckte aldrig sin prägel så stark på dem som på Finland. De äro nu mera för oss fullkomligt främmande[1]). Men deraf följer icke att de äro fullkomligt ryska. Hela rikets hufvudstad S:t Petersburg ligger visserligen der, men om således Rysslands regering der finnes, så ligger medelpunkten för ryska folkets nationella lif likväl icke der. Hufvudstaden är bygd på en utkant af riket, i en

---

1) Den omständigheten att det svenska språket talas på de små öarne Runö och Wormsö gör knappt något märkbart undantag.

landsdel, som icke alltid har varit rysk. S:t Petersburg blef Rysslands första stad icke genom det ryska lifvets egen fria utveckling, men derföre att Tsar Peter så ville och han ville detta ur ganska goda skäl, men det egentliga Rysslands medelpunkt är den staden icke.

Men att hufvudstaden i det stora riket ligger oss så nära är likväl alltid en omständighet af politisk vigt, så vida som hufvudstadens belägenhet kan lägga Rysslands tyngdpunkt på denna sida. Hade det fortfarande förblifvit Ryssland förmenadt, såsom det blef genom fördraget i Paris 1856, att hålla en krigsmagt i Svarta hafvet, synes det såsom skulle tyngden kommit att luta ännu starkare åt östersjösidan, men detta var dock icke aldeles säkert enär Svarta hafvet och den verldstrakt, som beror af detta hafvets beherskare, i alla händelser alltid måste locka Ryssland med en mägtig håg.

Men så mycket än S:t Petersburg må betyda såsom ett stort rikes hufvudstad, något betyder också detta att den hufvudstaden är belägen i en icke rent rysk omgifning. Muskovitismen i östersjöprovinserna måste arbeta tillsamman med främmande krafter i sin egen omgifning. En del af befolkningen tillhör ett särskildt folkslag, de s. k. Letterne. Måhända betyder detta förhållande ej särdeles mycket, ty Letternes folk är ej talrikt och deras civilisation är svag, men vigtigare är att östersjöprovinserna innehålla en betydlig beståndsdel af Tyskar, hvilka sedan äldre tider hafva utgjort det egentliga kulturfolket i dessa trakter. Detta förhållande kan möjligtvis under vissa tidsomständigheter föranleda dertill att dessa provinser kanske icke alltid kunna begagnas på samma sätt som om de voro rent muskovitiska länder.

Der Rysslands östersjöprovinser sluta vidtager *Tyska riket.* Här är likasom i de nyss nämnda länderna rent främmande mark. Det betyder intet att Pommern en lång tid var svenskt, detta land blef aldrig något annat än ett främmande land under Sveriges spira och skiljsmässan gick lätt. Detsamma kan sägas om de öfriga besittningar, som Sverige efter trettioåriga kriget innehade i Tyskland. Men deremot har svenska folket en viss nationell slägtskap med hela den tyska stammen, som växer obestridd i hela sitt stora land. Sverige är således närgränsande på ena sidan till den stora slaviska stammens hufvudmagt Ryssland och på andra sidan till Germanismens fosterland, det

stora, folkupfylda, i alla afseenden rikt utvecklade och med oss genom folkens härkomst och bildningens art nära beslägtade Tyskland.

En stor fördel är likväl att detta granskap har hafvet emellan. Tyskland är fullt af jäsande elementer, det är godt att stå på ett visst afstånd derifrån medan vi dock äro tillräckligt närbelägne för sådana förbindelser, som kunna lända oss till förmån. Äldre förbindelser med Tyskland hafva varit af stor vigt för oss. Vår bildning är till en stor del vuxen ur sådana inflytelser, väl hafva vi äfven emottagit starka intryck från Frankrike och vår kristendom har till en stor del kommit från England, men det tyska inflytandet torde dock i det hela hafva varit det starkaste, trots Gustaf III:s tidehvarf. Öfverskådar man hela utvecklingen, så togo vi under medeltiden hufvudsakligen våra intryck från Tyskland jämte det att kristendomen predikades äfven från det anglosaxiska England. Från Tyskland kom i en senare tid reformationen och trettioåra krigets förbindelser verkade mycket. Men på samma gång knötos närmare föreningsband med Frankrike och under Ludvig XIV:s samt derefter under Voltaires och Rousseaus tid inströmmade en flod af fransyska ideer, men som aldrig upryckte den germaniska grunden, ur hvilken vår bildning och Tysklands har utgått i likartade riktningar.

Den politiska betydelsen af granskapet med Tyskland måste bestämmas af den karakter, som Tysklands statsskick kan komma att inom sig utveckla och det sätt, hvarpå den stora tyska magten kan finna för godt att upträda i Europa. Så vida som det icke hafver sig lätt att förutsäga hvilket svar i synnerhet den senare frågan i längden kan få, blifver det också svårt att afgöra, huru vida granskapet med Tyskland hädanefter skall lända oss mera till förmån eller till fara. Hittils hafver det varit oss fördelaktigt. Fiendtliga sinnesstämningar inbördes emellan svenska folket och det tyska kunna upstå blott genom ett missförstånd af naturens och historiens mening.

Lemnar man de tyska staterna så följer i ordningen att beträda *Danmarks* gräns, vår granne i sydvest. Betydelsen af detta granskap har i senaste tider undergått en förändring genom det att Danmarks olyckliga sammanblandning med Tyskland har uphört. Om sättet huru detta skedde kan mycket sägas, som icke hörer till vårt ämne, men följden, att Dan-

mark skiljdes från det tyska Holstein och det halft tyska Slesvig, bör anmärkas. Det är svårt att begripa huru skiljsmässan från Holstein kunde vara för Danmark någon förlust, sedan omöjligheten för Tyskar och Danskar att sämjas i samma stat var på det fullständigaste sätt ådagalagd. Något annorlunda var förhållandet med Slesvig, aldenstund en stor del af det landets folkmängd verkligen var dansk. Men så stor förlusten må varit, så är dock en fördel vunnen, att Danmark har blifvit en oblandad skandinavisk stat. Danmark kan derigenom vinna den inre fasthet, som den danska staten förut saknade, men som kan ersätta hvad monarkien af sin omkrets har förlorat. — Motsvarande exempel finnes, Sverige har lefvat och vuxit i magt och i välstånd oaktadt förlusten af Finland.

För oss, såsom Danmarks granne, är denna förändring en sak af stor vigt. Vill man tänka sig Sverige-Norge och Danmark såsom sjelfskrifna bundsförvandter, så hade detta förbund en för oss mycket betänklig sida så länge Danmark befann sig i ett intrassladt och aldeles onaturligt förhållande till Tyskland. Alla möjliga anledningar funnos för oss att hålla god vänskap med både Danskar och Tyskar, men detta var hardt när omöjligt så länge Danmarks ställning till Tyskland var sådan den var innan hertigdömena frånskiljdes. Nu synes deremot såsom skulle ställningen vara bringad på klar och redig fot om blott frågan om norra Slesvig vore afgjord. Men denna fråga är i alla fall en mycket enklare sak än de stridiga förhållanden, som förut funnos.

Danmarks granskap ligger oss mycket nära. Blott ett ganska smalt vatten skiljer Danmark från vårt land, historien har danat särskildta stater af Sverige, Norge och Danmark, men nationalitetens, språkets, bildningens frändskap bildar föreningspunkter. Förhållandet är annat än på Finska sidan. Der träffas svensk bildning och gemensamma minnen, i de flesta fall enahanda samhällsinrättningar som våra egna, men allt detta sammanbundet med en för oss i alla afseenden främmande magt; i Danmark åter möter oss en egen men med oss nära beslägtad, sjelfständig nationalitet. Politisk enhet, såsom med Finland, hafva vi ej haft på den danska sidan och fordna försök att bilda en sådan enhet hafva gifvit oss olyckors minnen. Historien talar mycket om huru Danskar och Svenskar arbetat för att få vara i fred för hvarandra och mer än ett af de stoltaste

och vackraste styckena i vår historia äro förenade med minnena från de svensk-danska krigen. Allt krig är i grunden onaturligt, det innebär ett missförstånd af den gudomliga verldsordningens mening, men Sveriges och Danmarks krig voro icke mera onaturliga än hvarje annat. Det lönar intet att beskärma sig öfver de gamla krigen mellan Sverige och Danmark såsom skulle dessa krig blott varit högfärdsbedrifter af regenter, som narrade folken att slåss utan skäl. Långt derifrån, dessa krig fördes ofta för stora fosterländska interessen. Carl X:s bragd, när han tog Skåne, var en så fosterländsk förtjenst som någon vara kan och Danmark hade sina goda skäl att föra krig för att utestänga Sverige från vesterhafvet (1611—1613) och för att återtaga Skåne (1676 och 1709). Detta hindrar icke att ju alla strider nu mera böra vara slutade och i deras ställe den förtroligaste samverkan i broderlig endrägt bör kunna ega rum.

Detsamma kan i hufvudsaken sägas om förhållandet till Norge ehuru icke aldeles på samma sätt aldenstund mellan Sverige och Norge finnes en politisk förening utöfver den förbindelse, som det geografiska granskapet och nationaliteternes frändskap föranleder. Denna politiska förening är genom samvistelsen på samma halfö af naturen sjelf anvisad.

Och i denna förening är återigen en vigtig sak, att intetdera af de båda folken behöfver frukta att öfverväldigas af det andra. Skiljnaden i magt och folkmängd är icke så stor. Allt vore annorlunda om det ena folket utgjorde t. ex. 30,000,000 och det andra 2—3,000,000. Enhet och sammanhang vore då lättare att genomföra, men på bekostnad af friheten.

Utom de nu nämnda länderna finnes blott ett, som ligger i ett sådant läge att det kan nämnas jämte våra grannländer. Detta land är *Storbritannien*, hvars afstånd från oss visserligen är altför långt för att landet skulle kallas vår granne, men detta land är likväl det närmaste vester ut bort om hafvet och det landet är på visst sätt hela verldens granne. Ty dels kan det brittiska folket genom sitt läge midt i hafvet och sin stora magt på sjön med största lätthet försätta sig i beröring med äfven de aflägsnaste trakter, dels har detta folk utplanterat sin magt och sin civilisation i en mängd olika delar af verlden. Politiska förhållanden gifva en ökad vigt åt våra förbindelser med detta land. Vi ligga i mellanhand mellan England och de stora magterna på vår andra sida, Ryssland och Tyskland.

Det är af vigt för oss huru det folket är beskaffadt, som bor på Britanniens öar. Detta folk är oss äfven närbeslägtadt, mera än man vanligtvis ihågkommer. Det är bevisligt att den skandinaviska stammen ingår med en icke obetydlig andel i den folkslagens blandning, ur hvilken Englands och Skotlands folk har upkommit. Detta förhållande härleder sig från den djupa inverkan, som vikingatågen utöfvade på de brittiska länderna. Dessa tåg voro derstädes icke blott ströftåg, men en verklig folkvandring[1]). Må denna britanniska slägtskap företrädesvis gälla Danskar och Norrmän, de tre nordiska folken voro dock så lika hvarandra att de i förhållande till andra stammar kunna räknas såsom en. Det brittiska folkets gång genom verlden har varit en helt annan än vår och vi måste anse det samma såsom för oss främmande men dock med oss beslägtadt. Och här öpnar sig tillträdet till en i högsta måtto rik civilisation och utmärkt af en särdeles grundlighet. Den starka ande, som flägtar från Britannien, föres lätt öfver Nordsjön. De brittiska öarnes betydelse i fordna tider var mycket stor för Skandinavien, särdeles för Danmark. Den normandiska eröfringen gaf sedermera en förändrad riktning åt engelska folkets rörelser. Kolonialsystemet i sin ordning öpnade banor, som buro till ett verldsomfattande herravälde. Sveriges politiska förbindelser förde oss mindre åt den engelska sidan än åt den tyska. Dock hafva vi, såsom nämndes, till en stor del erhållit vår kristendom från England.

1) Jfr. Worsaae: Minder om de danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland.

II. Folk.

1. Folkmängd och Nationalitet.

Sveriges folkmängd vid slutet af år 1872 utgjorde ett antal 4250412 [1]), visserligen en ringa mängd i jämförelse med de stora folken, men betydligt större än Norges och Danmarks.

Fäster man sig vid året 1870, för hvilken tidepunkt uppgifter äro tillgängliga från alla tre länderna blifver förhållandet följande:

År 1870:	Sverige	=	4168525
	Danmark [2])	=	1784741
	Norge	=	1741621.

Sveriges folkmängd är således mera än dubbelt större än hvardera af de andra ländernas. Sammanräknar man Norges och Danmarks folkmängd blifver förhållandet följande:

År 1870:	Sverige	=	4168525
	Norge och Danmark	=	3526362
	Sveriges öfverskott	=	642163.

Sverige har således öfver en half million större folkmängd än Norge och Danmark tillsamman.

Utsträcker man jämförelsen till Finland, så finner man samma år 1870 en folkmängd = 1780177 [3]). Det folk, som bortgick från oss år 1809, är således för närvarande något men ej mycket talrikare än det folk, med hvilket vi några år se-

1) Sveriges folkmängd vid slutet af år 1873 är visserligen känd, men då hela befolkningsstatistiken för öfrigt icke är bekant för senare tid än år 1872, måste detta årets folkmängdsumma blifva den senaste, som lägges till grund för efterföljande beräkningar.

2) Danmarks folkmängd vid 1871 års slut beräknas till 1822492; *Sammendrag af statistiske oplysninger angaaende Kongeriget Danmark N:o* 5 p. 5.

3) Denna siffra erhålles genom sammanräkning af domsagornas och städernas folkmängd enligt upgifter hos Ignatius; Statistisk handbok för Finland, p. 215—223, men i samma arbete p. 212 upgifves hela folkmängden till 1773612. Skilnaden beror förmodligen derpå att särskildt folkräkning blef hallen år 1870 i en och annan stad, hvars folkmängd då torde visat sig något större än eljest beräknadt var. — Finlands folkmängd år 1871 upgifves till 1809657; jfr. Behm und Wagner l. c. och *Alm. de Gotha* p. 788.

nare ingingo en slags förening. Vore Finland fortfarande förenadt med Sverige och Norge deremot med Danmark, skulle förhållandet nu hafva varit följande:

År 1870: Sverige med Finland = 5948702
Danmark—Norge = 3526362.

Betraktar man åter Sveriges folkmängd i jämförelse med andra länder i Europa, så framträda helt andra förhållanden än vid betraktelsen af ländernas storlek. Sverige är ett bland de större länderna, men svenska folket är ett bland de mindre folken, ehuruväl icke bland de allra minsta. De tyska staterna torde icke böra inräknas i denna jämförelse, ty dessa stater, ehuru suveräna, äro dock så nära med hvarandra förenade, att de i förhållande till andra länder och folk måste räknas såsom en enda politisk magt. Hvar och en af dem är emellertid mindre än Sverige i folkmängd med undantag af Preussen och Bayern. Andra suveräna stater i Europa, hvilkas folkmängd är mindre än Sveriges, äro:[1])

Nederländerna	=	3674402
Schweitz	=	2669147
Danmark	=	1784741
Grekland	=	1457894

Portugals folkmängd, så vida man icke inberäknar befolkningen på Azoriska öarne och Madeira, blifver äfvenledes mindre än Sveriges, summan utgör då 3990570, men med tillägg af folket på de nyss nämnda öarne stiger antalet till 4367882 således något mera än Sveriges[2]).

Bland halfsuveräna stater i Europa finnes en, nämligen furstendömet Rumenien, hvars folkmängd får räknas något större än Sveriges, summan upgifves i rundt tal till 4500000, men furstendömet Serbien stadnar vid siffran 1325437.

---

1) Behm und Wagner: Die Bevölkerung der Erde tryckt i Petermanns Mittheilungen, Ergänzungsheft n:o 35, p. V. De anförda siffrorna tillhöra icke aldeles samma årtal, men ingen är äldre än 1870. — Luxemburgs folkmängd är icke inräknad i Nederländernas, men äfven med tillägg af Luxemburg, stiger summan ej högre än 3871930.

2) Behm und Wagner l. c. p. 29. Koloniernas folkmängd är icke inberäknad hvarken i Portugals, Nederländernas eller Danmarks folkmängd och icke heller ön S:t Barthelemys folknumer i Sveriges.

Räknar man åter Sveriges och Norges förenade folkmängd, upkommer ett antal 5910146 år 1870. Jämför man vidare det svensk-norska statsförbundets folkmängd med andra suveräna staters, så får man utom de ofvan anförda, hvilkas folkmängd är mindre än Sveriges, äfven räkna Belgien såsom en stat med mindre folkmängd än Sveriges och Norges: folkmängden i Belgien upgifves nämligen till 5087105. — Konungariket Bayern, om man vill särskildt beräkna denna stat, stadnar äfven nedanför Sverige och Norge tillsamman i folktal, summan upgifves till 4863450[1]) och samma förhållande eger rum med Rumenien samt Portugal äfven med inberäkning af Azoriska öarne och Madeira.

Men med undantag af dessa nu upräknade länder är Sveriges och Norges förenade folkmängd underlägsen hvarje annan stats folknumer i Europa. Och skilnaden är mycket betydlig. Sammanställer man hela raden med beräkning af Sveriges och Norges folkmängd för år 1870 samt de öfriga ländernas vid den senaste tidepunkt, om hvilken upgift kunnat erhållas, upkommer följande ordning:

Sverige och Norge	=	5910146
Europeiska Turkiet[2])	=	9791582
Spanien[3])	=	16551647
Italien[4])	=	26801154
Stor-Britannien	=	31800000
Österrike-Ungern	=	35904435
Frankrike	=	36102921
Tyska riket[5])	=	41060695
Europeiska Ryssland[6])	=	71174198

Vill man utsträcka jämförelsen till Förenta Staterna i Norra Amerika, så räknas deras folkmängd till 38925598[7]).

---

1) Behm und Wagner; l. c. p. 13 och om de öfriga upgifterna p. V.

2) Oberäknadt de halfsuveräna lydländerna.

3) Oberäknadt Canariska öarne och den s. k. republiken Andorra.

4) Naturligtvis oberäknadt furstendömet Monaco och republiken San Marino, som icke höra till Konungariket Italien.

5) De områden, som Frankrike afträdde efter kriget 1870—71, äro naturligtvis inräknade i den tyska summan.

6) Med inberäkning af Polen och Finland samt Finlands befolkning räknad för år 1871 till 1809657 enligt upgift hos Behm und Wagner; l. c. p. 33 p. V.

7) Behm und Wagner; l. c. p. 65.

Dessa siffror bestämma det svensk-norska statsförbundets plats inom Europa i hvad på folkmängden ankommer. Rysslands folkmängd är öfver tolf gånger större, Tyska rikets nära sju gånger större än Sveriges och Norges och bland de öfriga finnes blott en, nämligen europeiska Turkiets, hvars folkmängd icke öfverstiger dubbla summan af den svensk-norska folknumern. Vår underlägsenhet i folkets antal under de särskildta stormagterne är mycket betydlig, men bland staterna af andra ordningen finnas blott två, nämligen Spanien och europeiska Turkiet, hvilkas folkmängd är större.

Nu beror väl en stats politiska vigt äfven af andra inflytelser, men folkets antal måste dock alltid blifva en vigtig sak. Den slutsats, som folkräkningen gifver vid handen, ofördelaktig för oss, förbättras något genom vårt lands sjelfständiga belägenhet med hafvet omkring oss och skärgården vid våra kuster. Och i allmänhet vid betraktelsen af Europas statsystem är det en besinningsvärd sak, att de stora magterna, de öfvermägtiga, äro flera. Helt annat var förhållandet i den gamla romerska verldsåldern. Rom var ensam stormagt, ingen jämvigt, ingen motvigt fans sedan Karthago var fallet. I det nyare Europa är möjligheten större att en mägtig fiende kan motvägas af en lika mägtig bundsförvandt.

Vill man åter utan afseende på den politiska magten betrakta den svensk-norska folkföreningen såsom en kulturmagt, så kan den frågan göras om detta folk är nog talrikt att uppträda med sjelfständig kraft i kulturfolkens täflan och bestämmande inverka på den europeiska civilisationen. Äfven denna fråga beror icke endast af antalet, men folkmängdsiffran har dock äfven i detta afseende alltid sin betydliga vigt.

Det måste vara omöjligt för ett folk af några få millioner att verka med samma mägtigt bestämmande förmåga, som tillhör de stora nationerna då man på bägge sidor förutsätter en lika frisk kulturkraft. Af 5—6000000 tänkande menniskor kan ej så mycket åstadkommas som af 30—40000000. Detta hindrar icke att ju det mindre folket kan inom sin krets i förhållande till sina tillgångar lika mycket som det större utveckla andens rikedom och förkofra skatterna.

Betraktar man Sveriges och Norges förenade folkmängd ur denna synpunkt, så kan äfven Danmark tagas i beräkning och väl också Finland. Hela summan af Sveriges, Norges och Dan-

marks folk år 1870 utgjorde 7694887, således i alla fall betydligt mindre än hvar och en af de nyss nämnda befolkningssiffrorna, som öfverstiga Sveriges och Norges. Vår siffra, äfven med tillägg af Danmarks, upnår icke 1/4 af Storbritanniens folkmängd och stiger blott något öfver 1/5 af Frankrikes, men stadnar nedan om 1/5 af Tyska rikets. Föreningen af Sveriges och Norges folk med Danmarks kan icke i något väsendtligt mått förändra vår ställning inom Europa i hvad på antalet beror.

I denna summa äro icke Danskarne i Slesvig inberäknade och icke Finlands svenska befolkning, men äfven dessa befolkningar kunna blott öka summan med några hundratusental. Danskarnes folkmängd inom preussiska staten beräknades enligt tyska upgifter år 1867 till ett antal 145000[1]), enligt danska upgifter skulle antalet vara betydligt större, men torde dock ej kunna upskattas högre än 200000[2]). Den svensktalande befolkningen i Finland upgifves vid midten af 1860-talet till en rund summa 256000[3]).

Dessa båda folkafdelningars ställning, Danskarnes i Slesvig och Svenskarnes i Finland, är i visst afseende lika, men i andra afseenden olika. De utgöra afskilda stycken och ingendera är ensam i landet. Men eljest är förhållandet olika på hvardera stället. Den svensk-finska bildningen befinner sig under intryck af en mycket stor främmande magt, men det tryck, som denna magt utöfvar, är icke af sådan natur, som hindrar nationens bildning att behålla sin svensk-finska karakter. Den ryska kulturen är så olik den svensk-finska, att en sammanslut-

---

1) *Alm. de Gotha 1874* p. 416.

2) NYHOLM: Grundtræk af Danmarks statsforfattning og statsforvaltning, p. 14—15 räknar 180000 dansktalande invånare i norra Slesvig utom ett obestämdt antal i mellersta Slesvig. — ALLEN: Det danske sprogs historie i hertugdömmet Slesvig eller Sönder Jylland. T. II. p. 764—766 räknade på 1850-talet nationaliteterna i Slesvig på följande sätt, efter fördelningen mellan olika kyrkospråk:

danskt kyrkospråk	=	135486
blandadt kyrkospråk	=	82049
tyskt kyrkospråk	=	177007

men ALLEN ansåg Danskarnes antal vara i verkligheten större än som af denna fördelning kan synas.

3) *Bidrag till Finlands officiella Statistik.* Heft. VI. p. 25.

ning mellan dem, dervid den mindre nationaliteten skulle upgå i den större, motverkas just genom den stora olikheten. Och det intrång muskovitismen har gjort i Finland, är mindre än som från en stor, eröfrande magt kunde befaras.

Allt detta är olika hos Danskarne i Slesvig. Den främmande magt, som ryckte dem från Danmark, unnar dem knappt samma fria nationalutveckling, som Rysslands kejsare hittils icke har missunnat sitt finska folk, och den tyska kulturen kan genom sin nära frändskap med den skandinaviska lätt nog indraga denna inom sin omkrets likasom också den tyska kulturen är djup, rik och vidt omfattande. Erfarenheten har också visat huru denna tyska kultur under de förra tiderna, oaktadt Slesvig då befann sig i politisk förening med Danmark, likväl har likasom ätit sig in i landet med mycken framgång medan åter en annan erfarenhet har ådagalagt huru den på svensk grund hvilande bildningen knappt har i något väsendtligt mått ändrat sin karakter under de fem och sextio åren efter Finlands skilsmässa från Sverige och i fall någon sådan förändring har timat, så har detta icke skett genom den ryska kulturens inträngande magt, men snarare genom utvecklingen af en kultur med egen finsk, hvarken svensk eller rysk karakter.

Detta förhållande att den svensk-finska civilisationen icke är förenad med en oblandad svensk folkkarakter, men tillhör en nation, hvars svenska beståndsdel är blott ett mindre antal bland mängden af rena Finnar, måste vidare bestämma förhållandet. Men dervid möter åter igen en vigtig sak, att inflytelsen är ömsesidig. Om det finska folket genom sitt öfverlägsna antal likasom trycker på den svenska kulturen, så är likväl denna finska bildning, som vill dana sig till ett eget lif, sjelf upvuxen ur svenska begynnelser och dess karakter är i sitt innersta väsende svensk, ehuru mycket han må framträda med främmande drag samt tala och skrifva ett språk, som blott högst få personer i Sverige begripa. Det är derföre troligt att den svenska tankeodlingen och den magt, hvarmed Finlands af gamla, svenska inflytelser grundeligen genomträngda samhällsskick verkar, måste förblifva ganska stark oaktadt inskränkningar, som den finska kulturen kan upställa mot den svenska i Finland. Likaså fåfängt det vore att beräkna Finlands 1800000 invånare såsom allesamman tillhörande den svenska kulturkretsen, så vore det också en missräkning om man trodde att de

$^5/_6$ eller kanske mera af Finlands folk, för hvilka svenska språket torde vara ett främmande språk, vore för sitt andliga lif oberoende af den upfostran, som Sverige fordom gaf åt Finland, och de inflytelser, som genom den svenska kulturafdelningen ännu fortfarande meddela sig.

Men för att fullfölja jämförelsen mellan den svenska folkafdelningen i Finland och den danska i Slesvig, skulle ännu ett förhållande kunna anföras. Slesvigs danska folk befinner sig mycket nära till sitt moderland, i omedelbar beröring med Danmark och blott genom politiskt magtspråk lösryckt derifrån, det lefver i ett tillstånd, som det kallar förtryck, och längtar till återförening. Det samma kan icke sägas om Svenskarne i Finland. Deras frihet är väl icke större än under den svenska tiden, men de äro sig sjelfve lemnade, skilsmässan från Sverige är oåterkalleligt afgjord och äfven det geografiska afståndet skiljer länderna med hafvet emellan dem. Den svenska kulturen i Finland måste lefva sitt lif aldeles på egen hand i förening med det aldeles främmande landet Ryssland. Om nu en sådan ställning icke saknar sin stora farlighet och öpnar för framtiden en tvetydig utsigt, så föder den samma också en känsla af sjelfmyndighet, som kan stärka stålets spänstighet i den själ, der något stål finnes. En egen kraft växer hos den, som vet att han måste bygga på egen botten och stödja sig sjelf. Och härtill kommer vidare att de inflytelser af icke svenskt ursprung, som den svenska kulturen har att bemöta, icke framställa sig på ett fiendtligt sätt, men den ena af dem, den rent finska, härleder sig ur fosterlandets egen jord, ur det finska folkets sjelfupfostran, hvilken måste vara hos hvarje Finne ett föremål för aktning och kärlek; den andra deremot, den ryska inflytelsen, kommer från ett ursprung, som Finland för närvarande icke har någon anledning att betrakta med ovänliga känslor. Under dessa förhållanden vore det icke oväntadt om den svenska kulturen i Finland icke vore aldeles obevekligt ihärdig att bevara den svenska drägten ehuruväl det inre väsendet ej kan förneka sin svenska natur. Är det så att denna svenska kultur icke desto mindre behåller sin fulla lifskraft, så måste detta förhållande häntyda på en särdeles stark inre kraft och ett i hög grad mägtigt interesse hos finska folket att bevara sin gamla svenska kultur.

För att göra räkningen aldeles fullständig skulle fordras att utsträcka den samma till vissa smärre afdelningar af svenska folket, som äro ännu mera afskilda från Sverige än Svenskarne i Finland. Det är då först och främst en allmän erfarenhet att intet folkslag lefver helt och hållet inom sina egna gränser. Minst kan detta ega rum i vår tid med dess lätta förbindelsemedel och då civilisationen sammanhänger rundt omkring jordklotet. Alltid finnes åtminstone ett litet antal, som bygger och bor i främmande land. Men detta antal Svenskar, som hafva sin stadigvarande vistelseort utrikes utan att likväl hafva afklädt sig den svenska karakteren, kan icke på något sätt beräknas. Skulle så vara att genom internationella utbyten af statistiska upgifter några underrättelser kunna erhållas om antalet Svenskar i vissa främmande länder, torde denna beräkning bäst kunna förenas med försöket att samla någon kunskap om antalet utländingar i Sverige. I förbigående må anmärkas att om man genomgår den långa förteckningen öfver de många folkslagen i Ryssland, träffas deribland äfven namnet Svenskar. Enligt vissa ryska upgifter, hvilka likväl icke äro senare än början af 1860-talet, men kanske till och med ännu något äldre, skulle några tusental Svenskar finnas i guvernementet S:t Petersburg, hvilket är ganska begripligt, då utan tvifvel den stora ryska hufvudstaden erbjuder tillfälle till utkomst och anställning för främlingar i åtskilliga yrken. Mera oväntadt är att finna det svenska namnet i de ryska östersjöprovinsernas befolkningsstatistik, några tusen personer i Estland och några hundratal i Lifland. Må hända får man låta dit hörande siffror hufvudsakligen inskränka sig till befolkningen på de små öarne Runö och Wormsö, som verkligen talar svenska språket. En liten svensk befolkning i södra Ryssland, guvernementet Cherson, omtalas, som skall hafva ditkommit genom invandring från ön Dagö år 1782, hvilket då förutsätter att svensk befolkning skulle funnits på denna ö ända till den tiden. Ön Dagö har verkligen hört till Sverige tillika med Estland och Lifland, men afträddes genom freden i Nystad redan år 1721. Möjligen finnes ännu ett litet antal svensktalande personer på Dagö likasom på Runö och Wormsö[1]). Ett eller annat hundratal svenskar omtalas åtminstone ryktesvis äfven i Donska Kosackernes land och ända bort

---

1) Ljungberg: Försök till allmän Statistik, T. I. p. 164 not.

i Sibirien[1]). Det är svårt att utröna huru härmed verkligen förhåller sig. Afkomlingar af svenska krigsfångar sedan Carl XII:s krig, de der qvarblifvit i Ryssland, kunna möjligen finnas, men det vore dock oväntadt om deras efterkommande skulle hafva bibehållit så mycket af den svenska karakteren att de ännu i tredje, fjerde led kunna urskiljas såsom särskildta undantag från den ryska folkmassan. Detta är så mycket mindre troligt som desse personer måste på mödernet vara af rysk börd, de svenske krigsfångarne hade visst icke sina hustrur med sig i Ryssland; finnas efterkommande efter dem, måste desse härleda sig från förbindelser mellan svenske män och ryska qvinnor. Snarare kan man föreställa sig att dessa menniskor i det inre Ryssland, som i statistiska upgifter någon gång få bära namnet Svenskar, i sjelfva verket äro svensktalande Finnar. Med den förbindelse, som eger rum mellan Finland och det öfriga ryska riket, låter det sig lätt förklaras, att sådane personer kunna till större eller mindre antal vara bosatte i det inre Ryssland. Men skulle också några små grupper af svenskt folk förekomma i det ryska landet, oberäknadt det antal, som antagligen lefver i den stora hufvudstaden, torde likväl deras personer vara så bortkomna i den stora främmande omgifningen, att de ej skäligen kunna räknas såsom någon verklig beståndsdel af det folk, från hvilket de härstamma.

Något mera betyder det kända förhållandet att svenska folket gifver sin andel till den allmänna folkvandringen från Europa vester ut. Svenskarne i Amerika utgöra verkligen en utplanterad afdelning af det svenska folket och med deras antal skulle man då förena de amerikanske Norrmännen. Men den betydelse, som denna folkutflyttning eger, består icke så mycket deruti att ett nytt område vinnes för den svensk-norska kulturen, men snarare deruti att denna kultur ingår såsom ett element bland de många, af hvilkas förening den stora nordamerikanska nationaliteten nu är sysselsatt att bilda sig en egendomlig karakter.

Med Danskarne förhåller sig på samma sätt, att, oberäknadt Danskarne i Slesvig, åtskilliga smärre afdelningar finnas på långt afstånd från moderlandet. Man kan räkna Islands folk och Færöarnes samt en del af Grönlands befolkning. Om Is-

---

1) SCHNITZLER: L'Empire des Tsars; T. II. p. 687 jfr. p. 280 och p. 135.

lands och Færöarnes invånare snarare tillhöra den norska än den danska nationen, så äro de i alla fall Skandinaver och så väl dessa öar som Grönland befinna sig i politisk förbindelse med Danmark. Men det geografiska afståndet är betydligt och belägenheten afsöndrad äfven från den öfriga verlden. Isländarne och Færöarnes folk på sina öar långt ute i verldshafvet lära väl icke kunna utsträcka någon synnerlig kulturens magt utanför sina egna hembygder. Men hemma hos sig äro de frie från blandning med främmande folk, den skandinaviska karakteren är hos dem ren, oblandad och fri. I Grönland är förhållandet annorlunda, danska folket är icke ensamt på platsen, det lefver såsom nybyggesfolk i samma land med ett infödt slägte Eskimoerne, hvilket åter befinner sig utanför kulturfolkens krets. Danskarne i Grönland utöfva ett civiliserande inflytande i ett land, der före deras ankomst barbarer bodde allena. Invånarnes antal i dessa länder upgifves på följande sätt:

Island	=	69763
Færöarne	=	9992
		79755

Grönland utan skilnad mellan Eskimoer och Danskar = 9825. Då nu förmodligen största delen af Grönlands folk är Eskimoer, kan den förstärkning, som den danska nationen genom beräkning af dessa länders folk kan tillräkna sig, icke mycket öfverstiga summan 80000[1]).

Slutligen skulle väl äfven ett visst afseende kunna fästas vid befolkningen på Danmarks vestindiska öar samt för Sveriges räkning på ön S:t Barthelemy. Men denna befolkning lärer väl till största delen vara utländsk, ej dansk eller svensk.

Betraktadt vid sidan af de stora folken i Europa är således det svenska folket ganska litet och förhållandet förändras icke mycket genom sammanräkning med Norrmän och Danskar.

---

1) Siffran 9825 finnes hos Behm und Wagner p. 85, men p. 62 nämnes en annan siffra 9992 och antalet Danskar i Grönland synes vara mycket obetydligt, ty bland hela antalet skulle 9615 varit infödde. Detta enligt räkning år 1870, men följande året skulle de föddes antal nedgått till 9545. Bland desse infödde funnos säkerligen många, som voro af blandad härkomst. Deremot menas med det upgifna antalet endast de infödde, som lefva inom de danska nybyggenas områden, men dessutom omtalas ett mindre antal s. k. oafhängige Eskimoer, så att Grönlands hela folkmängd skulle kunna beräknas till 10500.

Deremot finnas några mindre nationer, med hvilka de skandinaviska kunna med större fördel jämföras. En sådan är *Magyarerne* i Ungern och angränsande länder med en folkmängdsiffra 5553000[1]) (år 1869), således större än svenska folkets, men något mindre än Svenskarnes och Norrmännens sammanräknade. — En annan nation, som kan komma i jemförelse, är *Grekerne*, hvilkas antal är mycket svårt att bestämma i anseende till utspridningen i de turkiska länderna samt äfven i viss mån i de österrikisk—ungerska och ryska. Räknar man konungariket Greklands folkmängd till 1457894 och frånräknar ett antal 67941, hvilka omtalas såsom icke talande grekiska språket, skulle antalet Greker inom konungariket blifva 1389953. Men denna summa af grekisk nationalitet torde kunna betydligen ökas om man kände antalet Greker i de turkiska länderna. Antalet i Ryssland och i Österrike—Ungern synes deremot vara mindre betydligt[2]). — *Rumeniernes* eller *Walachernes* antal torde vara större än Grekernes om man får antaga Furstendömet Rumeniens folkmängd till 4500000 och derifrån afräkna en summa 51427, som uppgifvas såsom härstammande från andra länder, men deremot tillägga summan 127545 Walacher, som uppföras bland furstendömet Serbiens folkmängd, samt yttermera 910000 Rumenier i europeiska Ryssland förutom det obestämda, men, såsom vill synas, ej mycket betydliga antal, som kan finnas i de österrikisk—ungerska länderna. Äro alla dessa siffror tillförlitliga skulle det folkslag, som kallas Rumenier, kunna räknas till 5486118, således något mindre än Sveriges och Norges folkmängd sammanräknad[3]). — Bland de särskildta *slaviska* folken torde åtskilliga finnas, som kunna i antal jämföras med de skandinaviska, men sådan jämförelse vore knappt lämplig att anställa. Nationaliteternas ställning i Europa är sådan som sna-

---

1) BRACHELLI; Statistische Skizze der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, p. 3, hvilken skrift utgör en "Ergänzung" till sjunde uplagan af *Steins* och *Hörschelmanns* geografisk-statistiska verk.

2) *Almanach de Gotha 1874 p. 769* räknar 51000 Greker i europeiska Ryssland, men uptager icke någon särskildt siffra för Grekerne bland folkslagen i Österrike-Ungern p. 498. *Brachelli;* l. c. p. 3 har blott en ringa siffra 3400 för Greker och Macedo-Walacher gemensamt. Men i furstendömet Rumänien omtalas 9545 Greker i Alm. de Gotha p. 848 och 34000 Greker i Egypten p. 857. Jfr p. 659.

3) *Alm. de Gotha 1874* p. 848, 853, 769.

rare skulle kunna föranleda en jämförelse mellan hela den slaviska stammen å ena sidan och de germaniska folken å den andra. — *Portugisarnes* antal är mindre än Svenskars och Norrmäns i förening[1]). *Holländarnes* antal är underlägset äfven utan att man afräknar det mindre antal folk, som kan finnas i konungariket Nederländerna utan att dock vara af holländsk börd. Det tillägg, som kunde göras medelst beräkning af Holländare, som kunna finnas i Belgien och i storhertigdömet Luxemburg, förändrar icke förhållandet väsendtligt[2]). — *Belgiens* hela folkmängd tillhör icke samma nationalitet, räknar man särskildt Flamländare samt den öfriga delen af Belgiens folk, kan ingendera afdelningen stiga högre än till 2—3000000[3]). Men visserligen skulle den portugisiska och den holländska folkmängdsiffran kunna upföras något högre om man uptoge den del af Brasiliens och de nederländska koloniernas befolkning, som är af portugisisk eller holländsk nationalitet.

Det vill öfver hufvud synas såsom toge de skandinaviska folken, sammanräknade, den främsta platsen ibland de mindre nationerna i afseende på antal likasom äfven hela deras ställning i politiskt och geografiskt afseende är bättre än hos de fleste bland dessa öfriga folkslag. De skandinaviska folken må prisa sin lycka i jämförelse med sådana folk, som äro utspridda i skilda länder under olika herravälden såsom Grekerne, och ej heller skulle väl de skandinaviska folken vilja utbyta sin ställning mot Magyarernes, inklämda mellan Slaver och Tyskar.

Till frågan om folkets utbredning utom sina gränser ansluter sig en motsatt fråga, som handlar om främmande folk inom landet, och svaret bestämmer i sin mån folkets styrka i jämförelse med andra folk. Frågan är den om det siffertal, som betecknar Sveriges folkmängd, också är siffran för svenska

1) Jfr. ofv. p. 115.

2) Enligt *Alm. de Gotha 1874* p. 717 skulle möjligen från Nederländernas folkmängd 3674402 kunna afräknas 59277, men deremot kunna tilläggas 39479 från Belgien. Luxemburgs *hela* folkmängd torde ej kunna räknas för holländsk. Jfr. p. 519.

3) *Alm. de Gotha* 1874 p. 519.

folkets antal i Sverige eller med andra ord frågan om svenska folkets *Nationalitet.*

Frågan kan så besvaras att hela Sverige är öfver hufvud bebodt af ett och samma folk. Det är en ovärderlig lycka att så är. När man ser huru olika folkslag kifvas om rummet i samma land, huru hat och afund plaga deras lif, samhällsomstörtningar utbryta ur nationaliteternas motsatser och ingen vishet förslår att bestämma rätt och orätt, när man besinnar t. ex. 1848 års upträden i Ungern m. m. för att icke nämna det närmaste exemplet, Tyskars och Danskars färd i Slesvig, så prisar man den milda Försyn, som har skonat oss för ödet, att hafva främmande folk ibland oss. Undantag finnas, men blott få och obetydliga.

Hvad nu beträffar det folk, som egentligen utgör det svenska samhället, så hörer svenska folket till den stora germaniska folkstammen, närmast beslägtadt med Norges och Danmarks folk, dernäst med Tyskar, Skottar, Engelsmän[1]), Holländare. Mera skilda från oss, men dock ej alldeles obeslägtade, äro de s. k. romaniska eller latinska folken, som upväxt ur den germaniska folkvandringens blandning med de folkslag, som bebodde det romerska rikets länder. Sådan är Fransosernes, Italienarnes, Spaniorernes, Portugisarnes härkomst. Ännu mera främmande för oss är den stora slaviska racen, Ryssar, Polackar, Serber m. fl. samt den finska, till hvilken Magyarerne vanligtvis räknas. Det samma, att de äro för oss fullkomligt främmande, kan i ännu fullare mått sägas om Greker, Turkar, Rumenier m. fl. smärre folkafdelningar, som i Europa kunna finnas.

Forntiden såg i vårt land andra folk, hvilkas ben man upletar ur grifterna och hvilkas minne är bevaradt genom fornsakerna af sten och brons. Men deras tid ligger utanför all historia och minnet talar blott om ringa lemningar. Gamla berättelser gifva en och annan vink om andra folkslags tillvaro i landet och hvilkas blod kanske blandades med nordmannafolkets, men desse främlingar synas blott hafva förekommit undantagsvis. Aldeles oblandad är väl ingen nationalitet, minst en sådan, som lefver i lifligt beröring med andra folk såsom vi hafva

---

1) Engelsmännens härkomst kan visserligen kallas blandad, men äfven den normandiska inflyttningen var i grund och botten germanisk.

gjort och icke minst våre förfäder. Det hörde till deras lif att de förde hem med sig från sina vikingatåg krigsfångar, trälar, hvilka stadnade i landet. Månge bland dem må hafve tillhört germaniska med nordmännen beslägtade folk, men andre voro säkerligen af främmande stam. De nordiske vikingarne hemsökte ju de slaviska folkens länder östan om hafvet och de romaniska länderna i vesterviking. Men sådan var dock blandningen icke att den germaniska karakteren skulle kunnat väsendtligen förändras.

Under senare tider hafva vi emottagit förstärkning genom inflyttningar af personer och familjer från andra länder, men någon verklig folkvandring till Sverige har icke egt rum sedan våra förfäder hitkommo; deras bosättning deremot måste hafva skett genom en folkvandring. Det antal, som sedermera hitkommit, har icke varit sådant, som skulle kunnat på något märkbart sätt förändra nationalkarakteren. Åtskilliga familjer bland Sveriges adel äro af utländskt ursprung från Tyskland, Frankrike, Skotland, England. Och äfven bland andra folkklasser träffas ofta nog familjer, hvilkas förfäder veterligen voro utländingar. En egen liten inflyttning bestod af s. k. Walloner, som infördes i Sverige på 1600-talet för att bearbeta de stora Dannemora jernverken. Men alla dessa främmande elementer äro fullkomligt införlifvade med den svenska stammen.

De verkliga afvikelser från den svenska nationaliteten, som förekomma i Sverige, äro sådana, som hafva funnits från urminnes tid. Vi känna dem under benämningen *Lappar* och *Finnar*. Det som nyss yttrades, att de forntida folken äro döda, måste tåla undantag i hvad beträffar det nordligaste Sverige. Så vida man nämligen icke känner att Lappar och Finnar hafva dit invandrat under den historiska tiden, måste dessa folk betraktas såsom öfverlefvor af en folkstam ännu äldre än vår egen, men i det öfriga Sverige äro de förhistoriska folken — hvilka som helst de må hafva varit — utslocknade.

1:o Lappar. Vill man bestämma Lapparnes hembygd i Sverige kan man i allmänhet säga att de är fjellryggens folk. Der fjellet stryker fram drifver Lappen omkring och såsom fjellet följer gränsen af det nordligaste Sverige på dess vestra sida, så är det nordvestra Sverige Lappfolkets hembygd, d. v. s. de öfra delarne af fjellryggens sänkning eller med andra ord

sjelfva bergväggen och landet omkring de norrländska elfvarnes öfra lopp. Detta land, det öfra Norrland, är hvad man kallar Lappland eller Lappmarkerna i motsats mot Norrlands kustbygd och landet omkring elfvarnes nedra lopp, hvilket land benämnes med provinsnamn Norrbotten, Westerbotten, Ångermanland, Medelpad. Men Jämtland och Herjeådalen göra undantag alldenstund Lapparne blott i ringa antal förekomma i dessa båda landskap och provinsbenämningen användes om landet ända upp i fjellen.

Man har i Sverige plägat räkna fem s. k. Lappmarker, Torne eller Tornio, Lule, Pite, Ume och Åsele Lappmark, men antalet ökas till sex med inberäkning af de trakter i Jämtland jämte Herjeådalen, som äro befolkade af Lappar. Man skulle dock kunna räkna ännu flera Lappmarker i fall man fäster sig vid den administrativa indelningen; de nyss anförda namnen beteckna de stora om man så får säga Lappmarksprovinserna, hvilka åter hvar för sig innehålla flera administrativa afdelningar eller — i inskränktare mening sagdt — Lappmarker.

De fem stora Lappmarksafdelningarne äro nämligen i administrativt afseende fördelade först och främst på de två länen, Norrbotten och Westerbotten. Till *Norrbottens* län höra Tornio samt Lule och Pite Lappmarker, till *Westerbottens* län höra Ume och Åsele. Söder om Åsele Lappmark uphör fjellet att vara endast Lappmarksland, provinsen Jämtland är fjellbygd, men äfven i Jämtlands län träffas en Lappbefolkning ehuru fåtalig, så väl i landskapet *Jämtland* som i *Herjeådalen.* Äfven för Wester-Norrlands, Gefleborgs och Stora Kopparbergs län hafva siffror i statistiska tabeller stått för Lapparnes räkning, ehuru antalet har varit mycket ringa, men dessa siffror hafva nu mera nära nog försvunnit. Man ser tydligen huru Lapparne följa fjellryggen i minskadt antal mot södern. I nedanför belägna landskap är Lappen blott en främmande gäst och ännu mera sällsynt i det öfriga Sverige. Ja till och med uppe i sjelfva Lappland är han icke ensam i landet, nybyggare af annan börd bryta bygd deruppe, odlingen framtränger, befolkningen är blandad.

Den nyss nämnda indelningen i fem stora Lappmarker har knappt någon annan betydelse än en gammal landskapsbenämning, den officiella indelningen är den vanliga i Sverige med

domsagor, tingslag, fögderier, socknar. Men de gamla provinsnamnen egna sig ganska godt att läggas till grund för en öfversigt af lappmarkslandet.

1. **Torne** (**Tornio**) Lappmark är icke hel och hållen svensk sedan i fredsfördraget 1809 landet öster om Muonio elf och Torne elfs nedra lopp afträddes till Ryssland. Den svenska delen af Torne Lappmark utgör likväl en ganska betydlig rymd af vid pass 166 svenska qv.mil och består af socknarne Karesuando (Enontekis) och Jukkasjärvi.

a) *Karesuando* utgör den del af Enontekis socken, som är belägen vester om Muonio och således qvarstadnade i Sverige vid fredsslutet 1809. Denna socken är den längst i norr belägna delen af Sveriges rike, Karesuando kyrka säges ligga 43 mil norr om Haparanda och Botniska viken.

b) *Jukkasjärvi* ligger söder om Karesuando omkring Lainio och Torne elfvar samt utbreder sig fram emot Kalix elf och dess fjellsjöar.

2. **Lule Lappmark**, vid pass 327 sv. qv.mil omfattar de båda socknarne Gellivare och Jokkmokk med Qvikkjokks annexförsamling.

a) *Gellivare* socken ligger söder om Jukkasjärvi omkring Kajtom och Lina elfvar, som höra till Kalix flodsystem, men Gellivare upnår äfven stora Lule elf och dess sjökedja.

b) *Jokkmokk* med *Qvikkjokk* hörer till trakterna omkring Lule elfvar och sträcker sig upp i fjellen mot Sulitelma.

3. **Pite** Lappmark omkring 212 sv. qv.mil är delad på socknarne Arjepluog och Arvidsjaur.

a) *Arjepluog* ligger söder om Jokkmokk omkring Pite och Skellefte elfvars sjökedja, Hornavan m. fl. sjöar, samt Lais elf, som hörer till Windelselfvens och Ume elfs flodområden.

b) *Arvidsjaur* med *Malå* kapellförsamling ligger nedanför Arjepluog omkring Pite och Skellefte elfvar.

Dessa trenne stora Lappmarksområden höra till Norrbottens län med undantag blott af Malå kapellförsamling, som hörer till Westerbotten, hvarjemte Arvidsjaur och Arjepluog äro förenade med Skellefteå tingslag i Westerbotten till en och samma domsaga, men höra för öfrigt till Norrbottens län[1]).

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, häft. II. p. 105, not. 14, 23.*

4. **Ume** Lappmark på vid pass 210 sv. qv.mil innehåller socknarne Sorsele, Stensele med Tärna kapell och Lycksele med Örträsk kapell.

a) *Sorsele* är belägen omkring Windelelfven och gränsar till Arjepluog.

b) *Stensele* med *Tärna* kapell ligger omkring Ume elf och sydligare än Sorsele.

c) *Lycksele* med *Örträsk* kapell är belägen nedanför Stensele vid Ume och Öre elfvar.

5. **Åsele** Lappmark på vid pass 125 sv. qv.mil består af socknarne Wilhelmina, Dorothea, Åsele och Fredrika.

a) *Wilhelmina* socken, fordom *Wolgsjö* kallad, utgör öfversta delen af Åsele Lappmark omkring Wojmsjön, Malgamajsjön och norra Ångermanelfven.

b) *Dorothea*, fordom *Bergvattnet* kallad, är belägen söder om Wilhelmina mellan norra Ångermanelfven och Tåsjö elfven.

c) *Åsele* ligger vid norra Ångermanelfven i bredd med Dorothea.

d) *Fredrika*, fordom *Viska*, ligger längre i sydost omkring Gide och Lögda elfvar.

Inom Jämtlands län lärer icke finnas någon större landsdel, som i egentlig mening kan kallas Lappmark, men ett antal Lappfolk finnes dock i landet inom följande områden:

a) *Frostviken* socken i nordligaste delen af Jämtland.

b) *Hotagen* socken i Föllinge prestgäll i nordvestra Jämtland.

c) *Undersåker* socken, som utgör ett gemensamt prestgäll med Mörsill, Åre och Kall socknar, i vestra Jämtland.

d) *Hede* socken, till hvilken höra Tennäs, Vemdalen och Storsjö kapeller samt Ljusnedals bruksförsamling, såsom ett gemensamt prestgäll, beläget i Herjeådalen.

Sådan är Lappmarkernas geografiska utbredning och den kyrkliga indelningen i tretton Lappmarkspastorat, innehållande med Malå, Qvikkjokk, Tärna och Örträsk sjutton socknar, oberäknadt lappförsamlingarne i Jämtland. I detta landskap omtalas icke något eget lappmarkspastorat, men lappförsamlingarne nämnas såsom annexförsamlingar[1]).

---

1) Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat.* 1870 *häft. II. p. 134* och *p. 100 o. f.* samt *v. Düben; Om Lappland och Lapparne, p. 437 o. f.* Hos v. Düben finnes Lycksele icke beräknad såsom en ort, der Lappar finnas, men Lyck-

Indelningen i *domsagor* och *tingslag* är sådan att ingen domsaga finnes, som består af endast Lappmarker, men i Norrbotten och äfven Westerbotten utgöra Lappmarkerna egna tingslag, hvilket deremot icke är förhållandet i Jämtlands län.

Tingslagen äro följande:

i *Norrbottens norra* domsaga:
Karesuando
Jukkasjärvi,

i *Norrbottens södra* domsaga:
Gellivare
Jokkmokk med *Quikkjokk*,

i *Westerbottens norra* domsaga:
Arjepluog
Arvidsjaur med *Malå*,

i *Westerbottens södra* domsaga:
Åsele med *Wilhelmina*, *Fredrika*, *Dorothea*
Lycksele med *Örträsk*, *Sorsele*, *Stensele* och *Tärna*,

i *Jämtlands norra* domsaga:
Frostviken hörer till *Hammerdals* tingslag
Hotagen hörer till *Lits* tingslag,

i *Jämtlands södra* domsaga:
Undersåkers lappförsamling hörer till Undersåkers tingslag
Hede lappförsamling hörer till Hede tingslag.

Indelningen i *fögderier* är följande:

inom Norrbottens län:
i *Torne* fögderi: *Karesuando*
Jukkasjärvi,
i *Kalix* fögderi: *Gellivare*,
i *Lule* fögderi: *Jokkmokk* med *Quikkjokk*,
i *Pite* fögderi: *Arjepluog*
Arvidsjaur med afdrag af *Malå* kapellförsamling,

inom Westerbottens län hörer till *andra* fögderiet:
Malå kapellsocken,
till *Lappmarksfögderiet*: *Lycksele*, *Åsele* tingslag.

---

sele utgör i alla fall en del af det land, som räknas för Lappmarksland, och enligt den Officiella Befolkningsstatistiken häft. III. p. 57 funnos år 1870 ett litet antal af sju Lappar i Lycksele.

Detta sist nämnda fögderi består nästan helt och hållet af Lappmarksbygd[1]), men i de öfriga fögderierna äro Lappmarker förenade med andra landsorter.

Inom *Jämtlands län* höra till norra fögderiet: *Frostviken Hotagen*,
till södra fögderiet: *Undersåker*,
till Herjeådalens fögderi: *Hede.*

Vill man efter att hafva öfverskådat sjelfva Lappmarkslandets geografiska utbredning och den officiella indelningen, efterfråga lappfolkets antal, så må på förhand anmärkas att detta folk icke är aldeles utan undantag inskränkt inom de egentliga Lappmarkerna, och för öfrigt framgår ur den officiella befolkningsstatistiken för år 1870 följande förhållanden: [2])

a) *Norrbotten:* inom de egentliga *Lappmarkerna*:

Karesuando	=	936
Gellivare	=	766
Jukkasjärvi	=	637
Arvidsjaur	=	490
Arjepluog	=	477
Quikkjokk	=	333
Jokkmokk	=	245
		3884

inom det *nedra landet:*

Pajala	=	73
Öfver Luleå	=	63
Piteå landsförsamling	=	60
Öfver Kalix	=	33
Neder Luleå	=	32
Neder Kalix	=	30
Råneå	=	23
Elfsby	=	20
Korpilombolo	=	19
Neder Torneå	=	12
Carl Gustaf	=	9
Piteå stad	=	2
		376

Således i Lappmarkerna	=	3884
i det nedra landet	=	376
Hela Norrbotten	=	4260

b) *Westerbotten:* [3])

Wilhelmina socken	=	524
Sorsele	=	402
Tärna	=	276
Mala	=	189
Stensele	=	40
Skellefteå	=	26
Lycksele	=	7
Åsele	=	7
Nordmaling	=	6
Sex andra socknar	=	15
		1492

1) En del af Norsjö socken hörer äfven till fögderiet. *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, häft. II. p. 105, not. 12.*

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 häft. III. p. 57, jfr. p. XXVIII och häft. II. p. 100–107.*

3) I Westerbotten låter sig Lapparnes fördelning mellan Lappmarkerna och det nedra landet knappt med säkerhet urskiljas. Bland de sex socknar, som icke äro namngifna, kunna finnas så väl socknar i Lappmarken som annorstädes, då nämligen i Fredrika och Dorothea socknar alls ingen Lapp är i räkningen uppförd oaktadt dessa socknar ligga inom Lappmarken. Bland de namngifna socknarne kunna blott Skellefteå samt Nordmaling anses vara belägna utanför Lappmarken. Deras antal Lappar utgjorde 32.

c) inom *Jämtlands* län:

Frostviken	=	253
Undersåker	=	195
Hotagen	=	154
Hede	=	145
Tio andra socknar	=	53
Hela Jämtlands län	=	800

d) inom *Wester-Norrlands* län:

Trettiotre socknar	=	111

e) inom *Gefleborgs* län:

Fjorton socknar	=	44

f) inom *Westmanlands* län:

Nora socken[1])	=	4

Således hela antalet Lappar:

Norrbotten	=	4260
Westerbotten	=	1492
Jämtlands län	=	800
Westernorrlands län	=	111
Gefleborgs län	=	44
Westmanlands län	=	4
Antalet Lappar i riket[2])	=	6711

I allmänhet måste Lapparnes antal vara svårt att med säkerhet uträkna i anseende till det nomadiserande lefnadssättet, som icke inskränker sig inom riksgränsen, men svenska och norska samt äfven finska och ryska Lappar blanda sig med hvarandra. Men i alla händelser blifver Lapparnes antal en obetydlighet 6—7000 personer bland en folkmängd af mer än 4000000.

Äfven inom de tre länen, der Lapparne egentligen lefva sitt lif, är antalet mycket ringa bland den öfriga befolkningen:

Norrbottens folkmängd 1870	= 76057	Lappar	=	4260
Westerbotten	= 91759	„	=	1492
Jämtlands län	= 70463	„	=	800.

Lapparnes vigt och betydelse blifver visserligen icke ökad derutaf att det ringa antalet är utspridt på en vidsträckt yta. Befolkningen är ytterligt gles i förhållande till landets storlek. Och det förhållandet att Lappen icke är ensam på platsen gäller i så vidsträckt mått att år 1870 funnos bland Lappmarksocknarne blott tvänne, der Lapparne utgjorde ett stort flertal bland inbyggarne. Dessa socknar voro Karesuando och Quikkjokk. Bland de öfriga fans ingen der Lapparne upgingo till hälften af folkmängden.

---

1) Denna Nora socken i Westmanlands *län* får icke förblandas med Nora stad och landförsamling, som stundom pläga räknas vara belägna i Westmanlands *landskap*, ehuru tillhörande Örebro län.

2) Denna räkning öfverensstämmer icke med de i *Landshöfd. Femårsberättelser 1866—70* samt hos *Friherre v. Düben l. c. p. 448—449* förekommande uppgifter. Skilnaden kan bero på olika räknesätt särdeles i afseende på personer af blandad härkomst. Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, häft. III. p. XXVIII—XXIX.*

Förhållandet framställer sig på följande sätt:

	Hela folkmängden.	Lappar.
a) *Norrbotten:*		
Karesuando	1364	936
Gellivare	2691	766
Jukkasjärvi	1783	637
Arvidsjaur	2473	490
Arjepluog	1234	477
Quikkjokk	453	333
Jokkmokk	1530	245
	11528	3884

	Hela folkmängden.	Lappar.
b) *Westerbotten:*		
Wilhelmina socken	3662	524
Sorsele	1590	402
Tärna	668	276
Malå	896	189
Stensele	1499	40
Lycksele [1]	4512	7
Åsele	2308	7
	15135	1445

	Hela folkmängden [2]	Lappar.
c) *Jämtlands län:*		
Frostviken	990	253
Undersåker	1216	195
Hotagen	503	154
Hede	906	145
	3615	747

I de socknar der Lappar förekomma utanför de egentliga lapplandsbygderna sjunker deras antal till en fullkomlig obetydlighet så väl inom Norrland som utanför denna landsdel. En och annan lapp träffas här och hvar i Gefleborgs län, fyratiofyra personer utspridda på fjorton socknar; att fyra personer af Lappska nationen kunnat anträffas så långt bort från Lappland som i Westmanland måste bero på någon alldeles egen tillfällighet [3].

Detta om Lapparnes antal och utbredning inom Sverige. En annan fråga vore om detta folkslag *tillvexer eller minskas.* En icke ovanlig föreställning har trott sig kunna bära vittnesbörd om det senare. Denna föreställning har sitt yttersta uphof från en historisk och antiqvarisk åsigt, att Lapparne skulle fordomdags varit invånare i trakter af Sverige, der nu blott

1) I Örträsk omtalas alls inga Lappar.

2) I dessa siffror för socknarne i Jämtlands län betecknas folkmängden utöfver Lapparnes antal.

3) Dessa personer voro, enligt hvad tabellen utvisar l. c. p. 57 två ogifta qvinnor, en enka och ett flickebarn under tio års ålder.

tusenåriga dödskallar i grifterna skulle lemna bevis att Lappar funnits. Förhåller sig saken på detta sätt, så måste Lappens undanträngande till norden hafva försiggått i en forntid så aflägsen att vi kunna kalla den tiden en urtid, ty redan i vår verkliga historias tidiga ålder finner man Lapparnes bostäder högt uppe i norden men blott enstaka personer spridde i det öfriga landet. För det nuvarande Sveriges statskunskap kan denna fråga vara nästan likgiltig och må gerna öfverlemnas åt historieskrifvare och fornforskare. Den afgjorda saken är att i de aflägsna nejder vi kalla Lappmarker hafva Lappar fortlefvat genom alla senare tidehvarf. Frågan är om antalet i närvarande tid ökas eller minskas.

Visserligen vore det för besvarandet af denna fråga en god sak om man kände huru stort antalet var för långliga tider till baka. Ett mycket aktningsvärdt arbete är i nyaste tid utfördt för att med en viss sannolikhet beräkna förhållandet i de botniska provinserna så långt tillbaka som år 1759[1]), men för hela Lappmarksbefolkningen låter sig räkningen ej med säkerhet begynnas längre tillbaka än år 1825. Det är dock en tid af inemot femtio år, som denna räkning omfattar.

Granskar man föreliggande upgifter så visar sig att Tabell-Kommissionen år 1825 hade funnit ett antal Lappar äfven utanför de tre nordligaste länen. Den ofvan anförda räkningen utvisar att detta förhållande ännu fortfar med den skilnad att Lappar funnos i Kopparbergs län, men synas nu hafva derifrån försvunnit.

År 1825 räknades hela antalet på följande sätt:

Norrbotten	=	3998
Westerbotten	–	1257
Jämtlands län	–	363
Westernorrlands län	=	244
Gefleborgs län	=	119
Kopparbergs län	=	45
Spridde i andra landsorter	=	33
		6059

Fullföljer man räkningen under de följande åren visar sig siffran i de sydligare länen något sväfvande, stundom ökad, stundom minskad, men öfver hufvud aftagande så att år 1850 efter tjugufem års förlopp siffrorna voro som följer:

1) v. DÜBEN, l. c. p. 449.

Westernorrlands län	= 173	år 1825	= 244
Gefleborgs län	= 50		= 119
Kopparbergs län	= 6		= 45
Spridde i andra landsorter	= 11		= 33
	240		441

Summan för de sydligare länen hade således nedgått från 441 till 240. Tio år senare (1860) finner man ännu i Westernorrlands län 130, i Gefleborgs län 34, summa 164, men Kopparbergs län har försvunnit ur räkningen och några i det öfriga landet kringspridde omtalas icke. Hela antalet hade nedgått från 240 till 164. Slutligen år 1870 funnos:

i Westernorrlands län	= 111
i Gefleborgs län	= 44

således minskad summa i Westernorrland men ökad i Gefleborgs län och nu uppträder helt oförmodadt ett antal fyra personer Lappfolk i Westmanland, men Kopparbergs län har icke återkommit i räkningen och Statistiska Central-Byrån anmärker redan i berättelsen år 1860 att Lapparne i Westernorrlands och Gefleborgs län ”torde i afseende på lefnadsyrket hafva förlorat de utmärkande dragen för den egentliga lappska befolkningen”[1]).

Öfversigten blifver följande:

Westernorrlands län	1825 = 244	Kopparbergs län	1825 = 45
	1850 = 173		1850 = 6
	1860 = 130		
	1870 = 111	Andra landsorter	1825 = 33
Gefleborgs län	1825 = 119		1850 = 11
	1850 = 50		
	1860 = 34	I Westmanland	1870 = 4
	1870 = 44		

I de tre nordligaste länen var antalet vid de upgifna tidpunkterna följande:

Norrbotten	1825 = 3998	Westerbotten	1825 = 1257
	1850 = 3768		1850 = 1226
	1860 = 5091		1860 = 1392
	1870 = 4260		1870 = 1492
Jämtlands län	1825 = 363		
	1850 = 555		
	1860 = 601		
	1870 = 800		

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, häft. III. p. 17 samt för åren 1851—55. Tab. Komm. Ber. häft. III. p. LXXIII—LXXIV.* och för 1870 *Off. Stat. Bef. Stat. T. III. p. 57.*

Totalsumman för hela Lappfolket i allt Sveriges land har varit vid de särskildta tidpunkterna följande:

år 1825	=	6059
1850	=	5789
1860	=	7248
1870	=	6711

Efter tjugufem års förlopp från år 1825 visar sig således ett minskadt antal, men derefter följer en betydlig tillvext under 1850-talet, hvarefter summan åter nedgår till en lägre siffra. Men denna siffra är i alla fall högre än motsvarande för femtio år tillbaka och denna slutsats gäller om alla tre de nordligaste länen.

Lappfolkets antal skulle således befinna sig i tillvext, men en närmare blick på siffrorna vill göra förhållandet tvifvelaktigt utan att likväl alldeles vederlägga slutsatsen i det hela. Här visa sig omvexlingar, som man har svårt att förklara. Siffran 6059 år 1825 befinnes år 1830 nedgången till 5617, således på en tid af fem år en minskning af 442 personer. Sedermera ökas antalet, visserligen ej oafbrutet ty de följande tidsafdelningarne utvisa stundom ett ökadt, stundom ett minskadt antal, men siffrorna innehålla ingenting oväntadt, omvexlingen är ej större än mellan 5617 år 1830 och 5792 år 1845 ända till dess under åren 1855—60 slutsumman helt hastigt springer upp från 5685 år 1855 till 7248 år 1860, således en tillväxt på fem år af 1563 personer, hvarefter åter följer på tio år 1860—70 ett minskadt antal af 537 personer. Alla dessa siffror kunna knappt vara riktiga. Skulle så vara att den oväntadt höga siffran år 1860 härleder sig från en mera noggrann räkning, hvaraf följer en förmodan att antalet under de föregående åren må varit större än siffrorna utmärka, då måste den verkliga tillvexten för hela tiden 1825—70 blifva något mindre än siffran utvisar i fall der blifver någon tillvext alls, ty äfven siffran 6059 år 1825 kunde då vara för låg. Men nu kan vara lika möjligt att saken förhåller sig på motsatt vis och att siffran 7248 år 1860 är för hög, men de öfriga siffrorna närmare motsvara verkligheten. För öfrigt eger man särskildta upgifter för de bottniska provinsernas Lappmarker ända så långt till baka som till åren 1759 och 1760, tager man året 1760 till utgångspunkt och ställer vid dess sida uppgifterna för 1870, så erhåller man följande summor för Westerbotten och Norrbotten:

år 1760 = 4358
1870 – 5752

således en betydlig tillvext i dessa provinser under en tid af 110 år [1]). — Om detta icke kan kallas någon stark folkökning gifver det likväl ingen anledning att betrakta lappska folket såsom ett bortdöende slägte.

Men om man icke vill stadna vid statistikens siffror, utan på grund af allmänna förhållanden bilda sig en föreställning om den frågan huruvida för Lapparne finnes någon lång framtid i Sverige, så eger man att betrakta *Lapparnes seder och lefnadsförhållanden samt deras ställning till svenska folket.*

Det är en erfarenhet, som ej torde bestridas att då ett folk med obetydligt antal och svag kultur skall lefva i samma land med ett starkare kulturfolk, kan icke gerna annorlunda gå än att det svagare folket antingen tillegnar sig den högre kulturen eller också trånar bort och dör. Nu är Lappen väl icke alldeles otillgänglig för kulturens lärdom, han har blifvit kristen, men för all den själsodling, som går ut öfver måttet af en nödtorftig kristendomskunskap, synes han förblifva främmande. Och hans lefnadssätt är sådant, som icke gerna kan ega bestånd vid sidan af ett annat mera utveckladt kulturlif i samma land. Lappen är och vill vara nomad, vill beta sina renhjordar, men älskar icke att plöja jorden och arbetar endast nödtvungen i det bofasta lifvets yrken. Under tiden tränger nybyggaren in med plog och spade på betesmarkerna och tillfällen att försörja sig minskas för nomaden. Under dessa förhållanden vore man frestad att anse fara värdt, att om Lappen icke antager nybyggarnes seder och blifver bofast man, skall hans folkstam omsider blifva ett bortdöende folk. Men då nu folkmängdsiffrorna icke hittills hafva gifvit någon anledning att anse någon folkminskning ega rum, är all sannolikhet att det antal 6—7000 Lappar, som för närvarande finnas i Sverige, ännu mycket länge kommer att finnas, men om också den dagen är mycket aflägsen då den siste Lappen dör, skulle man dock anse troligt att en sådan dag slutligen kommer.

---

1) v. DÜBEN l. c. p. 449 rörande slutsumman år 1760. Summan år 1870 skulle enligt v. Dübens räkning blifva en annan än som här är uptagen enligt Stat. Central Byråns tabell. Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 häft. III. p. XXVIII* angående frågan om huruvida Lapparne ökas eller minskas. — WIDMARK; Underdånig berättelse om Norrbottens län, p. 37.

Är det nu så att Lappfolket skall blifva ett döende folk, så blifver den döden en mycket långsam död. Åtskilliga förhållanden finnas till förmån för nomadfolket. Lappen befinner sig i ett land, der utrymmet är vidsträckt. Nybyggaren med sin plog och Lappen med sina renar hafva godt rum på de stora markerna och antalet af det påträngande kulturfolket kan ej vara öfver måttan stort. Vi Svenskar äro icke ett så talrikt folk, att vi så aldeles lätt kunna äta ut ett annat folkslag, huru underlägset detta må vara, och vårt land är stort, ännu räcker det ganska länge både för oss och för det ringa antal, som finnes af en annan befolkning.

Och dessutom om nomadlifvets fortfarande bestånd försvåras genom granskapet med en bofast kultur, så minskas denna fara för nomaden genom landets beskaffenhet i våra Lappmarker. En stor del af dessa länder lärer vara af sådan art, som knappt medgifver möjligheten af något annat lif än nomadens och någon annan odling än renhjordarnes skötsel [1]).

Dessa båda förhållanden, landets stora utbredning och hela stora landsträckors otillgänglighet för allt annat lif än Lapplifvet, gifva stöd åt det, som yttrades, att om detta lif en gång skall utslockna, den dagen åtminstone ännu är mycket aflägsen.

Detta under förutsättning att Lappen bevarar sina renhjordar och lefver sitt nomadlif. Men på detta lefnadssätt beror Lappfolkets tillvaro. Den dag deremot, om en sådan dag skulle komma, då Lappen har ändrat lefnadssätt och blifvit bofast nybyggare med svensk kultur och svenska seder, synes icke komma att beteckna en ny utveckling af Lappfolkets nationella lif, men snarare dess upplösning. En sådan förändring i seder och lif saknar icke exempel. Lappar finnas, som hafva ingått bland den bofasta befolkningen, men då har detta skett på bekostnad af den egendomligt lappska karakteren, åtminstone hos efterkommande. På detta sätt synes det yttrande vara att förstå, som sakkunkunnige män hafva fällt, att en stor del af jordbrukarne i vissa lappmarkssocknar härstamma från Lappar [2]).

---

1) Jfr. det af H. A. Widmark författade femtonde kapitlet i v. Dübens verk om Lappland och Lapparne, p. 493.

2) v. Düben och Widmark, p. 447, 464. Jfr. p. 57, 454. — Om Lapparnes tillvext jfr. v. Düben i Svensk Tidskrift 1872 p. 330.

Men så länge Lappen är Lapp är hans lif nomadlifvet, hans bästa näring boskapsskötseln, hvilken åter är fästad vid egen art af husdjur, renen. Detta djurslag lärer i Lappmarkerna vara ganska talrikt såsom synes deraf att enskildte Lappar förekomma med en egendom af flere hundratal ända till tusental renar. Hela antalet renar beräknades år 1870 till 220800 [1]).

Renskötseln, så visst som detta yrke är det hufvudsakliga för Lappen, det egentligen bestämmande för hans seder och lif, är likväl icke aldeles uteslutande hans enda näringsfång. Der finnes en skilnad bland nomaderne, i följd af olika geografiska förhållanden. Lappmarkerna utgöras af tre särskildta delar, skogslandet, sjölandet samt fjellen. Den nedersta delen af landet är upfyld af stora skogar, ofvanför dessa utbreda sig sjöar och myrar med en svagare eller åtminstone mot höjderna aftagande skogvext på stränderna, ännu högre upp reser sig fjellryggen [2]). I alla dessa landsdelar dväljes Lappen men icke under aldeles samma lefnadsförhållanden. Der upstår en skilnad mellan *Fjell-Lappar*, *Fiskare-Lappar* och *Skogs-Lappar*.

Fjell-Lappen lefver ett fullständigt nomadlif uppe ibland fjellen och under vandringar ned emot hafvet och sjöarne; renarnes skötsel utgör hans enda lefnadsyrke. — Skogslappen är likaledes nomad, men med mindre vidsträckta vandringar samt idkar jagt och fiske jämte renskötseln och hans lif beskrifves såsom mindre blottstält för naturens hårdhet än Fjell-Lappens, hans seder närma sig till den bofasta befolkningens lefnadssätt. — Detsamma gäller ännu mera om Fiskare-Lappen, som dväljes vid elfvar och sjöar med fisket och jagten till hufvudnäring och blott i mindre mån renskötsel.

Men med sådana lefnadsförhållanden befinner sig Fiskare-Lappen på öfvergång från det egentliga lapplifvet och mången gång blef han Fiskare-Lapp blott derföre att han ej egde några

---

1) v. Düben, p. 455, *Femårsber. för Norrbottens län 1866—70 tab. n:o 3* uppgifver antalet i detta län år 1870 till 129725, hvilket är något mindre än hos v. Düben, som räknar i Norrbotten vid samma tid (1870) en summa 146100. Jfr om renhjordarnes storlek v. Düben, p. 77—79. Jfr. tabellen hos v. Düben, p. 453. Cajanus, Våre Nomader, p. 123 räknar 250000 renar.

2) Widmark i v. Dübens verk, p. 456—458.

renar. Besittningen af renar är det väsendtliga vilkoret för ett bergadt lif bland Lapparne. Ty värr är denna egendom osäker, det händer att renhjordarne ödeläggas af farsoter eller att foderbrist inträffar och rofdjuren äro farliga fiender[1]).

Öfvergången från renskötsel och rent nomadlif till Fiskare-Lappens sysselsättningar är ofta en följd just af sådana olyckor och det händer äfven att samma orsak drifver Lappen att för fattigdoms skull ingå i det bofasta lifvet såsom vallhjon eller i annan tjenst hos nybyggare. Förändringen från nomadlif till bofast lefnadssätt betecknar i allmänhet icke ett utbyte af ett idogt yrke mot ett annat eller en utveckling till större välstånd, men snarare tvärtom, den icke nomadiserande Lappen är den fattige, men renhjordar och nomadlif beteckna bergning och välstånd hos detta folk[2]).

Den ovänliga natur, under hvars intryck Lappen lefver, samt aflägsenheten från bildningens större lif motverka utvecklingen af kulturanlag, som detta folk kan ega. Vissa egenskaper, som bero på skärpa i de yttre sinnena, besitter Lappen i hög grad, i synnerhet en skarp syn. Men synförmågan lärer dock med åren snart nog aftaga, ögonen skadas af den myckna röken i Lappens bostad (kåtan) och under det ständiga betraktandet af den bländande, hvita snön. Lefnadssättet kan icke annat vara än till ytterlighet enkelt, man kan kalla detsamma rått, men själsverksamheten saknar ej sedliga begrepp. Lappens sedlighet uthärdar jämförelsen med de civiliserade folkens, sitt arma land älskar han högt och återvänder gerna i fall ovanliga händelser fört honom derifrån. Obekantskapen med ett rikare lif gör Lappen liknöjd för dess behag och när bekantskapen kommer förefaller honom det rikare lifvet så som vore det aldeles främmande för hans natur, Lappen älskar det öde, under hvilket han är böjd. Och det lif han förer, saknar icke sina behag för menniskosinnet. Det är ett fattigt lif, ett tomt, men det är ett fritt lif, omkringsvärmandet på fjellen, i skogen

---

1) v. DÜBEN, p. 57; LÆSTADIUS, Journal för första året af hans tjenstgöring såsom missionär i Lappmarken, Stockh. 1836, p. 185. — CAJANUS, Våra Nomader, p. 76—77. — WIDMARK, *Underdånig berättelse, p. 39 o. f.* — v. DÜBEN, p. 79. Tidskriften *Norrland och dess framtid. 1873, n:o 6, p. 87 o. f.*

2) LÆSTADIUS, p. 200—204.

har sin egen njutning genom oberoendet af inskränkande band, som civilisationen pålägger menniskan[1]).

Men med allt detta, trots fosterlandskärleken, trots oberoendet känner sig Lappen tryckt, han känner sig underlägsen, han vet att han tillhör en svag stam. Denna sin ställning underkastar han sig, hans ärelystnad upreser sig icke, han förefaller såsom vore han till en viss grad fatalist och sjelfva naturen befordrar en sådan sinnesriktning. Lappen släpar sitt lif under magten af en natur, som kräfver stark ansträngning för att lifvet skall kunna lefvas, men gifver intet hopp om ett rikare lif, vore än ansträngningen den största. Då upstår lätt en viss förtviflad undergifvenhet och det blifver en lycka att denna sinnesstämning kan genom vanan förlora sin bitterhet, så att äfven i detta lif kan finnas lust[2]).

Ur dessa förenade förhållanden, nationalitetens egenhet, folkstammens ringa antal, civilisationens svaghet samt Lappens tillgifvenhet för sitt land och sitt lefnadsätt bestämmer sig hans ställning till kulturfolket med hvilket han står i beröring. Lappfolket är ett folk för sig men för svagt både i antal och i andlig utveckling att kunna utgöra någon betydande beståndsdel inom det svenska samhället och Lappen åtnöjes dermed, han arbetar icke att göra sig sjelfständigt gällande, men med det samma blifver hans folkstam ett stillastående folk.

Nybyggaren betraktar utan tvifvel sin lappske granne med en viss känsla af öfverlägsenhet, fruktar honom icke, men aktar honom icke heller mycket. Lappen tål sin underlägsenhet och vi tåla hans tillvaro. Oskadlig för samhället blifver han till och med nyttig genom den odling, som äfven han bereder, hans renar hafva till värde[3]). Lefvande inom det svenska samhället

---

1) Jfr. skildringen af Lappfolket hos v. DÜBEN, p. 166–213 och hos BLOM: Das Königreich Norwegen statistisch beschrieben T. II. p. 189 o. f., hvarest p. 193 anföres ett exempel af en Lappflicka, som åtföljde en resande Fransman till Paris, der hon blef gift och lefde ett lyckligt lif. Men sedan hon blifvit enka sålde hon sin egendom och flyttade hem till Jukkasjärvi. — Jfr. STOCKFLETH: Dagbog öfver mina missionsresor i Finnmarken — svensk öfvers. Stockh. 1868 p. 280 o. f.

2) Jfr. de allmänna anmärkningarne ofv. p. 95–96.

3) Jfr. WIDMARK i v. DÜBENS verk p 493. CAJANUS: Våre Nomader p. 123. I *Femårsber. för Westerbottens län 1866–70* p. 5 beräknas antalet försålda renhudar inom detta län till 17–1800 årligen och likaledes en försäljning af 7—800 centner renkött.

är Lappens ställning icke en utländings, snarare liknar han en myndling af Försynen anförtrodd åt svenska folkets kärleksfulla vård. Såsom menniska eger Lappen rättigheter, dem det är en pligt att hålla i aktning så mycket trognare ju mera han sjelf saknar förmåga att försvara dem. En hufvudsak är att bibringa honom den art af civilisation, för hvilken han är tillgänglig. Denna civilisation är den samma, som för all menskligbet är lika nödvändig, den religiösa och sedliga. Särdeles mycket af annan själsodling torde ej någonsin kunna komma honom till del. Lappen betar sina renar år efter år, längre sträcker sig icke hans lifs utveckling, ej hans ärelystnad högre än att blifva egare af många renar. Har Lappen upnått detta mål, då njuter han lifvets herrlighet. Och efter denna herrlighet är han mycket lysten, han värderar rikedomen högt och förstår ganska väl att på sina renar förtjena penningar, dem han likväl ej mycket kan begagna. Han älskar silfver, men gömmer sin skatt[1]) och sätter sin lycka blott i medvetandet att ega den samma.

Sådant är detta främmande folk, som dväljes i vårt lands aflägsnaste nejder. Är då samma folk med hela sitt antal samladt inom Sveriges gränser eller utgöra Lapparne i Sverige blott en del af ett i andra länder utbredt folkslag?

Vill man, för att besvara denna fråga, inlåta sig på undersökning om det lappska folkets slägtskap med det finska och slutar man då vid den slutsatsen att Lappar och Finnar äro beslägtade folk, så skulle Lapparne tillhöra en visserligen icke mycket stor, men öfver vidsträckta rymder i europeiska Ryssland och Sibirien utbredd folksstam, hvars längst åt vester framskjutande afdelning Lapparne då skulle vara. Låter man åter betraktelsen stadna vid Lapparne såsom ett eget folk, så är detta folk fördeladt på tre länder, Sverige, Norge och Ryssland med Finland, men stiger på intetdera stället till större summa än några tusental. Största antalet tillhör Norge enligt följande beräkning:

Lappar i	Norge	(1865)	=	17178
	Sverige	(1870)	=	6711
	Ryssland	(1859)	=	2207
	Finland	(1865)	=	615
				26711

1) v. Düben, p. 183.

Öfver hälften befinna sig således på Norges mark och dessa norske Lappar skilja sig från de öfrige deruti att de synas befinna sig på öfvergång från nomadlifvet, skilnaden mellan "fastboende" Lappar och nomader upgifves nämligen på följande sätt:

fastboende Lappar	=	15601
nomadiserande	=	1577
		17178

och till detta antal tillkommer vidare en folkblandning af Norrmän och Lappar samt Quæner d. ä. Finnar i Norge och Lappar enligt följande räkning:[1])

Norsk-Lappske	=	1048
Quænsk-Lappske	=	909.

Men Lapparnes bostäder inom de särskildta länderna äro så belägna att alla afdelningarne bilda ett gemensamt geografiskt sammanhang. Ty äfven de norska samt ryska och finska Lapparne tillhöra de nordligaste delarne af dessa länder.

Hvad nu vidare beträffar Lapparnes förhållande till den svenska staten så utgör Lappbefolkningen ingalunda ett eget folk med särskildt författning, men är, så att säga, fullkomligt inrangerad i den svenska stats- och kyrkoförfattningen, dock med förbehåll af vissa undantagsförhållanden. Lapparnes omvändelse till kristendomen har blifvit genomförd genom omsorg af Sveriges regering och folk. Såsom kristne höra Lapparne till den *svenska kyrkan* med svenske prester, svensk kyrkolag och kyrklig styrelse af konsistorium i Hernösand. Men särskildta förhållanden hafva föranledt vissa särskildta stadganden och för lappmarkförsamlingarne gäller ett eget "reglemente för ecklesiastikverket i Lappmarken af d. 14 April 1846." — Lapparne lyda under *svensk lag* och domstol och i administrativt afseende sträcker *Konungens Befallningshafvande* sin verksamhet äfven till dem. Detta hindrar likväl icke att ju vissa undantagsförhållanden finnas i den borgerliga författningen likasom i den kyrkliga. Dessa undantag äro dock i allmänhet icke fästade vid lappska folket, men vid bostad i Lappmarkerna och gälla således äfven för dessa länders öfriga befolkning, nybyggarena.

Men ett undantagsförhållande finnes dock, som beror helt och hållet af nationaliteten, nämligen det, som föranledes af

---

1) v. Düben p. 455 hvaraf det svenska antalet dock räknas till blott 6702 jfr. not. här ofvan p. 133. Kiær: Statistisk Håndbog for Kongeriget Norge, p. 9.

språkets olikhet. Lappen förstår i allmänhet icke svenska språket, det lappska användes derföre vid gudstjensten och i skolundervisningen. Men då likväl icke församlingens hela folkmängd är lappsk har det blifvit lika nödvändigt att äfven begagna svenska språket och vissa ställen finnas, der äfven ett tredje språk, det finska, måste användas. Detta förhållande att två till och med tre språk talas såsom modersmål måste medföra svårigheter. Men lagstiftningen har icke för dessa svårigheters skull förnekat Lapparnes rätt att erhålla undervisning och offentlig gudstjenst på sitt eget språk. Enligt 1846 års reglemente skola på sådana orter, der lappska språket är allmänt rådande, särskildta skolor finnas, der undervisningen meddelas på Lapparnes eget språk. Men på orter, hvarest svenska eller finska språket mera allmänt begagnas, är ett af dessa språk, det svenska eller finska, skolspråk och de Lappars barn, som der kunna förekomma, undervisas på detta språk. Nu mera lärer dock vara ifrågasatt att organisera en egen läroanstalt för att bilda lappske folkskolelärare. Meningen lärer vara att Lappar skulle hemma i Lappland förberedas för inträde i folkskoleseminarium i Hernösand. Den offentliga gudstjensten skall hållas på bägge språken, så snart både svensk och lappsk församling har infunnit sig vid kyrkan och likaledes lappsk och finsk gudstjenst, der nybyggesbefolkningen icke är svensk, men finsk. I de församlingar åter, der alla tre språken äro modersmål, hålles fullständig gudstjenst på det språk, som har den talrikaste menigheten och i en annan gudstjenst hålles predikan på de öfriga språken, men kyrkobönerna läsas blott på det ena språket, sedan presten likväl har uprepat begynnelseorden äfven på det andra. Författningen synes dock förutsätta en möjlighet att den mindre delen af församlingen, äfven der blott två språk äro rådande, låter sig åtnöjas med gudstjenst på det talrikare folkets språk. Regeln om uprepandet af begynnelseorden antages nämligen kunna erhålla tillämpning äfven der endast två språk komma i fråga och åhörare af det ena folket bevista det andra folkets gudstjenst. Detta förhållande måste dock derpå bero att det ena folket förstår äfven det andra folkets språk. Landshöfdingembetet i Norrbottens län upgifver i sin femårsberättelse 1861—65 att i Tornio Lappmark finska språket är allmänt kändt äfven bland Lapparne och gudstjensten hålles på finska, men i Lule Lappmark måste på det nyss nämnda sättet tre

språk begagnas vid gudstjensten i Gellivare och på två språk, lappska och svenska i Jokkmokk likasom äfven i Pite Lappmark[1]).

Men om lappska språket har sin rätt erkänd såsom officiellt språk i kyrkan och skolan, gäller samma regel deremot icke vid domstolarne; tolk måste begagnas för målsegande som icke förstå svenska språket. Härutaf måste stora svårigheter upstå när domaren icke förstår det språk, som parterna tala, och en mycket stor magt stadnar hos tolken. Svårigheten är den samma i afseende på bägge de främmande språken, lappskan och finskan, kanske ännu större i afseende på finskan emedan den finska befolkningen är mycket talrikare än den lappska. Huru stor denna svårighet är och huru svår att afhjelpa har tydligen visat sig under de öfverläggningar, som egt rum på riksdagen med afseende på möjligheten att undvika den samma. En närmare betraktelse af dessa förhållanden torde hafva sin rätta plats när talet handlar om Finnarne, men saken gäller äfven Lapparne. Det enda slut, som kunnat upnås, framstår i en på riksdagens begäran af Kongl. Maj:t utfärdad kungörelse d. 21 Maj 1869, af innehåll att vid tillsättning af tjenster inom de orter i Norrbottens län, der finska och lappska språken talas, skall företräde lemnas at kompetent sökande, som styrker sig ega kännedom af det eller de ofvanberörda språk, som i orten talas. Men detta företräde gäller dock endast under vilkor af jämgod skicklighet med öfrige sökande[2]).

Af dessa språkförhallanden måste också blifva en följd att allmänna kungörelser antingen måste öfversättas eller också stadna vid mundtliga meddelanden. Denna svårighet kan dock något minskas derigenom att innehållet mången gång torde vara utan allt interesse för Lapparne. Reglementet af d. 14 April 1846 innehåller att kungörelser upläsas blott vid svenska gudstjensten så framt deras innehåll icke i någon mån rörer lappska allmogen. I sådant fall bör innehållet mundtligen meddelas vid lappska gudstjensten och i fall kungörelsens innehåll är sådant, som i väsendtligare måtto angår Lapparne och således bör i dess helhet meddelas, skall den samma tillställas presterskapet i lappsk öfversättning[3]).

---

1) *Femårsberättelse* p. 3—4.

2) *Författn.Saml. 1869 n:o 27.*

3) *Författn.Saml. 1846 n:o 23.*

De undantag från allmän svensk rätt och pligt, som eljest finnas i Lappmarkerna, innefattas i benämningen *Lappmarks-privilegier*, under hvilket namn man förstår åtskilliga sedan äldre tider gällande stadgar och förordningar om frihet från vissa skatter och allmänna åligganden. Dessa friheter äro icke fästade vid den lappska nationaliteten men vid egenskapen af inbyggare i Lappmarken och ega således sin tillämpning både för Lappar och nybyggare. Lappmarksprivilegiernas ålder sträcker sig ganska långt till baka i tiden ända till 1600-talet och på visst sätt ännu längre om man räknar de privilegier, som de s. k. Birkarlarne skola innehaft, men dessa fri- och rättigheter voro dock af helt annan art, ingalunda några privilegier för Lappmarksfolket, men snarare en beskattning på detta folk.

Förhållandet var att sedan de norrländska provinsernas odling hunnit så långt att den svenska befolkningen trädde i beröring med Lapparne och man ansåg sig kunna räkna Lappland såsom en del af Sveriges rike upstod fråga om att kunna draga någon skatt af detta land. Omedelbar skattläggning var omöjlig, den enda beskattning, som kunde finnas, var att skattlägga handeln med Lapparne, nämligen icke Lapparne sjelfve, men köpmännen, som handlade med dem. Desse köpmän åter voro de s. k. Birkarlarne, en art norrländska handelskompagnier. Åt dem medgafs en slags uteslutande rätt att idka handel med Lapparne mot afgift till kronan. Den förman kronan drog af Lapparne bestod således deruti att Birkarlarne skattade för den vinst, som handeln med Lapparne tillskyndade dem. Men för Birkarlarne var skatten förenad med privilegium på handeln, hvarmed också följde ett slags herravälde öfver Lapparne, dock icke öfver hela Lappland, ty Lapparne i Ume voro undantagne och hörde omedelbart under kronan samt synas hafva varit särskildt beskattade. Tiden då Birkarlarne upträdde skall varit senare hälften af 1200-talet och de förhållanden, som derigenom upkommo, fortforo till medeltidens slut. Men under de gustavianske konungarnes tid blef Birkarlarnes magt bruten, skatten fördubblades af kon. Gustaf I (1528), nya skyldigheter blefvo Birkarlarne ålagde af Carl IX och deras handelsprivilegium var nu mera icke oinskränkt. Senare än 1600-talets första årtionden omtalas Birkarlarne icke.

Desse Birkarlars rykte i historien är icke det bästa, de påstås hafva varit hårdhändte herrar öfver Lapparne och deras

lefverne uppe i Lappland förenadt med grof osedlighet. Enligt bokstaflig rätt skulle herraväldet visst icke vara oinskränkt, särskildte Lappfogdar omtalas, som skulle bevaka Lapparnes rätt, men i det vidsträckta, ödsliga landet kunde utan tvifvel mycket öfvervåld ostraffadt begås[1]). Att Birkarlarnes välde tog slut torde få anses såsom Lapparnes befrielse.

Men visserligen innebar denna befrielse blott ett ombyte af herrar, Lapparne kommo omedelbart under kronan. Enligt en upgift skall detta hafva skett redan på Gustaf I:s tid år 1553[2]), säkert är att Carl IX lade bestämd skatt på Lapparne och tog handeln för egen räkning genom ombud och fogdar[3]).

Något privilegium till Lapparnes förmån fans således ännu icke, men väl begynner från denna tid lappmarksprivilegiernas historia nämligen såsom privilegier ej för Lapparne, men för nybyggare, om någon ville nedsätta sig i Lappland. Fogdeinstruktionen innehåller att "om några ville draga upp i fjellen, der som lägenheter äro, och der blifva boende, så vilja vi hjelpa dem med renar och annat såsom ock unna dem frihet, så länge de kunna komma sig före." Något senare i tiden under dr. Christinas förmyndares regering finner man lagstiftningen fortgå på samma väg medelst friheter och förmåner för nybyggare i Lappmarken särdeles med afseende på det indrägtiga bergsbruk, som man trodde der skulle kunna åstadkommas. Regeringen utlofvar (d. 24 dec. 1637) frihet från utskrifningar och alla besvär för dem, som uptogo ödesplatser i Pite lappmark att bygga och bo, dervid särskildt nämndes de, som ville taga grufvedelar i bergsbruket. Kort derefter d. 24 sept. 1640 utfärdades en förordning om anläggning af kyrkor och inrättning af marknader i Pite lappmark under åberopande af ett ymnigt silfverstreck, som der skulle vara uptäckt, och i samma förordning förnyas de år 1637 utlofvade friheterna, denna gång för dem, som "hade lust att bygga i Ariepluog och sig der

---

1) STYFFE: Skandinavien under unionstiden, p. 300—301 v. DÜBEN: l. c. p. 418 o. f. Jfr. skriften Om de svenska Lappmarksprivilegierna af *R. S.* p. 9. not. — Gustaf I:s påbud år 1528 i STIERNMANS Saml. af bref ang. Sveriges commerce, politi och ekonomi. T. I. p. 16. Jfr. om Birkarlarne afhandlingen af PORTHAN uti denne författares Skrifter i urval T. IV. p. 117 o. f särdeles p. 159 o. f.

2) Cit. hos v. DÜBEN, p. 423.

3) Lappfogdeinstruktion d. 3 sept. 1603. Ett frihetsbref af d. 10 nov. 1607 lärer äfven finnas, jfr. *Första Kammarens Prot. vid riksd. 1872.* T. II. p. 253. Jfr. *K. Prop. 1873 n:o 18—19 p. 8.*

husligen nedsätta." Särskildt omtalades frihet för tull och accis i en tid af trettio år och med utsigt till förlängning efter den tiden. Och med dessa förmåner för nybyggarena förenades äfven vissa friheter för Lapparne på det att desse skulle vara "dess villigare med körslor" och att upsöka nya malmstreck. Fördenskull beviljades Lapparne i Pite Lappmark tio års frihet för alla utlagor med undantag blott af kronans tionde[1]).

Dessa privilegier voro dock gifna blott för Pite lappmark, förmodligen derföre att de hade sin närmaste anledning i bergverksrörelsen, som förmodades der kunna upstå. Den tid deremot då friheterna blefvo allmänna för hela Lappland var Carl XI:s regering. Från denna tid härleda sig tvänne förordningar om Lappmarkernas bebyggande af d. 27 sept. 1673 och d. 3 sept. 1695 samt en förordning om Lapparnes skattläggning d. 8 julii 1695. Dessa förordningar äro de, som ligga till grund för senare tiders lappmarksprivilegier[2]).

Förordningen af år 1673 afser helt och hållet nybyggarena, ej Lapparne. Der åberopas omsorgen om Lapparnes upfostran att de måtte blifva "med en nöjaktig undervisning till deras själars salighet försörjde," så ock landets upodling, "som nu ligger öde och obrukadt." Der kunde svenske och finske åbor upbruka sig till nytta den jordmån, hvaraf Lapparne "efter sin närings art nu ingen nytta eller fördel sig kunna göra." Till understöd för sådana bosättningar beviljades nu femton års frihet "från alla skatter och utlagor ehvad namn de hafva kunna" och efter den tiden skulle nybyggarena icke draga tyngre skatt än sjelfve Lapparne "med hvilka de öfver allt göras like." Särskildt nämnes att de skulle till följd häraf vara frie från knektutskrifning i alla tider.

Denna 1673 års lappmarksfrihet bestod således i femton frihetsår för nybyggare, men för Lapparne fans så mycket mindre någon skattefrihet som just Lapparnes skattskyldighet antogs såsom rättesnöre för den skattskyldighet, som efter de femton årens slut skulle åligga nybyggarena. Men att lappskatten betraktades såsom temligen lätt vill följa deraf att det omtalas såsom en förmån för nybyggarena att, när deras skatt-

1) Stiernman: l. c. T. II. 297 o. f. *R. S.* Om de svenska Lappmarkspriv. p. 11.

2) Stiernman: l. c. T. IV. p. 33 T. V. p. 527. *Motion i Andra Kammaren n:o 139 vid 1872 års riksdag.*

skyldighet skulle inträda, dock ej tyngre beskattas än Lapparne. Och frihet från utskrifning var ovilkorligen och för all framtid beviljad.

Lapparnes skattskyldighet åter blef genom förordningen d. 8 Jul. 1695 bestämd till en viss grundskatt i penningar för hvarje betesland och skulle utgå af hvarje by utan afseende på antalet Lappar således alls icke såsom personlig skatt. Men af samma förordning visar sig att Lapparne voro frie från mantalspenningar och extra utlagor såsom ock frihet från upsättning af soldater nu åter igen omtalas. Före denna tid hade Lapparne betalat grundränta och tionde, men dessa beskattningar ingingo nu i den nya grundskatten[1]).

Denna förordning var ej många veckor gammal förr än ett nytt Kongl. Maj:ts plakat om Lappmarkernas bebyggande utkom d. 3 sept. 1695, men som innehåller blott en bekräftelse af de år 1673 beviljade förmånerna[2]).

Efter dessa K. Carl XI:s lappmarksprivilegier följer vidare ett "reglemente af d. 24 nov. 1749 för dem, som antingen redan bygga och bo i Lappland eller ock hädanefter till landets upbrukande derstädes sig nedsätta vilja." I denna förordning föreskrifves åtskilligt om huru tillgå skulle med anläggning af nybyggen och hvad beträffar privilegierna stadgas såsom allmän regel att frihetsår skulle beviljas, men icke nödvändigt femton år, såsom i K. Carl XI:s förordningar var sagdt. Frihetsåren skulle bestämmas efter omständigheterna, de kunde blifva färre än femton år, men de kunde äfven blifva flere (§ 5). Men i afseende på skattskyldigheten efter frihetsårens slut bekräftades de förut gällande förmånerna att skatten ej skulle innefatta andra utlagor än hvartill hemmanet var skattlagdt, således blott den ordinarie skatten, men inga extra pålagor. Utskrifningar och soldathåll nämnas nu åter igen såsom saker, de der ej kunde komma i fråga (§ 15). Men deremot yttras om dessa förmåner att de skulle gälla för nybyggarena "och deras barn." Man kan derföre i senare tid ifrågasätta att dessa

---

1) v. DÜBEN p. 424, *R. S.* Om de svenska lappmarksprivilegierna p. 11—12. *Kongl. Prop. 1873 n:o 18—19*, p. 8 i Statsrådsprotok.

2) Detta plakat läses utom hos STIERNMAN äfven aftryckt hos LÆSTADIUS: Fortsättning af journalen öfver missionsresor i Lappmarken, p. 532. — En utförlig öfversigt af Lappmarksprivilegierna läses i *Statsrådsprotokollet vid K. M. Prop. n:o 18—19 till 1873 års riksdag* p. 6—11.

lappmarksprivilegier icke skulle anses gifna för everdlig tid, men blott för förste innehafvaren och efterkommande i första led. En sådan förklaring innebär likväl icke att friheterna nödvändigt skulle sedermera uphöra, men blott att detta kunde ske utan hinder af det gifna privilegiet[1]).

Dessa s. k. lappmarksprivilegier hafva öfverhufvud varit gällande intill nyaste tid, men dock ej aldeles oinskränkt. Man finner dem vara på det sätt tillämpade att friheten egentligen har angått den omedelbara beskattningen till staten, men deremot hafva Lappmarkerna icke varit fritagna från vissa andra pålagor och besvär. Redan af Kongl. Maj:ts resolution på allmogens allmänna besvär den 17 aug. 1762 visar sig att Lappallmogen hade anhållit om friheten från skyldigheten att hålla skjuts åt embetsmän; en sådan skyldighet fans således och blef ej heller genom den kungliga resolutionen afskaffad, ehuruväl närmare bestämd och i viss mon inskränkt[2]). Likaledes omtalas i samma resolution vissa afgifter, som Lappallmogen hade ansetts pligtig att erlägga till domare, landtmätare och fogdar i och för utsyningar och ekonomiska förrättningar, från hvilka afgifter allmogen nu befriades. Men åtskilliga allmänna bördor hafva tid efter annan blifvit pålagda, enkannerligen skjutsningsbesvär, icke blott för de nyss nämnde embetsmännen i embetsärender, men en vidsträcktare skjutsskyldighet, så ock väghållning. Likaledes lära landstingsskatt och kurhusafgift utgå åtminstone i Westerbottens Lappmarker[3]).

Dessa så väl friheter, hvilka åtnjutas, som undantagen derifrån böra vid en betraktelse af Lappfolkets förhållanden icke

---

1) *Första Kammar. Prot. 1872 T. II. p. 251*, jfr. *motion i Andra Kammaren n:o 139 år 1872.* Reglementet af år 1749 läses hos Modee; Utdrag ur publika handlingar, T. IV. p. 2901 o. f. samt hos Læstadius; l. c. p. 512 o. f. Jfr. Lappfogde-Instruktionen d. 5 aug. 1760, tryckt hos Læstadius; Fortsättning af journalen p. 520 o. f.

2) Resolutionen, tryckt hos Modee l. c. T. VII. p. 5338 o. f. utvisar att Lappallmogen fortfarande skulle skjutsa presten, domaren, landtmätaren och fogden, men för andre embetsmän, som möjligen kunde komma att besöka Lappmarkerna i embetsärender, skulle skjutsen betalas. Resol. § 43, jfr. § 84.

3) *Andra Kamm. Prot. 1872 T. III. p. 189. Första Kamm. Prot. 1872 T. II. 253, Bev. Utsk. Bet. 1872 n:o 12.*

lemnas å sido om också den praktiska tillämpningen är af större vigt och betydelse för nybyggarena. Betraktar man sakerna något närmare så visar sig genast att dessa bördor och besvär, som tillkommit oaktadt privilegierna, äro föranledda omedelbarligen af landsorternas egna behof; Lappland har icke undgått den allmänna erfarenheten att en stigande odling och ett mera utveckladt samhällslif medföra nya behof, som ej kunna fyllas utan kostnad och besvär. Denna erfarenhet har i nyaste tid framträdt på ett egendomligt sätt i det nämligen det har visat sig att Lappmarksfolket just i följd af privilegierna nödgats umbära vissa ganska betydliga fri- och rättigheter, som eljest tillhöra hela Sveriges folk. Då nämligen ingen taxeringsbevillning eger rum i Lappland har följden blifvit att kommunalförfattningen icke har kunnat — åtminstone icke fullständigt — tillämpas och ej heller riksdagsmannaval till andra kammaren ega rum.

Kommunalförordningen år 1862 antog mantalsskrifning och bevillningstaxering såsom grund för egenskapen att vara medlem af en kommun och utöfva kommunal rösträtt samt lade bevillningens belopp till grund för fyrktalsättningen, af hvilken åter beräkningen af kommunalutskylderna gjordes beroende, men då i Lappland ingen mantalsskrifning hölls och ingen bevillning taxerades, blef följden att kommunalförordningens grundsatser saknade tillämpning. Och då 1866 års riksdagsordning gjorde valrätten till andra kammaren beroende af egenskapen att vara röstberättigad i kommunen, blef likaledes en följd att ingen vare sig Lapp eller nybyggare blef valberättigad.

Med afseende på detta förhållande förfor man på olika sätt i de båda länen, Westerbotten och Norrbotten. Landshöfdingembetet i Westerbottens län anmälde hos K. M. genast år 1862 att hinder mötte för kommunalförfattningens tillämpning, hvarpå K. M. förklarade — d. 5 dec. 1862 — att med författningens införande i Lappmarkerna finge tills vidare anstå. Sedermera ingick Westerbottens landsting med anhållan att författningen måtte blifva i vissa delar jämkad i hvad rörde Lappmarkerna, så att den samma skulle kunna derstädes tillämpas. Enahanda framställningar gjordes äfven af länsstyrelserna både i Westerbottens och Norrbottens län. Men regeringen lärer ansett svårigheten kunna på annat sätt afhjelpas. En annan förändring

var nämligen å bane i Lappmarkerna, nämligen att en s. k. provisionel odlingsgräns skulle updragas mellan fjellbygden och det odlingsbara landet, hvilket då skulle skiljas från Lappmarkerna och ej mera åtnjuta lappmarksprivilegier. Ginge detta i fullbordan, skulle nybyggarebefolkningen ej mera tillhöra Lappmarkerna och de hinder, som funnos för kommunalförfattningens tillämpning, skulle då endast angå Lapparne uppe i fjellen, för hvilkas räkning någon särskildt åtgärd icke lärer ansetts behöflig. K. M. förklarade den 8 maj 1868 att med afseende på dessa förhållanden de gjorda framställningarne icke föranledde till någon åtgärd. Kommunalförfattningen förblef således utan kraft och verkan för Westerbottens Lappmarker och likaledes då nya riksdagsordningen tillkom, blefvo dess stadganden om valrätt och valbarhet till andra kammaren utan tillämpning i dessa landsorter.

I Norrbottens län deremot blef ett annat förfarande iakttaget. Man antog för gifven sak att kommunalförordningen måste på ett eller annat sätt sättas i verket och då nu detta icke lät sig göra med ordagrann tillämpning, gick man på sidan om författningens ordalydelse, man verkställde en taxering och fyrktalsräkning efter andra grunder, som efter omständigheterna bestämdes genom frivilliga öfverenskommelser olika i olika socknar. På detta sätt hjelpte man sig tills vidare under afvaktan af regeringens beslut med anledning af den hemställan, som länsstyrelsen gjorde från detta län likasom från Westerbotten [1]). Men någon rösträtt vid andra kammarens riksdagsmannaval synes icke blifvit i Norrbottens Lappmarker utöfvad [2]).

På detta sätt uppkom ett oformligt förhållande. En viss del af Sveriges rike, nämligen Westerbottens Lappmarker, kom att stå alldeles utanför en för hela riket gällande ordning, i en

---

1) *Riksdagshandlingar 1872, Motion n:o 139 i Andra Kammaren. Protokoll i Första Kamm. T. II. p. 250, i Andra Kammaren T. III. p. 188.* Huru taxering och fyrktalsättning gjordes i de särskildta socknarne inom Norrbottens Lappmarker omtalas i skriften *Om de svenska Lappmarksprivilegierna af R. S. p. 19* samt i det ofvan anförda *Statsrådsprotokollet* p. 12.

2) Denna slutsats vill följa af de ord, som talades i Första Kammaren — *Prot. T. II. p. 249–250* — af Landshöfdingen i Norrbottens län i hans egenskap af riksdagsman.

annan del, Norrbottens Lappmarker, följdes praxis, helt olika med gällande lag. Och på bägge ställena var en del af svenska folket utestängd från representationsrätt i andra kammaren, medan likväl samme personer utöfvade sådan rätt i afseende på första kammaren. Ty K. M. hade uti skrifvelse d. 5 dec. 1862 förordnat att val till landstingsmän eller elektorer för landstingsmannaval finge hållas i sockenstämma. Lappmarkernas folk deltog således i landstinget och utöfvade samma inflytande, hvarmed kommunerna inverka på första kammarens sammansättning. Ett af de hinder, som hade funnits för kommunalförfattningen, nämligen att ingen mantalsskrifning brukade hållas, blef också undanröjdt genom Kongl. förordningen d. 9 nov. 1866 [1]), hvaruti stadgades att mantalsskrifning dädanefter skulle hållas i Lappmarkerna. Meningen kunde naturligtvis icke vara att ålägga betalning af mantalspenningar, den mantalsskrifning, som påbjöds, var blott en folkräkning, men en allmän uppskrifning med namn af mantalsskrifning blef dock införd. Det hinder, som vållades af uteblifven bevillningstaxering, qvarstod i alla fall.

För att afhjelpa missförhållandet väcktes motion i andra kammaren vid 1872 års riksdag af Landshöfdingen i Westerbotten Almqvist om införande af bevillningstaxering i Lappmarkerna. Motionens ändamål var icke att pålägga skatt för beskattningens skull, men blott för att möjliggöra kommunalförfattningens tillämpning samt riksdagsmannavalen till andra kammaren.

Frågan var nu om bevillning kunde åläggas i strid med Lappmarksprivilegierna och om Lappmarkens inbyggare vore hugade att utbyta sin skattefrihet mot kommunalförfattningens förmåner och representationsrätten i andra kammaren.

Så i ena som andra afseendet voro meningarne delade. Lappmarksprivilegiernas helgd försvarades af åtskillige talare på riksdagen, men någon rätt afgörande utredning blef icke gjord. Motionärens mening var icke heller att aldeles afskaffa dessa privilegier, han ville lemna frihetsåren oförminskade och medgaf till och med att bevillningsbeskattningen icke skulle vidtaga förr än efter frihetsårens slut, hvarjämte han aldeles undantog Lapparne så vida icke någon Lapp var egare till hemman eller

1) *Författn. Saml. n:o 70.*

nybygge. Det nomadiserande Lappfolket skulle således förblifva i orubbad besittning af sin gamla frihet. Men äfven på detta sätt inskränkt till nybyggarebefolkningen stod förslaget i strid med Lappmarksprivilegierna; här var en politisk rättsfråga.

Rörande Lappmarksbefolkningens egna önskningar hördes olika tal, motionären åberopade åtskilliga hos honom enskildt framställda meningsyttringar, som vittnade om en liflig längtan att komma i åtnjutande af dessa borgerliga rättigheter, hvilka blott under vilkor af bevillningstaxering kunde erhållas. Likaså trodde man sig kunna uträkna att bevillningen ej skulle komma att medföra någon särdeles tryckande börda och ersättning kunde beredas genom lindring i den skatt, som förut fans. Men af åtskillige andre riksdagsmän anfördes helt andra meningsyttringar från Lappmarkerna och starka tvifvel funnos om folkets benägenhet att betala kommunalförfattningen och representationsrätten i andra kammaren med åtagande af ny beskattning [1]).

Frågans gång var följande. Motionären hade föreslagit en skrifvelse till K. Maj:t om åtgärders vidtagande för att bevillningstaxering må kunna införas samt begäran om proposition till riksdagen för sakens vidare behandling. — Bevillningsutskottet tillstyrkte en sådan skrifvelse, hvilken äfven blef af kamrarne beslutad sedan ordalagen blifvit i viss mon förändrade efter återremiss af det första betänkandet [2]).

Skrifvelsen innehåller riksdagens önskan att kommunalförfattningen må kunna införas i Lappmarkerna och dessa orters inbyggare erhålla full likställighet med rikets öfriga invånare i medborgerligt hänseende, men derjämte uttalas riksdagens mening att detta icke kunde ske utan bevillningstaxering. Rörande denna fråga yttrade sig riksdagen dock med en viss osäkerhet, under antagande att Lappmarksprivilegierna möjligen kunde vara till hinder och dessutom syntes billigheten fordra att folket i orten finge uttala sin mening. Riksdagen anhöll det K. Maj:t måtte låta hela saken utredas och derefter meddela riksdagen en sådan framställning, som af omständigheterna kunde föranledas.

Emellertid hade redan några år förut hos regeringen förevarit en fråga om upphäfvande af Lappmarksprivilegierna eller

---

1) *Första Kamm. Prot. T. II. p. 247* o. f. *Andra Kamm. T. III. p. 182* o. f. *T. IV. p. 139* o. f.

2) *Bev. U.* n:o 7, 12. *Underd. skrifv.* n:o 43.

åtminstone deras inskränkning, såsom visar sig af det ofvan anförda brefvet, då K. Maj:t undvek att vidtaga någon åtgärd med anledning af länsstyrelsernas hemställningar om särskildta jämkningar i kommunalförfattningen för Lappmarkernas räkning. Den åtgärd, som hade varit ifrågasatt, att den del af Lappmarkerna, som skulle komma att ligga nedanför den provisionela odlingsgränsen, skulle bringas till likställighet med det nedra landet, d. v. s. de stycken af Westerbotten och Norrbotten, som aldrig hade varit räknade såsom Lappmarker, hade likväl blifvit ogjord. K. M. hade nu genom ett nådigt bref d. 3 mars 1871 förklarat att lagstiftningen icke lämpligen kunde grundas på en blott provisionel odlingsgräns, hvarföre saken fick förfalla [1]. Men nu väcktes frågan om Lappmarksprivilegierna å nyo genom riksdagens skrifvelse.

Utlåtanden inhemtades så väl från menigheterna i de särskildta socknarne som från vederbörande embetsmän, länsstyrelser, domhafvande och kronofogdar. Meningarne voro delade och i allmänhet hos embetsmännen mindre ogynsamma mot bevillningstaxeringen än bland menigheterna, bland hvilka blott en och annan var hugad att åtaga sig bevillning, men de flesta undanbådo sig densamma.

Regeringens åsigt var bestämd att allt borde göras för att införa kommunalförfattningen och gifva tillämpning åt riksdagsordningen. Menigheternas motsägelse ansågs ej vara något betydligt hinder aldenstund densamma hufvudsakligen hade sin grund i en missförstådd farhåga, att bevillningstaxeringen skulle blifva en början till privilegiernas fullständiga undergång, hvilket alls icke var regeringens mening. Dessutom kunde också, såsom nyss nämndes, en viss ersättning för den ökade skatten beredas. Den ordinarie skatt, som redan fans, var nämligen så ringa att den samma var af vederbörande embetsmyndigheter föreslagen att förhöjas, hvilket regeringen också ansåg långt ifrån obilligt. Den tanken upstod nu att afstå från den tillämnade förhöjningen, men i stället införa bevillning. Menigheterna skulle slippa ökad hemmansränta, men betala bevillning, deras börda skulle då ej blifva tyngre än den skulle blifvit genom den ordinarie skatteförhöjningen.

---

1) *Statsrådsprot. d. 30 jan. 1873* vid *K. M. Prop. n:o 18—19 p. 13—14.*

För en sådan skattläggning utgjorde lappmarksprivilegierna icke något hinder, men i afseende på bevillningen var frågan tvetydig. Regeringen stadnade dock vid den åsigt, att dessa privilegier voro af sådan natur, att de kunde på sätt 114 § Reg. Form. föreskrifver förändras. De betraktades icke såsom en åt enskildte personer och korporationer tillerkänd egande rätt, men såsom gifna för jordbrukets befordran och snarast jämförliga med "de åt det fordna bondeståndet i dess helhet förunnade privilegier", för hvilkas förändring intet annat fordrades än konungens och riksdagens beslut enligt § 114 R. F. Dessutom funnos åtskillige personer i Lappmarkerna, för hvilkas räkning ingen privilegierad rätt behöfde erkännas. Privilegierna gällde blott för den jordbrukande befolkningen, men icke för tjenstemän, handlande, handtverkare, sågverksagenter m. fl. Blott för ekklesiastika tjenstemän fans ett särskildt kongl. bref af den 19 dec. 1741, som innehöll frihet från bevillning. För att upphäfva denna privilegierade frihet behöfdes kyrkomötets bifall. Slutligen var meningen att från bevillningstaxeringen undantaga Lapparne, nämligen så många som lefde nomadlif.

I öfverensstämmelse med dessa åsigter blefvo nu tvänne med hvarandra nära sammanhängande kungliga propositioner till 1873 års riksdag aflåtna, den ena om införande af bevillningstaxering, den andra om skattläggningsmetoden, allt i Westerbottens och Norrbottens Lappmarker [1]).

Båda propositionerna behandlades i ett sammanhang af sammansatt Stats- och Bevillningsutskott, som tillstyrkte bifall, dock med en förändring, nämligen att menigheterna skulle mot åtagande af bevillning icke allenast slippa all förhöjning i grundskatten, men äfven erhålla en nedsättning deri från 10 riksdaler som skatten nu utgjorde, till 6 riksdaler 40 öre för helt mantal [2]).

Riksdagens båda kamrar biföllo de kungliga propositionerna på sätt utskottet föreslagit, således med nedsättning af grundskatten till 6 riksd. 40 öre [3]) hvarefter Kongl. Maj:t utfärdade nådig förordning d. 30 maj 1873 att den allmänna bevill-

---

1) *Prop. n:o 18—19* med dit hörande *Statsrådsprotokoll* p. 14 29.

2) *Stats- och Bev. U. Bet. n:o 5.*

3) *Första Kamm Prot. d. 17 maj. Andra Kamm. d. 16 maj. Und. skrifv. n:o 81.*

ningsstadgan skall gälla i Westerbottens och Norrbottens Lappmarker dock med undantag att personlig skyddsafgift ej utgår och att Lapparne frikallas för inkomstbevillning för andra beskattningsföremål än fast egendom och sådan näring som förutsätter fast bostad, hvarjämte äfven frälse egendom i Lappmarkerna undantages från bevillning efter Art. III. Litt. A. — På samma gång utkom äfven K. M. förordning om skattläggningsmetoden och grundskattens nedsättning till 6 riksd. 40 öre, hvilken af riksdagen föreslagna förändring K. Maj:t hade antagit. Något senare efter det kyrkomötets bifall var inhemtadt följde den kungl. kungörelsen den 3 okt. 1873 om uphäfvande af ecklesiastikstatens frihet från bevillning [1]).

Dessa förhandlingar om bevillningstaxeringen, ehuru de omedelbarligen blott röra den bofasta befolkningen, äro dock ganska uplysande för nomadfolkets ställning. Det visar sig nämligen att Lapparne, så vida de blott lefva på flyttande fot med sina renar, ej ega säte och rösträtt på kommunalstämman och ej valrätt till riksdagens andra kammare samt ej heller till landsting och genom landstinget till första kammaren sedan nu mera kommunalförordningen blifver fullständigt gällande och landstingsvalen således bestämmas af kommunalstämman. Men deremot synes det från bevillning fritagna Lappfolket ej kunna åläggas att deltaga i utgifter, som af kommunalstämma beslutes. Yttrandet i statsrådsprotokollet rörande denna sak är dock ej aldeles bestämdt, men synes häntyda på en framdeles skeende utredning af Lapparnes förhallande till kommunen. Orsaken hvarföre de blifvit undantagne fran kommunen är att de icke ega fast bostad [2]).

---

1) *Författn. Saml. n:o 32, n:o 50.* Jfr. om hela denna fraga skriften *Om de svenska Lappmarksprivilegierna* af *R. S.*

2) R. O. § 14 säger att valrätt till Andra kammaren tillhör den röstberättigade inom den kommun, der han *bosatt* är. Jfr. det anförda *Statsrådsprotokollet p. 28.* — Ny stadga om afvittring i Westerbottens och Norrbottens läns Lappmarker är nu äfven efter af konungen och riksdagen fattadt beslut utfärdad den 30 maj 1873. *Författn. Saml. 1873 n:o 26.* — Jfr. vidare K. M. nadiga skrifvelse den 12 jan 1874 till Kammar-Rätten angående verkställighetsåtgärder i anledning af Bevillningstaxeringens införande i Lappmarkerna samt K. M. nadiga skrifvelse till Domkapitlet i Hernösand d. 23 jan. 1874 angaende kyrkostämmor i Lappmarkerna. *Författn. Saml. 1874 n:o 9, 12.*

Den sist nämnda frågan om kommunens magt att ålägga Lapparne kommunalutskylder eller om Lappfolket skall vara derifrån befriadt måste vara af betydlig vigt för Lapparne, men för öfrigt torde kommunalförfattningen och riksdagsmannarätten icke vara några praktiskt vigtiga saker för dem. Vissa andra frågor deremot hafva varit eller äro å bane, som hafva en mycket stor betydelse för Lapparne och sprida ljus öfver förhållandet mellan de särskildta folken.

En bland de största olyckor i ett land är den otrefnad och missämja, som lätt uppstår då olika folkslag äro sammanboende i landet. Om detta förhallande visar sig mindre olycksbringande i Sveriges Lappmarker än på många andra ställen i Europa, så kan likväl icke hindras att åtskilliga svårigheter upstå genom nybyggarnes och Lapparnes stridiga intressen. Här framträder nämligen icke blott motsatsen mellan olika folkslag, men äfven mellan olika lefnadssätt och derpå grundade behof.

Historien om nybyggenas upkomst i Lappland är nära förenad med Lappmarksprivilegiernas historia. Ty för att befordra nybyggena blefvo privilegierna gifna. Tiden då Lappfolket uphörde att vara ensamt i landet var första hälften af 1600-talet, da ibland k. Carl IX:s trägna omsorger för Sveriges ekonomiska förkofran äfven ingick tanken pa odlingar i Lappland. Mera än svaga begynnelser synas dock icke på den tiden hafva kommit till stand, nagot mera uträttades sedermera då en viss bergverksrörelse i Lappmarkerna upkom på 1640-talet och sedermera. Slutligen utfärdades de ofvan omtalade kungörelserna åren 1673 och 1695 om Lappmarkernas bebyggande och efter den tiden hafva nybyggesanläggningarne så tillväxt att nu mera nybyggesfolket är betydligt talrikare än Lapparne [1]).

Den nomadiserande Lappen med sina renar och den bofaste jordbrukaren med sin på helt annat sätt inrättade hushållning kunna svårligen undgå att ömsesidigt beröra hvarandra med stridiga interessen. Renbeteslandens omfång inskränkes då odlingen uptager stora landsträckor, der Lappen fordom ströfvade omkring ensam; renarne åter göra averkan på åker och äng [2]).

---

1) Jfr. ofv. p. 133—134 och WIDMARKs afhandling i v. DÜBENS verk p. 459 o. f.

2) Jfr t. ex. CAJANUS: Våre Nomader, p. 80 o. f. STOCKFLETH l. c. svensk öfv. p. 291. FALKMAN, Underd. berättelse om en af Öfver-Direktö-

Så upkommer skada och förlust å ömse sidor med deraf följande orätt och öfverväld. Interessenas sammanjämkning, rättsanspråkens förlikning måste vara mycket svår att åstadkomma. Besinne man förhållandet. Här försiggår ett odlingsarbete af stor betydelse, det handlar om stora jordrymders förvandling från vildmarker till land med fruktbärande odling, ett sådant arbete kan ej, får ej förhindras. Men här finnes också ett folk, hvars möjlighet att lefva just beror derpå att vildmarksnaturen icke aldeles försvinner. Och detta folk är icke en fiende att bekriga, icke en främling, som kan landsförvisas, Lappen är kristen menniska och Sveriges rikes medborgare. Hans rätt är ej mindre helig derföre att han talar ett annat språk än det svenska och lefver ett annat lefnadssätt än svenska folkets. Detta lif är sådant som naturen anvisade honom på den tid då han var ensam i landet. Det nya lif, som nu rörer sig omkring honom, är med hans gamla seder, hans ärfda föreställningar oförenligt. Till lycka för honom lärer detta nya lif i vissa delar af landet vara en omöjlighet. Ty om nybyggesodling kan med framgång idkas i en stor del af Lappland, finnas dock andra stora delar af detta land, som icke egna sig för något annat lif än nomadens och för ingen annan hushållning än Lappens. Hans rättmätiga anspråk må vara att få behålla dessa nejder odelade medan han nödgas med nybyggaren dela de odlingsbara trakterna. Och om Lappen nödgas lida att renbeteslanden i dessa trakter inskränkas är hans fordran ej för stor att nybyggaren fördrager hans tillvaro i ett land, som är tillräckligt stort för dem båda.

Det vigtigaste af allt måste vara att bestämma gränsen mellan odlarens hemman och nomadens beteslånd. Svårigheten kan icke endast bestå deruti att gränsen lätteligen öfverträdes, men äfven deruti att någon bestämd gräns torde vara svår att updraga. Men om denna svårighet icke låter sig undvikas inom den del af landet, der odlingen redan är hemmastadd, vore dock en vigtig förmån vunnen om denna del af landet, der odlingen eger anledning att utbreda sig, kunde genom en bestämd begränsning skiljas från den egentliga fjellbygden. Denna landsdel skulle då blifva Lappens egentliga land, der vore han egare

---

ren vid Landtmäteriet genom rikets norra län och Gotland år 1850 verkställd embetsresa. p 100 o. f. WIDMARK i v. DÜBENS verk, p. 465 o. f.

med odelad rätt och nybyggaren kunde unna honom detta så mycket heldre som i dessa trakter ingen fruktbärande odling är att emotse och nybyggarlifvet blott genom misstag kan komma att der försöka sin lycka.

En sådan reglering är också nu i verket satt. Förslag väcktes på 1867 års riksdag af Landshöfdingen Almqvist att en viss *gränslinie borde bestämmas*, utöfver hvilken inga nybyggesanläggningar borde få ega rum. Ofvanför denna gräns borde Lappen få vara ensam, nedanför gränsen åter odlingsarbetet fritt. Vinsten skulle blifva ömsesidig, nybyggarens, som hänvisades till de trakter, der verklig framgång kunde beräknas, och Lappens, som vunne sin frihet. Förslaget blef i hufvudsaken bifallet och riksdagen ingick till K. Maj:t med en begäran att K. Maj:t må täckas tillse om och på hvad sätt en gräns mellan den egentliga fjellbygden och de till odling tjenliga delarne af Westerbottens och Norrbottens Lappmarker må kunna provisionelt bestämmas. Längre än till en provisionel bestämning vågade riksdagen icke utsträcka sin begäran så länge afvittring i dessa landskaper var ogjord[1]).

Regeringen lät icke länge vänta på verkställningen af den åtgärd riksdagen hade föreslagit. K. Maj:t befallde genom nådigt bref den 13 dec. 1867 att en gränslinie skulle bestämmas och anläggning af nybyggen ofvanom denna linie tills vidare och intill dess afvittring skett icke tillåtas. Gränsbestämningen blef för Norrbotten faststäld af kon. Befalln.-hafvande genom utslag d. 12 aug. 1870 och hade i Westerbotten kommit till stånd likaledes genom landshöfdingembetets utslag d. 24 dec. 1868[2]).

Men om också denna åtgärd får bära sin frukt torde Lappar och nybyggare likväl icke kunna aldeles från hvarandra åtskiljas, då Lapparne väl icke kunna ovilkorligt innestängas inom gränslinien. Och dessutom möta stora svarigheter från en annan sida. Motsatsen mellan Lapp och nybyggare inom Sverige

---

1) *Motion n:o 22* i Första Kamm. *Stats Utsk. Bet. n:o 38, 67. Kamrarnes Prot. d. 29 mars och d. 12 apr. Underdånig skrifv. n:o 63.* Motionen afsåg Westerbottens län, men riksdagens skrifvelse angår bägge länen.

2) *Femårsberättelser 1866—70* för de båda länen, p. 2. Jfr. ofv. p. 153, 156 huru denna åtgärd icke har saknat en viss betydelse för behandlingen af frågan om kommunalförfattningens tillämpning. Jfr. om huru gränsen är updragen WIDMARK i v. DÜBENS verk, p. 463, not.

är icke den enda slitningen mellan stridiga intressen. Här framträder en dylik motsats af internationel natur. Fjellryggen är riksgräns mellan Sverige och Norge hvarjämte Torne Lappmark gränsar till Finland och ryska riket. Men till nomadlifvet hörer att icke noga akta gränslinier, Lappen ströfvar af och an öfver riksgränserna, tvistiga rättsförhållanden upstå mellan de särskildta ländernas folk. Förhållandet blifver ännu mera bekymmersamt genom den svårighet, som finnes, att på laglig väg erhålla slut på de upkommande tvisterna. En rättegång mellan nomader och bofast folk måste hafva sina egna svårigheter. Den bofaste jordbrukaren får sitt gräs på marken afbitet af renarne eller grödan nedtrampad eller ungskogen skadad genom renarnes sedvänja att gnida sina horn emot träden, men det är ingen lätt sak att veta hvem bland Lapparne den var, som egde dessa renar och vore han ock känd så försvinner nomaden lika lätt som han kommer och rättsökanden anträffar icke sin vederpart. Lappen åter, okunnig om lag och författningar, obekant med det herskande kulturspråket, som begagnas i offentliga förhandlingar, samt genom hela arten af sitt lefnadssätt förhindrad att uppehålla sig på rättegångsorten så länge som för sakens utförande fordras, har lika svårt som nybyggaren att anlita lag och rätt. Det ena med det andra vållar att rättstillståndet blifver svagt, näfrätten anlitas. Lapparne beklaga sig att bönderne skjuta i hjel deras renar eller låta dem jagas af hundar så att renarne störta till döds utför bergsbranter eller i de forssande fjellvattnen eller bitas i hjel af hundarne o. s. v. [1]).

Stridigheterna hafva länge varit föremål för den offentliga magtens omsorg. Man har sökt genom internationel lagstiftning sammanjämka rättsanspråken. Underhandlingar hafva varit å bane ända sedan tidigt på 1840-talet. Kongl. Maj:t förordnade år 1843 en kommitté af två svenske och två norske män att sammanträda i Piteå för att bereda ett förslag till nya lagstadganden [2]). Ett sådant förslag blef af kommittén afgifvet d.

1) Jfr. v. Düben: Om den svensk-norska Lappfrågan, upsats i *Svensk Tidskrift* 1872 p. 323. — *K. Maj:ts Prop. n:o 8 vid 1871 års riksdag i Bilagan, Komm.-betänkande dat. d. 23 mars 1867 p. 3—5.* Widmark i v. Dübens verk, 477 o. f.

2) I de svenske kommiterades betänkande år 1867 nämnes d. 7 dec. 1843 såsom den dag, då den första kommittén förordnades, men i norska

25 jun. 1844, hvarefter frågan har, så att säga, vandrat af och an mellan svenska och norska offentliga myndigheter.

Högsta Domstolen och Justitie Kanslersembetet hördes öfver kommitterades förslag och ett eget lagförslag blef af norska statsrådet för konungen förelagdt år 1845 samt derefter meddeladt åt Sveriges Justitie statsminister att ur svensk synpunkt skärskådas. Något vidare synes icke hafva blifvit vid saken åtgjordt förr än norska inrikes departementet år 1857 satte i fråga att uptaga saken till ny behandling. Detta mötte icke någon svårighet från svenska sidan, men blef likväl af norska regeringen upskjutet medan man afvaktade en nyss företagen undersökning, som rörde de norske Lapparne i norska Finmarken och således icke var af internationel natur. Denna undersökning med deraf följande förhandlingar drog på tiden så att först på 1862—63 årens storthing ett lagförslag kunde framläggas om den rent norska lappfrågan, men detta förslag blef af storthinget icke antaget.

Deremot framstälde norska regeringen hos K. Maj:t ett förnyadt förslag d. 18 juli 1862 rörande den internationella lappfrågan. Detta nya förslag blef nu granskadt i Sverige af justitie statsministern och anmärkningar, som af honom gjordes, blefvo genom norska regeringen meddelade åt amtmännen i vederbörande norska amter. Deras yttranden med derpå följande förhandlingar hos båda ländernas regeringar ledde dertill att K. M. i sammansatt statsråd d. 29 maj 1866 beslöt att nedsätta en ny kommitté för att å nyo öfverväga saken i hela dess sammanhang. En sådan kommitté af tre svenske och tre norske män sammanträdde i Tromsöe och utarbetade ett nytt lagförslag [1]).

Öfver detta lagförslag gaf norska regeringen sitt betänkande den 15 okt. 1867 och Högsta Domstolen i Sverige sitt under d. 23 nov. 1868, hvilket meddelades åt norska regeringen och föranledde ett förnyadt betänkande eller s. k. "indstilling" d. 2 febr. 1869.

Derefter följde en föredragning i sammansatt statsråd d. 22 sept. 1869, då justitiestatsministern framstälde ett i vissa delar

---

regeringens "indstilling" d. 15 okt. 1867 upgifves datum d. 1 april 1863. *Bil. till Kongl. Prop. 1871, p. 1, 52.*

1) *Bil. till K Prop. n:o 8 år 1871. Norska reg. indstilling p. 52—55*

omarbetadt förslag, som nu i sin ordning meddelades åt norska regeringen och besvarades med ännu en "indstilling" d. 12 aug. 1870, hvarefter K. M. i sammansatt statsråd d. 23 dec. 1870 beslöt att för riksdagen och storthinget framlägga ett ur alla dessa förhandlingar framkommet lagförslag [1]).

Den internationella rättsfrågan saknade likväl icke lagbestämd regel från äldre tid. Ett mellan Sverige och Danmark—Norge afslutadt gränsfördrag d. $^{7}/_{18}$ okt. 1751 åtföljes af ett bihang eller s. k. codicill, som handlar om Lapparnes vandringar öfver gränsen. Fördraget innehåller att efter som "ömse sidors Lappar behöfva bägge rikens land till deras rendjurs uppehälle", så hade man nu gjort särskildt aftal, som innefattades i codicillen. Der blef nu åtskilligt stadgadt om huru skiljas skulle mellan svensk och norsk Lapp, eller bestämmas till hvilketdera landet hvarje särskild Lapp skulle räknas, och derefter följer ett stadgande att Lapparne egde att höst och vår flytta med deras renhjordar öfver gränsen in i det andra riket och lika med landets undersåtar betjena sig af land och strand. Denna frihet skulle gälla äfven i krigstider, hvilka "uti Lappväsendet alls ingen förändring skola göra" (cod. § 10). Från denna rättighet att bruka land och strand voro blott undantagna sådana ställen i Norge, som voro fredlyste för "skälfång och fogelduns samlande", der blef det svenske Lappar förbjudet att idka "skytteri eller att på annat sätt skada göra" (§ 12). Inskränkningen innebar dock ingenting annat än som var gällande äfven för Norges egne Lappar och hvarje Norrman. Allt annat "skytteri och fiskeri" var Lapparne tillåtet med ömsesidig rätt i bägge rikena. Deremot blef dem förehållet att icke göra skada på "skog, åker och äng" eller något annat (§ 16). Någon skyldighet för det bofasta folket att för Lapparnes skull inskränka sina odlingar omtalas icke [2]).

Dessa odlingar voro må hända på den tid då fördraget ingicks och codicillen blef skrifven icke så vidsträckta att några svårigheter föranleddes. Men med en i senare tider mera ut-

1) *Bil. till K. Prop. n:o 8 år 1871 p. 50. 90*, hvarest synes att saken behandlades i Högsta Domstolen d. 16 nov. men *p. 114* synes att Högsta Domstolens uttalande justerades d. 23 nov. 1868. Jfr. vidare *p. 153. 168, 200, 204*.

2) Codicillen och utdrag ur gränsfördraget läses vid *Lag-Utsk. Bet. n:o 20 år 1871 p. 11 o. f.*

bredd odling upstodo stridigheter, och det sattes i fråga att codicillens föreskrifter icke voro tillräckliga. Ur denna föreställning hade de nyss omtalade vidlyftiga underhandlingarne utgått och den kungliga propositionen afsåg att sätta en ny lagstiftning i codicillens ställe.

Den internationella karakter, som tillhörde denna fråga, skulle väl möjligen kunnat utsträckas ännu något längre än till Sverige och Norge. Förhållandet var nämligen att då 1751 års fördrag med dess codicill upgjordes, tillhörde Lappland helt och hållet dels Norge, dels Sverige, men genom fredsfördraget 1809 hade Sverige afträdt en del af Torne Lappmark till ryska riket (Finland). Den gränsbestämning, som då gjordes genom fördraget i Torneå 1810 mellan Sverige och Ryssland, blef sådan att en del af den landrymd, som begagnades af svenske och norske Lappar, nu kom att ligga på den finsk-ryska sidan. De Lappar, som der hade sitt egentliga tillhåll, blefvo finske Lappar, men landet blef såsom finskt land en gränsmark mot Sverige och Norge. Härutaf föranleddes icke genast någon förändring för Lapparne. Nomadernes ströftåg gingo sin vanliga gång in på det nu mera finska eller om man vill säga ryska området samt genom detta område af och an mellan Sverige och Norge. Den gamla sedvänjan fortfor att ega bestånd ganska länge och ryska regeringen lät dervid bero. Men med tiden lära svårigheter upstått af internationel natur mellan Norge och Ryssland (Finland). Det var nämligen sed, att likasom norske Lappar ströfvade fram och tillbaka i det finsk-ryska landet, försiggick en vandring af folk från de finsk-ryska länderna, som drog fram genom norska Finmarken. Derutaf upkom folkträngsel och åtskillig oreda i det norska landet, hvarutaf norska regeringen föranleddes att vidtaga åtgärder, som inskränkte de finsk-ryska vandringarne. Saken blef föremål för underhandling mellan Sverige—Norge och Ryssland, men utan framgång. Slutligen blef från ryska sidan en åtgärd vidtagen, som har haft ett betydligt inflytande på den följande tidens förhållanden i gränslandet. Ryska regeringen utfärdade en kungörelse, hvarigenom det blef förbjudet för de norske Lapparne att färdas med renhjordar öfver finska gränsen.

Må hända skulle den folkrättsliga karakteren af en sådan handling kunna betraktas på olika sätt. Här fans en fördragsmässigt bestämd rättighet, som ensidigt uphäfdes. Visserligen

var 1751 års fördrag med codicillen en statshandling mellan Sverige och Danmark—Norge, i hvilken Ryssland icke hade någon del. Men sedan kejsaren af Ryssland, såsom nu mera innehafvare af landet, hade trädt i konungens af Sverige ställe, kunde väl den mening finnas att kejsaren borde vidkännas samma förbindelse som hade ålegat konungen af Sverige i hans egenskap af Torne Lappmarks öfverhet. Under denna förutsättning skulle den ryska regeringshandlingen anses såsom en öfverträdelse af gällande fördrag. Men denna förklaring af sakens beskaffenhet torde dock ej böra anses ovedersägligen riktig. Det är nämligen icke ovanligt vid utbyten och afträdelser af länder att särskildta bestämmelser göras om vissa rättsförbindelsers fortfarande kraft och verkan. Men sådan bestämmelse rörande Lapparnes vandringsfrihet finnes icke i Fredrikshamnska fredsfördraget 1809 och ej heller uti gränsregleringsfördraget i Torneå 1810 [1]), mellan Sverige och Ryssland samt lika litet i gränsregleringsfördraget mellan Norge och Ryssland år 1826. Snarare finnes ett ställe i 1826 års fördrag, som skulle kunna tolkas i en helt annan mening än som öfverensstämmer med 1751 års fördrag och codicill. Art. 8 i detta fördrag innehåller ett förbud för de norske och ryske Lapparne att låta sina renar beta på ett område, som icke mera var gemensamt, och detta förbud stadgades under åberopande af stridigheter, hvartill de gemensama betesmarkerna (fælles græsgange) hade gifvit anledning. Art. 7 i samma 1826 års fördrag innehåller en ömsesidig tillåtelse att idka jagt och fiske i det främmande landet, men blott under en tid af sex år (1826—1832) och med bestämd förklaring att om efter de sex årens utgång ny öfverenskommelse icke blef ingången, skulle rättigheten uphöra. Nu blef efter de sex årens förlopp en undersökning om lokala för-

---

1) Fördraget i Torneå, art. 4, innehåller visserligen att "de särskildta vägar, hvaraf de bägge gränsernas invånare sig hittills begagnat, så väl för fall af nödvändighet som för handel, äro dem för framtiden försäkrade", men det följande stycket i samma artikel utvisar att denna bestämmelse afser samfärdseln emellan strandbyggarena vid Torne och Muonio elfvar. Någon uttrycklig bekräftelse på Lapparnes rättighet att vandra af och an genom hela landet finnes här icke. Fredsfördraget i Fredrikshamn och fördraget i Torneå läsas i samlingen Recueil de traités, conventions etc. par DE MARTENS et DE CUSSY, T. II. 338, 384 förutom i svenska årstrycket och i tidskriften *Suomi* år 1843.

hållanden anstäld af norske och ryske kommissarier och med ledning af en från dem afgifven rapport, daterad Vadsö d. 14/2 jan. 1834 ett diplomatiskt protokoll undertecknadt i S:t Petersburg d. 18/6 aug. 1834 af innehåll att Lapparnes ömsesidiga rätt till jagt och fiske, enligt art. 7 i 1826 års fördrag, skulle afskaffas med undantag för de ryske Lapparne från Pasvig, men protokollet uttrycker på det bestämdaste sätt, att jagt- och fiskrätten skulle gälla endast för desse Lappar och ej för andre från ryska sidan och således alls icke för de norske Lapparne [1]).

Men oaktadt allt detta synes ryska regeringen sjelf hafva erkänt 1751 års fördrags och codicillens gällande kraft. Ty detta fördrag åberopas i 1852 års ryska kungörelse nämligen på det sätt att "sedan styrelsen i Norge lagt hinder i vägen för den finska Lappallmogen att idka fiske och jagt i Varangerfjorden, oaktadt rättighet dertill blifvit de finske Lapparne tillagd medelst 1751 års fördrag" hade nu kejsaren af Ryssland förordnat så som skedde. Ryssland skulle således varit sin förbindelse qvitt men endast derföre att Norge icke iakttog sin, den inskränkande åtgärd Ryssland vidtog skulle vara en vedergällning [2]).

Den ryska förordningen kungjordes i Finland d. 23 aug. 1852 och har förblifvit gällande. Innehållet angick både norske och finske Lappar. Om de förre stadgades att riksgränsen skulle vara stängd för deras renhjordar, de finske åter förbjödos att beta sina renar på norsk mark eller der idka jagt och fiske. Ett litet undantag blef medgifvet att om "norska Lappmarkens invånare" begagnade renbete på finska området inom ett afstånd af fem verst från riksgränsen på de ställen der naturlig gräns icke fans o. s. v. skulle detta icke räknas dem till last i fall samma frihet lemnades de finske Lapparne inom norska gränsen.

Den gränsespärrning, som nu var blifven allmän regel, har medfört att de norske Lapparne blifvit afstängde från sina vanliga vandringsvägar och då samma gränsespärrning äfven ver-

---

1) Så väl 1826 års fördrag som protokollet i S:t Petersburg läsas hos Mejlænder: Almindelig norsk lovsamling; T. II. p. 664, 754.

2) *Wasa Hofrätts circulär* tryckt i den finska *Samlingen af Plakater, förordningar m. m.*, T. XIV. p. 338. Jfr. Rein, Materialier till utredande af Finlands statistik, tryckt i "Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk", utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten, T. X. p. 289 o. f. Jfr. äfven *Första Kammarens protokoll 1871*, T. III. p. 121.

kade hinderligt för en del svenske Lappar, togo desse sin väg till Tromsöe, hvaraf upkom ökadt antal i det norska Lapplandet och åtskilliga svårigheter för Lapparne i Norge[1]. Dessa af den rysk-finska gränsespärrningen föranledda förhållanden hafva således icke saknat inflytande på den svensk-norska lappfrågan.

Det har till och med blifvit ifrågasatt att sedan Sverige efter år 1809 är urståndsatt att försäkra de norske Lapparne om åtnjutande af deras vandringsfrihet och denna frihet nu i följd deraf har genom ryska regeringens åtgärd gått till en del förlorad, skulle Norge vara qvitt sin förbindelse till Sverige enligt 1751 års fördrag och codicill. Denna åsigt har dock endast i förbigående blifvit antydd, men icke framstäld med anspråk att göras gällande. Frågan mellan Sverige och Norge behandlades under förutsättning att 1751 års fördrag och codicill var gällande[2].

Den kungliga propositionen innehöll först och främst ett erkännande af Lapparnes gamla rätt att begagna land och strand. Det skulle vara dem tillåtet att flytta ur det ena riket in i det andra och uppehålla sig på trakter dem hvartdera landets Lappar "efter gammal sedvänja hittils hade besökt" och gamla renvägar, som för dem voro behöfliga, skulle ej få stängas genom odlingar. Voro sådana renvägar redan stängda skulle de genom allmän försorg åter öpnas. Den, som olofligen fällde eller misshandlade Lapparnes renar, skulle utom skadans ersättning böta 40 riksd. så vida icke saken vore af sådan natur att allmän lag kräfde högre ansvar (§ 3, 5, 17).

Men emot dessa stadganden till Lapparnes förmån svarade andra föreskrifter, som icke saknade sina stora betänkligheter för dem. Det måste naturligtvis finnas säkerhet mot åverkan och skada, som vållades af Lapparne och deras renar, likasom mot förolämpningar, som begingos mot dem. Nu blef ett reglementariskt stadgande föreslaget att landsträckorna skulle, der så pröfvades nödigt för god ordning, indelas i vissa distrikter och hvarje Lapp skulle för ortens länsman upgifva hvilket distrikt han ämnade välja till uppehållsort. Inom hvarje

---

1) *Bilagan till K. proposition n:o 8 vid 1871 års riksdag. p. 47.* — *Svensk Tidskrift* (v. Dübens afhandling) 1872 p 320. — *Första Kammarens prot. 1871, T. III. p. 133.* — *Andra Kamm. T. IV. p. 13.*

2) *Bil. till K. Propos. 1871 n:o 8 p. 145 Lag-Utsk. Bet. 1871 n:o 20, p. 29—30.*

distrikt skulle Lapparne sjelfve utse en upsyningsman (§ 6, 7). Dessa föreskrifter kunde väl icke sägas innebära någon våda för Lapparne, men härmed följde ett stadgande att om renar gjorde skada på åker, äng, växande skog m. m. och ej utrönas kunde, hvem egaren var till renarne, skulle på de ställen, der distriktindelning var gjord, skadan gäldas af distriktets Lappar gemensamt (§ 6, 9). En sådan ansvarighet en för alla och alla för en måste i rättsligt afseende vara en tvetydig sak. De skäl, som för den samma funnos, voro den stora svårigheten att urskilja den rätte renegaren bland mängden af Lapparne och i följd deraf den fara, som fans för Lapparne, att den eller de, som lidit skada af renarne, tog sig uprättelse på egen hand, nedskjöt renarne eller hetsade hundar på dem. Frestelsen till sådan sjelfhämnd skulle minskas, då genom Lapparnes gemensama ansvarighet det blef lättare att erhålla skadeersättning på laglig väg. Någon gemensam ersättningskyldighet för de bofaste personer, som fällde eller misshandlade renarne, var deremot icke föreslagen. Må hända låg likväl icke deruti någon synnerlig ojämnhet i rättigheter, ty skälet, som fans för Lapparnes gemensama ansvarighet, var icke lika mycket gällande i afseende på den bofaste befolkningen, bland hvilken icke samma svårighet fans att uptäcka gerningsmannen. Det måste vara lättare att utröna hvem den bofaste mannen var, som ihjelskjöt en ren, än att bland nomader på flyttande fot upsöka hvem den Lappen var som egde den renen, som gjorde skadan. Det bör ock anmärkas att den gemensama ansvarigheten var föreslagen att gälla äfven för bofaste personer, om de voro renegare tillika. Den gemensama ansvarigheten skulle således alls icke fästas vid nationaliteten, men vid egenskapen af renegare (§ 23) [1]).

Ett annat betänkeligt stadgande, som föreslogs, var att der något område funnes, der renars underhåll kunde pröfvas vara för den jordbrukande befolkningen i synnerlig mon betungande, skulle konungen kunna förordna att detta område ej vi-

---

1) Jfr. v. DÜBEN i Svensk Tidskrift 1872, p. 420 o. f. hvarest åtskilligt anföres för att bevisa, huru den gemensama ansvarigheten icke skulle blifvit obillig eller särdeles svår för Lapparne. Jfr. vidare. *Bil. till K. Prop. n:o 8 år 1871*, p. 28, 131. *Lag-U. Bet. n:o 20* p. 26 *Första Kamm. Prot.* T. III. p. 124, 134, å andra sidan *Bil. till K. Prop.* p. 101. *Första K. Prot.* T. III. p. 172—175.

dare finge för sådant ändamål användas (§ 25). Härtill lades visserligen ett förbehåll att erforderlig landsträcka skulle på annat håll åt Lapparne anvisas, men intet hinder fans att Lapparne kunde på detta sätt undanträngas från trakt till trakt, upp till de ofruktbaraste fjellen, der till och med deras tillvaro knappt vore möjlig[1]).

Detta var visst icke lagförslagets mening såsom visar sig af den punkt, som stadgade att enskildt jordegare kunde åläggas att för sådant utbyte af marken samt för att bereda nödiga vägar för Lapparne, afstå jord mot ersättning (§ 26). Här förutsättes tydligen att man tänkte det betesmarkerna, som Lapparne skulle erhålla, voro belägna inom det för odlingen icke aldeles obrukbara landet.

Men föreskriften var dock tydligen beräknad för odlingens interesse, icke för Lapparnes. Den kunde genom en oblid tilllämpning blifva för dem aldeles förstörande. Förhållandet var såsom ofta att sättet huru lagen tillämpas kan förvandla en i sig sjelf ej obillig lag till det hårdaste förtryck. Med ett välvilligt och förnuftigt sätt att bruka lagen skulle den lag, som här blef föreslagen, må hända kunnat blifva för Lapparne dräglig.

En stor inskränkning för dem innebar likväl alltid detta lagförslag. Det var ett uttryck af den allmänna erfarenheten att vid brytningar mellan den bofasta civilisationen och nomadlifvet det senare nödsakas att gifva vika. Upgiften måste då alltid blifva att så reglera rättsförhållandet att detta undanvikande ej befordras med våld och orätt, t. ex. att om den nyss nämnda skyldigheten för Lapparne att utbyta betesmarker blifver i lag föreskrifven, denna lag dock endast med största varsamhet tillämpas.

Förslaget påminner om den i de svenska Lappmarkerna updragna odlingsgränsen, men med den skilnad, att det vilkor, som der finnes, att ofvanför gränsen intet nybygge får anläggas, men landet är åt Lapparne ovilkorligt tillförsäkradt, att, säga vi, detta vilkor icke fans i det internationella lagförslaget. Det vill icke synas att Lapparne skulle erhållit någon säkerhet att efter verkstäldt utbyte af betesmarker få orubbade behålla den mark, som blifvit dem anvisad[2]).

---

1) Jfr. *Första Kamm. Prot. T. III. p. 138.*

2) *Reservation vid Lag-Utsk. Bet. n:o 20, p. 34—35.*

Behandlingen på svenska riksdagen blef nu sådan, att lagutskottet icke tillstyrkte det kungliga lagförslaget aldeles oförändradt, men förändringen, som föreslogs, innehöll blott att lagen skulle gälla med ömsesidig upsägningsrätt, som dock ej fick utöfvas förr än efter fyra år. Men efter den tiden skulle hvardera staten, Sverige och Norge, ega rätt att upsäga fördraget med iakttagande af tolf månaders upsägningstid.

Och derjemte framställde utskottet ett särskildt önskningsmål till Lapparnes förmån. Det var en erkänd sak, att bland Lapparnes största bekymmer var svårigheten för dem att kunna utföra sin talan i rättegångsväg. Lagutskottet föreslog att riksdagen skulle hos Kongl. Maj:t begära det åtgärder måtte vidtagas, om möjligt, att förskaffa de svenske Lapparne erforderligt biträde vid tvister och rättegångar i Norge[1]).

Sakens utgång blef sådan att Första Kammaren antog det kungliga förslaget med den förändring som lagutsk. hade föreslagit samt med tillägg att när Lapparne aflägsnades från en kulturbygd, skulle den landrymd, som blef dem i stället upláten också vara dem uteslutande förbehållen[2]). — Andra Kammaren deremot afslog hela lagförslaget[3]). Frågan föll och 1751 års fördrag med codicillen är fortfarande den regel, som gäller. Det beror för öfrigt af hvardera riket att med iakttagande af codicillens innehåll ordna sakerna på bästa sätt.

Men lagutskottets förslag om hemställan till Kongl. Maj:t angående rättegångsbiträde åt svenske Lappar i Norge blef af båda kamrarne bifallet. Åtgärder hafva också blifvit af regeringen vidtagna i öfverensstämmelse med denna begäran. Kon. Bef.hafvande i Westerbottens och Norrbottens län äro bemyndigade att antaga särskildte rättegångsombud i Norge för de svenske Lapparnes räkning[4]).

Såsom skäl för andra kammarens afslag anfördes i riksdagens underdåniga skrifvelse, att de arbeten, som pågingo i

---

1) *Lag-U. Bet. n:o 20.*

2) *Första K. Prot. T. III. p. 192.*

3) *Andra K. Prot. T. IV. p. 45* jfr. för öfrigt båda kamrarnes prot. t. ex. *Första K. T. III, p. 112, 119, 145, 177—180. Andra K. T. IV. p. 7—8, 23—30, 32—38.*

4) *K. M. Riksdags Berättelse 1874. Författn.Saml. n:o 3. Underd. Skrifv. 1871, n:o 20.*

Norge för updragande af distriktgränser, ej voro så långt framskridna att man kunde med någon visshet beräkna huru den föreslagna lagen skulle komma att i verkligheten slå sig ut[1]). I allmänhet visade sig i kamrarnes öfverläggningar mycken ömhet om Lapparnes rätt, som befarades lida intrång om lagen antogs. Må hända finner man sakens innersta väsende uttryckt i orden, som talades af en reservant i Lagutskottet: "här äro tvänne jämförelsevis mägtiga folkstammar, som skola utstaka rättsgränsen mellan å ena sidan sitt eget utvidgningsbegär och å den andra en i och för sig sjelf tämligen vanmägtig och värnlös folkstams sjelfuppehållelsedrift"[2]).

2:o. Finnar. Det andra undantaget från det allmänna svenska folket, nämligen den finska befolkningen i Sverige, är af helt annan art och dess ställning till det svenska samhället en helt annan än Lapparnes.

Denna finska befolkning är af två slag, dels invånare i vissa delar af det nordligaste Sverige och som der hafva utgjort en inhemsk befolkning sedan urminnes tid, dels äfven sådane, som inflyttat på skogarne i mellersta Sverige, särdeles Dalarne och Wermland.

Desse nybyggare af finsk stam äro mer än två århundraden gamle, de omtalas i Wermland under första hälften af 1600-talet och i Dalarne från Carl IX:s tid eller ännu längre till baka[3]). Rörande den finska inflyttningen till Orsa socken i Dalarne lära finnas kungliga bref af år 1624 med tillåtelse för Finnar att rödja och svedja på skogen, men redan före den tiden funnos Finnar i denna landsort och folkminnet tror sig

1) *Und. Skrifv. n:o 20.*

2) *Lag-U. Bet. n:o 20, p. 42.* — Det må anmärkas att under dessa förhandlingar om Lapparnes ställning förnimmer man intet tal om Lapparne i Jämtland. Deras lefnadsförhållanden måste synbarligen vara helt andra än i de botniska provinsernas Lappmarker. — Norska Storthinget fattade icke något beslut om den Kungliga propositionen vid 1871 års Storthing. *Storthingstidende. Forhandlinger i Odelsthinget, p. 368.* Vid följande storthinget 1872 blef propositionen icke förnyad. Den var då redan afslagen i Sverige. Jfr. *Storthing forhandlinger, 1872. T. VI. p. 188 o. f. T. VII. p. 74.*

3) Fernow: Beskrifning öfver Wermland, p. 567. Hülphers: Dagbok öfver en resa genom de under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande län och Dalarne, p. 163, 306.

veta att de förste Finnar skola varit tvänne bröder, härstammande från det finska landskapet Savolax[1]).

Förhållandet mellan Finnarne och den svenska befolkningen i äldre tider omtalas från vissa ställen på ett sätt, som påminner om Lapparnes förhållande till nybyggarne i vår tid eller med ännu större ovänskap. Finnarne synas stundom varit betraktade föga annorlunda än såsom banditer på skogarne och polisförfattningar utfärdades af regeringen, som förefalla såsom skulle Finnarne varit ansedde nästan såsom rättslöse varelser. Men här var en stor olikhet mellan dem och Lapparne. Finnarne voro icke en gammal befolkning, på hvars land en nybyggesodling inträngde, tvärtom den svenska odlingen var den gamla, den svenska befolkningen var egare till landet och Finnarne utgjorde en nybyggesbefolkning, som inträngde. En annan olikhet mot Lapparne var att Finnarnes hela lefnadsätt icke innebar någon ovilkorlig motsats mot det öfriga folkets, Finnarne voro icke nomader eller om de vid sin första ankomst måste lefva ett slags nomadlif, berodde detta derpå att de icke genast hunnit skaffa sig fasta bostäder. Missämjan mellan dem och det förut bofasta folket härledde sig derifrån att deras bosättningar föreföllo såsom en åverkan på skog och mark och torde väl äfven mången gång så varit. Stridiga interessen upstodo och Finnarne lära befunnits mycket besvärlige. Då blefvo sådana påbud utfärdade som den kungliga förordningen d. 22 mars 1647 att om "Lagman, Häradshöfding och Nämnd pröfvade att Finnarnes byggande befunnes land och bergsbruk till skada, skulle deras torp nedrifvas, säden tagas från dem och om de icke sedan ville afflytta, skulle de sjelfve fängslas, husen upbrännas och allt hvad de egde gå till treskiftes." — Detta var dock något värre än allt det, som i vår tid har föreslagits angående Lapparne, den gemensama ansvarigheten och möjligheten att förvisas från en betesmark till en annan[2]).

Men med dessa förordningar mot Finnarne torde gått såsom med barbariska lagar stundom händer, att de intet uträtta.

---

1) Mundtlig uplysning på ort och ställe.

2) FERNOW: l. c. p. 567—568. HÜLPHERS: l. c. p. 163, 306. SCHMEDEMANS Justitiæverk, p. 251, 347. — I det norska arbetet af EJLERT SUNDT Om de s. k. Fanterne eller landstrykarfolket i Norge förtäljes åtskilligt om förföljelser mot Finnfolket på skogarne i mellersta Norge fordomdags.

Finnbefolkningen fortlefver ännu och det fiendtliga förhållandet har uphört. Finnfolket har blifvit ett kulturfolk med seder och lefnadsförhållanden liknande den svenska allmogens och har fullkomligt införlifvat sig med det svenska samhället.

Finnarnes tillstånd beskrifves olika på olika ställen. Upsöker man dem i deras aflägsna nejder lära de stundom anträffas i välmående lefnadsomständigheter, men från vissa håll spörjas ofördelaktiga vitsord. Landshöfdingembetets femårsberättelse från Wermland[1]) 1861—65 förmäler att folket i Finnskoga kapellförsamling bor "i så kallade rökstugor utan egentliga murade eldstäder", men mera välmående omtalas äfven, som hafva "svensk stuga" lika med vanliga bondegårdar. Mera fördelaktiga underrättelser om Finnarnes ekonomiska tillstånd spörjas från socknar i Dalarne. Särskildt från Orsa socken omtalas folket i Finnmarken såsom ett i allmänhet väl bergadt samt härdadt och arbetsdugligt folk[2]).

Antalet Finnar i de omförmälda landskapen är icke betydligt och boståderna äro belägna i aflägsna nejder, man kan färdas genom provinserna, man kan lefva der i åratal utan att man märker Finnarnes närvaro i landet. Wermland är det enda landskap der befolkningstatistiken inom mellersta Sverige nu mera urskiljer något anmärkningsvärdt antal Finnar. Der antecknades år 1870 en summa 780 personer af finsk börd, nästan allesamman (776) boende i Ny socken inom Wermlands elfdal. Detta antal är inemot det samma som fans i samma landsort tio år förut (1860) då summan upgafs till 786[3]). Men

---

1) p. 5. Jfr. en upsats af G. DJURKLOU i Tidskriften Land och Folk 1873, häft. 3, med titel: Från Wermlands Finnskogar.

2) Jfr. för öfrigt *Beskrifning öfver provinsen Dalarne tr. i Falun 1863—67.* Säfsnäs socken, p. 39. Malung socken, p. 33—35, Äppelbo socken, p. 26—27.

3) Finnarne i Wermland antecknades år 1860 såsom boende i Ekshärad och Gustaf Adolfs kapell samt Ny socken, men år 1870 blott i Ny socken utom fyra personer, hvilkas bostad icke är upgifven. Antalet i Ny socken år 1870 var nära nog lika stort (776) som i Ny, Ekshärad och Gustaf Adolfs kapell sammanräknade år 1860 (786), men det antal, som då fans i Ekshärad och Gustaf Adolfs kapellsocken var ganska ringa, blott 69 personer. Ny socken lärer således vara Finnarnes egentliga hembygd i Wermland; Ekshärad och Gustaf Adolfs kapell äro för öfrigt belägna i samma hufvuddel af Wermland (Elfdalen) som Ny socken. — *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, häft. III. p. 17 och för 1870, häft. III. p. 57.*

år 1860 omtalades äfven ett antal 691 Finnar i Dalarne, största delen i Nås socken, hvilka nu deremot försvunnit ur räkningen. Underrättelser från denna landsort lyda så att folket i Nås Finnmark "i språket icke skiljer sig från den öfriga församlingen, men något uti seder och bruk" och äfven dessa skiljaktigheter sägas vara på väg att utplånas[1]). Denna finnmarksbefolkning kan således nu mera anses vara fullkomligt svensk, hvarföre den också har utgått ur räkningen öfver Finnarne.

Det samma gäller om de finnmarker, som veterligen finnas i åtskilliga andra socknar inom Dalarne såsom Säfsnäs på gränsen af Wermland samt Malung, Äppelbo och Jerna i Westerdalarne — samma hufvuddel af provinsen, der äfven Nås är belägen — så ock Rättvik, Ore och Orsa i Österdalarne. En stor del af Orsa finnmark samt den del af finnmarken, som förut räknades till Mora socken, har i nyaste tid blifvit från dessa socknar frånskild och förlagd till Los socken i Helsingland[2]). Äfven inom Gefleborgs län finnas således finnmarker och sådana funnos der redan förr än finnmarken från Orsa och Mora ingick i länet. Åtminstone omtalas Finnar i Ugglebo (Ockelbo) socken af Gestrikland[3]) och befolkningstatistiken uptager ett litet antal 29 personer år 1870 utspridda inom nio socknar af Gefleborgs län[4]). Slutligen har vid folkräkningen en och annan enstaka person af finsk nationalitet blifvit upletad på helt andra orter, nämligen en qvinna i staden Köping af Westmanlands län samt en man och en qvinna i Fellingsbro socken af Örebro län[5]).

Men af verklig finsk nationalitet finnes ej mycket qvar, till och med språket är nästan aldeles bortlagdt åtminstone i Dalarnes finnmarker. Ännu på den tid då Hülphers gjorde sin resa i Dalarne och skref sin resebeskrifning (1757) funnos i

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, häft. III. p. XXXI.*

2) Öfverflyttningen är gjord på grund af Kongl. Brefvet d. 13 nov. 1863. *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60*, häft. 2, p. 74, 76 och år 1870, häft. 2, p. 92, 95.

3) ÅHRMAN: Beskrifning öfver provinsen Gestrikland. p. 32—33.

4) I detta antal kan befolkningen i de från Dalarne öfverflyttade Finnmarkerna icke vara inberäknad, ty summan skulle då blifvit mycket större.

5) Det må i förbigående anmärkas att i Fellingsbro socken finnes ett gods och jernbruk med namnet *Finnåker*. Namnet är visst icke något afgörande bevis, men kan möjligen häntyda på något forntida finskt nybygge.

Säfsnäs socken några gamle personer, som endast talade finska, men svenska språket var allmänt kändt af Finnarne och mycken sammanblandning af Finnar och Svenskar egde rum[1]). Nu mera förmäles från samma Säfsnäs att knappt någon finnes, som kan sammanfoga en finsk mening, men lokalbenämningar påminna om finska språket. Från Ore socken förmäles äfven att finska lokalbenämningar förekomma och gamla finska böcker förvaras med mycken omsorg ehuru ingen kan läsa dem ty språket är förloradt[2]). Från Orsa socken inhemtas genom mundtliga upgifter på ort och ställe att byar och gårdar förekomma med dubbla lokalbenämningar finska och svenska, men eljest kan finska språket derstädes anses aldeles utdödt. Ännu på 1840-talet var icke sällsynt att träffa äldre personer, som talade båda språken, men uttryckte sig lättare på finska än när de "svenskade" d. ä. talade svenska. Finska andaktsböcker begagnades och personer funnos, som då lefde i sin medelålder, men från sin barndom mindes förfäder och anförvandter, som icke hade förstått ett enda ord svenska. Men vid denna tid (1840-talet) var svenskan afgjordt öfvervägande och nu (1874) finnes i Orsa finnmark endast en eller annan ålderstigen person, som kan begagna finska språket ehuru äfven deras kunskap i finskan lärer vara bristfällig. Och likasom språket är öfvergifvet så är äfven den nationella härkomsten icke nu mera ren och oblandad. Giftermål ingås mellan personer af finsk och svensk härkomst, finmarksfolk bosätter sig utanför finnmarken och lägenheter inom finnmarken uptagas af inflyttande folk från andra orter, hvaremot det händer att efterkommande af de fordne Finnarne icke blott öfvergifva finnmarken, men till och med taga sin del i den pågående utvandringen till Amerika. — Det är icke troligt att förhallandet i de öfriga finnmarkerna kan vara särdeles olikt detta som förtäljes från Orsa. Dock funnos ännu på 1860-talet i Wermlands finnmarker några gamle personer, som ej kunde tala svenska språket[3]). Öfver hufvud kan man dock nu mera knappt räkna Finnarne i mellersta Sverige såsom något verkligt undantag från svenska folket.

---

1) HÜLPHERS: l. c. p. 309.

2) *Beskrifning öfver provinsen Dalarne, tr. i Falun 1863—67, häft. IV. p. 24, häft. VI. p. 23.*

3) *Femårsber. 1861—65*, p. 5.

Men deremot finnes en annan del af Sverige, der en *be*stämd skilnad framträder mellan Svensk och Finne och svenska språket är för större delen af allmogen ett främmande språk. Detta land är den del af Norrbotten, som gränsar till Finland. Torne elf är riksgräns, men icke gräns mellan nationaliteterna, finska folket sträcker sig längre vester ut än riksgränsen både i Lappmarken och i det nedra landet.

Det nyss sagda yttrandet att Finnarne i Sverige tillhöra Norrbottens län måste lida en viss inskränkning. Den officiella statistiken uptager (1870) ett litet antal 48 personer i Westerbotten, 5 personer i Jämtlands län och 52 i Westernorrlands län. Summorna äro dock så obetydliga att desse Finnar icke kunna räknas såsom någon egen afdelning af folket, men utgöra blott enstaka, personliga undantag. I Norrbotten deremot utgöra Finnarne en stor mängd, en egen bestandsdel af befolkningen.

Enligt landshöfdingembetets femårsberättelse 1866—70 förekommer en finsk befolkning i följande orter: inom *Lappmarken* i Gellivare, Jukkasjärvi och Karesuando (Enontekis) samt i *det nedre landet* i Pajala, Öfver- och Neder-Torneå, Carl Gustafs socken samt Haparanda stad. Men utom på dessa orter har den folkräkning, som ligger till grund för statistiska central-byrans befolkningstatistik, upvisat ett mindre antal Finnar äfven i Öfver-Luleå samt Öfver- och Neder-Kalix.

Upsöker man på kartan dessa orters belägenhet, så träffar man dem utmed Torne och Muonio elfvar i följande ordning från söder till norr: Haparanda stad, Neder-Torneå, Carl Gustafs socken, Öfver-Torneå med Hietaniemi och Korpilombolo kapellsocknar, slutligen Pajala och Karesuando. Innanför dessa orter vester ut ligga Öfver-Luleå samt Öfver- och Neder-Kalix och de båda Lappmarkerna Gellivare och Jukkasjärvi. Finska folket följer således Torne och Muonio elfvar samt utbreder sig inåt de nordligaste Lappmarkerna och förekommer undantagsvis i trakter omkring Lule och Kalix elfvar. I Lappmarkerna sammanträffa tre folk, Lappar, Finnar och Svenskar och äfven inom de nyss nämnda socknarne i det nedra landet finnas alla tre folken, men dock så att Lapparne äro sällsynte, folkblandningen angår egentligen Svenskar och Finnar samt är så beskaffad att Finnarne i landsförsamlingarne utmed Torne elf äro afgjordt öfverlägsne.

Då man härjämte erinrar sig att i en stor del af det nedra landet svenska språket herskar ensamt såsom ock vissa Lappmarker finnas, der finska tungomålet icke har inträngt medan åter i vissa andra Lappmarker svenska språket är bekant blott för ett mycket ringa antal, så visar sig att Norrbottens län består af flere språkområden, ett der svenska språket är ensamt på platsen, ett annat der finskan är allmänt folkspråk, ett tredje der svenskan och lappskan talas såsom modersmål af olika delar inom menigheten, ett fjerde, der finskan och lappskan sammanträffa, men blott ett ringa antal förstår svenskan, och slutligen ett femte område der alla tre språken talas ömsom.

Enligt femårsberättelsen visar sig fördelningen på följande sätt:

a) Det nedra landets folk från Westerbottens gräns till och med en landsträcka öster om Kalix elf talar *svenska*. Må hända man kunde anse språkgränsen utgöras af Sangis ån. Dock får härvid ihågkommas det lilla antal Lappar och Finnar, som undantagsvis förekomma i dessa trakter.

b) Hela landet utmed Torne och Muonio elfvar öster om Sangis ån har *finskan* till modersmål för största delen af befolkningen med undantag af Haparanda stad, hvarest äfven svenskan synes vara allmänt känd[1]).

c) I Arvidsjaur, Arjepluog och Jokkmokk med Qvikkjokk lappmarksocknar talas två språk, *svenska* och *lappska*.

d) I de nordligaste lappmarksocknarne, Jukkasjärvi och Karesuando talas två språk, *finska* och *lappska*.

e) I Gellivare lappmarksocken talas tre språk, *svenska*, *finska* och *lappska*[2]).

Antalet Finnar inom Norrbottens län upgifves år 1870 i den officiella statistiken på följande sätt.

---

1) Haparanda stad är i femårsberättelserna omtalad såsom hel och hållen finsk, men på samma gång yttras likväl att gudstjensten för staden stundom hålles på svenska I stat. central-byråns tabell är blott en mindre del af stadens befolkning upförd såsom finsk. Att gudstjensten för det mesta hålles pa finska har sin naturliga förklaring deruti att Haparanda stad begagnar gemensam kyrka med Neder Torneå landsförsamling, som är öfvervägande finsk.

2) *Landsh. Femårsber. 1866—70* p. 4 och *Femårsber. 1861—65* p. 4, samt för de följande siffrorna *Off. Stat. Bef. Stat. 1870*, *häft. III. p. 57 jfr. p. XXX.*

a) *I det nedra landet:*

Öfver-Torneå med Hietaniemi och Korpilombolo kapell	=	4804
Pajala	=	3008
Neder-Torneå	=	1781
Carl Gustaf	=	1754
Haparanda stad	=	233
Öfver-Luleå	=	19
Neder-Kalix	=	18
Öfver-Kalix	=	4
		11621

b) *I Lappmarkerna:*

Gellivare	=	1164
Jukkasjärvi	=	1090
Karesuando	=	140
		2394

Således hela summan i det nedra landet	=	11621
i Lappmarkerne	=	2394
		14015

Siffran 14015 betecknar således summan af den norrbottniska finnbefolkningen. Räknar jag dertill de små summorna för de öfriga provinserna blifver förhållandet följande:

Norrbotten	=	14015
Westernorrland	=	52
Westerbotten	=	48
Jämtlands län	=	5
Summa Finnar i Norrland	=	14120

Räknar jag yttermera det antal, som finnes i Wermland och undantagsvis i andra landskap, upkommer följande slutsummering:

Norrland	=	14120
Wermland	=	780
Gefleborgs län	=	29
Örebro län	=	2
Westmanlands län	=	1
Summa Finnar i hela Sverige[1]	=	14932

Betraktar jag något närmare den norrbottniska finnbefolkningen i förhållande till svenska och lappska folkens antal och på samma gång Finnarnes andel i hela folkmängden, så visar sig följande föhållande.

1) Denna räkning angår naturligtvis icke sådane personer, som äro födde i Finland, men af svensk nationalitet och med svenska språket till modersmål.

a) *Det nedre landet:*

	Hela folkmängden [1]	Finnar	Svenskar	Lappar
Öfver-Torneå med kapellpellsocknarne Hietaniemi och Korpilombolo .	5461	4804	638	19
Pajala	3233	3008	152	73
Neder-Torneå	2033	1781	240	12
Carl Gustafs socken . . .	2149	1754	386	9
Haparanda stad	942	233	709	—
Öfver-Luleå	7230	19	7148	63
Neder-Kalix	7522	18	7474	30
Öfver-Kalix	3544	4	3507	33
Hela antalet	32114	11621	20254	239

b) *I Lappmarkerna:*

	Hela folkmängden	Finnar	Svenskar	Lappar
Gellivare	2691	1164	761	766
Jukkasjärvi	1783	1090	56	637
Karesuando	1364	140	288	936
Hela antalet	5838	2394	1105	2339
I hela Norrbottens län, de socknar som hafva mer eller mindre finsk befolkning [2])	37952	14015	21359	2578

Af dessa siffror visar sig att Finnarnes antal är mycket större i det nedra landet (11621) än i Lappmarkerna (2394) samt vidare att totalsumman blifver mycket större för den svenska befolkningen (21359) än för den finska (14015), men detta beror helt och hållet derpå att de socknar, der Finnar endast undantagsvis förekomma, äro i räkningen intagna. Betraktar man åter särskildt de socknar, der finsk befolkning förekommer i något större mängd d. v. s. allesamman med undantag af de

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 häft. II. p. 106—107 och häft. III. p. 57.* Folkmängden i kapellsocknarne var detta år 1870:
Hietaniemi 1837
Korpilombolo 1096

2) I *Landsh. Femårsber. 1866—70 p. 4* finnes en annan beräkning, enligt hvilken Finnarnes antal skulle vara något större än som här upgifves. Denna beräkning i Femårsber. lärer dock vara gjord utan afdrag af de mindre antal icke finska invånare, som förekomma i Finnsocknarne. *Off. Stat. Bef. Stat 1870 häft. III. p. XXX.* o. f. Jfr. dersammastädes uträkningen af Finnarnes antal i procent af folkmängden i de särskildta socknarne. I den off. stat. räkning är den grundsats följd att barnen räknas tillhöra fadrens nation om också modren är af annan folkstam.

tre stora socknarne Öfver-Luleå samt Öfver- och Neder-Kalix så blifva siffrorna följande:

Hela folkmängden = 19656. Finnar = 13974. Svenskar = 3230. Lappar = 2452. Finnarnes öfvervigt i dessa socknar är således mycket betydlig både i jämförelse med Svenskarne och med Lapparne. Detta gäller både det nedra landet och Lappmarkerna i hvad beträffar jämförelsen mellan Finnar och Svenskar, och i det nedra landet är Finnarnes öfverlägsenhet öfver Lapparne mycket stor, men om man särskildt fäster sig vid Lappmarkerna, är skilnaden i antal mellan Finnar och Lappar temligen obetydlig, men dock sådan att Finnarne utgöra flertalet. Här i Lapparnes egentliga hem har således finska folket inträngt likasom Svenskarne och utgör en betydlig del af nybyggarebefolkningen.

Jämför jag åter Finnarnes hela antal i Norrbotten, der Finnar hafva sitt hem i större mängd, med Lapparnes hela antal i Sveriges rike så upkommer en mycket stor öfvervigt på Finnarnes sida, 14015 Finnar mot 6711 Lappar. Öfvervigten ökas ännu mera om man räknar äfven de öfriga Finnarne.

Men om således Finnarnes antal i Sverige är mer än dubbelt större än Lapparnes, så blifver summan dock mycket obetydlig i jämförelse med hela svenska folkets. Låter man denna jämförelse inskränkas inom Norrbottens län så blifver förhållandet följande:

Norrbottens läns hela folkmängd år 1870 = 76057. Finnar = 14015. Lappar = 4260. Svenskar = 57782. Svenskarnes antal i Norrbottens län är mer än fyra gånger större än Finnarnes och den finska befolkningen hinner icke till $^1/_5$ af Norrbottens hela folkmängd.

Detta antal, ehuru ringa i sig sjelf, är dock tillräckligt att kräfva en ganska betydlig upmärksamhet med så mycket större skäl som desse Finnar icke utgöra, såsom Lapparne, en från odlingen bortvänd nomadstam, men en verklig beståndsdel af den bofasta, jordbrukande befolkningen, de svenske invånarnes jämlikar i alla afseenden utom att härkomsten är en annan och språket olika. Och i detta afseende blifver det en sak af betydelse att Finnarne intaga ett sammanhängande område, så att de icke anträffas i spridda gårdar och byar midt bland en talrikare svensk befolkning, men utgöra egna sockenmenigheter med öfvervägande finsk karakter. Detta förhållande gäller väl

icke om Lappmarkerna, der finnes folkblandning med Svenskar och Lappar, Finnarne utgöra en del af desse nybyggare, hvilkas förhallande till Lapparne har visat sig mycket svårt att ordna och bestämma, men den största delen af Finnarne i det nedra landet äro mycket öfverlägsne de öfriga folken inom socknekommunerna. Följer man nu också de finska socknarnes belägenhet på kartan så visar sig att dessa socknar äro omedelbart sammanbundna på ena sidan med samma Lappmarksocknar, hvarest äfven en finsk befolkning lefver, och på andra sidan likaledes angränsande till storfurstendömet Finland. Blott elfven är emellan. Slutsatsen blifver då att vi hafva ett stycke Finland i Sverige, en del, må vara en liten del, men dock en del af en annan folkstam än vår egen, bofast ibland oss och derigenom afsöndrad från sine landsmän, hvilka å sin sida utgöra en egen stat och denna stat åter en del af en annan mycket stor och för oss mycket främmande statskropp, det ryska riket. Belägenheten är sådan att Finnarne i Sverige och Finnarne i Finland kunna när som helst räcka hvarandra handen.

Detta förhållande härleder sig från det sätt, hvarpå fredslutet gjordes år 1809. Man tvistade på fredskongressen om riksgränsen, antingen denna skulle blifva Kemi elf eller Kalix elf. Ryssarne fordrade Kalix, Svenskarne ville icke medgifva någon annan gräns än Kemi, slutligen blef gränsen dragen vid Torne midt emellan Kemi och Kalix. Hade Sverige vunnit sin önskan att få Kemi till gräns, då skulle vi fått ett ännu större antal Finnar i Sverige, hade Ryssland gjort sitt anspråk på Kalixgränsen oemotståndligt gällande, då skulle nationerna blifvit mera bestämdt åtskilda åtminstone i fall Ryssland medgifvit en liten jämkning så att gränsen fått blifva icke Kalix elf, men Sangis ån[1]).

Eho han är, som svärmar för nationalitetsbegreppet såsom ovilkorligt bestämmande för ländernas gränser och staternas sammansättning, måste anse Kalixgränsen eller en gräns vid Sangis såsom den enda rätta och det måste förefalla honom mycket obilligt att en del af finska folket blef på sätt nu skedde

1) Ett litet antal Finnar skulle väl kanske ändock kommit att stadna på svenska sidan alldenstund Gellivare och Jukkasjärvi Lappmarker eller delar deraf samt kanske någon del af Karesuando hade kommit att höra till Sverige. — Jfr. om fredsunderhandlingen t. ex. Schinkel och Bergman: Minnen ur Sveriges nyare historia; T. V. Tredje Kapitlet.

genom Tornegränsen afskuren från det hela; ännu värre måste han finna det anspråk, som Sverige hade, att låta gränsen följa Kemi elf. Men då nu ingen Svensk anständigtvis kan säga att Ryssland fick för litet, så följer att man här träffar ett exempel huru det verkligen icke går an att upställa en naken grundsats såsom ofelbart gällande i politiken. En sådan lära kan blifva mycket besvärlig i tillämpningen.

Men en Finne eller om han vore en Rysse skulle visserligen kunna bruka ett annat talesätt. Han skulle kunna säga att det var ett stort fel vid fredslutet 1809 att när Finland uphörde att vara svenskt, en liten del af Finland kom att stadna qvar i Sverige. Funnes der en till mycket hög temperatur upstegrad nationel fanatism i Finland eller också en mot Sverige ondskefull politik hos Finlands beherskare, skulle den tanken väl kunna upstå att desse 14000 Finnar vore ett material att bearbeta.

Faran för Sverige minskas dock betydligt deraf att desse svenske Finnars ställning är sådan, som icke gifver dem någon anledning att afundas sine landsmän någon deras lyckligare belägenhet. Torne elf är icke från någondera sidan någon gräns mellan frihet och förtryck.

Men derföre är det också en grannlaga sak att akta det ingen förvändning må gifvas att elfven kunde varda på det sättet ansedd. Och i detta afseende må samma sak, som gör den finska befolkningens styrka, också räknas för en fördel. Denna de svenske Finnarnes starka sida ligger deruti att de utgöra en inom eget område samlad folkmassa och någon egentlig folkblandning eger icke rum utom för det mindre antal, som bor i Lappland. Men eljest bo Finnarne i sina socknar, Svenskarne i sina, när hvar och en har sitt eget för sig sjelf blifver det lättare att sämjas.

Frågan huru vida Finnarne ökas eller minskas har icke samma interesse som i afseende på Lapparne. Ty Finnarne äro icke en svag återstod af ett fordom mera utbredt folk, för hvilket tidens spörsmål kan handla om möjligheten att lefva eller nödvändigheten att dö, men Finnarnes folkökning eller folkminskning ingår såsom en del i den allmänna svenska folkmängdens förändringar.

För att återkomma till den politiska betydelse, som möjligen kan tillkomma Finnarne i Norrbotten, så kan derom sägas att många möjligheter kunna finnas för en ränksmidande politik

och en rasande folkfanatism, men just derföre att förevändningar aldrig saknas för träta och strid hos den, som trätlysten är, kunna nog tvister upstå ehvad folket på svenska sidan om riksgränsen talar svenska eller finska. — Förhållandet är ett helt annat än det, som gjorde Danskar och Tyskar oförsonlige i Slesvig. Der fans en talrik tysk befolkning, som hatade Danmark, längtade till skilsmässa och sjelf påkallade Tysklands mellankomst. Och de tyska magterna hade på grund af Holsteins egenskap att vara tyskt förbundsland en verklig anledning att under vissa förhållanden föra Holsteins talan, hvilket lätt nog genom politisk fyndighet kunde ske på ett sätt, som utsträckte inflytandet mycket längre än det samma rätteligen borde gå. Detta kunde så mycket lättare ske som Holsteins och Slesvigs statsrättsliga ställning till danska konungariket var i hög grad oredig och lemnade tillfälle för de mest olika uttydningar. — Intet af allt detta eger rum hos Finnfolket i Norrbotten. Det kan knappt finnas någon anledning, hvarföre detta folk skulle heldre vilja lyda Rysslands spira än Sveriges. Det är också en sak ej utan betydelse att desse Finnar icke utgöra en invandring från det med Ryssland förenade Finland till Sverige, men en i det svensk-finska fäderneslandet qvarblifven del af ett folk, som blott för tvingande nöd, med eröfrarens svärd öfver sig, skildes från Sverige. Och Ryssland har ingen på stats- och folkrättsliga urkunder grundad anledning att upträda såsom desse i Sverige qvarboende Finnars målsman. Fredsfördraget i Fredrikshamn och gränsregleringsfördraget i Torneå äro tydliga och klara, vester om elfven har Ryssland intet att beställa utom blott i Torneå stad och Sverige intet öster om samma elf.

Betraktar man Finnarnes ställning inom det svenska samhället, så visar sig att deras rättmätiga anspråk äro så vidt möjligt vara kan, tillgodosedda. Då ingen skilnad finnes mellan deras lefnadsförhållanden och den svenska allmogens, finnes icke heller någon anledning till särskildta stadgar och inrättningar för deras räkning utom blott i afseende på språkets bruk i kyrkan, skolan samt hos domstolar, länsstyrelsen och vid offentliga förrättningar.

Hvad beträffar *gudstjensten* så ega Finnarne i Lappmarkerna att räkna sig till godo bestämmelserna i 1846 års reglemente och gudstjenst hålles på finska språket på sätt som i reglementet är föreskrifvet, i de församlingar, der finsk menighet

finnes[1]). I socknarne nedanför Lappmarken, de hvilkas menighet är öfvervägande finsk, hålles likaledes finsk gudstjenst, dock, så som anmärkt är, omvexlande med svensk i den kyrka (Neder-Torneå), som begagnas af Haparanda stad. — *Folkskolan* är likaledes finsk, hvilket förhållande bestämmer sig sjelf aldenstund ingen folkundervisning på annat språk vore möjlig. Saken är sjelfskrifven och behöfver ej genom särskildt förordning stadgas så snart folkundervisning är påbjuden. Men en svårighet lärer dock vara att tillgången på examinerade lärare, som äro kunnige i finska språket, är knapp. — Vid *domstolar* och hos *länsstyrelsen* har deremot ej kunnat undvikas att det officiella språket är svenskan, dock så att landshöfdingembetet drager försorg derom att till kronans Länsmän endast förordnas personer, som äro kunnige i finska språket. Men vid häradsrätten begagnas tolk[2]).

Detta förhållande, att det allmänna folkspråket icke är officielt språk inom lagskipningen och förvaltningen, men domaren å ena sidan, nämndemännen och parterna å den andra, samt kronofogden och häradskrifvaren i sin umgängelse med allmogen nödgas meddela sig genom tolk, måste medföra mycket stora svårigheter, hvilket också erkändes under de förhandlingar, som hafva egt rum på riksdagen, rörande möjlighet att afhjelpa missförhållandet. Motion väcktes på 1869 års riksdag att kunskap i finska språket borde vara kompetensvilkor eller åtminstone gifva företräde vid tillsättning af embets- och tjenstemän[3]). Andra Kammarens Tillfälliga utskott afstyrkte motionen emedan saken vore af provinsiell beskaffenhet och ansågs kunna genom landstinget beredas samt tarfvade närmare utredning. Men Andra Kammaren beslöt en skrifvelse till K. Maj:t i öfverensstämmelse med motionen[4]). Frågan öfvergick nu till Första Kammaren, som i sin ordning inhemtade utlåtande af ett Tillfälligt utskott, hvilket i hufvudsaken instämde med Andra Kammaren, men med tvänne förändringar, den ena att samma stad-

---

1) Jfr. ofv. p. 145.

2) *Femårsber. 1861—65 p. 4. Berättelser om Folkskolorna i riket 1867—68 af Folkskole-Inspektörerne, Hernösands stift, p. 73. Femårsberättelse 1866—70, p. 20* angående bristen på examinerade skollärare.

3) *Motion n:o 159 i Andra Kammaren.*

4) *Andra K. Prot. T. II. p. 281* och *Tillf. Utsk. Bet. n:o 15.*

gande skulle omfatta äfven lappska språket, den andra att företräde vid befordringar för dem, som egde kunskap i finska och lappska språken, endast skulle gälla under vilkor af jämgod skicklighet med andra sökande[1]. — Detta utlåtande blef af Första Kammaren bifallet[2], hvarefter Andra Kammaren jämkade sitt beslut, så att riksdagens skrifvelse till Kongl. Maj:t kom att innehålla det, som Första Kammarens utskott hade föreslagit. En kunglig kungörelse med bifall till riksdagens begäran blef också genast utfärdad[3].

Härvid må i förbigående anmärkas att, medan riksdagens skrifvelse äfven afsåg lappska språket, blef den samma så styliserad att den endast rörde Norrbottens län ehuru lappska menigheter äfven finnas i Westerbotten, för att icke tala om det mindre antalet Lappar i Jämtlands län. I sjelfva saken vågade riksdagen icke längre gå än att begära företräde bland jämgode sökande för dem, som kände språken. Visserligen uplystes under riksdagens öfverläggningar att mycket stora missbruk vållades genom embetsmännens okunnighet i språket. Riksdagens justitie ombudsman i sin egenskap af riksdagsman i första kammaren intygade att exempel hade inträffat det utslag blifvit af domstol riktigt afkunnade, men af tolken oriktigt öfversatta och parten aldeles narrad[4]. En särskildt svårighet och mycket betänklig är att läkaren och den sjuke icke förstå hvarandras språk. Men svårigheten att afhjelpa dessa missförhållanden är också mycket stor. Ty deras antal, som jämte erforderlig tjenstemannabildning besitta kunskap i finska eller lappska språket, kan i Sverige ej vara talrikt. Vore sådan kunskap ett nödvändigt kompetensvilkor skulle kanske mången gång svårighet upstå att erhålla skicklig man till tjensten. Rättsökande parter torde dock vara mera belåtne med en skicklig domare, som talar svenska, än med en oskicklig, som talar finska eller lappska, och de sjukes vård befinner sig bättre hos en kunnig och erfaren läkare, som talar svenska, än hos en okunnig och oerfaren, men som känner finska språket. Om tolken misstager sig kan skadan

---

1) *Första K. Tillf. Utsk. Bet. n:o 7.*

2) *Första K. T. III. p. 379—380.*

3) *Andra K. Prot. T. IV. p. 297. Underd. skrifv. n:o 56. Förf. Saml. 1869 n:o 27.*

4) *Första K. Prot. T. II. p. 276.*

blifva stor och hvad beträffar läkarevården förefaller det kunna vara osäkert om tolk just alltid kan erhållas, men å andra sidan om misstag begås genom bristande skicklighet hos domaren och andre embetsmän eller hos läkaren kan skadan blifva lika stor. Det missförhållande, som förefinnes, är mycket beklagansvärdt, men också oundvikligt. Längre torde man ej kunna komma för dess afhjelpande än att regeringen och de myndigheter, som ega att tillsätta tjenstemän, i möjligaste måtto bemöda sig att för embeten i dessa orter erhålla personer, som äro kunnige i språket. Detta bemödande bör äfven blifva något underlättadt derigenom att svårigheten för embetsmännen sjelfve är lika stor som för menigheten. Det måste vara ett afgjordt interesse för hvarje man, som vill bekläda en offentlig befattning i dessa orter, att vara kunnig i finska språket. Särskildta åtgärder hafva också blifvit vidtagna för att befordra kunskap i detta språk bland dem, för hvilka samma språk icke är modersmål. Undervisningen vid elementarläroverket i Haparanda har redan från längre tid tillbaka varit meddelad på finska för den finsktalande befolkningens barn, denna befolkning har således åtnjutit hvad billigheten kräfver att deras barn icke nödgats lära ett för dem främmande språk blott för att kunna deltaga i skolans undervisning, men nu har riksdagen (1873) för sin del beslutit att undervisning i finska språket skall meddelas vid det nyss nämnda elementarläroverket i Haparanda. En lärare utöfver det eljest erforderliga antalet skall för denna orsak finnas vid Haparanda läroverk[1]). Detta beslut måste afse att finska språket skall icke blott vara skolspråk för de lärjungar, som ej förstå svenskan, men finska språket skall också ingå bland läroämnena i skolan äfven för de lärjungar, hvilka hafva svenskan till modersmål. Får denna anordning bära sin frukt, torde någon svårighet icke möta att erhålla embetsmän, kunnige i finskan, nämligen så vida embetsmannen sjelf är upfödd i orten och har begagnat Haparanda skola. Men för personer, som äro komne från andra landsorter och söka anställning i denna del af Norrbotten, qvarstår svårigheten oförminskad. Den gäller öfver hufvud sådane embetsmän som domare, kronofogdar, häradskrifvare, jägeribetjening, läkare, landtmätare m. fl.; hvad beträffar prester och skollärare vid folkskolorna är den finska språkkunska-

---

1) *Underd. Skrifv. 1873 n:o 84, p. 10—11.*

pen ett så oundgängligt behof, att dessa befattningar platt icke kunna bestridas af den, som är okunnig i finskan. Och äfven kronans länsmän lära alltid utses bland personer, som känna finska språket[1]). I afseende på folkundervisningen har, såsom här ofvan nämndes, en viss svårighet förefunnits att erhålla erforderligt antal examinerade folkskollärare, men denna svårighet är på väg att afhjelpas. Kongl. Maj:t har fästat riksdagens uppmärksamhet på behofvet af åtskilliga anordningar för folkundervisningen bland Sveriges finska befolkning och ibland annat att ett lärareseminarium för s. k. småskolor bör uprättas för de finska församlingarna. Denna framställning är af riksdagen (1874) besvarad med ett statsanslag af 12000 kronor på ordinarie stat för att befrämja folkundervisningen bland de "i rikets nordligaste trakter bosatte finnar[2]).

I sammanhang härmed må äfven anmärkas att nu mera finnes en i Helsingfors utkommen öfversättning på finska språket af "Lagar och förordningar till tjenst för de svenske undersåtar, som uteslutande tala och läsa finska."

Men med undantag af de oundgängliga svårigheter, som språkens olikhet föranleder, är den finska befolkningen icke utestängd från någon rätt och förmån, som tillhör svenske medborgare. Här möter, nedan om Lappmarkerna, ingen svårighet att tillämpa kommunalförfattningarne och valrätten till andra kammaren. Exempel har förekommit att en ledamot i Norrbottens landsting icke förstod svenska språket, hvarföre tolk måste anlitas[3]).

Slutligen, då talet handlar om nationaliteterna i Sverige, kunde några ord äfven egnas åt *Ziguenare* om blott deras antal vore närmare bekant. Nu inskränker sig kunskapen till en mycket ofullständig beräkning:[4])

Elfsborgs län (Ullasjö socken)	=	27
Wester-Norrland (Sättna)	=	20
Christianstads län (Gladsax)	=	12
Norrbotten (Öfver-Luleå)	=	9
Göteborgs län (Norra Ryr)	=	2
		70

1) Jfr. här ofv. p. 185.
2) *Underd. Skrifv. 1874 n:o 39, p. 24.*
3) *Tidskrift för Sveriges landsting*, andra årgången, p. 24.
4) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870*, T. III. p. 57 not. p. XXXII.

Detta ringa antal lönar knappt mödan att taga i beräkning såsom en egen nationalitet i synnerhet som den nationella härstamningen torde vara något osäker. Men det bör dock anmärkas att ett antal personer, som räknas till Ziguenarstammen, förekomma i Sverige.

Betraktelsen af nationaliteterna i Sverige må afslutas med följande räkning, som visar *procenttalet af de tre verkliga nationaliteter, som i Sverige finnas.* Räkningen angår likväl icke Lapparnes och Finnarnes antal i förhållande till hela svenska folket, men blott fördelningen inom de orter, der de olika folken sammanträffa[1]).

Finnar: a) det nedre landet:		*Lappar:* a) det nedre landet:		*Svenskar:* a) det nedre landet:	
Pajala	= 93 : 04	Öfver-Luleå	= 8 : 87	Neder-Kalix	= 99 : 36
Öfver-Torneå	= 92 : 25	Pajala	= 2 : 26	Öfver-Kalix	= 98 : 96
Neder-Torneå	= 87 : 60	Korpilombolo	= 1 : 73	Öfver-Luleå	= 98 : 87
Korpilombolo	= 87 : 50	Öfver-Kalix	= 0 : 93	Haparanda stad	= 75 : 27
Hietaniemi	= 82 : 36	Neder-Torneå	= 0 : 59	Carl Gustaf	= 17 : 96
Carl Gustaf	= 81 : 62	Carl Gustaf	= 0 : 42	Hietaniemi	= 17 : 64
Haparanda stad	= 24 : 73	Neder-Kalix	= 0 : 39	Neder-Torneå	= 11 : 81
Öfver-Luleå	= 0 : 26			Korpilombolo	= 10 : 77
Neder-Kalix	= 0 : 25			Öfver-Torneå	= 7 : 75
Öfver-Kalix	= 0 : 11			Pajala	= 4 : 70

b) Lappmarkerna:		b) Lappmarkerna:		b) Lappmarkerna:	
Jukkasjärvi	= 61 : 13	Quikkjokk	= 73 : 51	Stensele	= 97 : 33
Gellivare	= 43 : 25	Karesuando	= 68 : 62	Wilhelmina	= 85 : 69
Karesuando	= 10 : 27	Tärna	= 41 : 32	Jokkmokk	= 83 : 99
		Arjepluog	= 38 : 65	Arvidsjaur	= 80 : 19
		Jukkasjärvi	= 35 : 73	Malå	= 78 : 91
		Gellivare	= 28 : 47	Sorsele	= 74 : 72
		Sorsele	= 25 : 28	Arjepluog	= 61 : 35
		Malå	= 21 : 09	Tärna	= 58 : 68
		Arvidsjaur	= 19 : 81	Gellivare	= 28 : 28
		Jokkmokk	= 16 : 01	Quikkjokk	= 26 : 49
		Wilhelmina	= 14 : 31	Karesuando	= 21 : 11
		Stensele	= 2 : 67	Jukkasjärvi	= 3 : 14

Lappar och Svenskar i Jämtland:

Lappar:		*Svenskar:*	
Hotagen	= 23 : 44	Hede	= 86 : 20
Frostviken	= 20 : 35	Undersåker	= 86 : 18
Undersåker	= 13 : 82	Frostviken	= 79 : 65
Hede	= 13 : 80	Hotagen	= 76 : 56

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III. p. XXXII.* I de på denna tabell icke uptagna Lappmarksocknar upgår Lapparnes antal ingenstädes till en procent.

2. Folkmängdens förhållande till landets storlek [1]).

Summan af Sveriges folkmängd, betraktad vid sidan af de stora folken i Europa, är icke stor och blifver ännu mindre om hon betraktas i förhållande till landets storlek. Sveriges folkmängd 4250412 år 1872 framställer sig på följande sätt:

på hvarje svensk qv.mil (3566) med afräkning af insjöarne = 1192,
på hvarje sv. qv.mil (3893) med inberäkning af insjöarne = 1092,
på hvarje geogr. qv.mil (7919) med afräkning af de fyra största insjöarne = 537,
på hvarje geografisk qv.mil (8078) med inberäkning af de fyra största insjöarne [2]) = 526,
på hvarje kilometer carré (444814) med inberäkning af alla insjöar = 9 : 55.

Norge, om landet räknas till 2468 norska och 5719 geogr. qv.mil, samt folkmängden år 1870 till 1741621, skulle då haft på hvarje norsk qv.mil 706 och på hvarje geogr. qv.mil 305 personer.

Danmark med en folknumer 1784741 år 1870 på ett område af vid pass 694 geogr. qv.mil hade 2572 på geogr. qv.-milen, i hvilka summor Færöarnes, Islands, Grönlands och de vestindiska öarnes storlek och folkmängd icke är inberäknad. Med nogaste bestämning skall Danmarks storlek, oberäknadt dessa aflägsnare landsdelar och kolonier, utgöra 693 : 91 geogr. qv.mil [3]).

Finland med en folkmängd 1780177 på 6723 : 48 geogr. qv.mil hade år 1870 ett antal 265 på qv.milen [4]).

---

1) Om den relativa folkmängdens vigt och betydelse. Jfr. Hellstenius: *Studier i jämförande befolkningsstatistik*, p. 26—29.

2) De smärre insjöarne äro naturligtvis också inberäknade. Den allra närmaste bestämningen af Sveriges storlek med iakttagande af bråkdelar finnes upgifven ofvanför p. 6 och i *Sveriges off. Stat. i sammandrag;* Stat. Tidskrift 1874.

3) *Sammendrag af statistiske oplysninger angaaende kongeriget Danmark, udgivet af den statistiske bureau n:o 5*, p. 5. — Norges storlek beräknas med iakttagande af bråkdelar till 2468 : 14 norska eller 5719 : 29 geogr. qv.mil. Broch; Statistisk årbog for Kongeriget Norge, p. 28. — Behm und Wagner räkna Danmarks storlek till 693 : 92 geogr. qv.mil.

4) Ignatius, l. c. p. 212. Jfr. om folkmängden i Finland ofv. p. 114.

Beräknar man, för att fästa jämförelsen vid samma tidpunkt, Sveriges folkmängd år 1870, som då utgjorde 4168525, så blef Sveriges relativa folkmängd vid den tiden 516 på hvarje geogr. qv.mil med inberäkning af insjöarne.

Ordningen mellan de fyra länderna blifver då följande:

Danmark	=	2572
Sverige	=	516
Norge	=	305
Finland	=	265

Sverige står således något högre än Finland och Norge, men betydligt lägre än Danmark. Utsträcker man jämförelsen till öfriga länder i Europa, visar sig att något svagare befolkadt land än Sverige—Norge icke finnes bland Europas stater då man icke kan räkna Finland såsom egen europeisk magt. Hela ordningen är följande:

Europeiska Ryssland med Polen och Finland, på geogr. qv.mil	=	732
Europeiska Turkiet	=	1456
Montenegro	=	1490
Grekland	=	1602
Serbien	=	1676
Spanien [1])	=	1826
Rumänien	=	2048
Portugal [2])	=	2460
Danmark	=	2572
Österrike—Ungern [3])	=	3168
Schweitz [4])	=	3548
Frankrike	=	3761
Tyska riket	=	4182
Luxemburg	=	4204
Italien [5])	=	4986
Stor-Britannien [6])	=	5530
Nederländerna	=	6161
Belgien	=	9511
Ön Malta [7])	=	22355

---

1) Med inberäkning af Gibraltar och republiken Andorra.

2) Oberäknadt Azoriska öarne.

3) Med inberäkning af det lilla furstendömet Liechtenstein.

4) Oberäknadt Bodensjöns areal.

5) Med inberäkning af furstendömet Monaco och republiken San Marino.

6) Oberäknadt Helgoland, Malta och Gibraltar.

7) Ön Malta är visst icke någon egen stat, men finnes dock särskildt uptagen på tabellen hos Behm und Wagner.

Betraktar man Sverige och Norge såsom en politisk enhet med sammanräknad storlek, 13798 : 143 geogr. qv.mil[1]), och folkmängd år 1870, som var 5910146, så upkommer ett antal 428 på geogr. qv.mil.

Vid jämförelsen mellan Sveriges och Norges storlek samt andra länders, intog Sverige—Norge ett mycket högt rum, det andra i ordningen[2]); jämförelsen mellan folkmängdens antal anvisade deremot åt Sverige—Norge ett bland de lägre rummen[3]) och i afseende på folkmägdens förhållande till landets storlek befinna vi oss på sista platsen[4]).

---

1) Denna siffra är här ofv. p. 6 upgifven litet olika med den summa, som vid närmare efterräkning har befunnits vara den nogast riktiga. För de öfriga länderna är förteckningen öfver de relativa folkmängderna hemtade ur BEHM und WAGNER, Die Bevölkerung de Erde, som finnes i PETERMANNS Mittheilungen, Ergänzungsheft n:o 35. Ett undantag är gjordt för Ryssland och Finland. Hos Behm und Wagner är nämligen Finland räknadt såsom särskildt land och med annan arealsiffra än som här ofvan är begagnad efter upgift hos IGNATIUS, Statistisk Handbok för Finland, p. 212, hvarjämte också Behm und Wagner hafva begagnat 1871 års folkmängdsiffra angående Finland. Men då nu 1870 års folkmängdsiffra här ofvan är begagnad vid förekommande jämförelser och likaledes den hos Ignatius förekommande arealberäkningen, hafva också samma siffror blifvit använda vid sammanräkningen af Finland med Ryssland. På detta sätt räknad skall europeiska Rysslands relativa folkmängd med inberäkning af Finland blifva vid pass 732. Den relativa folkmängden i europeiska Ryssland, oberäknadt Finland, är hos Behm und Wagner upgifven till 766. — Jfr om de relativa folkmängderne HELLSTENIUS l. c. p. 31—32.

2) Ofv. p. 6.

3) Ofv. p. 115—116.

4) Ländernas storlek och folkmängd upgifves hos BEHM und WAGNER på följande sätt med storleken beräknad i geogr. qv.mil:

Storlek:		*Folkmängd:*	
Belgien	= 534 : 94	Serbien	= 1325437
Nederländerna	= 596 : 41	Grekland	= 1457894
Danmark	= 693 : 92	Danmark	= 1784741
Schweiz	= 748 : 98	Schweiz	= 2669147
Serbien	= 791	Nederländerna	= 3674402
Grekland	= 910 : 28	Portugal	= 3990570
Portugal	= 1622 : 78	Rumenien	= 4500000
Rumenien	= 2197	Belgien	= 5087105
Kon. riket Italien	= 5375 : 9	Sverige—Norge	= 5992033
Stor-Britannien	= 5719 : 83	Europeiska Turkiet	= 9791582
Europeiska Turkiet	= 6723 : 9	Spanien	= 16551647

Vi utgöra således ett jämförelsevis litet folk, men vi ega ett stort land. Motsatsen mellan den svaga folkmängden och landets stora utsträckning öpnar blicken för vigtiga förhållanden. Folkmängdens vigt och betydelse måste bero icke blott på antalet, men äfven på fördelningen antingen det antal, som finnes, är samladt inom trånga gränser eller utspridt öfver en vidsträckt yta. Pressade man till hopa svenska folket inom en rymd af några hundrade qvadratmil — större rum behöfdes icke om landet vore ovanligt fruktbart och rikt — så skulle vårt lif i flera afseenden blifva ett annat än det nu är, ovisst om bättre eller sämre, men dock alltid ett annat. Der en gles befolkning

Storlek:			*Folkmängd:*		
Spanien	=	9076 : 22	Kon. riket Italien	=	26801154
Frankrike	=	9599 : 44	Stor Britannien	=	31800000
Tyska riket	=	9818 : 05	Österrike—Ungern	=	35904435
Österrike—Ungern	=	11333 : 31	Frankrike	=	36102921
Sverige—Norge	=	13829 : 77	Tyska riket	=	41060695
Europ. Ryssland med Polen och Finland	=	97210 : 7	Europeiska Ryssland med Polen och Finland	=	71174198

Till dessa de egentliga europeiska magterna med inbegrepp af de halfsuveräna länderna Rumenien och Serbien tillkomma följande mycket små stater och landsdelar som finnas i Europa jämte den aflägsna ön Island:

Storlek:			*Folkmängd:*		
ön Helgoland	=	0 : 01	ön Helgoland	=	1912
Gibraltar	=	0 : 09	furstendömet Monaco	=	3127
furstendömet Monaco	=	0 : 27	republ. San Marino	=	7303
republ. San Marino	=	1 : 04	furstendömet Liechtenstein	=	8320
furstendömet Liechtenstein	=	3 : 2	Færöarne	=	9992
ön Malta	=	6 : 71	republiken Andorra	=	12000
republiken Andorra	=	7	Gibraltar	=	25216
Bodensjöns areal	=	9 : 79	Island	=	69763
Færöarne	=	24	Montenegro	=	120000
Azoriska öarne	=	46 : 87	ön Malta	=	150000
hertigd. Luxemburg	=	46 : 99	hertigd. Luxemburg	=	197528
Montenegro	=	80 : 4	Azoriska öarne	=	258933
Island	=	1870	Hela Europa	=	300532055
Hela Eur. geog. qv.mil	=	178878 : 80			

Obs. I denna tabell hos Behm und Wagner är Sveriges folkmängd beräknad för 1872 hvadan följer att Sverige—Norges blifver något större än då man räknar, såsom här ofvan har skett, bägge ländernas folkmängd för samma år 1870. Likaså är Norges areal och Finlands både areal och folkmängd annorlunda beräknade än enligt här ofvan begagnade upgifter.

bebor ett vidsträckt land, måste alla förbindelser blifva försvårade så väl för den materiella rörelsen som för ideernas lif. Ett rörligare utbyte befordras genom folkmassans sammanträngning, hvaremot också öfverbefolkning kan upstå der rummet är trangt. Vår belägenhet i det att vi äro utspridda på en yta, som vårt antal ej förmår upfylla, hafver det med sig att vi drifvas ut mot periferien, men sakna en stark, sammanhållande medelpunkt. För ett folk, som icke är särdeles talrikt, måste det vara en vigtig omsorg att samla krafterna och icke sprida dem altför vidt omkring. En klok hushållare, när han icke har mycket att hushålla med, samlar sina bitar och begränsar sin verksamhet, det händer honom eljest att han får litet af hvarje, men intet helt. Denna fara är hotande för oss derföre att vår belägenhet nödgar oss att sprida våra krafter öfver en vidsträckt rymd. Med det samma är oss en upgift anvisad att sammantränga verksamheten på det att krafterna ej må söndersplittras i små bitar här och hvar i vinklar och vrar. En medelpunkt, en hufvudstad kan blifva allt för stark, kan lägga tryckande band, men för den faran äro vi ej blottstälde, en så stark medelpunkt, en så mägtig hufvudstad hafva vi ingen utsigt att få. Snarare behöfva vi en starkare än den vi ega.

Man jämföre i detta afseende Sverige med Danmark, det senare med sin stora hufvudstad, der lifvet och bildningen så i stat som vetenskap är sammanträngdt, och Sverige åter med en mycket mindre hufvudstad och som hvarken i handel och näringarnes arbeten eller i vetenskap och konst utgör en så mägtig föreningspunkt för hela landet som Köpenhamn i Danmark. Hurudan lifvets ande blifver hos danska folket beror hufvudsakligen derpå hurudan anden är, som lifvar Köpenhamn. Onekligen kan ett sådant förhållande medföra en verklig fara, landet kan blifva altför mycket undergifvet under hufvudstaden, men å andra sidan ligger hos en stor hufvudstad en motvigt mot den tjocka provinsialismen, hvilken trifves ganska godt tillsammans med åtskilligt, som är dåligt, medan han saknar den friare och ljusare upfattning af saker och förhållanden, hvilken lättare erhålles i de stora städerna och motverkar det dåliga, som äfven der finnes. Det är sannolikt att den starkt sammanhållande medelpunkten, som Danmark eger i sin hufvudstad, har väsendtligen bidragit att gifva hållning åt hela danska staten i de skakande prof, som denna stat under de sista trettio åren har genomgått.

---

3. Folkmängdens fördelning på särskildta delar af landet.

Betraktelsen af folkmängden i ett land blifver föga uplysande, så länge man icke låter samma betraktelse utsträckas till skiljaktigheterna i olika delar af landet. Folkmängdens ringhet i det hela hindrar icke att ju den samma kan vara ganska betydlig i vissa landsdelar. Och ju vidsträcktare hela omkretsen är desto större kan olikheten blifva mellan de särskildta delarne.

En sådan betraktelse i afseende på Sverige kan gerna begynna med den bekanta fördelningen i de tre stora hufvuddelarne, Svealand, Götaland och Norrland. Denna indelning har väl ingen annan betydelse än att i dagligt språkbruk dessa namn beteckna vissa hufvudstycken af landet, men delningen är grundad på naturliga förhållanden, der finnes en bestämd geografisk och historisk skilnad mellan dessa landsdelar.

Låter man betraktelsen begynna söder ifrån och således först omfatta *Götaland* under hvilket namn då skulle inbegripas Skåne, Blekinge, Halland, Bohus län, Dalsland, Småland, Westergötland, Östergötland samt öarne Gotland och Öland, så har man under samma namn innefattat allt landet söder om Kolmården, Tylö skog och Tiveden samt omkring de stora sjöarne Wenern och Wettern med undantag af dessa sjöars norra kustland. De båda sjöarne samt skogsbygderna, som nämndes, bilda den naturliga gränsen mellan de sydligare delarne af Sverige och den gamla Upsveabygden, Mälardalen med angränsande landskap[1]). Af Göta rikets gränser omslutas de ymniga slättbygderna i Skåne samt Falbygden i Westergötland, så ock Östgötaslätten, men dit höra äfven Westergötlands och Smålands bergländer, dit hörer Holaveds skog och hela södra Östergötlands skogsbygd samt Tivedens, Tylö-skogens och Kolmårdens södra sida. Der utbreda sig flodernas områden från Smålands och Westergötlands höjder, sänkande sig genom Kalmar län, Blekinge och Halland. Der ligga det Bohusländska skärgårdslandet, kustländerna vid Wenern och Wettern samt Sveriges kustland från Svinesund till kullen vid Kattegat, från Kullen till Falsterbo ref genom Öresund, från Falsterbo ref ända till Bråviken vid Östersjön. Och derutanför ligga de båda öarne,

---

1) Jfr. ofv. p. 93 om Sveriges kultur under olika klimatbälten.

Öland, utbredande sig utmed kusten af Småland, och Gotland midt i öpna hafvet. Hela detta land innesluter så många omvexlande naturförhallanden att det icke kan sägas utgöra någon geografisk enhet inom sig sjelf, men i förhallande till landet norr om vattnen och skogarne kan Göta land betraktas såsom en egen genom naturliga gränsskilnader afdelad landsdel. — Storleken är 806 : 4004 sv. qv.mil = 1673 : 274 geogr. qv.mil = 92128 : 83 kil. carrés, med en folkmängd år 1872 af 2463326 personer, som gör 3055 på sv. qv.mil och 1472 på geogr. qv.mil samt 26 : 74 på kil. c.

Går man vidare till den landsdel, som kallas *Svea* land och inbegriper de fordomdags s. k. Folkländerna med dertill gränsande landskap, d. v. s. hela Upland med Roslagen, Södermanland med Södertörn, Westmanland, Nerike och slutligen de aflägsnare länderna, som med tiden, då odlingen utbredde sig, upvexte till egna landskap, Wermland, Dalarne, Gestrikland och Helsingland, så träflas der på ett område af 878 : 517 sv. eller 1822 : 916 geogr. qv.mil = 100367 : 93 kilom. carr. en folkmängd af 1401125 personer, d. ä. 1595 på hvarje svensk och 769 på hvarje geogr. qv.mil = 13 : 96 på kil. carré. I denna folkmängdsiffra är Sveriges hufvudstad inbegripen och för öfrigt angår samma siffra öfver hufvud hela Mälardalen med Hjelmarens område samt norra kustlandet vid Wenern och Wettern och Östersjökusten norr om Braviken samt utmed Ålands haf och början af Botniska viken. Inom detta omrade träffas de stora bergverksländerna i mellersta Sverige; en del af landet i Dalarne, Wermland och Helsingland befinner sig på öfvergång till Norrlands natur[1]).

Den tredje hufvuddelen, *Norrland*, omfattar det stora land, som utgör största delen af fjellryggens afsänkning ned till Botniska viken och sträcker sig söder ut till gränsen af Helsingland och Dalarne, norr ut upp till Kilpisjaur, der Sveriges rike slutar. Hit höra Medelpad, Ångermanland, Herjeadalen, Jämtland, Westerbotten och Norrbotten samt Lappland. Pa detta omrade räknas en folkmängd 385961 inom en omkrets

---

1) Man finner stundom Wermland räknadt till Götaland samt Gestrikland och Helsingland till Norrland. Orsaken, hvarföre så icke har skett i denna räkning, skall i en framdeles tillämnad del af detta arbete adagaläggas.

af 2131 : 7 svenska eller 4423 : 254 geogr. qv.mil = 243540 : 32 kil. carr. d. ä. 181 på hvarje svensk och 87 på hvarje geogr. qv.mil = 1 : 58 på hvarje kil. carré.

Sammanställningen blifver följande:

a) Områden:	Svenska qv.mil	Geogr. qv.mil	Kilom. carrés
Norrland	2131 : 7	4423 : 254	243540 : 32
Svea land	878 : 517	1822 : 916	100367 : 93
Göta land	806 : 4004	1673 : 274	92128 : 83
De fyra sjöarne, Wenern, Wettern, Mälaren, Hjelmaren .	76 : 824	159 : 409	8776 : 92
	3893 : 4414	8078 : 853	444814 : 00

b) Folkmängd:	Hela summan	På Sv. qv.m.	På geogr. qv.m.	På kil. carré
Göta land	2463326=57 : 96 %	3055	1472	26 : 74
Svea land	1401125=32 : 96	1595	769	13 : 96
Norrland	385961= 9 : 08	181	87	1 : 58
	4250412			

Af dessa siffror visar sig att folkmängden i förhållande till landets storlek stiger i Svea land och ännu mycket mera i Göta land långt öfver den allmänna siffran för Sverige öfver hufvud, men sjunker i Norrland mycket djupt under denna siffra. De stora obygderna i det inre af Norrland och i synnerhet de vidsträckta Lappmarkerna äro således orsaker att den allmänna folkmängdsiffran för Sverige blifver så låg. De öfriga landsdelarnes relativa folknumer upnår väl icke likhet med de starkt befolkade länderna i Europa, men Göta land öfverstiger dock ganska betydligt den siffra, som betecknar den relativa folknumern i Europeiska Ryssland öfver hufvud, hvilket icke hindrar att åtskilliga ryska guvernementer finnas med tätare folkmängd än Göta lands [1]).

Sins emellan betraktade visa sig folkmängdens siffror sådana att mer än hälften af Sveriges folk bor i Göta land, icke fullt $^1/_3$ i Svea land och inemot $^1/_{11}$ i Norrland. Hvarken Göta eller Svea land upnår $^1/_4$ af landets område, men Norrland omfattar öfver hälften af Sveriges rike.

1) På den hos Behm und Wagner, l. c. p. 33, förekommande tabell finnas 18 guvernementer i Europeiska Ryssland, som öfverstiga Göta land i relativ folkmängd, oberäknadt Polen, hvars samtliga guvernementer öfverstiga Göta land, men 34 guvernementer i Europeiska Ryssland hafva lägre relativ folknumer än Göta land; 15 guvernementer i Europeiska Ryssland hafva svagare relativ befolkning än Svea land. Jfr. för öfrigt tab. här ofvan p. 191 o. f.

Låter man vidare betraktelsen öfvergå från de stora hufvuddelarne till de särskildta landskapen eller. rättare sagdt, länen, visar sig följande ordning: [1])

a) *De svenska länens ordning efter storlek:*

		Svenska qv.mil	Geogr. qv.mil	Kilometres carrés
Norrbotten	=	931	1931 : 812	106363 : 96
Westerbotten	=	541	1122 : 571	61807 : 63
Jämtlands län	=	444	921 : 296	50725 : 66
Kopparbergs län	=	254 : 798	528 : 704	29109 : 90
Westernorrlands län	=	215 : 7	447 : 575	24643 : 07
Gefleborgs län	=	169 : 2	351 : 089	19330 : 59
Wermland	=	147 : 804	306 : 692	16886 : 16
Elfsborgs län	=	112 : 1713	232 : 754	12815 : 24
Kalmar län	=	100 : 776	209 : 109	11513 : 36
Jönköpings län	=	97 : 476	202 : 262	11136 : 34
Östergötland	=	93 : 967	194 : 981	10735 : 45
Kronobergs län	=	87 : 0847	180 : 700	9949 : 17
Örebro län	=	79 : 4	164 : 754	9071 : 21
Skaraborgs län	=	75 : 03	155 : 687	8571 : 95
Stockholms stad och län	=	64 : 840	134 : 542	7407 : 78
Södermanland	=	59 : 020	122 : 466	6742 : 86
Westmanlands län	=	57 : 784	119 : 902	6601 : 65
Christianstads län	=	56 : 8314	117 : 925	6492 : 82
Upsala län	=	45 : 671	94 : 767	5217 : 78
Göteborgs o. Bohus län	=	44 : 2620	91 : 843	5056 : 80
Halland	=	43 : 0592	89 : 347	4919 : 38
Malmöhus län	=	41 : 8707	86 : 882	4783 : 60
Gotland	=	27 : 483	57 : 027	3139 : 85
Blekinge	=	26 : 3891	54 : 757	3014 : 87
Sjöarne:				
Wenern	=	45 : 648	94 : 719	5215 : 15
Wettern	=	16 : 220	33 : 656	1853 : 09
Mälaren	=	10 : 708	22 : 219	1223 : 36
Hjelmaren	=	4 : 248	8 : 815	485 : 32
		3893 : 4414	8078 : 853	444814 : 00

I ofvanstående arealupgifter äro innanvattnen inberäknade med undantag af de stora sjöarne, hvilkas omkrets är särskildt upgifven. Dessa sjöar äro så belägna att de icke kunna sägas tillhöra något visst landskap och måste derföre i alla händelser

1) För dessa och näst följande uträkningar ligga tabellerna i *Statistisk Tidskrift häft. 38 årg. 1874 n:o 1 p. 2, 3* till grund. Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat. 1872 Tab. n:o 1* och *Off. Stat. K. Maj:ts Bef. hafv. Femårsberättelser 1866—70. Sammandrag* p. 3—4.

lemnas utanför beräkningen af de särskildta länens områden. Sammanräknar man med de fyra stora sjöarne äfven hela den sjöareal, som för öfrigt upkommer genom Sveriges ymniga förråd på insjöar, blifver skilnaden mellan provinsernas hela område och det egentliga landet, fastland och öar, ganska betydlig. *Insjöarnes* storlek är på följande sätt upgifven i de särskildta länen, beräknad i svenska qvadratmil:

Norrbotten	= 60	Stockh. stad och län	= 3 : 232
Jämtlands län	= 36	Westmanland	= 2 : 836
Westerbotten	= 25	Gotland	= 2 : 424
Kopparbergs län	= 17 : 117	Upsala län	= 1 : 186
Wermland	= 14 : 392	Christianstads län	= 1 : 9909
Gefleborgs län	= 14 : 2	Göteborgs län	= 1 : 3276
Westernorrland	= 12 : 0	Halland	= 1 : 3114
Jönköpings län	= 9 : 199	Blekinge	= 1 : 0418
Östergötland	= 8 : 915	Malmöhus län	= 0 : 8813
Kronobergs län	= 8 : 8341	Dessutom:	
Elfsborgs län	= 7 : 9022	Wenern	= 45 : 648
Örebro län	= 7 : 0	Wettern	= 16 : 220
Södermanland	= 5 : 002	Mälaren	= 10 : 708
Kalmar län	= 4 : 900	Hjelmaren	= 4 : 248
Skaraborgs län	= 3 : 56	Svenska qv.mil	= 327 : 0763

Borträknar man nu hela denna sjöareal och inskränker betraktelsen till *fastland och öar*, så finner man länens områden förminskade till följande belopp i svenska qv.mil:

Norrbotten	= 871	Stockh. stad och län	= 61 : 608
Westerbotten	= 516	Södermanland	= 54 : 018
Jämtlands län	= 408	Westmanland	= 54 : 948
Kopparbergs län	= 237 : 681	Christianstads län	= 54 : 8405
Westernorrland	= 203 : 7	Upsala län	= 44 : 485
Gefleborgs län	= 155 : 0	Göteb. och Bohus län	= 42 : 9344
Wermland	= 133 : 412	Halland	= 41 : 7478
Elfsborgs län	= 104 : 2691	Malmöhus län	= 40 : 9894
Kalmar län	= 95 : 876	Gotland	= 25 : 059
Jönköpings län	= 88 : 277	Blekinge	= 25 : 3473
Östergötland	= 85 : 052		= 3566 : 3651
Kronobergs län	= 78 : 2506		
Örebro län	= 72 : 4	Sjöareal	= 327 : 0763
Skaraborgs län	= 71 : 47		= 3893 : 4414

b) *De svenska länens ordning efter folkmängd:*

Malmöhus län	= 322171	Skaraborgs län	= 247729
Elfsborgs län	= 282339	Göteborgs och Bohus län	= 236899
Wermland	= 263056	Kalmar län	= 235482
Östergötland	= 260140	Christianstads län	= 225426

Jönköpings län	=	181788	Halland	=	128871
Kopparbergs län	=	178881	Blekinge	=	127877
Örebro län	=	171869	Westmanlands län	=	117490
Kronobergs län	=	160365	Upsala län	=	101980
Gefleborgs län	=	153784	Westerbotten	=	94628
Stockholms stad	=	143735	Norrbotten	=	78659
Westernorrlands län	=	140168	Jämtlands län	=	72506
Södermanland	=	137845	Gotland	=	54239
Stockholms län	=	132485			4250412

Sammanställer man folkmängderna med de särskildta länens ytvidd så erhåller man en helt annan ordning, såsom visar sig af följande öfversigt·

På svenska qv.mil oberäknadt insjöarne:			På geografisk qv.mil inberäknade insjöarne med undantag af de fyra här ofvan namngifna stora sjöarne:		
Malmöhus län	=	7858	Malmöhus län	=	3708
Göteborgs och Bohus län	=	5543	Göteborgs och Bohus län	=	2579
Blekinge	=	5035	Blekinge	=	2335
Stockholms stad och län	=	4484	Stockholms stad och län	=	2053
Christianstads län	=	4114	Christianstads län	=	1912
Skaraborgs län	=	3470	Skaraborgs län	=	1591
Halland	=	3090	Halland	=	1442
Östergötland	=	3057	Östergötland	=	1334
Elfsborgs län	=	2707	Elfsborgs län	=	1213
Södermanland	=	2553	Södermanland	=	1126
Kalmar län	=	2455	Kalmar län	=	1126
Örebro län	=	2374	Upsala län	=	1076
Upsala län	=	2292	Örebro län	=	1043
Gotland	=	2161	Westmanlands län	=	980
Westmanland	=	2140	Gotland	=	951
Jönköpings län	=	2059	Jönköpings län	=	899
Kronobergs län	=	2048	Kronobergs län	=	887
Wermland	=	1972	Wermland	=	858
Gefleborgs län	=	992	Gefleborgs län	=	438
Kopparbergs län	=	753	Kopparbergs län	=	338
Westernorrland	=	688	Westernorrlands län	=	313
Westerbotten	=	183	Westerbotten	=	84
Jämtland	=	178	Jämtlands län	=	79
Norrbotten	=	90	Norrbotten	=	41
Sveriges rike öfver hufvud	=	1192	Sveriges rike	=	537 [1])

1) Inberäkningen af de mindre sjöarnes arealer föranleder att länens ordningsföljd icke blifver aldeles den samma i denna tabell öfver folkmängden på geografisk qv.mil som i tabellen öfver folkmängden på svensk qv.mil, hvilken är utförd med afräkning af sjöarealerna. Örebro och Upsala län samt Westmanlands län och Gotland befinna sig i olika förhallande till hvarandra på den ena och den andra tabellen.

Betraktar man dessa tabeller och först dem, som innehålla länens ordning efter *storleken*, så visa sig mycket stora olikheter mellan de särskildta länen. Första rummet intages af Norrbotten (931 svenska qv.mil med inberäkning af insjöar), det andra af Westerbotten (541), det tredje af Jämtland (444), det fjerde af Kopparbergs län (254 : 798), det femte af Westernorrland (215 : 7), således fem län, hvart och ett med mera än 200 sv. qv.mils omkrets och det största bland dem, Norrbotten, stiger till öfver 900. Sådana områden, så länge man bortser från folkmängdens förhållanden, påminna mera om konungariken än om provinser. Förvandlar man måttet från svenska till geografiska qv.mil och sammanställer de fem svenska länen med Europas stater, så visar sig att åtta konungariken finnas i Europa och Schweiziska förbundet dessutom, som äro mindre än Norrbottens län, nämligen: [1])

Norrbotten	=	1931 : 812	Sachsen	=	272 ; 227
			Würtemberg	=	354 : 207
			Belgien	=	534 : 94
			Holland	=	596 : 41
			Danmark	=	693 : 92
			Schweiz	=	748 : 98
			Grekland	=	910 : 28
			Bayern	=	1377 : 759
			Portugal	=	1622 : 78

Westerbotten (1122 : 571 geogr. qv.mil) upnår icke Bayern och Portugal, men öfverstiger alla de öfriga länderna, som nämndes. Det samma gäller om Jämtlands län (921 : 296). Kopparbergs län (528 : 704) är större än Sachsen och Würtemberg och samma förhållande eger rum med Westernorrland (447 : 575). Sammanräknar man dessa fem de största länen, så upkommer en summa, som upgår till $^3/_5$ af Sveriges rike. Sinsemellan äro de fem länen mycket olika, Norrbotten är betydligt större än Westerbotten och mer än dubbelt större än Jämtlands län, som är det tredje i ordningen.

Vidare träffas fyra län med öfver 100 svenska qv.mil, nämligen Gefleborgs län (169 : 2), Wermland (147 : 804), Elfsborgs län (112 : 1713) samt Kalmar län (100 : 776). De största länen

---

1) Tabellerna hos Behm und Wagner l. c. p. V. öfver Europas länder och p. 11 öfver de tyska staterna.

utanför Norrland äro således de till Norrland gränsande Svea-provinserna. Dalarne, Helsingland med Gestrikland, samt derefter Wermland, hvilka landskap i vissa delar hafva en viss likhet i naturförhållanden med Norrland. Derefter följer det öfver hela södra Westergötland och Dalsland sig utbredande Elfsborgs län samt Kalmar län, som innehåller den långa kuststräckan i östra Småland jämte ön Öland. — Efter dessa följer en rad af nio län med öfver 50 svenska qv.mil. nämligen Jönköpings län (97 : 476), Östergötland (93 : 967), Kronobergs län (87 : 0847), Örebro län (79 : 4), Skaraborgs län (75 : 03), Stockholms län med inberäkning af Stockholms stad (64 : 840), Södermanland (59 : 020), Westmanlands län (57 ; 784) och Christianstads län (56 : 8314). Detta antal, som kan sägas omfatta de medelstora länen, innehåller de öfriga Svea-provinserna med undantag af Upsala län, samt för öfrigt de län, som tillhöra landskapet Småland utom Kalmar län, och likaledes Östergötland samt den del af Westergötland, som icke tillhör Elfsborgs län, slutligen äfven det ena af de båda län, på hvilka landskapet Skåne är fördeladt. — Slutligen följa sex län med mindre än 50 svenska qv.mil nämligen Upsala län (45 : 671), Göteborgs och Bohus län (44 : 2620), Halland (43 : 0592), Malmöhus län (41 : 8707), Gotland (27 : 483) samt Blekinge, (26 : 3891) som är det minsta bland Sveriges län.

Må hända saknar det icke sitt intresse att efterräkna huru stor del af det nuvarande Sverige har allt igenom varit svensk och huru stor den delen är, som under de senare seklerna har blifvit genom eröfring med det öfriga Sverige förenad. Denna räkning låter sig knappt med full noggranhet utföras, ty dertill skulle fordras att känna omkretsen af vissa smärre områden, som i senare tider blifvit tillagda eller frånskilda de ifrågavarande provinserna. Så har inemot hela Ytter-Hogdal socken med Ängersjö kapellförsamling blifvit förlagd från Gefleborgs län och landskapet Helsingland till Jämtlands län och landskapet Herjeådalen och samma Ytter-Hogdal socken har sedermera blifvit i någon liten mon utvidgad medelst en och annan jordlott från Färila socken i Helsingland och Gefleborgs län, men deremot hafva tvänne byar, Granön och Rotnäset, blifvit öfverflyttade från Frostvikens socken i Jämtlands län och landskap till Täsjö socken i Westernorrlands län och landskapet Ångermanland samt likaledes en by Lillånäset förlagd från Frostviken socken i Jämtland till Dorothea

lappmarkförsamling i Åsele Lappmark af Westerbottens län[1]). Genom dessa smärre förändringar hafva landskapet Jämtlands gamla gränser blifvit något rubbade ehuru skilnaden ej kan vara betydlig. Och oafsedt dessa olikheter mellan ländernas storlek i äldre och nyare tider måste äfven från Göteborgs läns areal frånräknas den del af länet, som icke kan anses hafva utgjort någon del af det gamla Bohus län. Denna länsdel består af Göteborgs stads område samt Askims och Säfvedals härader jämte Lundby och Tufve socknar på ön Hisingen[2]). Dessa områden lära kunna beräknas på följande sätt:

Säfvedal	=	2 : 3875
Askim	=	1 : 7285
Lundby och Tufve	=	0 : 397
Göteborgs stad	=	0 : 1932
		4 : 7062 [3])

Om nu denna summa frånräknas från Göteborgs läns ytvidd = 44 : 2620 utgör landskapet Bohus län den återstående delen af länet, som då blifver = 39 : 5558. För öfrigt kan visserligen anmärkas att så väl Jämtland och Herjeådalen som äfven ön Gotland hade fordomdags hört till Sverige och således icke voro aldeles nya för detta land, när de samma genom freden i Brömsebro blefvo med Sverige införlifvade. Men skilsmässan hade då varit så långvarig, att dessa länder med allt skäl kunde räknas såsom ett nytt förvärf. Slutligen bör till eröfrade länder äfven räknas Särna socken i Dalarne, som eröfrades från Norge under kriget 1644—45 och från den tiden tillhör Sverige. Denna socken, belägen uppe i fjellen med stor utsträckning och gles folkmängd, upgifves innehålla 37 : 507 sv. qv.mil[4]) med

1) *Femårsberättelser 1861—65* för Gefleborgs och Jämtlands län p. 1 samt *Off. Stat. Bef. Stat. 1870* häft. II, p. 95, 99, 102.

2) Om Lundby och Tufve socknar såsom från urgammal tid tillhörande Sverige se *Historisk och Statistisk Beskrifning öfver Göteborg* (*Berättelse af kommitterade till undersökning af grunderna för städernas beskattning), p. 1—2 not.* jfr. Styffe: Skandinavien under unionstiden p. 111.

3) Jfr. något afvikande upgifter i *Topografiska och Statistiska Upgifter om Göteborgs och Bohus län*, Stockh. 1859 p. 1. not. samt hos Hahr: Statistisk tablå öfver länens och socknarnes indelningar.

4) Nämligen fastland och öar = 36 : 965
insjöar = 0 : 542
jfr. Hahr. Statistisk tablå öfver länens och socknarnes indelningar.

inberäkning af insjöar. — Dessa nu nämnda landsdelar jämte Skåne, Blekinge och Halland utgöra de eröfrade länderna:

Storleken är:	Skåne	=	98 : 7021
	Halland	=	43 : 0592
	Bohus län	=	39 : 5558
	Gotland	=	27 : 483
	Blekinge	=	26 : 3891
	i södra Sverige	=	235 : 1892
Jämtland och Herjeådalen		=	444
Särna socken i Dalarne		=	37 : 507
			716 : 6962

d. ä. betydligt mera än 1/6 af Sveriges land = 18 : 41 proc.

I dessa landsdelar inrymmes följande folknumer:

Skåne	=	547597
Bohus län[1])	=	152149
Halland	=	128871
Blekinge	=	127877
Gotland	=	54239
i södra Sverige	=	1010733
Jämtland och Herjeådalen	=	72506
Särna socken i Dalarne	=	1309
		1084548

d. ä. litet mera än 1/4 af Sveriges hela folkmängd = 25 : 51 proc.

För öfrigt, om man följer de särskildta länens ordning efter *folkmängd*, träffas största antalet i Malmöhus (322171), som är det enda, hvilket öfverstiger siffran 300000. Derefter följa sju län med öfver 200000, som äro Elfsborgs län (282339), Wermland (263056), Östergötland (260140), Skaraborgs län (247729), Göteborgs län (236899), Kalmar län (235482) samt Christianstads län (225426), alla dessa län belägna i Götaland utom Wermland, hvars ställning är sådan att äfven detta län stundom har blifvit räknadt till Götaland. — Vidare följa tolf länsområden jämte Stockholm stad med öfver 100000 invånare, nämligen Jönköpings län (181788), Kopparbergs län (178881), Örebro län (171869), Kronobergs län (160365), Gefleborgs län

1) Från Göteborgs läns folkmängd (236899) frånräknas

Göteborg stad	=	59329	Tufve socken	=	3337
Askim härad	=	12171	Lundby socken	=	3270
Säfvedal härad	=	6643			84750

(153784), Stockholm stad (143735), Westernorrland (140168), Södermanland (137845), Stockholms län (132485), Halland (128871), Blekinge (127877), Westmanlands län (117490), Upsala län (101980). Bland dessa medelstora län i afseende på folkmängden träffas alla Sveaprovinserna med undantag af Wermland, som hörer till de större, och vidare höra till samma antal de återstående götaprovinserna med undantag af Gotland, men bland länen i Norrland finnes blott ett, som öfverstiger siffran 100000 nämligen Westernorrlands län. Detta län upstiger till större summa än hvart och ett bland sju särskilda län i mellersta och södra Sverige, då man jämte de nyssnämnda Upsala, Westmanlands, Blekinge, Hallands, Stockholms och Södermanlands län äfven räknar Gotland. Stockholms stad intager platsen ofvanför Westernorrlands län, men nedanför Gefleborgs län. Slutligen följa de fyra återstående länen, Westerbotten (94628), Norrbotten (78659), Jämtlands län (72506) samt ön Gotland (54239). — Stockholms stad står högre i folkmängd än hvart och ett bland ett antal elfva län, nämligen Gotland, Jämtlands län, Norrbotten, Westerbotten, Upsala län, Westmanland, Blekinge, Halland, Stockholms län, Södermanland och Westernorrlands län.

De svenska länen äro således mycket olika i folkmängd likasom i storlek. Malmöhus län har nära sex gånger större folkmängd än Gotlands. Det ojämna förhållandet mellan storlek och folkmängd beror på en glesare eller tätare befolkning, som har föranledt den ojämna indelningen. Der boningsplatserna äro belägna nära till hvarandra, folket samladt till en betydlig mängd inom en trängre omkrets, behöfves icke någon betydlig ytvidd för att omsluta en folkmängd tillräckligt stor att utgöra en egen afdelning i afseende på statsförvaltningen, men der de bebodda orterna äro glest belägna, folket utspridt öfver vidsträckta rymder, maste hvarje hufvudafdelning omfatta ett betydligt landområde emedan folkmängden eljest skulle blifva allt för liten att utgöra en egen hufvuddel. Deraf följer att i de mera tätt befolkade landsdelarne blifver länens omkrets mindre, men i de glest befolkade delarne af landet mycket stor. Förhallandet uplyser sig vid *jämförelsen mellan folkmängderna och landets storlek i de särskildta länen* [1].

---

1) Befolkningen på svensk qv.mil är räknad på fastland och öar, således med afdrag af insjöarne, men de i texten nämnda siffrorna för arealen afse hela området, både vatten och land.

Betraktar man då tabellen öfver de svenska länens ordningsföljd i detta afseende, kommer *Malmöhus län* i första rummet. Samma län, som har det största antalet, har också den tätaste befolkningen, men detta län är ett bland de minsta så att endast två län finnas, som äro mindre, nämligen Gotland och Blekinge. Siffran 322171 inom en omkrets af 41 : 8707 svenska eller 86 : 882 geogr. qv.mil d. ä. 7858 på hvarje svensk och 3708 på hvarje geogr. qv.mil utmärker att man i denna afdelning af Sveriges land träffar en folkmängd, som höjer sig till jämbredd med temligen väl befolkade länder. Malmöhus län har inemot lika tät befolkning, som Frankrike (3761) öfver hufvud räknadt, men visserligen finnas många särskildta delar af Frankrike, som hafva tätare befolkning[1]). Ett särskildt interesse kan fästa sig vid jämförelsen mellan Skåne och Danmark så för granskapets skull som derföre att Skåne fordom var en del af danska riket. Jämförelsen utfaller så att Malmöhus län (3708) vida öfverstiger Danmark öfver hufvud (2572), men deremot stadnar Malmöhus län vid en lägre siffra än den närmast belägna provinsen i Danmark, nämligen ön Seeland med Samsöe och Möen. Dessa öar hade år 1870 en folkmängd 637711 på 133 : 30 geogr. qv.mil d. ä. ungefär 4784 på qv.milen[2]). Men nu utgör Malmöhus län blott en del af landskapet Skåne: sammanräknar jag bägge de skånska länen, upkommer en summa 547597 på 204 : 807 geogr. qv.mil d. ä. vid pass 2674 på geogr. qv.m. således litet mera än Danmarks folkmängd öfver hufvud.

Upsöker man det andra i ordningen bland de svenska länen i relativ folkmängd, får man lägga den öfriga delen af Skåne, Christianstads län, aldeles å sido och vända sig till en helt annan landsort nämligen *Göteborgs och Bohus län*, som med 236899 inv. på 44 : 2620 svenska eller 91 : 843 geogr. qv.-mil har 5543 på svensk och 2579 på geogr. qv.m. Skilnaden

1) Tabellen hos BEHM und WAGNER l. c. p. 27—28 utvisar att 33 departementer finnas i Frankrike med tätare befolkning än Malmöhus län, men då hela antalet departementer är 87 finnas 54 departementer med glesare folkmängd än Malmöhus län.

2) Seelands stora folkmängdsumma beror till en stor del på hufvudstaden Köpenhamn jfr. ofv. cit. *Sammendrag af statistiske oplysninger N:o* 5. p. 1—2. Borträknas Köpenhamns folkmängd (181291) återstår ett antal 456420, som gör ungefär 3432 på geogr. qv.m. således något mindre än Malmöhus län.

mellan det första och det andra länet är således mycket betydlig, Göteborgs län är långt ifrån all likhet med Malmöhus län i folkmängd, men stiger dock litet högre än Danmarks rike öfver hufvud. Vill man jämföra Göteborgs och Bohus län med motsvarande delar af det land, hvartill största delen af detta län fordom hörde, får man vända sig icke till Danmark men till Norge och man får då åter igen skilja mellan det verkliga Bohus län och den öfriga delen af Göteborgs län. Staden Göteborg ligger på gammal svensk mark, Askims och Säfvedals härad samt Lundby och Tufve socknar hafva allt igenom varit svenskt land. Det egentliga Bohus län, d. ä. Göteborgs län med afräkning af Göteborgs stad och nyss nämnda landsorter, upgafs här ofvan till 39 : 5558 qv.mil med 152149 invånare, således omkring 3900 på svenska qv.milen. — Jämför man detta förhållande med det, som förefinnes i det angränsande Smaalenenes amt i Norge, så fans der år 1869 en folkmängd 102817 på en ytvidd 34 : 27 norska qv.mil d. ä. vid pass 3000 på qv.-milen. Jämför man åter Bohus län med det på andra sidan om Christianiafjorden belägna Jarlsbergs och Laurvigs amt, så fans der vid samma tid år 1869 en folkmängd 87594 på 18 : 06 norska qv.mil, således vid pass 4850 på qv.milen. Bohus läns relativa folkmängd skulle således blifva större än folkmängden i Smaalenenes amt, men mindre än i Jarlsbergs och Laurvigs amt [1]).

Denna sammanställning utvisar dock endast ett ungefärligt förhallande, ty afseende är icke fästadt vid skilnaden mellan svensk och norsk qvadratmil och folkmängdsummorna angå icke aldeles samma år, men dessa ojämnheter torde icke väsendtligt förändra förhållandet i det hela. — Betraktar man åter Göteborgs och Bohus läns folkmängd i och för sig, så är tydligt att den höga summan i betydligt mått beror af den stora staden Göteborg.

Det tredje länet i ordningen är *Blekinge* med 127877 inv. på 26 : 3891 svenske och 54 : 757 geogr. qv.mil d. ä. 5035 på svensk och 2335 på geogr. qv.mil. Denna provins var fordom dansk, jämför man dess folkmängd med danska förhallanden, så visar sig att Blekinge har betydligt större relativ folkmängd än

---

1) *Norges Off. Stat. Tabeller vedkommende folkemængdens bevægelse i aaret 1869 p. VI* jfr. om arealsiffrorna *Broch. l. c. p. 13, 16.*

Jutland öfver hufvud. som år 1870 hade på 458 : 04 geogr. qv.mil ett antal invånare 788119 d. ä. vid pass 1721 på geogr. qv.mil. Men deremot är Blekinge långt ifrån att upnå danska öarnes folkmängd, summan stadnar icke allenast långt nedan om Seeland, men äfven nedanför Fyen med kringliggande små öar, der folkmängden räknas till 236311 på 61 : 86 qv.m. således vid pass 3820 på geogr. qv.m. Likaså är Blekinge svagare befolkadt än Lolland och Falster, som räkna 90706 invånare på 30 : 11 geogr. qv.mil d. ä. vid pass 3012 på geogr. qv.m., och äfven Bornholm med 31894 invånare på 10 : 60 geogr. qv.m. d. ä. 3009 på geogr. qv.milen.

Näst efter Blekinge följer den del af Sveriges land, som består af *Stockholms län jämte den inom länets omkrets belägna Stockholms stad.* Staden hörer visserligen icke till länet, men är dock i geografiskt afseende dermed sammanbunden och torde i afseende på folkmängdförhållandet böra ingå i gemensam beräkning med det kringliggande landet. Stockholms folkmängd updrifver summan för denna landsdel mycket högt, hvaremot Stockholms län, oberäknadt Stockholms stad, stadnar vid en mycket måttlig siffra. Staden med 143735 och länet med 132485 inv. utgöra tillsamman en summa 276220 på 64 : 840 svenska och 134 : 542 geogr. qv.mil d. ä. 4484 på svenska och 2053 på geogr. qv.m. Stockholms län deremot, oberäknadt staden, hinner ej mycket öfver 2000 på svensk och stadnar nedanför 1000 på geogr. qv.mil (vid pass 2070 på svensk och 988 på geogr. qv.mil då man icke afräknar Stockholms stads areal). Siffrorna utmärka att hufvudstaden är belägen i en för öfrigt temligen svagt befolkad landsdel. Dock visar jämförelsen med öfriga län i mellersta Sverige att denna landsdel, Stockholms län, icke hörer till de svagast befolkade provinserna.

Nästföljande länet är *Christianstads län*, som är betydligt svagare befolkadt än den öfriga delen af Skåne, som utgör Malmöhus län. Folkmängden i Christianstads län stadnar vid 225426 på 56 : 8314 svenska eller 117 : 925 geogr. qv.mil d. ä. 4114 på svenska och 1912 på geogr. qv.milen. Christianstads län upnår således icke 2000 på geogr. milen medan Malmöhus län står högt öfver 3000. Men Christianstads län står dock något högre än det danska landet Jutland.

Med inberäkning, som nyss gjordes, af Stockholms stads folknumer i det omgifvande landområdet får Sverige således fyra

landsdelar, Malmöhus och Göteborgs län samt Blekinge och Stockholms stad med deromkring belägna land, som upstiga till 2000 på geogr. qv.milen. Om man i dessa landsdelar bortser från det inflytande, hvarmed hufvudstaden verkar till att updrifva folkmängdens summa till en hög siffra, äro dessa Sveriges bäst befolkade stycken till allra största delen sådana, som icke från urminnes tid hafva varit svenska. Dock må på samma gång anmärkas att det folkrikaste stället, nämligen Göteborgs stad, utgör ett bland undantagen från det allmänna förhållandet att länderna icke ursprungligen hafva tillhört Sverige.

Fullföljer man räkningen så kommer *Skaraborgs län* i det nästföljande rummet efter Christianstads län med 247729 invånare på 75 : 03 svenska eller 155 : 687 geogr. qv.mil d. ä. 3470 på svenska eller 1591 på geogr. qv.milen. Denna befolkningsumma är visserligen icke stark, hon upnår icke den summa, som betecknar Jutlands relativa folkmängd. Den svagast befolkade delen af Danmarks rike stiger högre i relativ folknummer än den bäst befolkade delen af de landskap, hvilka från urminnes tid hafva utgjort Sveriges rike. Ty detta är dock Skaraborgs län — då man i det öfriga landet lemnar å sido Stockholms stad — och dermed framställer sig åter en anmärkning, att den bäst befolkade delen af det gamla Sverige, då jag begagnar detta namn i motsats mot de från Danmark och Norge eröfrade provinserna, träffas i samma landskap, som utgör den äldsta kulturbygden. Detta torde nämligen kunna sägas om Westergötland ibland de urgamla svenska länderna. Anmärkningen gäller företrädesvis norra delen af detta landskap; den södra, som tillhör Elfsborgs län, stadnar vid en lägre siffra.

Efter Skaraborgs län följer åter en provins, som fordom har varit dansk nämligen *Halland*, med 128871 inv. på 43 : 0592 svenska eller 89 : 347 geogr. qv.mil d. ä. 3090 på svenska och 1442 på geogr. qv.milen, således betydligt lägre än hvar och en bland de danska landsdelarne.

Näst följande län innefattar det stora landskapet *Östergötland* med 260140 inv. på 93 : 967 svenska eller 194 : 981 geogr. qv.mil d. ä. 3057 på svenska och 1334 på geogr. qv.milen. De bäst befolkade delarne af det urgamla svenska landet äro således de båda stora götaländerna, Wester- och Östergötland. Det visade sig nyss att norra Westergötland öfverstiger Östergöt-

land i relativ befolkning. Men näst efter Östergötland följer det andra vestgötalänet, *Elfsborgs län* med Dalsland, som fordom kallades "Dal i Westergötland." Detta län räknar en folkmängd 282339 på 112 : 1713 svenska eller 232 : 754 geogr. qv.-mil d. ä. 2707 på svenska och 1213 på geogr. qv.milen. Summorna för hela landskapet Westergötland med Dal är följande:

Elfsborgs län	=	282339
Skaraborgs län	=	247729
Westgöta delen i Göteborgs län	=	84750
		614818

Landets storlek är:	Elfsborgs län	=	112 : 1713 svenska qv.mil
	Skaraborgs län	=	75 : 03
Westgöta delen af	Göteborgs län	=	4 : 7062
			191 : 9075

således betydligt större både ytvidd och folknumer än i Östergötland, men vill man från detta förhållande draga någon slutsats rörande de båda ländernas ställning i fordna tider, får man ihågkomma att vissa ganska betydliga delar af Småland voro fordomdags mycket nära förbundna med Östergötland[1]).

Efter Wester- och Östergötland följer ett Svealandskap, *Södermanland*, hvilket således är det bäst befolkade bland Svealänderna, då man bortser från hufvudstaden Stockholms folkmängd. Detta det första i ordningen bland Svea rikes landskap är således det nionde bland hela Sveriges provinser eller den tionde, om man sammanräknar Stockholms stad med Stockholms län. Siffrorna för Södermanlands län äro 137845 inv. på 59 : 020 svenska eller 122 : 466 geogr. qv.mil d. ä. 2553 på svenska och 1126 på geogr. qv.milen.

Från Södermanland återvänder betraktelsen till Göta land och stadnar vid *Kalmar län*, hvars folkmängd betecknas med 235482 på 100 : 776 svenska eller 209 : 109 geogr. qv.mil d. ä. 2455 på svenska och 1126 på geogr. qv.milen. Med detta län inträder man i den landsdel, som från gammal tid har burit namnet Småland. Det visar sig nu att den öster ut belägna delen, kustlandet, som utgör Kalmar län, är den bäst befolkade, men dertill gifver då den med denna del af Småland förenade ön Öland sitt bidrag. Ölands storlek uppgifves utgöra

1) SCHLYTER: Om Sveriges fordna indelning i landskap och landskapslagarnes upkomst, p. 9, o. f. 17—18.

11 : 7732 svenska qv.mil med en folkmängd 38023 d. ä. 3229 på svenska qv.milen, således en betydligt tätare befolkning än på fasta landet[1]).

Efter Kalmar län följer i räkningen icke genast de återstående Götaländerna, som äro de öfriga delarne af Småland samt ön Gotland. Ett och annat af Svealänderna höjer sig till större relativ folkmängd än de nyss nämnda Götalands svagast befolkade landsdelar. Det närmaste i ordningen är *Örebro län* med 171869 inv. på 79 : 4 svenska och 164 : 754 geogr. qv.mil d. ä. 2374 på svenska och 1043 på geogr. qv.milen. Dernäst följer *Upsala län* med 101980 inv. på 45 : 671 svenska eller 94 : 767 geogr. qv.mil d. ä. 2292 på svenska och 1076 på geogr. qv.milen. Örebro län är det sista, som upnår summan 1000 på geogr. qv.mil och det trettonde i ordningen då Stockholms stad sammanräknas med Stockholms län, men eljest om blott de egentliga länen räknas, kommer jämt halfva antalet, tolf län, att öfverstiga summan 1000 på geogr. qv.mil. Bland dessa län äro nio belägna i Götaland och omfatta hela denna landsdel med undantag af Jönköpings och Kronobergs län samt ön Gotland. De tre län i Svealand, som upstiga till denna summa, äro Södermanland, Örebro län och Upsala län.

Bland de återstående länen kommer först ön *Gotland* med 54239 inv. på 27 : 483 svenska eller 57 : 027 geogr. qv.mil d. ä. 2161 på svenska och 951 på geogr. qv.milen. Men derefter får räkningen återvända till Svealand och stadna vid *Stockholms län* som, oberäknadt Stockholms stad, innehåller en folkmängd 132485 på en areal af 64 : 840 svenska eller 134 : 542 geogr. qv.mil, då Stockholms stads areal icke är frånräknad. Antalet på svensk qv.mil blifver då 2150 och på geogr. qv.mil 985, hvilken beräkning dock icke är fullt noggrann aldenstund stadens areal ingår i räkningen. Men skilnaden, så stor han än

1) Ölands ytvidd är litet olika upgifven hos Hahr: Statistisk Tablå p. 29 nämligen på följande sätt:

Åkerbo härad	= 2 : 593	Algustrum	= 2 : 064
Slättbo	= 1 : 528	Gräsgård	= 2 : 040
Runsten	= 1 : 613	Borgholm stad	= 0 : 006
Möckleby	= 1 : 860		11 : 704

hvartill kommer insjöarnes areal, som likväl icke hinner till en qv.mil. — I *Femårsberättelsen 1866—70*, p. 4 förekommer en förteckning på alla socknars i Kalmar län areal, summan för socknarne på Öland sammanfaller i det närmaste med här upgifna siffror.

må vara i afseende på folkmängdens absoluta summa, kan i arealberäkningen ej betyda särdeles mycket[1]).

Det följande länet är *Westmanlands län* med 117490 inv. på 57 : 784 svenska eller 119 : 902 geogr. qv.mil, d. ä. 2140 på svenska och 980 på geogr. qv.mil.

Efter Westmanlands län följa de båda återstående delarne af Småland, de svagast befolkade bland Götarikes länder; *Jönköpings län* räknar 181788 inv. på 97 : 476 svenska och 202 : 262 geogr. qv.mil d. ä. 2059 på svensk eller 899 på geogr. qv.mil; *Kronobergs län* har 160365 på 87 : 0847 svenska eller 180 : 700 geogr. qv.mil d. ä. 2048 på svensk och 887 på geogr. qv.mil. Sammanräknar man folkmängden i hela landskapet Småland, så blifva summorna följande:

Kalmar län med afdrag af Öland	=	197459
Jönköpings län	=	181788
Kronobergs län	=	160365
		539612
Landets storlek: Jönköpings län	=	97 : 476
Kalmar län med afdrag af Öland	=	89 : 0028
Kronobergs län	=	87 : 0847
		273 : 5635

Det näst följande länet är *Wermland* med 263056 inv. på 147 : 804 svenska eller 306 : 692 geogr. qv.mil d. ä. 1972 på svensk eller 858 på geogr. qv.mil. Detta län, det adertonde i ordningen, är det sista, som med sin folkmängdsumma öfverstiger den siffra, som betecknar den relativa folkmängden för Sveriges rike öfver hufvud (1192 på svensk och 537 på geogr. qv.mil), Då man finner att icke mindre än aderton län öfverstiga denna siffra och blott sex län stadna nedanför den samma, följer att dessa län med sina stora, folktomma landrymder hufvudsakligen bidraga dertill att Sveriges folkmängdsumma öfver hufvud blifver så ringa. De sex länen äro de största i Sverige, de upptaga hela Norrland samt Dalarne, Helsingland och Gestrikland.

---

1) Enligt den i *Femårsber. 1866—70 p. 1* anförda uträkning skall, sedan nu mera Kongl. Djurgården räknas till staden, Stockholms areal upptaga 24898 qv.ref land och vatten inberäknadt, men i *Off. Stat. Bef. Stat. 1868*, p. 2 säges att Djurgårdens norra gräns ännu "synes vara obestämd."

Siffran sjunker mycket hastigt från 1972 på svensk qvadratmil i Wermland till 992 i *Gefleborgs län*. Antalet invånare i detta län är 153784 på 169 : 2 svenska eller 351 : 089 geogr. qv.mil, d. ä. 992 på svenska och 438 på geogr. qv.mil. — Derefter återstår endast en af Sveaprovinserna, *Kopparbergs län* med 178881 på 254 : 798 svenska eller 528 : 704 geogr. qv.mil d. ä. 753 på svensk och 338 på geogr. qv.mil.

Sist följa nu de fyra norrländska länen, bland hvilka *Westernorrlands* stiger betydligt högre än de öfriga, men stadnar likväl vid en summa 140168 på 215 : 7 svenska eller 447 : 575 geogr. qv.mil d. ä. 688 på svenska eller 313 på geogr. qv.-milen. Summan är låg, men dock mycket högre än i *Westerbotten*, som är det andra i ordningen bland de norrländska länen med 94628 inv. på 541 svenska eller 1122 : 571 geogr. qv.m. d. ä. 183 på svenska och 84 på geogr. qv.milen. *Jämtlands län* står obetydligt lägre med 72506 inv. på 444 svenska eller 921 : 296 geogr. qv.mil d. ä. 178 på svenska eller 79 på geografiska qv.milen. Men äfven denna siffra är hög i jämförelse med *Norrbotten*, som på 931 svenska eller 1931 : 812 geogr. qv.mil blott räknar 78659 inv. d. ä. 90 på svenska och 41 på geogr. qv.milen. Det största länet är det svagaste i relativ folkmängd.

Vill man jämföra dessa svagt befolkade landsdelar i Sverige med motsvarande i grannländerna, Norge och Finland, så visar sig att Söndre Throndhiems amt i Norge hade år 1869 en folkmängd 111679 på 145 : 22 norska qv.mil d. ä. 769 på hvarje norsk qv.mil således något mera än Westernorrland och mycket mera än det öfriga Norrland. Nordre Throndhiems amt hade 82808 inv. på 178 : 7 norska qv.mil d. ä. 463 på norska qv.-milen således betydligt mindre än Westernorrland, men betydligt mera än det öfriga Norrland. Nordlandens amt hade 92372 inv. på 296 : 5 norska qv.mil, d. ä. 312 på norsk qv.mil således betydligt mera än de svenska gränsprovinserna. Äfven Tromsö amt med 47388 inv. på 178 norska qv.m. d. ä. 266 på norska qv.mil steg högre än Westerbotten, Jämtlands län och Norrbotten. — Blott Finmarkens amt med 21983 inv. på 340 : 8 norska d. ä. 64 på norsk qv.mil, står lägre än något bland de svenska länen. Dessa de nordligaste delarne af Norge äro således något mindre glest befolkade än det svenska Norrland med dess Lappmarker, detta dock med undantag af den allra nord-

ligaste delen af Norge, Finmarken[1]). — Uleåborgs län, det nordligast belägna i Finland[2]), hade år 1870 en folkmängd 179161 på 3027 : 60 geografiska qv.mil d. ä. 59 på geogr. qv.mil således något mera än Norrbotten, som hade 41.

Hela räkningen öfver de svenska länen visar en mycket ojämn befolkning. Siffran stiger och faller mellan 7858 och 90 på svensk samt mellan 3708 och 41 på geogr. qv.mil. De yttersta motsatserna sammanträffa med skilnaden mellan den yttersta södern och den yttersta norden, Malmöhus län och Norrbotten. Det vore dock ett misstag om man föreställde sig de glest befolkade landsdelarne så folktoma, som de allmänna siffrorna synas antyda. Dessa landsdelar äro så vidsträckta att der finnas tillfällen för stora olikheter mellan särskildta delar af hvarje provins. Man kan i dessa länder träffa en ganska tät befolkning i vissa trakter, men deremellan stora obygder. Men så ojämn är befolkningen att t. ex. Malmöhus län, som är mer än 22 gånger mindre än Norrbotten, har mer än fyra gånger större folkmängd.

Jämförd med befolkningen i andra länder visar sig antalets ringhet; vi hafva tre län, som hvart och ett för sig äro större än hela Danmarks rike — Norrbotten, Westerbotten och Jämtlands län — men deras sammanräknade folknumer (245793) stiger ej mycket högre än folkmängden på ön Fyen med kringliggande smärre öar (236311) — Konungariket Belgien, som är obetydligt större än Kopparbergs län, har mera än 800000 invånare utöfver hela Sveriges folkmängd. Här finnes intet län i Sverige, som upgår till likhet i folkmängd med någon af Europas större hufvudstäder, men här finnas femton län och Stockholms stad dessutom, hvilka hafva mindre folkmängd än staden Köpenhamn (181291 år 1870). Rysslands hufvudstad Petersburg (667963) har mer än dubbelt större folkmängd än det folkrikaste länet i Sverige. Det samma gäller i ännu högre grad om Wien (834284) och Berlin (826341). I Frankrike har staden Lyon (323417) litet större folknumer än Malmöhus län. Staden Paris (1851792) stadnar väl något nedanom hälften af

---

1) *Norges Off. Stat. Tabeller vedkommende folkemængdens bevægelse i aaret 1869 p. VI.* — Broch l. c. p. 28. Jämförelsen kan icke blifva fullt noggrann, då siffrorna icke hänföra sig till aldeles samma år och den norska qv.milen väl icke är aldeles lika stor med den svenska.

2) Ignatius: Statistisk handbok för Finland, p. 212.

Sveriges folkmängd, men öfverstiger alla Sveaprovinsernas folknumer, Stockholms stad inberäknad. Staden London (3254260) öfverstiger tre fjerdedelar af hela Sveriges folkmängd, hvarjämte i Stor-Britannien finnas fyra provinsstäder, Glasgow (547538), Liverpool (493405), Manchester[1]) (351189) och Birmingham (343787) med större folkmängd än Malmöhus län.

---

4. Folkmängdens fördelning på landtbygd och städer.

Städernas underlägsenhet är ett utmärkande drag för Sverige och har så varit i alla tider. Flera främmande länders historia, Tysklands, Italiens i synnerhet, handlar till ej ringa del om de stora stadskommunerna, deras strid för sin frihet och deras mägtiga ställning vid sidan af konungamagten och feodalismen. Det gamla svenska samhället deremot bestod hufvudsakligen af landtfolk; häradet, landskapet utgjorde beståndsdelarne, städer upkommo sent och blefvo aldrig mycket betydliga. Nu har väl i nyare tider visat sig en allmän företeelse i Europa att de stora städerna tillvexa i mycket mägtiga proportioner, civilisationens utveckling i vår tid är synbarligen af sådan art, som befordrar stadslifvet och denna företeelse är icke främmande för Sverige[2]), men allt rörer sig i smärre siffror.

Hela summan af de svenska städernas folkmängd utgjorde år 1872 ett antal 568291. Afräknas detta antal från Sveriges hela folkmängd 4250412, återstår summan 3682121, som betecknar folkmängden på landtbygden. Stadsbefolkningen innehöll således något mera än $^1/_8$ af hela folket. År 1870 räknades städernas folkmängd till 12:95 procent af hela rikets folknumer[3]), men utgjorde år 1872 en summa 13:4 procent.

För att lära känna huru vida denna folkmängd är stor eller liten fordras en jämförande blick på förhållandet i andra länder. Låter man jämförelsen stadna vid grannländerna, så hade Norge

---

1) Oberäknadt den med Manchester nära förenade orten Salford. Jfr. om de utländska städerna Behm und Wagner l. c. p. 85 o. f.

2) Jfr. Hellstenius: Studier i jämförande befolkningstatistik, p. 45—47 och der förekommande upgifter om stads- och landbefolkningens olika tillväxt i särskildta länder.

3) Hellstenius, p. 43—44 *Off. Stat. Bef. Stat. 1872 Tab. n:o 15 och Tab. n:o 1.*

år 1869 en folkmängd i städerna = 292019 medan hela rikets folkmängd det året räknades till 1733121, således något mera än 1/6 stadsbefolkning, Danmark hade år 1870 en folkmängd i städerna 417590 och i hela riket 1784741 således något mera än 1/5 stadsbefolkning. Men om således Sveriges stadsbefolkning är relativt mindre, ehuru i absolut summa större än Norges och Danmarks, så visar sig ett motsatt förhållande i Finland, der stadsbefolkningen år 1870 utgjorde 137413 medan hela folkmängden kunde räknas till 1780177 d. ä. något mera än 1/13 i städerna [1]).

Men Finland är också bland Europas länder det, som veterligen har det svagaste antal stadsbefolkning, procenttalet 1865 var blott 6 : 68. Utsträcker man jämförelsen till andra länder, så visar sig visserligen att ett eller annat land finnes med svagare antal än Sveriges. Stadsbefolkningen i Ungerska monarkien öfver hufvud är beräknad till den låga summan 7 : 8 proc. och i det "egentliga Ryssland" år 1863 till "nära 10 proc." men i de flesta länder upstiger procenttalet mycket högre än i Sverige. Norge hade år 1870 ett antal 17 procent, Danmarks nyss anförda antal samma år utgjorde 23 : 4 proc. Frankrike år 1866 hade 30 : 5, Preussen år 1871 hade 32 : 4 procent, för att icke tala om Stor-Britannien och Italien, i hvilka länder öfver hälften af befolkningen kan anses bo i städer. Öfver hufvud räknar man 26 : 6 procent således något öfver 1/4 såsom det allmänna måttet för Europas stadsbefolkning [2]).

Den svenska stadsbefolkningen, fördelad på de tre stora landsdelarne, utgör i Göta land = 295226

Göta land	=	295226
Svea land	=	252234
Norrland	=	20831
		568291 [3])

Göta land, i allmänhet den bäst befolkade hufvuddelen, har också den största stadsbefolkningen. Hufvudstadens belägenhet i Svea land förmår icke att uphöja summan i denna landsdel till likhet med Göta land, men det stora rum, som Stockholm

1) *Norges Off. Stat. Folkemængdens Bevægelse p. VI. Sammendrag af stat. oplysn.* (om Danmark) p. 5. IGNATIUS l. c. p. 223, jfr. om totalsumman för Finland ofv. p. 114.

2) HELLSTENIUS, *l. c. p. 43*, jfr. dersammastädes *p. 41—42* om svårigheten att i vissa länder göra sträng skilnad mellan land och stad.

3) De tre landsdelarnes hela folkmängd ofv. p. 197.

uptager på folkmängdtabellen, föranleder likväl att Svea lands stadsbefolkning i förhållande till denna landsdels hela folkmängd utgör en större andel än Göta lands. Städerna i Svea land innehålla öfver $^1/_6$ af hela folkmängden, men i Göta land blott något öfver $^1/_9$. Norrlands stadsbefolkning utgör vid pass $^1/_{19}$ af hela folkmängden.

Om man bortser från Stockholm med dess belägenhet i Svea land framträder Göta lands öfverlägsenhet så väl i provinsstädernas antal som storlek. Göta land har 50 städer, Svea land med Stockholm har 32, Norrland har 8. Ibland Sveriges provinsstäder med öfver 10000 invånare äro sex belägna i Göta land, nämligen:

Göteborg	=	59329
Malmö	=	27485
Norrköping	=	25685
Carlskrona	=	16392
Jönköping	=	11751
Lund	=	11225

men i Svea land endast två, nämligen

Gefle	=	15613
Upsala	=	11961

och bland städer med 5—10000 invånare finnas i Göta land elfva, nämligen:

Kalmar	=	9411	Halmstad	=	6290
Christianstad	=	8458	Wisby	=	6215
Helsingborg	=	8332	Uddevalla	=	5697
Landskrona	=	8128	Carlshamn	=	5620
Linköping	=	7798	Westervik	=	5351
Ystad	=	6316			

men i Svea land endast sex, nämligen:

Örebro	=	9458
Eskilstuna	=	6407
Falun	=	6282
Carlstad	=	5992
Westerås	=	5441
Söderhamn	=	5253

och i Norrland finnes blott en stad med öfver 5000 invånare nämligen Sundsvall = 6846.

Upsöker man vidare *stadsbefolkningens utbredning i de särskildta provinserna* upkommer följande ordning:

Stockholms stad	=	143735	Elfsborgs län	=	13279
Göteborgs län	=	69314	Wermland	=	12104
Malmöhus län	=	64611	Halland	=	12021
Östergötland	=	39115	Christianstads län	=	11821
Gefleborgs län	=	24266	Westernorrland	=	10880
Blekinge	=	23518	Kopparbergs län	=	7921
Kalmar län	=	21207	Stockholms län	=	6873
Westmanlands län	=	15508	Gotland	=	6215
Jönköpings län	=	15392	Norrbotten	=	4881
Skaraborgs län	=	14732	Kronobergs län	=	4001
Södermanland	=	14002	Westerbotten	=	3217
Upsala län	=	13950	Jämtlands län	=	1853
Örebro län	=	13875			568291

Granskar man denna ordningsföljd, så visar sig en mycket ojämn stadsbefolkning. *Hufvudstaden* står främst med en folkmängd (143735) mer än dubbelt större än inom det första i ordningen bland länen, hvilket innesluter landets andra stad (Göteborgs län). Sammanräknar man de tre första länen, Göteborgs, Malmöhus och Östergötlands län samt Stockholms stad, upkommer en summa 316775, som utgör öfver hälften af summan för hela riket. Inom dessa län jämte hufvudstaden träffas Sveriges fyra största städer Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping.

För öfrigt framställa sig mycket olika förhållanden både på det sätt att antalet är mycket olika i de särskildta länen och äfven så att stadslifvet i vissa landsorter är sammanträngdt i större medelpunkter, men annorstädes åter utspridt i smärre fördelningar på flere ställen. *Göteborgs* län (69314) upstiger till första rummet genom den stora staden Göteborg (59329), men länets öfriga städer äro små med undantag af Uddevalla (5697), som har lyckats bibehålla en viss betydenhet vid sidan af Göteborg. Men funnes ej staden Göteborg skulle detta län stadna vid summan 9985 och intaga rummet mellan Westernorrlands och Kopparbergs län. — Samma förhållande eger deremot icke rum i *Malmöhus* län, det andra i ordningen, der visserligen staden Malmö (27485) upstiger till mer än dubbelt större folkmängd än länets andra stad Lund (11225), men Malmö hinner likväl icke till halfva summan för hela länet, hvaremot Göteborg innehåller mer än $^5/_6$ af sitt läns stads-

invånare. Malmöhus län innehåller nämligen utom Malmö äfven fyra andra bland Sveriges betydligare städer, Lund (11225), Helsigborg (8332), Landskrona (8128) och Ystad (6316). Sammanräknar man de båda skånska länen så tillkommer den betydliga staden Christianstad (8458) och summan för hela Skåne med inberäkning af de smärre städerna Trelleborg (2026), Engelholm (1799), Simbrishamn (1564), Skanör (814) och Falsterbo (285) gör 76432, således något mera än i Göteborgs län. I norra Skåne har staden Christianstad en mycket stor öfvervigt öfver de öfriga båda städerna, Engelholm och Simbrishamn. Och då *Christianstads län* med större omkrets än Malmöhus län blott räknar 11821 invånare i städer medan Malmöhus län innehåller 64611 visar sig att Skånes talrika stadsbefolkning hufvudsakligen tillhör Malmöhus län.

Det landskap, som näst efter Göteborgs län och Skåne innehåller den talrikaste stadsbefolkningen, är *Östergötland* (39151), som har nära $^2/_3$ samlade i staden Norrköping (25685) och mer än $^5/_6$ i de två städerna Norrköping och Linköping (7798). — *Blekinge* (23518) åter har mer än $^2/_3$ samlade i staden Carlskrona (16392), men derjämte innehåller länet en af Sveriges medelstora städer, Carlshamn (5620).

Vänder man sig till Småland, så finnes i *Kalmar* län en betydligt större stadsbefolkning (21207) än i *Jönköpings* län (15392) och i *Kronobergs* län är stadsfolkmängdens antal mycket ringa (4001); hela Smålands stadsbefolkning med inbegrepp af den lilla staden Borgholm på Öland (795) utgör 40600, således ej mycket mer än Östergötland (39115). Men bland Smålands städer finnes dock en bland de betydligare i Sverige, staden Jönköping (11751), hvilken stad också utgör $^2/_3$ af städernas folkmängd inom länet. Kalmar län har sin stadsfolkmängd något jämnare fördelad. Den största staden Kalmar (9411) är visserligen betydligt större än någon af de öfriga, men hinner dock ej till hälften af länets hela summa. Länets andra stad Westervik hinner till 5351 och Oskarshamn till 3799. Tillägger man den lilla staden Wimmerby (1851), så finnes ej långt från hela antalet samladt på fasta landet och blott en ringa del på Öland i Borgholm (795). Kronobergs län har blott en enda stad, Wexiö (4001).

Westergötland har i *Skaraborgs* län ett antal stadsinvånare, 14732 föga mindre än i Jönköpings län, men fördeladt på sex smärre städer, bland hvilka den största, Lidköping (4094), blott

innehåller något öfver $^1/_4$ af hela summan. Samma förhållande, att ingen stad har upstigit till någon mycket stor öfverlägsenhet medan likväl mindre städer här och hvar hafva upkommit, framträder äfven i *Elfsborgs* län, hvars största stad Wenersborg (4986) utgör ej mera än något öfver $^1/_3$ medan den öfriga summan är fördelad på fyra städer, Åmål inbegripen, som ligger i Dalsland. Hela summan (13279) är något mindre än i Skaraborgs län, fastän Elfsborgs läns omkrets är betydligt större.

Landskapet *Halland* har fem städer, men mera än hälften af deras folkmängd (12021) samlad i staden Halmstad (6290). — Jämför man slutligen ön *Gotland* med den andra ön, Öland, är skilnaden betydlig. Väl finnes blott en enda stad på hvardera stället, men staden *Wisby* (6215) är en temligen betydlig stad, hvaremot Borgholm på Öland (795) är mycket liten.

Så som nu är sagdt framställer sig förhållandet i Göta land. Fullföljer man samma räkning i Svea-provinserna, finner man största antalet i *Gefleborgs* län, som genom staden Gefle upstiger till en sådan summa (24266), som ställer detta län i fjerde rummet inom hela riket, med plats mellan Östergötland och Blekinge. Staden Gefle (15613) innehåller icke fullt $^2/_3$ af hela summan och återstoden är delad på två medelstora städer, Söderhamn (5253) och Hudiksvall (3400)).

Det andra länet i ordningen bland Svea-provinserna är *Westmanlands* län (15508) med antalet någorlunda jämt fördeladt mellan fyra städer, bland hvilka den största, Westerås (5441) innehåller något mera än $^1/_3$. — I *Södermanlands* län (14002) träffas sex städer, bland hvilka fyra äro ganska små, den femte, Nyköping (4008), hinner icke till $^1/_3$ och den största staden, Eskilstuna (6407), stadnar något nedanför hälften af hela summan. — Tillägger man i Södermanlands ej län men landskap staden Södertelge (2342) så blifver totalsumman ökad till 16344. — Landskapet Nerike har endast två städer och den ena af dem, Örebro (9458), är mer än sex gånger större än den andra, Askersund (1531). Tillägger man de öfriga båda städerna i *Örebro* län, Nora (1519) och Linde (1367), som icke räknas att höra till Nerikes landskap, blifver staden Örebro dock mer än dubbelt större än alla tre städerna sammanräknade och innehåller öfver $^2/_3$ af länets hela stadsbefolkning (13875). — I landskapet Upland med Roslagen är förhållandet följande. *Upsala* län innehåller endast två städer,

den ena, Upsala (11961) mer än sex gånger större än den andra, Enköping (1989). Stockholms län deremot har i den del, som hörer till Upland och Roslagen, icke mindre än fem städer, Norrtelje (1535), Waxholm (1097), Öregrund (755), Östhammar (632) och Sigtuna (512), men så små att alla sammanräknade icke hinna till hälften af staden Upsala. Hela folkmängden i Uplands och Roslagens städer utgör 18481. Betraktar man åter *Stockholms* län bland de öfriga länen får man i räkningen uptaga äfven Södertelge (2342), som är Stockholms läns största stad, men dock ej så stor att den samma skulle kunna uphäfva det allmänna förhållandet att detta län har en på flera små orter utbredd stadsbefolkning, som oaktadt städerna äro sex till antalet, dock stadnar vid den ringa summan 6873, det svagaste antal bland Svea-provinserna. Men på samma gång skulle kunna sägas att Stockholms län inom sina gränser innesluter den allra starkaste stadsfolkmängden aldenstund Stockholms stad är derstädes belägen ehuru denna stad icke hörer till länet. Stockholms stad (143735) har större folkmängd än hela Stockholms län i både land och stad (132485).

I de öfriga Svea-provinserna, Wermland och Dalarne, är förhållandet sådant att i *Wermlands* län (12104) finnes nära hälften samlad i staden Carlstad (5992) och det öfriga antalet deladt på tvänne orter, Christinehamn (3773) och Filipstad (2339); i *Kopparbergs* län har staden Falun (6282) en mycket stor öfvervigt öfver de små städerna, Hedemora (1130) och Säter (509), utgörande staden Faluns folknumer nära $^4/_5$ af af hela länets stadsbefolkning, hvilken genom de andra båda städernas svaga folknumer stadnar vid den ringa summan 7921.

Räknar man slutligen de norrländska länen, så träffas i *Westernorrlands* län tvänne medelstora städer Sundsvall (6846) och Hernösand (4034), den ena innehållande något öfver hälften af folkmängden (10880). Något efter Westernorrlands län kommer bland de norrländska länen *Norrbotten* hvars städer visserligen äro ganska små och blott tre till antalet, Luleå (2092), Piteå (1869) och Haparanda (920), men deras sammanräknade folkmängd (4881) stiger dock något högre än motsvarande i Westerbotten och Jämtland oaktadt Umeå i Westerbotten är större stad än Luleå, hvilken sist nämnda stad, den största i Norrbotten, ej hinner till hälften af städernas folkmängd inom länet. — Men med dessa små städer har Norrbotten likväl

större stadsfolkmängd än Kronobergs län i Göta rike med den enda staden Wexiö (4001). — I *Westerbotten* sjunker folkmängden i städerna till det ringa talet 3217, men med stor öfvervigt hos Umeå (2597) öfver Skellfteå (620). Umeå innehåller mera än $^3/_4$ af stadsfolkmängden. — Sist följer *Jämtlands* län med hela sin stadsbefolkning samlad i en enda stad Östersund (1853) och denna ganska liten.

Städernas folkmängd i de särskildta länen utgör följande summor i procenttal af länens hela folkmängder:

	Städernas folkmängd	Hela länets folkmängd	procent
Göteborgs län	69314	236899	29 : 3
Malmöhus län	64611	322171	20 : 1
Blekinge	23518	127877	18 : 4
Gefleborgs län	24266	153784	15 : 8
Östergötland	39115	260140	15 : 0
Upsala län	13950	101980	13 : 7
Westmanlands län	15508	117490	13 : 2
Gotland	6215	54239	11 : 5
Södermanland	14002	137845	10 : 2
Halland	12021	128871	9 : 3
Kalmar län	21207	235482	9 : 0
Jönköpings län	15392	181788	8 : 5
Örebro län	13875	171869	8 : 1
Westernorrland	10880	140168	7 : 8
Norrbotten	4881	78659	6 : 2
Skaraborgs län	14732	247729	5 : 9
Christianstads län	11821	225426	5 : 2
Stockholms län	6873	132485	5 : 2
Elfsborgs län	13279	282339	4 : 7
Wermland	12104	263056	4 : 6
Kopparbergs län	7921	178881	4 : 4
Westerbotten	3217	94628	3 : 4
Jämtlands län	1853	72506	2 : 6
Kronobergs län	4001	160365	2 : 5
Stockholms stad	143735		
Hela riket	568291	4250412	13 : 4

Ur denna öfversigt framträda åtskilliga slutsatser rörande *städernas folkmängd betraktad i dess förhållande till hela landets.* Det visar sig då att den relativa folkmängden visserligen är störst i de fyra Götaprovinserna, Göteborgs, Malmöhus, Blekinge och Östergötlands län, med blott det undantag att

Gefleborgs län stiger litet högre i procenttal än Östergötland, men vissa delar af Göta rike nedsänka det relativa folkantalet temligen lågt och Kronobergs län står till och med lägre än hvarje annat län. Det ytterst glest befolkade Norrbotten har icke blott större relativ stadsbefolkning än Kronobergs län, men äfven större än Skaraborgs, Elfsborgs och Christianstads län. — Skilnaden mellan de båda Skånska länen är mycket stor, Malmöhus län har andra rummet, Christianstads län har det sjuttonde. — Småländska länen med undantag af Kronobergs län stå högre än länen i Westergötland, men lägre än landskapet Halland och ön Gotland.

Ibland länen i Svea rike stiga Gefleborgs, Westmanlands och Upsala län högre än götaprovinserna med undantag af Göteborgs, Malmöhus, Blekinge och Östergötlands län [1]) således högre än Småland, Westergötland, Gotland, Halland och Christianstads län. — Äfven Södermanland stiger högre än Halland, Småland, Westergötland och Christianstads län samt äfven högre än Örebro län, som dock öfverstiger Westergötland samt Christianstads och Kronobergs län. — Stockholms län med sina små städer tager plats före Wermlands och Kopparbergs län samt före Elfsborgs och Kronobergs län i Göta rike. — De båda sista Sveaprovinserna, Wermland och Kopparbergs län, stå på lägre rum än hvart och ett af de andra länen med undantag af Westerbotten, Kronobergs län och Jämtland.

Af dessa jämförelser visar sig att Norrlands stadsbefolkning ehuru i och för sig utgörande ett svagt antal dock är relativt större än i vissa andra delar af riket. Westernorrlands län stiger högre än Westergötland, Christianstads och Stockholms län samt änn mera högre än Wermland, Kopparbergs och Kronobergs län. — Norrbotten står närmast under Westernorrland och har större relativ stadsbefolkning än hvart och ett bland ett antal nio andra län. — De lägsta rummen intagas af Westerbotten, Jämtlands och Kronobergs län.

Om de nu anförda siffrorna innehålla en vink om städernas olika ställning i olika landsdelar och öfver hufvud i Sveriges rike, uplyser sig förhållandet vidare om man betraktar städernas

1) Gefleborgs län har till och med en liten öfvervigt öfver Östergötland.

antal i förhållande till landets storlek. Städernas betydelse måste i åtskilliga afseenden derpå bero om stadsfolkmängden är samlad i ett mindre antal större städer eller utspridd på ett större antal mindre orter. Och härmed sammanhänger den skilnad, som upstår antingen städerna äro belägna i hvarandras granskap med stora landrymder derutanför eller om de äro någorlunda jämt fördelade öfver landets hela ytvidd.

Betraktelsen utvisar genast huru tunnsådd den svenska stadsbefolkningen är. Antalet af städerna i Sverige är 90, som på en yta af 3893 svenska eller 8078 geogr. qv.mil skulle göra en stad på något mera än 43 svenska eller 89 geografiska qv.mil d. v. s. att om Sveriges städer vore jämnt fördelade med lika stora mellanrum, skulle hvarje stad motsvaras af en landbygd ungefär så stor som landskapet Halland. Nu visar sig deremot förhållandet sådant i de stora hufvuddelarne att Göta land på vid pass 806 svenska och 1673 geogr. qv.mil har 50 städer d. v. s. en stad på vid pass 16 svenska eller 33 geogr. mil, Svea rike med 878 svenska eller 1822 geogr. qv.-mil har 32 städer d. ä. en stad på vid pass 27 svenska eller nära 57 geogr. qv.mil således en stad på ett område ungefär så stort som ön Gotland. Norrland har på vid pass 2131 sv. eller 4423 geogr. qv.mil ett antal 8 städer d. ä. en stad på vid pass 266 svenska eller 552 geogr. qv.mil, d. v. s. ett område större än Kopparbergs län.

Vill man utföra räkningen för de särskildta länen upkommer följande ordning:

	Städer	Länets storlek i svenska qv.mil	En stad på svensk qv.mil
Malmöhus län	8	41 : 8707	5 : 2338
Halland	5	43 : 0592	8 : 6118
Blekinge	3	26 : 3891	8 : 7964
Göteborgs län	5	44 : 2620	8 : 8524
Södermanland	6	59 : 020	9 : 8367
Stockholms län [1])	6	64 : 840	10 : 8067
Skaraborgs län	6	75 : 03	12 : 5050
Westmanlands län	4	57 : 784	14 : 4460
Östergötland	5	93 : 967	18 : 7934

1) Stockholms stads areal är icke frånräknad, men Stockholm är icke sammanräknad med *länets* städer. Räkningen utvisar således *småstädernas* förhållande till hela den areal, på hvilken äfven den stora med dem ojämförliga staden är belägen.

	Städer	Länets storlek i svenska qv.mil	En stad på svensk qv.mil
Christianstads län	3	56 : 8314	18 : 9438
Örebro län	4	79 : 4	19 : 8500
Kalmar län	5	100 : 776	20 : 1552
Elfsborgs län	5	112 : 1713	22 : 4343
Upsala län	2	45 : 671	22 : 8355
Gotland	1	27 : 483	27 : 4830
Jönköpings län	3	97 : 476	32 : 4920
Wermland	3	147 : 804	49 : 2680
Gefleborgs län	3	169 : 2	56 : 4
Kopparbergs län	3	254 : 798	84 : 9327
Kronobergs län	1	87 : 0847	87 : 0847
Westernorrlands län	2	215 : 7	107 : 85
Westerbotten	2	541	270 : 5
Norrbotten	3	931	310 : 3333
Jämtlands län	1	444	444
Hela riket med inberäkning af Stockholm	90	3893 : 4414	43 : 2605

Skilnaden är mycket stor om man sammanställer det största antalet, en stad på 5 sv. qv.mil i Malmöhus län, och det minsta, en stad på 444 sv. qv.mil i Jämtlands län. Och mellan dessa ytterligheter omvexlar förhållandet med stora olikheter, hvilka bäst öfverskådas om man närmare betraktar städernas belägenhet. I förbigående må omnämnas att största relativa antalet träffas i södra Sverige, Malmöhus län, Halland, Blekinge och Göteborgs län, men icke i Christianstads län, som skiljer sig mycket från det andra länet i Skåne. Wester- och Östergötland hafva relativt flera städer än Småland, åtminstone flera än de inre delarne af detta landskap Jönköpings och Kronobergs län, ty på kustlandet i Småland, Kalmar län, är städernas antal något större. Öarne Gotland och Öland hafva hvardera blott en stad. — Inom Svea land träffas största relativa antalet i Södermanland och i Westmanland samt Stockholms län, men i Örebro och Upsala län samt ännu mera i Wermland, Dalarne och det till Norrland gränsande Gefleborgs län glesnar antalet. — I Norrland äro städerna ytterst sällsynta.

Städernas förhållande till samhällslifvet och kulturen måste i visst mått bero på belägenheten *vid kusten* eller *i det inre landet*. Om man tänker sig kusten beklädd med ett antal stä-

der, men de innanför belägna stora landrymderna saknande allt stadslif, måste förhallandet blifva helt annorlunda än om här och hvar i det inre landet städer framställa sig såsom medelpunkter för kulturlifvet. Betraktar man de svenska städerna ur denna synpunkt skulle man hafva skäl att vänta sig en stor öfvervigt på kuststädernas sida. En tunnsådd befolkning kan ej gifva mycken anledning för upkomsten af städer djupt inne i landet, snarare kunna städer upstå på kusten såsom utskeppningsorter och uplagställen för utrikes handeln. Men å andra sidan kan upkomsten af städer i det inre landet hos oss befordras genom det förhållandet att vi ega stora, segelbara innanvatten, de många sjöarne och isynnerhet de stora bland dem, hvarigenom föranledes en rörelse, som eljest vore omöjlig i det glest befolkade landet. Dertill kommer att en och annan vigtig samhällsinrättning har blifvit förlagd i sådana om man så får säga innanstäder, hvarigenom deras förkofran befordras. Och slutligen finnas äfven vissa orter, som fordom utgjorde ganska vigtiga medelpunkter och derifrån hafva erhållit en tillvaro, som fortfar, ehuru med minskad vigt och styrka i följd af fullkomligt förändrade tidsförhållanden.

Förhållandet sådant det i verkligheten är, visar sig af följande förteckning:

Kuststäder: 1)

a) vid *Botniska* viken:

Haparanda
Luleå
Piteå
Skellefteå
Umeå
Hernösand
Sundsvall
Hudiksvall
Söderhamn
Gefle 10

b) vid *Ålands* haf:

Öregrund
Östhammar
Norrtelge
Waxholm 4

c) *hufvudstaden* Stockh. . 1

d) vid *Östersjön söder om Stockholm:*

Södertelge
Trosa
Nyköping
Norrköping
Söderköping
Westervik
Oscarshamn
Kalmar

1) En och annan bland dessa städer är väl icke belägen aldeles ute på kusten, men dock så nära att staden drifver sjöfart pa hafvet och uptages i kommerskollegii tabell öfver utrikes handel och sjöfart.

Carlskrona
Carlshamn
Sölvesborg
Christianstad
Simbrishamn
Ystad
Trelleborg
Falsterbo
Skanör 17

e) på *öarne i Östersjön:*
Wisby
Borgholm 2

f) i *Öresund:*
Malmö
Landskrona
Helsingborg 3

g) vid *Kattegat* och *Skagerack:*
Engelholm [1])
Halmstad
Falkenberg
Warberg
Kungsbacka [2])
Göteborg
Kungelf
Marstrand
Uddevalla
Strömstad 10

På hela Östersjösidan 34
i Öresund 3
vid Kattegat och Skagerack 10
Kuststäder 47

Städer inne i landet:

a) vid *Wenern:*
Carlstad
Christinehamn
Mariestad
Lidköping
Wenersborg
Åmål 6

b) vid *Wettern:*
Askersund
Wadstena
Grenna
Jönköping
Hjo 5

c) vid *Mälaren:* [3])
Sigtuna
Upsala
Enköping
Westerås
Köping
Arboga
Thorshälla

1) Engelholm nämnes i *Landsh. Femårs Ber. 1866–70 p. 8* såsom egande en stadshamn, från hvilken spanmål utskeppas.

2) Kungsbacka ligger ej aldeles på kusten, men förekommer i *Kommerskollegii Berättelse om Inrikes handeln 1872 Tab. 4—5* såsom en ort der sjöfart eger rum.

3) Åtskilliga af dessa städer äro icke belägna aldeles på Mälarens strand, men dock så nära att de ega tillfälle att idka sjöfart. Staden Södertelge skulle äfven kunna räknas såsom Mälarstad, men torde genom sitt läge vid kanalen äfven kunna räknas såsom kuststad. Samma förhållande gäller om Stockholm, hvilken stad dock icke rimligtvis bör räknas annorlunda än såsom kuststad.

Eskilstuna	Linköping
Strengnäs	Skeninge
Mariefred 10	Wimmerby
d) i det *inre landet:*	Eksjö
Östersund	Wexiö
Falun	Sköfde
Hedemora	Skara
Säter	Falköping
Filipstad	Borås
Örebro	Alingsås
Nora	Ulricehamn
Linde	Lund
Sala	Laholm [1]) 22

Städer vid de stora sjöarne 21
i det inre landet 22

Städer innanför kusten 43

Summa kuststäder 47
städer inne i landet 43

90

Följer man svenska *kusten* från Torne elfs utlopp träffar man hvar efter annan de *norrländska* städerna med undantag af Östersund. Alla de öfriga städerna äro kuststäder och Norrland har i det inre landet icke utvecklat nagon sådan medelpunkt, som kunnat dana sig till en stad utom blott den lilla orten Östersund. Allt det öfriga Norrland är idel landtbygd och blott vid flodmynningarne eller kort innanför dem hafva städer upväxt. Dock ej vid alla floderna, Kalix, Råne, Indalselfven och Ljungan hafva icke gifvit uphof åt någon stad. Men midt emellan Indalselfvens utlopp och Ljungans på ej särdeles långt afstånd från någondera ligger en stad och den största i Norrland, Sundsvall, hvilken också är belägen vid utloppet af ett flytande vatten, ehuru ett af de mindre, Selångers ån. Och den enda inlandsstaden, Östersund, har fått sitt läge vid det stora innanvattnet Storsjön, ur hvilken sjö Indalselfven utflyter. Städernas läge på kusterna, Östersund vid Storsjön och de öfriga städerna på Botniska vikens strand eller nära

1) Laholm är belägen ej långt från kusten, men synes ej vara sjöfarande ort.

derintill, betecknar sättet för deras upkomst, floderna och sjön utstakade odlingens gång, der bildade sig folksamlingar, städer upväxte, Haparanda, Skellefteå, Umeå ej långt innanför flodmynningen, Luleå, Piteå, Sundsvall, Hernösand ute vid hafvet. Men den allmänna bristen på städer i det inre landet i förening med de norrländska städernas litenhet utmärker att för hela denna stora del af Sveriges land har stadslifvet varit oväsendtligt. Samhället har utvecklat sig under blott mycket ringa inflytelse från städerna.

Samma förhållande fortfar i *Helsingland* och *Gestrikland*. Hela det inre landet i dessa provinser är ren landtbygd, vid Ljusne elf finnes ingen stad och Gestriklands Storsjö har icke gifvit uphof åt någon sådan ort som Östersund vid Storsjön i Jämtland, men staden Gefle ligger dock vid utloppet i hafvet af den flod, som bildar Storsjöns aflopp, och Söderhamn har sitt läge icke långt från Ljusne elfs mynning, samt Hudiksvall ej långt från det flytande vatten, som afleder sjöarne Dellen.

Söder om Gestrikland ligger *Roslagen*, hvilken landsdel har en egen ställning i det att en stor del af landet har sin stad i Stockholm. Men inne i landet finnes ingen stad och på hafskusten lifnära sig blott de tre små städerna Öregrund, Östhammar och Norrtelge samt på Mälarkusten Sigtuna, som är en bland de minsta städer i Sverige. Staden Waxholm har sin egen beskaffenhet såsom belägen vid in- och utfarten till och från Stockholm samt vid fästningen.

Sjelfva *Stockholm* är på samma gång en stad på hafskusten och vid innanvattnet Mälaren. Detta läge vid den stora sjön och vid hafvet derjämte har visat sig till den grad fördelaktigt, att staden, som der upstod, har stigit ända till egenskapen af hufvudstad. — Söder om Stockholm följer på kusten af *Södermanland* först Södertelge, likasom Stockholm en stad både vid Mälaren och hafvet, men denna dubbla egenskap har Södertelge fått genom kanalanläggningen. Förut var denna stad en ort vid Mälaren. Vidare följa den lilla orten Trosa samt en betydligt större stad Nyköping, båda belägna vid mynningar af Södermanlands innanvatten.

På kusten af *Östergötland* träffas först Norrköping vid mynningen af ett stort innanvatten, Wettern med Motala ström och dess bifloder. Men Norrköpings ställning till Wettern är dock en helt annan än Stockholms till Mälaren, ty sjön ligger

på långt afstånd, Motala ström är icke segelbar ofvanför staden och Göta kanal leder rörelsen på en annan väg än genom Norrköping. Men kanalen har icke verkat till utveckling af något större stadslif i den söder om Norrköping helt nära kanalen belägna staden Söderköping. Det östergötska landet har bidragit att framkalla en stor sjöstad, men blott en enda, och Norrköpings förkofran har icke endast berott af denna landsbygd, men äfven derutaf att staden har blifvit en af medelpunkterna för den svenska fabriksindustrien. Men åter igen att Norrköping har fått denna karakter må hafva i sin mon berott af belägenheten vid de brusande vattenfallen och utanför den bördiga östgötaslätten.

Efter Östergötland följer *Kalmar* läns kust med tre städer, Westervik, Oscarshamn och Kalmar, allesamman betydliga sjöstäder, i synnerhet Kalmar, men innanför kusten utbreder sig en vidsträckt landbygd, man får resa långa vägar från denna sidan innan man träffar en stad i Småland. De stora sjöarne ligga långt från Kalmarkusten, den enda stad, som finnes i det inre af Kalmar län, är den lilla staden Wimmerby.

Gent emot Kalmar län ligger *Öland* och på dess kust den lilla staden Borgholm, ensam på ön likasom Wisby på ön *Gotland*, hvilken stad, sedan dess forntida storhet långt för detta har försvunnit, dock ännu alltid bibehåller en icke obetydlig ståndpunkt bland de svenska städerna vid Östersjön.

Äfven *Blekinge* har alla sina städer belägna på hafskusten. En af dem, Carlskrona, har sin egen beskaffenhet såsom upkommen genom en der på platsen förlagd offentlig inrättning, flottans station. För öfrigt är denna stad, så väl som Carlshamn och Sölvesborg, en uthamn för en vidsträckt landbygd, der ingen inre stad finnes närmare än den djupt in i Småland belägna staden Wexiö.

Provinsen *Skåne* med sin talrika folkmängd kunde förmodas vara egnad för ett betydligt stadslif. Så förhåller sig äfven. Malmöhus och Christianstads län tillsamman innehålla en större stadsbefolkning (76432) än Göteborgs län (69314) oaktadt den stora staden Göteborg. Ingen annan provins innehåller så många efter svensk måttstock betydliga städer som Skåne. Men nästan alla äro belägna på kusten, det inre Skåne är tomt på städer, vid innanvattnet Ringsjön har ingen stad upväxt. Staden Lund, som visserligen är en innanstad, är dock belägen ej längre bort

från kusten än att Sundets vatten kan skönjas vid horisonten från Helgonabacken invid staden; Christianstad ligger vid Helge å, men ej längre från utloppet än att staden har sin uthamn, Åhus, och drifver sjöfart; Engelholm är belägen vid Rönne å, men floden myndar ej långt nedanför staden och Engelholm drifver sjöfart. Denna stad är dock ganska liten, Christianstad och Lund deremot mycket betydliga städer, men ega, likasom Carlskrona, en särskildt betydelse såsom platser för offentliga inrättningar af icke endast provinsiell karakter, universitetet i Lund och hofrätten i Christianstad, hvarjämte denna stad äfven är garnisonsort för en del af svenska krigsmagtens artilleri. Alla de öfriga städerna i Skåne hafva en aldeles afgjord karakter af kuststäder, de tre betydliga orterna Malmö, Landskrona, Helsingborg vid Öresund, den likaledes betydliga staden Ystad vid Östersjön samt på östersjökusten de smärre orterna Trelleborg och Simbrishamn och slutligen de små platserna Skanör och Falsterbo på gränsen af Öresund och Östersjön. Men Kattegatkusten af Skåne har ingen annan stad än Engelholm och hela det inre Skåne är ren landbygd.

Deremot är kusten af Kattegat beklädd med städer i *Halland* hvaremot i hela den inre delen af detta landskap finnes ingen stad. Laholm ligger temligen nära kusten ehuru denna stad icke synes hafva karakter af sjöstad. I allmänhet finner man städerna i Halland belägna vid utloppet af de från Småland och Westergötland genom Halland nedrinnande floderna, Laholm vid Laga ån, dock något ofvanför mynningen, Halmstad vid Nissa ån, Falkenberg vid Ätra ån och Kungsbacka vid Anderstorps ån, dock på något afstånd från utloppet. Wiska ån deremot är den enda bland de större floderna, som icke har gifvit uphof åt någon stad på kusten, och Warberg den enda stad i Halland, som icke är belägen vid någon af landskapets floder.

Norr om Halland följer *Westergötlands* kustbygd, en ganska liten kuststräcka, men märkvärdig genom anläggningen af Göteborg. Såsom Stockholm vid hafvet och tillika vid Mälaren så ligger Göteborg vid hafskusten, men derjämte vid ett mycket stort innanvatten, Göta elf med afledning af hela Wenerns vattensystem såsom ock Göteborg har blifvit ändpunkten för den stora farled, som betecknas af Trollhätte och Göta kanaler.

Den sista bland provinserna på vestra kusten är *Bohus län*, åter ett land med idel kuststäder, då man äfven räknar Kungelf och Uddevalla såsom belägna vid kusten, ehuru visserligen Kungelf ligger något ofvanför Nordre elfs utlopp och Uddevalla vid innersta hörnet af en långt in i landet inskjutande hafsvik. Belägenheten af Kungelf och Uddevalla föranleder likväl att södra Bohus län icke aldeles saknar städer inne i landet. Men norra Bohus län har blott den vid hafvet belägna staden Strömstad. Staden Marstrand åter är fullkomligt afskild från det öfriga landskapet, denna stad ligger icke på kusten, han ligger på en ö ute i hafvet.

Upsöker man åter de städer, som äro belägna *i det inre af Sveriges land*, så finner man dem till en stor del samlade omkring de stora sjöarne. Inemot hälften äro belägna vid Wenern, Wettern och Mälaren, äfven utan att räkna Stockholm och Södertelge såsom Mälarstäder. Och äfven den enda stad, som finnes i det inre Norrland, staden Östersund, är belägen vid ett stort innanvatten, Storsjön. På *Mälarens* norra strand har provinsen *Upland* tre städer, Sigtuna, Upsala och Enköping, bland hvilka dock endast Sigtuna är belägen aldeles på sjöstranden, men Upsala och Enköping genomflytas af åar, som mynda i Mälaren, ej längre nedanför staden än att dessa städer idka segelfart på sjön. Staden Upsala har för öfrigt en af belägenheten oberoende anledning till förkofran såsom universitetstad. — *Westmanland* har tre sjöstäder, Westerås aldeles invid Mälaren och tillika vid utloppet af ett bland landskapets större vattendrag Svartån eller Westeråsån, Köping på norra Mälarkusten likasom Westerås, Arboga vester om sjön. Köping och Arboga äro dock icke belägna på sjelfva sjöstranden, men vid flytande vatten, som utfalla nedanför städerna och äro derstädes segelbara. Köping ligger vid ett mindre vatten, Köpingsån, Arboga åter vid den något större Arbogaån, som afleder ett betydligt vattensystem från norra delarne af Örebro län, och denna å är nu mera genom Hjelmare kanal förbunden med sjön Hjelmaren. — *Södermanland* har på södra sidan af Mälaren städerna Mariefred, Strengnäs och Thorshälla helt nära sjön samt Eskilstuna, som ligger vid Hjelmarens afloppsflod Hyndevadströmmen eller Eskilstuna ån, men dock temligen nära till Mälaren och har nu mera genom anläggningen af Eskilstuna kanal blifvit sjöstad. Denna stad har dock sin karakter bestämd

egentligen såsom manufakturstad. Men med undantag af universitetstaden Upsala och manufakturstaden Eskilstuna måste de öfriga Mälarstädernas utveckling bero af de lefnadsförhållanden, som finnas inom provinserna samt af belägenheten nära till den stora sjön. Härvid framställer sig då en anmärkning att floderna på norra sidan, Hedströmmen, Kolbäcksån och Sagån i Westmanland samt Örsundsån i Upland icke hafva föranledt upkomsten af städer vid utloppet. Men de städer, som finnas på norra sidan jämte den vester ut belägna staden Arboga, hafva dock utvecklat ett något starkare stadslif än de små städerna söder om Mälaren, då man undantager den mera betydande staden Eskilstuna. Folkmängden i städerna norr om Mälaren d. ä. Sigtuna, Upsala, Enköping, Westerås, Köping, Arboga utgör 25905 personer medan de söder om sjön belägna städerna Mariefred, Strengnäs, Thorshälla och Eskilstuna blott innehålla 9544 invånare.

Må hända skulle man till Mälarstäderna vilja räkna äfven en af Sveriges större städer Örebro såsom belägen ej långt från den med Mälaren sammanbundna sjön Hjelmaren särdeles då nu segelbar väg finnes medelst Hjelmare kanal. Örebro är också i Kommers-Kollegii Berättelse om Inrikes sjöfart år 1872 uptagen såsom sjöfartsidkande ort[1]), ehuru sjön ligger på något afstånd. Men denna sjö, Hjelmaren, är dock en egen sjö, en annan än Mälaren, ehuru med denna sjö förbunden. För öfrigt är landet innanför Mälaren nästan tomt på städer. Mellan Örebro och Askersund nära till Wettern finnes ingen stad och ingen i det inre Upland mellan Upsala och Gefle, ej heller i det inre af Roslagen mellan Sigtuna vid Mälaren och de öfriga små städerna vid saltsjön. Södermanland på samma sätt har ingen stad mellan de fyra Mälarstäderna samt Trosa och Nyköping på saltsjösidan jämte den både vid Mälaren och saltsjön belägna staden Södertelge. Blott i det inre af Westmanland samt i norra delen af Örebro län har ett stadslif utvecklat sig i staden Sala inom Sagåns område samt Nora och Linde vid vattendrag, som afledas genom Arbogaån. Men dessa städers upkomst härleder sig från en särskildt orsak, bergverksindustrien, och de båda, Nora och Linde, äro ganska små städer. Blott Sala är något större.

---

1) *Komm.Koll. Ber. Tab. 3.*

Provinsen *Dalarne*, som har en helt och hållet kontinental belägenhet, hade från äldre tider sina uthamnar i de vestmanländska Mälarstäderna, Westerås och Köping, hvarjemte för en viss del af Dalarne finnes en egen farled genom Strömsholms kanal, som myndar i Mälaren midt emellan de nyss nämnda båda städerna. Man skulle derföre kunna räkna Dalarne till Mälarområdet, men i nyare tid har förhållandet blifvit något förändradt genom jernvägen till Gefle. Hvad beträffar Dalarnes städer inträffar ett eget förhållande. Man träffar städerna vid större vattendrag såsom Östersund vid Storsjön och Örebro vid Svartån samt nära till Hjelmaren. Nu ligger i Dalarne en stor centralsjö, Siljan, och en af Sveriges stora floder, Dalelfven, men vid Siljan ligger ingen stad och ej heller vid den stora elfven. Falun och Hedemora äro väl belägna i grannskapet af sjöar, som stå i förbindelse med Dalelfven, men ingendera staden ligger vid sjelfva elfven. På ännu längre afstånd från det stora vattendraget är den lilla staden Säter belägen. Men dessa städer leda också sitt upphof från en särskildt anledning, bergsbruket; invid koppargrufvan är Falun belägen och Säter nära Bispbergs jerngrufva samt äfven Hedemora i en trakt, der bergsbruket är mägtigt. Högre upp vid Siljan och i de trakter, som genomflytas af de ännu icke förenade elfgrenarne, saknas de stora gruffälten och der saknas äfven städer.

Sjön *Wenern* omgifves af städerna Carlstad och Christinehamn norr om sjön på kusten af Wermland, Mariestad och Lidköping på Wenerns östra kust i Westergötland samt Wenersborg i samma landskap på södra sidan af sjön och Åmål i Dalsland på vestra kusten. Men i hela det stora landskapet *Wermland* finnes innanför den stora sjön blott en enda stad, Filipstad, som är den minsta i landskapet. Dess upkomst är befordrad af bergsbruket och staden hörer, ehuru belägen långt upp i landet, dock till ett sjösystem, som sänder sitt vatten till Wenern. Staden Carlstad åter är på samma gång tillgänglig för sjöfart på Wenern och tillika belägen vid utloppet af den stora Klarelfven, Christinehamn åter genomflytes blott af ett mindre betydligt vattendrag Warnumsån (Warnan), men de större vermländska innanvattnen, Fryken, sjön Wermelen och Glafsfjolen med deras afloppsfloder hafva icke föranledt upkomsten af någon stad. — Inom *Westergötland* ligger Mariestad vid Tida åns och Lidköping vid Lida åns utlopp samt Weners-

borg nära Göta elfs utgång ur Wenern och i mellanlandet mellan Wenern och Wettern finnas de tre landtmannastäderna Skara, Falköping och Sköfde, i södra Westergötland åter städerna Borås och Ulricehamn i den manufakturidkande vestgötabygden och vid de betydliga vattendragen, Borås vid Wiska ån och Ulricehamn vid Ätra ån samt sjön Åsunden. Staden Alingsås tillhör en annan afdelning af landet, Göta elfs område. Staden ligger i granskapet af sjön Mjörn och Säfve ån, som flyter genom denna sjö till den stora elfven. Men detta stora vattendrag, Göta elf, har, utom vid hvardera ändpunkten städerna Wenersborg och Göteborg, blott den lilla staden Kungelf vid sin sida. Vid Trollhätte kanal finnes ingen stad samt ej heller vid Göta kanal i Westergötland. — Åmål åter är ensam stad i hela *Dalsland*, det stora sjösystemet i detta landskap har icke föranledt anläggningen af någon stad. Åmål ligger vid Åmåls ån, som hörer till ett mindre vattenområde, ett annat än det, som är kanaliseradt genom Dalslands kanal.

Omkring sjön *Wettern* samlar sig en krans af städer, Askersund, Wadstena, Grenna, Jönköping och Hjo. Askersund, belägen vid en från den stora sjön inskjutande vik, har bakom sig hela Nerikes landbygd och blott på långt afstånd staden Örebro. — Innanför Wadstena ligger på *Östgöta* slätten staden Skeninge, en ren landtmannastad, ej bergstad, ej sjöstad. Det samma kan icke alldeles sägas om den större staden i mellersta Östergötland, Linköping, ty denna stad, belägen vid Stångån ej långt från sjön Roxen, är med begagnande af Göta kanal en sjöstad på två sidor mot Wettern och mot Östersjön. — I *Småland* har på Wetterns kust staden Jönköping upstigit till ett rum bland Sveriges större städer, hvartill må hafva bidragit att staden är säte för en stor offentlig inrättning, Göta hofrätt. Grenna vid Wettern är blott en liten stad och innanför Wettern samt dessa båda städer Jönköping och Grenna finnas i hela det vidsträckta småländska innanlandet blott de två städerna Eksjö och Wexiö. Men de småländska floderna Nissa ån och Laga ån, Emmån och Mörrums å hafva icke gifvit uphof åt någon stad inom Småland.

Utsträcker man betraktelsen från städernas antal till deras folkmängd efter den geografiska grupperingen, upkommer följande ordning:

A) *Kuststäder:*

a) vid *Botniska* viken:

Gefle	=	15613
Sundsvall	=	6846
Söderhamn	=	5253
Hernösand	=	4034
Hudiksvall	=	3400
Umeå	=	2597
Luleå	=	2092
Piteå	=	1869
Haparanda	=	920
Skellefteå	=	620
		43244

b) vid *Ålands* haf:

Norrtelge	=	1535
Waxholm	=	1097
Öregrund	=	755
Östhammar	=	632
		4019

c) Hufvudstaden *Stockholm* = 143735

d) vid *Östersjön söder om Stockholm:*

Norrköping	=	25685
Carlskrona	=	16392
Kalmar	=	9411
Christianstad	=	8458
Ystad	=	6316
Carlshamn	=	5620
Westervik	=	5351
Nyköping	=	4008
Oscarshamn	=	3799
Södertelge	=	2342
Trelleborg	=	2026
Söderköping	=	1616
Simbrishamn	=	1564
Sölvesborg	=	1506
Skanör	=	814
Trosa	=	450
Falsterbo	=	285
		95643

e) på *öar i Östersjön:*

Wisby	=	6215
Borgholm	=	795
		7010

f) i *Öresund:*

Malmö	=	27485
Helsingborg	=	8332
Landskrona	=	8128
		43945

g) vid *Kattegat* och *Skagerack:*

Göteborg	=	59329
Halmstad	=	6290
Uddevalla	=	5697
Warberg	=	2422
Strömstad	=	2055
Engelholm	=	1799
Falkenberg	=	1365
Marstrand	=	1350
Kongelf	=	883
Kungsbacka	=	575
		81765

De särskildta gruppernas totalsummor:

Stockholms Stad	=	143735
Städer vid Östersjön söder om Stockholm . . .	=	95643
Städer vid Kattegat och Skagerack	=	81765
Städer i Öresund	=	43945
Städer vid Botniska viken	=	43244
Städer på öar i Östersjön	=	7010
Städer vid Ålands haf	=	4019
Summa för samtliga kuststäder	=	419361

B) *Städer inne i landet:*

a) vid *Wenern:*

Carlstad	=	5992
Wenersborg	=	4986
Lidköping	=	4094
Christinehamn	=	3773
Mariestad	=	2363
Åmål	=	1762
		22970

b) vid *Wettern:*

Jönköping	=	11751

Wadstena	=	2523
Askersund	=	1531
Hjo	=	1295
Grenna	=	1269
		18369

c) vid *Mälaren:*

Upsala	=	11961
Eskilstuna	=	6407
Westerås	=	5441
Arboga	=	3498
Köping	=	2504
Enköping	=	1989
Strengnäs	=	1507
Thorshälla	=	881
Mariefred	=	749
Sigtuna	=	512
		35449

d) I det *öfriga landet:*

Lund	=	11225
Örebro	=	9458
Linköping	=	7798
Falun	=	6282
Sala	=	4065
Wexiö	=	4001
Borås	=	3503
Skara	=	2639
Sköfde	=	2440
Eksjö	=	2372
Filipstad	=	2339
Alingsås	=	2013
Falköping	=	1901
Östersund	=	1853
Wimmerby	=	1851
Nora	=	1519
Skeninge	=	1493
Laholm	=	1369
Linde	=	1367
Hedemora	=	1130
Ulricehamn	=	1015
Säter	=	509
		72142

Hufvudsummor för de särskildta grupperna:

I landet oberäknadt sjöstäderna	=	72142
Vid Mälaren	=	35449
Vid Wenern	=	22970
Vid Wettern	=	18369
		148930
Kuststäder	=	419361
Städer inne i landet	=	148930
		568291

Det största antalet tillhör kuststäderna så mycket mera som både hufvudstaden och rikets andra stad samt äfven de näst följande bland provinsstäderna, den tredje, fjerde, femte och sjette (Malmö, Norrköping, Carlskrona, Gefle) äro kuststäder. Summan (419361) gör mer än $^2/_3$ af alla städernas folkmängd och kuststädernas folkmängd på den långa östersjösidan från Haparanda till Falsterbo och Skanör (293651) innehåller öfver hälften af hela rikets stadsbefolkning; städerna vid Öresund och på vestra kusten utgöra (125710) något öfver $^1/_5$. Beräknar man provinsstäderna särskildt, med afräkning af hufvudstaden, stadnar största summan bland kuststäderna (149916) i alla fall på östersjösidan. — Ibland innanstäderna åter kommer af deras folkmängd (148930) litet öfver hälften på de städer, som äro belägna vid de stora sjöarne (76788).

Dessa förhållanden uttryckas i *procenttal* på följande sätt.

Kuststäderna af *hela rikets* stadsbefolkning: = 73 : 8
Innanstäderna . . . . : = 26 : 2

Kuststäderna på östersjösidan af *hela rikets* stadsbefolkning: = 51 : 7
Kuststäderna vid Öresund och vestra kusten . . . . . : = 22 : 1
Innanstäder vid de stora sjöarne . . . . : = 13 : 5
Öfriga innanstäder . . . . : = 12 : 7

Städer på östersjösidan bland *kuststädernas* folkmängd: = 70 : 0
Städer vid Öresund och vestra kusten . . . . . . : = 30 : 0

Städer vid de stora sjöarne bland *innanstädernas* folkmängd: = 51 : 6
Öfriga innanstäder . . . . : = 48 : 4

Den öfvervägande karakteren af landtmannabygd i hela det inre landet befordras ännu mera genom städernas belägenhet i förhållande till hvarandra. De ligga i åtskilliga delar af riket på långt afstånd den ena staden från den andra, annorstädes åter temligen nära den ena till den andra medan största delen af landskapet har lång väg till närmaste stad. Detta förhållande framgår af de ofvan anförda upgifterna om städernas fördelning på de särskildta provinserna; betraktar man saken något närmare visar sig. att med undantag af den lilla staden Östersund finnes alls ingen stad i det inre landet norr om landskapet Dalarne och staden Falun. Men icke blott det inre landet är tomt på städer, äfven kuststäderna i Norrland ligga på långt afstånd från hvarandra. De kortaste mellanrummen äro mellan Piteå och Luleå samt mellan Sundsvall och Hernösand, men från Hernösand till Umeå, derifrån till Skellefteå, samt vidare till Piteå och från Luleå till Haparanda äro ganska långa afstånd. Öfver hufvud måste i de provinser, der städerna ligga utmed kusten, hela det inre landet stadna på långt afstånd från närmaste stad. Och detta förhållande förekommer likaledes i de landskap, som i det inre landet hafva sina städer samlade vid de stora sjöarne. Så t. ex. Carlstad och Christinehamn i Wermland, Westerås, Köping, Arboga i Westmanland, Upsala och Enköping i Upland. Dessa städer i sina särskildta landskap ligga ej särdeles långt från hvarandra, men bakom dem ligga vidsträckta landrymder utan städer. Öster ut i Wermland finnes en stad Filipstad, men hela norra och vestra Wermland har ingen stad; staden Sala i Westmanland hindrar icke att stora delar af Westmanlands län hafva lång väg till någon stad; i Upsala län finnes innanför de båda städerna på utkanten

vid Mälaren ingen stad så långt länet räcker. Äfven landskapet Dalarnes alla städer ligga i samma hufvuddel af landskapet, men på sidan af dem och längre upp i länet utbreda sig mycket stora landrymder der ingen stad finnes. Norra delen af Örebro län har de två städerna Nora och Linde belägna temligen nära den ena till den andra, hvaraf följer att hela det vidsträckta landet mellan Wermland, Dalarne och Westmanlands län är nästan tomt på städer. Men visserligen kunna i mellersta och södra Sverige afstånden ej blifva så långa som i norra Sverige aldenstund hela landområdena icke äro så stora som de nordliga provinserna.

Denna stadsbefolkningens sällsynthet, hvilken således utmärker Sverige och befordras äfven genom de ojämna afstånden från stad till stad, måste bidraga att bestämma det svenska samhällslifvets karakter olik de tätt befolkade ländernas [1]. Krafterna samla sig icke i stora medelpunkter, allt lif är mera enstaka, alla förbindelser blifva mera långsama. Men på samma gång motverkas äfven de sämre inflytelser, hvilka lätt kunna utgå ur tätt sammanhopade folkmängder. Dock jämkas alla dessa förhållanden så i ondt som godt betydligt genom den nyare tidens snabba förbindelsemedel, ångfartygen, jernvägarne och den i de aflägsnaste orter inträngande spridningen af tryckpressens alster.

Det, som här ofvan har blifvit taladt om Sveriges städer, handlade om deras folkmängd i förhållande till landtbygdens och hela rikets samt om deras antal och belägenhet. En annan betraktelse är den, som handlar om *städernas storlek i och för sig samt i förhållande till hvarandra* och de jämförelser, som dervid kunna komma i fråga.

Hufvudstaden *Stockholm* har nu upstigit till en folknumer 143735. Med denna folkmängd är Stockholm en bland de mindre hufvudstäderna i Europa, men likväl icke den minsta. Stockholm är större stad än hufvudstäderna i Schweiz, Grekland, Nederländerna. Nu är väl Bern (36001), ehuru hufvudstad, icke den största staden i Schweiz, städerna Basel (44834), Geneve (68165) och Zürich äro större [2], men äfven dessa städer

---

1) Jfr. HELLSTENIUS: l. c. p. 38.

2) Zürichs folkmängd upgifves för den egentliga staden blott till 21199, men skall med förstäderna, (communes limitrophes) innehålla 56695. Geneve, oberäknadt förstäderna, stadnar vid summan 46783. — *Alm. de Gotha* 1874, p. 827.

stiga icke till någon jämförlighet med Stockholm. — Den grekiska hufvudstaden Athen upgifves hafva ett antal invånare 44510. Dessa båda hufvudstäder, Bern och Athen, äro således ganska små i bredd med Stockholm. Räknar man det halfsuveräna furstendömet Serbien[1]), så finnes der en ännu mindre hufvudstad, Belgrad (26674), och i det likaledes halfsuveräna furstendömet Rumenien är hufvudstaden Bucharest (141754) inemot lika stor med Stockholm. — Nederländernas hufvudstad Haag (92785) stadnar långt nedanför Stockholm, men Haag är också icke Nederländernas största stad, Rotterdam (122471) är betydligt större och ännu mera Amsterdam (277765), hvilken sist nämnda stad är mycket större än Stockholm. — Räknar man de tyska konungarikena så är Würtembergs hufvudstad Stuttgart (91623) mindre än Stockholm, men München (169478) och Dresden (177089) äro bland hufvudstäderna de, som närmast öfverstiga Stockholm. Köpenhamn (181291) följer dernäst med några tusental mera än Dresden. Jämför man åter Stockholm med de mycket stora hufvudstäderna Paris (1851792) och London (3254260) sjunker den svenska hufvudstaden nära nog till en obetydlighet. Paris har mer än 12 gånger och London mer än 22 gånger större folkmängd än Stockholm. I Stor-Britannien finnas elfva och i Frankrike fyra provinsstäder med större folkmängd än Stockholm. Sammanräknadt i alla Europas länder finnas icke mindre än 43 städer folkrikare än Stockholm[2]).

---

1) *Alm. de Gotha* 1874, p. 660, 848, 853. — Vid denna jämförelse med hufvudstäderna äro sådana stater som Luxemburg, Montenegro och Monaco icke tagna i betraktande.

2) Dessa städer äro:

i Stor-Britannien:		Bristol	= 182552
London	= 3254260	Belfast	= 174394
Glasgow	= 547538	Bradford	= 145830
Liverpool	= 493405	i Italien:	
Manchester*)	= 351189	Neapel	= 448335
Birmingham	= 343787	Rom	= 244484
Dublin	= 295841	Palermo	= 219398
Leeds	= 259212	Turin	= 212644
Scheffield	= 239946	Milano**)	= 199009
Edinburgh	= 197581	Florenz	= 167093

*) Detta oberäknadt den med Manchester nära sammanhängande orten Salford, som räknar 124801.

**) Oberäknadt den med Milano nära sammanhängande orten Corpi Santi, som räknar 62976.

Låter man åter jämförelsen stadna vid de skandinaviska hufvudstäderna, så hade Stockholm mer än dubbelt större folkmängd än Christiania år 1869 då summan för Christiania var 64935 och för Stockholm 134650[1]). Skulle möjligtvis en snabbare folkökning i Christiania hafva i någon mon förändrat proportionen så är dock i alla fall Stockholm betydligt större.

Jämförelsen med Danmarks hufvudstad utfaller så, att Stockholms folkmängd år 1870 (136016) motsvarade litet mera än $^3/_4$ af folkmängden i Köpenhamn. — Finlands hufvudstad Helsingfors stadnar deremot vid en mycket låg siffra 32113 (år 1870)[2]).

Men derutaf att Stockholm är en liten stad bland de stora städerna i Europa följer icke att Stockholm såsom svensk hufvudstad är liten. Huru dermed förhåller sig uplyses af jämförelsen med folkmängdsiffrorna för Stockholm och för Sveriges öfriga städer samt hela Sveriges rike. Denna jämförelse utvisar att Stockholm innehåller 25 : 29 proc. således litet mera än $^1/_4$

---

i Frankrike:		
Paris	=	1851792
Lyon	=	323417
Marseille	=	312864
Bordeaux	=	194055
Lille	=	158117
i Tyska riket:		
Berlin	=	826341
Hamburg	=	240251
Breslau	=	207997
Dresden	=	177089
München	=	169478
i Ryssland:		
S:t Petersburg	=	667963
Moskwa	=	611970
Warschau	=	251584
Odessa	=	121335
i Österrike—Ungern:		
Wien	=	834284
Pesth	=	200476
Prag	=	186479
i Spanien:		
Madrid	=	332024
Barcelona	=	180014
i Turkiet:		
Constantinopel	=	600000
Adrianopel	=	150000
i Portugal:		
Lissabon	=	224063
i Belgien:		
Brüssel	=	314077
i Nederländerna:		
Amsterdam	=	277765
i Danmark:		
Köpenhamn	=	181291*).

1) *Norges Off. Stat. Folkemængdens Bevægelse 1869 p. VI. Sveriges Off. Stat. Bef. Stat. 1870,* häft. I. p. 23. Hos Kiær: Statistisk Håndbog häft. I. p. 3 upgifves Christianias folkmängd år 1869 till 65300.

2) Ignatius: *l. c. p. 223.*

*) Behm und Wagner l. c. p. 85—86 jfr. der befintliga noter om städerna London och Wien, hvaraf synes att dessa båda städers folkmängd skulle kunna beräknas till ännu mycket större summor.

af hela Sveriges stadsbefolkning och 3 : 38 procent af hela Sveriges folkmängd.

Huru vida detta förhållande betecknar en stor eller liten hufvudstad beror af jämförelsen med andra hufvudstäder. Man finner då att Christiania år 1869 med 64935 invånare, innehöll 3 : 75 proc. af hela Norges folknumer, som på samma gång beräknades till 1733121 [1]) men Köpenhamn med 181291 (10 : 16 proc.) öfversteg $^1/_{10}$ af hela Danmarks folknumer (1784741). Stockholm är således en mindre hufvudstad i förhållande till Sveriges folkmängd än Christiania i förhållande till Norges och i synnerhet mycket mindre än Köpenhamn i förhållande till Danmarks. — Inom Tyska rikets länder bor något mera än $^1/_{50}$ i staden Berlin, i Frankrike något öfver $^1/_{20}$ i Paris, men London innehåller öfver $^1/_{10}$ af brittiska öarnes folk. Den engelska hufvudstaden är således icke blott en oerhördt stor stad, men också mycket stor i förhållande till det landets folkmängd, som staden tillhör. Stockholm blifver efter dessa jämförelser en större hufvudstad i förhållande till Sveriges folkmängd än Berlin i förhållande till Tysklands, men mindre än Paris i förhållande till Frankrikes eller London i förhållande till Stor-Britannien. Om Stockholm och Köpenhamn skulle kunna sägas att Stockholm icke är någon liten hufvudstad för Sveriges folkmängd, men Köpenhamn är oformligt stor för Danmarks.

Låter man räkningen fortgå till Sveriges öfriga städer, så finner man bland dem en med öfver 50000 invånare, nämligen Göteborg (59329) samt två, Malmö (27485) och Norrköping (25685) med mera än 20000, medan Norge år 1869 blott hade två, som öfverstego 20000 nämligen Bergen (29648) och Throndhiem (20823) [2]) och Danmark hade ingen provinsstad, som uppnådde 20000 [3]). Stockholm är således i förhållande till städerna i Sverige en mindre hufvudstad än Christiania och Köpenhamn i förhållande till städerna i Norge och Danmark. I Norge kan dock skilnaden mellan Christiania och Bergen enligt nu anförda siffror någorlunda motsvara skilnaden mellan Stockholm och

1) Jfr. ofv. cit. *Norges Off. Stat.*

2) *Norges Off. Stat. Folkm. Bev. 1869, p. VII.*

3) Jfr. *Sammendrag af statistiske oplysninger, udg. af det statistiske Burå. N:o 2 p. 1 o. f.*

Göteborg, men Göteborg är en mycket större stad i förhållande till Stockholm än Danmarks andra stad Odense (16970) i förhållande till Köpenhamn, och medan Sveriges hufvudstad är mindre än Danmarks finnas tre provinsstäder i Sverige, Göteborg, Malmö, Norrköping, som äro större än Danmarks andra stad. — I Finland åter hade Helsingfors år 1870 något mindre än 1/4 af alla städernas folkmängd (137413), men upnådde icke storleken af Göteborg [1]).

Vidare har Sverige fem städer med 10—20000 invånare, som äro:

Carlskrona	= 16392
Gefle	= 15613
Upsala	= 11961
Jönköping	= 11751
Lund	= 11225

Dessa nu upräknade nio städer innehålla vida mera än hälften af Sveriges hela stadsbefolkning.

Vidare innehåller Sverige ett antal aderton städer med 5—10000 invånare, som äro:

Örebro	= 9458	Halmstad	= 6290
Kalmar	= 9411	Falun	= 6282
Christianstad	= 8458	Wisby	= 6215
Helsingborg	= 8332	Carlstad	= 5992
Landskrona	= 8128	Uddevalla	= 5697
Linköping	= 7798	Carlshamn	= 5620
Sundsvall	= 6846	Westerås	= 5441
Eskilstuna	= 6407	Westervik	= 5351
Ystad	= 6316	Söderhamn	= 5253

Derefter följer ett antal tjugufem städer med 2—5000 inv.:

Wenersborg	= 4986	Wadstena	= 2523
Lidköping	= 4094	Köping	= 2504
Sala	= 4065	Sköfde	= 2440
Hernösand	= 4034	Warberg	= 2422
Nyköping	= 4008	Eksjö	= 2372
Wexiö	= 4001	Mariestad	= 2363
Oscarshamn	= 3799	Södertelge	= 2342
Christinehamn	= 3773	Filipstad	= 2339
Borås	= 3503	Luleå	= 2092
Arboga	= 3498	Strömstad	= 2055
Hudiksvall	= 3400	Trelleborg	= 2026
Skara	= 2639	Alingsås	= 2013
Umeå	= 2597		

[1]) Ignatius, l. c. p. 223.

Slutligen återstå trettioåtta små städer, som icke upnå 2000 invånare och bland dessa äro fjorton orter, hvilka räknas såsom städer ehuru de äro så små att de icke ens hinna till summan 1000 invånare:

Enköping	= 1989	Hjo	= 1295
Falköping	= 1901	Grenna	= 1269
Piteå	= 1869	Hedemora	= 1130
Östersund	= 1853	Waxholm	= 1097
Wimmerby	= 1851	Ulricehamn	= 1015
Engelholm	= 1799	Haparanda	= 920
Åmål	= 1762	Kungelf	= 883
Söderköping	= 1616	Thorshälla	= 881
Simbrishamn	= 1564	Skanör	= 814
Norrtelge	= 1535	Borgholm	= 795
Askersund	= 1531	Öregrund	= 755
Nora	= 1519	Mariefred	= 749
Strengnäs	= 1507	Östhammar	= 632
Sölvesborg	= 1506	Skellefteå	= 620
Skeninge	= 1493	Kungsbacka	= 575
Laholm	= 1369	Sigtuna	= 512
Linde	= 1367	Säter	= 509
Falkenberg	= 1365	Trosa	= 450
Marstrand	= 1350	Falsterbo	= 285

Icke fullt halfva antalet af Sveriges städer utgöres således af sådana små orter, som icke upgå till 2000 personers folkmängd. Sådana platser skulle i tätt befolkade länder visst icke räknas såsom städer.

Men deremot finnas åtskilliga orter, som icke hafva namn af städer, men innehålla en samlad befolkning, hvilken flerestädes är större än i åtskilliga små städer och hvars lefnadsförhållanden äro sådana att de utgöra ett slags städer i sjelfva verket. Sådana orter äro de s. k. köpingarne och väl äfven en eller annan ort dessutom.

Folkmängdsiffrorna för köpingarne äro följande:

Motala i Östergötland	= 1675	Figeholm i Kalmar län	= 380
Ronneby i Blekinge	= 1507	Nybro i Kalmar än	= 332
Arvika i Wermland	= 1136	Gamleby i Kalmar län	= 258
Mönsterås i Kalmar län	= 1092	Mörbylånga på Öland	= 221
Lysekil i Bohus län	= 1036	Ljungby i Kronobergs län	= 169
Båstad i Skåne (Christ. län)	= 920	Pataholm i Kalmar län	= 160
Wernamo i Jönköpings län	= 574	Christianopel i Blekinge	= 153
Örnsköldsvik i Ångermanl.	= 543	Påskallavik i Kalmar län	= 128
Malmköping i Södermanl.	= 445	Bergqvara i Kalmar län	= 113
Waldemarsvik i Östergötl. [1]	= 401		= 11243

1) Waldemarsvik ligger på gränsen af Östergötlands och Kalmar län, men räknas till Östergötlands.

Bland dessa orter är Motala belägen vid sjön Wettern, Ronneby, Mönsterås, Waldemarsvik, Figeholm, Gamleby, Mörbylånga, Pataholm, Christianopel, Bergqvara och Påskallavik ligga vid Östersjön, Örnsköldsvik vid Botniska viken, Lysekil och Båstad vid Kattegat, de öfriga inne i landet.

---

5. Folkökning och Folkminskning.

Till betraktelsen af folkmängdens närvarande antal sluter sig frågan om folkmängdens förändringar eller antalet i närvarande tid, betraktadt i förhållande till det antal, som fordom fans.

Folkökning och folkminskning till och med år 1867. Här framställer sig genast en frestelse att upkasta frågor, som ej kunna besvaras. Det vore dock en sak af stort intresse att veta huru stor Sveriges folkmängd har varit under de särskildta tidehvarfven af vår historia, huru mycket folk fans i Sverige under hednaåldern, huru mycket på Birger Jarls tid och på Gustaf Wasas, huru stort eller litet det folket var, som utförde de stora krigen med Gustaf II Adolf och hans män eller som kämpade och led nöd under Carl den tolfte. Men till svar på dessa frågor finnas endast gissningar. Tider hafva funnits då lärde män trodde sig veta att Sverige i de äldsta tiderna skulle innehållit en mycket stor folkmängd, mycket större än i senare tider. Denna mening sammanhängde med den gamla föreställningen att den skandinaviska norden skulle varit "folkslagens verkstad" och dessa folkskaror, som öfversvämmade den romerska verlden, skulle från Skandinavien utgått. Samma föreställning var också ett uttryck af den missförstådda fosterlandskärlek, som af en rik inbillningskraft hänfördes till de mäst vidunderliga sagor om det svenska folkets bragdrika storhet under tidehvarf, hvilkas ålder skulle sträcka sig till baka ända till den aflägsnaste urtid. Men äfven sedan dessa svärmerier börjat förlora sin magt, funnos ännu de, som föreställde sig att folkmängden i Sverige under medeltiden skulle vida öfverstigit senare tidens mått. Så väl den ena som den andra af dessa föreställningar torde nu mera få anses länge sedan af ve-

tenskapen öfvergifven [1]). Vill man deremot försöka en beräkning gissningsvis men på säkrare grunder rörande senare tidehvarf, men som dock nu redan länge sedan äro en forntid, får man ihågkomma att Sverige icke alltid hade samma omkrets. Dit hörde Finland och under en lång tid äfven Estland, Lifland och Ingermanland, men dit hörde före midten af 1600-talet icke Skåne, Blekinge, Halland, Bohus län, icke Jämtland och Herjeådalen och Gotland var bortkommet. Slutligen omfattade Sverige efter midten af 1600-talet äfven åtskilliga områden i Tyskland. Dessa tyska besittningar minskades sedermera, Estland, Lifland och Ingermanland bortföllo och vissa stycken af Finland förlorades genom frederna i Nystad och Åbo. Alla dessa länder och landsdelar skulle afräknas eller tilläggas allt efter de olika tidpunkter, för hvilka man anställer beräkningen, så vida den samma skall omfatta hela den svenska magten. Siffrorna måste då i alla händelser blifva helt andra än om räkningen inskränkes till det land, som utgör det nuvarande Sveriges. Blott en sak får anses afgjord, att svenska folket var mindre än detta folk nu är och att det folket, som gjorde de nyss nämnda bedrifterna, var ett till antalet ganska litet folk [2]).

---

1) Jfr. om denna fråga den lärda afhandlingen (akademisk disputation) af C. TH. JÄRTA: "Opiniones historicorum de numero incolarum Sueciæ pristinis temporibus permagno quanam probabilitate nitantur disquisitio", utgifven i Upsala Sect. I. år 1827 och fortsättningen år 1836, hvarest ett exempel anföres att en författare, MODEER, i en afhandling, "Undersökning om Svea rikes folkmängd", tryckt i Patriotiska Sällskapets handlingar, trodde sig kunna räkna Sveriges folkmängd före den stora pesten (digerdöden?) till 10,000,000

2) Jfr. FRYXELL, Berättelser ur svenska historien, T. XXXVIII. p. 161. — Enligt en beräkning af ODHNER, Sveriges inre historia under dr. Christinas förmyndare p. 349—350, skulle Sverige med Finland på 1630—40-talen icke haft mera än 1000000, naturligtvis oberäknadt Skåne m. fl. landskap, som då ej hörde till Sverige. — CRONHOLM, Sveriges historia under Gustaf den andre Adolfs regering T. IV. p. 704 o. f. uträknar en större summa nämligen 1600000 i Sverige med Finland och Östersjöländerna på 1630-talet samt 2000000 sedan de tyska provinserna genom Westfaliska freden (1648) samt Jämtland, Herjeådalen, Gotland och Halland genom freden i Brömsebro (1645) äfvensom Skåne, Blekinge och Bohus län genom freden i Roeskilde (1658) hade tillkommit. — CARLSON, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, T. II. p. 5—6 anser folkmängden i det egentliga Sverige vid början af Carl den tiondes regering, således näst förr än de nya provinserna erhöllos genom freden i Roeskilde, icke hafva upgått till fullt en million.

De främmande folken, med hvilka svenska folket på den tiden befann sig i beröring, Ryssar, Tyskar, Fransoser, voro likaledes utan tvifvel mindre till antal än de nu äro, men i alla fall då, såsom nu, talrikare än Svenskarne. Men någon beräkning, som kan göra anspråk på säkerhet rörande svenska folkets antal finnes icke före den tid, då tabellverket begyntes, som skedde år 1748. Det är redan en god sak att man kan låta räkningen utgå öfver en tid af mera än 120 år.

Sveriges folkmängd 1748 utgjorde 1736482 personer och hade år 1872 stigit till 4250412. Ett hundra tjugufem år voro förflutna och antalet var mer än fördubbladt, men tillvexten hinner likväl icke till 150 procent. Det år då dubbla summan upnåddes och blef öfverskriden var 1850, hvars folkmängdsiffra var 3482541, ett hundra tre år hade gått till ända. Denna folkökning har likväl icke varit oafbruten. Folkmängden rörde sig med stigande siffror till och med år 1757, då summan var 1870372, men året 1758 utvisade en nedgående siffra till 1867699, således en folkminskning af 2673 personer, som dock redan 1759 ersattes med en folkökning till 1876994 således en tillväxt af 6622 personer utöfver det antal, som hade funnits år 1757. Derefter följde en fortgående tillväxt till och med år 1771, då summan utgjorde 2041081, men med åren 1772 och 1773 följer en betydlig minskning ända till 1972407 år 1773, således en förlust af 68674 personer på en tid af tvänne år. Denna minskning fortfor väl endast under de båda åren, men så betydlig hade minskningen varit, att en tid af tre år behöfdes innan antalet åter upnådde den summa som hade funnits år 1771. Folkmängden år 1776 upgick till 2041289 således obetydligt mera än summan år 1771. Nu fortgick folkökningen till och med år 1788, då summan var 2171866, men åren 1789 och 1790 utvisade ett nedgående antal till 2158232 således en minskning af 13634 personer under två sammanräknade år. Med året 1791 begynte antalet åter stiga och upgick redan detta år till högre siffra än år 1788 nämligen 2178719, hvarefter tillväxten fortfor oafbruten under 1790-talet men året 1800 utvisade åter igen en folkminskning från 2356993 år 1799 till 2347303 år 1800 således en förlust af 9690 personer på ett år och efter ett halft århundrades förlopp utgjorde svenska folket nu vid århundradets slut den nämnda summan 2347303.

Folkminskningen fortgick icke under de följande åren, men tvänne år 1801 och 1802 behöfdes dock innan antalet öfversteg summan, som hade funnits år 1799. Året 1802 utvisade ett antal 2374358, som ökades oafbrutet under de följande åren till och med år 1807, men derefter följer en mycket betydlig folkminskning. Summan år 1807 var 2434721, men med året 1808 begynner siffran sjunka, hvilket förhållande fortfor under tre år 1808—1810 så att folkmängden år 1810 nedgick till 2377851, således på tre år en minskning af 56870 personer. Så betydlig var denna minskning att fem år behöfdes innan förlusten var ersatt; 1807 års folknumer upnåddes icke förr än år 1815, då siffran upgick till 2465066 [1]). Men från och med 1811 har folkökningen varit oafbruten till och med år 1867 således under en tid af femtiosju år. Den summa som räknades år 1867 var 4195681 [2]).

Den tidpunkt då svenska folket upnådde antalet 3000000 var 1835 då summan var 3025439 och det första året då man räknade 4000000 var 1863, då summan var 4022564. Den folkmängd, hvarmed Sverige inträdde i sitt nya tidehvarf med regementsförändringen 1809 och skilsmässan från Finland var 2382075 och den folkmängd, hvarmed Sverige ingick föreningen med Norge var 2434541.

Förändringarne öfverskådas på följande sätt:

1748	års	folkmängd	till	1736482
1749—1757	„	folkökning	„	1870372
1758	„	folkminskning . . .	„	1867699
1759—1771	„	folkökning	„	2041081
1772—1773	„	folkminskning . . .	„	1972407
1774—1788	„	folkökning	„	2171866
1789—1790	„	folkminskning . . .	„	2158232
1791—1799	„	folkökning	„	2356993
1800	„	folkminskning . . .	„	2347303
1801—1807	„	folkökning	„	2434721
1808—1810	„	folkminskning . . .	„	2377851
1811—1867	„	folkökning	„	4195681

1) Året 1814 hade likväl 2434541 således obetydligt mindre än år 1807 likasom äfven året 1801 närmade sig till summan för 1799, ehuru den samma icke fullt upnåddes.

2) *Tabellkomm. underdåniga Berättelse i Off. Stat. 1851—55 T. I. Tab. n:o 47. Sveriges Off. Stat. i Sammandrag i Stat. Tidskrift.* Ofvan anförda siffror utmärka för tiden före 1809 Sveriges folkmängd med afräkning af Finlands, som hade gemensama tabeller med Sverige.

Under en tid af 120 år har således folkminskning egt rum under nio år och folkökning under ett hundra elfva. De nio folkminskningsåren följde icke omedelbart det ena efter det andra, men med längre eller kortare mellantider till dess slutligen från och med år 1811 öfver ett halft århundrade fick förflyta förr än åter en folkminskning förspordes (1868). De nio åren utgjorde således blott tillfälliga afbrott under en i det hela jämt fortskridande folkökning. Det större eller mindre inflytande, som dessa tillfälliga folkminskningar hafva utöfvat, visar sig må hända bäst om man delar hela tiden i femårsperioder och efterräknar summorna för fem år i sender sammanräknade. Då visar sig att endast tvänne femårstider, nämligen 1771—1775 och 1806—1810 förete en minskad folkmängd. Summan utgjorde år 1770 ett antal 2030574 och hade år 1775 nedgått till 2020847. Året 1805 afslutade sin femårsperiod med en summa 2427408 och fem år derefter år 1810 utgjorde summan 2377851. Dessa femårstider innehålla för enskildta årtal de största folkminskningar, som förekommit, nämligen åren 1772—73 och 1808—10, hvilka folkminskningar voro så betydliga att tillväxten under de öfriga åren — 1771, 1774 och 1775 samt 1806 och 1807 — icke förmådde uppehålla folkmängden vid den siffra den samma hade innehaft vid slutet af näst föregående femårstid. Deremot förmådde icke folkminskningsåren 1758, 1789—90 och 1800 åstadkomma någon nedsättning i folkmängden vid femårstidens slut från hvad den samma utgjorde vid början af samma femårstid. Minskningen under de nyssnämnda åren öfvervägdes af tillväxten under åren 1756—57 samt 1759—60 och 1786—88 samt 1796—99. Men visserligen visar sig en försvagad folkökning under de femårstider, som innehålla dessa enskildta folkminskningsår. De fem åren 1751—55 hade haft en folkökning = 90351, men åren 1756—60 med folkminskningsåret 1758 hade blott 39559, hvaremot folkökningen under de näst följande fem åren 1761—65 upgick till 71576. Femårstiden 1781—85 hade haft en folkökning 31492, men de följande fem åren, då folkmängden ökades under tre år 1786—88, men minskades under de följande tvänne åren 1789—90, hade en tillväxt af blott 8459. Derefter upgick folkökningen under åren 1791—95 till den stora summan 122905, men nedgick under åren 1796—1800 med fyra folköknings-

och ett folkminskningsår till 66166. Procentvis beräknadt uttrycker sig förhållandet på följande sätt:

folkminskning	1771—75	= 0 : 48	folkökning	1781—85	= 1 : 48
„	1806—10	= 2 : 04	„	1786—90	= 0 : 39
folkökning	1751—55	= 5 : 12	„	1791—95	= 5 : 69
„	1756—60	= 2 : 13	„	1796—1800	= 2 : 90
„	1761—65	= 3 : 78			

Om dessa beräkningar utmärka förhållandet mellan den öfver hufvud fortgående folkökningen och den tillfälligtvis förekommande folkminskningen samt i hvad mån den senare har hämmande inverkat på den förra, så gifver deremot en dylik beräkning procentvis öfver alla femårstiderna en allmän öfversigt om huru folkmängden har omvexlat under särskildta tidskiften. En sådan uträkning förekommer ibland Statistiska Centralbyråns arbeten[1]) så lydande:

1751—55	procent	+ 5 : 12	1811—1815	procent	+ 3 : 66
1756—60	„	+ 2 : 13	1816—1820	„	+ 4 : 85
1761—65	„	+ 3 : 78	1821—25	„	+ 7 : 21
1766—70	„	+ 3 : 34	1826—30	„	+ 4 : 21
1771—75	„	— 0 : 48	1831—35	„	+ 4 : 75
1776—80	„	+ 4 : 82	1836—40	„	+ 3 : 75
1781—85	„	+ 1 : 48	1841—45	„	+ 5 : 65
1786—90	„	+ 0 : 39	1846—50	„	+ 5 : 00
1791—95	„	+ 5 : 69	1851—55	„	+ 4 : 50
1796—1800	„	+ 2 : 90	1856—60	„	+ 6 : 01
1801—1805	„	+ 3 : 41	1861—65	„	+ 6 : 59
1806—1810	„	— 2 : 04	1866—70	„	+ 1 : 08

Öfver hufvud visar sig af dessa procentförhållanden att folkmängden har rört sig med ojämna steg. Ytterligheterna betecknas af — 2 : 04 åren 1806—10 och + 7 : 21 åren 1821—25. Här är tydligt att orsaker finnas, som inverka en del hämmande, andra åter befordrande folkmängdens tillväxt.

Betraktar man något närmare de tidpunkter, då folkminskning har egt rum, så finner man dem sammanträffande med följande allmänna tidsomständigheter. Första minskningen var samtidig (1758) med pomerska kriget, hvilket dock ej synes hafva särdeles mycket bidragit, ty samma krig, ännu fortfarande, hindrade icke att folkmängden ökades under de följande åren.

1) Om skördarne i Sverige och deras verkningar, *Stat. Tidskr. årg. 1871 p. 94. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60 T. I. p. 10. Tabellkomm. Berättelse 1851—55 T. I. p. 4.*

Mägtigare orsak torde kunna upsökas i den svaga årsväxten, som hade egt rum under de näst föregående åren. Det är nämligen en lätt insedd sak, att det inflytande, som en god eller dålig skörd utöfvar på folkmängden, framträder synbar först under det följande året. Nu är kändt att skörden år 1757 hade varit sådan, som betecknas med omdömet "svag eller klen" och året 1756 hade haft "nära allmän missväxt eller knapp skörd"; derefter inträffade nu folkminskningen 1758. Men sedan samma år hade gifvit en "medelmåttig eller fullt medelmåttig" skörd återkom folkökningen år 1759. Året 1758 lärer dock varit lidande ej blott af de föregående årens svaga skördar, men äfven af smittkoppor. — Den andra och mycket större folkminskningen 1772—73 inträffade efter 1771 års mycket svåra missväxtår och äfven året 1772 hade "nära allmän missväxt" hvarjämte också smittkoppor härjade, åtminstone år 1773. — Den tredje folkminskningen 1789—90 var samtidig med Gustaf III:s ryska krig och inträffade oaktadt det näst föregående året hade haft "god eller ymnig" skörd. — Den fjerde folkminskningen (1800) följde efter två föregående år med "nära allmän missväxt eller knapp" skörd, hvarjämte smittkoppor härjade. — Den femte folkminskningen (1808—10) synes icke berott af felslagna skördar, året 1807 hade nämligen haft "nära medelmåttig" och 1806 "medelmåttig eller fullt medelmåttig" skörd, men krig med Ryssland, Danmark—Norge och Frankrike verkade med sådan magt att folkminskningen fortfor äfven under det första året efter återstäld fred (1810) oaktadt året 1809 hade haft "god och ymnig" skörd [1]).

En jämförande betraktelse af stigande och fallande folkmängdsiffror samt tidens allmänna förhållanden utmärker tydligt nog att ett inre sammanhang finnes mellan folkmängdens förändringar samt en ökad eller minskad välmåga hos folket. Felslagen skörd, farsoter och krig äro verkande orsaker till att folkmängden minskas, men inflytelsen framträder icke ovilkorligt

1) Upgifter om skördens utfall för hvarje år under hela tidrymden 1748 1870 finnas samlade i afhandlingen af Hellstenius, "Om skördarne i Sverige och deras verkningar", tryckt i Stat. Tidskrift årg. 1871 p. 82 o. f. Jfr. dersammastädes framställningen af förhållandet mellan en mager eller ymnig skörd och ett större eller mindre antal ingångna äktenskap samt antalet födde och döde, p. 86 o. f. samt dertill hörande diagram, så ock p. 78—79.

regelbunden. Förhållandet beror af flera samtidigt arbetande, medverkande eller hvarandra motverkande inflytelser, den större eller mindre styrka, som en förut samlad välmåga besitter att motstå verkningarne af en misslyckad årsväxt, den mer eller mindre tryckande tyngd, hvarmed kriget verkar, och i synnerhet beror saken derpå att de verkande orsakerna sammanträffa, kriget med farsoterna och den ena af dessa orsaker eller bägge med missväxter. Hvad beträffar det inflytande, som beror af *skördarnes* beskaffenhet, så verkar denna orsak mycket ojämnt. Det visar sig nämligen att året 1763 icke företedde någon folkminskning oaktadt året 1762 hade varit utmärkt af "missväxt" och 1761 af "nära allmän missväxt eller knapp" skörd. Året 1775 med "nära allmän missväxt eller knapp skörd" hindrade icke att folkmängden ökades år 1776 och under åren 1780—83 följde, det ena efter det andra, fyra år med "nära allmän missväxt eller knapp" skörd utan att efterföljas af folkminskning. Men detta må derpå hafva berott att andra mindre ogynsama förhållanden motverkade inflytandet af den dåliga skörden och denna kan dessutom hafva haft sitt inflytande att göra folkökningen mindre än den samma eljest skulle blifvit.

Det skulle af dessa exempel kunna blifva en slutsats att en bättre eller sämre skörd i och för sig knappt kan sägas vara afgörande, men dervid är dock att märka, det sjelfva kunskapen, som vi besitta om skördarnes beskaffenhet under årtal, som ligga utanför vår tids mannaminne, icke är den säkraste. Bestämda upgifter finnas angående årsväxten för alla år sedan tabellverkets början, men det kan ej vara afgjord sak, att sådana benämningar som "svag eller klen skörd", "under eller nära medelmåttig skörd", "öfver medelmåttig" o. s. v. bestämdt motsvara hvad som nu för tiden skulle med sådana uttryck menas [1]). En viss obestämdhet vidlåder dessa upgifter så mycket mera som stora olikheter kunna finnas i särskildta landskap inom ett vidsträckt land. Och den skörd, som en landtman kallar medelmåttig, kallar en annan kanske knapp och svag. Att skörden emellertid har ett inflytande på folkmängdens förändringar torde i alla händelser få anses såsom sjelfskrifven sak.

---

1) Jfr. hvad som yttras i den anförda afhandlingen "Om skördarne i Sverige och deras verkningar. *Stat. Tidskrift 1871 p. 81—85.*

Hvad beträffar *krigets* magt, så må det förtjena anmärkas att kriget 1813—14 icke medförde någon folkminskning fastän dessa krigsår föregingos af ett år (1812) hvars skörd var "nära allmän missväxt" sedan näst föregaende året (1811) hade haft "svag eller klen" skörd. Men detta 1813—14 års krig var också af en helt annan beskaffenhet än de föregående krigen. Sverige kämpade icke under svett och möda mot öfvermägtiga fiender, men deltog i ett stort europeiskt krig, der svenska armeen fördes af sin fältherre från seger till seger gemensamt med mägtige bundsförvandter och krigets börda drabbade Sverige blott med en mycket måttlig tyngd. Detta krig långt från att nedtrycka Sverige utgjorde snarare en mägtig kraft att uplyfta Sverige ur vanmagtens tillstånd.

Fäster man sig åter vid *farsoternas* magt, förtjenar att särskildt anmärkas tvänne erfarenheter, den ena att farsoten cholera morbus icke har åstadkommit någon folkminskning, den andra åter framträder i det olika förhållande, som visar sig före och efter den tid, då vaccinationen kom i allmänt bruk. Denna tid var första årtiondet på 1800-talet. Jämför man folkökningen under de femtio åren 1756—1805, då kopporna härjade fritt, med en lika lång tid medan vaccinationen har utvecklat sin välgörande magt, således en lång följd af år på hvardera sidan, finner man ett årligt medeltal för folkökningen under tiden före vaccinationens införande 0:543 procent, men efter det att vaccinationen var införd stiger procenttalet till 0:813. Det vore förmätet att tillskrifva detta åt vaccinationen såsom ensamt verkande orsak, men när man vet hvilken förstörande magt kopporna egde och när man ser folkökningen förstärkt sedan det läkemedel har blifvit allmänt begagnadt, som har i grund sönderbrutit koppornas ödeläggande kraft, vore det att misskänna en uppenbar sak om man icke här igenkände vaccinationens förmaga att förstärka menskligheten lifskrafter [1]).

---

1) *Tabellkomm. Ber. 1851—55 T. I. p. 5.* Jfr. Hvasser: Om vaccinationen i "Smärre skrifter af medicinskt innehåll" T. I. Härvid bör erinras att den förökade folkökningsprocenten i det hela under tiden efter vaccinationens införande har erhållits oaktadt den svara folkminskningen under de särskildta åren 1808—10 tillhörde denna tidrymd.

Folkminskningen 1868 och 1869. Slutsatsen af det föregående torde få anses vara att Sverige har öfver hufvud under en lång följd af år ökat sin folkmängd med en jämn och stadig tillväxt. Men slutligen kom en tid, då vissa tecken infunno sig, som bebådade att detta lyckliga förhållande var på väg att uphöra. Femtiosju år hade förflutit sedan sista folkminskningen, tabellerna hade visat en oafbruten folkökning, men nu framträder helt hastigt ett aldeles motsatt förhållande. Folkmängdtabellen för 1868 upvisade en folkminskning, tabellen för 1869 ådagalade att svenska folket fortfarande aftog i antal. Det förtjenar en särskildt undersökning huru härmed månde förhållit sig.

Sådan undersökning är af Statistiska Central-Byrån verkställd och slutsatserna ligga för allmänhetens ögon i årsberättelserna för de nyss nämnda åren. Saken har sitt eget intresse emedan den samma ligger så helt nära vår tid och äfven derföre att här framträder en helt ny verkande orsak, som förut icke hade varit spord i Sverige.

Aldeles oväntad var denna folkminskning icke, de näst föregående åren hade utvisat en aftagande folkökning ehuruväl femårstiden 1861—65 öfver hufvud innehöll en mycket stor tillväxt (6 : 59 procent), men från och med år 1864 hade procenttalet minskats så som visar sig af följande räkning:

folkökning	1860	= 1 : 90	procent
„	1861	= 1 : 49	„
„	1862	= 1 : 24	„
„	1863	= 1 : 43	„
„	1864	= 1 : 18	„
„	1865	= 1 : 08	„
„	1866	= 1 : 13	„
„	1867	= 0 : 84	„

och nu ådagalade 1868 års folkmängdtabell att folkmängden, som år 1867 hade utgjort 4195681, vid följande årets slut blott utgjorde 4173080, en minskning hade således inträffat af 22601 [1]).

Nu har likväl blifvit ådagalagdt att folkminskningen 1868 var något mindre än dessa siffror syntes utvisa, men en viss minskning egde dock rum. Siffran 22601 beror på en missräkning under de föregående åren. Sveriges folkmängd hade icke varit fullt så stor som summan var upgifven, den verkliga

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1867 och 1868 p. 1.*

folkmängden 1867 hann icke till 4195681, hvaraf följer att skilnaden mellan 1867 års verkliga folkmängdsumma och 4173080 år 1868 icke stiger så högt som 22601.

Missräkningen angår städerna Stockholm och Göteborg. Den särskildta folkräkning, som anstäldes i dessa städer år 1868, utvisade nämligen att Göteborgs och Stockholms folkmängd hade varit för högt beräknad under de föregående åren. Summan var upgifven för Stockholm år 1867 till 140251, men nu visade folkräkningen att samma summa vid slutet af 1868 utgjorde blott 131400; sammaledes var 1867 års folkmängd i Göteborg beräknad till 59686, men 1868 års folkräkning gaf blott 53448. Vore nu de beräknade folkmängdsiffrorna lika tillförlitliga som folkräkningens äro för 1868, så skulle Stockholm hafva på ett år minskat sin folkmängd med 8851 och Göteborg med 6238 eller bägge städerna tillsamman med 15089. Mer än $^2/_3$ af hela folkminskningssumman (22601) skulle då hafva tillhört de båda städerna. Så stor kan minskningen på dessa båda särskildta ställen knappt hafva varit och att missräkning verkligen hade egt rum i de äldre upgifterna visar sig deraf att enahanda upgifter för år 1868 uptaga summan för Stockholm till 144509 och för Göteborg till 61243 medan likväl folkräkningen utvisade att verkliga summorna voro för Stockholm 131400 och för Göteborg 53448.

Förhållandet sammanfattas i följande öfversigt:

Stockholm, beräknad folkmängd	1867	=	140251
„ „ „	1868	=	144509
verklig folkmängd	1868	=	131400
Göteborg, beräknad folkmängd	1867	=	59686
„ „ „	1868	=	61243
verklig folkmängd	1868	=	53448 [1]

1) *Off. Stat Bef. Stat. 1867 p. 23* upgifver för Göteborg en helt annan summa 48217, men denna olikhet lärer väl bero derpå att staden Göteborg har från och med år 1868 erhållit en tillväxt genom det att Carl Johans församling (Majorna jämte åtskilliga lägenheter) blifvit med staden införlifvad. Siffran 48217 måste vara ämnad att beteckna Göteborgs folkmängd inom dess gamla omkrets, men siffran 59686 skulle beteckna antalet år 1867 med inberäkning af det utvidgade området. Siffran 53448 betecknar det verkliga antalet enligt folkräkningen 1868 med inberäkning af det ökade området, då enligt det förut begagnade räkningssättet detta antal skulle utgjort 61243. — Äfven Stockholms område hade blifvit ökadt år 1868 med Djurgården, men folkräkningen steg dock endast till 131400. *Off. Stat. Bef. Stat. 1868* p. 28—29 not och p. 2 not samt p. I—II.

Slutsatsen blifver att Stockholm vid den tiden aldrig hade haft 140251 invånare och Göteborg icke 59686, hvarutaf måste följa att hela riket icke hade haft 4195681. Då man nu således vet att den folkmängd, som började minskas, icke var såsom upgafs 4195681 så kan skilnaden mellan det verkliga antalet år 1867 och den minskade summan år 1868 icke vara så stor som skilnaden mellan 4195681 och 4173080. Folkminskningen år 1868 var således icke 22601.

Men huru stor denna folkminskning var kan icke på siffran upgifvas, då man icke kan noggrant bestämma huru stor den folkmängd var, som begynte minskas. Att likväl en minskning verkligen egde rum är dock afgjord sak. Ty summan 22601, som folkminskningen skulle hafva utgjort i fall ingen missräkning egt rum, är större än den summa, hvarmed den folkmängd, som orätt upgafs år 1867 för Stockholm och Göteborg, öfversteg den som verkligen fans i dessa städer år 1868. Afräknar man hela denna summa 15089 från 22601, återstår i alla fall en summa 7512, som folkminskningen år 1868 kan hafva utgjort.

Det yttrades nyss att ett afbrott i folkökningen icke bort varit aldeles oväntadt. Stora i ögonen fallande tilldragelser, som kunde föranleda ett sådant förhållande, hade väl icke förefunnits, men de verkliga orsakerna voro dock inga hemligheter.

En sådan sak som att ett helt lands befolkning minskas kan naturligtvis helt hastigt inträffa såsom en verkan af våldsama i folkets lif mägtigt ingripande krafter, som helt och hållet afbryta den vanliga utvecklingen och gifva åt dödens nödvändighet en mera än vanligt oemotståndlig och grymt förhärjande magt. Sådana tilldragelser som t. ex. ett särdeles blodigt och hela landet genomträngande krig eller en med ovanlig styrka härjande farsot kunna verka med aldeles tillräcklig magt att afbryta folkökningens fortgång, men äfven fastän intet sådant våldsamt afbrott inträffar kan sjelfva den naturliga rörelsen vara sådan att om också icke en verklig folkminskning dock en minskning i folkökningen måste inträffa. Ett sådant förhållande var just nu för handen.

Folkmängdens tillväxt eller minskade antal måste bland annat bero äfven af förhållandet mellan åldersklasserna. Väl är det sant att folkmängdens förändringar icke ensamt härleda sig från ett ökadt eller minskadt antal födde, men detta förhållande

är dock alltid en sak af stor betydelse. Der nu det visar sig att just de åldersklasser, på hvilka folkmängdens tillväxt i detta afseende skulle hufvudsakligen bero, innehålla ett svagare antal än under de föregående åren, så är att förmoda det folkökningen måste något hejda sina framsteg. Då nämligen antalet af dem, som kunna blifva föräldrar, är förminskadt, måste de födde barnens antal blifva mindre än förut. Häraf följer väl icke nödvändigt att folkmängdens totalsumma skall minskas, ty de föddes förminskade antal kan motsvaras af en minskad dödlighet, en talrik inflyttning o. s. v. men så snart en af de orsaker, som skulle bereda folkmängdens tillväxt, verkar med försvagad förmåga, måste folkökningen, i fall han mägtar fortgå, dock stadna vid mindre siffror än som eljest skulle beteckna antalet. Nu är i statistikens tabeller ådagalagdt att de föddes antal i Sverige under åren 1826—1840 var mindre än vanligt, men de, som föddes under dessa åren, tillhöra just de aldersklasser, hvilka företrädesvis skulle beräknas såsom föräldrar åt de barn, hvilkas inträde i verlden skulle förstärka folkmängdens antal under 1860-talet och fram i 1870-talet. På denna grund kunde förmodas att tillväxten skulle blifva något svagare än förut. En förutsägelse är af statistiska central-byrån uttalad att verkningarne af den låga nativiteten under åren 1826—1840 skola komma att spåras i en svagare folkmängdstillväxt ända bort mot år 1875 [1]).

Denna förutsägelse är bestyrkt af den erfarenhet, som nyss anmärktes, att åren näst före 1868 utmärktes af en minskad folkökning. Tillväxten år 1865 utgjorde blott 1:08 proc. och om procenttalet år 1866 upsteg till 1:13, så var denna summa dock mindre än under hvart och ett af åren 1860—64 och år 1867 nedgick summan till 0:84 procent [2]), hvarefter tillväxten helt och hållet försvann år 1868. Nativitetsöfverskottet — de föddes antal öfver de dödes — hade under åren 1860—67 utgjort i årligt medeltal 54371 och höll sig år 1866 ännu uppe vid summan 54323, således inemot medeltalet, men nedgick år 1867 till 46760 och föll år 1868 ända till 27155, således mindre än hälften af de föregående årens medeltal [3]).

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. år 1865*, andra sidan.

2) Se ofv. p. 254.

3) *Off. Stat. Bef. Stat. 1868*, andra sidan.

Nu upkommer likväl ett minskadt nativitetsöfverskott icke blott genom ett minskadt antal födde, det kan äfven härleda sig från ett ökadt antal döde. Men att mängden af döde icke ensam vållade nativitetsöfverskottets svaghet denna gången visar sig deraf att de lefvande föddes antal nedgick år 1868 till en lägre summa än under något af de föregående åtta åren. Antalet under dessa år hade vexlat emellan ytterligheterna 126634 år 1861 och 136989 år 1866, medeltalet hade varit 132720; antalet 1868 var 114955 [1]).

Vill man sträcka sin forskning längre till baka och upställa den frågan hvadan det härledde sig att nativiteten under åren 1826—40 var svagare än eljest, så låter sig denna fråga till en del besvaras genom de låga nativitetsummorna åren 1806—1810, som hade tre folkminskningsår och hvilkas låga nativitet ej kunde sakna inflytelse på nativiteten under den tid då den mansålder, som föddes under de nyss nämnda åren 1806—1810, ingick i 20—30-åringarnes åldersklasser (1826—1840). Och desse åter, som föddes 1806—1810, måste till en stor del varit barn af föräldrar, hvilka i sin ordning voro födde 1771—1775, som också var en folkminskningsperiod [2]). På detta sätt låter sig tidernas sammanhang upsökas i den statistiska siffran, man ser huru menniskoslägtets rörelse framåt till ett ökadt antal eller till baka till ett aftagande beror icke endast af ställningen för dagen, men bestämmer sig sjelf efter oblidkeligt verkande, genom tidernas längd sin magt utsträckande naturlagar.

Men dessa lagars magt är likväl icke oinskränkt. Lika visst som antalet inom de nyfödde barnens åldersklass icke kan vara oberoende af antalet inom de åldersklasser, som utgöra hvad man skulle kunna kalla föräldraklasser, så kunna likväl särskildta tidsförhållanden, krigens härjningar eller den ostörda fredens välsignelser, farsoternas ödeläggelser eller en förminskad dödlighet d. v. s. en ökad lifslängd, svåra missväxter eller ymniga skördar, inflyttande folkskaror eller talrika utvandringar verka med sådan magt att en talrik nativitet icke mägtar upprätthålla folkmängdens rörelse framåt till ett större antal eller också i motsatt fall en svagare nativitets inflytelse hejdas. Till-

---

1) Se siffrorna för de särskildta åren samlade i *Off. Stat. Bef. Stat. 1868 p. IX.*

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60 T. III. p. XLV—XLVI.*

växt finnes må hända, men summan skulle blifvit större i fall jämte gynsama tidsomständigheter äfven funnits en starkare nativitet, ogynsama tidsomständigheters magt förstärkes deraf att nativitetsöfverskottets motvägande magt är försvagad.

Den svenska folkmängdens rörelse befann sig nu år 1868 under inflytande af sist nämnda förhållande. Här möttes nämligen en svag nativitet af en *dödlighet* större än vanligtvis. På samma gång de föddes antal nedgick från medeltalet 132720 till summan 114955 år 1868, upsteg antalet döde från ett medeltal 78349 under åren 1860—67 till en summa 87807 under året 1868 [1]). Emot denna stegrade dödlighet hade en större mängd födde varit behöflig för att upprätthålla folkökningens framsteg, nu samverkade ett minskadt antal födde med ett ökadt antal döde, hvaraf följden blef att de föddes öfverskott stadnade vid en låg siffra.

Men ett sådant öfverskott fans likväl ehuru summan var ringa. Här borde således icke blifvit någon folkminskning, men en tillvext af 27155, som utgjorde nativitetsöfverskottet. Dessa 27155 hvarthän togo de då vägen?

Det yttrades nyss att här framträdde en ny verkande orsak, som ej förut hade varit spord i Sverige. Denna orsak låg i ett betydligt antal *utflyttningar*. Man kan säga ett ökadt antal, ty utflyttningarnes inflytande på folkmängdens förändringar hade låtit sig uptäckas redan förut, men år 1868 blefvo utflyttningarne så talrika, att de förmådde i förening med ett minskadt antal födde och ett ökadt antal döde föranleda icke blott en minskad folkökning men en verklig folkminskning.

Att detta skulle blifva följden i fall de redan kända utflyttningarne ökades kunde ej vara oväntadt. Det inträffade, men på ett sätt, som ej låter sig till fullo förklaras. Utflyttningarne

---

1) För att undvika missförstånd bör anmärkas att *Off. Stat. Bef. Stat. 1868 p. 61* har för de födde siffran 114947 och p. 65 för de döde 87792, men dessa felaktiga siffror lära upkommit genom ofullständiga upgifter från Getinge och Refvinge socknar i Halland, hvilken ofullständighet härledde sig derifrån att församlingarnes födelse- och dödsböcker för första halfåret hade genom en eldsvåda d. 1 juli 1868 gått förlorade. Sedan likväl upgifter blifvit ur andra källor, så vidt sig göra lät, inhemtade, befunnos summorna utgöra 114955 och 87807, hvilka siffror då blefvo intagna i *Off. Stat. Bef. Stat. 1868 p. IX.* och *p. XI. Jfr. p. IV. not* och *p. 97.* Samma rättade siffror finnas i *Stat. Tidskrift*, *Sveriges officiella Statistik i Sammandrag.*

år 1868 utgjorde 27024, men nativitetsöfverskottet var 27155, der fans således ett litet flertal af 131 personer, hvarmed nativitetsöfverskottet öfversteg utflyttningarne, Sveriges folkmängd skulle således oaktadt de samverkande orsakerna hafva ökats med 131 personer, men nu blef den samma minskad med åtminstone 7512. Frågan framställer sig åter igen: hvarthän hafva desse 131 personer tagit vägen?

Det närmaste svaret på denna fråga är att utflyttningarna sannolikt voro många flere än som upgifvits. De voro nog så, den siffran, som har blifvit uträknad 27024, var blott ett minimum, men det vore dock oväntadt om detta minimum skulle så betydligt understiga verkliga förhållandet som skilnaden mellan + 131 och — 7512. Här finnes också ett annat ställe att upsöka de bortkomne 131, man kan söka dem bland den klass af menniskor, som statistiken kallar *obefintlige* personer, d. v. s. sådane, som finnas i anteckningsböckerna, men icke kunna i verkligheten upvisas. Ett antal menniskor finnas alltid, om hvilkas bortgång ur lifvet man icke har någon underrättelse, men som ej anträffas i sina hembygder och deras vistelseort är okänd. Nu är förordnadt att desse s. k. obefintlige personer icke skola i folkmängdens summa intagas. Besinnar man detta så försvinner all svårighet att förklara det utflyttningarnes antal, jämfördt med nativitetsöfverskottets, icke aldeles på siffran sammanträffar med folkminskningen [1]). Men äfven oafsedt de obefintlige utvisar redan det kända beloppet af utflyttade personer 27024 att utflyttningarnes verkan var aldeles tillräcklig att i det närmaste tillintetgöra betydelsen af det nativitetsöfverskott, som fans.

Efterfrågar man åter de djupt liggande krafter, som bidrogo att nedsätta de föddes antal och öka de dödes samt föranledde en stor mängd att öfvergifva fäderneslandet, så kan man tala om ekonomiskt betryck och felslagna skördar under de föregående åren och man finner nog deruti ett verkligt förhållande i förening med de inflytelser, som härledde sig från äldre tiders befolkningsförhållanden. Allt detta och kanske äfven andra inflytelser innehålla hvad man kunde kalla orsakernas orsaker, der kan förklaringen finnas att ett mindre antal äktenskap ingås, ett mindre antal barn födas, sjukdomar upkomma,

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 T. I. p. III. o. f.*

ett större antal menniskor dö, en större mängd personer utflytta ur landet, och ur dessa faktiska företeelser måste folkminskningen närmast förklaras, men förklaringen låter sig icke med full noggranhet i siffran återfinnas [1].

Året 1868 slutade således med en folkminskning och samma förhållande fortfor år 1869. De djupare orsakerna verkade med en magt, som förstärktes af 1868 års mindre goda årsväxt, som väl icke betecknas med benämningen "svag eller klen skörd", ännu mindre med benämningen "missväxt" men upgifves såsom "under eller nära medelmåttig" nämligen för Sveriges rike öfver hufvud. Detta hindrar likväl icke att skörden kan i vissa landsorter varit mycket sämre, ja rent af missväxt. Så finner man 1868 års skörd i Kronobergs län räknad såsom "missväxt", i Jönköpings och Elfsborgs län "nära allmän missväxt" och likaså år 1867 "nära allmän missväxt" i Westernorrland och Jämtlands län samt Norrbotten och "missväxt" i Westerbotten, medan åter andra landsorter hade bättre årsväxt [2]. I det hela var icke att förmoda det nativiteten skulle erhålla någon ökad styrka eller dödligheten aftaga eller utflyttningarna minskas. Årets tabell utvisade också en folkminskning af 14323 personer, folkmängden hade år 1868 varit 4173080, men befans vara blott 4158757 vid 1869 års slut [3].

Betraktar man denna minskade siffra vid sidan af de föddes antal och de dödes samt de utflyttades, så visar sig följande.

De föddes antal var 117677, således litet större än under 1868, men summan af de döde hade äfven ökats och utgjorde 92775. De födde hade ökats med 2722, men de döde med 4968. Nativiteten mägtade icke hålla jämna steg med dödligheten. Öfverskottet, som hade varit 27155 år 1868, var år 1869 blott 24902 [4].

Men ett öfverskott fans likväl, ingen folkminskning skulle hafva inträffat om ej någon annan orsak varit. Men nu befans, att utflyttningarne, som hade varit räknade till 27024 år 1868, läto sig uträknas år 1869 till summan 39064, Sveriges folk-

---

1) Jfr. om upgifna orsaker till utvandringen *Off. Stat. Bef. Stat. 1869, p. XVIII.*

2) *Stat. Tidskrift 1871, p. 79, 81, 84, 92.*

3) *Off. Stat. Bef. Stat. 1869, p. I—II.*

4) *Bef. Stat. Off. Stat. 1869, p. II. VIII. X.*

mängd hade på ena sidan erhållit en tillväxt af 24902, men på en annan sida lidit en afgång af 39064, skilnaden mellan dessa summor gör 14162, men folkminskningen var 14323. Siffrorna nu likasom förra året stämma icke fullkomligt öfverens, men skilnaden utgör blott den lilla summan 161.

Utsigten, som från slutet af 1860-talet öpnade sig, var således denna: en tilltagande dödlighet, ökade utflyttningar, ett försvagadt nativitetsöfverskott, ett sådant öfverskott fans väl, men för svagt att motväga den tyngd, hvarmed utflyttningarne nedtryckte folkmängdens siffra. Och såsom nativitetsöfverskottet var ännu mindre än under det föregående året, men utflyttningarne voro större, så blef folkminskningen nära fördubblad om man får fästa sig vid siffran 7512 år 1868, medan man betecknar folkminskningen år 1869 med siffran 14323.

Folkökningen 1870—1872. Men om man således icke saknade anledning att befara en fortfarande folkminskning, så har denna farhåga blifvit af de följande årens erfarenhet vederlagd. Året 1870 upvisade en folkökning, som har fortfarit under de följande åren. Svenska folket befinner sig nu åter i tillväxt.

Fäster man sig vid förhållandet år 1870 så var de föddes antal 119838, de dödes voro 82449, de utflyttade utgjorde 20003. Hela folkmängden, som år 1869 var 4158757, uträknades år 1870 till 4168525, således en tillväxt af 9768 personer [1]),

Betraktar man nu de föddes, de dödes och de utflyttades antal samt tillika den förmåga, hvarmed årsväxten var mägtig att inverka, så företer sig först att 1869 års skörd var sådan som i tabellen öfver skördarne har blifvit betecknad med benämningen "god eller ymnig" skörd [2]). Genast derefter visar sig väl icke någon mycket stor tillväxt i de föddes antal, ty öfverskottet af födde år 1870 öfver motsvarande år 1869 var tvärtom mindre än de föddes öfverskott 1869 öfver de föddes antal 1868, men deremot framträder ett i betydligt mått min-

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 T. I. p. XXVIII, XXXIII* samt *p. IX.*

2) *Stat. Tidskrift 1871, p. 81, 84.*

skadt antal döde, hvarutaf följer ett mycket större nativitetsöfverskott och på samma gång nedsjunker utflyttningarnes antal till nära hälften af summan för 1869.

Förhållandet för de tre åren jämte det sista folkökningsåret 1867 visar sig på följande sätt:

a) Födde år 1867	= 128832	b) Döde år 1867	= 82072
„ 1868	= 114955	„ 1868	= 87807
„ 1869	= 117677	„ 1869	= 92775
„ 1870	= 119838	„ 1870	= 82449

c) Utflyttade år 1867 = 9334
„ 1868 = 27024
„ 1869 = 39064
„ 1870 = 20003

Ur denna framställning framgå följande slutsatser:

De *föddes* antal hade *minskats* 1867—68 med 13877
„ „ *ökats* 1868—69 med 2722
„ „ „ 1869—70 med 2161

Tillväxten i de föddes antal var således ganska ringa och årets antal födde 119838 stadnade långt under antalet år 1867 som var 128832.

De *dödes* antal hade *ökats* 1867—68 med 5735
„ „ „ 1868—69 med 4968
„ „ *minskats* 1869—70 med 10326

Minskningen 1870 var mycket större än tillväxten hade varit under hvardera folkminskningsåret och summan 82449 var nu blott obetydligt större än summan under år 1867 näst förr än folkminskningen begyntes (82072).

Utflyttningarnes antal hade *ökats* 1867—68 med 17690
„ „ „ 1868—69 med 12040
„ „ *minskats* 1869—70 med 19061

Minskningen var mycket stor, men lemnade dock ännu med sin summa 20003 ett stort öfverskott öfver utflyttningarnes antal år 1867, som var 9334.

Jämför man vidare sinsemellan de föddes och de dödes antal år 1870, som var 119838 födde mot 82449 döde, så upkommer ett nativitetsöfverskott 37389 således betydligt större än under hvardera af de båda näst föregående åren, såsom visar sig af följande sammanställning:

Nativitetsöfverskott år 1867 = 46760
„ 1868 = 27155
„ 1869 = 24902
„ 1870 = 37389

men det belopp, som nativitetsöfverskottet hade utgjort år 1867, var icke upnådt.

Summan 37389 skulle således betecknat folkökningen i fall inga utflyttningar hade varit, men mot detta nativitetsöfverskott svarade nu 20003 utflyttningar. Återstoden utgör 17386, hvilken siffra således skulle beteckna den verkliga folkökningen i fall inga obefintliga personer hade funnits och utflyttningen icke varit i verkligheten större än som kunnat uträknas. Dessa båda omständigheter maste verkat med betydlig magt. Ty folkökningen, som skulle varit 17386, var blott 9768 [1]).

Med den tillväxt, som året 1870 således hade att upvisa, var folkmängden likväl icke på långt när återkommen till den standpunkt som den samma hade innehaft förr än 1868 års folkminskning begynte. Äfven om man icke fäster sig vid den genom misstag beräknade summan 4195681 för år 1867, men tager i beräkning den omtalade missräkningen på 15089 personer i Stockholm och Göteborg, så stadnar i alla fall en större summa i tabellen för 1867 än för 1870, på ena stället 4180592, på det andra 4168525. Men folkminskningen hade likväl uphört, folkmängden rörde sig åter i tillväxt, ett ännu fortfarande ganska talrikt, ehuruväl något minskadt antal utflyttningar motstod icke inflytelsen af ett ännu talrikare nativitetsöfverskott. Och detta åter berodde mindre af ett ökadt antal födde än af ett minskadt antal döde.

Året 1870 upvisade således något förbättrade utsigter och det samma kan sägas om året 1871 i ännu högre grad. Årsväxten år 1870 finnes i den statistiska tabellen betecknad med samma fördelaktiga omdöme som 1869 års skörd, två goda år hade följt, det ena efter det andra, och derefter framträder nu folkmängden med förhöjda krafter, en betydligt ökad nativitet och en stor minskning i de dödes antal. Nativitetsöfverskottet blef således ökadt och på samma gång visar sig en fortfarande minskning i utflyttningarnes antal, ehuruväl detta dock ännu fortfor att vara ganska betydligt. Slutsatsen framträder i en folkökning af 35652 personer, således mer än tre gånger större än det antal, hvarmed folkmängden ökades år 1870. Folkmängden 1870 hade varit 4168525 och var vid slutet af år 1871 ökad till 4204177.

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870 T. I. p. IX.*

Med denna folkökning förhåller sig på följande sätt. De föddes antal ökades från 119838 år 1870 till 127333 år 1871. — De dödes antal minskades från 82449 år 1870 till 72046 år 1871. — De föddes och de dödes antal för året gaf ett nativitetsöfverskott 55287. Mot denna tillväxt svarade en afgång af 17450 utflyttningar, återstoden 37837 skulle beteckna folkökningen, men nu likasom de förra åren kan denna tillväxt icke till fullo upvisas. Räkningen stadnar vid 35652. Skilnaden må bero på obefintlige personer samt ett något större antal utflyttningar än som kunnat uträknas.

Anställer man en jämförelse mellan denna folkökning och den, som hade inträffat år 1870 så visar sig, att de föddes antal 1871 hade ökats i vida större mått än år 1870. Tillväxten i de föddes antal år 1870 utöfver summan för 1869 utgjorde blott 2161 men de födde år 1871 öfverstego antalet af födde år 1870 med 7495. — De dödes antal hade år 1870 minskats med 10326 och minskades 1871 med 10403 således fullt lika mycket och litet mera, men skilnaden var obetydlig, ehuru minskningen i sig sjelf var ganska stor. — Utflyttningarne hade minskats 1870 från 39064 till 20003 således med ett antal 19061, men minskningen år 1871 från 20003 till 17450 utgjorde blott 2553. Den mägtigaste anledningen till 1871 års folkökning synes således hafva legat i det ökade nativitetsöfverskottet [1]).

Med denna folkökning var nu förlusten, som vållades af 1868 och 1869 årens folkminskning, ersatt. Så högt som till 1871 års folkmängdsumma hade Sveriges folkmängd aldrig varit räknad. Dess summa år 1867 hade, om också man lemnar utan afseende den påtagliga missräkningen i Stockholm och Göteborg, ej stått högre än 4195681, men stod år 1871 vid summa 4204177, d. ä. 8496 personer mera än det antal, som var uträknadt näst förr än folkminskningen begynte. Tvänne år hade denna folkminskning förefunnits, tvänne år fordrades också för att fylla bristen.

Fortgår man vidare till året 1872, träffas en fortskridande folkökning. Årets tabell uppvisar antalet 4250412 således 46235 personer utöfver antalet år 1871.

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat.* 1871, p. II—III, XVII, XIX.

Sammansättningen af denna folkökning var åter följande. De födde utgjorde 126983, de döde voro 68802 och de utflyttades 15915. Nativitetsöfverskottet var 58181 och tillväxten, när de utflyttades antal borträknas, skulle således varit 42266, men var i sjelfva verket betydligt större (46235).

Här framträder således ett aldeles motsatt förhållande mot de föregående åren. År efter år hade den verkliga folkökningen visat sig något mindre än den samma enligt beräkning skolat vara och orsaken får sökas hos de obefintlige och i utflyttningar, som ej kunnat räknas. Nu deremot är den verkliga folkökningen större än den samma enligt beräkning skulle vara. Misstanken vill gerna inställa sig att här nu åter igen må varit någon missräkning i Stockholm och Göteborg eller också skulle orsaken sökas hos återvändande utvandrare och inflyttande främlingar. Men det officiellt kända antalet inflyttningar är dock allt för ringa att hafva kunnat i något väsendtligt mått bidragit att updrifva summan så högt som hon verkligen står (46235 i stället för 42266) [1]). Förhållandet kan icke med någon säkerhet utredas.

Men efter den räkning, som förefinnes, har svenska folket under året 1872 yttermera ökats med 46235 personer. Antalet är större än tillväxten, som erhölls 1871, men på visst sätt kan 1872 års folkökning sägas vara mindre än det föregående årets. Denna utgjorde 35652 och var mer än tredubbelt större än folkökningen 1870 som hade varit 9768, men folkökningen 1872 öfversteg icke folkökningsumman 1871 med fullt $^1/_3$.

Sammanställer man de föddes, de dödes och de utflyttades antal för de båda åren, så uplyser sig vidare arten och beskaffenheten af 1872 års folkökning. De föddes antal hade icke allenast icke ökats med något stort belopp, det hade till och med minskats. År 1871 föddes 127333, men år 1872 blott 126983, således 350 mindre än året förut, de dödes antal visade sig visserligen minskadt men dock ej mera än från 72046 till 68802, således med en summa 3244, hvaremot året 1871 hade visat en minskning från 82449 till 72046 således med summan 10403. Utflyttningarne som år 1871 minskades med 2553 från 20003 till 17450, blefvo nu år 1872 återigen minskade men blott från 17450 till 15915 således med 1535 per-

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1872. p. 11* romersk siffra.

soner. Men icke desto mindre verkade nativitetsöfverskottet för året att folkökningen upsteg till siffran, som nämndes 46235. Att så kunnat ske måste väsendtligen tillskrifvas det låga antalet döde, som öfvervägde inflytelsen af ett jämförelsevis svagt antal födde [1]).

Men om de föddes antal 1872 var mindre än under året 1871 så var detta antal dock betydligt större än under 1870, som blott hade 119838 födde och ännu mera öfverlägset folkminskningsårens antal födde, som var 114955 år 1868 och 117677 år 1869.

I det hela kan således nativiteten sägas vara i tillväxt. Men den ståndpunkt, som framträdde i tabellerna för åren näst förr än folkminskningen inträffade, har nativiteten likväl ännu icke upnått; medeltalet 1860—67 hade varit 132720, mot denna summa svarar året 1872 med 126983. Och hvad utflyttningarne angår är summan visserligen ringa i jämförelse med åren 1868 och 1869, men dock ännu alltid betydligt större än under de föregående åren; siffran 15915 år 1872 svarar mot siffran 9334 år 1867. — Vida mera gynsamt framställer sig förhållandet i afseende på antalet döde. Medeltalet 1860—67 hade varit 78349, men antalet 1872 var blott 68802. Dock hade året 1860 ett ännu lägre antal döde nämligen 67502 [2]).

Jämförelsen mellan de tre folkökningsåren 1870—72 så väl sins emellan som med det sista folkminskningsåret 1869 torde framställa sig tydligare i efterföljande öfversigt.

A) Lefvande födde:	år 1869	= 117677		
	1870	= 119838	+	2161
	1871	= 127333	+	7495
	1872	= 126983	—	350
B) Döde:	år 1869	= 92775		
	1870	= 82449	—	10326
	1871	= 72046	—	10403
	1872	= 68802	—	3244

1) Se om de dödes antal det som yttras i *Off. Stat. Bef. Stat.* 1872, p. XVI att bland antalet döde ingå äfven alle utomlands döde svenskar, som icke varit beräknade såsom utvandrare, samt alle okände personer, som aflidit, t. ex. skeppsbrutne på kusterna, hvilka torde tillhört andra nationer.

2) *Sveriges Off. Stat. i sammandrag 1874, p. 8—9* och *Off. Stat. Bef. Stat.* 1856—60, T. I. p. XIX.

C) Utflyttade:

år 1869 =	39064		
1870 =	20003	—	19061
1871 =	17450	—	2553
1872 =	15915	—	1535

D) Nativitetsöfverskott:

år 1869 =	24902		
1870 =	37389	+	12487
1871 =	55287	+	17898
1872 =	58181	+	2894

E) Nativitetsöfverskottets förhållande till utflyttningarne:

år 1869 nat. öfv.	—	14162
1870:	+	17386
1871:	+	37837
1872:	+	42266

F) Verklig folkminskning och folkökning:

år 1869: folkminskning	= 14323
1870: folkökning . .	= 9768
1871:	= 35652
1872:	= 46235

Vill man åter jämföra det sista årets förhållande med dem, som utmärkte det senaste året förr än folkminskningen begynte så blifver sammanställningen följande:

A) Lefvande födde:

år 1867 =	128832		
1872 =	126983	—	1849

B) Döde:

år 1867 =	82072		
1872 =	68802	—	13270

C) Utflyttade:

år 1867 =	9334		
1872 =	15915	+	6581

D) Nativitetsöfverskott:

år 1867 =	46760		
1872 =	58181	+	11421

E) Nativitetsöfverskottets öfvervigt öfver utflyttningarne:

år 1867 =	37426		
1872 =	42266	+	4840

F) Verklig folkökning:

år 1867 =	35004 [1])
1872 =	46235

1) Denna siffra, som uppgifves i *Off. Stat. Bef. Stat.* 1867, p. 1, är den, som erhålles utan afseende på missräkningen i Stockholm och Göteborg. Tages denna i beräkning måste folkökningens summa år 1867 blifva något mindre.

Slutligen må tilläggas följande öfversigt öfver folkökningens styrka under de tre sista åren:

folkökningen utgjorde år 1870	= 9768
folkökningen 1871 öfversteg folkökningen 1870	= 25884
folkökningen 1872 öfversteg folkökningen 1871	= 10583
folkökningen 1872 öfversteg folkökningen 1867	= 11231

---

6. Inflyttning och Utvandring.

Dessa utflyttningar, hvilkas betydelse låta sig på ett så känbart sätt erfaras i folkräkningen, förtjena en särskildt undersökning. Och dermed förbinder sig en annan fråga, som äfven förtjenar en viss uppmärksamhet. Frågan lyder så: går då folkvandringen endast ut från Sverige, men icke in till Sverige? finnes då icke någon *invandring*, som i viss mån motväger utvandringen.

Man har verkligen under de senare åren hört omtalas icke blott en utvandring, som skulle innebära ett betänkeligt tidens tecken, men äfven en invandring, som förmenas kunna i en framtid medföra kanske ännu mera bekymmersama följder. Man har trott sig förmärka att icke blott en och annan person, men ganska många öfverflyttat till Sverige och förvärfvat ej blott bostad och medborgarrätt, men äfven fast egendom i landet. Man har fruktat att på detta sätt en mer än skäligt stor del af Sveriges jord skulle öfvergå till egare, som ej vore Svenskar. Tanken på inflyttningarne förbinder sig med den föreställningen att de inflyttande främlingarne skulle allt framgent förblifva främmande, så att de icke räknade Sverige såsom ett nytt fädernesland, men blott såsom en penningmarknad. En befolkning skulle komma att finnas, icke blott af främmande ursprung, men med helt andra tänkesätt än som anstå svenske medborgare och interessen helt andra än Sveriges. Man har föreställt sig att denna främmande befolkning skulle kunna begagnas af främmande magter för en mot Sverige fiendtlig politik. Saken skulle så tillgå att främlingsfolket i Sverige gjorde anspråk på en viss sjelfständig ställning inom det svenska samhället såsom utgörande en egen nationalitet i landet och när deras anspråk tillrättavisades, skulle den främmande magt, från hvars land de härstammade, kunna göra deras sak till sin egen.

Ett sådant förhållande skulle väl förutsätta att de främmandes mängd vore ganska talrik, men äfven om antalet vore blott ringa, har man föreställt sig, att hvarje tvistig rättsfråga, som anginge den främmande mannen, skulle kunna från en enskildt sak förvandlas till en fråga mellan staterna i fall den magt, hvars landsman främlingen vore, sökte sak med Sverige.

Frågan, huru vida sådan farhåga eger någon verklig grund, förutsätter en undersökning, huru vida någon betydlig invandring eger rum.

Denna undersökning är icke den lättaste att utföra. Ty om man också uträknade antalet af dem, som erhållit svensk medborgarrätt samt deras antal som fått tillstånd att vistas i landet, men icke äro naturaliserade, och deras, som utverkat tillåtelse att besitta fast egendom, återstode att bestämma antalet af andra utländingar, som uppehålla sig i landet icke blott såsom resande för en kort tid, men med stadigvarande vistelse och bestämd sysselsättning t. ex. allt det utländska arbetsfolk, som arbetar vid vissa större industriella anläggningar, särdeles sådana verk, som besittas af utländske egare. Denna arbetarebefolkning är tvifvelsutan mycket rörlig så att personalen år efter år förändras, och antalet ingår visst icke i den siffra, som betecknar dem hvilka fått "tillstånd att vistas i landet." Och äfven denna siffra så väl som de naturaliserade utländingarnes och de främmande fastighetsegarenas antal kan svårligen gifva mera än en ofullständig uplysning. Ty antalet af dem, som verkligen finnas i landet, kan vara ett helt annat än deras antal, som enligt tabellerna inkommit. Summan kan förändras år ifrån år genom dödsfall eller tillbakaflyttningar ur landet, innehafvare af fast egendom i Sverige kan vara bosatt i annat land, hvaremot också mången utländing kan hafva maka och barn, hvilka icke äro inbegripna i sifferberäkningen. Det behöfdes att en särskildt räkning anställdes öfver alle utländingar, som lefva inom Sveriges gränser. Men dervid möter en svårighet att sjelfva begreppet utländing är något obestämdt, här kunna finnas personer, födde i Sverige af utländske föräldrar, här kunna ock finnas de, som äro födde i annat land och af osvenska föräldrar, men hafva vistats sin mästa tid i Sverige och äro fullkomligt införlifvade med den svenska nationaliteten. En räkning kan visserligen göras och är gjord öfver deras antal, som äro födde i främmande land, men

deribland finnas utan tvifvel sådana, som föddes af svenska föräldrar. Korteligen sagdt, denna del af befolkningstatistiken är hittils mycket ofullständig.

Man får inskränka sig till de nyss omtalade uträkningarne af deras antal, som förvärfvat svensk medborgarrätt; deras, som erhållit tillstånd att i landet vistas; deras, som förskaffat sig tillstånd att besitta fast egendom och deras, som äro födde i främmande land. Genom dessa upgifter erhåller man några bibrag till kännedomen om antalet utländingar i Sverige. Den kunskap man erhåller, ehuru långt ifrån fullständig, är dock ej utan vigt. Man vinner åtminstone en allmän föreställning om beskaffenheten af dessa utländska bosättningar i Sverige, som varit föremål för en icke obetydlig upmärksamhet under de senare åren.

Men utom dessa uträkningar, som sträcka sig fram till den senaste tiden, finnes i tabellverket för åren 1851—55 en räkning öfver antalet "i Sverige bosatte utländingar." Denna räkning torde ej böra aldeles förbigås, ehuru den samma knappt kan vara särdeles mycket uplysande, då begreppet "bosatt utländing" är så obestämdt. Räkningen synes icke blifvit under de följande åren fortsatt.

Den siffra, vid hvilken denna upgift om i riket *"bosatta utländingar" år 1855* stadnar, är siffran 931, deruti inberäknade äfven qvinnor och barn. Hela främlingsbefolkningen i Sverige skulle vid den tiden icke hafva utgjort större summa. Säkerligen om en sådan räkning kunde med tillförlitlighet utföras i närvarande tid, skulle slutsumman blifva större. Sådan hon är och med den större eller mindre tillförlitlighet hon må hafva egt för sin tid utmärker denna siffra i jämförelse med föregående tidpunkter ett stigande antal, men dock så att tider hafva funnits då siffran var större. Antalet år 1825 var 1127, men minskades och utgjorde år 1840 blott 651, den hade sedermera ökats till den upgifna summan 931 år 1855 [1]).

Detta antal var på följande sätt fördeladt:

Malmöhus län	=	265	Skaraborgs län	=	11
Stockholms stad	=	224	Södermanland	=	10
Göteborgs län	=	99	Gotland	=	10
Stockholms län	=	86	Halland	=	9
Christianstads län	=	50	Westmanland	=	5

1) *Off. Stat. Tab.Komm. Ber. 1851—55 T. III. p. 70—71.*

Jönköpings län	= 37	Blekinge	= 4
Östergötland	= 29	Jämtland	= 3
Elfsborgs län	= 29	Upsala län	= 2
Kalmar län	= 23	Westernorrland	= 2
Örebro län	= 16	Norrbotten	= 2
Kronobergs län	= 14	Gefleborgs län	= 1
			931

Enligt denna uträkning skulle främlingarnes antal varit särdeles ojämt fördelade, Malmöhus län jämte Stockholms stad skulle innehållit mer än hälften, hvaremot i åtskilliga provinser summan sjunker till en fullkomlig obetydlighet och tre län funnos, nämligen Wermland, Kopparbergs län och Westerbotten, hvarest alls ingen utländing skulle varit bosatt. Fördelningen mellan land och stad var sådan att något mer än hälften funnos på landsbygden nämligen 518 och 413 i städerna [1]).

Betraktar man åter den genom en längre tidrymd fortgående räkningen öfver dem, som *erhållit svensk medborgarrätt* så erhåller man följande slutsummor [2]):

1851—55	= 242	1866—70	= 264
1856—60	= 326	1871	= 66
1861—65	= 342	1872	= 85
			1325

Antalet ökades under senare hälften af 1850-talet och första hälften af 1860-talet, minskades deremot under åren 1866—70, men befinner sig nu åter i tillväxt. De båda åren 1871 och 1872 innehålla hvar för sig ett större antal än något särskildt år bland de fem, som utgjorde femårstiden 1866—70, såsom visar sig af följande sammanställning:

1866	= 63	1869	= 52
1867	= 49	1870	= 53
1868	= 47		

och det aftagande antalet 1866—70 hindrade icke att summan för årtiondet 1861—70 = 606 var större än summan för årtiondet 1851—60 = 568. Nu är väl afgjord sak att det antal utländingar, som inkomma i landet och der qvarstadna så länge att de kunna anses der hafva sin bostad, är större än dessa

1) *Off. Stat. Tab.Komm. Ber.* 1851—55 T. III. p. LXXV.

2) *Tabell-Komm. Ber. 1851—55 T. I. Tab. 46. Off. Stat. Bef. Stat.* 1856—66 T. I. Tab. 43 samt de särskildta argangarne 1861—72, Tab. 19 åren 1861—63, Tab. 21 åren 1864—67 och Tab. 20 åren 1868—72.

siffror, som beteckna summan af dem, hvilka erhållit medborgarrätt och denna sist nämnda summa är långt ifrån afgörande för antalet af inflyttningarne, men i detta antal ingår likväl samma summa och har sitt eget intresse såsom betecknande huru många de äro, som genom att förvärfva svensk medborgarrätt hafva fullkomligt införlifvat sig i det svenska samhället.

Längre än till att bestämma naturalisationernas antal kommer man icke så framt man vill utsträcka undersökningen längre till baka än året 1869. Men från och med detta år har den officiella statistiken meddelat förteckningar öfver deras antal, som erhållit *tillstånd att i landet vistas* utan att förvärfva medborgarrätt. Deras antal stadnar vid mycket mindre siffror nämligen år

1869 = 26	1871 = 56
1870 = 30	1872 = 123
	235

således ett antal 235 på fyra år och antalet är i stigande. Särdeles visar sig en anmärkningsvärd tillväxt under året 1872. Summan är mer än dubbelt större än under år 1871, hvilket i sin ordning hade en summa jämt lika stor som bägge de föregående åren sammanräknade. Sammanställer man åter dessa siffror med dem, som beteckna de naturaliserades antal så visar sig för de fyra åren 1869—72:

de som erhållit svensk medborgarrätt	= 256
de som erhållit tillstånd att i landet vistas	= 235

således ett ej särdeles betydligt öfverskott på de naturaliserades sida och under året 1872 är deras antal, som blott förskaffat sig tillstånd att i landet vistas (123), betydligt större än deras, som förvärfvat medborgarrätt (85). Så den ena som den andra summan tillväxer och af båda förenade erhålles en slutsats att en stor del af dem, som i landet inkomma, består af personer, som icke genom att förvärfva svensk medborgarrätt blifvit införlifvade med det svenska samhället.

Från dem, som erhållit tillstånd att i landet vistas, fortgår betraktelsen till dem, hvilka erhållit *rättighet att besitta fast egendom*. Deras antal är genom allmänt tillgängliga tabeller bekant från och med år 1869 och betecknas med följande siffror: [1])

---

1) Jfr. något olika siffror i *Bihang till riksdagens protokoll 1873. Motion i Första Kammaren n:o 40*, *p. 3.* — Här anförda siffror angå en-

1869 = 60	1871 = 51
1870 = 64	1872 = 85
	260

således på fyra år ett antal 260 personer. Antalet är obetydligt större än deras, som under samma tid erhållit medborgarrätt (256), men något mera öfverlägset deras antal, som blott förvärfvat tillstånd att i landet vistas. Eget nog är under år 1872 antalet af dem som förvärfvat rättighet att besitta fast egendom aldeles lika stort som deras, hvilka erhållit medborgarrätt och detta antal är större än under de föregående åren. Räkningen omfattar ej en tillräckligt lång tidrymd för att man skulle kunna bestämdt afgöra huruvida någon fortgående tillväxt eger rum, men den sista siffran gifver anledning att förmoda det så kan vara.

Sammanförer man nu de tre klasserna under dessa fyra de sista åren, så blifver summan följande:

deras, som erhållit medborgarrätt.	= 256
deras, som erhållit tillstånd att i landet vistas .	= 235
deras, som erhållit rätt att besitta fast egendom	= 260
sammanlagdt ett antal inflyttningar	= 751

under åren 1869—1872, hvartill ytterligare får läggas deras antal, som förvärfvat medborgarrätt under de föregående åren 1851—1868. Hela den inflyttning, som är känd för åren 1851—1872 skulle då utgöra ett antal 1820.

Fördelar man denna summa på de särskildta åren så kommer på åren 1851—1868 ett antal 1069

på året	1869	af alla	tre klasserna	138
„	1870	„	„	147
„	1871	„	„	173
„	1872	„	„	293
				1820

Men dessa summor äro för små. Utan tvifvel finnas många, som inkommit i landet ej endast på resande fot, men som icke

dast det antal, som under de angifna åren erhållit tillstånd att besitta fast egendom. Då nu många hade före den tiden erhållit sådant tillstånd, måste hela antalet af dem, som innehafva fast egendom, blifva större. Rörande dem och deras egendom hänvisas till en längre fram förekommande tabell, hemtad ur ett statsrådsprotokoll, som finnes bilagdt vid K. Maj:ts prop. n:o 42 vid 1874 års riksdag.

tillhöra någon af dessa klasser. Så mycket blifver dock genom nu anförda siffror bekant att inflyttningarnes antal snarare ökas än minskas och att i synnerhet under året 1872 tillväxten var betydlig.

Men antalet utländingar och svenske medborgare af utländsk börd, som i landet finnas, får man icke af dessa siffror känna. Ty bland dem, som på ena eller andra sättet inkommit i landet kunna åtskillige hafva åter bortkommit, de kunna vara döde, de kunna vara åter bortflyttade och hvad särskildt beträffar dem, som förvärfvade rättighet att besitta fast egendom, får man icke taga för afgjordt att allesamman någonsin inflyttade i landet. Man kan ega fast egendom i främmande land och bo i sitt eget. Ett sådant förhållande uphäfver visst icke den vigt och betydelse, som kan ligga deri att fast egendom öfvergår i utländske egares hand, men någon skilnad upkommer likväl mellan en i landet inflyttad egendomsegare och den som för sin person bygger och bor i annat land. Och dessutom kan lätteligen hända att åtskillige, som först förvärfvade rättighet att i landet vistas, sedermera förvärfvat medborgarrätt eller rättighet att besitta fast egendom och i sådant fall måste deras personer förekomma både i den ena och den andra tabellen. — Bland dem, som förvärfvat rättighet att besitta fast egendom, inträffar dessutom att det upgifna antalet icke betecknar lika många personer. Der står t. ex. i 1869 års tabell att en person af engelsk börd hade förvärfvat tillstånd att besitta fast egendom i Norrbotten, men af en vid tabellen bifogad uplysning vill blifva klart att denne egendomsegare icke var en enskildt person, men ett bolag ”New Gellivara Company limited”.

Någon stor folköfversvämning betecknas i alla fall icke med de anförda siffrorna, men genom dem ådagalägges att en viss blandning med främmande beståndsdelar årligen försiggår inom svenska folket. Att så sker behöfver väl knappt med siffror intygas. Det vore besynnerligt om Sverige ensamt skulle vara undantaget från den allmänna omsättningen af folk mellan särskildta länder eller om Sverige skulle vara ett så ohyggeligt land att ingen menniska från annat land ville flytta in till Sverige medan tusental infödde Svenskar årligen flytta ut härifrån. Intet folkslag har väl någonsin funnits, som varit aldeles oblandadt och minst lärer en sådan afstängning kunna ega

rum i vår tid med de förbindelser, som den nyare civilisationen under mångsidig utveckling föranleder.

Denna invandring, ehuru icke förvånande stor, är dock ej så obetydlig att icke den samma skulle förtjena att något närmare betraktas. Man ville gerna söka ett svar på dessa frågor: hvilka äro de inflyttande utländingarnes yrken och näringsfång? från hvilka länder härstamma desse främlingar? och hvarest i Sveriges rike hafva de fästat sina bostäder? huru äro de fördelade på olika landskap?

Uptager man frågan om *yrken* och *näringsfång*, så möter samma svårighet, som öfverallt inställer sig så snart man vill klassificera menniskor, att nämligen stånd och klasser, yrken och näringar ingå det ena i det andra och det blifver icke lätt att säga till hvilken klass den ene eller andre personen skall hänföras. Men en slutsats är aldeles afgjord att den förstärkning, som Sveriges folkmängd erhåller genom invandringar, träffas hufvudsakligen inom den materiella kulturens verkningskretsar bland *handtverkares*, *landtbrukares*, *köpmäns* och *fabriksidkares* yrken. Dessa fyra klasser inrymma öfver $^4/_5$ af deras antal, som förvärfvat medborgarrätt. Enligt denna beräkning hänföra vi då under de nyss nämnda klasserna åtskilliga yrkesbenämningar. Der förekomma i tabellerna flera titlar, som kunna sammanfattas under en gemensam hufvudtitel för landtbrukets yrken. I vissa års tabeller nämnas ”bönder och drängar”, så ock ”trädgårdsmästare” samt en och annan ”mejeriarrendator” och ett icke obetydligt antal ”skogsförvaltare”. Till landtbrukets yrken hänföra vi då äfven ”mjölnare” ehuru det må erkännas att deras ställning kan vara sådan att personerne kunde hänföras till fabriksidkarenas klass. Men mången gång är väl dock mjölnarens yrke nära förenadt med landtbrukarlifvet. En bland dessa underafdelningar är af den vigt och betydelse att dess antal torde böra särskildt anmärkas, vi mena skogsförvaltare, [1]) antalet är 24.

Inom hufvudtiteln handlande hafva vi på samma gång inbegripit benämningarne ”juvelerare” och ”skeppsklarerare”.

Under hufvudtiteln fabriksidkare och i fabriksrörelse anstälde torde få hänföras sådana benämningar som klädesväfvare,

---

1) Jfr. not. *p. XLIV* i *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60 T. I.* rörande antalet skogsförvaltare under åren 1856—60, då skogsförvaltare voro inbegripne under hufvudbenämningen landtbrukare.

sockerbruksmästare, väfveriverkmästare, strumpväfvare, ångsågsinspektor m. fl.

Lemnar man åter de nyss angifna hufvudklasserna, så följer vidare en klass, som kan få innefatta benämningarne *byggmästare, ingeniörer, bergsproberare, mekanici.*

Såsom en egen klass torde få nämnas det icke aldeles ringa antal *värdshusidkare*, som förekomma i tabellerna med benämningarne hotellföreståndare, kypare.

En annan klass utgöres af *sjöfarande* med benämningarne sjömän, sjökaptener, ångbåtsbefälhafvare.

Andra benämningar åter häntyda på sådana yrken, som vanligen innefattas under den i egentligaste mening s. k. *arbetande klassen.* Dit skulle då räknas det antal, som i tabellerna benämnas arbetskarlar, timmermän, tjenare, vaktbetjening, och äfven benämningen drängar [1]).

Är det så att man i vår tid tror sig kunna göra en bestämd skilnad mellan den materiella och den andliga kulturens arbetare, så skulle väl de nu upräknade hänföras till de materiella yrkena, men dessutom förekomma äfven sådane, som måste hänföras till den motsatta hufvudafdelningen af lifvets sysselsättningar. Dit räkna vi då *artister* och *musici*, under hvilken klass torde få räknas såsom artister äfven fotograferne.

Till en annan hufvudklass ville vi räkna *litteratörer, lärare, språklärare, student, studerande, skolföreståndare, professor, konservator vid zoologiska samlingar*, hvilka alla benämningar finnas i tabellerna.

Måhända bör man såsom särskildt klass beräkna det visserligen ringa antal *religionslärare*, som äfven hafva sitt rum i förteckningen, nämligen en lärare inom en mosaisk församling, en inom evangeliska brödraförsamlingen och en missionslärare samt ännu en person, som endast benämnes religionslärare. — Oväntadt nog träffas äfven ett antal *c. o. embets- och tjenstemän.*

Personer af qvinligt kön förekomma under benämningarne *modehandlerska, skolföreståndarska, klädsömmerska, barn-*

1) I vissa års tabeller finnas de båda namnen sammanförda, bönder och drängar, och torde antalet då böra räknas till landtbrukarklassen, men på andra ställen nämnas endast "drängar", hvilka visserligen kunna vara landtbruksarbetare, men det kan vara lika möjligt att "drängarne" tillhöra arbetsklassen i städerna. Det samma gäller om benämningen "arbetskarlar".

morska samt en *enkefru*, som i tabellen benämnes minister-residentsenka. En och annan *militärperson*[1]) nämnes äfven och för öfrigt ett antal personer af mycket olika yrken, som knappt kunna hänföras till någon viss hufvudklass, såsom *lindansare* och *gymnastiker*, *tandläkare*, *fältskär*, *djurläkare*, *stallmästare*, *hofmästare*, *danslärare* och *akrobat*, så ock *telegrafist*, *agent* utan någon antydning om den art af agentverksamhet, som är i fråga, så ock förvaltare utan upgift om den verksamhet, som förvaltningen angår, slutligen äfven *pantlånare*. Sist återstår likväl ett antal, för hvilka *alls icke något yrke kunnat upgifvas.*

Vill man nu ur de särskildta årens tabeller utplocka de många olika titlarne och sammanföra dem under nu beskrifna hufvudklasser, så upkommer för hela tiden 1851—1872 bland dem, hvilka förvärfvat medborgarrätt, följande ordning:

Handtverkare och i handtverk anställde	=	411
Landtbrukare och i landtbruk anställde	=	290
Handlande och i handel anställde	=	244
Fabriksidkare och fabriksarbetare	=	125
Artister och Musici	=	41
Byggmästare, Ingeniörer, Mekanici . . .	=	38
Vaktbetjenter, Arbetskarlar	=	28
Värdshusidkare	=	22
Diverse yrken och näringsfång	=	21
Sjöfarande	=	18
Litteratörer m. fl.	=	15
Tjenstemän	=	12
Militärpersoner	=	5
Qvinnor	=	5
Religionslärare	=	4
Tillkommer ett antal utan upgifvet yrke	=	46
		1325

Fullföljer man enahanda uträkning rörande dem, hvilka förvärfvat tillstånd att i landet vistas, så blifver räkningen för de fyra åren 1869—1872 följande:

Handlande och i handel anställde	=	59
Handtverkare	=	9

---

1) Dit räkna vi då äfven en person, som förekommer under den ovanliga benämningen f. d. skarpskytt.

Fabriksidkare och i fabrik anställde . . .	=	8
Agenter	=	6
Landtbrukare och i landtbruk anställde	=	5
Ingeniörer och Mekanici	=	3
Värdshusidkare	=	2
Fotografer	=	2
Militär (f. d. kapten)	=	1
Tillkommer: Utan angifvet yrke	=	140
		235

Mer än hälften består af personer, för hvilka intet bestämdt yrke blifvit upgifvet och detta förhållande har i synnerhet egt rum under det sista året. Summan år 1872 var 99 utan upgifvet yrke och blott 24 med bestämdt kända yrken, men hela summan för detta år var större än för de tre föregående åren sammanräknade nämligen utgörande ett antal 123 [1]).

Den tredje klassen d. v. s. de, som erhållit tillstånd att besitta fast egendom, lärer man ej få taga i beräkning vid frågan om yrken och näringsfång. Sådana upgifter äro icke tillgängliga så vida man icke får anse desse personers yrke angifvet genom sjelfva egenskapen af fastighetsegare. Men denna egendom kan dock vara af åtskillig beskaffenhet, jord på landet eller hus i stad, egendomen kan vara beräknad för jordbruk, men han kan också vara lokal för handels- och fabriksrörelse.

Men om man öfvergår från betraktelsen af yrken och näringsfång till den andra frågan, som nämndes, eller *hvadan ifrån de inflyttande främlingarne äro komne*, så visar sig hela antalet af dem, som erhållit medborgarrätt, dem som vunnit tillstånd att i landet vistas och dem, som förvärfvat rättighet att besitta fast egendom, alle tillsamman, följande: [2])

Tyskland	=	784	Schweiz	=	10
Danmark	=	521	Italien	=	10
Ryssland, Finland Polen	=	311	Nederländerna . . .	=	6
Stor-Britannien	=	76	Österrike	=	6
Norge	=	63	Ungern	=	3
Frankrike	=	17	Norra Amerika . . .	=	3

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1872, Tab. n:o 20.*

2) I denna räkning äro de, som upgifvas hafva inkommit från Slesvig, hänförda till Tyskland. De förekomma nämligen ej förr än år 1864, samma år då Slesvig införlifvades med Tyskland.

Portugal	=	2	Egypten	=	1
Spanien	=	1	Ej upgifvet land	=	5
Belgien	=	1			1820

Härstamningen är mycket olika, räkningen utvisar att från alla Europas länder med undantag af Grekland och Turkiet samt de turkiska lydländerna i Europa har under de sista några och tjugu aren atminstone en eller annan person inflyttat i Sverige eller der förvärfvat egendom och likaså en eller annan från Amerika samt en från Egypten. Men ett jämförelsevis stort antal är kommet från ett och samma land, Tyskland, samt dernäst från Danmark. Det tredje i ordningen är ryska riket. Men i det temligen betydliga antal, som härstammar från detta stora land, ingar äfven summan af dem, som kunna vara komne från det med Sverige i visst afseende närbeslägtade Finland. Då nu invandringen från Finland icke låter sig frånskiljas från den summa, som angår det egentliga Ryssland, är man icke i tillfälle att genom sammanräkning af Norrmän, Danskar och Finnar bestämma huru stor andel af invandringen belöper sig på de närbeslägtade folken, till hvilka med allt skäl äfven räknas det af svensk civilisation genomträngda finska folket. Norrmännens antal kan dessutom icke fullständigt uträknas, aldenstund konungens norske undersåtar äro genom Kongl. Förordn. d 4 juni 1868 befriade från skyldigheten att begära tillstånd för att vistas i landet eller för att besitta fast egendom. Hvad för öfrigt beträffar invandringen från de ryska länderna, kan visst vara möjligt, att största delen utgöres af Finnar, men tabellerna utvisa likväl under åren 1868—72 ett antal icke mindre än 117 personer, som sägas vara komne från Polen, utgörande desse öfver $^1/_3$ af hela antalet från de ryska länderna.

De nu anförda delarne af Europa, Tyska riket (784), Danmark (521), Ryssland med Finland och Polen (311) uptaga ett så stort antal att bland de öfriga länderna blott Stor-Britannien (76) och Norge (63) förekomma med en någorlunda nämnvärd summa. Det är för öfrigt icke aldeles säkert att landets namn betecknar nationaliteten. En person kan komma flyttande från Tyskland utan att ändock vara Tysk. Men i de flesta fall torde dock nationaliteten vara sådan som landets namn utvisar.

Jämför man särskildt de båda folken, hvilka synas vara i begrepp att i vår tid lemna den största förstärkningen åt sven-

ska folket, nämligen Tyskar och Danskar, så är den tyska siffran visserligen mycket större än den danska, men om siffrorna betraktas i förhållande till dessa folkens antal visar sig saken helt annorlunda, 521 personer från Danmark är en jämförelsevis större mängd än 784 från de många millionerna i Tyskland. Särdeles stor är den tyska invandringen i Sverige i och för sig icke, men det är dock anmärkningsvärdt att Sverige årligen emottager några tiotal nya inbyggare från Tyskland [1]).

I nu anförda räkning öfver nationaliteterna inbegripas alla tre klasserna för att man må kunna på en gång öfverskåda det allmänna förhållandet. Det vore knappt mödan värdt att i detta afseende uträkna särskildt dem, som erhållit medborgarrätt och dem, som erhållit tillstånd att i landet vistas, men deremot saknar det icke sitt eget intresse att särskildt betrakta nationaliteternas fördelning inom det antal, som har erhållit tillstånd att besitta fast egendom. Fördelningen är följande:

Danskar . . . . . . =	182	Fransmän . . . . . =	2
Tyskar . . . . . . =	33	Italienare . . . . . =	2
Engelsmän . . . . =	33	Portugisare . . . . =	1
Ryssar eller Finnar =	6	Nordamerikanare . =	1
			260

Här visar sig genast ett omvändt förhållande mot det, som nyss anmärktes, 784 Tyskar hade inflyttat, men blott 521 Danskar, nu får man veta att bland dessa hafva 182 Danskar förvärfvat rättighet att besitta fast egendom, men blott 33 Tyskar hafva förskaffat sig samma rättighet. Bland det betydliga antalet 784 Tyskar räknas blott 33 fastighetsegare. Nu är väl sant att jämförelsen haltar så länge den samma är fästad vid dessa siffror 33 tyske fastighetsegare och 784 inflyttande Tyskar aldenstund siffran 784 angår en tid af mer än två årtionden och siffran 33 blott hänförer sig till de fyra sista åren, men förhållandet ändrar sig ej mycket om summan 33 fastighets-

---

1) Det lönar knappt mödan att uträkna medeltalet för hela tiden, då nämligen räkningen för åren 1851—68 endast omfattar dem, hvilka erhållit medborgarrätt, men för åren 1869—72 äfven de öfriga. Men under dessa år 1869—72 utgör antalet Tyskar af alla tre klasserna en summa

1869 = 54	1871 = 57
1870 = 48	1872 = 42
	201

egare sammanliknas med antal inflyttade Tyskar under de fyra sista åren; denna summa utgör 201, de Tyskar som under dessa samma år förvärfvat rättighet att besitta fast egendom, utgöra blott vid pass $^1/_6$ af dem, som inflyttat. Dock får visserligen också ihågkommas att denna siffra icke betecknar alle tyske fastighetsegare, som finnas i Sverige, ty åtskillige torde förvärfvat fast egendom före år 1869. Men det samma gäller äfven om de öfriga nationerna, antalet Danskar, som äro fastighetsegare i Sverige, kan likaledes vara betydligt större än det antal 182, som under åren 1869—1872 blefvo fastighetsegare eller erhöllo rättighet att besitta fastighet. Invandringen från Finland och ryska riket är ännu mindre än den tyska invandringen förenad med förvärfvandet af fast egendom, så vidt man af upgifter för de fyra åren kan förnimma, då nämligen antalet under denna tid utgör endast 6 bland 159, som under samma tid inkommit i landet. Antalet Danskar under de fyra åren 1869—72 utgjorde 302 och bland desse hade öfver hälften (182) förvärfvat rättighet att besitta fast egendom. Det mäst anmärkningsvärda torde vara det ringa antalet Norrmän i jämförelse med Danskarne. Skilnaden förklarar sig blott till en del af det kända förhållandet att Norrmän ej behöfva tillstånd att besitta fast egendom eller för att vistas i landet, hvaraf följer att Norrmän endast förekomma i den räkning, som handlar om medborgarrätt. Men äfven om antalet 63 Norrmän ställes vid sidan af det antal Danskar, som förvärfvat medborgarrätt, blifver skilnaden mycket stor, 63 Norrmän mot 283 Danskar under hela tiden 1851—72

Företager man slutligen till besvarande den tredje frågan, hvarest i Sveriges land främlingarne fästa sin bostad eller med andra ord huru *invandringen fördelar sig mellan Sveriges särskildta landskap*, så måste svaret inskränkas till dem, som förvärfvat rättighet att besitta fast egendom; för de öfriga klasserna saknas upgifter. Men fastighetsegarenas klass är också den, för hvars räkning bostadens belägenhet har sitt största interesse. Är det så att betydligare delar af Sveriges grund och mark befinna sig på öfvergång till utländske egare, kan det icke vara likgiltigt huruvida egendomarne äro belägna i ett geografiskt sammanhang med hvarandra inom någon viss del af riket eller utspridda här och hvar öfver den vidsträckta rymden.

Räkningen utfaller på följande sätt:

Kronobergs län	= 82	Kalmar län	= 4
Malmöhus län	= 44	Norrbotten	= 4
Christianstads län	= 34	Södermanland	= 3
Halland	= 18	Westmanlands län	= 3
Gefleborgs län	= 12	Östergötland	= 2
Jönköpings län	= 9	Elfsborgs län	= 2
Stockholms stad	= 7	Blekinge	= 2
Skaraborgs län	= 7	Wermland	= 2
Gotland	= 6	Örebro län	= 1
Göteborgs län	= 6	Kopparbergs län	= 1
Westernorrland	= 6	Jämtlands län	= 1
Stockholms län	= 4		260

Här framträder genast en slutsats att ett mycket öfvervägande antal har förvärfvat egendom i södra Sverige. Af summan 260 belöper sig antalet 160 d. ä. mera än hälften på Skåne samt Kronobergs län, och alra största antalet träffas i det sist nämnda länet. En vigtig sak vid beräkningen af inflyttningarnes vigt och betydelse är att de upgifna siffrorna endast angå egarenas antal, men icke egendomarnes och ännu mindre erhåller man af dessa siffror någon uplysning om egendomarnes storlek. Det är intet hinder att ett stort utländskt bolag kan förvärfva ett enda stort gods, t. ex. ett jernverk med grufvor, skogar och jordegendom af en mycket större omfattning än en hel mängd smärre gårdar, som annorstädes i landet förvärfvas af ett antal inflyttande främlingar.

Om nyss anförda siffror endast ganska ofullständigt uplysa förhållandet med invandringen från andra länder till Sverige, återstår att undersöka huruvida någon uplysning kan erhållas genom beräkningen af antalet *utrikes födde personer.* Det anmärktes här ofvan att utrikes född icke nödvändigt betyder det samma som utländing,[1]) men de allra fleste torde dock vara af främmande börd; huruvida de hafva vistats sin mesta tid i Sverige och äro med den svenska nationaliteten införlifvade låter sig naturligtvis icke på något sätt bestämmas. Och då man icke känner tidpunkten när hvar och en inkom i landet, införd i sin späda barndom af sina till Sverige inflyttande föräldrar eller sjelf inflyttande vid upvuxen ålder, kan man icke efter antalet utrikes födde bedöma den fortgående invandringens stor-

1) Jfr. ofv. p. 270—71.

lek, men antalet utländingar, som i Sverige lefva, blifver dock i betydlig mån uplyst genom antalet utrikes födde.

En sådan beräkning bör utföras ur två synpunkter, den ena så att man undersöker fördelningen *efter olika fädernesland*, den andra åter efter *olika bostäder inom Sverige*. Den offentliga statistiken innehåller sådane tabeller för de båda tidpunkterne 1860 och 1870. Dessa räkningar utfalla på följande sätt:[1])

1870: Födde i			1860: Födde i		
Tyskland	=	2856	Tyskland	=	2312
Danmark	=	2795	Finland	=	1719
Norge	=	2570	Norge	=	1670
Finland	=	2018	Danmark	=	1371
Ryssland	=	806	Ryssland	=	382
England	=	355	England	=	279
Amerika	=	132	Frankrike	=	86
Frankrike	=	122	Amerika	=	60
Österrike—Ungern	=	97	Schweiz	=	35
Schweiz	=	90	Italien	=	23
Italien	=	33	Afrika	=	8
Holland	=	32	Asien	=	8
ön S:t Barthelemy	=	25	Holland	=	6
Australien	=	15	ön S:t Barthelemy	=	5
Afrika	=	14	Spanien	=	4
Asien	=	13	Turkiet	=	3
Belgien	=	11	Grekland	=	2
Spanien	=	8	Belgien	=	1
Grekland	=	3	ute på hafvet	=	6
Turkiet	=	3			7980
Portugal	=	2			
födde ute på hafvet	=	15			
		12015			

Antalet hade således ökats från 7980 år 1860 till 12015 år 1870 med 4035 personer på tio år och utgjorde 0 : 21 proc. af hela folkmängden år 1860 men 0 : 29 proc. år 1870. Skilnaden i procenttal af hela rikets folkmängd är ej särdeles stor, men det absoluta antalet hade ökats betydligt. I afseende på fördelningen mellan särskildta nationaliteter stå grannländernas folk Tyskland, Norge, Danmark och Finland i främsta rummen och allra främst står Tyskland. Dernäst intog Finland andra rummet (1719), men nedgick år 1870 till fjerde rummet (2018) medan Danmark upsteg från fjerde rummet

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870*, *T. III. p. 56* och *1867*, *T. III. p. 16.*

(1371) till det andra (2795). Antalet födde i Norge var år 1860 större (1670) än antalet födde i Danmark, men år 1870 var förhållandet omvändt, den danska siffran (2795) öfversteg den norska (2570). Allra störst var antalet från Tyskland vid bägge tidpunkterna (2312 år 1860 och 2856 år 1870). Antalet från de fyra länderna utgjorde i procent af hela antalet utrikes födde:

år 1860:	Tyskland = 28 : 97		år 1870:	Tyskland = 23 : 77	
„	Finland = 21 : 54		„	Danmark = 23 : 26	
„	Norge = 20 : 93		„	Norge = 21 : 39	
„	Danmark = 17 : 18		„	Finland = 16 : 80	

Bland öfriga länder står Ryssland främst med ett mycket större antal år 1870, nämligen 806, än år 1860 då summan var 382. Dernäst följer England med 355 år 1870 i stället för 279 år 1860. De näst följande länderna äro Amerika och Frankrike, båda med växande antal. Äfven för de öfriga länderna är summan ökad år 1870 utom för Turkiet, hvars lilla andel betecknas med samma siffra vid bägge tidpunkterna. Tre länder, som icke funnos i tabellen för 1860, hafva tillkommit i 1870 års tabell, nämligen Österrike—Ungern, Australien och Portugal. Bland dessa är Österrike—Ungern betecknad med en icke aldeles obetydlig siffra (97).

Största delen af de utrikes födde personerne äro omtalade såsom varande svenske medborgare, nämligen enligt 1870 års tabell, ty i tabellen för 1860 är skilnaden mellan svenske och utländske undersåtar icke anmärkt. Men år 1870 var skilnaden följande.

Bland utrikes födde voro *främmande magts undersåtar:* 1)

Födde i	Danmark	=	613	bland	2795
„	Tyskland	=	575	„	2856
„	Finland	=	307	„	2018
„	Norge	=	269	„	2570
„	Ryssland	=	217	„	806
„	Frankrike	=	57	„	122
„	England	=	50	„	355
„	Schweiz	=	43	„	90
„	Amerika	=	39	„	132

1) Jfr. likväl det som yttras i *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III. p. XXIV—XXV* om att full noggranhet i denna räkning icke kan åstadkommas.

Födde i Österrike—Ungern	=	24	„	97
„ Italien	=	14	„	33
„ Holland	=	11	„	32
„ Belgien	=	3	„	11
„ Spanien	=	3	„	8
„ Portugal	=	2	„	2
„ Grekland	=	1	„	3
„ Afrika	=	1	„	14
		2229		

Bland dem, som voro födde i Turkiet, Asien, Australien, på S:t Barthelemy och ute på hafvet, fans ingen, som ej var svensk undersåte. Hela antalet var således sålunda fördeladt:

Svenske undersåtar	=	9786
utländske undersåtar	=	2229
		12015

De utländske undersåtarnes antal utgjorde 18 : 55 procent af hela antalet utrikes födde. Mera än $^3/_4$ voro således sådane, som antingen genom att förvärfva svensk medborgarrätt hade införlifvat sig med det svenska samhället eller må hända voro i Sverige från sin spädaste barndom upfostrade eller åtminstone voro barn af föräldrar, som hade svensk medborgarrätt. Lägger man härtill att bland hela summan 12015 äfven må hafva funnits barn, utrikes födde af svenske föräldrar, så måste antalet af verkliga utländingar anses vara något mindre än siffran utvisar.

Vid beräkningen af utländingar i Sverige vore det en sak af vigt att kunna ställa denna beräkning vid sidan af en dylik rörande svenskar i främmande land. En sådan sammanställning låter sig icke göras med de ofullständiga materialier, som förefinnas. Men ett eller annat bidrag står till buds rörande just det land, som i detta afseende har för oss det största interesset nämligen Tyskland. Ett utbyte af upgifter har egt rum mellan statistiska central-byrån i Stockholm och det statistiska embetsverket i Preussen, hvarigenom kännedom har erhållits om antalet Svenskar, som funnos i Preussen år 1871. Från de öfriga delarne af Tyska riket finnas endast upgifter rörande Svenskar och Norrmän gemensamt. Enligt den preussiska upgiften räknades år 1871 inom den preussiska staten ett antal 5936 svenskar, således mera än dubbelt större antal Svenskar i

Preussen än Tyskar i Sverige, härstammande ej blott från Preussen, men från hela Tyska riket [1]).

Folkmängden år 1871 utvisade i hela Tyska riket ett antal 12345 Svenskar och Norrmän, i hvilken summa naturligtvis de 5936 svenskarne i Preussen äro inbegripne. För öfrigt är omöjligt att veta huru månge bland de 12345 voro Svenskar och huru månge voro Norrmän. Statistiska Central-Byrån har ansett sig kunna såsom sannolikt förmoda det antalet Svenskar i Tyska riket skulle år 1871 hafva utgjort i rundt tal 10000. Och detta antal kan till och med ökas. Ty upgifterna så väl angående Svenskar i Preussen som Svenskar och Norrmän i hela Tyska riket afse endast svenske och norske undersåtar, men nu har äfven en verklig utvandring från Sverige till Tyskland egt rum och bland dit hörande personer kunna månge finnas, som räknas för tyske medborgare och således ej ingå i de från Preussen och Tyska riket meddelade upgifter om svenske undersåtar i Tyskland. Deras antal skulle då öka antalet Svenskar i Tyskland, sannolikt till en summa 13—14000 [2]).

Allt detta är dock endast sannolika gissningar. Men en fast punkt för jämförelsen är vunnen genom summan 5936 svenske undersåtar i den del af Tyska riket — visserligen en mycket stor del — som utgör den preussiska staten. Fullt noggrann är denna siffra icke, ty det är från det statistiska embetsverket i Preussen tillkännagifvet att här hafva genom misstag af biträdande personer vid folkräkningen Norrmän kunnat blifva medräknade. Antalet svenske undersåtar i Preussen 1871 var väl således något mindre än 5936, men torde ej behöfva nedsättas längre än till 5000. Äfven med denna nedsättning upkommer ett mycket större antal Svenskar i Preussen och ännu mera i hela Tyskland än Tyskar i Sverige.

Men vid denna sammanställning finnas åter tvänne olika synpunkter för betraktelsen. Hvarje invandring är ju tillika en utvandring? Man kan betrakta antalet i förhållande till det folkets mängd, till hvars land utvandraren begifvit sig, men likaledes kan man betrakta samma antal i förhållande till det folkets

1) Jfr. dock hvad här nedan anmärkes att äfven i siffran 5936 kan finnas ett mindre antal Norrmän och att denna siffra således torde vara något för hög.

2) Jfr. om dessa tyska upgifter och derpå grundade sannolikhetsberäkningar *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III. p. XXIV. o. f.*

mängd, från hvars land utvandringen utgick. Ser man ur dessa synpunkter Svenska och Tyska nationernes folkbyte så kan sägas att 2856 Tyskar, som utgått från en mängd af mer än 40000000 i Tyskland utgöra relativt ett ganska litet antal mot 5—6000 ja kanske 10000 och väl flere Svenskar, som utgått från de 4000000 eller något mera, som utgöra Sveriges folk. Från den andra synpunkten kan likväl svaras att 2856 Tyskar, som inkomma bland 4000000 Svenskar, ega en relativt större betydelse bland dem än 5—6000 eller om der vore 10000 och något mera Svenskar bland mer än 40000000 Tyskar.

Vare detta sagdt om de utrikes födde, betraktade med afseende på olika härkomst. Betraktar man åter deras fördelning på *olika landsorter i Sverige,* så upkommer följande ordning:

år 1870:			år 1860:		
Stockholms stad	=	2779	Stockholms stad	=	2402
Malmöhus län	=	2097	Malmöhus län	=	989
Göteb. o. Bohus län	=	1357	Göteb. o. Bohus län	=	597
Wermland	=	691	Wermland	=	584
Christianstads län	=	524	Stockholms län	=	450
Westernorrland	=	484	Norrbotten	=	353
Stockholms län	=	434	Christianstads län	=	331
Norrbotten	=	409	Östergötland	=	247
Jämtlands län	=	398	Kalmar län	=	206
Kronobergs län	=	327	Jämtlands län	=	201
Elfsborgs län	=	269	Elfsborgs län	=	165
Kopparbergs län	=	251	Kopparbergs län	=	160
Halland	=	245	Blekinge	=	150
Gefleborgs län	=	240	Skaraborgs län	=	136
Östergötland	=	218	Halland	=	135
Blekinge	=	211	Södermanland	=	130
Kalmar län	=	184	Gefleborgs län	=	115
Skaraborgs län	=	162	Jönköpings län	=	94
Gotland	=	125	Upsala län	=	89
Södermanland	=	125	Gotland	=	88
Jönköpings län	=	116	Westernorrland	=	88
Upsala län	=	107	Kronobergs län	=	85
Örebro län	=	99	Westmanland	=	75
Westerbotten	=	89	Westerbotten	=	57
Westmanland	=	74	Örebro län	=	53
		12015			7980

på landsbygden i hela riket	på landsbygden i hela riket
= 5554 = 46 : 23 proc.	= 3760 = 47 : 12 proc.
i städerna	i städerna
= 6461 = 53 : 77 proc.	= 4220 = 52 : 88 proc.

Räkningen utvisar att utrikes födde personer företrädesvis förekomma i städerna. Antalet i Stockholm och Göteborg var år 1870 följande:

i Stockholm utrikes födde 2779 = 2 : 47 proc. af stadens folkmängd
i Göteborg „ „ 1030 = 1 : 83 „ „ „

i bägge städerna tillsamman 3809 = 31 : 70 proc. af antalet utrikes födde i hela riket. Rörande förhållandet i Göteborg år 1860 är i officiella statistiken anmärkt att upgifterna voro mycket ofullständiga.

Det allmänna förhållandet till hela rikets folkmängd samt skilnaden mellan land och stad uttrycker sig på följande sätt:

utrikes födde i procent af hela rikets folkmängd år 1870 = 0 : 29 — år 1860 = 0 : 21

„ „ som funnos i städerna, i proc. af städernas folkmängd år 1870 = 1 : 20 — år 1860 = 0 : 97

„ „ som funnos på landet i proc. af landsbygdens folkmängd år 1870 = 0 : 15 — år 1860 = 0 : 11 [1]).

De statistiska upgifterna, så visst som de äro långt ifrån den fullständighet, som vore önskvärd, torde likväl vara uplysande för den allmänna karakteren af den invandring, som kan sägas ega rum. Utländingarnes mängd är icke så betydlig, att de kunna bilda någon egen för den svenska folkstammen främmande nationalitet af vigt och sjelfständig betydelse i Sverige. Det antal, som finnes, är inom sig deladt på flera nationaliteter. För att detta antal må kunna i och genom sin egen styrka framträda med någon tryckande magt eller på ett för Sveriges nationella intressen betänkligt sätt, skulle fordras att antalet betydligen ökades och väl äfven att nationaliteternas fördelning förändrade sig. För närvarande består en stor del af Danskar, hvilkas nationella karakter är så nära beslägtad med vår egen, att någon fara från deras sida knappt kan förmodas. Detta gäller i mycket stort mått om man särskildt fäster sin upmärksamhet vid antalet af dem, som blifvit fastighetsegare. Ett stort flertal af dem (182 bland 260) består af Danskar. Skulle någon sammanhängande nationalitet af främlingar bilda sig i Sverige, fordrades väl äfven att boständerna voro samlade inom

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. III. p. 16 not* om Göteborg och *1870, T. III. p. XXIV. o. f.* samt *p. 56.*

vissa landsdelar så att ett närmare samband mellan främlingarne befordrades. Detta förhållande kan väl till en viss grad sägas ega rum i Kronobergs län och Skåne, hvilka landsdelar innehålla öfver hälften af dem, hvilka i senare tid erhållit tillstånd att besitta fast egendom (160 bland 260), men vid närmare granskning af tabellerna visar sig att bland antalet 82 utländske fastighetsegare i Kronobergs län äro 80 Danskar och bland 78, som antalet utgör i de båda skånska länen, äro 66 Danskar, hvaremot det antal Tyskar, som i tabellerna uptagas (33) är utspridt på en mängd olika, från hvarandra aflägsna landsorter.

Hela det antal utländingar, som lefva och hafva sin bostad i Sverige, är knappt större än att det bör kunna lätt nog införlifva sig med svenska folket, åtminstone i andra eller tredje slägtled. Så har fordom skett. Genomgår man den svenska adelns ättartaflor finner man tidt och ofta adliga familjer, härstammande från tyska, skotska, engelska, franska förfäder och bland dessa finnas flera, som i Sveriges historia hafva intagit ärorika platser, men ingen, som icke kan sägas hafva blifvit fullkomligt svensk. Erinrar man hvad historien förmäler om Sveriges industriella utveckling i äldre tider, så vet man att Göteborgs anläggning var beräknad på bosättning af främlingar [1]), Dannemora bergslag upbrukades af de utaf Louis De Geer införda Wallonerne utaf nederländsk börd, mer än en bland våra större provinsstäder så väl som Stockholm har i långliga tider haft en tysk kyrka och församling. Men främlingen i Sverige har blifvit svensk eller åtminstone hafva hans efterkommande blifvit Svenskar. Det finnes just ingen anledning att befara det förhållandet skall blifva annorlunda hädanefter.

En annan sak vore om Sverige upsöktes af talrika folkskaror, som utgjöto sig öfver landet, upfyllande land och stad med en utländsk menniskomassa, ur hvilken snart upväxte en talrik främmande proletärbefolkning. Men några tecken dertill hafva icke visat sig. Snarare beklagar man sig att rike män och stora kapitalstarka bolag från andra länder bemäktiga sig Sveriges jord. Förteckningen öfver yrken och näringsfång utvisar till en stor del sådane personer, hvilkas yrkestitel häntyder på idoge och arbetskunnige menniskor.

---

1) Jfr. härom Hellstenius: Några blad ur Göteborgs historia, p. 10 o. f.

Derföre torde det också vara en öfverflödig farhåga att den lilla del af Sveriges folkmängd, som är af utländsk börd, skall blifva någon farlig beståndsdel i det svenska samhället. Förhållandet har ingen likhet med det tillstånd, som egde rum i Slesvig genom blandningen af Tyskar med Danskar. Der fans en mycket talrik tysk befolkning, utbredd öfver land och stad, omedelbart sammanhängande med det tyska landet Holstein, på samma gång som landets statsrättsliga förhållande till danska konungariket var i hög grad inveckladt på ett sätt, som erbjöd tillfällen för juridiska anspråk till förmån för den tyska nationaliteten. Till något sådant finnes ingen anledning i Sverige.

Saken beror för öfrigt helt och hållet derpå huru de inflyttade främlingarne sjelfve betrakta sin ställning. Visserligen kan detta vara sådant att den i landet bosatte främlingen betraktar detta land blott såsom en marknadsplats. Det yttrades nyss att Sverige fordomdags har erhållit goda förstärkningar från främmande land. Men det bör icke heller förnekas att våre förfäder äfven erforo just det, som nämndes, att främlingarne blott sökte i Sverige en penningmarknad. Vi hafva bittra minnen, som bevittna hvad en sådan inflyttning betyder. Här fans en tid, då våra sjöstäder voro upfylda af Tyskar ända derhän att, i synnerhet inom Stockholm, främlingarne intogo en magtegande ställning i sjelfva stadskommunen och invandringen införlifvade sig icke med det svenska samhällslifvet. Men hvaraf kom då att främlingarne blefvo en magt i Sverige? Det kom deraf att de beherskade Sveriges handel. Och hvadan kom detta herraväldet? Det kom deraf att Svenskarne sjelfve voro oförmögne af en sådan kraftutveckling, som skulle fordrats för att taga rörelsen i sin egen hand och behålla den samma. Denna tid var den svenska medeltiden. Helt annat blef förhållandet från och med Gustaf den förstes tid. Det brukar räknas bland denne konungs förtjenster att han frigjorde fäderneslandet från detta främmande intrång. Och i vår tid bör väl icke en sådan ekonomisk svaghet förefinnas, som skulle göra det inhemska näringslifvet osjelfständigt. Om utländingen gör Sverige till en penningmarknad, blifver det Svenskarnes fel om han får penningarne gratis. Den, som förtjenar penningar, brukar få gifva någon valuta för dem. Främlingen, som vann penningar i Sverige, har väl betalt dem med sin varuomsättning eller sitt arbete, hvaraf Sverige må hafva dragit någon nytta.

Om det således medgifves att de inflyttande främlingarne kunna fatta sin ställning på ett sådant sätt, att man kunde hafva all anledning att önska dem långt borta, så beror det likväl af Svenskarne sjelfve att icke låta deras inflytande intränga för djupt.

Men en flyttning från ett land till ett annat kan äfven vara af helt annan art. Den kan innebära att den nykomne förenar sina intressen med det landets, till hvilket han kommer. Detta förhållande är det naturliga vid en omsättning af folk mellan särskildta länder och under förutsättning att invandraren så upfattar sin ställning kan det land, der han inträder, hälsa honom välkommen med den arbetsskicklighet och konsterfarenhet eller nya bildningselementer och penningkapitaler, som han medförer. Ur denna synpunkt har man sett inflyttningar upmuntras af en omtänksam regering. För närvarande behöfver någon sådan förstärkning icke systematiskt hos oss befordras, men i enskildta fall torde utländska arbetsförmågor utgöra en verklig vinst.

Öfver hufvud torde kunna sägas att den inflyttning, som i vår tid eger rum i Sverige, icke är någon annan än som naturligt följer af civilisationens lifliga förbindelser mellan länder och folk i vår tid.

Denna förbindelse kan, såsom allt i menskligheten, både brukas och missbrukas. Huruvida godt eller ondt skall växa beror derpå huru växten odlas, d. v. s. i detta fall hurudan hågen är, hurudant förståndet hos dem, hvilka komma till landet och hos dem, hvilka emottaga de ankommande.

Men att, så att säga, sätta sig för sig sjelf och stänga ute den främmande, detta går platt icke an i våra dagar.

Ett särskildt förhållande bör dock anmärkas. Här försiggår icke blott en inflyttning af främlingar, som fästa sin bostad i landet, men en stor del af den egendom, som förvärfvas af utländske egare, tillhör stora, kapitalstarka bolag, som drifva en vidsträckt affärsrörelse i Sverige medan de, som äro rörelsens ledamöter, icke blott icke låta sig göras till svenske medborgare, men icke en gång med sine personer vistas i Sverige. Om sådane utländske fastighetsegare gäller visst icke hvad som yttrades att främlingen eller främlingens barn kunna blifva Svenskar. Men om dessa gäller likväl i fullt mått att det vore ett stort bevis på ekonomisk svaghet eller en karakterslös dåsighet och håglöshet hos svenska folket om detta folk

läte sig aldeles öfverflyglas af utländingar i sitt eget land. Och om deras kapitalstarka bolag nedlägga sina kapitaler i svensk jord och arbetsföretag i Sverige, så måste derigenom upkomma en ökad kapitalstyrka, som ej blifver ofruktbar för det land, der rörelsen drifves, och kapitalers inflyttning i landet har hittills icke plägat anses här i Sverige obehöflig. Om utländingen drager egendomens afkastning till främmande land, så qvarstadnar i Sverige den omkostnad, som fordrades för att egendomen skulle gifva sin afkastning, såsom ock kapitalet, för hvilket egendomen förvärfvades, hvilket kapital åter igen icke behöfver ligga ofruktsamt i sin svenske egares hand. Det ligger i naturen af all affärsrörelse att fördelen ej skall finnas blott på ena sidan och om man får antaga, såsom sannolikt är, att dessa bolag, som anlägga sin rörelse på förädlingen af Sveriges produkter eller odlingen af Sveriges jord, bestå af personer, som ega ett öppet öga för den industriella verksamhetens verkliga betydelse, lära de väl inse sin egen fördel att icke ställa sin rörelse i oförenlig strid med det landets intresse, der rörelsen idkas eller upväcka ett hat, som äfven för dem kan bära betänkliga följder. Så svag är den svenska staten icke att han ej kan häfda sin rätt inom sitt eget lands gränser, så oförståndig är utländingen icke att han ej förstår att största förmån vinnes då hvar man gör den andre rätt ömsesidigt.

Men med allt detta kan icke vara meningen att neka, det ju bättre vore om odlingsarbetet gjordes och förädlingsarbetet idkades under ledning af svenska hufvuden och utfördes med svenska händer. Tvistiga rättsförhållanden kunna upstå mellan den främmande egaren, särdeles den som bor i främmande land, och på andra sidan svenske män eller den svenska staten. Ömtåliga förvecklingar kunna blifva en följd af brytningen mellan svenska och främmande parters intressen, svensk och utländsk lag och rätt. Det måste derföre vara ett vigtigt föremål för den lagstiftande magten att tillse det främlingars rättsförhållanden varda på bästa sätt ordnade. Denna omsorg må tillhöra den inhemska lagstiftningen, men kan ej utföras utan afseende på folkrättsliga förhållanden. Saken angår den internationella privaträtten. En regel får aldrig glömmas, den samma som gälde i Sverige på den forngamla tid, då Sveriges landskap hade sina egna lagar, regeln lydde så, att ”den lag och rätt, som

utländske män göra oss, dylik lag och rätt vilja vi göra dem"[1]). Sverige har ej blott att bevaka sin egen och svenske medborgares rätt och förmån i förhållande till främlingar, som vistas i Sverige, men äfven att besinna det Svenskar kunna komma såsom främlingar till andra länder. Den rätt och förmån, som fönekades utländingen i Sverige, kan icke skäligen begäras för svensk man i främmande land.

Hvad beträffar den möjlighet, som någon gång vill föresväfva föreställningen såsom en fruktansvärd fara, att främlingars — det behöfde blott vara en enda persons — enskildta intressen och oförsynta anspråk skulle kunna begagnas af en illslug politik för att väcka ofred, så är detta Gudi klagadt! visst icke omöjligt. Men den möjligheten kan på intet sätt göras omöjlig. Det behöfves ej mera än att en utländing besöker Sverige såsom vanlig resande och under sin vistelse härstädes anlägger ränker och list. Är det så att en magt i Europa söker sak med en annan, behöfver han aldrig vara rådvill om förevändning. En sådan kan hemtas mångenstädes ifrån och äfven på det sättet att en mägtig stats regering görer sig till målsman för någon förlupen äfventyrare, som råkat inkomma i tvetydiga förhållanden eller om det vore ett penningsnålt bolag, som icke tillåtes att drifva sina prejerier opåtaldt, men många andra medel kunna lika lätt användas af en fyndig statskonst. Ingenting är lättare än att upväcka ofred, det är mycket svårare konst att bevara freden ostörd.

Frågor om utländingars naturalisation och om icke naturaliserad utländings rätt i Sverige har i senare tider utgjort gång efter annan återkommande riksdagsfrågor och icke alltid varit betraktade ur samma synpunkt. Saken har två sidor, den ena består i den fördel, som skördas genom att utländska kapitaler inkomma i landet och utländske män med insigter och arbetsduglighet införlifvas med det svenska samhället, den andra sidan åter framträder i de farhågor, som nämndes, vare sig af politisk art eller af ekonomisk, i det att främlingar skulle skörda

1) Westgöta lagen cit. hos NORDSTRÖM; Bidrag till svenska samhällsförfattningens historia, T. I. p. 28.

vinsten af Sveriges industri och handel. Följer man sakernas gång från riksdag till riksdag visar sig att den först nämnda synpunkten har till en tid varit öfvervägande och frågan har snarare handlat om att underlätta än motverka utländingars inflyttning, men under de senaste åren har den andra sidan af saken ådragit sig betydlig uppmärksamhet. Erfarenheten, som den närmaste tiden gifver vid handen, att ganska betydlig egendom öfvergår i utländske egares händer, äfven sådanes, som icke sökt och vunnit svensk medborgarrätt, har väckt en viss oro.

Talet har vändt sig dels omkring sätt och vilkor för naturalisationen, dels om icke naturaliserade utländingars rätt i Sverige och i synnerhet deras rätt att förvärfva fast egendom.

Stadnar man först vid frågan om *naturalisation* så får anmärkas att denna sak har sedan gammal tid varit beroende af konungamagten, dock utan att någon bestämd lag derom har funnits utom blott den inskränkningen att endast infödde svenske män fingo brukas i rikets tjenst [1]). Det hörer till svenska statsrättens historia att närmare utreda huru med denna inskränkning förhöll sig i äldre tider, men i 1809 års regeringsform blef allmän regel stadgad, att blott infödde svenske män kunde befordras till de embeten och tjenster inom riket, hvilka tillsättas genom utnämning af konungen i statsrådet. Från denna regel gjordes likväl ett undantag, att utländingar kunde användas i militärtjenst och i detta undantag åter en inskränkning att utländing ej kunde förordnas till kommendant på fästning. Men då regeln att utländing ej kunde brukas i civil tjenst var fästad vid utnämning i statsrådet, måste äfven ett annat undantag hafva funnits nämligen sändebud hos främmande magter och tjenstemän vid beskickningarne, aldenstund dessa befattningar tillsättas icke genom utnämning i statsrådet, men i den inskränktare rådkammare, som utgöres af utrikes statsministern och en annan ledamot af statsrådet, då för tiden Hofkanslern (R. F. § 28, 32). Och då § 28 R. F. endast handlade om tjenster "inom riket", måste äfven konsulaterna, såsom varande tjenster utom riket, varit undantagna. Men om naturalisation nämndes intet i grundlagen. Det måste då varit å ena sidan konungens rätt att i krigstjenst och äfven i diplomatiska beskickningar

1) Naumann, Sveriges Statsförfattningsrätt, T. III. h. 1, p. 4—5.

samt konsulat begagna utländingar, äfven sådane, som icke voro uptagne till svenske medborgare, men deremot, då för öfrigt till civila embeten endast kunde utnämnas "infödde" svenske män, kunde icke en gång naturaliserad utländing bekläda sådan tjenst. Här var således en inskränkning i konungens rätt att naturalisera främlingar. Naturalisationen innefattade icke kompetens till embeten och tjenster.

Vi hafva icke haft tillfälle att efterforska huru vida frågan om naturalisationen har förevarit under de tidigare riksdagarne efter 1809, men på 1834 års riksdag väcktes tal om förändrade stadganden. En motionär på riddarhuset föreslog att utländing skulle ega rätt att bosätta sig i riket utan annat förbehåll än bevis om god frejd, hvarefter fem års bosättning skulle medföra naturalisation med alla en svensk mans rättigheter. Detta förslag blef väl af lag-utskottet afstyrkt, dock utan egentligt ogillande af innehållet men utskottet ansåg frågan om utländings bosättning ligga utanför civillagens omkrets och böra ankomma på författningar i administrativ väg, frågan om den sjelfskrifna naturalisationen efter fem år ansåg utskottet icke kunna uptagas utan ändring af § 28 R. F., hvarmed utskottet icke egde att taga befattning. — Detta lagutskottets betänkande blef väl af ridderskapet och adeln återremitteradt, men af de öfriga stånden bifallet, saken förföll genom tre riksstånds beslut [1]).

Men om således § 28 R. F. ansågs vara ett hinder, blef också ett försök gjordt att undanrödja detta hinder genom en grundlagsförändring. Konstitutionsutskottet uptog en hos utskottet väckt motion och föreslog ett tillägg till § 28 R. F. af innehåll att tio års bosättning i riket skulle medföra infödd svensk mans rättigheter, dock med vissa förbehåll, som voro: a) *att* personen ej blott skulle hafva varit bosatt i landet den föreskrifna tiden, tio år, men äfven varit mantals- och skattskrifven lika lång tid, — b) *att* han under de sista fem åren skulle varit qvitt all förbindelse till främmande magt, — c) *att* deremot han under samma fem år skulle varit på grund af tro- och huldhetsed Sveriges konung undergifven. Och härtill lades nu ett förbehåll att den naturaliserade främlingen ej skulle kunna nämnas till ledamot i konungens statsråd eller till kommendant

1) *Lag U. n:o 36, 101.*

på fästning. Då nu också skulle fordrats icke blott fem, men tio års tid, var detta förslag icke fullt så frikostigt mot främlingarne som det nyss omtalade förslaget hade varit. Men en sjelfskrifven naturalisation var här likväl, förslaget innehöll icke någon inskränkning i konungens rätt att bevilja naturalisation, snarare en inskränkning i konungens rätt att vägra naturalisationen, aldenstund naturalisation under ofvan beskrifna vilkor skulle varit sjelfskrifven sak. Och denna naturalisation skulle medfört större fri- och rättigheter än som enligt dittills gällande grundlag hade tillkommit naturaliserad utländing. Naturalisationen skulle nämligen medföra "enahanda rättigheter med infödd svensk man", således kompetens till embeten i statens tjenst, med undantag blott af embeten i statsrådet samt kommendant på fästning. — Detta förslag blef af tre riksstånd antaget att hvila till nästa riksdag, men af borgarståndet ogilladt och då konstitutionsutskottet vägrade att låta riksståndens olika beslut komma under omröstning i förstärkt konstitutionsutskott förföll hela frågan [1]).

Redan första ögonkastet på dessa lagförslag träffar saken betraktad ur en helt annan synpunkt än den, som i senare tider har blifvit mera vanlig. Här var icke fråga om att motverka, men att befordra utländingars inflyttning genom att underlätta naturalisationen. Denna åsigt bar väl icke frukt genom något rikets ständers beslut, men mötte likväl föga motstånd, endast borgarståndet afslog konst.utsk. förslag och om ej formella svårigheter varit i vägen kunde förslaget lätt nog genom votering i förstärkt konst.utsk. blifvit hvilande till nästa riksdag.

Liksom 1834 års riksdag så var äfven riksdagen 1840 ganska väl benägen mot främlingarne. Konst.utsk. uptog det på näst föregående riksdag väckta förslaget om sjelfskrifven naturalisation efter tio års bosättning och denna gång blef förslaget med vissa jämkningar, som gjordes på grund af riks-

---

1) Denna vägran af konst. utsk. var en följd af den grundlagstolkning, som konst. utsk. på den tiden hade antagit att ett af konst. utsk. framstäldt grundlagsförslag ej fick vid första riksdagen helt och hållet afslås, hvilket skulle hafva inträffat i fall borgarståndets beslut hade blifvit gällande genom förstärkta konst. utsk. omröstning. Derföre lät sig konst. utsk. icke förmås att framställa förslag till voteringsproposition och någon votering kunde då ej anställas. *Konst. utsk. n:o 39, 57, 83, 98.*

ståndens anmärkningar, hvilande till följande riksdag. Jämkningarne voro af inskränkande syftning, nämligen att för den sjelfskrifna naturalisationen skulle fordras protestantisk trosbekännelse och att naturalisationen icke skulle medföra kompetens till andra "civila eller ecklesiastika embeten än vetenskapliga" [1]. Dessa inskränkningar voro visserligen af en ganska vidsträckt betydelse, men för hvarje utländing, som ej sökte statens embeten och som bekände sig till protestantisk religion, qvarstod i alla fall en stor förmån. För personer i de industriella yrkena hade förslaget sin fulla tillämpning. — Men längre än till att blifva hvilande kom förslaget icke, det blef vid 1844 års riksdag afslaget.

Då nu rikets ständer icke antogo detta förslag oaktadt de nyss nämnda inskränkningarne, vore man frestad anse sinnesstämningen vid 1844 års riksdag hafva varit mindre gynsam mot utländingarne. Af riksståndens protokoll visar sig dock att utgången icke bestämdes af någon afvoghet mot sjelfva saken, men hade sin grund deri att grundlagsförslagets upställning och ordalydelse ansågs bristfällig. Man hörde till och med yttras att förslaget vore altför inskränkt, man borde ännu mera underlätta möjligheten för Sverige att tillegna sig utmärkte personer i vetenskap och konst. Förslaget blef också bifallet af de tre ofrälse stånden, men föll för afslag af ridderskapet och adeln [2].

Konst. utsk. år 1844 framställde ett nytt förslag af följande innehåll: "Till födseln utländske män" skulle i afseende på kompetens till embeten och tjenster under vissa vilkor anses "lika med infödd svensk". Vilkoren voro: tio års bosättning och skattskrifning — samt att främlingen skulle varit före de sista fem åren till svensk medborgare uptagen. Här skulle således icke blifvit någon sjelfskrifven naturalisation, men om konungen hade beviljat naturalisation egde den naturaliserade främlingen efter fem års förlopp den rättighet, som förut icke hade medföljt naturalisationen, nämligen kompetens till embeten lika med svensk man. Från denna kompetens gjordes dock undantag för embeten i statsrådet och kommendantbefäl på fästning. Förslaget handlade icke om erhållande af naturalisation,

---

1) *K. U. n:o 24, 39, 71 år 1840* och *n:o 3 år 1844.*

2) *R.* och *A. prot. d. 7 sept. Pr.* och *Borg. St. d. 4 sept. Bond. St. d. 4 sept.*

men om utvidgad rätt för den, som var naturaliserad. Denna rätt blef föreslagen i vidsträcktare mått än enligt det förra förslaget i det skick det samma hade fått genom riksståndens anmärkningar så vida nämligen som embetsmannakompetens icke var inskränkt till "vetenskapliga" embeten och protestantisk trosbekännelse icke fordrades. Denna frihet i afseende på religionen kunde dock ej mycket betyda enär det gamla stadgandet qvarstod att civile embetsmän och domare måste bekänna sig till den "rena evangeliska läran". Detta stadgande gällde för infödde svenskar och måste då äfven gälla för de naturaliserade [1]).

Under öfverläggningarne i riksstånden yttrades delade meningar egentligen rörande lämpligheten att låta naturaliserad utländings kompetens sträcka sig äfven till domareembeten. Tre stånd antogo dock förslaget att hvila till nästa riksdag, bondeståndet förklarade väl samma förslag obehöfligt, men fogade sig efter medstånden och hvad konst.utsk. hade föreslagit blef på detta sätt hvilande till nästa riksdag [2]).

Men vid det slutliga afgörandet på denna riksdag (1848) blef grundlagsförändringen af bondeståndet afslagen, hvarigenom hela saken omintetgjordes. Förslaget var af de tre öfriga stånden antaget [3]).

Något förnyadt förslag om utländingars naturalisation synes icke hafva förekommit vid 1848 års riksdag men på riksdagen 1851 kom saken åter i fråga och framstäldes nu på ett annat sätt än förut. Konst.utsk. hade under granskningen af statsrådets protokoll funnit en mängd ansökningar om naturalisation beviljade utan att vid alla tillfällen något förbehåll blifvit gjordt, att sökanden skulle styrka sig vara fri från sina förra "nationalitets- och undersåtlighetsförhållanden". Detta ansåg konst. utsk. betänkligt. Utskottet fruktade för politiska förvecklingar om en i Sverige bosatt utländing skulle på grund af fortfarande

---

1) *Konst. utsk. n:o 34.* — I detta förslag funnos äfven de båda vilkoren att främlingen skulle före de sista fem åren varit qvitt sin förbindelse till främmande magt samt hafva aflagt tro- och huldhetsed till Sveriges konung.

2) *Jfr. Reservat. vid K. U. n:o 34. R. och A. prot. d. 18, Pr. d. 15 och Borg. d. 9, Bonde St. d. 7 april 1845. Konst. utsk. n:o 41.*

3) *R. och A. prot. d. 19, Pr. St. d. 22, Bonde St. d. 19, Borgar St. d. 19 jan. 1848.*

medborgarrätt i annat land kunna påkalla mellankomst af detta lands regering för sina interessen i Sverige. Konst. utsk. ifrågasatte en anhållan hos K. Maj:t att naturalisation ej måtte beviljas förr än sökanden styrkt sig vara fri från sitt förra undersåtlighetsförhållande eller "genom skriftlig förbindelse afsagt sig" alla sin förra nationalitets politiska förmåner och rättigheter [1]). Med anledning af denna anmälan från konst.utsk. väcktes motion i den syftning utskottet hade antydt, hvarefter allmänna besvärs- och ekonomi utskottet föreslog en underd. skrifvelse till K. Maj:t af nyss upgifvet innehåll och en sådan skrifvelse blef äfven af samtliga riksstånden beslutad [2]). Denna skrifvelse ledde dock ej till annan påföljd än att K. Maj:t i statsrådet förklarade sig vilja i hvarje särskildt fall taga rikets ständers uttalade önskan i öfvervägande. Någon bestämd regel enligt ständernas begäran blef icke af regeringen antagen [3]).

Denna rikets ständers skrifvelse innehöll samma grundsats, som hade varit antagen i de grundlagsförslag, som förut hade förevarit, nämligen att den, som naturaliserades, borde vara qvitt sin förbindelse till främmande stat och, när han blef svensk medborgare, också tillhöra Sverige helt och hållet. Men med detta förbehåll var denna riksdag, likasom de föregående, icke obenägen att taga under öfvervägande frågan om ökade förmåner för naturaliserad utländing. Konst.utsk. föreslog ett tillägg till § 28 R. F. angående naturalisation och dermed följande rättigheter.

Det sades nyss att naturalisationsfrågan vid denna riksdag bragtes å bane på annat sätt än förut. Förut hade man sökt i § 28 R. F. införa vissa vilkor för erhållande af naturalisation, nu deremot föreslog konst.utsk. att låta dessa vilkor bestämmas genom en särskildt civillag, men i § 28 R. F. skulle införas ett tillägg af innehåll att konungen egde att besluta om utländingars naturalisation, enligt sätt och vilkor, som skulle bestämmas genom särskildt lag. Dock skulle i sjelfva grundlagen intagas en förklaring att naturaliserad utländing egde alla en infödd svensk mans rättigheter, således äfven kompetens till

---

1) *Konst. U. n:o 6, p. 13—14.*

2) *Ekon. U. n:o 116, R. och A prot. d. 19, Pr. St. d. 25, Borgar St. d. 23, Bonde St. d. 19 juli. Underd. Skrifv. n:o 124.*

3) *Justit. Ombudsm. Berätt. 1853, Bil. p. 54.*

embeten, och denna oinskränkt. Huru vida möjligheten för utländingar att erhålla naturalisation skulle komma att utvidgas eller inskränkas måste bero på hvad den nya lagen kunde komma att innehålla. Hufvudsaken i detta förslag var att erhålla en bestämd lagstiftning rörande naturalisationen[1]).

Detta förslag blef af bondeståndet ogilladt, men genom votering i förstärkt konst.utsk. antaget att hvila till nästa riksdag[2]).

Men på 1854 års riksdag blef det hvilande förslaget af adeln och presteståndet förkastadt. Läser man riksståndens protokoll visar sig att afslaget bestämdes icke så mycket af obenägenhet mot sjelfva saken, men snarare deraf att man saknade i förslaget ett undantag, som ansågs behöfligt, att naturaliserad utländing ej borde kunna bekläda embete i statsrådet. Och derjämte ansågs olämpligt att i grundlagen hänvisa till en civillag, som ännu icke fans och hvars blifvande innehåll, i fall någon sådan lag blef stiftad, var fullkomligen obekant. Borgare- och bondeståndet för sin del antogo likväl förslaget, men frågan var fallen genom de andra ståndens afslag[3]).

Med anledning deraf att adelns och presteståndets afslag egentligen grundade sig på brister, som lätt kunde afhjelpas i ett nytt förslag, blef frågan af konst.utsk. år 1854 uptagen till nyes med tillägg att naturaliserad utländing ej skulle kunna till ledamot af statsrådet utnämnas, hvarjämte konst.utsk. också på grund af väckt motion föreslog rikets ständer att hos Kungl. Maj:t begära det ett förslag om naturalisationslag måtte blifva till nästa riksdag utarbetadt[4]). Detta skedde, grundlagsförändringen i det skick den samma nu hade fått blef af samtliga riksstånden antagen att hvila till nästa riksdag och rikets ständer begärde hos Kungl. M. ett civillagförslag om naturalisationen[5]).

Den följande riksdagen 1856—58 bragte omsider denna fråga till afgjordt slut. Grundlagsförslaget blef nu af samtliga

---

1) *Konst.Utsk. n:o 9, p. 8 o. f.*

2) *Konst Utsk. n:o 20, 26, 32. R. och A. prot. d. 12 jul. de öfriga riksståndens prot. d. 15 juli.*

3) *R. och A.* samt *Pr.St. prot. d. 8 mars. Borg. och Bond.St.* s. d.

4) *Konst.Utsk. n:o 7, 55.*

5) *Samtl. Riksst. prot. d. 10 juni. — Und. Skrifv. n:o 170.*

riksstånden antaget och af Konungen stadfästadt, lagförslag om naturalisationen framställdes i kunglig skrifvelse och blef af rikets ständer antaget med en obetydlig förändring, hvartill Konungen i sin ordning samtyckte, hvarefter naturalisationslagen utfärdades [1]) d. 27 febr. 1858.

Genom denna lag, jämförd med andra stycket i § 28 R. F., som infördes genom grundlagstillägget på 1856—58 års riksdag, förhåller det sig med utländingars naturalisation på följande sätt.

Konungen eger att besluta om utländings ansökning att blifva till svensk medborgare uptagen. Naturalisation kan således af Konungen beviljas eller vägras, den tanke, som en tid fans, att utländing borde erhålla tillfälle att naturalisera sig sjelf genom en viss tids bosättning i landet är aldeles öfvergifven. Men om således lagstiftningen har stadfästat den gamla häfden att beslutande rätten om utländingars naturalisation är en majestätsrättighet, var dock meningen att närmare bestämningar skulle gifvas rörande utöfningen af denna rättighet, hvilket också har skett genom att i lagen upgifva vissa vilkor, hvarunder naturalisation kan erhållas. Dessa vilkor äro 21 års ålder, god frejd, tre föregående års vistelse i landet samt utväg att sig försörja. Det vigtigaste vilkoret är väl de tre årens vistelse, som förhindrar att en i landet aldeles okänd person, varder till svensk medborgare uptagen. Särdeles stor torde väl denna fara ej varit i alla fall, ty vid de flesta tillfällen kan medborgarrätten knappt vara synnerligen eftersträfvansvärd för den med landets seder, lagar och lefnadsförhållanden obekante. Huru vida de tre årens dröjsmål medför någon synnerlig inskränkning för den inflyttande främlingen beror derpå om landets lagstiftning belägger icke naturaliserad utländing med särdeles tunga bördor och inskränkande band i hans verksamhet hvilket torde kunna sägas icke vara förhållandet.

Hufvudfrågan vore här, huru vida de anförda vilkoren hafva den betydelsen att Konungen ej skulle kunna bevilja naturalisation så framt något brister i dessa vilkor. Är meningen sådan då har den nya lagen gjort en verklig inskränkning i konungamagten, ty från äldre tider har Konungens häfdvunna magt varit sådan att Konungen kunnat bevilja naturalisation när som helst

1) *Samtl. RiksSt. prot. d. 28 febr. Kon. Svar på rikssalen d. 27 febr. 1858 K. Skrifv. n:o 34. Lag-Utsk. n:o 51, 60. Und. Skrifv. n:o 191.*

och åt hvem som helst; allt berodde på Konungens samvetsgranna pröfning. Så förhåller sig visserligen äfven nu, på det sätt att Konungen ingalunda är skyldig bevilja naturalisation åt hvar och en, som upfyller de stadgade vilkoren, Konungen är oförhindrad att *vägra* naturalisation åt hvar och en, hvars uptagande till svensk medborgare Konungen anser skadligt o. s. v. men frågan vore om Konungen icke eger att *bevilja* naturalisation åt en utländing, som t. ex. ej varit boende fulla tre år i riket. De öfrige vilkoren äro sådane som nästan bestämma sig sjelfva. Åt omyndige barn och vanfrejdade personer kan icke komma i fråga att naturalisation skulle beviljas och ej heller kan man föreställa sig att Konungen, genom att till svenske medborgare uptaga personer, som ej ega utvägar att sig försörja, skulle i landet indraga en utländsk proletärbefolkning. Men vilkoret om tre års bosättning har större praktisk vigt.

Må hända är likväl också det vilkor, som stadgar att god frejd fordras, ej aldeles utan sin egendomliga betydelse. Då nyss yttrades att man icke gerna kan föreställa sig att Konungen skulle vilja till svenske medborgare uptaga vanfrejdade personer, sades detta med tanken på vanlig vanfrejd, begånget nesligt brott o. s. v. Men en annan vanfrejd kan också finnas, som kanske icke alltid skulle vara ett hinder för naturalisationen. Vi mena en politisk vanfrejd. Ett upror kan utbryta i ett främmande land, en revolution inträffar, ett parti förtrycker ett annat, personer af de undertrycktes antal dömas för högförräderi och majestätsbrott, sådan dom måste väl innebära vanfrejd, men domen och brottet kan vara af sådan art, som icke innebär något verkligt moraliskt lyte. Frågan måste då visserligen bero derpå om brottet är begånget mot en af Sveriges regering erkänd legitim statsmagt, men man kan ganska väl antaga att så förhåller sig. Man kan tänka pa den polska revolutionen år 1830, den ungerska år 1848. Skulle en contumaciter dömd eller ur statsfängelset flyktad Polack eller Ungrare kunnat till svensk medborgare uptagas i fall 1858 års lag då hade varit gällande?

Fäster man sig blott vid begreppet god frejd torde frågan knappt kunna jakande besvaras. En menniska kan visserligen inför andra menniskors enskildta omdöme anses välfrejdad ändock han är af laga domstol brännmärkt genom brottets dom

och likaså kan mången vara moraliskt vanfrejdad fastän han icke är drabbad af juridiskt utslag. Åt en sådan person kan Konungen vägra naturalisation på grund af sin kungliga magt och myndighet oaktadt personen icke är i juridisk mening vanfrejdad. Men knappt kan en offentlig myndighet, Sveriges rikes regering, anse den person ega god frejd, som af sitt lands formelt lagliga domaremagt är dömd för groft brott.

Detta gäller dock endast i fall med god frejd enligt 1858 års lag menas att personen ej kommer med vanrykte från sitt förra fädernesland. Men meningen kunde väl också vara att vilkoret endast gäller den tid, de tre åren, som främlingen har i Sverige vistats. Sveriges regering kan ej vara bunden vid domstolars utslag i främmande land, angående personer, som ej voro Svenskar och saker, som ej angingo Sverige.

Men här möter nu åter igen den regeln: hvad I viljen att andre skola göra eder, det görer I ock dem. Så framt man icke vill att en förrymd uprorsmakare från Sverige skall i främmande land emottagas, torde ej heller en sådan person från annat land böra hugnas med svensk medborgares rättigheter. Frågan angår folkrätten och kan bäst öfverlemnas åt regeringen att vid hvarje tillfälle bedömas ur synpunkten af en väl betänkt och försigtig statskonst.

Hvad åter beträffar de tre åren, så i fall man läser det följande stycket i 1858 års lag, visar sig att denna föreskrift är långt ifrån ovilkorligt bindande. Der uptagas åtskilliga förhållanden, som föranleda undantag. Regeringen eger att bevilja naturalisation "tidigare efter inflyttningen" i fall personen redan är i rikets tjenst anställd, då nämligen § 28 R. F. medgifver att icke naturaliserad utländing kan i vissa tjenstebefattningar anställas; äfvenså kan naturalisation beviljas tidigare än efter tre år i fall personen är känd för "utmärkt skicklighet i vetenskap eller konst eller i landtbruk, bergsbruk eller annan näring" eller i fall hans uptagande till svensk medborgare eljest anses medföra gagn för riket. Naturalisationen kan betraktas ur två synpunkter, såsom en förmån för främlingen, som af honom sökes, för att i landet vinna sitt bröd och befordra sina interessen, eller såsom en förmån för staten, som tillegnar sig främmande personer för att deras insigter och duglighet må komma Sveriges rike till godo. Denna senare synpunkt var föremål för mycken upmärksamhet under öfverläggningarne om

naturalisationen och med afseende på denna sida af saken blef detta undantag från de tre åren i lagen intaget. Den allmänna regeln om tre år kunde blifva besvärlig om det gälde att åt Sverige förvärfva en utmärkt mans tjenst. Genom den förklaring, som nu blef gifven, har regeringen i detta afseende fria händer.

På detta sätt blef Konungens oinskränkta magt att naturalisera främlingar ej mycket begränsad. Men der frågan blott handlar om att medgifva svensk medborgarrätt åt främling, som för sin egen förmån derom anhåller, fordras tre års föregående bosättning.

Och derjämte har lagen äfven ett förbehåll som gäller utan undantag. Det innehåller att främlingen skall styrka sig hafva uphört att vara annan magts undersåte eller i fall han tillhör en stat, hvars lagar icke medgifva befrielse från undersåtlig förbindelse, fordras en skriftlig förklaring att han afsäger sig de politiska förmåner och rättigheter, som eljest skulle tillkomma honom i hans förra fäderneslaud. Detta förbehåll, som rikets ständer vid 1851 års riksdag ville göra, är nu i lag stadgadt[1]).

Detta är hvad 1858 års naturalisationslag hufvudsakligen innehåller. Lagen handlar om huru naturalisation förvärfvas, men icke om hvad densamma innebär. Den saken bestämmer sig sjelf, den innebär all svensk mans rätt och pligt, någon särskildt bestämning behöfde endast göras med afseende på regeringsformens stadgande att endast ”infödd” man således icke utländing, oaktadt han var naturaliserad, egde oinskränkt kompetens till all rikets tjenst. Nu är, icke genom naturalisationslagen, men genom ett tillägg till § 28 R. F., förklaradt att naturaliserad utländing eger ”samma rättigheter och förmåner som *infödd* svensk man,” således äfven den allmänna embetsmannakompetensen; enda undantaget är att han ej kan blifva ledamot af Konungens statsråd[2]).

---

1) Jfr. ofv. p. 300. *Lag-Utsk. n:o 51* föreslog ett särskildt stadgande att Norrmän skulle undantagas från de föreskrifna vilkoren, de tre åren skulle således icke fordras för dem, men Konungen ega uptaga Norrman till svensk medborgare när som helst, men denna punkt blef endast på riddarhuset antagen, men afslogs af de tre öfriga stånden — *Lag-U. n:o 60* — och inkom således icke i lagen.

2) För naturaliserad utländing gäller således icke det förbehåll, som finnes för icke naturaliserad utländing, att han, ehuru eljest kompetent till militärtjenst, dock ej kan förordnas till kommendant på fästning.

Men nu finnes i landet en mängd utländingar, som *icke äro naturaliserade*, vare sig att de ej velat göra ansökning derom eller deras ansökning ej blifvit beviljad eller någon tid ännu fattas i de tre åren. Desse icke naturaliserade utländingar omtalas i de statistiska räkningarne under två benämningar, de som erhållit tillstånd att vistas i landet och de, som erhållit tillstånd att besitta fast egendom.

Man vore hugad att upkasta den frågan, hvad det månde betyda att utländing begär *tillstånd att i landet vistas.* Behöfves sådant tillstånd? Är då Sveriges rike icke öppet för hvarje ärlig man, som dit anländer?

Det har icke alltid så varit. Äldre tiders lag och praxis må tillhöra historien, men under den tid, som ännu ligger inom mannaminnet, hafva ganska stränga föreskrifter funnits angående utländingars vistelse i landet. En utländing kan vara en välkommen gäst, men han kan också vara en misstänkt person. Tidens omständigheter kunna föranleda ömtåliga förhållanden. En sådan tid var den, som närmast efterföljde regementsförändringen år 1809, en i landsflykt förjagad konungaätt var icke främmande för tankar och anslag, som skulle verkat störande på landets frid, och hade eller troddes hafva anhängare i landet. Den politiska ställningen i Europa var i hög grad osäker i följd af det napoleoniska herskareväldet och det tvetydiga förhållandet mellan denna magt och de öfriga, särdeles Ryssland. Här funnos farhågor, här funnos misstankar, kanske större än de behöft vara, men aldeles grundlösa voro de visst icke. Man fruktade för utländske ränkmakare, spioner, man var färdig att misstänka hvarje utländsk resande. Ur en sådan sinnesstämning förklarar sig den lagstiftning, som innehölls i den kungl. förordningen d. 19 febr. 1811 om "hvad som i anseende till utländske resande iakttagas bör." Förordningen är full af fiskaliska föreskrifter af en ganska närgången beskaffenhet. Hvarje resande utländing, som till landet anlände, skulle, så snart han beträdde gränsen, förpassas till landshöfdingembetet i länet och der undergå förhör angående föremålet för hans resa; protokoll öfver förhöret skulle insändas till utrikes statsministern, som egde att inhemta Konungens befallning huru vida den resande finge qvarstadna eller skulle ur landet bortförvisas. Detta och hvad mera förordningen innehöll var af sådan art, som måste i hög grad försvåra utländingars vistelse i landet och gjorde dem

helt och hållet beroende af regeringens godtycke. Hufvudsaken var den allmänna regel, som stadgades, att "ingen resande utländing må hädanefter inkomma uti riket utan att förut hafva dertill erhållit Konungens nådiga tillstånd." Förordningen var dock synbarligen riktad mot utländingar, som besökte landet på resande fot, den handlade icke så mycket om utländingar, som ville bosätta sig i Sverige, men afsåg egentligen sådane, som blott reste i landet. Af dem fruktade man listiga stämplingar och fredstörande anslag. Men ordalydelsen var likväl sådan att förordningen gällde alle [1]).

Hela förordningen förefaller såsom ett utomordentligt försigtighetsmått under kritiska tidsförhållanden, men kunde knappt egna sig till en ständigt fortfarande lagstiftning, i fall tidens omständigheter förändrade sig. Detta skedde, den fördrifna konungafamiljen blef med tiden oskadlig, den politiska ställningen i Europa stadgade sig, farhågorna försvunno, misstankarne skingrades, men 1811 års förordning blef ej uttryckligen uphäfd. Må hända blef strängheten mildrad genom hofsam tillämpning. Vi känna ej närmare huru dermed förhöll sig, men författningen qvarstod ända till år 1844. Då utfärdades en ny förordning — d. 28 nov. sist nämnda år — hvarigenom utländingars skyldigheter inskränktes till att vara med pass försedde, passet påskrifvet af svenskt diplomatiskt ombud eller konsul och ankomsten till riket skulle fortfarande inberättas till utrikes statsministern [2]). De stränga föreskrifterna i 1811 års förordning hade efter denna tid sin tillämpning endast på passlöse

---

1) Vissa förbehåll funnos dock till förmån för handtverksgesäller, "som reste för att utöfva sitt handtverk," samt skeppsbesättningar, som inkommo uti svensk hamn, såsom ock det som stadgadt var i fredsfördragen med Ryssland och Danmark angående samfärdseln mellan dessa länder och Sverige, egde sin gällande kraft.

2) Detta följer af det sätt, hvarpå § 7 i 1811 års förordning åberopas i förordningen d. 28 nov. 1844. Denna 1844 års förordning innehåller i hufvudsaken det samma som rikets ständer hade begärt i *und. skrifv. n:o 208 vid 1840 års riksdag*, men som K. Maj:t då icke hade bifallit. Jfr. *Just. Ombudsm. Ber. 1844, Bil., p. 7—8.* Af ett yttrande vid 1840 års riksdag vill synas att undantag till utländske resandes förmån gjordes till följd af framställningar på diplomatisk väg, men i fall, der sådant undantag ej skett, var utländsk resande underkastad stora svårigheter. *R. och Ad. prot. d. 22 maj 1840, p. 183.* Jfr. *Prest. St. d. 18 dec. s. å., p. 657—659.*

personer. Slutligen blef äfven skyldigheten att vara försedd med pass uphäfd genom kungl. förordningen d. 21 sept. 1860, då hela passväsendet afskaffades. I denna förordning är förordningen af d. 19 febr. 1811 uttryckligen nämnd såsom den der uphäfdes, förordningen af den 28 nov. 1844 nämndes icke, men måste varit inbegripen i den allmänna förklaringen, att allt uphäfdes, som hade varit stadgadt om pass för resande, hvilka "ankomma till riket". Denna 1860 års förordning var föranledd af en anhållan från rikets ständer, men innehöll större frihet än rikets ständer uttryckligen hade begärt. Ständernas skrifvelse handlade om afskaffande af passtvånget för inhemske resande samt Norrmän. Angående utländske resande yttrade ständerne blott en allmän önskan att "lättnader i detta hänseende må kunna dem beredas". K. Maj:ts beslut blef sådant att friheten gjordes lika för alle [1]).

Särskildt tillstånd att vistas i landet har således allt sedan år 1844 icke fordrats och efter år 1860 fordras icke en gång pass. Men icke desto mindre förekommer i den statistiska redogörelsen en särskild klass af utländingar, som erhållit tillstånd att i riket vistas. Således brukar sådant tillstånd stundom begäras. Anledning till en sådan i sig sjelf öfverflödig handling lärer vara att söka i gällande föreskrifter rörande näringarne. K. Förordn. d. 18 juni 1864 angående utvidgad näringsfrihet innehåller (§ 26) att på särskildt pröfning skall i hvarje fall bero om utländsk man eller qvinna, "som erhållit konungens tillstånd att i riket vistas", må här idka handel eller fabriksrörelse eller annan handtering. Tillstånd att i riket vistas är ett oegentligt uttryck, främlingen får nog vistas i landet utan tillstånd, men han får icke idka handel eller industrielt yrke utan sådant tillstånd. Ur detta förhållande förklarar sig den särskildta klass af utländingar, som statistiken känner under benämningen "de som erhållit tillstånd att i riket vistas". — Men detta gäller icke för Norrmän, för dem finnes en särskildt förordning af d. 4 jun. 1868, hvarigenom de njuta lika rätt med infödde Svenskar att idka handel och annat näringsyrke.

Men likasom utländing ej utan särskildt tillstånd eger att idka handel och näring, eger han icke heller att *besitta fast egendom* utan särskild tillåtelse.

---

1) *Und. skrifv. n:o 51 år 1860.*

Denna regel är bestämdt föreskrifven genom kongl. kungörelsen den 3 okt. 1829, hvilken tydligen utmärker att utländingars rätt i denna del förut hade varit mycket obestämd. Der säges i den kongl. kungörelsen att fråga förekommit "huru vida det efter gällande författningar må vara utländske män tillåtet att här i riket fast egendom förvärfva och besitta" och kungörelsen utfärdades för att förekomma "författningarnes olika tillämpning". Lagstiftningen lärer således förut varit sväfvande och otydlig, men nu blef bestämd förklaring gifven att utländsk undersåte, som icke erhållit svensk medborgarrätt, icke vore berättigad att fast egendom förvärfva och besitta "utan att han dertill erhållit konungens nådiga tillstånd". Sådant tillstånd kan beviljas, men det kan också vägras [1]).

Nu mera är genom kongl. Förordn. d. 12 april 1872 samma vilkor gällande äfven för bearbetning af "inmutad mineralfyndighet" eller idkande af grufvedrift. Men från skyldigheten att begära tillstånd för att besitta fast egendom äro Norrmän frikallade genom kongl. Förordn. d. 4. juni 1868 och då samma förordning tillerkänner dem enahanda rätt med infödde Svenskar i afseende på näringsyrken kan väl 1872 års nyss nämnda förordning icke på dem tillämpas.

Frågor om icke naturaliserad utländings rätt i Sverige hafva uptagit åtskilliga blad i senare tidens riksdagshandligar. Frågorna hafva handlat dels om rättigheten att idka handel och annan näring, dels hafva dessa frågor framträdt i gång efter annan förnyade förslag att genom ändring i § 28 R. F. bereda möjlighet att i rikets tjenst anställa utländingar af utmärkt skicklighet, dels har i de nyaste tiderna en nitälskan visat sig att motverka upkomsten af en allt för mägtig klass af utländske fastighetsegare.

En motionär vid 1853—54 årens riksdag förde bitter klagan öfver utländske handelsexpediter och kringvandrande små-

---

1) Om anledningen till den kongl. kungörelsen d. 3 okt. 1829 samt det förhållande, som förut egde rum, finnes åtskilligt att läsa i *Konst. Utsk. Bet. n:o 20 vid 1856—58 årens riksdag.*. Anmärkningar hafva blifvit gjorda rörande den formella lagenligheten af den kongl. kungörelsen, se *Första Kammarens protokoll d. 15 mars 1873*, *p. 465* och motion i *Andra Kammaren 1873 n:o 185*. Om utländingars rättsförhållanden i Sverige, se för öfrigt NAUMANN, Sveriges Statsförfattningsrätt, T. III. häft. I. p. 17 o. f.

krämare. Men denna klagan vann intet gehör, ekonomiutskottet hänvisade till gällande författningar och ansåg ingen åtgärd behöflig. Utskottets betänkande blef af samtliga riksstånden bifallet [1]. Deremot förekommo frågor vid 1859—60 och 1862—63 årens riksdagar om utvidgad rätt för utländingar att idka grosshandel och större fabriksrörelse, Rikets Ständer år 1860 ingingo med en skrifvelse till K. Maj:t, hvaruti begärdes proposition om behöfliga stadganden angående utvidgad handelsrätt för utländingar [2]. Proposition blef icke af konungen framställd, men ur förhandlingar vid riksdagen 1863 visar sig att regeringen hade vid författningarnes tillämpning gått rikets ständers önskan till mötes [3]. Efter riksdagens slut utkom också den kongl. förordningen d. 18 juni 1864, som innehöll åtskilligt angående utländings handelsrätt (§ 25 o. f.).

Ändringsförslagen i § 28 R. F. hafva gått sin gång jämsides med de förslag, för hvilka nyss redogjordes, rörande utländings naturalisation.

Erinre man sig först hvad 1809 års reg.-form ursprungligen innehöll. Dess föreskrift var att utländing kunde af konungen utnämnas till militäriskt embete dock med undantag att utländing ej kunde anställas såsom kommendant på fästning. För utländings anställning vid beskickningar i främmande land samt vid konsulaterna lade grundlagen icke något hinder. Men till någon annan tjenst än de nu nämnda kunde utländing icke af konungen utnämnas (R. F. § 28, 32) [4].

---

1) *Ekon. Utsk. n:o 35. R. och Adeln d. 16 febr. Prest. St. d. 11 febr. Borg. St. d. 8 febr. Bonde St. d. 11 febr.* En dylik fråga hade varit på tal vid 1844 års riksdag men utan påföljd. *Ek. Utsk. 1844 n:o 67* och *riksståndens prot. R. och A.* samt *Pr. St. d. 9 nov. Borg. St. d. 16 nov. Bonde St. d. 13 nov.*

2) *Lag- och Ekon. Utsk. n:o 35. Underd. skrifv. n:o 179. R. och A. d. 16 okt. Prest. och Bond. St. d. 10 okt. Borg. St. d. 13 okt.*

3) *Lag- och Ekon. Utsk. n:o 17. R. och A.* samt *Bond. St. d. 19 aug. Pr. St. d. 29 aug. Borg. St. d. 31 aug.*

4) Jfr. ofv. p. 295. Hvad beträffar konsuler, så är icke ovanligt att desse embetsmän äro utländingar, hvilket mången gång torde vara af omständigheternas kraf föreskrifvet, men en sådan utnämning medförer icke utländingens inflyttning i landet.

Men knappt hade grundlagen hunnit blifva några veckor gammal förr än just denna punkt kom i fråga att förändras, med syftning att utvidga främlingarnes kompetens. Det, som låg till grund för stadgandet i reg. formen, var att rikets styrelse, lagskipning och förvaltning icke skulle råka i utländska händer, men vissa andra grenar af offentlig verksamhet ansågos kunna med stor fördel anförtros åt personer från främmande land. Dessa verkningskretsar voro vetenskapsmannens, konstnärens och vetenskapernas tillämpning på det praktiska lifvets behof i tekniska yrken och i läkarekonsten. Om tillfälle erbjöd sig att åt Sverige förvärfva utmärkte personers tjenst i sådana yrken borde grundlagen ej lägga något hinder. Man hade lysande exempel från forntiden, Louis De Geers inflyttning i Sverige och dr. Christinas omgifning af Europas lärde män. En af vetenskapernas berömdaste idkare, Cartesius, lefde en tid i Sverige, Pufendorff var professor i Lund och bland de lärde i Upsala på 1600-talet funnos flere af utländsk börd, mycket berömde män, Freinshemius, Loccenius, Schefferus m. fl.

1809 års konst.utskott föreslog ett tillägg till § 28 R. F. af innehåll att utländske lärde skulle kunna befordras till "sysslor vid akademierna" och utländingar kunna antagas till språk- och exercitiimästare samt "idkare af de fria konsterna". Den tillämnade kompetensen blef likväl för de lärde männen ganska snäft begränsad, ty reg. formens stadgande att evangelisk-luthersk trosbekännelse fordrades för civila embeten qvarstod; blott språk- och exercitiimästare skulle från detta stadgande undantagas [1]).

Detta förslag blef genom det sätt, hvarpå man den tiden lät grundlagsfrågor behandlas, upskjutet ända till riksdagen 1815 och då af preseståndet afslaget, de öfriga riksstånden gåfvo sitt bifall, men såsom innebärande en grundlagsfråga, var saken fallen genom ett stånds afslag [2]).

---

1) *Konst. utsk. memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagen 1809—10, utgifna 1874, p. 205.*

2) Preseståndets afslag gälde endast de "utländske lärde", men språk- och exercitiimästare samt idkare af de fria konsterna vore icke i afslaget inbegripne. Ridd. och Adeln deremot, som för sin del hade antagit hela förslaget, ansåg någon skilnad icke böra göras, men att då frågan om "utländske lärde" var afslagen, äfven det öfriga måste förfalla. — *Utdrag ur Ridd. och Ad. protokoll d. 2 juli.* Vid denna åsigt läto de öfriga stånden bero och hela frågan förföll. *Utdrag ur Pr. St. prot. d. 3* och *Borg. St.*

Men på samma gång 1809 års konst.utsk. var betänkt på att låta utländske lärde inkallas, var samma konst.utsk. särdeles misstänksamt mot utländingar i militärtjenst. Det förslag, som angående sådana embeten framstäldes, var väl så beskaffadt att förändringen icke var någon verklig förändring, ty utskottet föreslog blott att i stället för "utländske män af sällsynt skicklighet" — såsom orden lydde i regeringsformen — skulle der insättas orden "en eller annan utländsk man af sällsynt skicklighet". En sådan förändring skulle blifvit nästan betydelselös, lika oskadlig som onyttig, men har sitt intresse genom den syftning, som deruti fans och äfven i konst.utsk. betänkande uttalades. Man var rädd för utländingar med krigsbefäl, man ville blott medgifva deras användande undantagsvis. Men orden "en eller annan" utgjorde en så obestämd fras att i alla fall regeringen hade haft fria händer. — Denna ordförändring blef af riksstånden på 1815 års riksdag antagen [1]), men vann icke konungens bifall. Ordalydelsen i det kungliga svaret gifver dock anledning att anse konungens afslag egentligen hafva afsett en annan förändring af samma grundlagsställe (§ 28) nämligen angående viss ålder för befordran till civila embeten. Men då båda förändringarne utgjorde en gemensam lagtext kom den ena med den andra att blifva föremål för samma afslag [2]).

Deremot blef den nu afslagna grundlagsförändringen om lärde män vid akademierna samt språk- och exercitiimästare jämte idkare af de fria konsterna uptagen å nyo af 1815 års konst.utskott [3]) samt af riksstånden hänskjuten till följande riksdag [4]), men förekommer icke bland de vid denna 1818 års riksdag antagna grundlagsförändringarne [5]), förslaget blef således afslaget.

---

d. 5 samt *Bond. St. d. 7 juli i Bihang till Riksståndens prot. 1815, T. V. afd. 1, p. 8, 409, 425, afd. 2, p. 725.* Jfr. *Bih. T. V, afd. 1, p. 97, andra afd. p. 740.*

1) *Konst. utsk. 1809 l. c., p. 174. Bih. till Rikst. prot. 1815, T. V, afd. 2, p. 740.*

2) *Kon. Svar i Bih. till Rikst. prot. 1815, T. V, afd. 3, p. 2213.*

3) *Bih. till Rikst. prot. 1815, T. V, afd. 2, p. 1111.*

4) *Utdrag ur Rikst. prot. 1815, Bih 1815, T. V, afd. 2, p. 1141, 1147, 1153, 1163.*

5) *Konst. utsk. 1818, n:o 6.*

Efter denna tid synes frågan om utländingars befordringsrätt ej förekommit förr än på 1844 års riksdag, då konst.utskottet framställde ett förslag att gifva kompetens åt utländingar till ”lärarebeställningar vid undervisningsverken”. Denna gången gick konst.utsk. mycket längre än 1809 och 1815 års konst.utsk. velat gå. Nu var icke fråga blott om lärde män vid akademierna samt språk- och exercitiimästare, men utländingar skulle kunna anställas vid hvilken skola som helst. Visserligen skulle något tvifvel kunnat finnas, huru vida detta förslag verkligen angick elementarläroverken. R. F. § 28 handlar, ordagrant tillämpad, blott om embeten, som tillsättas genom kunglig utnämning, men lärare vid elementarläroverken utnämnas icke af konungen. Förslagets ordalydelse var likväl sådan, att tillämpningen skulle kunnat utsträckas till elementarläroverken och åtskilliga ställen i riksståndens protokoll utmärka att meningen blef så fattad [1]). Men visserligen vill det synas af utskottets motivering att universiteterna voro de undervisningsverk, som i synnerhet åsyftades [2]). Deremot talades icke nu om idkare af de fria konsterna, men för utländske universitets- och skollärare fans ingen annan inskränkning än den allmänna frasen att de skulle vara af utmärkt förtjenst. Den vidsträckta omfattning, som detta förslag således hade, kunde ej annat än väcka betänkligheter, kanske öfverflödiga, men som dock lätt kunde upstå. Det är väl föga troligt att våra skollärarsysslor skulle blifvit synnerligen begärliga för utländingar af utmärkt förtjenst och ännu mindre sannolikt att någon sådan förstärkning af lärarekrafterna skulle blifva behöflig. Den svenska ungdomens upfostran skulle visst icke råkat i fara att blifva osvensk i fall förslaget antagits, men grundsatsen att öpna samtliga läroverkens lärareplatser för utländingar var dock tvifvelsutan besynnerlig. Sin egentliga tillämpning skulle väl denna grundlagsförändring erhållit i och för personer af de med oss nära beslägtade folken, först och främst Finnar samt dernäst Norrmän och Danskar.

Detta förslag blef nu af tre stånd antaget att hvila till nästa riksdag och bondeståndet, som ansåg förändringen obe-

---

1) T. ex. *Pr. St. prot. d. 22 jan. 1848, p. 228, 229. Ridd. och Ad. prot. d. 18 apr. 1845, p. 535.*

2) *Konst. utsk. n:o 34. Jfr. Pr. St. prot. d. 15 apr. 1845, p. 11 o. f.*

höflig, fogade sig efter medstånden; förslaget blef således hvilande [1]). Men på den följande riksdagen (1848) blef det samma af bondeståndet afslaget [2]). Äfven inom de öfriga stånden yttrades betänkligheter [3]), men hvilka ej hindrade dessa stånd att för sin del antaga förändringen.

Konst. utsk. vid 1848 års riksdag uptog förslaget med en viss omarbetning. Det blef nu så styliseradt att utländingar skulle kunna anställas vid universitet och andra "inrättningar för vetenskap eller skön konst" samt i läkarebefattningar. Deremot var knappt meningen att förslaget skulle gälla elementarläroverken, här nämndes icke undervisningsverken, ordet, som begagnades, var "inrättningar" för vetenskap. Nu skulle väl elementarläroverken kunna kallas inrättningar för vetenskap, men en sådan tolkning innebure dock ett ovanligt sätt att uttrycka sig. Men genom orden "inrättningar för vetenskap eller skön konst" hade likväl förslaget erhållit en utsträckning utöfver de läroverk, som egentligen menades, nämligen universiteterna [4]) likasom samma förslag äfven omfattade läkarekonstens utöfning i statens tjenst.

Konst.utsk. i sitt betänkande talade för saken med följande ord: "tankens och vetenskapens arbete tillhör ej uti sina resultat blott ett visst land. Att förblifva likgiltig för dessa vetenskapens, bildningens och konstens högre framsteg blott derföre att de ej blifvit gjorda uti eget land eller emedan infödde män för tiden ej finnas, som kunna utbreda dem och göra dem fruktbara, kan således icke ingå uti en uplyst och verksam stats förvaltningssystem. Det vore att förvandla staten till en sluten korporation och att handla i strid mot den lag, som vill att allt menskligt bör, för att utvecklas, vara i vexelverkan" [5]).

Grundlagsförslaget blef af samtliga riksstånden hänskjutet till nästa riksdag [6]). Det enda stånd, der någon större betänklighet yttrades, var preståndet. Men der talades ord, som

---

1) *Konst. utsk. n:o 34, 41. R. och A. d. 18 apr., Pr. St d. 15 apr., Borg. St. d. 9 apr., Bond. St. d. 7 apr. och 7 maj 1845.*

2) *R. och A., Borg. och Bond. St. d. 19 jan., Pr. St. d. 22 jan.*

3) *T. ex. Pr. St. prot. d. 22 jan., p. 219 o. f.*

4) Universiteterna voro särskildt nämnda jämte "inrättningarne".

5) *Konst. utsk. n:o 27.*

6) *R. och A. samt Bond. St. d. 25 juli, Pr. och Borg. St. d. 22 juli.*

vitnade att talaren fattade en helt annan synpunkt än den ur hvilken förslaget var utgånget. Orden lydde så att det vore "mer än betänkligt att i en tid, då den ena nationaliteten söker göra inkräktningar på den andras område, för hvilka inkräktningar i synnerhet de små och svagare nationerna äro blottstälda, tillstyrka inympningen af främmande nationalitet på våra högskolor." Talaren varnade för Danmarks exempel och att vi kunde, "genom att förstärka de årligen till södra Sverige allt mer och mer öfverflyttande Tyskarne med att inkalla deras landsmän vid våra universiteter, redan åt våra barnbarn lemna i arf elementerna till en strid, lik den, som nu (1848) utkämpas på den cimbriska halfön" [1]). — Vid läsningen af dessa ord framställer sig genast den anmärkningen att icke Tyskar, men just Danskar, Norrmän, Finnar voro de nationer, från hvilka man snarast skulle kunna motse en förstärkning af vetenskapliga arbetskrafter. Hade talaren varit rätt kunnig om den dansk-tyska stridens verkliga beskaffenhet, skulle han ej kunnat göra den jämförelse han gjorde. Det är ingen likhet mellan den tyska nationens ställning i Slesvig och de förhållanden, i hvilka en eller annan tysk professor och hans sannolikt i Sverige upfostrade barn och barnbarn skulle komma att befinna sig i vårt land. Här var icke fråga om att öpna Sveriges högskolor till en jagtmark för lärde lycksökare, men att bereda en möjlighet att för den svenska bildningens befordran förstärka de vetenskapliga arbetskrafterna. Med större skäl kunde förmodas att den lärde mannen samt barn och barnbarn efter honom blefvo svenskar än att han eller de skulle komma att störa Sveriges fred.

Talarens ord hindrade icke att ju presteståndet genom votering antog grundlagsförslaget att hvila till nästa riksdag. Men längre kom saken ej. Det hvilande förslaget afslogs af samtliga riksstånden på 1851 års riksdag, hvilket dock synes hafva skett hufvudsakligen på grund af en viss ofullständighet i ordalydelsen, som hade kommit att blifva sådan att befordringsrätten kunde genom misstag anses omfatta äfven civila embeten i allmänhet, hvilket icke var meningen [2]).

Men förslaget förnyades af 1851 års konst.utskott, dock med vissa förändringar. Från kompetens till lärareplatser vid

1) *Prest. St. prot. d. 22 juli, p. 377.*

2) *Samtl. Riksståndens prot. d. 25 jan.* Jfr. åtskilliga yttranden i presteståndet, t. ex. p. 87, 91.

universitet undantogos de teologiska läraretjensterna, men deremot omfattade det nya förslaget icke blott inrättningar för vetenskap och skön konst, men äfven för "slöjd". Meningen var således att öpna en möjlighet för anställning af utmärkt skicklige främlingar vid sådana inrättningar som Teknologiska institutet, Landtbruks Institut m. m. Likaså voro läkarebefattningar inbegripna nu likasom förut. En särskildt betänklighet fans, hvilken utskottet sökte på bästa sätt bemöta. Frågan var om befordringsrätten skulle gälla äfven för utländingar af främmande religion. Blef det så att evangelisk-luthersk trosbekännelse fordrades kunde mången utländing finnas, hvars tjenst man gerna velat tillegna Sverige, men som utestängdes på grund af sin religion fastän den utländska börden icke var något hinder. konst.utskottet löste frågan på det sätt att alternativa förslag framstäldes, ett med och ett utan inskränkning i afseende på religion. Och äfven i det förslag, som medgaf fri religion, voro de juridiska läraretjensterna från denna frihet undantagna [1]).

Den behandling, som de särskildta stånden denna gång läto konst.utsk. förslag vederfaras, blef sådan att adeln och borgarstånden antogo bägge förslagen att hvila till nästa riksdag, men preståndet och bondeståndet ogillade förslaget om utländingars kompetens utan inskränkning i afseende på religionen och deras mening segrade i förstärkt konst.utskott. Förslaget om befordringsrätt med förbehåll af evangelisk-luthersk religion blet således hänskjutet till följande riksdag [2]).

Och nu omsider på 1854 års riksdag nådde saken sitt slut. Samtliga riksstånden antogo det hvilande förslaget och konungen stadfästade förändringen [3]).

Det mål, som nu var vunnet, innebar att utländing af utmärkt förtjenst kunde anställas i tjenst: a) vid universitet, med undantag af teologiska läroembeten — b) vid andra inrättningar för vetenskap och skön konst, t. ex. bland Vetenskapsakademiens embets- och tjenstemän samt vid Akademien för de Fria Konsterna o. s. v. — c) vid inrättningar för slöjder t. ex. Tekno-

---

1) *Konst. U. n:o 9.*

2) *Konst. U. n:o 20, 26, 32. R. och A. prot. d. 12 juli, Pr., Borg., Bond. St. d. 15 juli.*

3) *Und. Skrifv. n:o 28. Kon. Svar på rikssalen den 27 nov. 1854.*

logiska Institutet m. m. — d) i Läkarebefattningar. Men ett för alle gemensamt vilkor var att bekänna den "rena evangeliska läran".

Här var likväl till största delen frågan om sådana studier och yrken, der utmärkt förtjenst kan finnas fullkomligt oberoende af religionsbekännelsen. Ville man åt fäderneslandet tillegna utmärkte artister, musici, läkare och vetenskapsmän med tekniska och naturvetenskapliga studier, kunde inskränkningen till viss religionsbekännelse blifva i hög grad hinderlig. Och väl äfven vid frågan om andra vetenskaper, ehuruväl med den skilnad att en viss anledning till sådant förbehåll då kunde finnas.

Men om genom detta förbehåll den antagna förändringen förlorade en stor del af sin kraft och verkan, stod samma förbehåll likväl i närmaste sammanhang med grundlagens allmänna föreskrift om embetsmannakompetensen. Der stod utan allt afseende på inhemsk eller utländsk börd, att till civile embetsmän inom riket och domare kunde endast sådane personer nämnas, som bekände evangelisk-lutherska läran. Infödd svensk man, som tillhörde annan trosbekännelse, kunde visst icke befordras till dessa embeten, som här voro i fråga. Skulle nu befordringsrätt tillkomma utländing utan afseende på religion, kunde samma förmån icke gerna förnekas svensk man. Utländing skulle eljest fått större rätt än infödd svensk. Derföre var också den frihet i afseende på religionen, som konst. utskottet hade föreslagit i det ena af de alternativa förslagen, ämnad att vara gemensam för utländingar och svenskar. Frågan om utländingars kompetens till vissa embeten kom således att sammanträffa med frågan om en utvidgad religionsfrihet äfven för Svenskar.

Nu var emellertid frågan fallen i hvad rörde religionsfriheten. Men just i detta afseende framträdde konst.utskottet år 1854 med ett nytt förslag af innehåll, att främmande trosbekännare skulle kunna nämnas till universitetslärare med undantag af teologiska och juridiska läroämnen, samt likaså till lärareembeten och öfriga embeten vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd och skön konst samt läkarebefattningar [1]). Detta förslag var oberoende af frågan om utländingars

1) *Konst. U. n:o 12.*

kompetens, så mycket mera som det framstäldes redan innan konungens samtycke ännu var meddeladt till den nyss beslutade grundlagsförändringen om utländingars kompetens till de nyss nämnda embetena. Men förslaget angick aldeles samma embeten, och var så styliseradt att utländingar kunde anses derunder inbegripna, i fall genom konungens bifall deras kompetens utan hinder af deras utländska börd blef dem förunnad. Nu var likväl denna kompetens ämnad att bero af evangelisk-luthersk trosbekännelse. Följden måste blifva att samma grundlagsparagraf kom att innehålla tvänne lagbud som passade mycket illa till samman. Först skulle der stå, att utländing af utmärkt förtjenst kunde befordras till de omtalade embetena om han bekände sig till den lutherska läran. Längre ned i samma paragraf skulle nu införas ett lagbud, att till samma embeten [1]) egde konungen att utnämna personer af annan trosbekännelse än den lutherska och detta stadgande var aldeles allmänt, der stod icke att det gälde blott infödde Svenskar. Antingen var här en oförenlig motsägelse mellan den förra och den senare punkten eller måste den första punkten inskränka tillämpningen af den senare till att blott angå infödde Svenskar, hvartill likväl dess egen ordalydelse ej gaf någon anledning [2]). Förhållandet skulle då blifva, att utländing skulle befordras med vilkor af evangelisk-luthersk religion, men för svensk man skulle detta förbehåll icke finnas. Det är dock svårt att se, hvarföre icke samma frihet i religionen eller samma vilkor att bekänna sig till svenska kyrkans lära skulle vara gällande för embetets innehafvare ehvad mannen var af svensk eller främmande börd. Frågan om religionen måste väl berott på den betydelse embetet innebar och den ställning dess innehafvare skulle intaga inom den svenska staten. Var det vådligt eller olämpligt att en universitetsprofessor bekände sig till reformert eller katholsk religion, så blef detta icke bättre derföre att mannen var svensk; var det åter i sig sjelf oskadligt, så blef det icke skadligt blott

---

1) Den enda skilnaden var att juridiska lärarebeställningar vid universitet voro undantagna från religionsfriheten aldeles såsom ämnadt var i det förslag, som Konst. utsk. år 1851 hade framställdt, men som ej blef antaget.

2) Jfr. yttranden i *Pr. St. prot. d. 13 dec. 1856, p. 95, 97, 100—101* och hos *Ridd. och Ad. s. d., p. 640 o. f.*

derföre att mannen var född främling. Men då nu den nyss antagna, aldeles bestämda ordalydelsen om förbehåll af evangelisk-luthersk religion qvarstod i den punkt, som handlade särskildt om utländingarne, så kan meningen ej annorlunda tolkas än att skilnad verkligen skulle finnas mellan utländing, som befordrades till dessa embeten, hvartill utländing kunde befordras, och infödd svensk i afseende på kompetens till samma embeten.

Sakens gång blef nu sådan att adeln och preståndet i öfverensstämmelse med ett af en reservant i konst.utsk. framstäldt förslag yrkade en förändring, hvarigenom religionsfriheten skulle inskränkas till lärare och tjenstemän vid inrättningar för slöjd och skön konst samt läkare, men således icke gälla för universitetslärare och ej heller för lärare och tjenstemän vid andra inrättningar för vetenskap. Bondeståndet ogillade hela saken, borgarståndet var det enda stånd, som antog förslaget att hvila oförändradt till följande riksdag. Frågan gick under omröstning i förstärkt konst.utskott och der segrade adelns och preståndets mening [1]). Förslaget blef således hvilande, men med den inskränkning, som nämdes. — Vid den följande riksdagen (1856) blef detta hvilande förslag blott af borgare- och bondeståndet antaget [2]), men föll på afslag af adeln och preståndet. Den underliga sammansättningen, som § 28 R. F. skulle hafva erhållit, kom således denna gången icke till stånd. Infödde Svenskars kompetens blef sådan den alltid hade varit, utländingars förblef sådan den hade blifvit genom 1854 års grundlagsförändring, som nu var af konungen stadfästad.

Frågan synes ej vidare hafva återkommit vid denna riksdag (1856—58), men upväcktes på riksdagen 1860 och då under mycket förändrade förhållanden. Rikets ständer antogo vid denna riksdag den nya lagstiftning, som innehöll en utvidgad religionsfrihet derhän att strafflagarne mot affall från evangelisk-lutherska läran uphäfdes. Deraf följde visserligen icke att kompetens till statens embeten skulle stå öppen för den, som afföll från svenska kyrkan eller som aldrig varit dess

---

1) *Konst. U. n:o 23, 33, 54. Samtliga ståndens prot. d. 12 juli 1854.*

2) Bond. St. beslöt således tvärt emot hvad ståndet hade för sin del beslutit på den föregående riksdagen. *Samtlige ståndens prot. den 13 dec. 1856.*

medlem. Men det skulle dock varit oväntadt om samma riksdag, som medgaf en allmän frihet att under vissa vilkor aldeles öfvergifva den svenska statskyrkan, skulle varit ovillig att medgifva främmande trosförvandter en så måttlig förmån, som innebars i en undantagsvis medgifven befordringsrätt till vissa embeten. Det förslag, som vid 1856 års riksdag genom adelns och preseståndets afslag hade fallit, upväcktes af 1860 års konst.utskott och blef nu af tre riksstånd antaget att hvila till nästa riksdag, deremot af preseståndet ogilladt, men de trenne ståndens mening segrade i förstärkt konst.utskott och förslaget blef således hänskjutet till följande riksdag [1]).

Och då (1863) blef målet omsider upnådt, samtliga riksstånden antogo den hvilande grundlagsförändringen, hvilken också blef af konungen stadfästad [2]). Från och med år 1863 blef således religionsfrihet medgifven åt innehafvare af embeten och lärareplatser vid inrättningar för "slöjd och skön konst" samt äfven åt läkare i statens tjenst. Men på samma gång lät man den punkt, som i samma § 28 R. F. handlade om utländingar, qvarstå oförändrad. Den oformliga sammansättning, som detta grundlagsställe hade varit på väg att erhålla genom 1854 års grundlagsförslag, kom nu verkligen till stånd.

Så vida som nu bägge punkterna i samma paragraf skulle hafva sin giltighet kunde förhållandet ej annorlunda blifva än att infödd svensk och naturligtvis äfven naturaliserad utländing kunde befordras till dessa embeten, som nämndes, utan hinder af främmande religionsbekännelse, men för att icke naturaliserad utländing skulle i sådan tjenst anställas, fordrades evangelisk-luthersk trosbekännelse.

I detta skick befann sig frågan om utländingars kompetens då vid 1866 års riksdag ett nytt förslag framställdes, som afsåg en mycket vidsträcktare embetsmannakompetens för främmande trosbekännare. En sådan förändring stämde godt öfverens med den utvidgade religionsfrihet, som nu var genom lag-

---

1) *Konst. U. n:o 15, 27, 41, 56.* Endast hos borgarståndet föreföll en längre öfverläggning och derunder påpekades äfven det osammanhängande innehåll som § 28 genom denna förändring skulle erhålla. *Borg. St. prot. d. 18 maj, p. 309, jfr. p. 316. — De öfriga Ståndens prot. d. 28 apr.*

2) Förslaget antogs af preseståndet genom votering med 27 röster mot 24. *Prest. St. prot. d. 6 dec. 1862. De öfriga Stånd. prot. s. d. — Kon. Svar på rikssalen d. 20 jan. 1863.*

stiftningen på 1860 års riksdag erkänd. Embetsmannakompetens var icke innefattad i denna lagstiftning, men innebar ett steg framåt på samma bana. Konst.utsk. år 1866 föreslog att främmande trosbekännare skulle kunna befordras till "öfriga embeten och tjenster" sedan vissa undantag blifvit gjorda. Undantagen innefattade: a) embeten inom statsrådet — b) domaresysslor — c) ekklesiastika sysslor — d) läraresysslor vid folkskolorna — e) läraresysslor vid elementarläroverken — f) läraresysslor vid universiteterna i religion, filosofi och historia. Men för öfrigt skulle statens embeten af alla slag vara tillgängliga för främmande trosbekännare. Förut hade den allmänna regeln varit att evangelisk-luthersk trosbekännelse fordrades och kompetens utan afseende på religion fans blott undantagsvis för vissa tjenster. Nu deremot ville konst.utskottet göra denna kompetens till allmänna regeln och de tjenster, för hvilka evangelisk-luthersk trosbekännelse fordrades, skulle kommit att utgöra undantag. Men visserligen voro dessa undantag ganska många, då hela domarekorpsen och lärarekorpsen vid elementarläroverken och folkskolorna samt vissa lärarestolar vid universiteterna voro undantagna. Ekklesiastika sysslor utgjorde ett undantag, som bestämde sig sjelf[1]) och att embeten inom konungens statsråd ej stodo öpna för främmande trosförvandter kunde för mängden af ifrågakommande personer ej mycket betyda. Men hela den civila förvaltningen med alla dit hörande befattningar blefvo frigifna i afseende på religionen. Icke naturaliserad utländings rätt berördes likväl icke af detta förslag, ty konst.utskottet föreslog ingen förändring i den punkt inom § 28 R. F. som handlade om den inskränkta och vilkorliga kompetensen för sådan utländing. De två hvarandra föga motsvarande föreskrifterna i samma paragraf skulle qvarstå.

Detta förslag blef nu af trenne riksstånd antaget, deremot af preståndet ogilladt, men genom votering i förstärkt konst.

1) Nämligen så vida detta uttryck blott afsåg preståndet, men benämningen "ekklesiastik embets- eller tjensteman" kunde visserligen hafva en vidsträcktare omfattning, ehuru det är svårt att förstå hvad utskottet i sådant fall menade, då elementarläroverkens och universitetens lärare särskildt nämndes. Desse skulle eljest kunnat inbegripas under benämningen ekklesiastika embetsmän. Nu sattes i fråga om uttrycket möjligen afsåg ekklesiastikdepartementets tjenstemän o. s. v. *R. och A. prot. d. 18 apr., p. 294, Prest. St. d. 11 april, p. 454.*

utskott hänskjutet att af riksdagens båda kamrar afgöras på näst följande riksdag [1])

Afgörandet blef sådant att den hvilande grundlagsförändringen blott af Andra Kammaren antogs, men förkastades af den Första. Frågan var således fallen [2]).

Men samma fråga återkom. Motioner väcktes (1867), som uptogo det fallna förslaget med vissa närmare bestämningar [3]). Konst. utskottet föreslog en allmän frihet för främmande trosbekännare att kunna bekläda statens embeten, dock med några undantag. De embeten, som undantogos, voro: a) embeten i Konungens statsråd — b) presterliga embeten — c) embeten, som, ehuru de icke hörde till preståndet, dock voro förenade med undervisning i religion eller teologisk vetenskap. Således blefvo universiteternas teologiska lärarestolar undantagna och likaså elementarläroverkens lärare i teologi och religion samt väl äfven folkskolornas lärare. Men i alla andra läroämnen skulle främmande trosförvandter kunna anställas såsom lärare, således äfven i filosofi och historia. Likaledes skulle hela domarekorpsen blifva öppen för främmande trosförvandter. Grundsatsen var den samma som i 1866 års förslag, att religionsfriheten skulle vara allmän regel, dock med vissa undantag, men undantagen voro ej så många som i förra förslaget. Ett särskildt förbehåll gjordes likväl, att främmande trosförvandt ej såsom domare eller i annat embete skulle ega att deltaga i handläggning eller afgörande af frågor, som rörde "religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom svenska kyrkan" [4]).

Detta förslag blef hos kamrarne så behandladt, att första kammaren antog förslaget till grundlagsenlig behandling på en

---

1) *Konst. U. n:o 10, 14, 16, R. och A. prot. d. 18, Pr. och Bond. St. d. 11 och Borg. St. d. 14 apr.*

2) *Kamrarnes prot. d. 16 febr. 1867.*

3) *Mot. n:o 79 i F. K.* och *n:o 283 i A. K.* anslöto sig temligen nära till det fallna förslaget; *mot. n:o 75 i F. K.* och *n:o 281 i A. K.* hade till syftemål att utsträcka främmande trosbekännares kompetens ännu längre. Enligt *mot. n:o 281 i A. K.* skulle till och med konungens statsråd kunnat bestå af främmande trosbekännare med undantag blott af chefen för ekklesiastik dep.

4) *Konst. U. n:o 11.*

följande riksdag, men andra kammaren återremitterade förslaget med anmärkningar, hufvudsakligen med afseende på det nyss nämnda förbehållet. Detta förbehåll måste nämligen medföra att embetsmän kunde finnas, som voro inkompetente att handlägga vissa delar af sitt embete. Andra kammaren synes ingalunda hafva underkänt sjelfva grundsatsen att religionsvård och andra kyrkliga ärender icke borde handläggas af embetsmän, hvilka icke tillhörde svenska kyrkan, men kammaren synes velat att embeten, till hvilka sådan handläggning hörde, snarare borde aldeles undantagas än att embetsmän skulle finnas, som egde att sköta vissa delar af embetet, men icke det hela [1]. — Men efter förnyadt yttrande af konst.utskottet medgaf andra kammaren likväl att förslaget fick blifva hvilande utan förändring [2].

Den riksdag, då detta hvilande förslag förekom till afgörande, var riksdagen 1870. Vid denna riksdag blef förslaget af bägge kamrarne antaget samt af konungen stadfästadt [3].

Men denna förändring vidrörde icke frågan om utländingars trosbekännelse, deras embetsmannakompetens inom den inskränkta krets, der sådan kompetens gäller, förblef bunden vid förbehåll af evangelisk-luthersk religion. Det kunde då synas som hela den här ofvan förekommande framställningen af frågan om främmande trosbekännares kompetens vore en för den fråga, som handlar om utländingars ställning, fullkomligt främmande sak. Men här finnes dock ett sådant sammanhang, att den ena saken upplyser den andra. Egenskapen att vara utländing och egenskapen att vara främmande trosbekännare sammanfalla ganska ofta. Trots religionsfriheten sedan år 1860 torde sällan — ännu åtminstone — i de flesta embeten någon befordran för främmande trosbekännare, som är infödd Svensk, behöfva komma i fråga utom för mosaiske trosbekännare, hvilkas antal är temligen betydligt och för hvilka denna grundlagsförändring visserligen var af stor vigt. Men för utländingar, i den mån någon kompetens är dem beviljad, måste det förbehåll, som finnes i af-

---

1) *Konst. U. n:o 15, A. K. prot. d. 27 apr., F. K. d. 17 apr.*

2) *A. K. prot. d. 9 maj.*

3) *Kamrarnes prot. d. 16 febr., Kon. Svar. på rikssalen d. 8 apr.*

seende på religionen, innebära en betydlig inskränkning. Deras förmån blifver snäft begränsad och likaså möjligheten för staten att i sin tjenst anställa en väl förtjent och skicklig utländing, nämligen om han icke är naturaliserad. Så som § 28 R. F. nu är beskaffad är således hvar och en icke naturaliserad utländing på grund af sin religionsbekännelse — i fall denna bekännelse icke är den evangelisk-lutherska — utestängd från den kompetens, som eljest skulle tillkomma honom. Skilnaden blifver således att utländing, som icke är naturaliserad, kan blifva anstäld: a) vid universitet såsom lärare i hvilket ämne som helst utom de teologiska — b) vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd och skön konst — c) såsom läkare nämligen i alla dessa fall om han bekänner sig till evangelisk-lutherska läran, men deremot kan infödd svensk eller naturaliserad utländing befordras till dessa samma embeten fastän han bekänner sig till annan kristen lära eller till den mosaiska religionen. Den kompetens, som tillkommer främmande trosbekännare till andra embeten, har deremot intet samband med icke naturaliserade utländingars ställning, ty från alla andra embeten än de nyss nämnde är utländing, som ej blifvit naturaliserad, i alla fall utesluten genom sin börd, ändock han bekänner sig till evangelisk-lutherska läran. Icke naturaliserade utländingars embetsmannakompetens är således begränsad dels till ett visst temligen inskränkt antal embeten och äfven i afseende på dessa embeten bunden vid evangelisk-luthersk trosbekännelse. Men härvid får dock ihågkommas att dessa inskränkningar endast angå civil och ekklesiastik tjenst, men i militärtjenst kan utländing anställas utan hinder af främmande trosbekännelse. Blott kommendantbefäl på fästning är undantaget från utländings allmänna kompetens till militärtjenst och detta naturligtvis utan allt afseende på trosbekännelsen.

Den mycket begränsade kompetens, som utländing besitter i afseende på civil och ekklesiastik tjenst, kan dock något utsträckas genom det sätt, hvarpå § 28 R. F. obestridligen kan tolkas. Detta grundlagställe handlar nämligen ordagrant om hvad konungen kan eller icke kan göra, om utnämningar, som af honom bero. Nu finnas likväl tjenster, som icke tillsättas medelst kunglig utnämning, men af embetsverken. Mot utländingars anställning i sådan tjenst finnes intet bokstafligt förbud

i grundlagen. Saken har två sidor. Det kan förefalla besynnerligt om en magt, som är konungen förnekad, skulle kunna utöfvas af de under konungen tjenande embetsverken. Men dessa tjenster, som tillsättas af embetsverken, äro till en stor del mycket underordnade befattningar och der kunde väl finnas en mening deri att, fastän utländing icke kan, utom i de särskildt stadgade undantagen, befordras till embete, som är af sådan vigt, att utnämningen utgör en handling i konungens regering, kunde det väl vara embetsverken tillåtet att i underordnade befattningar begagna utländingars tjenst. Härvid är dock att märka att åtminstone en tjenstemannaklass finnes, hvars befattning måste anses vara af en mycket stor vigt och djupt ingripande betydelse, fastän embetet icke tillsättes genom utnämning af konungen. Denna klass är hela lärarestaten vid de allmänna elementarläroverken och folkskolorna. Dessa befattningar så väl som åtskilliga andra skulle således kunna anses vara tillgängliga för utländingar, nämligen så vida icke K. Maj:t genom särskildt reglemente har inskränkt kompetensen. Men att en utländing, som icke är naturaliserad, skulle blifva till ordinarie lärare vid elementarläroverk eller folkskola af vederbörande myndighet utnämnd, torde väl knappt komma i fråga om ej möjligtvis lärare i musik, teckning, gymnastik o. s. v. — Deremot i fall utländings kompetens erkännes till embete, som ej beror af K. Maj:ts utnämning, måste denna kompetens också erkännas vara oberoende af religionsbekännelsen. Ty om § 28 R. F. icke skall gälla för embetsverken i den del, som inskränker kompetensen till vissa embeten, så kan samma grundlagställe icke heller gälla i den del, som inskränker kompetensen till viss religion.

Denna fråga om möjligheten för utländingars anställning i tjenst, som ej beror af kunglig utnämning, har åtminstone en gång varit en riksdagsfråga, nämligen på 1840 års riksdag. En motionär anmärkte såsom ett missbruk att embetsverken anstälde utländingar i civil tjenst; det togs således för afgjordt att den grundsats, som finnes i § 28 R. F., borde gälla äfven för embetsverken. Allmänna besvärs- och ekonomi utskottet tillstyrkte en underdånig skrifvelse till K. Maj:t om en föreskrift för embetsverk och myndigheter att icke i tjenst anställa andre än infödde svenske män utan särskildt tillstånd af Kongl. Maj:t. Och detta tillstånd borde icke sökas i annat fall än då

egenskapen, som tjensten fordrade, företrädesvis kunde hos en utländing påräknas. Utskottet nämnde exempelvis lärare i "främmande språks talande", s. k. språkmästare [1]).

Men detta förslag blef ej rikets ständers beslut, det antogs blott af borgare- och bondeståndet, men blef af adeln och presteståndet afslaget. Frågan var fallen då två stånd stadnade mot två [2]).

Det må vara på sin plats, när talet handlar om utländingars inflyttning i Sverige, att taga i betraktande den större eller mindre möjlighet, som finnes för utländing att *varda i statens tjenst anstäld*, men denna fråga är likväl icke den, som företrädesvis fäster upmärksamheten eller väcker någon betänklighet. Utländingar i statens tjenst äro nämligen sällsynte, men deremot har det blifvit långt ifrån ovanligt att utländingar söka och erhålla konungens tillstånd att *besitta fast egendom*. Detta förhållande innefattar den ömtåliga sidan.

Rikets ständer på 1851 års riksdag gingo med underdånig anhållan till Kongl. Maj:t att utländsk man icke måtte erhålla tillstånd att besitta fast egendom förr än han blifvit till svensk medborgare uptagen. Rikets ständer ville således göra slut på all möjlighet för icke naturaliserad utländing att besitta fastighet i Sverige. Såsom anledning för denna sin begäran erinrade ständerne om de "många inflyttningar, som under senare år egt rum, synnerligast i södra Sverige, der betydliga fastigheter på landet dels med eganderätt och dels på längre tids arrende innehades af utländingar" [3]). Motionen, som föranledde denna ständernes anhållan, angick äfven utländingar, som bosatte sig för att idka någon näring utan att besitta fast egendom; äfven för dem skulle naturalisation fordras. Men så långt gingo ständerne icke, deras skrifvelse handlar endast om fastighetsegare.

Det vill synas af rikets ständers skrifvelse såsom skulle här funnits vissa missförhållanden i sjelfva lagstiftningen. Stän-

1) *Ek. Utsk. n:o 66.*

2) *Ek. Utsk. n:o 149. R. och A. den 25 juli. Pr. St. d. 5 aug. Borg. St. d. 29 juli* och *Bond. St. d. 25 juli 1840* samt *R. och A., Borg. och Bond. St. d. 8 maj, Pr. St. d. 10 maj 1841.*

3) *Und. Skrifv. n:o 222.*

derne talade om fastighetsegare, "som ej kunnat erhålla svensk medborgarrätt, den der dock åt främmande gesäller" och andre blifvit beviljad och samma förhållande var äfven i motionen anfördt [1]).

Denna riksdag var den samma då ständerne begärde att för naturalisation skulle fordras att sökanden skulle säga sig fri från allt undersåtligt förhållande i främmande land [2]). Nu begärdes äfven att naturalisation skulle blifva allmänt vilkor för fastighetsbesittning. Visserligen blef på samma riksdag grundlagsförslaget om kompetens till vissa tjenster hvilande sådant det samma sedermera antogs, men i allmänhet synes riksdagen varit mindre gynsamt stämd mot främlingarnes inflyttning.

Regeringen deremot delade icke denna sinnesstämning. Det först nämnda önskningsmålet vann icke något bestämdt bifall och detta senare, om fastighetsegarena, blef af Kongl. Maj:t afslaget [3]).

Någon förnyad framställning vid 1853—54 årens riksdag synes icke blifvit gjord, men på riksdagen 1856—58 blef frågan om främmande fastighetsegare föremål för betydlig upmärksamhet. Saken bragtes på tal af konst.utsk. som gjorde anmärkning mot statsrådet enligt § 107 R. F. för det sätt, hvarpå frågor om icke naturaliserad utländings rätt att besitta fast egendom blifvit i statsrådet behandlade, och samma konst.utskott föreslog äfven ett nytt stadgande i § 28 R. F. för att närmare bestämma förhållandet för framtiden.

För den, som vill studera denna fråga, äro denna riksdags förhandlingar ganska uplysande. Först och främst inhemtar man af konst.utsk. berättelse, att meningarne inom konungens statsråd hade varit delade. Några bland konungens rådgifvare hade allvarligen varnat för de olägenheter, som kunde upstå, men i allmänhet hade regeringens beslut utfallit med stor frikostighet mot främlingarne. Under den tid, som hade varit föremål för 1854 års konst.utsk. granskning, hade femton ansökningar blifvit bifallna och tre afslagna; under den tid, som det nuvarande

---

1) *Motion i Borg. St. n:o 125, Borg. och Pr. St. d. 26, R. och A.* samt *Bond. St. prot. d. 25 aug. Lag- och Ek. Utsk. n:o 37.*

2) Ofv. p. 300.

3) *Just. Ombudsm. Ber. 1853—54, Bil. p. 55.*

konst.utsk. (1857) med sin granskning omfattade, hade trettiofem ansökningar bifallits och endast två blifvit afslagna. Bifall till ansökningen hade således varit det vanliga, afslag förekom blott undantagsvis. Egendomarne, som främlingarne hade förvärfvat, voro ej blott smärre lägenheter, men äfven stora gods, mycket värderika besittningar. Tjuguåtta ansökningar hade afsett egendomar på landet, de öfriga sju angingo stadsegendomar [1]).

Konst.utsk. fann regeringens handlingssätt särdeles klandervärdt. Väl vore det en sanning, att utländska kapitalers anläggning i svensk jord kunde medföra vissa fördelar och — hvad utskottet ansåg vigtigare — utländske jordegare kunde verka på ett fördelaktigt sätt genom ett förbättradt jordbruk på godsen och efterdömet, som deraf kunde hemtas. Men deremot kunde befaras ett mindre samvetsgrant upförande af utländingen så i förhållande till enskildte medborgare som till staten. Utskottet synes hafva tänkt på prejerier i enskildta affärsförhållanden och egennyttiga intressen i allmänna angelägenheter, då man icke hos en utländing kunde göra sig räkning på en svensk fosterlandskärlek. Inom statsrådet hade af de ledamöter, hvilkas rådslag hade afvikit från regeringens beslut, blifvit såsom grundsats uttaladt, att ”rikets styrka berodde i hufvudsaklig mån derpå att rikets jord egdes af rikets invånare och ej af personer, som äro fästade vid andra aflägsna länder genom nationalitet, egendom och förvärf och som derigenom med bestämdhet kunde förutsättas att altjemt förblifva utländingar härstädes utan allt annat interesse för rikets förkofran eller ens dess försvar än det, som låge i ett obehindradt fortsättande af den vinstgifvande rörelsen.” Och härjämte varnades för möjligen upkommande förvecklingar med främmande magter.

Men utskottet stadnade icke vid att beklaga sig öfver regeringen, som insläppte de många utländingarne, det föreslog äfven ett grundlagsstadgande om en egen lagstiftning rörande s. k. forenser d. ä. i landet bosatte utländingar, som ega fastighet [2]). Utskottet föreslog att i § 28 R. F. intaga en bestämmelse om rättighet för konungen att meddela främmande

1) *Konst. Utsk. n:o 11.*

2) *Definitionen hos* Naumann: l. c. *T. III, häft. I, p. 2.*

magts undersåte tillåtelse att förvärfva fastighet "i den ordning samt under de vilkor och förbindelser, som i särskildt derom af konung och ständer gemensamt stiftad lag bestämmas" [1]).

Längre gick konst.utsk. icke och kunde väl icke längre gå, ty att i sjelfva grundlagen intaga de erforderliga vilkoren och förbindelserna kunde väl icke gerna komma i fråga och sjelfva innehållet af den tillämnade lagen om forenser kunde ej tillhöra konst.utsk. att föreslå, denna lag måste blifva en civillag och stiftas enligt §. 87 R. F. Men häraf följde också att konst.utsk. förslag kom att innehålla obeskrifligt litet. Det innehöll konungens rättighet att meddela tillstånd, denna rättighet var afgjord sak förut och aldrig bestridd. Vidare skulle nu förslaget innehålla att den kungliga rättigheten skulle bindas vid vissa vilkor och förbehåll, som skulle genom civillag bestämmas. Men om nu konungen och ständerne icke öfverenskommo om innehållet af en sådan lag blef grundlagstadgandet temligen innehållstomt. Ville åter konungen och ständerne stifta en sådan civillag, kunde detta ske äfven utan att i grundlagen ordades derom [2]). Förhållandet var likartadt med det, som egde rum med den nya lagstiftning, hvilken vid samma riksdag beslutades om naturalisation, men dock med den skilnad att den nya naturalisationslagen var under behandling samtidigt med grundlagsfrågan, hvaremot lagen om forenserne stod i ett dunkelt fjerran.

Under riksståndens öfverläggningar hördes väl åtskilliga röster, som funno anmärkningen mot statsrådet väl befogad, men å andra sidan blef saken också betraktad ur motsatt synpunkt. Den ledamot af konungens statsråd, mot hvilken anmärkningen egentligen var riktad, men som nu hade uphört att vara ledamot af statsrådet, anförde på riddarhuset till sitt försvar att först och främst de större egendomarne för det mästa tillhörde Norrmän och att motverka deras förvärf af svensk jord borde väl ej komma i fråga. För öfrigt vore en större del af de utländske fastighetsegarena sådane personer, som på ett fördelaktigt sätt befordrade utvecklingen af Sveriges landtbruk eller ock voro de "industriidkare, hvilkas kunskaper och kapitaler åt lan-

---

1) *Konst. Utsk. n:o 20* och *n:o 11*, *p. 5.*

2) *Reservation vid Konst. Utsk. Bet. n:o 20.*

dets näringar beredde förkofran". Dessutom vore det ingalunda gifven sak, att landets jord kom att stadna hos utländske egare för framtiden, snarare kunde förmodas att utländingen eller åtminstone hans efterkommande förr eller senare blefvo svenske medborgare fastän medborgarrätt icke genast hade blifvit sökt [1]. — Vidare anmärktes af en annan ledamot [2] att man icke visste det någon olägenhet hade upstått af de meddelade tillåtelserna, erfarenheten hade icke besannat de farhågor, som funnos. Detta omdöme var utan tvifvel fullkomligen grundadt i den mening att några olägenheter icke hade försports af sådan art, som kunnat ådraga sig någon större allmän upmärksamhet, men visserligen hörde man i de öfriga stånden riksdagsmän beklaga sig öfver åtskilliga olägenheter, som skulle härleda sig från utländingarne [3]. Vigtigare voro de statistiska uplysningar, som af den nyss nämnde ledamoten på riddarhuset meddelades. Han hade sig bekant genom underrättelser, som inkommit från samtliga länsstyrelser med undantag af Wermland, Westmanland och Westernorrlands län, att antalet utländingar, som egde fastighet, utgjorde i hela det öfriga riket femtionio personer oberäknadt Norrmän och af dessa femtionio voro fyratiotre bosatte i landet. Desse 43 egde fastighet till ett taxeringsvärde 1375306 riksd. 32 sk. banko och de 16, som bodde utrikes, egde gods för 395416 riksdaler 32 sk. banko taxeringsvärde. Större vore ej egendomsmassan. Faran borde då ej vara synnerligen stor, men landet skördade obestridliga fördelar af de utländska kapitalerna samt af insigtsfulle och genom sin duglighet utmärkte personer, hvilka inflyttade i landet.

Någon åtgärd med anledning af konst.utskottets anmärkning blef icke beslutad [4], men grundlagsförändringen blef genom omröstning i förstärkt konst.utskott hvilande till nästa riksdag [5].

---

1) *Ridd. och Ad. prot. d. 18 juli, p. 387.*

2) *Ridd. och Ad. prot. d. 18 juli, p. 391—392.*

3) Jfr. t. ex. *Bond. St. prot. d. 18 juli, p. 309* och *Pr. St. prot. vid den följande riksdagen 1859 d. 10 dec., p. 31.*

4) *Samtliga riksståndens prot. d. 18* och *Pr. St. äfven d. 20 juli.*

5) Tre stånd hade antagit förslaget, blott presteståndet afslog det samma, men öfverröstades i förstärkt konst.utskott. *Konst. Utsk. n:o 30, 45, 64.*

Men vid denna riksdag (1859—60) blef det hvilande förslaget på riddarhuset förkastadt och saken förföll [1]. Under den icke särdeles långa öfverläggning, som föregick ridderskapet och adelns beslut om afslag, hörde man anmärkningar framställas, som utvisa hvilka juridiska svårigheter och verkliga orättvisor kunna upstå genom att ensidigt inskränka den utländska besittningsrätten. En utländing kan vara fordringsegare hos svensk man och inteckningshafvare uti hans egendom. Skall han då, derföre att han icke är svensk medborgare, förhindras att köpa egendomen för att bevara sin inteckning? [2]. En annan svårighet anmärktes af en reservant i konst.utsk. 1857, att en utländing kan — t. ex. genom mödernehärkomst — blifva egare till fastighet i Sverige. Skall han då förlora sitt arf derföre att han ej kan eller vill blifva svensk medborgare? Sådan kan hans lefnadställning vara att det för honom skulle medföra de största upoffringar att ombyta fädernesland. Och svensk man, som ärfde gods i främmande land, skulle vara föga belåten om sådan lag gälde i detta landet [3].

Någon lagstiftning, som föreslagen var, om forenser har emellertid icke kommit till stånd, men väl hafva frågor om de utländske fastighetsegarena varit å bane under de sista årens riksdagar. År 1869 väcktes en motion, som verkligen innehöll ett upslag till den omtalade lagstiftningen. Motionen afsåg de svårigheter, som upstodo vid rättegångar, de der anginge utländsk egare, bosatt i främmande land. Förslaget innebar att utländsk fastighetsegare, som ej i landet bodde, skulle vara skyldig hålla ett i orten bosatt ombud för att under hans frånvaro för honom svara inför domstol och annan offentlig myndighet i saker, som rörde egendomen. Detta blef af vederbörligt utskott tillstyrkt och bifölls af andra kammaren, men afslogs af den första. Afslaget var dock synbarligen grundadt endast derpå att just detta, som begärdes, hade under de senare åren alltid brukat föreskrifvas på samma gång kungligt tillstånd att besitta fast egendom blifvit beviljadt, likasom ock samma vilkor var för Norrmän föreskrifvet genom den särskildta författning, som var gällande för dem.

1) *Samtliga riksståndens prot. d. 10 dec.*

2) *R. och Ad. prot. d. 10 dec.*, *p. 282.*

3) *Reserv. vid Konst. Utsk. n:o 11 år 1857*, *p. 51.*

Denna särskildta förordning angående Norrmännen har, såsom här ofvan är nämdt, icke för ändamål att begränsa deras besittningsrätt, syftningen är alldeles motsatt, författningen innehåller utvidgad näringsfrihet för Norrmännen. Samma författning står i förbindelse med 1864 års allmänna förordning om utvidgad näringsfrihet och har derjämte ett stöd i en skrifvelse af rikets ständer vid 1866 års riksdag, hvaruti ständerne uttalade sin åsigt att Norrmännen borde i Sverige njuta lika näringsfrihet med landets egne inbyggare. Besittningsrätt till fastighet var icke särskildt nämnd i ständernes skrifvelse, men blef innefattad i den kungliga förordningen, hvars ordalydelse är sådan att kungligt tillstånd för Norrmän att besitta fast egendom i Sverige icke är behöfligt. Då nu oaktadt den för Norrmännen i hög grad gynsamma syftning, som utmärkte både ständernes skrifvelse och konungens beslut, likväl det förbehåll gjordes, att Norrman, som eger fastighet i Sverige, men ej är i landet boende, skall hålla juridiskt ombud på ofvan beskrifvet sätt, ligger deruti en afgjord anledning att af fastighetsegare, som tillhörde annan nation, fordra samma vilkor, hvilket också brukar ske när tillstånd meddelas [1]).

Ett annat förbehåll i afseende på utländingars egendomsförvärf blef stadgadt genom den här ofvan [2]) omtalade kungl. Förordn. d. 12 april 1872, som innehåller förbud för utländing att utan särskildt tillstånd "bearbeta inmutad mineralfyndighet eller idka grufvedrift" och till detta vilkor fogades äfven en föreskrift att sökanden skulle erhållit konungens tillstånd att i riket vistas. I dessa ord måste ligga en antydning att den utländske idkaren af sådant bergsbruk i Sverige borde sjelf vistas här i landet såsom blifvande svensk bergsman.

Dessa förordningar om Norrmännens förmånsrätt (1868) och om bergsbruk af utländingar (1872) böra ej lemnas utan afseende då betraktelsen öfvergår till 1873 års riksdags förhandlingar om utländske fastighetsegares rätt.

Denna fråga blef nämligen på riksdagen 1873 behandlad på

---

1) *Motion i A. K. n:o 105, A. K. Tillf. Utsk. n:o 40, A. K. prot. den 28 apr., F. K. prot. d. 5 maj;* jfr. *K. Förordn. d. 4 juni 1868. Und. Skr. år 1866 n:o 73.*

2) Ofv. p. 309.

ett mera utförligt och mångsidigt sätt än någonsin förut. Motioner väcktes i båda kamrarne och af följande innehåll.

Motionären i första kammaren meddelade först och främst åtskilliga statistiska upgifter om antalet af beviljade egendomsköp och om köpesummorna. Antalet öfverensstämmer icke alldeles med de upgifter vi här ofvan uptagit efter den officiella statistikens tabeller; denna skilnad måste lemnas derhän [1]. Rörande värdet af de utaf utländingar inköpta egendomarne upgafs att köpesummor, erlagda under tiden från den 19 jan. 1872 till den 10 jan. 1873 utgjorde 10601151: 59 rdr rmt och för att beteckna art och beskaffenhet af dessa egendomsköp meddelades följande exempel: en bruks- och landtegendom i Westmanland med skogar och malmfält m. m. = 1192970 rdr
en bruksegendom i Örebro och Kopparbergs län med skogar, gruffält, masugnar, valsverk m. m. . . . . = 3200000 „
en fastighet i Gefleborgs län = 35000 rdr men åtföljd af skogsafverkningsrätt . . . . . . = 1374638 „ [2]
Gellivarefälten af 25 qv. mils vidd . . . . . . = 775000 „
och utom dessa stora exempel anfördes ett och annat, som angick köpeafhandlingar om egendomar af ganska måttlig eller till och med ringa storlek, men köpet tydligen beräknadt på en vidsträckt skogsafverkning.

Dessa stora egendomsköp voro till en stor del gjorda icke af enskildte personer, som inflyttade i landet, men af bolag och s. k. handelskonsortier, om hvilka man med säkerhet kunde veta att ”förvärfvande af medborgarrätt för egarenas personer ej skulle komma i fråga”, men fastighetsförvärfvet var en spekulation ”utan minsta tanke att med sådan egendom taga annan befattning än som från ett kontor i London eller Berlin kan utöfvas för att af kapitalet draga största möjliga vinst.” Den

---

1) Enligt motionärens beräkning — *Mot. n:o 40, p. 3* — skulle antalet bifallna ansökningar utgjort
år 1870 = 58, år 1871 = 51, år 1872 = 90.
Jfr. ofv. p. 273—74. Året 1869 ingick ej i motionärens räkning.

2) Detta exempel är dock så beskaffadt, att skogafverkningsrätten icke hade varit föremål för någon af K. Maj:t beviljad tillåtelse, aldenstund särskildt tillstånd för sådan hushållning med egendomen icke behöfdes Se ett anförande af justitie statsministern i *Andra Kamm. d. 15 mars, prot., p. 191—192 och 198.*

stora egendomen i Westmanland tillhörde ett konsortium af två firmor i Berlin och en i Hamburg. Det stora godset i Örebro och Kopparbergs län egdes af ett konsortium utaf tre eller fyra firmor i London.

Emot dessa och dylika egendomsköp af stora bolag, konsortier och handelsfirmor riktade motionären sina anmärkningar. Från enskildte personer, som köpte egendom i Sverige och hit inflyttade, vore föga eller intet ondt att befara, och motionären medgaf äfven att de stora bolagens och konsortiernas egendomsförvärf kunde medföra något gagn genom de i landet inkommande köpesummorna samt genom nya industrigrenar och arbetssätt, som af främlingarne infördes i landet, och likaså genom arbetsförtjenst för den svenska befolkningen, men dessa förmåner upvägde icke betänkligheterna, som funnos. Motionären kastade en jämförande blick på Sverige och andra länder, hvilkas lagstiftning medgaf fritt egendomsförvärf åt främlingar; Sverige befunne sig i den ställning att landet egde stora naturliga rikedomar, dem befolkningen i följd af naturförhållandenas oginhet varit förhindrad att hittills tillgodogöra och i sammanhang härmed hade kapitalbildningen varit svag. Sverige vore för den skull ett särdeles inbjudande fält för den utländska industrien, hvars öfvermägtiga inflytande inom sjelfva landet motionären ansåg särdeles fruktansvärd. Hans framställning är både i sak och uttryck sådan att den samma bör läsas med hans egna ord: ”Det ligger redan ur den fosterländska känslans synpunkt något motbjudande deri, att ypperliga andelar i våra bästa förvärfskällor, af vår jord och våra skogar, skola besittas såsom egendom af innehafvare, hvilka icke äro med landet förenade genom de band, som gifva samhället dess styrka, och tänker man sig dessa egendomsförvärf ohejdadt fortgå, kommer till denna motvilja äfven en stark känsla af otrygghet. Men det är under samma förutsättning ej mindre säkert att sakens ekonomiska sida är ganska betänklig. Det ligger ingen öfverdrift uti att tänka sig såsom en möjlighet att tyska, engelska och franska handelsfirmor eller konsortier bit för bit tillvälla sig de bästa och rikaste styckena af det jernbälte, som sträcker sig genom det mellersta Sverige, de största och mägtigaste resterna af de skogar, som ännu återstå oss i Wermland, i Dalarne, i Norrland. Deras förmåga att dertill anskaffa penningar torde ej kunna betviflas då man dagligen ser, hvilka oerhörda kapital

af dylika bolag nedläggas i de mäst aflägsna främmande länder; utsigterna för dylika anbud växa med hvarje ny jernväg, hvarje ny vattenled i de mera aflägsna, hittills obefarna trakterna af vårt land och med hvarje förhöjning af jern- och träprisen på marknaden och den enskildtes förmåga att dem motstå kan omöjligen vara tillräckligt stark i ett land, der det inhemska kapitalet är knappt. Vi kunna då må hända tänka oss en tid när de tio millionerna, som i år influtit för sådana egendomsförsäljningar, växt till hundrade millioner om året eller mer, då våra bergslager äro tätt genomkorsade af jernvägar, då våra vattenfall äro rikt försedda med de ståtligaste manufakturer, då våra gruffält och jernverk förse den europeiska marknaden med mångdubbelt större qvantitet jern än nu, då vår export af skogsprodukter inbringar hundratals millioner riksdaler, men då tillika våra bergslager icke längre äro *våra*, då stegringen i afkastningen af våra grufvor, skogar och bruk icke ökar *landets* förmögenhet utan tillflyter tyska och engelska handelshus och då kanske till slut svenskt jern och svenska trävaror kunna beställas icke i Stockholm och Göteborg, utan endast i London och Berlin. Må hända skulle vi då icke prisa den frisinta lagstiftning, som kommit oss att lemna landets bästa krafter till förfogande åt den mästbjudande”.

Från denna ekonomiska sida af saken vände sig motionären till den politiska. Han hade varnande ord att säga om ”huruledes länders rent inhemska förhållanden blifvit gjorda till föremål för internationella underhandlingar och bestämmelser”, nationel och internationel rätt förvexlad just i tvistefrågor af rent ekonomisk natur. Exempel funnos att ”starkare länders styrelser ansett sig ega fog att ingripa i mindre staters sjelfbestämningsrätt, der denna kommer i strid med deras undersåtars förmenta rättsanspråk.” — ”Det skulle i sanning icke för Sverige vara något angenämt rön om dess lagstiftande myndigheter en dag, då de möjligen funnit nödigt att för skogsafverkning eller grufvedrift stadga strängare bestämmelser, funne sig hejdade af anspråk och rättsfordringar, framstälda af utländske egendomsegare inom landet, hvilka genom främmande magters sändebud sökte häfda sin förmenta rätt, och med hotande språk förhindra en för deras intressen menlig lagstiftning.”

Slutligen ingick motionären i en vidlyftig öfversigt af vissa lagstiftningar i Nord-Amerikas Förenta Stater, hvilka ansågos

för exemplets skull uplysande, hvarefter motionens syftemål så uttrycktes, *att* riksdagen skulle hos Kongl. Maj:t uttala "sina farhågor för följderna af de grundsatser, som hittills gjort sig gällande i afseende på beviljande af tillstånd åt utländske undersåtar att i riket besitta fast egendom eller härstädes idka bergsbruk och skogsafverkning", hvarjämte riksdagen skulle hemställa huruvida icke för framtiden kunde såsom grundsats stadgas, *att* med undantag af Norrmän tillåtelse att besitta fast egendom ej måtte beviljas utländing med mindre än att han afgifver förklaring det han ämnar sig inom ett år i riket bosätta för att senast efter fyra år kunna undfå svensk medborgarrätt[1]; *att* vid beviljande af tillstånd åt utländing, som ej är Norrman, att här i riket bedrifva bruksbandtering eller grufdrift, måste fästas sådana strängare vilkor, som kunde finnas för rikets säkerhet och ekonomiska fördel betryggande; slutligen ock *att* skogsafverkning för annat än "egen bostads- eller egen jord- eller bergsbruksegendoms behof" skulle vara utländing, som ej är Norrman, förbjuden. — Motionens syftemål ledde således derhän att fast egendom ej skulle få besittas af utländing, som ej ville låta sig naturaliseras, samt att skogsafverkning såsom industriel rörelse skulle vara för icke naturaliserad utländing förbjuden.

Sådant var innehållet af den motion, som väcktes i första kammaren. Den ene af motionärerne i andra kammaren[2] — ty de voro två — stadnade vid att åberopa den i första kammaren väckta motionen och föreslå det samma, som utgjorde slutmeningen i denna motion. Den andre motionären ingick i en mera utförlig framställning och meddelade såsom bevis för vigten och betydelsen af det utländska fastighetsförvärf, som redan hade egt rum, att i ett län, "rikets sydligaste", bevillningstaxeringsvärdet utgjorde:

för egendom, som egdes af utländingar . . . . =	6002100	rdr
för egendom, som arrenderades af utländingar =	9330000	„
	15332100	rdr.

Motionärens förslag var att riksdagen skulle hos K. Maj:t begära ett lagförslag rörande de "tillfällen då samt de vilkor och förbindelser hvarunder utländsk undersåte må kunna erhålla

1) Dessa ord om de fyra åren afsågo förmodligen naturalisationslagens stadgande om tre års bosättning i riket. Jfr. ofv. p. 302 o. f.

2) *Motion n:o 186.*

K. Maj:ts tillstånd att i riket förvärfva och besitta fast egendom. Derjämte yrkade motionären *att* riksdagen måtte uttala sin åsigt att fastighetsförvärf i intet fall borde medgifvas åt utländska bolag samt *att* om utländing ej kunde aldeles utestängas från förvärfvandet af fastighet, vilkoren måtte bestämmas "med uteslutande hänsyn till med säkerhet påräknelig och mera betydande fördel för landet", men deremot att afseende icke måtte fästas på "möjligen mera kosmopolitiska bestämmelser" i andra länders lagstiftning, eller på någon "till sitt fortfarande bestånd osäker praxis". Motionären ville således allra helst aldeles förmena utländingar all fastighetsbesittning, men trodde sig dock ej kunna sträcka sitt förslag ovilkorligen så långt. Och från de stränga vilkoren ville han medgifva undantag "i de fall, der utländings arfsrätt eller andra dermed jämförliga förhållanden" sådant påkallade. Hela förslaget hade för öfrigt till förutsättning att det icke gälde Norrmännen och samma frihet ville motionären utsträcka äfven till Danskar [1]).

Motionären i första kammaren och den ene af motionärerne i andra kammaren hade begärt en anmälan hos Kongl. Maj:t om vissa grundsatser att af regeringen följas, frågan gjordes till ett önskningsmål. Den andre motionären i andra kammaren hade visserligen också stadnat vid ett önskningsmål, men som åsyftade en lagstiftning af konungen och riksdagen gemensamt. — Och redan förr än dessa motioner väcktes, var saken anmäld till riksdagens upmärksamhet på en annan väg genom en reservation vid konst.utsk. dechargebetänkande [2]).

Motionerna hänvisades till vederbörliga utskott och dechargebetänkandet lades väl till handlingarne, men dock ej utan att åtskilligt talades i kamrarne med anledning af reservationen. Der blef t. ex. den möjligheten ihågkommen att Sverige kunde råka i krig med den stat, hvars medborgare fastighetsegaren vore. Denne kunde då blifva ålagd att upfylla motsatta skyldigheter i hvardera landet [3]). Men hvad angick de utländingar, som redan voro besutne i landet, blefvo mycket goda vitsord gifna, i synnerhet åt utländingarne i Skåne. En riksdagsman från detta

1) *Motion n:o 185.*

2) *Konst. Utsk. n:o 8.*

3) *F. K. d. 15 mars, p. 466.*

landskap yttrade att Skåne nu vore så upfyldt af personer från andra länder, Tyskar och i synnerhet Danskar, att knappt någon kommun funnes, åtminstone inom de bördigaste trakterna, som icke räknade en eller flera sådana familjer bland sine medlemmar. Men någon olägenhet hade icke visat sig. Främlingarne hade samvetsgrant upfylt sina förbindelser och genom en väl ordnad landthushållning bidragit till provinsens ekonomiska förkofran [1]. En annan talare fruktade att en strängare lagstiftning i Sverige skulle medföra sina stora svårigheter sedan en obegränsad rätt att besitta fast egendom är gällande för utländing i en mängd europeiska stater. Man hade sig bekant genom underrättelser från de svenska beskickningarne att sådan rättighet finnes i Belgien, Nederländerna, Portugal, Stor-Britannien, Irland, Grekland, Italien, Frankrike, Turkiet med undantag af en viss provins samt äfven i Spanien, Danmark, Ungern och Österrike, men deremot att vissa inskränkningar äro gällande i Ryssland med Finland och Polen samt i Preussen och flera bland de tyska staterna [2]. — I andra kammaren yttrades af en riksdagsman från Gotland ett lika fördelaktigt omdöme om Tyskarne på Gotland som det hvilket man i första kammaren fått höra om utländingarne i Skåne [3]. För öfrigt spordes olika meningar och svårigheten att i lagstiftningsväg någonting uträtta blef klarligen ådagalagd [4]. Likaså hördes åtskilliga anmärkningar göras rörande den stora summan 10000000, som skulle beteckna egendomsköpen under den senaste tiden. Justitie statsministern, som deltog i öfverläggningen, påstod summan vara för högt beräknad och att rätta beloppet vore blott 8200000, eller mindre. Dessutom borde frånräknas ungefär 1775000 rdr, som angick egendomsköp, der både säljaren och köparen voro utländingar och handeln således icke gjorde mas-

1) *F. K. d. 15 mars, p. 453.*

2) *F. K. d. 15 mars, p. 459.* Jfr. *Mot. i F. K. n:o 40, p. 6,* hvarest äfven Ryssland samt Norge nämnas bland stater, hvarest utländingars förvärfsrätt är obegränsad. Jfr. *A. K. prot. d. 15 mars, p. 196, F. K. d. 3 maj, p. 500.*

3) *A. K. prot. d. 15 mars, p. 213.*

4) *A. K. prot. d. 15 mars, p. 196 o. f., p. 199 o. f.*

san af utländingars egendom i Sverige större än hon var förut [1]). En särskildt anmärkning gjordes af en annan talare, att då man fruktar för de utländska bolagen, borde under samma dom äfven inbegripas jernvägsbolag med utländska kapitaler. Från dem kunde samma fara uppstå eller större [2]).

Motionerna blefvo af utskotten och kamrarne på följande sätt behandlade. — Andra kammarens tillfälliga utskott tillstyrkte riksdagen *att* af K. Maj:t begära ett lagförslag och tillika anmäla de hufvudgrunder, på hvilka riksdagen önskade att lagstiftningen skulle grundas. Dessa grundsatser voro *att* främmande länders bolagsföreningar, konsortier, handelsfirmor, korporationer, stiftelser och inrättningar alls icke skulle tillåtas förvärfva eller besitta fast egendom i riket eller härstädes idka skogsafverkning, grufdrift eller annat bergsbruk; vidare *att* icke heller åt främmande magts undersåte (enskildt man) sådant tillstånd skulle beviljas så framt han icke förband sig att inom förelagd tid, senast fem år, söka svensk medborgarrätt. Särskildt för skogsafverkningen skulle förbehåll göras att utländing, som med nu angifvet vilkor hade erhållit tillstånd, likväl icke skulle ega att förr än han blifvit till svensk medborgare upptagen, afverka skog till afsalu. Utskottet synes framför allt annat hafva fruktat för skogsförödelsen. Men från dessa inskränkningar ville utskottet i och för enskildta personer medgifva en rättighet för Kongl. Maj:t att bevilja undantag ”på grund af särskildta, vigtiga omständigheter.” Deremot nämndes icke något undantag för sådan egendom, som utländing kunde komma att såsom arftagare efter svensk egare förvärfva. Norrmännens fria förvärf skulle lemnas orubbadt, men motionärens förslag att utsträcka samma frihet till Danskarne blef af utskottet afstyrkt [3]).

Första kammarens tillfälliga utskott, som likaledes intog en ganska sträng hållning, fästade sig särskildt vid förhållandet mellan egendomsherre och underhafvande på godset. Utskottet ansåg det patriarkaliska förhållande, som borde förena husbonden och tjenaren, ej kunna påräknas der husbonden vore en

---

1) *A. K. prot. d. 15 mars, p. 192.*

2) *A. K. prot. d. 15 mars, p. 203.*

3) *A. K. Tillf. Utsk. n:o 27.*

främling, som aldrig vistades på godset och derföre aldrig lärde känna "verkligheterna sådana de äro inom den trakt, den kommun, det samhälle, hvaraf han dock genom sitt egendomsförvärf i sin mån vore en medlem." Utskottet talade om "huru litet förenligt med menskligbetens och kulturens högre intressen ett sådant samband med samhället måste vara, som, utgående allenast från spekulationen, mynnar in blott i kassakistan, lemnande hjertat oberördt och eger hela sin betydelse endast i den harmoniska samklangen mellan debet och kredit." Utskottet fann vidare en stor betänklighet i de kreditförhållanden, som kunde upstå mellan svenske medborgare och de utländska bolagen. Lagens bud var: "bolagsman sökes der bolaget är", hvaraf måste följa att svensk fordringsegare hos utländskt bolag måste t. ex. om bolaget råkade i konkurs utsöka sin fordran hos utrikes domstol och enligt utländsk lag fastän bolagets i Sverige befintliga egendom ingick i konkursmassan. Utskottets betänkande innehåller för öfrigt öfver hufvud samma farhågor och betänkligheter, som ständigt återkomma i meningsutbyten om denna sak, och utskottet slutar med att föreslå en skrifvelse till Kongl. Maj:t för att uttala riksdagens farhågor för följderna af de grundsatser, som hittills blifvit följda, samt en anhållan *att* fast egendomsförvärf ej måtte hädanefter tillåtas för bolag, konsortier m. m. samt åt enskildt man beviljas blott under vilkor att han inom fem år sökte medborgarrätt och dessutom borde förbehåll göras *att* egaren ej finge afverka skog till afsalu förr än han vore till svensk medborgare uptagen. Dessa grundsatser framställas utan undantag och utskottet synes velat anse tillåtelsen äfven med de angifna förbehållen böra endast undantagsvis beviljas, utskottet framställer nämligen sitt förslag "derest i ett eller annat fall skäl förekomme att åt någon enskildt person" meddela den ifrågavarande tillåtelsen. Om utländingars arfsrätt till fast egendom yttrades intet [1]).

Detta betänkande åtföljdes af en reservation, hvaruti visserligen också föreslogos inskränkande bestämmelser, men något mindre stränga. Reservanten varnade för de motsvarande inskränkningar, som kunde motses i främmande länder till skada för svenske fastighetsegare derstädes i fall de stränga vilkor,

---

1) *F. K. Tillf. Utsk. n:o 8.*

som nu föreslogos, blefvo i Sverige föreskrifna. Reservanten ville i afseende på enskildt man blott föreslå att utländsk fastighetsegare skulle åläggas hålla juridiskt ombud, som vore i Sverige bosatt [1]). Men rörande bolag och konsortier m. m. yrkades rent förbud och reservanten hade äfven åtskilligt att föreslå, som tydligen afsåg det möjliga missbruket att bolag för fastighetsbesittning bildades i Sverige, men hufvudsakligen bestående af utländske delegare. Kungligt tillstånd skulle fordras för utländing att deltaga i svenskt bolag för idkande af jordbruk, skogsbruk eller bergsbruk; utländingar skulle ej få deltaga för mera än hälften, bolaget vara för sina förbindelser ansvarigt inför svensk lag och domstol, bolagstämmorna hållas i Sverige och disponenten vara svensk undersåte. — För öfrigt behöfver knappt nämnas att äfven detta utskott undantog Norrmännen, hvilket också var reservantens mening. Så väl utskottets som reservantens förslag angick jämte fast egendom och skogsafverkning äfven grufvedrift och annat bergsbruk.

De båda utskottens förslag innehålla hufvudsakligen det samma med en eller annan mindre olikhet. Största skilnaden var att första kammarens utskott icke yrkade någon anhållan om lagförslag, men blott en förklaring om hvad riksdagen borde önska att Kongl. Maj:t måtte i sakens behandling inom regeringen iakttaga.

Andra kammarens öfverläggning utvisade ganska delade meningar. Det anmärktes att hittills ingen olägenhet varit vållad af de utländske egarena och om skogssköflingen yttrades att det ingalunda kunde anses såsom afgjord sak att detta ofog bedrefs värre af utländingar än af infödde Svenskar. Öfverläggningen öppnades af Statsministern för utrikes ärendena, som förklarade sig ej befara någon politisk våda om blott främlingarnes rätt- och skyldigheter voro i lag bestämda, helst lika med infödde medborgares, man hade då vid hvarje utländsk mellankomst svaret gifvet: ”här är den svenska lagen, efter den har han blifvit behandlad”. Men deremot vore det fara värdt att ”det hastiga framåtskridandet, åt hvilket vi en tid haft att glädja oss, skulle i väsendtlig mån hämmas, när utländska kapitaler och utländsk företagsamhet ej längre tillåtas åt oss bygga jernvägar eller visa oss vägen till införande af en större industriel

1) Jfr. ofv. p. 331.

verksamhet"[1]. — Öfverläggningen slutade väl med bifall till utskottets betänkande, men detta slut ernåddes blott genom en votering, der minoriteten, som röstade för återremiss, var ganska betydlig, 63 röster mot 89.

När detta beslut afgjordes i andra kammaren hade första kammaren redan återremitterat sitt utskotts betänkande efter en öfverläggning, der visserligen saken berördes från olika synpunkter, men beslutet om återremiss var nära enhälligt, blott 4 röster för bifall och 66 för återremiss. Denna votering föregicks dessutom af en annan, som handlade om kontraproposition och så utföll att 33 röstade för kontraproposition på afslag och 37 för kontraproposition på bifall. Af denna votering vill synas att ett ej ringa antal fans, som ej en gång skolat medgifvit återremiss, men röstat för rent afslag i fall afslag hade blifvit kontraproposition vid hufvudvoteringen. Under öfverläggningen hade anföranden förekommit, som tydligen visade, hvilka juridiska svårigheter här funnos[2]. Från den politiska sidan betraktades saken äfven inom denna kammare i ett anförande af utrikes statsministern, hvilken väl icke bestridde möjligheten af diplomatiska förvecklingar, men dock ej kunde erinra sig att något land, "som gjort sig kändt för en väl ordnad lagstiftning och en omutlig domarekorps", hade blifvit mindre väl behandladt i sådan sak, som här kunde upstå. Snarare vore obehag att vänta från främmande magter om sådana åtgärder vidtogos, som nu voro föreslagna. — I ekonomiskt afseende framhölls exemplet af det utländska bolag, som egde Åmmeberg i Nerike och der hade utöfvat en högst välgörande verksamhet[3].

Emellertid var nu betänkandet återremitteradt och saken i första kammaren således oafgjord. Innan utskottet hunnit inkomma med förnyadt betänkande anlände andra kammarens protokollsutdrag angående denna kammares beslut. Detta meddelande hänvisades nu till utskottet, som hade fått emottaga återremissen. Omedelbart derefter inkom detta utskott med ett förnyadt betänkande, hvaruti det förra betänkandets innehåll i betydlig mån jämkades och inskränktes. Utskottet uttalade väl icke någon förändrad mening för egen del, men fästade sig

---

1) *A. K. prot. d. 7 maj, p. 72, 74.*

2) *F. K. d. 3 maj, p. 497.*

3) *F. K. prot. d. 3 maj, p. 502.*

dervid att första kammaren icke hade velat bifalla utskottets förra förslag, hvilket innehöll hufvudsakligen det samma som var af andra kammaren antaget. Utskottet ansåg sig då ej böra förorda bifall till andra kammarens beslut och inskränkte sig nu till att föreslå en anmälan hos Kongl. Maj:t, att hos riksdagen hade betänkligheter upstått rörande det obegränsade medgifvandet af rättighet i synnerhet för bolag, handelsfirmor och föreningar af sådana, att besitta fast egendom och idka bergsbruk. Riksdagen borde anhålla det Kongl. Maj:t täcktes taga i betraktande om och i hvad mån ytterligare bestämmelser utöfver kongl. kungör. den 3 okt. 1829 och kongl. förordn. d. 12 april 1872 må kunna göras till inskränkning i sådana medgifvanden. Härom skulle riksdagen anhålla att Kongl. Maj:t täcktes göra framställning. Meningen måste varit att ett lagförslag skulle begäras, men om innehållet af detta lagförslag, huru riksdagen borde önska att det skulle blifva, nämndes intet, det ovilkorliga förbudet mot bolag och konsortier omtalades icke, blott en sak skulle särskildt framhållas, nämligen att skogsafverkning utan åtföljande eganderätt till jord syntes förtjena en synnerlig upmärksamhet [1].

Detta förändrade, man kunde säga förminskade utskottsbetänkande blef af första kammaren utan votering bifallet [2] och sedan protokollsutdrag om detta beslut anländt till andra kammaren frångick denna kammare sitt förra beslut och instämde i första kammarens [3].

Det visade sig således vid det slutliga afgörandet att de strängare åsigterna voro i båda kamrarne långt mindre mägtiga än som utskottens betänkanden från början syntes utmärka. Hvad som uträttades bestod i en underdånig skrifvelse af sådant innehåll som första kammarens utskott i sitt senare betänkande hade föreslagit. Men visserligen intogs i denna skrifvelse en utförlig framställning af betänkligheterna, som riksdagen hyste, faran, som man fruktade [4].

---

1) *F. K. Tillf. Utskott n:o 12.*

2) *F. K. prot. d. 17 maj.*

3) *A. K. prot. d. 20 maj.*

4) *Und. skrifv. n:o 78.* Jfr. upsatserna i veckoskriften *Samtiden* 1873 n:o 33, 34.

På sidan af denna behandling af saken i hela dess allmänna omfattning gick en särskildt fråga, som gifver sitt bidrag till öfversigten af ämnets olika sidor. En motionär i andra kammaren fästade upmärksamheten vid ett förhållande, som kunde upstå i fall utländing förde rättegång mot svensk medborgare men tappade. Denna tappande part kunde då, genom att hasteligen lemna landet, undgå den skadeersättning och kostnad han kunde blifva ålagd att gälda. Motionären föreslog en lagbestämmelse att svensk man ej skulle vara skyldig att ingå i svaromål mot utländing med mindre än att denne stälde borgen för kostnad och skadeersättning. — Denna motion blef dock af lagutskottet afstyrkt. Det fordrades en föregående utredning af främmande länders lagstiftning, som nu ej medhunnes, och saken syntes ej vara så trängande att den ej kunde anstå till en allmän granskning af rättegångsbalken. Detta betänkande blef väl af andra kammaren återremitteradt, men aldenstund det samma af första kammaren bifölls lärer saken genom de båda kamrarnes olika beslut hafva förfallit [1]).

Den anmälan riksdagen hade gjort hos Kongl. Maj:t besvarades med ett kungligt lagförslag vid den följande riksdagen 1874. Men den kungliga propositionen innehöll ej mycket. Kongl. Maj:t hade infordrat yttranden af kon. befallningshafvande i samtliga länen angående taxeringsvärdet å fastigheter, som egdes af utländingar, samt huru vida egarena voro i riket boende så ock deras sätt att sköta egendomarne särdeles skogshushållningen och förhållandet till underhafvande. De uplysningar, som erhållits, voro af sådant innehåll, att Kongl. Maj:t icke ville föreslå någon inskränkning eller skärpa vilkoren för utländings rätt att förvärfva fastighet. Men Kongl. Maj:t medgaf att låta hit hörande bestämmelser ikladas formen af civillag enligt § 87 R. F. Den lag, som nu föreslogs, skulle träda i stället för k. kungör. den 3 okt. 1829 och äfven i stället för k. förordn. d. 4 juni 1868 angående konungens norske undersåtar. Meningen måste således varit att Norrmän och andre icke Svenskar skulle sammanfattas under samma lagbestämmelser, hvilket likväl icke innebar någon minskad frihet för Norrmännen, ty lagförslaget innehöll samma undantag, som redan

---

1) *Mot. i andra kammaren n:o 181. Lag Utsk. n:o 25. Kammarens prot. d. 23 apr.*

fans till deras förmån, nämligen att tillstånd för fast egendoms besittning icke fordrades för dem. För öfrigt stadfästades den gällande regeln att kungligt tillstånd fordrades, men dertill lades ett tillägg att om utländings arfsrätt gälde allmän lag. Kungligt tillstånd skulle väl således icke behöfvas för att tillträda ärfd egendom. Hvad lagförslaget vidare innehöll var just icke något annat än att utländsk fastighetsegare skulle vara i och för egendomens förvaltning samt nyttjanderätten till skog underkastad svensk lag samt att det skulle åligga honom hålla juridiskt ombud, som under egarens vistelse utom landet skulle svara för honom [1]).

Rörande det rent juridiska innehållet af detta lagförslag må hänvisas till Högsta domstolens särskildte ledamöters yttranden, som äro vid propositionen bilagda och bland hvilka finnes ett, som på ett särdeles bestämdt sätt syftar till att snart sagdt uphäfva hvarje inskränkning i utländingars förvärfsrätt [2]). — Ett statsrådsprotokoll, som åtföljde propositionen, innehåller en framställning af justitie statsministern, synbarligen ämnad att lugna de farhågor, som hade framkallat riksdagens begäran, och rättfärdiga regeringens förfarande att nu blott i ringa mån gå dessa farhågor till mötes. Framställningen grundades hufvudsakligen på de erhållna uplysningarne, dels om egendomarnes storlek, hvarutaf framgick att dessa egendomar tillsamman utgjorde blott en ganska ringa del af hela rikets fastigheters taxeringsvärde, dels om de utländske egarenas sätt att sköta godsen och deras sätt att bemöta underhafvande, hvilka uplysningar hade i allmänhet utfallit på ett för utländingarne mycket fördelaktigt sätt. Aldeles enstämmigt var väl icke länsstyrelsernas omdöme, men på de ställen, der t. ex. skogen mindre väl vårdades, var misshushållningen ej värre än på den skog, som egdes af infödde Svenskar. Der åter förhållandet till underhafvande var mindre godt, sades orsaken vara att utländingarne fordrade strängare arbete, men för hvilket de också erbjödo högre betalning. Från ett län, der mycken egendom egdes af utländingar, talades deremot om förkortad arbetstid och derjämte förhöjda arbetslöner. Från ett annat län beröm-

---

1) *K. Propos. n:o 42.*

2) *Högsta Domstolens prot. d. 26 jan. 1874, p. 21—23*, så ock *just. statsministerns yttrande till Statsrådets prot. d. 20 febr.*

des utländingarne för den omsorg, som egnades åt underhafvandes trefnad och helsovård samt barnens upfostran. Till allt detta lades en anmärkning af justitie statsministern att samma missbruk, som befarades af de utländska bolagen, kunde lika mycket begås af de inhemska, interessena voro de samma, egennyttan låter sig ej bindas vid nationaliteten. Men erfarenheten hade ej gifvit stöd åt farhågorna på någondera sidan. Och särskildt om det stora bolag, som eger Åmmeberg, anfördes de mäst fördelaktiga vitsord, så väl om skogshushållningen som om välgörenhetsanstalter, hvilka detta bolag hade stiftat på sina gods, besparings- och sjukhjelpskassor, lånbibliotek, läkarevård och skolor. Slutligen ville justitie statsministern äfven fästa afseende på svensk egares rätt att få sin fastighet afyttra på möjligast fördelaktiga sätt genom den utländska konkurrensen. Med afseende på allt detta fann sig justitie statsministern ej kunna tillstyrka några strängare inskränkningar.

Den kungliga propositionen blef af lagutskottet helt enkelt tillstyrkt [1]), men i kamrarne blef behandlingen helt annorlunda. Lagförslaget kunde icke vara dem till nöjes, som ännu vidhöllo de strängare åsigterna, det var fullkomligen sant, att det förhållande, som skulle upkomma i fall det kungliga förslaget genom riksdagens bifall förvandlades till lag, ej kunde blifva något annat än det, som redan egde rum. Ville man oaktadt de uplysningar, som statsrådsprotokollet innehöll, ändock vidhålla föreställningen om hotande faror, så var för dessa farors undanrödjande ingenting vunnet genom att antaga propositionen. Och för dem åter igen, som ej delade dessa föreställningar, kunde det synas lika godt och kanske bättre att saken finge bero vid en administrativ praxis såsom hitintills än att sedvänjan ikläddes karakteren af civillag. Åtskilligt ordades i kamrarne för och emot förslaget, och slutet blef att den kungliga propositionen blef af båda kamrarne afslagen [2]).

En sådan utgång kan ej förefalla oväntad, men väl skulle man kunnat vänta att af dem, hvilka vid förra riksdagen hade så varmt nitälskat för en strängare lagstiftning, nu skulle blifvit framstäldt ett motförslag i stället för det kungliga förslaget, som befans så otillfredsställande. Men om man erinrar sig

---

1) *Lag U. n:o 21.*

2) *F. K. prot. d. 9 april, A. K. d. 11 april.*

sakens behandling på förra riksdagen, första kammarens nästan enhälliga beslut och den betydliga minoritet, som inom andra kammaren motsatte sig ett rent bifall till de strängare åsigterna och man tillika erinrar sig de besinningsvärda uplysningar, som statsrådsprotokollet inneböll samt Kongl. Maj:ts förklaring, att han ej ville föreslå några inskränkningar i utländingars förvärfsrätt, kan man lätteligen föreställa sig att ett motsatt lagförslag ej skulle rönt sådan framgång att det kunnat blifva ett riksdagens beslut och ännu mindre att det kunnat vinna regeringens bifall.

Den meningarnes rörelse, som i denna sak har visat sig så liflig, så orolig, så mycket fordrande, har således icke mägtat frambringa någon förändrad lagstiftning. Den kongl. kung. d. 3 okt. 1829, kongl. förordn. d. 12 april 1872 för utländingar i allmänhet och den kongl. förordn. d. 4 juni 1868 särskildt för Norrmän innehålla fortfarande den gällande regeln. Det har velat visa sig att farhågorna, som funnos, ej voro så allmänna, ej så djupt grundade, som de i förstone syntes vara.

Men förr än betraktelsen lemnar detta ämne må upmärksamheten stadna ett ögonblick vid den statistiska utredning, som förekommer i justitie statsministerns yttrande till statsrådsprotokollet rörande antalet utländingar, som ega fastighet i Sverige, samt fastigheternas taxeringsvärde.

Tabellerna äro följande:

Antal utländske fastighetsegare:

Kronobergs län	=	114	Stockholms län	=	3
Malmöhus län	=	56	Wermland	=	3
Christianstads län	=	37	Örebro län	=	3
Hallands län	=	19	Upsala län	=	2
Gotland	=	18	Gefleborgs län	=	2
Jönköpings län	=	13	Westernorrland	=	2
Kalmar län	=	6	Östergötland	=	1
Elfsborgs län	=	5	Göteborgs län	=	1
Södermanland	=	4	Westmanland	=	1
Blekinge	=	4	Westerbotten	=	1
Skaraborgs län	=	4	Norrbotten [1]	=	1
Kopparbergs län	=	4			304

1) Norrbotten är icke medräknadt på tabellen i statsrådsprotokollet p. 3 emedan uplysning rörande detta län ännu saknades, men i ett senare statsrådsprotokoll p. 26—27 omtalas, efter sedermera inkommen underrättelse, att blott en egendom i Norrbotten fans i utländsk egares hand, nämligen Gellivare. — Norrmän äro ej räknade och ej heller naturaliserade utländingar.

Bland desse utländske fastighetsegare voro
bosatte i Sverige . . = 247 = 81 : 25 proc.
„ i annat land = 57 = 18 : 75 „

Härvid är dock att märka att egare, som besitta egendom i flera län, äro i denna räkning, som angår egarenas *antal*, blott uptagne på ett ställe, hvaremot vid den följande beräkningen af egendomarnes *värde* de i hvarje län belägna delarne af egendomen äro särskildt intagna i räkningen för det län, dit de höra. På detta sätt kommer Jämtland icke att ingå i räkningen öfver egarenas antal ehuru utländsk egendom der finnes.

Bland det upgifna antalet egare finnes följande antal *bolag, konsortier, föreningar af flere personer:*

Kronobergs län	= 4	Westernorrland	= 1
Jönköpings län	= 3	Kalmar län	= 1
Malmöhus län	= 3	Upsala län	= 1
Wermland	= 2	Christianstads län	= 1
Örebro län	= 2	Norrbotten	= 1
Kopparbergs län	= 2	Halland	= 1
			22 = 7 : 24 proc.

Särskildt om dessa bolag m. m. gäller anmärkningen att en del egendomar äro delade på flere län. Ett konsortium, som besitter egendom i Westmanland, är på denna grund uptaget under annat län och samma förhållande eger rum med Jämtlands län och Westernorrland.

Egendomarnes *taxeringsvärde:*

Jordbruksfastighet:

Malmöhus län	= 4576400	Gotland	= 508450
Örebro län	= 1769500	Gefleborgs län	= 399500
Christianstads län	= 1580900	Elfsborgs län	= 394800
Kronobergs län	= 1469700	Stockholms län	= 297200
Skaraborgs län	= 1112200	Westmanland	= 263150
Upsala län	= 1111400	Blekinge	= 254700
Halland	= 1075400	Kalmar län	= 236643
Kopparbergs län	= 921387	Westernorrland	= 137000
Norrbotten	= 878706	Westerbotten	= 48200
Jönköpings län	= 797600	Östergötland	= 30000
Södermanland	= 729880	Göteborgs län	= 25000
Wermland	= 705733	Jämtlands län	= 10000
		kronor	= 19333449

Annan fastighet:

Gefleborgs län	= 677708	Kalmar län	= 35560
Norrbotten	= 413300	Kronobergs län	= 21000
Westernorrland	= 296000	Stockholms län	= 16000
Kopparbergs län	= 198600	Skaraborgs län	= 14300
Halland	= 128300	Blekinge	= 14000
Westerbotten	= 100500	Gotland	= 13450
Wermland	= 85861	Malmöhus län	= 6800
Örebro län	= 81275	Elfsborgs län	= 4000
Upsala län	= 47584	Christianstads län	= 3800
Westmanland	= 35800	Jönköpings län	= 3400
		kronor	= 2197238

Således jordbruksfastighet	= 19333449
Annan fastighet	= 2197238
All fastighet [1]	= 21530687

medan 1872 års taxeringsvärde för all bevillning underkastad jordbruksfastighet i riket utgjorde 1674548018 kronor.

Utländske egares fasta egendom i Sverige utgör således blott en ganska ringa del, nämligen 1:286 procent af hela taxeringsvärdet för jordbruksfastighet.

Sammanfattar man hufvudsumman af alla dessa riksdagsförhandlingar vill just ingen anledning visa sig, som skulle kunna förändra den synpunkt, ur hvilken förhållandet här ofvan betraktades [2]. Obestridligen kunna rättsförhållanden upstå, så beskaffade att en egen lagstiftning om forenser väl synes vara behöflig. Men hvad beträffar den farhåga, som har funnits, att en öfvermåttan stor del af den svenska jorden skulle blifva en handelsvara i utländingars hand och Sveriges bergverk och skogar prisgifvas till plundring af främmande, synes den mörka föreställningen hafva fått sin vederläggning i den uti statsrådsprotokollet meddelade och här ofvan aftryckta tabell, som utvisar huru liten den del af den svenska jorden är, som utländingar innehafva. Dessa egendomsköp må vara stora, hvart-

1) Summorna upgifvas i statsrådsprotokollet p. 3 för jordbruksfastighet till 18454743 och för annan fastighet till 1783938, men då var Gellivare i Norrbotten icke inberäknadt. Med tillägg af denna egendom, hvars taxeringsvärde upgifves i protokollet p. 26—27, erhållas de här anförda siffrorna. I sammanhang med tabellen anföras p. 4 åtskilliga anledningar att beräkna den utländska egendomen såsom utgörande i verkligheten en ännu mindre andel i hela rikets fastigheters taxeringsvärde.

2) Ofv. p. 289—294.

och ett för sig, men Sveriges land är också stort, en stor egendom här och en annan der förvandla sig till ganska små saker, när de betraktas i sitt förhållande till det hela. Och af dessa mägtiga bolag och konsortier, desse väldige egendomsherrar har intet ondt försports, ingen annan vanvård af egendomen, ingen värre skogssköfling än som ty värr! stundom inträffar, der egaren är Svensk, intet argare prejeri, ingen sämre behandling af underhafvande än som lika lätt förekommer af infödde Svenskar, i fall inom det större affärslifvet ett så groft missförstånd skulle göra sig gällande som att godsegarenas och underhafvandes interessen skulle betraktas såsom oförenliga motsatser. — Bemödandet att utestänga utländingar från fast egendomsförvärf, torde, om det lyckades, knappt upfylla sitt ändamål med mindre än att afstängningarne från det utländska affärslifvet utsträcktes ännu mycket längre. De utländska kapitalerna i våra jernvägsbyggnader, den utländska statsskulden återstår. Allt detta kan dock ej afskaffas, men så vida som det finnes, kan det också föranleda lika fruktansvärda följder, som skulle härflyta från fastighetsbesittningarne, bergverken och skogsbruket. Det är en särskildt fråga huru vida någon synnerlig fara är att motse från någondera sidan, men om sådan fara finnes, torde hon vara lika stor på den ena sidan som på den andra. Juridiska frågor af tvistig natur, oförsynta anspråk och politiska förvecklingar kunna upstå ur affärsförhållanden, som härleda sig från ett utländskt jernvägsbolag eller från börsen på någon af den europeiska penningmarknadens hufvudorter, lika mycket som från dem, hvilka bero af utländske fastighetsegare inom landet. — En särskildt sida af saken förtjenar att kanske något mera ihågkommas än som har skett. Hvarje förbud för utländing att köpa svensk fastighet är på samma gång ett förbud för svensk man att sälja sin fasta egendom på ett sätt som han kan finna för sig vara det fördelaktigaste. Lagstiftningen i vår tid plägar icke utsträcka sig i sådan riktning, tidens lynne fördrager icke gerna sådana inskränkningar allra minst sedan vi eljest arbetat oss fram till näringsfrihet.

Slutligen må en annan anmärkning tilläggas. Statsministern för utrikes ärendena yttrade under öfverläggningen i första kammaren att han icke kunde påminna sig att något land, som "gjort sig kändt för en väl ordnad lagstiftning och en omutlig

domarekorps" [1]) blifvit mindre väl behandladt under diplomatiska förvecklingar af sådan art, som här skulle komma i fråga. Ja, så är det, Sverige är "kändt för en väl ordnad lagstiftning och en omutlig domarekorps". Derföre söka sig utländingarne hit. Det som drifver kapitalisten att lägga in sina kapitaler i utländsk jord, i dess berg, i dess skogar, är icke blott utsigten till en rik penningvinst, men äfven den säkerhet han vet sig erhålla att denna vinst skall komma honom till godo under skydd af en i sannaste mening stark och säker samhällsordning, der hvarje ärlig man njuter lag och rätt. Det är icke aldeles säkert att detta kan sägas om hvilket land som helst. När man hörer talas om dessa s. k. politiska förvecklingar, i hvilka en mäktigare stat låter sin hand falla något tung öfver en svagare, vore man temligen tanklös i fall man toge för afgjordt att detta är våld och förtryck. Det kan lika lätt inträffa, att diplomatiens hotande språk och i nödfall kanonerna äro behöfliga för att utkräfva verklig rättvisa. Ty lika visst som den mägtige i verlden mången gång har orätt så är den svagare dock ingalunda sjelfskrifven att alltid hafva rätt. Frågan om våld eller rätt tarfvar särskildt pröfning för hvarje fall innan omdömet fälles. Det bästa värnet mot faran af främmande magters intrång är att icke gifva anledning dertill. Fullkomlig säkerhet egde man icke ändock ingen utländing funnes i landet, men synnerligen stor är faran icke — den fara som här är i fråga — så länge "land med lag bygges". Och att så sker, att Europas bildade allmänhet tror på lag och rätt i Sverige, detta bevittnas af utländingars nitälskan att vid det svenska landet fästa sina interessen. Vittnesbördet handlar icke endast om snålheten, som vill plundra Sveriges skatter, det talar äfven om aktning och förtroende för den svenska samhällsordningen.

Utvandring. Det vore en omensklig tanklöshet om någon lät upmärksamheten ensidigt fästas vid främmandes inflyttning i Sverige, men förbiság den andra frågan: finnas inge Svenskar i främmande land? hvilka äro de? och huru många?

Antalet är omöjligt att med någon säkerhet utröna, men statistiken har dock en mängd siffror, som ställa utom allt tvifvel att ett mycket större antal Svenskar lefva i främmande

1) Se ofv. p. 342.

land än utländingar i Sverige [1]). Eller hvad betyder då den stora utvandringen till Amerika, som i senare tider har väckt så allvarliga tankar?

Utvandringen från Sverige har under de senare åren varit så betydlig, så i ögonen fallande, att den samma förtjenar den noggrannaste upmärksamhet.

Fattar man begreppet oinskränkt, så är utvandring ingen ny eller ovanlig sak. In- och utvandring förutsätta hvarandra, invandring till ett land är utvandring från ett annat, vore det en besynnerlig sak om aldrig någon utländing flyttade in i Sverige, så vore det lika undersamt om aldrig någon Svensk flyttade ut medan dock omsättningen af folk mellan andra länder är ganska liflig.

Men i denna rörelse har Sverige förut ej tagit så mycken del att någon synnerlig upmärksamhet blifvit fästad dervid, man aktade intet derpå att en eller annan for ut ur landet. Det förhållande, som utmärker den närvarande tiden, att utvandringen stiger till ett betydligt antal är en ny sak i Sverige. Man kan icke räkna dess ålder längre än under de sista några och tjugu åren.

Början af 1850-talet är nämligen den tid, från hvilken statistikens redogörelser för dessa förhållanden taga sin början. Men redan denna omständighet att man begynte räkna de bortfarande betecknar att summan under de föregående åren hade begynt upstiga till ett märkbart antal. Men huru stor mängden var före år 1851 har icke blifvit uträknadt.

En äldre tid har dock funnits, då mycken upmärksamhet egnades åt utflyttningar från Sverige. Denna tid hörde till tabellverkets tidigare ålder. Folkmängdtabellerna utvisade en svagare folkökning än som bort ega rum på grund af det nativitetsöfverskott, som fans, bristen troddes härleda sig från utflyttningar och saken betraktades såsom mycket bekymmersam. Från denna tid härledde sig en lagstiftning, beräknad att lägga hinder och förbud i vägen för utflyttningen. Dessa lagar och förordningar voro dock icke aldeles en nyhet. Redan förr än tabellverket begyntes funnos föreskrifter, som hade till syftemål att förhindra utflyttningar ur landet. Uti resolutionen på allmogens besvär vid 1734 års riksdag talas om ”ungdoms och tjenstefolks olagliga utfarter utur riket” och en förklaring om

---

1) Jfr. ofv. p. 286 o. f.

denna sak utlofvades af regeringen samt blef äfven gifven efter några års förlopp genom vissa punkter i den "förnyade legohjonsstadgan" d. 21 aug. 1739. Dessa stadganden innehöllo väl icke något ovilkorligt förbud att resa ur landet, men dock mycket stränga föreskrifter rörande passväsendet och meningen var tydlig, att om det var tillåtet att med iakttagande af dessa föreskrifter resa bort, var dock den resande skyldig att återvända. Den, som icke inom två eller tre år återvände eller som "aldeles blef borta", skulle förlora all arfs- och undersåtes rätt i riket "så framt inga laga förfall kunde visas. Den, som reste utan pass, skulle mista arfsrätt redan efter ett års förlopp. Bortflyttning ur riket var således visst icke tillåten för hvem som helst [1]).

Vidare finner man af kommerskollegii kungörelse d. 8 sept. 1756, utfärdad efter af regeringen fattadt beslut, att 2000 dal. s. m. plikt var stadgad för den, som bortlockade någon manufakturarbetare och 1000 dal. s. m. plikt för den, som lät sig bortlockas. Denna sist nämnda bestämmelse var beräknad för den händelse att den bortkomne på något sätt ertappades, hvarför också den, som hade bortlockat någon af de nämnde arbetarena, var skyldig att, jämte det han pliktade 2000 dal., äfven återförskaffa den bortkomne [2]).

Denna kungörelse utkom sedan kort förut vid afgifvande af generalsammandraget öfver folkmängdtabellerna den 7 jan. 1756 bekymmer blifvit i kanslikollegium uttalade angående folkbrist i följd af utvandringar samt åtgärder yrkade för att hämma utflyttningen. Sedermera efter det tabellkommissionen i sin riksdagsberättelse år 1761 hade ytterligare fört klagan öfver den fruktansvärda utvandringen, utkom Kongl. Maj:ts förordning d. 20 juli 1762 [3]) angående dem, som "olofligen och hemligen begifva sig ut ur riket under främmande herrskap". I denna författning uprepades det, som förut var föreskrifvet i 1739 års legostadga. Men den hufvudsakliga lagstiftningen mot utvandringar innefattades i Kongl. förordningen den 18 febr. 1768. De föregående förordningarne hade egentligen an-

---

1) Modee, Utdrag ur publika handlingar. T. II, p. 1173. 1597.

2) Modee, l. c. T. VI, p. 3980.

3) Modee, l. c. T. VII. p. 5249, § 4, 5.

gått vissa klasser, manufakturarbetare och tjenstehjon, men 1768 års förordning var mera allmän. Den folkmängd, som befarades skola utvandra, delades i flera klasser: 1) arbetare vid bruken och bergverken; 2) sjöfarande; 3) soldater och krigsfolk; 4) handtverks- och tjenstefolk; 5) ståndspersoner och allmoge. Författningen var ända till den grad sträng, att afvikande ur riket kunde kosta lifvets förlust. Det hette om dem, "som kunskap om bergverk ega eller dervid näring och uppehälle hafva", att om sådan person ur riket drog utan bergskollegii "speciella tillstånd" skulle han första gången böta 200 dal. s. m., andra gången dubbelt och tredje gången straffas till lifvet. Samma lag gälde för dem, som lockade eller tubbade något bruksfolk ur riket. — Sjömän, som rymde från "coopvardie skepp", skulle, om de ertappades, slita spö- eller vatten- och brödstraff. Blef rymmaren aldeles borta skulle han anses såsom "menedare mot Kongl. Maj:t och Sveriges krona och hafva förverkat alla undersåtliga rättigheter och friheter". Fölle till honom något arf, skulle detta icke allenast icke komma honom till godo, det skulle icke en gång stadna hos slägten, men vara förbrutet till "coopvardie sjömanshuset". Befälhafvare på fartyg var strängeligen ålagd att vid sin återkomst medhafva allt det sjöfolk han hade haft till fartygets tjenst, vid 100 dal. s. m. plikt för hvarje person, som saknades, så framt ej styrkas kunde, att den, som borta var, hade "rymt och olofvande gått från skeppet". — Mot värfning af krigsfolk till tjenst hos främmande herrskap stadgades stränga straffbestämmelser ända till lifsstraff och den, som utan Kongl. Maj:ts tillåtelse begåfve sig ur riket eller trädde i främmande tjenst, skulle anses såsom menedare och hafva förverkat all undersåtlig rätt och arfsrätt. — Rörande handtverks- och tjenstefolk innehåller 1768 års författning likartade föreskrifter med dem, som funnos i förordningarne af 1739 och 1762. — Stycket om ståndspersoner och allmoge innehåller endast föreskrifter om passväsendet, men dessa äro visserligen ganska stränga [1]).

Författningen slutar med en allmän föreskrift att om någon anmälde sig till pass för utrikes resa utan att vara försedd med

---

1) Modee, l. c. T. IX, p. 5—12.

Kongl. Maj:ts tillstånd, skulle han ställa borgen för sin återkomst inom i passet utsatt tid.

Denna 1768 års förordning qvarstod i gällande kraft ännu i ganska sena tider och en ny förordning tillkom genom Kongl. kungörelsen d. 30 maj 1781 [1]), som innehåller stränga föreskrifter, angående sjömän samt "handtverksgesäller och betjente". Främmande skeppare, som antog svensk man till skeppstjenst, skulle nedsätta en penningsumma 100 rdr specie för hvarje person såsom borgen för dess återställande till riket. Skyldigheten att ställa sådan borgen blef i vissa fall föreskrifven äfven för underofficerare vid flottan, ändock de reste med "permission för att evertuera sig i tjensten". De nyss nämnde handtverksgesäller, arbetare och betjente förbjödos aldeles att resa utrikes utan tillstånd af kommerskollegium och äfven om sådant tillstånd beviljades, ålåg dem att ställa borgen för sin återkomst.

Dessa förordningar, långt ifrån att uphäfvas, blefvo ytterligare inskärpta till efterlefnad genom Kongl. kungör. d. 26 juni 1804 med blott en inskränkning, att "bofaste" personer kunde efter kon. befallningshafvandes pröfning befrias från skyldigheten att ställa borgen. Samma kungörelse innehöll för öfrigt en närmare förklaring af 1768 och 1781 års förordningar. Några år senare genom en kungl. kungör. d. 27 dec. 1811 blefvo de gällande författningarne ännu en gång anbefallda att "på det nogaste iakttagas" och en förklaring tillagd, att de, som "satt sig neder att bygga och bo under främmande herrskap", skulle anses såsom "utländske män" och således, i fall de till riket återkommo, vara underkastade samma stränga föreskrifter, som genom en nyligen utkommen förordning — d. 19 febr. 1811 — voro stadgade angående utländske resande [2]).

Hela denna lagstiftning, hvartill kunde räknas ännu en och annan förordning utöfver de nyss nämnda [3]), kan väl nu ändtligen anses aldeles afskaffad och är således utan inflytande på

---

1) Modee, T. XII, p. 196.

2) Jfr. ofv. p. 306 o. f.

3) I *Ek. Utsk. n:o 18 vid 1840 års riksdag* åberopas äfven Kongl. Bref d. 11 sept. 1777 och d. 11 jan. 1815, hvaremot af samma utskotts betänkande visar sig att undantag från skyldigheten att ställa borgen måste varit genom någon senare förordning uphäfd i afseende på resor till Norge.

närvarande tids förhållanden, men förtjenar dock en viss upmärksamhet för jämförelsen mellan förr och nu. Af dessa äldre författningar visar sig att utflyttning ur riket visst icke har varit i alla tider tillåten, men på samma gång framträder äfven hela svarigheten att med stränga straffbestämmelser något uträtta. Är utvandraren eller rymmaren kommen öfver riksgränsen lärer han blifva svår att ertappa.

Från och med år 1840 blef omsider en stor lättnad beredd genom det att skyldigheten att ställa borgen uphäfdes, som skedde medelst kungl. kungör. den 4 maj 1840 och när detta regeringsbeslut kungjordes var frågan väckt på riksdagen om ännu större förändringar. Rikets ständer beslöto för sin del att uphäfva de stränga strafflagarne mot afvikne bergverksarbetare och sjömän samt anhöllo hos Kongl. Maj:t att det öfriga innehållet af 1768 och 1781 års författningar måtte undergå erforderliga förändringar. Ständerne lära ansett de stadganden, som nämndes, vara af kriminallags natur och således föremål för riksdagens beslutande rätt, men det öfriga vara af administrativ natur och således blott egnadt för en anhållan hos K. Maj:t [1]). — En stor förmån var också ernådd genom den nyss nämnda kungör. d. 4 maj 1840, som uphäfde skyldigheten att ställa borgen. — Slutligen försvann den stränga lagstiftningen helt och hållet då Kongl. Maj:t genom förordningen d. 21 sept. 1860 uphäfde hela passväsendet och lemnade färden fri.

Långa tider voro då förflutna sedan den farhåga, som hade funnits för den förmenta stora utvandringen, längesedan var försvunnen. Det blef nämligen genom undersökning af den skarpsinnige mathematikern Wargentin ådagalagdt, att hela föreställningen om den stora faran hade sin grund i ofullständiga upgifter. Tabellkommissionen i sin berättelse den 2 juni 1798 förklarade hela den stora utflyttningen blott vara en tom inbillning [2]). Vid denna uptäckt lät man sedermera bero till dess i en senare tid det blef en afgjord sak att en icke obetydlig utflyttning verkligen hade börjat ega rum. Då begynte man taga saken i betraktande och slutsatserna framträdde såsom följer.

---

1) *Und. Skrifr. n:o 208, Ek. Utsk. n:o 18, Lag- och Ek. Utsk. n:o 16.*
2) *Tabell Komm. Ber. 1851—55, T. 1, p. 67, 68.*

Antalet utvandrare utgjorde under åren 1851—55: [1])

år 1851 = 1102		år 1854 = 4243	
„ 1852 = 3314		„ 1855 = 1087	
„ 1853 = 2998		12744	

Antalet var således omvexlande, tre gånger större det andra året än det första, nedgick något under det tredje året, ökades deremot ganska betydligt under det fjerde, men minskades under det femte året till en lägre siffra än som hade betecknat femårstidens början. Summan var i alla fall tillräcklig att förtjena all upmärksamhet.

Räkningen fortsattes under de följande åren och upvisade då under fem år 1856—60 följande antal: [2])

år 1856 = 1130	år 1859 = 276
„ 1857 = 1831	„ 1860 = 348
„ 1858 = 571	4156

Skilnaden var således betydlig ehvad man betraktar de fem åren sins emellan eller i jämförelse med den föregående femårstiden. Antalet år 1855 blef väl något öfverskridet år 1856 och ännu mera år 1857, men detta upgick ej till någon likhet med åren 1852—54 och under åren 1858—60 nedgick summan till ett mycket ringa belopp, hvarföre också summan för hela femårstiden stadnade vid mindre än 1/3 af antalet under de föregående fem åren.

Utvandringen var således minskad och detta i betydligt mått. Men med 1860-talet skulle utsigten helt och hållet förändras. Femårstiden 1861—65 upvisade följande antal: [3])

år 1861 = 2286	år 1864 = 5177
„ 1862 = 2535	„ 1865 = 6691
„ 1863 = 3127	19816

Under dessa år finner man antalet ökadt och med stark tillvext, året 1861 upvisar en summa mer än sex gånger större än år 1860 och det sista året (1865) slutar med en summa 6691 ej långt från tre gånger större än under det första året (1861). Förhållandet är aldeles omkastadt och med hastiga

---

1) *Tab. Komm. 1851—55, T. I, p. XXXVIII.*

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. XXXVII.*

3) *Off. Stat. Bef. Stat. 1865, p. 47,* men i samma berättelse p. XVIII, står för 1863 siffran 3132 och för 1864 siffran 5172, hvilken olikhet för de särskildta åren likväl icke rubbar totalsumman.

förändringar; siffran hade under åren 1858—60 gått ned till några få hundratal, men springer helt hastigt upp från det låga talet 348 år 1860 ända till summan 2286 år 1861 och det sista året (1865) hade en större summa (6691) åt alla de fem åren 1856—60 sammanräknade. De fem åren 1861—65 innehålla ett betydligt större antal än hela det föregående årtiondet.

Men äfven denna summa skulle snart förvandlas till en småsak, mot hvad de följande åren skulle upvisa. Summan fortfor att ökas från 6691 år 1865 till 7206 år 1866 och 9334 år 1867, men äfven dessa summor voro obetydliga mot de antal, som framgingo ur räkningarne för åren 1868 och 1869, nämligen år 1868 en summa 27024 och 1869 summan 39064. Antalet år 1868 var ej långt från tre gånger större än under det näst föregående året, som likväl hade haft den största dittils kända siffran, hela femårstidens mängd 1861—65 utgör en ganska måttlig summa mot året 1868 och stiger ej mycket öfver hälften af summan för 1869, sedan dock samma fem år 1861—65 på sin tid hade öfverstigit bägge de första femårstiderna sammanräknade (1851—60). Hela mängden för de fyra åren 1866—69 utgör summan 82628.

Men med den stora summan 39064 år 1869 synes utvandringen hafva upnått sin höjdpunkt tills vidare. Ty under året 1870 visar sig en minskning med öfver halfva antalet från 39064 till summan 20003 och ytterligare år 1871 till 17450 samt 1872 till 15915. Men denna summa 15915 är likväl mycket större än under något år före 1868. Utvandringen hade således minskats under de senare åren, men var dock ännu ganska betydlig.

Öfversigten för de fem åren 1866—70 är följande:

år 1866 =	7206	år 1869 =	39064
„ 1867 =	9334	„ 1870 =	20003
„ 1868 =	27024		102631

Under åren 1871—72 har antalet utgjort:

år 1871 =	17450	år 1872 =	15915
			33365

Utvandringen under hela tiden 1851—72 utgör:

år 1851—55 =	12744	år 1866—70 =	102631
„ 1856—60 =	4156	„ 1871—72 =	33365
„ 1861—65 =	19816		172712

hvilken summa således enligt tabellerna betecknar det antal af olika åldrar, stånd och kön, som under de två och tjugu åren 1851—72 har lemnat det svenska fäderneslandet [1]).

Emot sådana summor sjunker utländingarnes invandring i Sverige till en obetydlighet. Och detta så mycket mera som siffrorna för utvandringen i sjelfva verket äro minimisiffror, verkliga antalet är sannolikt större. Denna förmodan vill framgå ur det, som förtäljes om sättet huru dessa siffror blifvit uträknade.

Såsom källor begagnades under det första årtiondet dels presterskapets upgifter, dels passjournalerna. Men dessa båda kunskapskällor stämde icke öfverens. Enligt presterskapets upgifter skulle hela antalet under de första fem åren hafva stadnat vid ett antal högst 7000 personer medan passjournalerna utvisade summan 12744. Vid sådan skiljaktighet ansågos passjournalerna mera tillförlitliga. Men sedan Kongl. Maj:t genom förordningen d. 21 sept. 1860 hade uphäft skyldigheten att vara försedd med pass uphörde denna källa att finnas och möjligheten att beräkna utvandringarnes antal var förlorad. Då nu härtill kom att passjournalerna under de sista åren på 1850-talet hade visat ett till ganska små siffror nedsatt antal, blef utvandringstatistiken icke behandlad under de följande åren. Men snart började ett växande antal göra sig bemärkt, hvilket föranledde statistiska tabellkommissionen att företaga nya undersökningar. För detta ändamål måste en ny källa upsökas i stället för passjournalerna. En sådan erhölls genom Kongl. Maj:ts förordning d. 3 nov. 1865, hvaruti bestämdes att redogörelserna för folkmängden inom hvarje församling skulle åtföljas af en ”specifik förteckning till namn, yrke och ålder” å personer, som veterligen flyttat ur riket från och med år 1861. Härigenom blefvo presterskapets upgifter mera tillförlitliga. På derifrån härflytande underrättelser grundar sig beräkningen från 1860-talets början [2]).

Vid dessa kunskapskällor är nu följande att anmärka. Passjournalernas tillförlitlighet var icke ofelbar, ty månge reste utan pass. Det upgafs af landshöfdingembetet i Göteborg att utvan-

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. I, p. XLI* och *1871, p. 33* samt *1872, p. 27.*

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1865, p. XVIII. Tab. Komm. 1851—55, T. I, p. 70. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. 71.*

drare utan pass emottogos på amerikanska fartyg och desse personers antal kunde icke beräknas. Antalet skulle således varit något större än som ur passjournalerna framgick. Men på samma gang uppgjordes från samma landshöfdingembete att der i Göteborg icke fördes särskildt journal för utvandrare och för sådane, som reste utrikes med afsigt att återkomma. Således kunde i det upgifna antalet äfven finnas åtskillige, som blott gjorde en utrikes resa och summan af verklige utvandrare skulle på denna grund något minskas. Visserligen gjordes afräkning för dem, som veterligen hade återvändt, men full säkerhet fans icke att ej några, som blott voro stadde på resa, hade blifvit räknade såsom utvandrare. Nu är väl icke sagdt att samma osäkerhet fans på andra ställen, men då antagligen en stor mängd begagnade Göteborg såsom utskeppningsort kan den osäkerhet i beräkningen, som der fans, verka betydligt på totalsumman. Dessa förhållanden omtalas i tabellkommissionens berättelse redan år 1855, det är oss icke bekant huruvida landshöfdingembetet i Göteborg under de följande åren företog sig att föra särskildt pass-journal för utvandrare och särskildt för utrikes resande, men den andra osäkerheten, som härledde sig derifrån att många reste utan pass måste i alla händelser hafva fortfarit. Det ökade antal, som derigenom skulle upkomma, är troligen större än den nedsättning, som skulle följa deraf, att de, som reste för att komma till baka, ej voro afskilde i räkningen [1]). Passjournalerna gafvo således snarare en minimisiffra än ett maximum.

Presterskapets upgifter skilde sig så mycket från passjournalernas att skilnaden ej kan på annat sätt förklaras än att en stor mängd hade rest utan prestbetyg. Derföre blefvo också presterskapets upgifter lagda å sido under 1850-talet.

Men efter den tiden blefvo dessa upgifter de enda till-

---

1) Berättelsen lyder så att "flertalet från Göteborg afgångne emigranter, emottagna på amerikanska fartyg, icke medhaft pass". Dessa ord kunna så förstås att flertalet reste på amerikanska fartyg och utan pass. I sådant fall skulle verkliga antalet blifva *mycket* större än summorna i passjournalen. Men af hela sammanhanget i berättelsen vill synas att meningen är en annan, nämligen att flertalet bland det större eller mindre antal, som fördades på amerikanska, ej svenska fartyg, reste utan pass. I sådant fall beror saken derpå om något särdeles stort antal reste på amerikanska fartyg. *Tab. Komm. 1851—55, T. I, p. 70.*

gängliga. Då kommer saken derpå an om presterskapets kunskap var mera fullständig nu än den samma förut hade varit. Det är troligt att den så var, ty sedan pass ej mera kommo i fråga, torde prestbetygen blifvit mera eftersökta och föreskrifterna i 1865 års förordning torde också bidragit att göra presterskapets upgifter mera fullständiga. Men är der något fel i den räkningen, måste detta vara af den art att flere kunna hafva rest än som uttagit prestbetyg. Motsatsen att prestbetyg uttagits, men utflyttningen blifvit ogjord kan väl icke sägas vara omöjlig, men torde dock mera sällan hafva inträffat. Äfven presterskapets upgifter gifva således snarare en minimisumma än ett maximum.

Och på samma slutsats häntyder äfven det kända förhållandet att den verkliga folkökningen eller folkminskningen (1868 och 1869) icke på siffran sammanträffar med skilnaden mellan de föddes antal och de dödes samt det upgifna antalet utflyttade. Detta förhållande innehåller väl icke något aldeles afgjordt bevis för en större utflyttning, ty saken kan äfven hafva sin förklaring i det okända antalet af s. k. obefintliga personer [1]). Troligtvis träffar man rätta förhållandet om man antager att så den ena som den andra orsaken verkar.

Slutligen finnes äfven en särskildt företeelse, som kan vara ett tecken att utvandringen är större än tabellerna utvisa. Det är nämligen genom meddelanden från statistiska kontoret i Norge bekant, att ett icke ringa antal Svenskar söka sig en väg till Amerika genom utskeppning från norska hamnar. Antalet af desse svenske utvandrare från Norge är kändt, men deremot saknas medel att fullständigt utröna huru vida desse personer finnas bland dem, som äro bokförde af svenska presterskapet och således intagne i den i Sverige uträknade summan eller om de hafva rest från sin hemort i Sverige utan prestbevis. I förra fallet bidraga de hvarken att öka eller minska summan, i senare fallet innebär deras antal ett tillägg [2]).

1) Jfr. ofv. p. 260.

2) Antalet svenske utvandrare från Norge utgjorde år 1866 omkring 260 och 1867 omkring 370 samt år 1869 = 2004, år 1870 = 1340, år 1871 = 773, år 1872 = 756. Af dessa har en del, men långt från alle återfunnits i svenska presterskapets förteckningar. *Off. Stat. Bef. Stat. 1872, p. XXVII*, jfr. *Bef. Stat. 1867 p. XII, 1869 p. XVIII, 1870 p. XLIII, 1871 p. XXVII.*

Men om således flera omständigheter häntyda derpå att den kända siffran för utvandringarne är mindre än den samma rätteligen skulle vara, så finnes också ett förhållande, som leder tanken ett steg på vägen till en motsatt slutsats. En del af utvandrarena leda sin väg till grannländerna, Norge och Danmark, men denna vandring är af en annan art än den, som sträcker sig till aflägsna länder. Flyttningen till grannländerna är ofta blott en vandring på arbetsförtjenst till en tid, hvarefter vandraren återvänder. Här går en rörelse af och an, när en skara utvandrar kommer en annan tillbaka, de bortgåendes antal är uträknadt, men icke de återkommandes [1]).

Den saken är i alla fall afgjord att en betydlig folkutflyttning har egt rum från Sverige. Förhållandet förtjenar en närmare upmärksamhet. Vår mening vore att betrakta utvandringen med afseende på dess fördelning mellan Sveriges olika landsorter, samt de utflyttande personernes ålder, kön och lefnadställning, slutligen också deras utrikes bestämmelseort eller hvarthän utvandringen från Sverige riktar sin färd.

Fördelningen mellan olika landsdelar har varit följande:

Jönköpings län:

1851—55	=	1948
1856—60	=	493
1861—65	=	943
1866—70	=	10947
1871	=	1559
1872	=	1262
		17152

Malmöhus län:

1851—55	=	229
1856—60	=	208
1861—65	=	2698
1866—70	=	7381
1871	=	1952
1872	=	1671
		14139

Wermland:

1851—55	=	330
1856—60		
1861—65	=	1687
1866—70	=	8892
1871	=	1581
1872	=	1375
		13865

Christianstads län:

1851—55	=	1358
1856—60	=	371
1861—65	=	1434
1866—70	=	8318
1871	=	1315
1872	=	1062
		13858

Östergötland:

1851—55	=	1446
1856—60	=	566
1861—65	=	1002
1866—70	=	8525
1871	=	1087
1872	=	839
		13465

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1865, p. XIX.*

Elfsborgs län:

1851—55	=	1118
1856—60	=	241
1861—65	=	3105
1866—70	=	6278
1871	=	1085
1872	=	1187
		13014

Kalmar län:

1851—55	=	244
1856—60	=	257
1861—65	=	1503
1866—70	=	8012
1871	=	1097
1872	=	1036
		12149

Kronobergs län:

1851—55	=	973
1856—60	=	408
1861—65	=	445
1866—70	=	7009
1871	=	1262
1872	=	1185
		11282

Göteborgs län: [1])

1851—55	=	311
1856—60	=	157
1861—65	=	1834
1866—70	=	3671
1871	=	982
1872	=	1221
		8176

Skaraborgs län:

1851—55	=	572
1856—60	=	130
1861—65	=	721
1866—70	=	4869
1871	=	717
1872	=	825
		7834

Gefleborgs län:

1851—55	=	718
1856—60	=	521
1861—65	=	644
1866—70	=	5120
1871	=	323
1872	=	189
		7515

Stockholms stad:

1851—55	=	508
1856—60	=	166
1861—65	=	1461
1866—70	=	3718
1871	=	633
1872	=	714
		7200

Halland:

1851—55	=	1020
1856—60	=	283
1861—65	=	326
1866—70	=	3079
1871	=	977
1872	=	1057
		6742

Kopparbergs län:

1851—55	=	129
1856—60	=	42
1861—65	=	416
1866—70	=	4415
1871	=	374
1872	=	208
		5584

Örebro län:

1851—55	=	366
1856—60	=	41
1861—65	=	386
1866—70	=	3284
1871	=	661
1872	=	515
		5253

Blekinge:

1851—55	=	1063
1856—60	=	54
1861—65	=	197
1866—70	=	2373
1871	=	403
1872	=	472
		4562

1) Angående Göteborgs län säges i *Tabell komm. Berätt. 1851—55, p. XLVI* att utvandringen var kommen »från spridda orter inom riket.» Detta yttrande är icke upprepadt för de följande åren.

Norrbotten:

1851—55	=	186
1856—60		
1861—65	=	443
1866—70	=	955
1871	=	223
1872	=	154
		1961

Jämtlands län:

1851—55	=	37
1856—60	=	80
1861—65	=	71
1866—70	=	1267
1871	=	165
1872	=	107
		1727

Westernorrland:

1851—55	=	31
1856—60	=	44
1861—65	=	100
1866—70	=	1227
1871	=	106
1872	=	117
		1625

Westmanland:

1851—55	=	76
1856—60	=	19
1861—65	=	123
1866—70	=	874
1871	=	151
1872	=	125
		1368

Gotland:

1851—55	=	35
1856—60	=	20
1861—65	=	76
1866—70	=	651
1871	=	201
1872	=	175
		1158

Södermanland:

1851—55	=	15
1856—60	=	8
1861—65	=	43
1866—70	=	616
1871	=	239
1872	=	178
		1099

Westerbotten:

1851—55		
1856—60		
1861—65	=	44
1866—70	=	642
1871	=	127
1872	=	83
		896

Stockholms län:

1851—55	=	29
1856—60	=	45
1861—65	=	65
1866—70	=	293
1871	=	82
1872	=	96
		610

Upsala län:

1851—55	=	2
1856—60	=	2
1861—65	=	49
1866—70	=	215
1871	=	148
1872	=	62
		478

Af denna räkning inhemtas förhållandet mellan hvarje län med resultatet samladt för fem år i sender och särskildt för de två sista åren. Slutsummorna för hela tiden framträda i följande ordning med absolut antal och procent af hela *totalsumman:*

Jönköpings län	= 17152	= 9 : 93	Kopparbergs län	= 5584	= 3 : 23
Malmöhus län	= 14139	= 8 : 19	Örebro län	= 5253	= 3 : 04
Wermland	= 13865	= 8 : 03	Blekinge	= 4562	= 2 : 64
Christianstads län	= 13858	= 8 : 02	Norrbotten	= 1961	= 1 : 14
Östergötland	= 13465	= 7 : 80	Jämtlands län	= 1727	= 1 : 00
Elfsborgs län	= 13014	= 7 : 54	Westernorrland	= 1625	= 0 : 94
Kalmar län	= 12149	= 7 : 03	Westmanland	= 1368	= 0 : 79
Kronobergs län	= 11282	= 6 : 53	Gotland	= 1158	= 0 : 67
Göteborgs län	= 8176	= 4 : 73	Södermanland	= 1099	= 0 : 64
Skaraborgs län	= 7834	= 4 : 54	Westerbotten	= 896	= 0 : 52
Gefleborgs län	= 7515	= 4 : 35	Stockholms län	= 610	= 0 : 35
Stockholms stad	= 7200	= 4 : 17	Upsala län	= 478	= 0 : 28
Halland	= 6742	= 3 : 90		172712	

Af denna sammanräkning ur de särskildta årstabellerna visar sig att största antalet utgår från södra Sverige. För de stora rikshufvuddelarne äro summorna följande:

Götaland	= 123531	= 71 : 52
Svealand	= 42972	= 24 : 88
Norrland	= 6209	= 3 : 60
	172712	

således betydligt mera än $^2/_3$ från Götaprovinserna. Visserligen har Götaland större folkmängd än de öfriga hufvuddelarne men dock ej $^2/_3$ af rikets folknumer. Utvandringen från dessa sydligare delar af Sverige är således äfven relativt större, hvilket yttermera visar sig om man jämför de utvandrades antal med dem, som äro qvar, d. v. s. hela antalet utvandrare å ena sidan och 1872 års folkmängd å den andra [1]). Då visar sig följande:

	utvandring	i proc. af folkmängden	
Götaland	= 123531	2463326	= 5 : 01
Svealand	= 42972	1401125	= 3 : 07
Norrland	= 6209	385961	= 1 : 61

Betraktar man fördelningen på särskildta landskap inom Götaland framställer sig i första rummet Småland med ett antal utvandrare 40583 mot en nuvarande folkmängd 577635 = 7 : 025 proc. då man sammanräknar Jönköpings, Kronobergs och Kalmar län med inbegrepp af Öland. Dernäst följa Halland, Östergötland och Skåne:

1) De tre hufvuddelarnes folkmängd ofv. p. 197.

	utvandring	i proc. af folkmängden
Halland . . . =	6742	128871 = 5 : 23
Östergötland =	13465	260140 = 5 : 18
Skåne [1]) . . =	27997	547597 = 5 : 11

Men deremot stadnar Westergötland, d. ä. Skaraborgs och Elfsborgs län, således äfven Dalsland, sammanräknadt, vid en mindre siffra: Westergötland: utvandrare = 20848, i proc. af folkmängden = 530068 = 3 : 95. Detta procenttal är likväl något högre än det, som betecknar förhållandet i Blekinge och Göteborgs län:

	utvandring	folkmängd	procent
Blekinge . . . . . =	4562	127877	3 : 57
Göteborgs län . . =	8176	236899	3 : 45
Sist följer Gotland =	1158	54239	2 : 14

Inom Sveaprovinserna är skilnaden mycket stor mellan landet omkring Mälaren och öfriga landskap, nämligen då man i Mälarprovinserna icke inbegriper Stockholms stad. Högsta summan bland Svealands landskap tillhör Wermland, som upstiger till och med högre än Götaprovinserna utom Småland. Näst efter Wermland följa Gestrikland och Helsingland d. ä. Gefleborgs län, som väl icke upnår Halland, Östergötland och Skåne, men stiger högre än Westergötland. Procenttalen äro följande:

	utvandring	folkmängd	procent
Wermland . . =	13865	263056	5 : 27
Gefleborgs län =	7515	153784	4 : 89

Landskapen Dalarne samt Nerike jämte den öfriga delen af Örebro län uphinna icke de anförda procenttalen, men stiga likväl betydligt högre än Mälarprovinserna:

	utvandring	folkmängd	procent
Dalarne . . =	5584	178881	3 : 12
Örebro län =	5253	171869	3 : 06

Dessa landskap sänka sig nedan om hvarje landskap i Götaland med undantag af Gotland.

Betraktar man slutligen Mälarprovinserna och under denna benämning innefattar Westmanland, Upland med Roslagen och Södermanland med Södertörn, så finnes bland dit hörande fyra län intet med högre procent än 1 : 16, som belöper sig på

---

1) Malmöhus och Christianstads län sammanräknade.

Westmanlands län, men Södermanlands, Upsala och Stockholms län upnå icke en hel procent. Dock får dervid ihågkommas att inom Mälarprovinsernas landområde är Stockholms stad belägen, hvars utvandring är ganska betydlig, såsom visar sig af siffrornas sammanställning:

	utvandring	folkm.	proc.
Mälarprovinserna, alla tillsamman =	3555	489800	0 : 73
Stockholms stad . . . . =	7200	143735	5 : 01

I Norrland är antalet icke betydligt, men dock vida större i Norrbotten och Jämtland med Herjeådalen än i Ångermanland och Medelpad, hvilka landskap i sin ordning stiga högre än Westerbotten. Men äfven detta landskap eller län, som har det minsta antalet inom Norrland, har dock större summa än Mälarprovinserna öfver hufvud, ehuruväl den särskildta provinsen Westmanland stiger något högre. Ångermanland och Medelpad befinna sig i jämbredd med Westmanland. Jämtland med Herjeådalen samt Norrbotten intaga platsen nedan om Örebro län i Svealand, men öfverstiga götaprovinsen Gotland. Förhållandet framträder i följande siffror för Norrland:

	utvandring	folkmängd	procent
Norrbotten . . . . . =	1961	78659	2 : 49
Jämtlands län . . . =	1727	72506	2 : 38
Westernorrlands län =	1625	140168	1 : 16
Westerbotten . . . . =	896	94628	0 : 95

Öfver hufvud fördelar sig utvandringen mycket ojämnt. Betraktar man de särskildta länen äro ytterligheterna så långt åtskilda som mellan Jönköpings län [1]) = 9 : 44 proc. af nuvarande folkmängd och Stockholms län = 0 : 46 proc. Bland de småländska länen har Jönköpings det största procenttalet = 9 : 44, dernäst kommer Kronobergs län = 7 : 04, men Kalmar län har betydligt mindre, ehuru i alla fall ganska betydligt = 5 : 16 proc. — I Skåne är skilnaden mycket märkbar mellan Christianstads län = 6 : 15 och Malmöhus län = 4 : 39 samt likaledes i Westergötland mellan Elfsborgs län = 4 : 61 och Skaraborgs län = 3 : 16.

Inom Mälarprovinserna är likaledes en märkbar skilnad mellan Westmanland = 1 : 16 och Södermanland = 0 : 80 samt Upsala län = 0 : 47 och Stockholms län = 0 : 46. De båda sist

1) Jfr. om dessa procenttal näst följande tabell.

nämnda länen med sina låga siffror befinna sig nästan utom all jämförlighet med det öfriga Sverige.

Hela ordningen icke efter rikshufvuddelar och landskap, men efter län blifver följande när man betraktar utvandringarnes antal i förhållande till *1872 års folkmängd.*

	utvandring	folkmängd	procent
Jönköpings län . . .	17152	181788	9 : 44
Kronobergs län . . .	11282	160365	7 : 04
Christianstads län . .	13858	225426	6 : 15
Wermland	13865	263056	5 : 27
Halland	6742	128871	5 : 23
Östergötland	13465	260140	5 : 18
Kalmar län	12149	235482	5 : 16
Stockholms stad . . .	7200	143735	5 : 01
Gefleborgs län	7515	153784	4 : 89
Elfsborgs län . . , .	13014	282339	4 : 61
Malmöhus län	14139	322171	4 : 39
Blekinge	4562	127877	3 : 57
Göteborgs län	8176	236899	3 : 45
Skaraborgs län . . .	7834	247729	3 : 16
Kopparbergs län . . .	5584	178881	3 : 12
Örebro län	5253	171869	3 : 06
Norrbotten	1961	78659	2 : 49
Jämtlands län	1727	72506	2 : 38
Gotland	1158	54239	2 : 14
Westernorrlands län	1625	140168	1 : 16
Westmanlands län .	1368	117490	1 : 16
Westerbotten	896	94628	0 : 95
Södermanland	1099	137845	0 : 80
Upsala län	478	1019[illegible]0	0 : 47
Stockholms län . . .	610	132485	0 : 46
Hela riket [1])	172712	4250412	

Om nu ofvanstående siffror uplysa huru utvandringen har fördelat sig på särskildta landskap, så finnes en annan fråga af kanske ännu större vigt för Sveriges rike öfver hufvud, nämligen frågan om den utvandrande menighetens kön, ålder och

1) Meningen kan naturligtvis icke vara att, om ingen utvandring egt rum, 1872 års folkmängd da skulle varit så mycket större som af utvandringens antal utmärkes. En stor del af dem, som utvandrat, äro utan tvifvel nu döde och skulle varit döde i alla fall, äfven om de qvarstadnat i fäderneslandet. Deremot finnas säkerligen en mängd barn födde inom den utflyttade mängden, hvilka, om föräldrarne icke hade utvandrat, skulle tillhört Sverige. Men utvandringens summor betecknа det antal, som har uphört att bidraga till Sveriges folkmängd.

lefnadställning. Utvandringens betydelse måste blifva helt olika antingen de utflyttande utgöras af ensamme personer eller af hela familjer, antingen utflyttningen innebär att Sverige afbördar sig en utfattig och genom sin näringslöshet besvärlig eller rent af farlig proletärklass eller att Sverige förlorar ett stort antal besutne, arbetsnyttige personer eller äfven sådane, som ur landet bortföra ej blott sin personliga arbetsförmåga, men äfven egendom, kapitaler. Nu låter sig väl denna skilnad mellan de fattige, med fattigdom ej blott på penningar och egendom, men äfven de, hvilka sakna arbetsduglighetens kapital och hvilkas bortflyttning således innebär en verklig förmån samt å andra sidan de yrkesskicklige, hvilkas afgång kan innebära en verklig förlust, icke noga bestämmas, någon aldeles yrkeslös proletärklass låter sig icke uträknas, hvaremot under vissa yrkesbenämningar personer kunna vara inbegripne, som i verkligheten icke äro annat än proletärer, men fördelningen efter yrken och lefnadställning måste dock i alla fall blifva uplysande för beskaffenheten af den utflyttning, som försiggår.

De tre frågorna, ålder, kön och lefnadställning förbinda sig med hvarandra och torde i ett sammanhang böra besvaras.

Börjar man med *åldersberäkningen*[1]) så visar sig att antalet har utgjort:

barn under 17 år	=	45734
män och qvinnor öfver 17 år	=	126758
okänd ålder	=	220
		172712

En stor mängd, öfver en fjerdedel, består således af öfvermagra barn. Redan denna slutsats uplyser sammansättningen af den vandrande folkskaran. Fyratio tusen barn, flere ej färre, lära ej utvandra på egen hand, här måste finnas en mängd fa-

1) Den officiella statistikens tabeller innehålla antalet under sjutton år, uträknadt för åren 1851—60, samt likaledes antalet under femton år, för åren 1861–72. Sammanräknar man dessa åldersklasser för de särskildta åren och dertill lägger sextonde och sjuttonde åldersklassen för hvarje särskildt år 1861—72, samt derefter frånräknar dessa sist nämnda åldersklasser från summan af antalet öfver femton år under hvarje år 1861—72, upkomma här anförda slutsummor. *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. XXXVIII. Off. Stat. Bef. Stat 1856—60, T. I, p. XXXVII* samt *år 1870, T. I, p. XLII* och *p. 33* jämte motsvarande ställen i *årsberättelserna 1865—69* och *1871—72.*

miljefäder och mödrar. Att så förhåller sig blifver ännu mera uppenbart då man räknar gifta och ogifta. Men förr än sådan räkning företages, torde en annan böra utföras, nämligen den, som omfattar särskildta åldersklasser, icke blott den allmänna motsatsen mellan barn och till mognare ålder kommet folk. Nu är likväl tabellernas upställning sådan att en sönderdelning i särskildta åldersklasser icke låter sig göra för tiden 1851—60, men från och med 1860-talets början finnes särskildt uträkning för hvarje lefnadsår. Sammanräknar man dessa summor för hvarje tiotal af lefnadsåren, upkommer följande räkning:

21—30 års ålder	= 58799	51—60 års ålder =	4518
10—20 „ „	= 27597	61—70 „ „ =	1332
under 10 „ „	= 26176	öfver 70 „ „ =	306
31—40 „ „	= 25636		155592
41—50 „ „	= 11228	okänd ålder . . . =	220
			155812
hela utvandringen		1856—60 =	4156
„ „		1851—55 =	12744
			172712

Det ligger i naturen af en folkvandring att största antalet måste utgöras af de mäst lefnadsfriska åldrarne, ungdomen och medelåldern, hvilket förhållande äfven bestyrkes af siffrorna; åldersklasserna från 20 till 50 års ålder innehålla öfver hälften af hela antalet. Men om man också dertill räknar åldersklasserna från 50—70 år, återstår likväl ett betydligt antal för den späda barndomen (26176 under 10 års ålder) och för den tidigaste ungdomsåldern, medan å andra sidan man finner utvandringen utsträckt till den högsta ålderdomen med 306 personer öfver 70 års ålder. Och denna ålderdomsklass stadnar icke vid de första åren på sjuttiotalet, der finnas åtskillige öfver åttatio år, en och annan ända till 86 års ålder [1]).

Till beräkningen af åldersklasserna ansluter sig den räkning, som innehåller antalet *gifta par* i motsats mot antalet ensamne personer.

För hela tiden 1851—72:

gifta par	= 17220 =	34440 pers.
ensamne personer, fullvuxne och barn	=	138272 „
		172712 pers.

1) År 1867 förekommer i årstabellen en man vid 86 års ålder, i 1868 års tabell en qvinna och i 1869 års tabell två af mankön vid denna ålder.

Antalet gifta par i denna räkning betecknar man och hustru, som åtföljdes, men bland ensamne personer förekomma icke sällan gifta män, som resa utan att åtföljas af hustrun och gifta hustrur, som resa utan att mannen medföljer. Antalet af sådana utvandringar hafva vi ej funnit antecknade för hela tiden, men för de fem åren 1851—55 samt från och med 1869 finnes sådan uträkning, som gör för de första fem åren följande siffror: 1851—55: [1])

män, som reste utan hustru	=	4
hustrur, som reste utan män	=	10
hustrur, hvilkas män hade rest förut	=	9
		23

således 19 qvinnor och fyra manspersoner.

Det antecknade antalet var således på den tiden ganska ringa, men hela antalet utvandringar var också ringa på den tiden mot hvad det sedermera har blifvit. Summan af äkta makar, som reste utan att åtföljas, har ökats betydligt med en i det hela ökad utvandring, såsom visar sig af slutsummorna för de sista åren 1869—72:

gifta män, som reste utan hustrur	=	1191
hustrur, som reste utan män . . .	=	1517 [2])
		2708

Det torde vid dessa siffror förtjena en viss upmärksamhet, att qvinnornas antal är betydligt större än männens. Detta förhållande gifver en vink om huru med utvandringen stundom tillgår. Hustrun reser för att upsöka sin förut bortreste man. Mannen reser förut och banar väg och sedan han inkommit i sina nya förhållanden skickas helsningar och bref till hustrun, som då begifver sig ut med familjen.

Men af räkningen för åren 1851—55 visar sig dock, att detta förhållande icke alltid eger rum. Denna räkning utvisar att medan deras antal, hvilkas män hade rest förut, var nio, funnos lika många och en derutöfver (10), om hvilka det blott heter att hustrun "reste utan man". Under sådant förhållande — och det samma torde väl äfven stundom gälla om män, som resa utan att åtföljas af hustrun — betecknar utvandringen ett brustet familjeband.

---

1) *Tab. Komm. 1851—55, T. I, p. 70—71* och *p. XLIX.*
2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1871, p. XXV* och *1872 p. XXV.*

Antalet gifta par gifver sitt bidrag till kännedomen om hvardera *könets* andel i utvandringen. Men för en fullständig kunskap skulle fordras att äfven känna hvartdera könets antal bland de ogifta. En sådan uträkning låter sig icke utföras för hela tiden, ty tabellerna för åren 1851—60 uptaga ingen upgift om skilnaden i kön bland de minderårige under sjutton år. Rörande desse skulle således räkningen ej kunna sträcka sig längre till baka än år 1861. Och hela denna räkning torde också i hvad den rörer de minderåriga ej vara af särdeles vigt. För de fullvuxne kunna visserligen totalsummor erhållas för hela tiden, men sammanhängande räkning rörande de fullvuxna åldersklasserna försvåras deraf att skilnaden mellan minderårige och de fullvuxne är i tabellerna för 1850-talet fästad vid åldern sjutton år, men i 1860- och 1870-talets tabeller vid åldern femton år. De särskildta könens antal under eller öfver femton år kan icke bestämmas för 1850-talet, motsvarande antal öfver sjutton år kan åter för 1860—70-talen blott uträknas med tillhjelp af ålderstabeller för hvarje särskildt lefnadsår och äfven denna räkning låter sig ej utföras längre till baka än år 1866, ty ålderstabellen för åren 1861—65 innehåller ingen skilnad mellan könen [1]). Och dessutom kan skilnaden mellan könen icke uträknas bland det antal hvars ålder är okänd. Man torde då böra stadna vid en beräkning af de särskildta könens antal 1851—60 bland dem, som voro öfver sjutton år och för åren 1861—72 bland dem, hvilka voro öfver femton år.

Sådan räkning utfaller på följande sätt: [2])

1851—60: öfver sjutton år:

mankön, gifta och ogifta	=	6971
qvinkön, ,, ,, ,,	=	4503

1861—72: öfver femton år:

mankön, gifta och ogifta	=	71087
qvinkön, ,, ,, ,,	=	49094

---

1) Könens antal öfver och under femton år är upgifven, men könens antal öfver och under sjutton år låter sig ej uträknas för åren 1861—65.

2) Siffrorna erhållas för åren 1851—60 i *Tab. Komm. Ber. 1851—55 T. II, p. XXXVIII* samt *Off. Stat. Bef. Stat 1856—60, T. I, p. XXXVII.* För åren 1861—72 kan räkningen göras genom att i hvarje särskildt års tabell sammanräkna de gifta parens antal särskildt med hvardera könet bland ensamme personer. Återstoden, som fordras för att upnå utvandringens hela summa 172712, erhålles genom tillägg af barnens antal under sjutton år 1851—60 och under femton år 1861—72.

Betraktar man i ett sammanhang dessa särskildta räkningar med deras slutsummor, så erhåller man en ganska tydlig föreställning om utvandringens beskaffenhet. Den omfattar alla lefnadsåldrar från det nyfödda barnet till den högsta ålderdomen. Emot antalet 306 personer öfver sjuttio år gamla svarar ett antal små barn 1119, som bortfördes innan de hade fyllt sitt första lefnadsår [1]). Men största antalet består dock af personer i arbetsför ålder. Stora skaror af upväxande barn och ungdom utföras ur landet, hela familjer bryta upp, man, hustru och barn, ålderstigne far- och morföräldrar medfölja. Öfver 17000 familjer hafva lemnat fäderneslandet.

Ålder, kön samt gift eller ogift stånd betecknar sammansättningen af den vandrande folkskaran, betraktelsen fulländas genom de upgifter, som finnas rörande personernes *lefnadsyrken* medan de ännu voro hemma i fäderneslandet. Dessa upgifter måste alltid lida af svårigheter att noggrant skilja mellan särskildta yrken och stånd. Personer kunna finnas dem man har svårt att hänföra till någon viss yrkesklass, andra åter skulle kunna räknas med lika mycket skäl till ett yrke som till ett annat [2]). Men en viss klassifikation låter sig dock göras, som antyder de allmänna hufvuddragen. Dessa siffror, som beteckna yrkesklasserna, måste då förstås på det sätt, att siffran icke betecknar antalet yrkesidkare, men hela antalet personer, som genom familjeförhållanden äro fästade vid yrkesklassen, yrkesidkarena med hustrur och barn. Med iakttagande häraf kan följande öfversigt göras:

Tjenstehjon	=	54974
Idkare af jordbruk	=	53221
Bruks-, Fabriks- och handtverksarbetare	=	21366
"Arbetare"	=	14033
Icke upgifvet yrke	=	12499
Inhyses- och backstuguhjon	=	8401
Bergsverksidkare, grufarbetare m. fl. .	=	3576
Handelsklassen	=	1733
Sjömän	=	1575
Artister, Byggmästare och Ingeniörer .	=	606
f. d. Militärer	=	438
Ståndspersonsklassen	=	290
		172712

1) Dessa siffror hänföra sig till åren 1861—72.

2) Jfr. ofv. p. 276.

Ur dessa siffror skulle nu visa sig hvilka de samhällsklasser äro, som antingen lida ett känbart afbräck genom utvandringen eller på den vägen aflåta sin öfverflödiga folkmängd. Sjelfva räkningen antyder att noggrann kunskap ej står att erhålla. Antalet af dem, som i tabellerna upföras under titeln "yrket oupgifvet" eller "öfrige personer", är först och främst mycket stort ända till 12499 och dessutom är svårigheten att upgöra en bestämd yrkesfördelning mycket synbar. En och annan yrkesklass, som förekommer i tabellerna för 1850-talet, försvinner sedermera utan att man derför kan anse afgjordt att inga personer af sådan lefnadställning utvandrat under de senare åren. Titlarne "f. d. militärer" och "ståndspersonsklassen" återfinnas icke i 1860-talets tabeller, men deremot framträder der en ny titel "arbetare", under hvilken visserligen åtskillige f. d. militärer, soldater kunna vara inbegripne, likasom också åtskillige af ståndspersonsklassen kunna hafva sin motsvarighet inom den nya klass, som framträder i 1860-talets tabeller under benämningen "artister, byggmästare och ingeniörer". I tabellen för 1856—60 talas om bergsmän och "grufarbetare", men i tabellen för 1851—55 endast om "bergsmän" och i tabellerna för 1861—72 om "idkare af bergverks- och bruksrörelse". Det kan vara ovisst men ganska möjligt att åtskillige "bergverksarbetare" ingå i den mycket obestämda titeln "arbetare", som icke finnes i 1850-talets tabeller.

Men så oklar är likväl indelningen icke att ej vissa allmänna slutsatser kunna bestämmas. Det visar sig aldeles afgjordt att den allra största delen består af personer, hvilkas yrke är fästadt vid kroppsarbete eller den mycket oegentligt s. k. arbetsklassen.

En annan fråga vill ovilkorligt söka sitt svar, hvarthän den utvandrande mängden ställer sin färd eller frågan om den utvandrande folkmängdens *utrikes bestämmelseort.* Men denna fråga låter sig lika litet som frågan om lefnadsyrkena noga på siffran besvaras. Först och främst förekommer ett antal, för hvilket ingen bestämmelseort är upgifven. Och vidare är kändt att en mängd Svenskar begifva sig öfver Norge från norska hamnar till Amerika. Deras antal, i fall det samma ingår i upgifterna om flyttningen från Sverige, torde då vara att söka inom

den summa, som betecknar flyttningen till Norge, men skulle rätteligen räknas i den, som utmärker flyttningen till Amerika [1]).

Ville man nu också begagna upgifterna om bestämmelseorten för att bilda sig en föreställning om det antal af svensk nationalitet, som i följd af utvandringen har inkommit i de främmande länderna, får man å ena sidan ihågkomma att antalet kan befinna sig i tillväxt genom barn, som blifvit födda efter ankomsten till det främmande landet och hvilka väl torde under sin barndom och sin upväxande ålder bevara föräldrarnes språk och folkkarakter. Men på en annan sida får man göra en afprutning på siffrorna. Det är nämligen ingalunda säkert att alle, som utflyttat med afsigt att begifva sig till ett visst bestämdt land, också verkligen kommit fram. Desse späde barn, som medföras, och desse mycket ålderstigne personer, som deltaga i utflyttningen, torde väl — en stor del af dem — icke öfverlefva färden öfver verldshafvet. Och sådan är dock den väg, på hvilken de fleste begifva sig ut, Amerika är merändels den upgifna bestämmelseorten. Men i alla fall behålla dock upgifterna om bestämmelseorten sin märkvärdighet såsom betecknande den allmänna riktning, i hvilken utvandringen vänder sig.

Upgifterna samla sig till följande öfversigt:

Amerika	=	128419
Danmark	=	15233
Norge	=	13590
Tyskland med Nederländerna	=	6718
Ej upgifven ort	=	4466
Ryssland och Finland	=	3087
England	=	635
Australien	=	322
Frankrike, Schweiz, Portugal, Spanien och Italien	=	199
Afrika	=	30
Ostindien	=	6
Turkiet och Jerusalem . . .	=	4
China	=	2
S:t Barthelemy	=	1
		172712

1) Jfr. ofv. p. 361.

Utvandringen till	Amerika utgör af hela summan	= 74 : 35	proc.
„ „	Danmark	= 8 : 82	„
„ „	Norge	= 7 : 87	„
„ „	Ryssland och Finland	= 1 : 79	„
„ „	de öfriga länderna	= 7 : 17	„

Af dessa siffror inhemtas först och främst att utvandringen sträcker sin färd med mycket öfvervägande antal mot en och samma bestämmelseort, Amerika. Mängden, som begifver sig till detta land, utgör nära tre fjerdedelar af hela summan. Men deremot deltager svenska folket blott ganska litet i befolkandet af det andra stora nybyggeslandet Australiens verldsdel, hela antalet är blott 322 personer. Oväntadt nog träffar man en liten grupp 30 personer, som hafva ställt sin kosa till Afrika. Att undantagsvis sex personer hafva begifvit sig på flyttning till Ostindien, samt fyra till Turkiet och Jerusalem och två till China måste hafva berott på helt och hållet tillfälliga personliga förhållanden. Blott en enda upgifves hafva flyttat till det med Sverige förenade lilla landet S:t Barthelemy. Amerika är det enda aflägsna land dit någon utvandring i större massa har gått.

Bland Europas länder äro grannländerna, Danmark och Norge de som fått emottaga största antalet och Danmark (15233) mera än Norge (13590), hvarjämte får ihågkommas att en del af vandringen till Norge kan vara i sjelfva verket en vandring till Amerika, som då skulle minska den norska siffran, men öka den amerikanska. Derom kan man icke något med full visshet veta då man icke känner huru vida de, som hafva rest öfver Norge till Amerika, äro bokförda i de svenska primärupgifterna, vare sig såsom utvandrare till Amerika eller till Norge[1]. För öfrigt får erinras det, som sedan är nämndt om utvandringen till grannländerna, att den samma mången gång blott betecknar en vistelse tills vidare, men icke någon verklig bosättning[2]. Detta förhållande gifver visserligen en egen karakter åt denna del af folkvandringen, men knappt på det sätt att siffran minskas, ty när en skara återvänder går en annan bort. Och med afseende härpå kan anmärkas att största delen af utvandringen till Danmark går ut från de närmast

---

1) Jfr. ofv. p. 361.

2) Jfr. ofv. p. 362.

till detta land belägna svenska provinserna, Skåne, Halland, Blekinge. Fördelningen är följande:

Malmöhus län	=	5999
Christianstads län	=	2373
Halland	=	2302
Blekinge	=	796
		11470

således nära $^3/_4$ af hela antalet (15233).

Med utvandringen till Norge förhåller sig på samma sätt att den ojämförligt största delen utgår från gränsprovinserna men med stor skilnad mellan särskildta landskap. En stor mängd utvandrar till Norge från de svenska landskap, hvilka gränsa till det sunnanfjellska Norge, men blott ett ringa antal från dem, hvilka gränsa till det nordanfjellska. Fördelningen är följande:

Wermland	=	4162
Göteborgs län	=	3827
Elfsborgs län	=	2990
Norrbotten	=	1184
Jämtlands län	=	245
Westerbotten	=	234
Kopparbergs län	=	48
		12690

Från Wermland, samt från Göteborgs och från Elfsborgs län går således ett stort antal till Norge öfver gränserna af Bohus län och Dalsland samt det Wermländska gränslandet, men bland de norra provinserna är Norrbotten den enda som utsänder något betydligare antal. Detta län gränsar dock endast genom Lappmarkerna till Norge; från Westerbotten med dess lappmarksgränser är utvandringen deremot obetydlig, men dock nära nog så stor som från Jämtlands län, hvilket angränsar till Norge utan några mellanliggande Lappmarker och således är genom sin belägenhet hänvisad till en lifligare samfärdsel med Norge. Kopparbergs län måste tagas i beräkning bland gränsprovinserna, men dess gränsmarker mot Norge äro särdeles ödsliga, folktomma trakter, utvandringen öfver norska gränsen är också mycket obetydlig. Antalet från samtliga gränsprovinser utgör (12690) mera än $^9/_{10}$ af antalet från hela Sverige.

Nu vet man likväl icke huru månge bland desse äro Amerikafarare och siffrorna gifva således icke något fullständigt svar i huru stort mått Sverige bidrager till omsättningen af folk mellan brödrarikena. Enligt upgift från Norge skall antalet invånare i Norge, som äro födde i Sverige, varit 15784 år 1865, således redan på den tiden betydligt större än hela utvandringens antal från Sverige till Norge med inberäkning äfven af de senare åren [1]. — Antalet invånare i Sverige som äro födde i Norge utgjorde år 1870 blott 2570 [2]. Skilnaden är vida större än som kan förklaras deraf att Svenskarne äro ett talrikare folk och som derföre kan hafva ett större antal att aflåta.

Betydligt mindre än folkflyttningen mellan Sverige och Norge är den omsättning af ut- och invandringar, som försiggår mellan Sverige och Finland. Ingen bestämd siffra kan upgifvas, tabellerna göra nämligen ingen skilnad mellan utflyttningen till Finland och till det öfriga ryska riket. Men till hela ryska riket, Finland inberäknadt, känner man icke större antal än 3087, således en ringa mängd i bredd med den, som har vändt sig till Danmark och Norge. Antalet invånare i Sverige, som äro födde i Finland, upgick år 1870 blott till 2018, och bland dem torde väl ännu finnas åtskillige, som voro födde före Finlands skilsmässa från Sverige och hvilkas lefnadställning icke är sådan att de kunna sägas vara från Finland inflyttade. Man vore frestad förmoda att här kunde vara en flyttning af folk mellan grannprovinserna öfver Torne elf, men så förhåller sig knappt, hela antalet utvandrare från Norrbotten till Finland och Ryssland utgör blott den ringa summan 170 bland det icke obetydliga antal 1961, hvarmed Norrbotten har bidragit till hela utvandringen. Så stort antal har utgått från detta glest befolkade landskap, men blott en ringa del har gått till grannriket. — Öfver hufvud sagdt må det vara en rimlig förmodan att den stora hufvudstaden Petersburg har emottagit en stor del af den utvandring, som har utbytt fäderneslandet mot ryska rikets länder.

En särskildt upmärksamhet förtjenar utvandringen till Tyskland i bredd med den invandring från Tyskland till Sverige, som någon gång brukar omtalas. Det må i detta afseende vara

---

1) Kiær, Stat. Håndbog for Kongeriget Norge, p. 9.

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III, p. 56.*

tillräckligt att erinra om det, som här ofvan anfördes på grund af officiella meddelanden, som Sveriges statistiska centralbyrå har erhållit från Tyskland, att ett vida större antal Svenskar finnas i Tyskland än Tyskar i Sverige. Utvandringen till Tyskland är räknad till summan 6718 medan antalet invånare i Sverige, som voro födde i Tyskland, utgjorde år 1870 endast 2856. Om också man icke kan med full säkerhet beräkna antalet Svenskar, som finnas i Tyskland, vill det likväl af den kunskap man verkligen besitter synas afgjordt att Sverige aflåter ett större mått af menniskokrafter till Tyskland än det, som Sverige från Tyskland emottager [1]). Men visserligen lärer den svenska utvandringen till Tyskland vara till en viss grad beskaffad på samma sätt som flyttningarne till Danmark att de bortresande ofta nog blott vistas någon tid i det främmande landet och sedermera återvända [2]).

Denna folkflyttning, som utgår från Sverige, har väckt mången svensk mans bekymmer. Den kan synas häntyda på en viss otrefnad i fäderneslandet och man kan tala om bristande fosterlandskärlek då en mängd menniskor vända sig bort från sitt fosterland; man kan beklaga förlusten af arbetskrafter i ett land, der så mycken odling är ogjord.

Men saken har dock flera sidor. Först och främst är utvandringen från Sverige icke någon *enstaka* tilldragelse. Den är gemensam för flera länder, öfver hufvud för Europa. Och man behöfver icke gå längre i de statistiska tabellerna än till Norges officiella statistik för att finna det Sverige ingalunda är det land i Europa, som utsänder det största antalet i förhållande till sin folkmängd. Jämförelsen utfaller på följande sätt: [3])

Utvandringar, i årligt medeltal	Norge	Sverige
1856—60	3500	831
1861—65	5200	3963
Särskildt för hvarje år, hela antalet		
1866	16050	7206
1867	13328	9334
1868	13934	27024
1869	18762	39064

1) Jfr. ofv. p. 287.

2) *Femårsber. för Malmöhus län 1866—70, p. 2.*

3) *Norges officielle statistik; Tabeller vedkommende folkemængdens bevægelse i aaret 1869, p. XIV.*

Det visar sig således att den norska utvandringen har under åren 1856—67 öfverstigit den svenska i antal oaktadt Norges folkmängd icke upnår hälften af Sveriges. Den utgjorde således en mycket större mängd i förhållande till det norska landets folkmängd än den svenska utvandringen i förhållande till Sveriges. Sedermera under åren 1868 och 1869, då utvandringen från Sverige var större än någonsin, steg den svenska summan visserligen mycket högre än den norska, men dock ej så att icke den norska var relativt större. Förhållandet var följande: [1])

en utvandrare på 1000 personer	Norge	Sverige
1868	8 : 1	6 : 5
1869	10 : 8	9 : 4

Längre än till och med 1869 kan jämförelsen icke utföras då senare underrättelser från Norge icke stå oss till bud.

Det är en allmänt känd och afgjord sak att i vår tid en mycket manstark folkutflyttning försiggår från Europa till Amerika och äfven till Australien. Det vore då en förundransvärd företeelse om alls ingen utvandring från Sverige egde rum medan sådan flyttning från andra länder är mycket vanlig. Utvandringen är ingen egendomlig sak för Sverige, han är allmänt europeisk.

Och denna utvandring är icke någon *tillfällig* tilldragelse. Den har haft sina motsvarigheter i alla tider så långt som någon historia sträcker sig. Genom vandringar från land till land hafva länderna blifvit befolkade, all civilisation har genom folkens vandringar blifvit spridd öfver jorden. Vi må gerna lemna mensklighetens urtid i sitt mörker, men, för att blott fästa vår tanke vid tidehvarf, dem historien belyser, huru talar icke den grekiska forntiden om folkflyttningar från Östern, från Feniciens kustland och från Egypten, med hvilka följde odlingens frön, som på Greklands jord under Hellenernes hand mognade till frukt? Och från Grekland utgingo ju vandrande skaror till baka till Asien samt på motsatt sida vester ut till Italien och rundt omkring Medelhafvets stränder. Och hvilka följder bar denna folkvandring? Ingalunda den följden att Grekland

1) *Norges Off. Stat.* Enligt upgift i Almanach de Gotha 1874 p. 630 utgjorde utvandringen från Stor-Britannien och Irland år 1872 ett antal 295213 som med beräkning af 1871 års folkmängd = 31857338 gör vid pass en utvandrare på 107 personer, medan Sveriges antal utvandrare samma år = 15915 bland 1872 års folkmängd (4250412) utgjorde en på 267.

blef tomt, men väl att Greklands bildning blomstrade upp i barbarernes länder. Och vårt eget folk, detta folk, som nu synes vara betänkt på att gifva sig ut på vandring, det har väl icke växt upp ur den svenska jorden. Den förste svenskens ättefader var visserligen icke född i Sverige. Om landet, hvarifrån de kommo och tiden när de anlände och vägen, der de färdades, kunna meningarne dela sig, men att en tid har funnits, då det nuvarande svenska folkets ättefäder icke bodde i Sverige, och att således det svenska samhällets grundläggning har skett genom en folkvandring, detta är väl icke af lärd eller olärd betvifladt, hvilka följder denna folkvandring, som befolkade vårt land, har burit för de länder, från hvilka den samma utgick, detta veta vi ej — om der blef något tomt rum och huru detta fyldes — men det veta vi att ur denna folkvandring har detta samhällskick danat sig, hvars medborgare vi äro och som vi nu äro färdige att beklaga att det af så månge öfvergifves.

Vidare är ju en allbekant sak att den kristna medeltiden begyntes med en stark omsättning af folkslag från land till land och det gamla Rom störtades af folkvandringarnes skaror. Och ingalunda må man föreställa sig att denna verldshistoriska förändring, herraväldets öfvergång från Rom till de nya folken, var en tilldragelse, som blef gjord med ett slag, på ett år eller om man vill säga ett århundrade, hvarefter folkslagen blefvo stillasittande. Långt derifrån! fem hundra år voro förflutna från den tid, då Julius Cæsar lärde känna Germanerne, till den tid, då en romersk kejsare icke mera fans i vesterlandet. Och skulle man vilja räkna folkvandringarnes egentliga början från senare hälften af dessa femhundra år, får man likväl icke anse dessa vandringar afslutade när den siste kejsaren tappade sin spira. De fortforo i århundraden derefter, de knöto sig från länk till länk genom hela årtusendet från Roms fall till Amerikas uptäckt. Gallien (Frankrike), Spanien, Italien öfversvämmades af folk från Germanien (Tyskland), ända till norra Afrika sträckte sig deras färd och de länder i sydöstra Europa, som nu för tiden tillhöra det turkiska riket, hemsöktes af dem. Till Britanniens öar seglade nya folk, det ena i det andras spår, på den saxiska eller anglosaxiska invandringen följde vikingatågens folkvandring från Skandinavien och derefter den normandiska inflyttningen och ur sammansmältningen af dessa tid efter annan inflyttande

folkslag föddes det engelska folket. Detta stycke af folkvandringarnes historia har en egen mycket stor märkvärdighet, ty det folk, som ur dessa folkomsättningar framgick, det engelska folket, blef det, som skulle få sig den bestämmelsen förelagd att främst och mägtigast bland Europas nationer under följande tidehvarf genom nya folkvandringar blifva civilisationens budbärare kring jordklotet. Denna bestämmelse upfyller engelska folket genom dess öfver jordens olika delar utbredda kolonialsystem.

I dessa folkslagens rörelser har den skandinaviska stammens andel varit ingalunda obetydlig. Nordmannastammen blef gammal i dessa länder, som hade varit nya för hans förfäder, han hade kommit genom en folkvandring, han begynte gifva sig ut genom en annan. Vi kalla denna folkvandring med ett nordiskt namn vikingatågen. Dessa tåg voro icke endast resor och krigståg, många vikingaskaror kommo aldrig till baka. Må det vara en öppen fråga i hvad förhållande de s. k. Varägernes bosättning i Ryssland och ryska rikets grundläggning befann sig till folkutströmningen från Skandinavien och närmast från Sverige, men med säkra steg kan historien följa de nordiske vikingarne särdeles från Norge och Danmark på deras vägar vester ut. Till Frankrike, till Normandiet gick färden från Norge, från Normandiet till England och till Italien, der Neapels och Siciliens konungariken ur dessa folkvandringar ledde sitt uphof. Folket var icke oförändradt det samma till art och lynne som när dess förfäder foro ut från de norska fjellen, deras barn hade från Norrmän blifvit Normander, de hade blandat sig med Frankrikes folk, de hade lärt nya seder, men från Skandinavien var härkomsten ledd. Och när detta folket kom till England fans der en myckenhet före dem, som i sin ordning i en föregående tid på andra vägar voro komne från Skandinavien. Englands historia känner dessa invandringar af vikingaskaror under namnet Danskar. Vikingatågens andel i Englands befolkning är ganska betydlig [1]. — Och medan detta skedde på den ena sidan gick på ett annat håll en särskildt folkvandring, en aldeles egendomlig, från de skandinaviska länderna till Island.

---

1) Jfr. det danska arbetet af WORSAAE: "Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland" jämte samme författares bok: "Den danske Erobring af England og Normandiet."

Men det var icke nog att Europas folk blandade sig med hvarandra, från Asien utgick också en folkvandring, mycket vidsträckt, mycket mägtig, hvars karakter bestämdes af den mohamedanska religionen. Araberne och de med dem sammanblandade folken i Asien och norra Afrika befolkade länderna med nya invånare. Denna folkblandning utbredde sig i Europa öfver Pyreneiska halfön och inträngde äfven i Italien, den angick således vestra Europa, men några århundraden senare utgjöt sig en helt annan folkvandring öfver den europeiska verldsdelens länder öster ut. Mongolernes folkskaror öfversvämmade Ryssland och slutligen inbröt en ny mohamedansk folkvandring, hvars magt ännu i dag har bestånd genom det turkiska rikets tillvaro.

Men om Asien således utsände sina folkhärar att inkräkta Europa, motsvarades denna rörelse af en annan från Europa till Asien, en rörelse, som betecknades med korstågens namn. Dessa eröfringståg bestodo icke endast i ett eller annat stort krigståg, men fortgingo genom ett par århundraden och hade, i sin helhet betraktade, en verklig karakter af folkvandring,

På detta sätt under hela årtusendet efter romarmagtens fall hvälfde sig folkslag öfver folkslag ur ett land till ett annat under olika tids- och lokalförhållanden, såsom eröfrande magter och såsom fredlige nybyggare, vikingar, som inkräktade länderna med eld och svärd och "landnama män", som flyttade sitt bo från Norge till det obebygda Island. En del reste ut för att de icke trifdes hemma, Norrmännen t. ex. som flydde för Harald Hårfagers envåldsmagt, andre foro på förvärf med ärelystnaden, rofgirigheten, fattigdomen till driffjäder, andre åter betäckte sina inkräktningar med religionens namn såsom Mohamedanerne och de kristna folk, som gjorde korstågen. Hade dessa rörelser af folkslag in på andra folk icke varit, då skulle t. ex. svensk odling aldrig kommit att växa i Finland. Den stora tilldragelsen att Finland blef svenskt och icke blott af Sveriges folk eröfradt, men af svensk bildning genomträngdt, kan icke annorlunda anses än såsom en art folkvandring från Sverige och hvilken var till en stor del af korstågs natur.

Betraktar man dessa folkslagens flyttningar i hela deras sammanhang, så blifver en afgjord slutsats att mensklighetens utveckling rörer sig under en beständigt fortgående folkslagens blandning med hvarandra. Odlingens utbredning försiggår icke

blott på det sättet att ett folk lärer seder och skick åt ett annat, men sjelfva folken flytta sina bostäder och blanda sitt blod. Folkslagens vandringar äro i sjelfva verket ett uttryck af en allmän man kunde säga naturlag för menskligheten. Denna lag tillämpar sig sjelf på det sättet att i folkens lefnadsförhållanden aldrig saknas vissa inflytelser, hvilka verka såsom drifvande krafter till rörelse ut i verlden och till nya länder. Dessa folkvandringarnes orsaker må vara mångahanda och deras olika art kan gifva åt vandringarne, som företagas, en olika karakter i olika länder och tidehvarf, såsom ock mycket beror på sättet huru vandraren blifver emottagen i det land, dit han kommer. Krafterna, som drifva honom ut, kunna vara mer och mindre mägtigt verkande under olika tider, det kan synas såsom vore der en stiltje i rörelsen emellanåt till dess åter förhållanden framstå, som gifva förnyad fart åt de drifvande krafterna.

Så blifver folkvandringen i sjelfva verket ouphörlig. Och att så förhåller sig i de nyare tiderna, derom kan Europas historia bära vittne från den tid då Amerika uptäcktes. Denna verldshändelse gjorde upslag till en ny folkvandring, en mycket stor och som ännu fortfar. Ett nytt land var funnet, der stort utrymme fans och der man trodde att stora skatter funnos. De funnos der verkligen, ehuru icke så lätt tillgängliga, icke så hastigt fruktbärande som man i förstone föreställde sig. Det var de ädla metallernas rikedom, som lockade vinningslystnaden, men den vinst, som Europas folk egentligen hafva skördat af Amerika, har mindre kommit af guldet och silfret i grufvorna än af odlingens verk i Amerikas jord och handelsvarornas utbyten samt hela upkomsten af en ny, från Europa utgången, sedermera med Europas egen bildning täflande kulturutveckling. Och sedan förhoppningarne om stora skatter af guld och silfver hade updagat sin sveksamma art fortfor utvandringen icke desto mindre, ty Amerika visade sig vara ett land, der utrymme fans för den, som tyckte sitt fädernesland vara för trångt, och frihet för den, som var eller tyckte sig vara förtryckt och fritt var också fältet för äfventyrarens oförvägenhet, för vinningslystnadens inbillningar, ärelystnadens drömmar, för den lättsinnige, som förstört sin välfärd, att i en ny verldsdel fresta lyckan till nyes, och för brottslingen att undandraga sig lagarnes arm. Och lika öppet var också samma fält för den fattige, som saknade bröd i sitt fädernesland, att med idogt arbete för-

värfva en sjelfständig ställning. Så utgick denna europeiska folkvandring till Amerika ur mycket blandade bevekelsegrunder, en del af mycket tvetydig art eller rent af dålig, men stundom äfven ganska aktningsvärd. Följderna ligga för hvar mans ögon, upkomsten af en helt ny verldsafdelning, en omätligt stor och betydelserik tillväxt till mensklighetens kulturkrafter genom omplantering i Amerika af Europas civilisation, som derute i den nya verlden uplåter för framtiden aldeles oöfverskådliga utsigter. Vill man bilda sig en verkligt sann föreställning om hvad en stor folkvandring betyder eger man att besinna dess betydelse icke blott för det land, hvarifrån han går ut, men också för det land, till hvilket han kommer. Och bägge inflytelserna verka ömsesidigt. Folkens vandringar beteckna mensklighetens sammanhang. Europa gaf lif åt Amerika, nu återverkar Amerika på Europa. Rikt och mägtigt har Amerika blifvit, men Europa har icke blifvit fattigt och svagt.

Med början af 1500-talet begynte denna folkvandring, Spaniorer och Portugiser reste då till Södra Amerika och till Mexiko. Nord-Amerika befolkades af Engelsmännen under 1600-talet och Fransoser samt Holländare togo sin del i arbetet. Men under tiden öpnades äfven andra vägar, Goda Hoppsudden i Afrika uptäcktes af Portugiser och intogs af Holländare, nybyggesanläggningar gjordes äfven annorstädes i Afrika och Asien på Indiens öar, det brittiska riket på Indiens fasta land upstod och slutligen företogo sig Engelsmännen att befolka Australiens verldsdel.

Och derstädes öpna sig åter omätliga framtidsutsigter. Åter igen är en hel verldsafdelning på väg att växa upp genom omplantering af europeisk, närmare sagdt engelsk civilisation. Ingen mägtig inhemsk folkstam bestrider platsen, har Europa folk att skicka ut, nog har Australien rum att taga emot dem.

Snart fyra hundra år har denna folkvandring fortfarit och ingen anledning visar sig att han skall uphöra. Tvärtom, han är snarare i tillväxt. Han har icke under hela tiden rört sig med samma styrka, men under det nu framflytande seklet synes rörelsen gå med förnyad och förstärkt fart. Tänker man sig in i tidernas olika förhållanden och förstår man att skilja det allmänt menskliga, som är gemensamt för olika tider och folk, från det, som är egendomligt för en viss tidsålder, och sammanställer man för sin tanke på ena sidan de s. k. stora folk-

vandringarne, som störtade det romerska riket, och på den andra denna från och med 1500-talet fortgående rörelsen från Europa till de nya verldsdelarne, så skall man under stor olikhet i manga fall dock träffa åtskilligt, som påminner det ena om det andra. Folkvandringskarorna vid medeltidens början utförde Försynens dödsdom öfver en förderfvad verldsålder, nybyggarbefolkningen i vår tid planterar civilisationens frön i ödemarker, men deruti äro dessa folkvandringars tidehvarf hvarandra lika, att deras arbete är upfostringens verk för verldsåldrar, som dagas i länderna, dit vandringen går. Orsakerna, hvadan det kommer att Europas folk gifva sig ut på den långa färden, må ligga djupt i Europas skick eller oskick och vara af mångfaldig art, men följden är klar att Europa befinner sig i görningen att afbörda sig en del af sin folkmängd genom flyttning till den stora verldsdelen vester ut och till den ännu aflägsnare i det södra halfklotet. Till dessa båda afdelningar af jordens rymder sträcker sig färden, om tvänne föremål handlar den, Europa, som planterar ut sina folkslag och sin odling, Amerika och Australien, som emottaga bildningens elementer af europeisk art och ursprung. Här försiggår ett verldshistoriskt verk och i detta verk *tager äfven Sverige nu mera sin andel*[1]).

Betraktar man den svenska utvandringen på detta sätt icke såsom en enstaka, tillfällig företeelse, men sådan som den samma verkligen är, en del af ett stort sammanhang, ett stycke af ett allmänt hela tidehvarfvet genomträngande folkslagens gemensamma verk, så vidgar sig utsigten, sakens betydelse framstår i stora drag och man uphör att endast beklaga förlusten, som fäderneslandet lider, man hemtar ett tillfredsställande intryck af erfarenheten att Sverige räcker sitt bidrag till civilisationens utbredning omkring jordklotets ring.

Men det bör dock ej nekas att äfven andra synpunkter för betraktelsen kunna finnas. Den vanligaste är att man betraktar utvandringen såsom en förlust för fäderneslandet och ett dåraktigt företag eller åtminstone ytterst tvetydigt för dem, hvilka utgöra den vandrande folkskaran.

I detta afseende må anmärkas att dylika företag betraktades fordomdags på annat sätt. Det är visserligen sant att då man

---

1) Jfr. en i *Andra kammaren på svenska riksdagen 1869 väckt motion n:o 323.*

på 1700-talet trodde sig veta att en betydlig utvandring var å bane gjorde man sig mycken oro öfver de fruktansvärda förluster den skulle föranleda och man var bekymrad deröfver till dess det utröntes att hela denna tro var en inbillning [1]). Men före den tiden hade en annan tid funnits då verkliga utflyttningar och just till Amerika voro en dagens fråga. Denna tid var första hälften af 1600-talet, samma tid, som man har brukat prisa såsom särdeles ärorik, då Sverige vandrade den segerbringande vägen genom trettioåra kriget. På den tiden gynnades utvandringen af den offentliga magten, den betraktades såsom en eröfring af nytt land, en grundläggning af ett nytt Sverige i en annan verldsdel. Man hörde omtalas Spaniorernes och Portugisarnes stora eröfringar, Holländarnes upblomstrande handel i sammanhang med nybyggesanläggningar i Asien, Afrika, Amerika, den stora flyttningen från England till Nord-Amerika var i full gång och äfven Frankrike arbetade på samma sätt. Det var en allmän föreställning att besittningar i aflägsna verldsdelar skulle innehålla ymniga rikedomskällor, och dessa besittningar tänkte man sig icke blott såsom eröfringar af främmande land, men äfven såsom nybyggen från moderlandet. Sverige ville försöka sin lycka lika med Europas öfriga folk. Så upkom nybygget Nya Sverige i Norra Amerika. Särdeles mycken frukt skördades icke derifrån, besittningen gick snart nog förlorad, utvandringen afstadnade och den svenska befolkning, som dock verkligen hade bygt bo i Norra Amerika, blef medborgare i de holländska och engelska nybyggesländerna, som nu mera tillhöra det nordamerikanska statsförbundet. Hela detta företag att med sjelfständig kraft taga del i det stora nybyggesverket och göra Sverige till en kolonialmagt var ett uttryck af den djerfva ungdomskraft, som genomströmmade svenska folket på Gustaf Adolfs tidehvarf. Man var van vid seger och framgång, man fattade stora tankar, allt för stora, om fäderneslandets förmåga och modet bäfvade icke för de dristigaste företag [2]).

---

1) Jfr. ofv. p. 352, 356.

2) Jfr. de korta underrättelserna hos CARLSON, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, T. I, p. 260. — ODHNER, Sveriges inre historia under dr. Christinas förmyndare, p. 301 o. f. samt BANCROFT, History of the United states, Paris 1843, T. II, p. 284, 296 och HILDRETH, The history of the united states of Amerika, T. I, p. 413, 431 o. f. Vi-

Denna utvandring likasom i allmänhet utflyttningarne från Europa på den tiden var dock af en helt annan art än folkvandringen i våra dagar. Nybygget blef en provins af moderlandet och utvandringen innebar icke att man öfvergaf sitt fädernesland, men att man utvidgade det samma. Den utvandring, som nu för tiden eger rum från Sverige, innebär deremot en fullständig skilsmässa från fäderneslandet, icke blott från dess jord och dess geografiska omkrets, men från hela dess samhällsskick, alla dess intressen. Nybyggaren i Amerika är icke mera Svensk, han är Amerikanare. Det, som det nya landet har vunnit genom hans ankomst, har det gamla förlorat genom hans afresa.

Då beror saken derpå om förlusten på ena sidan och vinsten på den andra är synnerligen stor. Den sist nämnda delen af frågan är ett amerikanskt spörsmål, icke ett svenskt. Förlusten åter måste derpå bero hvilka de äro, som skilja sig från fäderneslandet. Skulle det så vara att de, som flyttade bort, icke skulle mägtat att, om de qvarstadnat, förvärfva bildning och bröd, men deras antal blott ökat fattigvårdens börda och proletärernes mängd, då kan man visst icke beklaga deras bortfärd.

Det är väl mer än sannolikt att fattigdomen är den utåt drifvande kraften hos ganska många. Frågan är om denna fattigdom är af den ytterliga art att den samma icke under flitigt bruk af arbetstillfällen, som kunna finnas här hemma, skulle medgifva möjligheten af ett tarfligt bröd. Det är omöjligt att med någon fullständighet beräkna huru dermed förhåller sig. För en sådan beräkning skulle fordras att för hvarje särskildt person eller åtminstone för ett större antal lära känna de särskildta orsaker, som föranledde utvandringen. Men den föreställningen att de fleste, som söka sitt bröd i Amerika, icke skulle behöft aldeles försaka det samma i Sverige, denna föreställning vill synas aldeles afgjord när man besinnar att flyttningen svårligen låter sig fullbordas utan en viss tillgång på

---

dare underrättelser finnas t. ex. hos Ferris, A history of the original settlements on the Delaware och Hazard, Annals of Pennsylvania, så ock i det svenska arbetet af Acrelius, Beskrifning om de svenska församlingars fordna och närvarande tillstånd uti det s. k. Nya Sverige, slutligen ock i den under E. G. Geijers præsidium utgifna akademiska afhandlingen af C. D. Arfvedson, De colonia Nova Suecia in Americam Borealem deducta.

penningar. Den fattigdom, som drifver utvandraren bort från fäderneslandet, torde väl oftast vara af den art, att brödet, som skulle brytas i Sverige, var något knappt och med stora bekymmer förenadt, man söker en ymnigare tillgång, en lättare förvärfvad bergning i det främmande landet.

Föreställer man sig utvandringen sålunda föranledd i vissa fall af stora näringsbekymmer, men stundom blott af begäret efter förvärf eller, om man vill bruka de strängare uttrycken, af njutningsbegäret, vinningslystnaden, lycksökeriet, så, hvad de tryckande näringsbekymren beträffar, får man icke missunna den fattige, att han söker sitt bröd der han hoppas kunna finna det samma, och man får ej förundra sig att han öfvergifver ett fädernesland, som icke gaf honom någon annan lott än nöd och bekymmer. Det man i sådana fall eger att beklaga är icke att utvandringen sker, men att missförhållanden finnas, som göra denna utvandring nödvändig. Här kan väl mången finnas, som icke kan sägas vara utjagad af den yttersta, tvingande nöd, men hvars lefnadsbana dock kan vara besådd med så hvassa törnen att det icke må förtänkas honom att han söker ett mera lönande arbetsfält. Och personer kunna äfven finnas, som, vare sig i följd af begångna misstag eller oförvållade olycksfall, befinna sig i en lefnadställning, så skef och falsk, att ingen utsigt till framgång finnes i fäderneslandet. Det må vara sant att arbetet icke tryter för arbetaren i Sverige, men så mycket detta må gälla såsom allmän sats, gäller lika mycket att ingen regel finnes utan undantag. När man betraktar den mängd af unge menniskor, som trängas på alla lefnadsbanor, dessa ständigt växande barnskaror, som göra alla skolhus för trånga, har man svårt att undvika en orolig fruktan, ty man vet intet svar på den frågan: hvarest skola alle desse finna sitt bröd? Den svenska jorden är nog icke så fattig, att hon icke kan gifva näring åt alla sina barn och svenska folkets armar äro nog icke så magtlösa, att de ej mägta bryta fram det tarfliga brödet, som fosterjorden gifver, men detta hindrar icke att ju vissa tidsomständigheter kunna för en mängd enskildte personer göra framtiden ytterligt mörk. Derföre att ett land icke är i förhållande till sin storlek och sina näringstillfällen öfverbefolkad följer icke att ej t. ex. efter ett eller flere års felslagna skördar ställningen kan för månge bland jordens odlare blifva så betryckt att utsigten till Amerika blifver oemotståndlig eller att

nder vissa tids- och lokalförhållanden mängden af täflande arbetsförmågor kan göra arbetarens yrke så föga hoppgifvande, att det väl må ursäktas honom om han upsöker en annan marknad. Ej heller är det aldeles säkert, att icke en missriktad upfostran har infört en eller annan, kanske ganska många, på falska lefnadsbanor, helt andra än dem de naturliga anlagen hade utstakat, och när tiden är kommen, då upfostringens kostnad och mödor skulle bära sin frukt, visar det sig att ingen frukt vill växa, förty säden såddes i en mark, som var ämnad för helt andra skördar. Så upkomma misslyckade personer, för hvilka lämpliga verkningskretsar saknas, och som derföre, när mannaåldern nalkas, äro verkliga öfverflödsmenniskor i fäderneslandet. Öfver hufvud, för att återföra erinringen till upgifterna om de utflyttades lefnadsyrken, vill det likväl synas såsom skulle de, hvilkas lefnadställning är fästad vid egentligen intellektuella sysselsättningar, ej vara särdeles många bland den öfriga mängden. Man vore frestad förundra sig att den klassens antal icke har blifvit större än det verkligen är.

Besinnar man alla dessa förhållanden torde det vara en djerfhet att med afgjord säkerhet besvara den frågan hvad fäderneslandet förlorar. Och likaledes torde man få besinna sig innan man ovilkorligt stämplar hvarje utvandrares företag med benämning af dårskap. En sak är visserligen afgjord, att en icke ovigtig massa af arbetskraft går bort, men om nu denna kraft i följd af personliga förhållanden och ogynsamma tidsomständigheter icke fann tillräckliga tillfällen att utveckla sig, så betyder dess bortgång icke att Sverige förlorar hvad det behöfver, men snarare att Sverige delar med sig åt andra länder ett förråd, som det för tillfället kan umbära.

Skulle förändrade tidsförhållanden göra förrådet oumbärligt, så kommer det icke att saknas. Så otrefligt land är Sverige icke för dess egna barn, så ledigt och lätt går det icke att skilja sig från alla hemmets och fosterbygdens förhållanden, att tusental menniskor skulle år efter år taga vandringstafven i hand om ej vigtiga skäl manade dertill. Och i mån som dessa skäl uphöra att finnas skall också utvandringen minskas. Dess antal är redan under de senaste åren minskadt ehuru dock ännu ganska betydligt. Men att utvandringen skulle aldeles uphöra kan åtminstone för den närmaste tiden icke förmodas. En under mer än tjugu år fortgående folkutflyttning med växande antal

under det sista årtiondet och som ännu, sedan en minskning har inträffat, dock låter sig betecknas med ett större antal än det som visade sig under största delen af den förflutna tiden, detta häntyder derpå att de djupt verkande krafter, som drifva folkslagens rörelser ut öfver jordklotet, arbeta med betydlig magt under de samfunds- och näringsförhållanden, hvaruti det svenska folket för närvarande befinner sig.

Att saken har sitt djupa sammanhang med samhällslifvets hela art och äfven nationernas lynnen må kunna märkas äfven deraf, att, medan en stark utvandring i de riktningar, som nämndes, utgår från vestra Europa har man just icke hört omtalas något motsvarande från länderna i öster. Det ryska folket och i allmänhet den slaviska stammen reser icke till Amerika och Australien. Men då rörelsen är allmän bland de folkslag, med hvilka svenska folket befinner sig i närmare eller fjärmare frändskap, vore det mera besynnerligt om Sverige icke toge någon del i denna rörelse än att Sverige nu tager sin andel deri.

Vi hafva då icke tagit i beräkning det mindre antal, som af ren lättsinnighet eller den oförsyntaste vinningslystnad gifver sig ut, ej heller deras, hvilka förakta sitt fädernesland emedan det icke gifver dem de mäst obegränsade tillfällen för äfventyrliga tilltag, fantastiska förslagsmakerier och ett våldsamt omstörtningsbegär eller nog rik belöning för deras i eget tycke stora förtjenster. Ej heller hafva vi räknat dem, hvilka undfly lagens dom efter begångna bedrägerier eller som gå att i "den nya verldens ödemarker gömma sina brott och sin blygsel" [1]).

Vi benämna desse personer ett mindre antal, ty det må vara tillåtet tro, att fosterlandskärleken i Sverige icke är så klen eller sedligheten så svag eller tanklösheten så stor, att hela stora skaror af folk skulle finnas, som för sådana orsaker kasta ifrån sig sitt svenska medborgarskap, men huru många eller få de må vara, göra de sitt fäderneslandet den största tjensten när de begifva sig bort derifrån. Att dåligt folk reser sin väg är väl en vinst och icke en förlust.

Frågan om det afbräck, som fäderneslandet lider genom utvandringen, låter sig slutligen bäst besvaras med en annan

---

1) MALMSTRÖM, Tal och estetiska afhandlingar i Samlade Skrifter, T. VII, p. 211.

fråga, som skulle kunna sålunda uttryckas: har det då blifvit tomt i Sverige efter dem, som reste bort? Skulle så vara att något synnerligt tomrum icke märkes, måste detta vara ett tecken att de, som reste, icke voro oumbärlige. Utvandringen framställer sig då icke såsom en afgjordt ond sak, men såsom en samhällets naturliga lifsutveckling och man bekymrar sig icke deröfver, men man tackar Gud, som skapat verlden så stor, att utrymme icke saknas i andra länder för dem, som funno sitt fädernesland för trångt. — Skulle det åter börja visa sig att när bonden reste till Amerika, föll hemmanet i ödesmål emedan ingen fans, som uptog det lediga hemmansbruket, eller att verkstäder måste stängas eller arbetsföretag afstadna emedan arbetande armar ej mera finnas eller att arbetslöner stegrades till en orimlig höjd, icke i följd af andra orsaker, men blott derför att arbetarnes antal hade blifvit alt för ringa, eller att priserna på vanliga förnödenheter sjönko till vanvärde emedan konsumenter saknades, då vore det en obegriplig sak om icke utvandringen afstadnade, ty krafterna, som hade satt den samma i gång, hade då uphört att verka.

Men om man således torde kunna temligen lugnt betrakta de bortresandes affärd, så länge betraktelsen utgår från synpunkten af fäderneslandets interessen, kan man deremot icke utan en djup orolig känsla betrakta den bortresande hopen när man besinnar den framtidens ovisshet, som desse menniskor gå till mötes. Ty om ock giltiga skäl kunna finnas, hvarföre utvandringen företogs, finnes icke derföre någon säkerhet att företaget lyckas. Och i alla händelser måste det för hvar och en, som sjelf känner hvad ett älskadt fädernesland betyder, visa sig såsom en djupt beklagansvärd belägenhet om han vore nödsakad att lemna detta land. Det menskliga deltagandet följer med bekymmer de bortresande och denna känsla stegras till en djup och verklig sorg när man vet att många bland dem torde vara blott mycket ofullständigt försedde med just de förråd, som oundgängligast behöfvas i det nya landet, icke blott penningar, som torde finnas kanske jämt upp till resekostnaden, men äfven kunskaper, som fordras för att förstå huru lefnadställningen bör ordnas under helt nya förhållanden. Det är fara värdt att mången, som reste med förtröstansfullt mod, skall efter framkomsten kasta ångerfulla blickar till baka, och den, som med trotsigt sinne upmätte på förhand sin framtids

förhoppningar i det lyckobringande landet, skall kanske förgås i elände. Erfarenheten visar mycket blandade exempel både att den, som kan och vill arbeta samt framkommer till Amerika med en någorlunda väl försedd kassa, verkligen kan i detta land förvärfva sig en bergad lefnadställning, men andra exempel torde finnas, hvilka tala om den oförfarne, som föll i bedrägeriets snaror, hvilka snärjdes omkring nykomlingen, och om äfventyraren, som tappade spelet, och den dumdristige, som förgicks [1]).

Derföre fordrar mensklighetens pligt, att utvandringen må blifva ordnad på möjligast förståndiga sätt, så att den okunnige ej må sakna uplysning eller den öfverdådige ej falla i förderfvet ovarnad. Det har också utgjort ett föremål för den offentliga magtens omsorg i Sverige att reglera utvandringen.

En verksamhet för detta ändamål kan vara af dubbel art, antingen sådan, som afser att ingen må varda genom listiga stämplingar lockad till utvandring eller redan före afresan insnärjd i bedrägliga förbindelser samt under den långa färden öfver hafvet misshandlad, eller också skulle den omvårdnad, som fäderneslandet egnar åt utvandraren, kunna bestå i en handräckning med uplysande råd i afseende på bosättningen i det främmande landet. Med afseende på det först nämnda ändamålet eller att reglera utvandringen från Sverige blef en förordning af Kongl. Maj:t utfärdad redan d. 6 aug. 1864 och sedermera en annan d. 5 febr. 1869; den andra omsorgen att understödja de utvandrade med råd och bistånd efter framkomsten har varit föremål för öfverläggningar på 1869 års riksdag, men någon åtgärd har icke blifvit vidtagen.

Förordningen af år 1869 innehåller tvänne hufvudstycken, det ena om *utvandrareagenter*, det andra om *fartyg, med hvilka de utvandrande fortskaffas samt deras behandling under resan.*

Med utvandrareagent menas i allmänhet hvar och en, som för egen räkning eller såsom kommissionär för utländsk man åtager sig att ombesörja utvandrares befordran till främmande

---

1) Jfr. om hela detta stycke de i veckoskriften *Samtiden* år 1873 n:o 38 och år 1874 n:o 40 förekommande upsatser med öfverskrift: "Röster från Amerika om utvandringen".

verldsdel (§ 1). Men nu är detta sätt att verkställa utvandringen icke det enda som brukas. Utvandringen försiggår på tre olika sätt, antingen efter aftal med utvandrareagent eller ock medelst att resa på s. k. utvandrarefartyg utan mellankomst af agent eller slutligen medelst att färdas såsom vanlig resande på fartyg, som icke är särskildt beräknadt att fortskaffa utvandrare.

Hvad nu beträffar agenterne måste det väsendtliga syftemålet vara att förekomma missbruk och skälmstycken af s. k. emigrantvärfvare. Der visar sig i författningen ett tydligt bemödande att omgärda agenternes verksamhet med föreskrifter, som skola innebära så mycken visshet, som erhållas kan, att agenterne äro personer af redbar karakter och att säkerhet finnes för upfyllandet af ingångna förbindelser.

Först och främst eger icke hvem som helst att upträda såsom utvandrareagent, särskildt tillstånd fordras, hvilket åter beror af kommerskollegium att bevilja eller vägra. Kommerskollegium är nämligen den myndighet, åt hvilken pröfningsrätten är updragen. Och denna pröfningsrätt är bunden vid den föreskriften att agenten skall vara en i Sverige bosatt man. Hitkommande äfventyrare från Amerika eller annat land ega således icke att utöfva agentverksamhet. Och ibland bosatte män i Sverige eger kommerskollegium en mycket fri magt att bedöma huru vida personen må kunna anses förtjena det förtroende, som skulle innebäras i ett tillstånd att utöfva agentverksamhet. Författningen fordrar icke blott att agenten skall besitta medborgerligt förtroende och hafva gjort sig känd för ordentlighet, men äfven finnas vara "i öfrigt lämplig" (§ 2).

Till dessa allmänna vilkor kommer vidare en föreskrift, att agenten skall ställa säkerhet i penningar, värdepapper eller personlig borgen till ett belopp af 10—60000 kronor. Författningen gör skilnad mellan agenter af två slag, sådane som åtaga sig att fortskaffa utvandrare till hamn i annan verldsdel och sådane som öfvertaga fortskaffningen icke blott öfver hafvet, men äfven längre in i det främmande landet. För desse senare får säkerheten ej bestämmas lägre än 20000 kronor (§ 3). Meningen med denna föreskrift uplyses af efterföljande ställen i förordningen, som handla om penningersättning, hvartill agent kan blifva förfallen i följd af oupfylda förbindelser till utvandrare.

Vidare är tillståndsbeviset begränsadt inom vissa, bestämda landsorter för hvarje agent, ett eller flere län eller Stockholms stad. Slutligen gifves tillståndsbeviset blott för ett år i sender och kan äfven före den tiden återkallas af kommerskollegium i fall ”omständigheterna dertill föranleda” (§ 3). Agenten är således helt och hållet beroende af kommerskollegium.

Och ej blott af denna myndighet, men äfven i visst fall af konungens befallningshafvande nämligen så framt agenten vill utöfva sin verksamhet ej blott i egen person, men äfven genom ombud. Det beror nämligen af konungens befallningshafvande att godkänna eller underkänna ombudet (§ 4) likasom det åligger konungens befallningshafvande att hålla ett vakande öga öfver agentens verksamhet och, om något mot honom förekommer, göra anmälan hos kommerskollegium (§ 3).

Dessa föreskrifter äro synbarligen beräknade att erhålla en borgen för agentens personliga redbarhet. Andra stadganden afse förhållandet mellan agent och utvandrare. Här gäller ett vilkor att bestämdt kontrakt skall upgöras, skrifvet på svenska språket och med engelsk öfversättning; kontraktet skall innehålla upgift om utvandrarens hemort samt den ort inom Sverige, hvarifrån resan anträdes och den ort inom den främmande verldsdelen, dit resan gäller såsom ock de europeiska hamnar, öfver hvilka utvandraren skall befordras så framt icke meningen är att färden skall sträcka sig omedelbart till den främmande verldsdelen. Så bör äfven kontraktet innehålla bestämmelser om de fortskaffningsmedel, som komma att användas mellan de särskildta hamnarne samt dagen,. då resan skall anträdas, och tid, som är bestämd för uppehåll på mellanstationerna, samt huru utvandrarens underhåll och vård under denna tid ombesörjes. Vidare skall kontraktet innehålla upgift om det fartyg, som skall begagnas eller åtminstone huru vida fartyget är seglande eller ångfartyg samt hvilken plats utvandraren eger att på fartyget begagna. Betalningsvilkoren skola i kontraktet ingå och deruti äfven bestämmas det aftal, som måste vara träffadt angående ”de vid landningen i den främmande verldsdelen möjligen förekommande afgifter af allmän beskaffenhet” Slutligen fordras också ett vilkor, som är af egendomlig vigt och betydelse, att intet aftal får ega rum om att resekostnaden skall efter framkomsten aftjenas med arbete (§ 5). Slafveriet må vara afskaffadt i Amerika, men detta hindrar icke att ju

sådana tjenstebeting skulle kunna göras, hvarigenom den till namnet frie blef pantförskrifven till en tjenst, som genom svekfull tillställning kunde blifva ej bättre än slafveri. Den svenska lagstiftningen vill förekomma att svensk man skulle lockas att sälja sin person till träl [1].

För öfrigt innehåller författningen åtskilligt om utvandrares rättighet till ersättning eller fritt underhåll af agenten i fall resan från den svenska afgångsorten fördröjes samt rättighet att återbekomma erlagd afgift i fall han för inträffad sjukdom blifver nödsakad att inställa utvandringen (§§ 7, 8).

Och öfver upfyllandet af agenternes förbindelser ega de svenske konsulerne att vaka på det sätt att om något brister å agentens sida eger utvandraren att vända sig till närmaste konsul, som då är honom behjelplig att anskaffa herberge och underhåll, fortskaffning till bestämmelseorten eller återfärd hem. Derjämte eger konsuln att på ort och ställe göra undersökning om förhållandet samt anmäla saken hos kommerskollegium, hvilken myndighet här hemma öfvervakar att utvandrares anspråk blifva i laglig ordning pröfvade (§ 5 mom. 2 n:o 6, §§ 9—14). För sådana tillfällen är penningebeloppet ämnadt, som agenten har ställt såsom säkerhet.

Dessa föreskrifter gälla för agenterne. För den utvandring deremot, som företages utan mellankomst af agent, gäller såsom regel att fartygets redare eller befälhafvare träder i ett likartadt förhållande med det, som gäller för agenten.

Dock med en viss skilnad. Redare eller befälhafvare synes icke vara i behof af tillståndsbevis, men kontrakt skall upgöras och säkerhet i penningar ställas. Penningsumman är likväl icke bestämd till 10—60000 kronor, men utgör blott en summa lika med sammanlagda beloppet af utvandrarenas afgifter för resan (§§ 53—55).

Alla dessa föreskrifter hvila tydligen på den förutsättningen att färden företages på fartyg, särskildt beräknade på att fortskaffa utvandrare. Det tredje sättet, då utvandraren färdas så-

---

1) Föreskriften att här beskrifvet kontrakt skall upgöras gäller äfven ändock utvandrare fortskaffas på s. k. amerikansk billett, d. v. s. billett på förhand upköpt i Amerika och som af agenten hålles utvandrare till handa. Jfr. en i *Post- och Inrikes Tidningar 1871 d. 17 april* införd underrättelse om en af Kongl. Maj:t meddelad förklaring rörande en af poliskammaren i Göteborg framställd fråga.

som vanlig resande, kan svårligen blifva föremål för någon särskild lagstiftning. Det måste vara sådana färder, som åsyftas då författningen säger, att, der passagerarnes antal icke öfverstiger trettio, gälla föreskrifterna om agenter icke för redare och befälhafvare (§ 15).

Det, som genom författningen är ämnadt att regleras och öfvervakas, angår agenters samt skeppsredares och befälhafvares företag att bedrifva utvandrares fortskaffning såsom en affärsrörelse. Hufvudsaken är då att bereda någon säkerhet mot svek och prejeri. Detta har man sökt göra genom dessa förbehåll i afseende på den tillåtna agentverksamheten. Olofliga emigrantvärfvare har man velat utestänga genom straffbestämmelser, böter ända till 1000 kronors belopp (§§ 56—57).

Det andra hufvudstycket i den kungliga förordningen afser utvandrarenas *säkerhet under sjelfva resan.* I detta afseende fordras åtskilliga försigtighetsmått. Man kan föreställa sig att till fortskaffning af utvandrare kunde komma i fråga att begagna gamla, förfallna, illa bygda och illa inredda fartyg, ej särdeles brukbara för en väl ordnad passageraretrafik, men som kunde af ett egennyttigt rederi anses goda nog för hopen af utvandrare. Det skulle kunna hända att ett öfverdrifvet stort antal inpackades utan nödigt utrymme, utan tillräckligt förråd af lefnadsmedel, friskt vatten o. s. v. så att färden blefve föga bättre än de rysvärda beskrifningarne man känner om slafskepp, som förde negrer från Afrika. — Dessa och andra missbruk har författningen sökt motverka genom följande föreskrifter.

Fartyget skall undergå *besigtning* före afresan från svensk hamn. Denna skyldighet gäller utan skilnad antingen fartyget är svenskt eller utländskt. Dessutom skall utländsk befälhafvare styrka att han besitter erforderlig skicklighet för sådant befäl som detta. För svensk befälhafvare gäller hvad i allmänhet gäller om behörighet att föra befäl på fartyg. Besigtningens ändamål är att utröna huru vida fartyget är till byggnad och inredning sådant författningen fordrar samt med erforderliga förråd utrustadt (§§ 18—25).

Utvandrare få icke emottagas utöfver ett visst *antal* i förhållande till fartygets storlek, ej flere än fem fullvuxna personer för tre nyläster af fartygets drägtighet (§ 26). På fartygets öfra däck skall finnas ett utrymme minst tio qvadratfot för hvarje person; för hvarje sofplats på undre däck fordras aderton

och på däck der "luftvexling genom ventiler å fartygets sidor ej kan åstadkommas" tjugufem qvadratfot, kojplats skall hålla sex fot i längd och två fot i bredd samt dubbel bredd om platsen är beräknad för två personer. Gemensamma sofrum under däck få ej användas till lastrum för annat gods än passagerarnes för dagligt behof medförda saker, och i dessa sofrum skola finnas "ständigt verksamma ventilationsrör" (§§ 27—36).

Fartyget skall vara försedt med särskildt, på vederbörligt sätt inrättadt *sjukrum* samt i vissa fall äfven *läkare.* Regeln är att läkare skall alltid finnas om fartyget förer tre hundra utvandrare samt äfven i fall utvandrares och besättningens antal tillsamman upgår till ett hundra och resan gäller någon ort på andra sidan om Goda Hoppsudden eller Cap Hoorn, således Asiens aflägsnare delar och Australiens samt Stilla Hafvets länder i Amerika, t. ex. Californien. Men för en färd öfver Atlantiska hafvet t. ex. till hamnar i Förenta Staterna och Canada gäller det nyss nämnda antalet tre hundra för att läkare skall ovilkorligt finnas. Läkaren skall vara sådan som antingen förut har varit ute på sjöexpedition för kronans räkning eller är för tillfället af sundhetskollegium godkänd (§§ 33, 39—40). Tjenliga läkemedel och "andra för sjukvård erforderliga förnödenheter" skola finnas om bord, så ock sådana ämnen "som för luftens renande äro nödiga."

Proviant- och *vattenförråd* äro till storlek och beskaffenhet noga beskrifna i författningen med beräkning af dagliga behofvet för hvarje person (§§ 37—38).

Med alla dessa föreskrifter och besigtningen, som hålles, kan dock i bästa fall intet mera uträttas än att allt är i vederbörligt skick den dag fartyget afgår, men under vägen kan inträffa att mellanhamn besökes, nye utvandrare intagas, oförutsedda händelser kunna föranleda uppehåll på vägen, befälhafvaren kan göra indragning på provianten eller låta sjukvården försummas. För sådana händelser och i allmänhet för att bevaka det god ordning hålles under resan är den föreskrift gifven att i fall resan är beräknad på anlöpande af mellanstationer skall en af svensk offentlig myndighet antagen person medfölja för att tillse att allt hvad föreskrifvet är iakttages (§ 48). Nödgas fartyget under vägen uppehålla sig längre än åtta dagar i utländsk hamn, skall, "der så ske kan", anmälan göras hos svensk och norsk konsul, som eger att tillse det proviant,

vatten och andra förråd, som åtgått under resan, blifva behörigen ersatta (§ 49).

Dessutom skall före afresan en af svensk myndighet förordnad person hålla uprop med utvandrarena för att icke antalet må öfverskridas och för att tillse det alle äro försedde med kontrakt (§ 45). Likaså skall vid ankomsten till bestämmelseorten svenske och norske konsuln undersöka huru vida de antecknade personerne verkligen finnas om bord och, om någon saknas, göra sig underrättad om orsaken härtill o. s. v. samt att upgifter, som göras, stämma öfverens med verkliga förhållandet (§ 50).

De svenska myndigheter, som ega att på ort och ställe i Sverige bevaka de föreskrifna åtgärderna före afresan, äro i Stockholm öfverståthållareembetet och i andra städer magistraten och poliskamrarne, men besigtningsmän å fartygen utses af konungens befallningshafvande (§ 20). Öfverträdelser straffas med böter olika för olika fall intill 500 kronor (§§ 56—58).

På detta sätt har nu lagstiftningen gjort hvad som ansetts möjligt vara för att gifva utvandrarena skydd mot svek och prejeri. Det kan dock sättas i fråga huru vida någon tillfyllestgörande säkerhet kan på något sätt erhållas. Den från Sverige medföljande upsyningsmannen kan få svårt att göra sig gällande ute på hafvet o. s. v.

Och i alla händelser kan denna lagstiftning endast bereda en viss säkerhet under sjelfva resan, men efter framkomsten är den nykomne sig sjelf lemnad. Förslag hafva varit väckta på riksdagen flere gånger dels angående åtgärder för att motverka utvandringen från Sverige dels för att utsträcka omvårdnaden om de utvandrade så att äfven deras bosättning i Amerika blefve planmässigt ordnad.

Fråga väcktes på 1862—63 årens riksdag om att kommissionärer, agenter och skeppsredare borde skattläggas till visst belopp för hvarje person, som fortskaffades på utvandring, och den genom sådan beskattning upkommande penningetillgången borde användas till odlingshjelp åt jordbrukare, antagligen för att genom en underlättad bergning här hemma afleda dem från frestelsen att utvandra. Derjämte yrkades att en "afhandling om emigrationen" borde på allmän bekostnad utarbetas till allmänhetens uplysning om de faror, som utvandrarena gingo till mötes och olycksöden, som hade drabbat många bland dem.

Och äfven oberoende af denna skrift ville motionären föreslå att en annan afhandling måtte utarbetas genom landtbruksakademiens försorg, till utbredande af goda kunskaper om en förståndig anordning af landthushållningen. Motionen behandlades af stats- och ekonomiutskotten, som afstyrkte hela saken. Utskotten ansågo skattläggningen knappt vara ett rätt värdigt sätt att gå till väga, men "stridande mot den frihet, vid hvars åtnjutande Svensken var blifven van" och äfvenledes knappt ändamålsenlig så mycket mera som föreskriften lätt kunde kringgås. De föreslagna afhandlingarnes ändamålsenlighet betviflades. Detta betänkande blef af samtliga riksstånden bifallet och dermed afstadnade saken [1]).

Motionen vann så föga gehör att tre riksstånd biföllo det afstyrkande betänkandet utan diskussion och äfven det fjerde ståndet — presteståndet — fattade samma beslut utan votering ehuruväl ett och annat yttrades om behofvet af varningar åt den ouplysta menigheten. Andre åter menade att de lättrogne hellre skulle öpna sitt öra för lockelser som innehöllos i bref från utvandrare, hvilka redan befunno sig i Amerika. Varningar skulle således blifva utan frukt [2]).

Samma tanke, som nu hade blifvit uttryckt om någon slags officiell varning mot falska rykten om den stora lyckа, som skulle vänta utvandraren i Amerika, förnyades i en motion inom andra kammaren på 1867 års riksdag. Meningen var att tillförlitliga och varnande underrättelser måtte årligen införas i almanackan och i allmänt spridda tidningar samt meddelas i kungörelser från konungens befallningshafvande. Motionären var i tillfälle att hos det utskott, som behandlade motionen, fästa upmärksamheten på en urkund, som väl kunde anses innefatta en redan utgifven officiell varning. Denna urkund var en i Post- och Inrikes Tidningar i slutet af föregående året införd skrifvelse till utrikes statsministern från svenske och norske konsuln i New-York jämte ett bifogadt bref till konsuln från skattmästaren vid lutherska församlingen i New-York, Wallroth, med en uprörande skildring af den nöd och brist, som rådde bland den i staden New-York befintliga skaran af svenske och norske utvandrare. Så väl konsulatet som enskildte personer

1) *Motion* hos *R. och A. n:o 177. Stats- och Ekon.-Utsk. Bet. n:o 3.*

2) *Prest. prot. d. 7 febr. De öfrige ståndens prot. d. 11 febr.*

aldeles öfverhopades af skaror utaf utvandrare från Sverige och Norge, hvilka saknade allt, kläder, föda, husrum. Andra kammarens tillfälliga utskott tillstyrkte att på allmän bekostnad bereda tillfälle till hemresa från Amerika för åtskillige utvandrare, hvilka då förmodligen skulle vid hemkomsten meddela afskräckande underrättelser, emot hvilka intet misstroende hos menigheten kunde upstå enär sagesmännen talade af egen erfarenhet. Derjämte föreslog utskottet att den åberopade skrifvelsen till utrikes statsministern jämte det åtföljande brefvet borde bringas till större spridning bland allmänheten såsom ock andra varnande skrifter ombesörjas [1]).

Men detta förslag vann icke andra kammarens bifall. Det anmärktes att hemforslingen kunde snarare befordra än afvända hågen att utvandra, ty den svekfulla förhoppningen kunde upstå att om alt ginge illa i Amerika finge man fri resa hem. Och äfven den anmärkningen uteblef icke, att det vore en ingalunda önskvärd sak att återfå från Amerika en mängd förolyckade utvandrare till börda för fattigvården. Offentliga varningar åter skulle intet förmå mot bref och förespeglingar från slägtingar och vänner i Amerika. — Utskottets hemställan blef af kammaren afslagen [2]).

På tvänne riksdagar hade frågan förevarit utan framgång. Det visar sig också ganska tydligt af utskottsbetänkanden samt under öfverläggningar i preståndet och andra kammaren att något rätt praktiskt förslag icke kunde åstadkommas. Slutsatsen kan knappt blifva någon annan än att utvandringen icke kan genom officiella åtgärder i något väsendtligt mått motverkas. Samma slutsats erhåller man af de förhandlingar som förekommo på en tredje riksdag, år 1869. Dessa förhandlingar voro af dubbel art, dels sådana, som afsågo att förhindra utvandringen, dels åter ett förslag att ordna och reglera utvandrarenas bosättningar i Amerika, då utvandringen ändock ej kunde förekommas.

Här inträffar det ganska vanliga förhållandet, att man nödgas låta saker ske som man önskade att de icke skedde. Det återstår då att ordna och bestämma det som ej kan förhindras, bemödandet måste inskränkas till att motverka de svåraste miss-

1) *Motion i A. K. n:o 32. A. K. Tillf. Utsk. n:o 35.*

2) *A. K. prot. d. 26 april.*

bruken. Denna tanke uttrycktes i orden, som yttrades af en talare i andra kammaren, att "regeringen bör hålla efter de agenter, som resa omkring i Sverige för att förleda personer till utflyttning och med falska förespeglingar och svekfulla kontrakt bedraga dem" [1]). Detta är också hvad regeringen har bemödat sig göra genom den ofvan omtalade 1869 års förordning. Början var gjord genom förordningen den 6 aug. 1864, men denna handlade hufvudsakligen om fartygens beskaffenhet och färden öfver hafvet, stycket om agenterne är ett tillägg, hvarmed 1869 års förordning utgör en förbättring af den föregående.

Genom denna förordning är nu ett försök gjordt att reglera utvandringen, så godt sig göra låter i hvad beträffar agenternes verksamhet samt utfärder från Sverige och resan till bestämmelseorten. Men nästan samtidigt med utfärdandet af 1869 års förordning väcktes en fråga på riksdagen om att utsträcka omvårdnaden derhän att äfven bosättningen i Amerika reglerades under medverkan från fäderneslandet.

Förslaget afsåg att genom "fosterländskt sinnade, uplyste och verksamme agenter söka bringa ordning och sammanhang i utvandringen från Sverige till Norra Amerika samt förskaffa närmare kännedom om de för svenska kolonier lämpligaste trakter derstädes äfvensom angående de till Norra Amerika utvandrade Svenskarnes verkliga belägenhet." För detta ändamål begärdes ett statsanslag 10000 rdr år 1869 och 20000 rdr för år 1870 [2]).

Här voro två ändamål, som skulle befordras, det ena var att sprida säker kunskap om de utvandrades verkliga belägenhet i Amerika. I denna del ställde sig motionären på samma grund och botten med motionärerne på de föregående riksdagarne, men dock med den skilnad, att de underrättelser, som nu åsyftades, synas varit ämnade att erhållas genom i Amerika för Sveriges räkning anställde agenter. Största svårigheten var i alla fall den samma, att förmå den okunniga men envisa mängden att sätta tro till underrättelserna. Men här var dock en skilnad. Den motion, som nu väcktes, afsåg icke ovilkorligen att motverka all utvandring, det förutsattes icke att underrättelserna skulle vara idel afskräckande varningar i strid med "breflapparne"

1) *Andra Kamm, prot. 1867, T. IV, p. 338.*

2) *Motion i Kamm. n:o 323.*

från Amerika. Ändamålet var hvarken att motverka eller befordra utvandringen, men att sprida sanna och opartiska underrättelser om både ondt och godt. Så skulle obetänksamma utvandringar motarbetas, men den, som obeveklig var i sin föresats, skulle erhålla råd och ledning af ärligt och välvilligt folk till motvigt mot listiga lockelser af vinningslystna emigrantvärfvare.

Sådan måste meningen varit och dermed följde det andra ändamålet, att genom en från Sverige utgående, af svenska staten ombesörjd verksamhet i sjelfva Amerika gå de utvandrade till handa med råd och uplysningar om huru de på bästa sätt kunde bereda sig en fördelaktig ställning. Motionären talade om ”ordning och sammanhang” i utvandringen. Hela framställningen visar att denna ordning och detta sammanhang skulle afse sjelfva bosättningen i Amerika. Motionären namngaf vissa landsdelar i den nordamerikanska verldsdelen, om hvilka han trodde sig veta att de skulle vara företrädesvis lämpliga för svenske nybyggare. Sådana trakter skulle finnas i staten Minnesota och territoriet Dakota samt inom Stor-Britanniens besittningar norr om de nyss nämnda länderna [1]).

I dessa förslag framställer sig ett helt annat åskådningsätt än vid de föregående riksdagarne. Motionären såg icke endast förlusten af bortfarande arbetskrafter och bortförda penningmedel, han erinrade äfven att förlusten ersättes genom ”stegrad företagsamhet och lättade utvägar till försörjning för de qvarblifvande”, han talade om det yngre slägtet, som ”möter framtiden med större mod och tillförsigt då det ser framför sig, huru utvandrarena ständigt lemna öpna rum i arbetarenas leder för dem, som komma närmast efter och kunna hysa förhoppning att i värsta fall få utväg till bergning på annan ort om det misslyckas hemma.” Exempel anfördes att just de länder, som lemna de största bidragen till folkvandringen från Europa, nämligen Stor-Britannien och Tyskland såsom ock Norge, icke desto mindre gå med de raskaste steg framåt i välmåga och folkökning. Motionären upfattade utvandringens betydelse såsom Sveriges andel i ett verldshistoriskt verk.

Från sådan synpunkt betraktad måste utvandringen framställa sig icke blott såsom en bortgång från ett gammalt fäder-

---

1) Jfr. sjelfva motionen med motionärens *yttrande i Andra kammaren d. 9 mars, T. II, p. 19—21.*

nesland, men äfven såsom grundläggningen af ett nytt. Och en ovilkorlig motsats behöfde icke ega rum mellan det gamla och det nya. Till de båda syftemålen, som nämndes, anslöt sig ett tredje, att tillse "huru utvandringen må kunna vändas till godt för fäderneslandet."

Så lydde nämligen motionärens tal att utvandraren icke borde utan urskillning anses såsom "den der otacksamt och med glömska af njutna välgerningar öfvergifver och upoffrar sitt fäderneslandet." Blefve han billigt och rättvist bedömd skulle han "i gengäld medföra öfver hafvet en oförändrad kärlek till moderlandet och en tacksam hågkomst af hvad det varit för honom och i stället att, såsom nu, hejdlöst blanda sig med den första främmande nationalitet han möter, blir han villig, värdig och mägtig att grundlägga svensk nationalitet och svensk odling på den främmande jorden. På detta sätt är det som utvandringen kan vändas till fäderneslandets bästa."

Meningen måste varit att bosättningen i Amerika skulle regleras med afsigt att sammanhålla de svenske nybyggarena, må hända i förening med nybyggare från de öfriga skandinaviska länderna, så att det skandinaviska nybyggesfolket komme att utgöra en samlad menighet, en egen skandinavisk koloni midt i Amerika. En sådan organisation af bosättningsarbetet förutsätter att utvandraren allt framgent behåller från slägte till slägte svenskt språk och nationalitet. Utvandringen skulle icke innebära att fäderneslandet öfvergåfves, men att det utflyttades, ett nytt Sverige skulle upstå i Amerika och den svenska nationaliteten icke tappa något af sin kraft, men deremot förstärkas genom en på andra sidan af jordklotet bosatt folkafdelning eller, för att bruka motionärens egna ord "till det andliga arbete vi såsom nation fullgöra för vår egen och hela menskligghetens utveckling skulle vi få förstärkning från ett stort, talrikt folk. Våra ord skulle höras och hvad vi skrifva skulle läsas och begrundas icke blott här hemma i våra aflägsna ängder utan af en nationalitet, som nu vore stark nog att göra sig gällande inför de öfriga nationaliteterna och ställa sig i jämbredd med dem" [1]).

En sådan tanke uttrycker den aktningsvärdaste fosterlandskärlek, som vågar tänka stort om fäderneslandet, och saken

---

1) *Andra K. prot. den 9 mars*, *T. II*, *p. 24—27.*

vore förträfflig om blott tanken kunde fullt motsvaras af verkligheten. Men det är fara värdt att denna motsvarighet knappt kan påräknas. Det är svårt att förstå huru det i tidernas längd skulle blifva möjligt att bevara en särskildt nationalitet med sjelfständig kraft i en främmande verldsdel, på ofantligt afstånd från moderlandet, omgifven af mägtiga inflytelser utaf främmande nationaliteter, hvilkas bildning är jämgod med vår egen medan deras folkmängd är större. Så talrik utvandringen må vara från Sverige och Norge, kan den samma likväl icke upgå till sådana summor som den tyska eller den, som anländer från Stor-Britannien, oberäknadt den stora magt, som ligger hos den angloamerikanska folkmängden, hvilken utgör kärnan af Förenta Staternas folk. Motionären beräknade sjelf den skandinaviska utvandringen till 40—50000 årligen, men den tyska till åtminstone 200000 [1]). Således skulle äfven efter motionärens egen beräkning den tyska utvandringen flerdubbelt öfverstiga den skandinaviska. För öfrigt får erkännas att det stora antalet utvandrare år 1869 — som likväl icke var på siffran bekant när saken förekom på riksdagen — väl kunde gifva anledning att motse ett fullt så stort antal skandinaviskt folk i Amerika som motionären föreställde sig, i fall folkvandringen från Sverige skulle fortfara utan att minskas. Men nu hafva redan de näst följande åren upvisat ett aftagande antal. Framtiden skall visa huru vida aftagandet fortfar och utvandringen kanske för en tid afstadnar eller om folkutflyttningen blifver ett stadigvarande tillstånd. Men om också den skandinaviska folkmängden tillväxer i Amerika, så kunna äfven de öfriga nationaliteterna framträda med växande antal.

En stor skilnad finnes också mellan folkvandringen till Amerika fordomdags och i vår tid. Vandringen gick till obebodda länder eller blott befolkade af vilde Indianer och den inflyttande folkstammens sjelfständighet berodde blott på förmågan att försvara sig mot vildarne. Nu deremot när utvandraren kommer till Norra Amerika befinner han sig i ett land, der en stark civilisation långt för detta har genomträngt seder och samhällsförhållanden, utvandraren eller, rättare sagdt, invandraren blifver medborgare i ett samhälle, hvars statskick och lefnadsförhållanden redan hafva sin karakter ovägerligt afgjord med

---

1) *Andra Kamm. prot. d. 9 mars, T. II, p. 25* och *p. 31.*

öfvervägande magt af en helt annan stark och rikt utvecklad nationalitet, den angloamerikanska. Denna nationalitet är nu mera visst icke ensam i sitt land, han måste å sin sida vidkännas en betydlig blandning af de inflyttande folken och Amerikas framtid kommer visst icke att bära den engelska eller angloamerikanska karakteren ren och obemängd, men af roten beror dock växten, den angloamerikanska nationaliteten utgör dock alltid det nordamerikanska samhällets grundval, förhållandet kan icke gerna blifva något annat än att ur de särskildta folkslagens förening småningom framgår en gemensam stor amerikansk nationalitet, som härstammar från en mångskiftande sammansättning, Anglo-Amerikanare, Tyskar, Irländare, Svenskar. Norrmän och från andra håll, Chineser och andre, som färdas öfver Stilla hafvet från Asien. Man kan icke förutsäga hvilken art och lynne det nordamerikanska framtidsfolket skall utveckla och huru detta folket kan komma att inrätta sitt lif, sina seder, sin samhällsförfattning. Denna utveckling, som Amerika går till mötes i följd af den stora folkvandringen, innehåller ett framtidsbestämmande verk af omätlig betydelse och en djupt in i de senaste verldsåldrar sig utsträckande omfattning. Vill man beklaga den svenska nationalitetens öde om den samma icke i tidernas längd kan bevara sig sjelf i Amerika, så ligger dock en tillfredsställande känsla i den visshet, som våra dagars företeelser hafva gifvit oss, att Sverige deltager på ett ganska verksamt sätt i utförandet af ett verldsomfattande civilisationsarbete.

Ville man nu bestämma detta deltagande på sätt som motionären föreslog, så kunde väl också en viss fara finnas, att betänkliga förhållanden kunde upstå. Frågan är icke blott svensk, hon är äfven amerikansk. Amerikas folk eger full rätt att göra den amerikanska synpunkten till den hufvudsakliga. Det vore icke omöjligt att en nybyggesförening i Amerika, som föresatte sig att blifva i anda och sanning svensk, således icke amerikansk, kunde komma att betraktas med allt annat än välvilliga blickar och ställningen kunde blifva mycket osäker. Man kunde göra en jämförelse, hvarom äfven erinrades på den svenska riksdagen:[1]) om regeringen i ett främmande land, Tyskland. Ryssland eller något annat företoge sig att här i Sverige

---

1) *Andra Kamm. prot. den 9 mars, T. II, p. 29.*

upprätta ett nybygge af Ryssar, Tyskar eller andre, med ändamål att midt i Sveriges land och inom det svenska samhället rotfästa en rysk, en tysk eller annan för oss främmande nationalitet, så att här skulle komma att finnas en del af Sveriges invånare, som icke blott sjelfve, men deras barn och barnbarns barn genom kommande åldrar skulle förblifva Ryssar, Tyskar o. s. v. oaktadt de voro den svenska statens medborgare, så skulle vi säkerligen anse vår svenska gästfrihet vara satt på nästan för strängt prof.

Men om således en omvårdnad om våre landsmän i Amerika med sådant syftemål, som här sattes i fråga, är förenad med svåra betänkligheter, kan en sådan omsorg i alla fall hafva sina goda skäl, nämligen ur synpunkten af utvandrarenas eget interesse med afsigt att räcka dem en hjelpsam hand. De behöfva en sådan vid ankomsten till det förut för dem främmande landet, de behöfva ett värn mot list och svek, hvarmed egennyttan ockrar på den oerfarne, de behöfva uplysas om klokaste sättet att gå till väga, om hvilka trakter i det amerikanska landet äro bäst egnade till bostäder och odlingsfält för dem o. s. v. En stor del af utvandrarena äro personer med inskränkt bildning, obekante med Amerikas samhällskick, okunnige i språket eller blott mycket ofullständigt bekante dermed. Det måste mycket lätt kunna inträffa att de aldeles taga miste om sin verkliga fördel och genom eget oförstånd eller bedragares illsluga list varda störtade i djupaste armod, så att betrycket, som dref dem ut från Sverige, blifver en småsak mot eländet, som drabbar dem i Amerika.

Den invändningen håller icke stånd, att utvandraren, som öfvergaf sitt fädernesland, har förverkat sin rätt till fäderneslandets välvilja. Må hända öfvergaf han sitt land blott derföre att landet icke gaf honom bröd, det saknar då icke sina goda skäl, att fäderneslandet gör hvad det kan, om det något kan göra, för att vägleda hans första steg i den nya verldsdel, der han nödtvungen inträder. Den, som af okynne vänder ryggen åt sitt fädernesland, må bära sitt öde; bedragaren, som rymde, penningvinglaren, hvars driftjäder blott var en skurkaktig egennytta eller den tanklösaste lättsinnighet, må stånda det straff, som brottet födde, men det är ingalunda troligt att hela dessa härskaror, som sålde allt sitt och med maka och barn gåfvo sig ut öfver verldshafvet, äro menniskor af sådan art. De kunna

vara vilseledde, men deras ställning kan också vara sådan, som fullkomligt rättfärdigar deras handling, och i bägge fallen äro de väl förtjente af allt det bistånd, som mensklig välvilja är mägtig att åstadkomma [1]).

Men deremot kunde det vara ovisst om det bistånd, som blef erbjudet, också blef emottaget. Det händer att den oerfarne är misstänksam på ett håll medan han är lättrogen på ett annat. Men om handräckningen, som erbjöds af offentligen anställde agenter, mången gång blef förskjuten, torde den samma väl också ofta nog blifva antagen och menskligketens fordran vore tillfredsstäld om blott erbjudandet gjordes.

Nämligen i fall det kan göras med utsigt att verkligen uträtta något. Det är icke det lättaste att säga, huru denna verksamhet från den svenska statens sida skulle regleras. Derom kan svårligen någon annan fälla ett omdöme än den, som af egen erfarenhet känner amerikanska förhållanden [2]). En lycka är att Svenskarne i Amerika nu redan äro så många att de, som der finnas förut, kunna vara de nykommande till hjelp med uplysningar, som de sjelfve kanske med dyra lärpenningar fått betala. Mången, som nu flyttar till Amerika, har slägtingar och vänner der förut.

Det på riksdagen väckta förslaget möttes af ett obegripligt missförstånd i det att några betraktade det samma såsom beräknadt att befordra utvandringens tillväxt, der yttrades sådant som att man icke ville gifva exportpremier åt utvandringen o. s. v. Motionärens ord och hela framställning gåfvo dock platt ingen anledning att så upfatta saken. Snarare kan syftemålet jämföras med det, som ligger till grund för de kungliga förordningarne 1864 och 1869, af hvilka den senare utkom i samma dagar, då motionen framställdes.

Saken vann icke på långt när den upmärksamhet som den samma förtjenade. Statsutskottet afstyrkte motionärens förslag

---

1) Jfr. motionärens yttrande i *Andra Kamm. prot. d. 9 mars, T. II, p. 17—19.*

2) Jfr. motionärens yttrande i Andra kamm., T. II, p. 21. Må hända skulle ändamålet kunna vinnas utan statens mellankomst genom att nybyggarena sjelfve förenade sig i samfund och anställde egne agenter, som på förhand anskaffade erforderliga underrättelser och förberedde bosättningen. Jfr. härom den mycket läsvärda upsatsen i *Samtiden* 1874 n:o 40, p. 631.

efter en mycket knapphändig motivering [1]) och frågan förföll genom båda kamrarnes beslut [2]).

Jämsides med denna fråga voro vid samma riksdag äfven andra förslag å bane, rörande utvandringen betraktad ur helt annan synpunkt. Dessa förslag angingo medel och sätt att förhindra eller åtminstone försvåra utvandringen och att skydda de hemmavarandes samt det svenska samhällets rätt och säkerhet mot följderna af utvandrarenas lättsinniga företag. Bittra klagomål fördes öfver bedrägligt förfarande af utvandrare, som reste bort, qvarlemnande hustru och barn fattigvården till last, så ock otillfredsställde borgenärer; sjelfva reskassan vore stundom hopsamlad på bedrägligt sätt, beväringsynglingar rymde från värnepligten, soldater från regementena. Och med dessa beskyllningar mot utvandrarena förenades klagomål öfver emigrationsvärfvares bedrägerier. Det som föreslogs var sådane saker som att utvandring ej borde få ega rum förr än utvandraren hade med bevis styrkt att han ej häftade för oguldna kommunalutskylder eller vore lagsökt för skuld, ej vore under tilltal för brott, ej befunne sig under krigstjenstskyldighet och, i fall familj qvarlemnades, borde med bevis styrkas att den samma egde medel för sitt underhåll. Strafflagstiftning yrkades mot bedräglige utvandrareagenter och att agenter skulle ansvara för utvandrare, som utan vederbörliga bevis afreste [3]). En motionär gick ända derhän att yrka förbud mot alla resor till Amerika med mindre än att bevis af nyss nämnda art kunde anskaffas [4]). I en af motionerna återfinner man åtskilligt, som just vid samma tid blef af regeringen föreskrifvet i 1869 års förordning, om agenternes skyldighet att ställa borgen m. m. [5]). På samma gång återkom äfven den gamla frågan om att hjelp borde beredas åt Svenskar, som ville återvända från Amerika [6]), hvarjämte äfven framträdde en viss syftning, att, om utvandringen icke kunde förhindras, åtminstone åt svenska staten för-

1) *Stats Utsk. n:o 37* och motionärens vederläggning i *Andra Kamm. prot., T. II, p. 17—23.*

2) *Kamrarnes prot. d. 9 mars.*

3) *Motion n:o 250.*

4) *Motion n:o 98.* Dock medgåfvos några undantag från förbudet.

5) *Motion n:o 273.*

6) Jfr. ofv. p. 401.

behålla den penningvinst, som genom öfverförande af emigranter till Amerika nu kom utländingar till godo [1]).

Bestämda exempel anfördes rörande utvandrarenas lättsinniga förfarande. Så anfördes att från en socken Rumskulla, belägen på gränsen af Kalmar län och Östergötland, hade under det sist förflutna året fyra karlar qvarlemnat hustrur med ett antal sjutton barn, från Misterhult socken i Kalmar län hade under åren 1867—68 fem karlar efterlemnat hustrur med in alles tjugu barn, alla dessa till besvär för fattigvården. Ett hundra beväringsynglingar sades hafva bortfarit från Misterhult, åtta från Tuna socken, trettionio från Kristdala socken, allt inom Kalmar län. Nio soldater omtalades hafva rymt från Kalmar regemente o. s. v. [2]).

Slutsatsen blifver att den utvandrande mängden innehåller ett mycket blandadt sällskap och att stora missbruk understundom bedrifvas. Men just derföre att sällskapet är blandadt blifver svårigheten stor att stifta lag, som träffar alle på ett billigt sätt. Den lagstiftning, som åsyftade att lägga hinder för bedragaren, kan blifva ett tryckande ok på den ärlige mannens frihet. Vårt tidehvarfs art och lynne med dess stora anspråk på frihet för hvar och en att förfoga öfver sin person torde hafva svårt att fördraga sådana åtgärder, som här föreslogos. Det sätt, hvarpå hela vår civilisation rörer sig, syftar till att befordra fri samfärdsel mellan länder och folk. Tidens tänkesätt fördrager lättare de missbruk, som den fria umgängelsen föranleder, än de olägenheter, som skulle upstå om hinder lades för denna frihet. Emellertid är det visserligen en sak, som förtjenar behjertas, om verkligen det skall vara omöjligt att på lagstiftningens väg bereda någon säkerhet mot det ofog, som understundom begås.

De väckta motionernas behandling — de voro sex till antalet [3]) — blef sådan att de hänvisades till ett tillfälligt utskott, hvilket afstyrkte de föreslagna åtgärderna under åbero-

---

1) *Motion n:o 17.*

2) *Motion n:o 250. Andra Kamm. prot. d. 28 apr., T. IV, p. 56—67.* Ett exempel anfördes under Andra kammarens öfverläggning att en man, som var enkling, hade rest bort från åtta minderåriga barn, "dem kommunen nu fick underhålla." *Andra Kamm. prot., T. IV, p. 59.*

3) *Motion n:o 17, 32, 98, 176, 250, 273.*

pande af den nyss utkomna kongl. förordningen och med förklaring att utskottet af ”principiela skäl” hyste betänklighet vid att tillstyrka de föreslagna åtgärderna. Utskottets betänkande, som verkligen var något knapphändigt, blef föremål för temligen oblida omdömen af enskildte riksdagsmän, hvilket dock ej hindrade kammaren att genom bifall till betänkandet låta motionerna falla [1]).

Den först omtalade frågan, som handlade om invandringen i Amerika, hade blifvit utan frukt och lika fruktlösa blefvo äfven dessa förslag rörande utvandringen från Sverige. Men ett särskildt stycke af dessa förhållanden skulle dock ännu en gång komma på tal vid den näst följande riksdagen 1870, då en motion i andra kammaren väcktes om att på statsverkets bekostnad från Amerika återhemta förrymde gäldenärer. Denna fråga bragtes å bane utan att utvandringen åberopades, men de förrymde gäldenärerna utgjorde väl dock en del af utvandringen. Förslaget synes inneburit ett nästan för stort afseende på enskildte fordringsegares lust att få utkräfva straff på bedragaren, som tog deras penningar; staten skulle på allmän bekostnad hemforsla från Amerika den gäldenär, som fordringsegaren önskade bekomma i sitt och lagarnes våld. Att återfå förskingrade medel af en sådan person torde sällan låta sig göra och allra minst genom att hemförskaffa hans person och afbryta hans verksamhet i Amerika, der möjligtvis något penningförvärf stod honom öppet. En sådan åtgärd förutsätter för öfrigt den amerikanska statens medgifvande och är icke omtalad i det mellan Sverige och Förenta Staterna ingångna fördrag om utlefverering af brottslingar. Motionen afstyrktes af andra kammarens tillfälliga utskott och föll genom kammarens bifall till utskottets betänkande [2]).

Samma öde vederfors äfven ett förslag, som väcktes på 1873 års riksdag att lägga skatt på utvandringen genom en afgift, som skulle utbetalas af hvarje utvandrare öfver sjutton års

---

1) *A. K. Tillfälliga Utskott n:o 39. A. K. prot. d. 28 april.* Tvänne motioner bland de här omtalade voro hänvisade till lagutsk., men detta utskott undanbad sig dem såsom de der icke hörde till utskottets befattning, hvarefter kammaren hänvisade äfven dessa motioner till det tillfälliga utskottet. *Lag Utsk. n:o 1, 2. A. K. prot. d. 10 febr.* Jfr. några ord till försvar för Utskottets betänkande i *A. K. prot., T. IV, p. 59—60.*

2) *Motion n:o 35, Tillf. Utsk. n:o 1, A. K. prot. d. 2 mars.*

ålder, hundra riksdaler af man och femtio riksdaler af qvinna, de fattige undantagne. Meningen med denna beskattning skulle vara att den, som skilde sig från fäderneslandet, skulle gifva en ersättning för den upfostran han erhållit genom statens försorg och det skydd han njutit af landets lagar. Förslaget afstyrktes af bevillningsutskottet och föll genom båda kamrarnes beslut [1]).

Folkrättsliga fördrag mellan Sverige—Norge och Förenta Staterna finnas två i nyare tid afslutade af innehåll, som i viss mån skulle kunna röra utvandraren. Det ena, som nyss nämndes, är afslutadt i Washington d. 21 mars 1860 och handlar om *förrymde förbrytares utlemnande i vissa fall;* det andra, afslutadt i Stockholm d. 26 maj 1869, angår *utflyttade personers nationalitet.* Det först nämnda fördraget är noga begränsadt till grofva brottslingar, mördare, rånare, mordbrännare, sjöröfvare, falska myntare och dem, som begått andra förfalskningsbrott såsom ock embetsmän, hvilka bedrifvit underslef och tillgrepp af allmänna medel. En och annan utvandrare skulle någon gång kunna inbegripas under den anförda förteckningen på brottslingar, men fördraget handlar egentligen om helt andra personer än dem, som vanligen menas då man talar om den stora utvandringen. Dessutom finnes en punkt, som betydligen inskränker fördragets tillämpning, nämligen att ingendera magten, Förenta Staterna eller Sverige—Norge, är skyldig att utlemna någon, som redan har erhållit medborgarrätt i det land, der han vistas. För öfrigt må anmärkas att fördraget icke har någon tillämpning på brott eller förseelser af politisk natur.

Det senare fördraget, som handlar om utflyttade personers nationalitet, berörer deremot utvandringen ganska nära. Frågan om huru svensk man erhåller amerikansk medborgarrätt beror naturligtvis på den amerikanska lagstiftningen och behöfver icke vara föremål för fördragsmässiga bestämmelser mellan staterna. Fördraget handlar deremot om den utflyttade personens ställning till det land, hvarifrån han är kommen, och den rätt, som fäderneslandet har eller icke har att af honom fordra medborgerliga skyldigheter. I detta afseende inhemtas af 1869 års fördrag eller "konvention", att våre svenske utvandrare ega att anses

---

1) *Motion i A. K. n:o 62. Bev. U. n:o 1, F. K. prot. d. 15 febr. A. K. d. 19 febr.*

såsom fullkomligt främmande för Sverige sedan de utan afbrott vistats i Amerika fem års tid och blifvit till amerikanske medborgare uptagne. Äro dessa vilkor upfylda .då har Sverige intet anspråk på dem. Men ett förbehåll finnes dock, att den f. d. svenske, nu mera amerikanske medborgaren kan i fall han bortrest från Sverige under beväringsåldern, men sedermera återvänder, tillhållas att upfylla sin beväringspligt. Å andra sidan om utvandraren återvänder till Sverige och der bosätter sig utan afsigt att flytta till baka till Amerika anses han efter mer än två års vistelse i Sverige hafva afstått från sin amerikanska medborgarrätt. Amerika har då intet anspråk på honom [1]).

7. Födde och Döde. — Åldersklasser. — Kön.

Folkmängdens förändringar hänföra sig till tre särskildta förhållanden, ett större eller mindre antal födde, en ökad eller minskad dödlighet samt inflyttning och utvandring.

Det kan ingalunda vara likgiltigt på hvilketdera sättet folket tillväxer. Om folkökningen härleder sig endast från ett stort antal födde medan de döendes antal icke minskas, upkommer visserligen genom de föddes öfvervigt ett ökadt antal menniskovarelser, men det måste dröja ganska länge innan någon verklig tillväxt i styrka kan utveckla sig, de små barnen utgöra en svag ersättning för den bortdöende medelåldern och folkökningen kan först efter många års förlopp blifva fullt fruktbärande. Men de föddes antal utgör dock alltid grunden, på hvilken framtiden har att bygga. På nativitetsöfverskott måste folkmängdens tillväxt ytterst bero.

Dock fordras derjämte en minskad dödlighet om någon synnerlig vinst skall vara vunnen. De döendes aftagande antal häntyder på förstärkta lifskrafter och att menniskor upnå en högre ålder än förut. Det kan icke vara likgiltigt om de fleste bortryckas i barndomsåldern, i ungdomens tid eller i sin kraftigaste medelålder och blott ersättas genom nyfödda barn, som i sin ordning gå en tidig förvandling till mötes. Helt annor-

1) De båda statsfördragen, det ena med åtföljande "protokoll" läsas i *Svensk Författningssamling 1860 n:o 66 och 1871 n:o 29.*

lunda blifver folkökningen beskaffad om det visar sig att en ökad sannolikhet finnes för en längre lifstid. Men såsom lifvet dock ej kan förlängas utöfver naturens gräns, så, i fall de föddes antal är svagt, kan den ökade lifslängden icke ensam blifva tillräcklig. Det fordras att bägge dessa förhållanden samverka.

Af mera tvetydig beskaffenhet är den tredje orsaken till folkökning, nämligen inflyttning af folk från annat land. Huru vida en sådan förstärkning länder till förmån eller skada måste bero på landets och folkets beskaffenhet. I länder, som innesluta stora folktoma rymder t. ex. Amerika, har de främmandes inflyttning en annan kraft och verkan än i sådana länder, der platsen är trång eller landets eget folk tillräckligt att odla och bruka sitt land. Till ett öfverbefolkadt land kommer väl dock icke någon större inflyttning i fråga. Der inflyttning eger rum beror mycket derpå huru talrik inflyttningen är. Ett antal, icke större än att det kan fullkomligt införlifvas med landets eget folk, är en helt annan sak än inflyttningen af en mängd, tillräcklig att bilda en egen, främmande beståndsdel i samhället. En måttligt stor inflyttning kan vara ganska nyttig att med nya krafter förstärka folkmassan. En öfver måttan talrik inflyttning kan, oberäknadt dess verkan i ekonomiskt afseende, förorsaka politisk fara genom split och ofred mellan folkslagen. För öfrigt, likasom de föddes och de dödes antal motväga hvarandra, så äfven de inflyttandes antal och deras, hvilka flytta ut. Det afbräck, som folkmängden lider genom utflyttning, är likasom tillväxten genom inflyttning, en tvetydig sak. I ett öfverbefolkadt land är utflyttningen en ren lycka och bestämmer sig sjelf såsom en nödvändighet. I ett icke öfverbefolkadt, men ej heller folkfattigt land antyder en stor utflyttning att en mängd menniskor, åtminstone för tillfället, saknade bergning och trefnad i fäderneslandet. Deras bortflyttning vållar då knappt någon skada.

Ett studium af de föddes och de döendes statistik sprider sitt ljus öfver folkets tillstånd både i sedligt och ekonomiskt afseende. Ett tillväxande antal födde står i förbindelse med ett ökadt antal äktenskap, hvilket åter måste bero af ökade tillfällen till bergning. En minskad dödlighet häntyder på en stegrad lifskraft hos det lefvande slägtet, hvilket förhållande åter har sitt sammanhang med hela lefnadsättet, det ekonomiska tillståndet och äfven det sedliga, aldenstund själens friskhet

verkar på det kroppsliga lifvet. Ett lif i vekliighet är svagare än ett lif i arbete, utsväfningar ödelägga lefnadsförmågan.

Räknar man antalet *lefvande födde* barn i Sverige sedan tabellverket började får man låta räkningen begynna år 1749 med 59483 och sluta år 1872 med 126983, summan är således något mera än fördubblad [1]. Räkningen fortgår under den långa mellantiden med ömsom stigande och fallande siffror, men dock så att öfver hufvud antalet ökas.

Förhållandet öfverskådas bäst genom att sammanställa medeltalen för år under de särskildta femårstiderna: [2])

Lefvande födde barn i medeltal åren

1751—55	=	67807 : 6	1811—15	=	79807 : 6
1756—60	=	65034 : 6	1816—20	=	85254 : 0
1761—65	=	67536 : 6	1821—25	=	95706 : 4
1766—70	=	67930 : 0	1826—30	=	94946 : 2
1771—75	=	63257 : 2	1831—35	=	95359 : 8
1776—80	=	71594 : 4	1836—40	=	94312 : 2
1781—85	=	67937 : 8	1841—45	=	100843 : 4
1786—90	=	70023 : 8	1846—50	=	104821 : 8
1791—95	=	75817 : 0	1851—55	=	113191 : 2
1796—1800	=	76248 : 4	1856—60	=	125647 : 4
1801—05	=	74646 : 2	1861—65	=	132556 : 2
1806—10	=	73520 : 4	1866—70	=	123658 : 1

För de båda sista åren 1871 och 1872 äro summorna följande:

år 1871 = 127333 år 1872 = 126983

Erinrar man sig nu de särskildta tider, då folkminskning har inträffat, så visar sig att nativiteten under åren 1756—60 med folkminskningsåret 1758 nedgick från medeltalet 67807 : 6 till 65034 : 6, men under åren 1786—90 då folkminskning egde rum 1789 och 1790 ökades icke desto mindre medeltalet från 67937 : 8 till 70023 : 8. Likaledes hindrade 1800 års folkminskning icke att medeltalet för åren 1796—1800 upgick från 75817 : 0 till 76248 : 4. Men deremot under åren 1771—75, ibland hvilka fem år voro folkminskningsåren 1772 och 1773, nedgick nativiteten från 67930 : 0 till 63257 : 2 och under åren 1806—10 under inflytande af folkminskningen 1808—10 min-

---

1) *Tabell Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. LIV. Sveriges officiella Statistik i sammandrag*, tryckt i Statistisk Tidskrift 1874, p. 7.

2) *Tabell Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 33. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. X. Sveriges officiella statistik i sammandrag, p. 7.*

skades medeltalet från 74646 : 2 till 73520 : 4. — Det minsta antalet födde förekommer under åren 1771—75 då medeltalet var 63257 : 2; det största antalet träffas under åren 1861 —65 då medeltalet var 132556 : 2. Men deremot verkade folkminskningsåren 1868 och 1869 derhän att medeltalet nedgick till 123658 : 1. Förhållandet erinrar om det, som förut är anmärkt, att folkminskningen under ett eller annat år icke alltid har verkat en minskad folkmängd för hela femårstiden, men också att detta verkligen inträffade åren 1771—75 och 1806—10 [1]). Vid samma tidpunkter visar sig äfven nativitetens medeltal minskadt, men detta förhållande inträffade likaledes under åren 1756—60 fastän hela folkmängden vid dessa fem års slut icke var minskad oaktadt folkminskningsåret 1758. Och likaledes var nativitetens medeltal under åren 1866—70 minskad fastän folkminskningen under åren 1868—69 icke hindrade att folkmängden 1870 var större än den antecknade summan för 1865.

Betraktar man ej femårstidernas medeltal, men de särskildta folkminskningsårens absoluta summor i jämförelse med näst föregående år, då folkminskning icke hade egt rum, så erhåller man följande öfversigt: [2])

Antal lefvande födde barn

år 1757	= 61675	år 1799	= 75274
1758	= 63262	1800	= 67555
år 1771	= 65988	år 1807	= 75842
1772	= 58972	1808	= 73963
1773	= 51164	1809	= 64300
		1810	= 78916
år 1788	= 74019	år 1867	= 128832
1789	= 70127	1868	= 114955
1790	= 66710	1869	= 117677

Af dessa siffror visar sig att 1758 års antal födde var större än det föregående årets oaktadt folkmängden i det hela minskades, men vid de följande folkminskningarne följde med folkmängdens aftagande antal äfven ett minskadt antal födde. Detta förhållande framträder dock på olika sätt vid olika till-

1) Jfr. ofv. p. 249.

2) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. LIV.*

fällen. Åren 1772—73 och 1789—90 fortfor de föddes antal att minskas under bägge folkminskningsåren, men under åren 1808—10 och 1868—69 begynte de föddes antal ökas oaktadt folkminskningen ännu fortfor, åren 1808 och 1809 samt 1868 upvisade i förening med en minskad folkmängd äfven en försvagad nativitet, men under åren 1810 och 1869 ökades de föddes antal medan folkmängden i det hela aftog. Tillväxten i antalet födde var år 1810 mycket stor, år 1869 deremot mindre betydlig, men der var likväl en tillväxt.

På samma gång visar sig också att det minskade antalet stundom efterföljes af en stor och hastigt upstegrad summa. Förhållandet visar sig af följande öfversigt öfver det låga antalets öfvergång till ett högre:

De föddes antal

år 1758	= 63262		år 1800	= 67555	
1759	= 63865		1801	= 70629	
år 1773	= 51164		år 1809	= 64300	
1774	= 68520		1810	= 78916	
			1811	= 84862	
år 1790	= 66710		år 1868	= 114955	
1791	= 71613		1869	= 117677	
			1870	= 119838	

Förhållandet framträder olika vid olika tidpunkter. Något hastigt uppstegradt mycket stort antal visar sig alls icke efter folkminskningsåret 1758, tillväxten år 1759 var till och med ganska obetydlig. Det minskade antalet födde år 1868 efterföljdes icke heller af en mycket hastig och stor tillväxt under 1869 och 1870, men efter åren 1790 och 1800 är den snabbare tillväxten mera märkbar och framträder efter åren 1773 och 1809 på ett mycket mägtigt sätt, år 1774 från 51164 ända till 68520 och år 1810 från 64300 till 78916 oaktadt folkminskningen i det hela icke hade upphört.

Summorna för de föddes antal under hvarje särskildt år af det sista årtiondet äro följande: [1])

Lefvande födde

år 1863	= 134279	år 1865	= 134281
1864	= 136004	1866	= 136989

1) Sidenbladh, Sveriges officiella statistik i sammandrag, p. 7.

år 1867 = 128832	år 1870 = 119838
1868 = 114955	1871 = 127333
1869 = 117677	1872 = 126983

De yttersta motsatserna, det största och det minsta antalet födde sedan tabellverkets början, tillhöra åren 1866 och 1773:

1866: det största antalet = 136989
1773: „ minsta „ = 51164

Folkökningsåren 1870—72 hafva icke upnått summan för något af de år, som under årtiondet föregingo folkminskningen 1868.

Den absoluta siffran kan dock i sjelfva verket endast ofullständigt uplysa huru vida summan är liten eller stor. Antalet födde barn måste antagligen blifva större inom en större folkmängd än inom en mindre. Så t. ex. år 1773 föddes blott det lilla antalet 51164, men Sveriges folkmängd var också vid det årets början — slutet af år 1772 — blott 2025037, hvaremot när det största antalet barn föddes — 136989 år 1866 — landets folkmängd vid slutet af näst föregående år utgjorde 4114141. Beräknar man förhållandet mellan antalet födde barn och hela folkmängden vid dessa tidpunkter, visar sig att antalet födde år 1773 utgjorde en på 39 : 5 personer[1]), men år 1866 en på 29 : 20 af hela folkmängden[2]). Den stora motsatsen i absolut antal motsvaras af en likaledes betydlig relativ olikhet.

Företager man åter en öfversigt af de föddes relativa antal under hela tidehvarfvet från tabellverkets början med beräkning af medeltalet under femårstiderna i förhållande till folkmängdens medeltal, så upkomma följande förhållanden:[3])

Ett lefvande födt barn på antal invånare:

1751—55	= 26 : 67	1781—85	= 31 : 41
1756—60	= 28 : 80	1786—90	= 30 : 76
1761—65	= 28 : 56	1791—95	= 29 : 27
1766—70	= 29 : 40	1796—1800	= 30 : 51
1771—75	= 32 : 02	1801—05	= 31 : 98
1776—80	= 28 : 90	1806—10	= 32 : 68

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 35.*

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1866, p. VI.*

3) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 35. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. 1, p. 35 och 1865, p. XI.*

1811—15	= 30 : 34	1841—45	= 32 : 00
1816—20	= 29 : 61	1846—50	= 32 : 43
1821—25	= 27 : 98	1851—55	= 31 : 45
1826—30	= 29 : 80	1856—60	= 29 : 85
1831—35	= 31 : 00	1861—65	= 30 : 07
1836—40	= 32 : 68	1866—70	= 33 : 70

Vid betraktande af denna öfversigt visar sig att de föddes relativa antal aldrig sedermera har varit så högt som under första femårstiden 1751—55 då summan var en på 26 : 67, och aldrig så lågt som under åren 1866—70, nämligen då man räknar fem års medeltal; antalet var blott en på 33 : 70 och således lägre än under sjelfva den svåra folkminskningstiden 1771—75, ehuru det särskildta året 1771 utvisar en mycket lägre relativ summa.

Fullföljer man betraktelsen till de båda sista åren 1871 och 1872, så visar sig att de relativa summorna voro:

En lefvande född på närstående antal personer:

1871 1 på 33 1872 1 på 33 : 5

Sammanställer man de sista tio årens relativa antal födde så visar sig med användande af det i statistiska centralbyråns senare årsberättelser antagna beräkningssättet följande förhållande: [1])

På hvarje 1000-tal af medelfolkmängden, lefvande födde:

1863	= 33 : 62	1868	= 27 : 47
1864	= 33 : 61	1869	= 28 : 25
1865	= 32 : 81	1870	= 28 : 26
1866	= 33 : 11	1871	= 30 : 42
1867	= 30 : 83	1872	= 30 : 04

Likasom öfriga befolkningsförhållanden, skulle äfven nativitetstatistiken kunna göras till föremål för ganska mångsidiga betraktelser. Beräkningen af de föddes mängd förbinder sig lätt med frågan om äktenskapens antal, de som ingås och de som uplösas, och dertill knyter sig frågan om de äkta makarnes ålder samt modrens antal lefnadsår då barnet föddes, såsom ock frågan om skilnaden i antal mellan mankön och

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1871, p. XVII och år 1872, p. XIII.*

qvinkön bland de nyfödde och vid alla dessa beräkningar får då äfven tagas i beräkning antalet dödfödde. Från en annan sida betraktad fördelar sig nativitetstatistiken i särskildta beräkningar för olika landsdelar samt landsbygd och städer. Alla dessa och väl flera synpunkter, som kunde finnas, egna sig ganska godt att väljas till utgångspunkter för detaljerade utredningar af befolkningstatistikens särskildta delar. Afsigten med den nyss gjorda framställningen har blott varit att angifva några de allmännaste dragen, men äfven med denna inskränkning förekommer dock en sak, som är af den stora betydelse att den samma icke gerna kan utelemnas, nämligen förhållandet i antal mellan *äkta* och *oäkta* lefvande födde barn.

De oäkta barnens antal låter sig icke urskiljas ur de gamla tabellerna från tabellverkets äldsta tider[1]), men från och med året 1776 kan räkningen fortgå till närvarande tid. Räknar man först de absoluta summorna, så i fall man samlar dessa summor för de särskildta femårstiderna, erhåller man en räkning med nästan oupphörligt stigande siffror. Blott en enda gång nämligen 1826—30 upvisade de fem åren en lägre siffra än de föregående fem åren nämligen en nedsättning från summan 33566 under åren 1821—25 till 29621 under åren 1826—30, men genast derefter upgick antalet till 31289 under åren 1831—35 och har derefter varit i oafbruten tillväxt. Ändpunkterna i räkningen betecknas af åren 1776—1780 med summan 11150 och åren 1866—70 med summan 61684. Antalet har under en tid af ej fullt hundra år mer än fem gånger fördubblats[2]) såsom närmare visar sig af följande öfversigt:

Antal lefvande födde oäkta barn åren

1776—80	=	11150	1806—10	=	23585
1781—85	=	11517	1811—15	=	26466
1786—90	=	15322	1816—20	=	29478
1791—95	=	18310	1821—25	=	33566
1796—1800	=	19856	1826—30	=	29621
1801—05	=	21828	1831—35	=	31289

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. LIV.*

2) Jfr. *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 42. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. 42* och *p. XII.* — Sammanräkning af de särskildta årens siffror från och med 1861. *Sver. off. stat. i sammandrag. Stat. Tidskrift 1874, n:o 1 (häft. 38, p. 7).*

1836—40 = 32429	1856—60 = 55233
1841—45 = 42303	1861—65 = 60977
1846—50 = 46570	1866—70 = 61684
1851—55 = 52778	

Antalet ökades till och med under åren 1866—70 oaktadt den låga nativitet, som utmärkte åren 1868—69. Betraktar man icke de sammanräknade femårstiderna, men hvarje särskildt år t. ex. under sista årtiondet, så är tillväxten icke aldeles oafbruten och den låga nativiteten 1868 och 1869 låter sig igenkännas med sjunkande siffror, men antalet 1869 var dock något större än 1868 och den stigande nativiteten under 1870 gör sig krafteligen påmind. Så stort antal oäkta barn, som föddes år 1871, hafva aldrig förut sett dagen i Sverige på ett och samma år. Året 1872 var icke fullt så fruktsamt, men öfversteg likväl alla föregående år utom det sist förflutna. Summorna för årtiondet följa här nedan: [1])

Lefvande födde oäkta barn år

1863 = 12203	1868 = 11404
1864 = 12919	1869 = 11965
1865 = 12440	1870 = 12418
1866 = 13070	1871 = 14042
1867 = 12827	1872 = 13994

Denna stora tillväxt låter sig icke förklaras ur folkmängdens ökade antal. Jämför man det första och det sista året blifver förhållandet följande:

år 1776, Sveriges folkmängd = 2041289 — oäkta barn = 2187
„ 1872, „ „ = 4250412 — „ „ = 13994

Medan folkmängden har fördubblats något mera än en gång har de oäkta barnens antal fördubblats mera än sex gånger, då man sammanställer dessa båda tidpunkter, det första och det sista årtalet.

Med denna allmänna anmärkning är betraktelsen inkommen på den tabellräkning, som innehåller de oäkta barnens relativa antal. Denna beräkning är naturligtvis den, som egentligen bestämmer omdömet.

Det nyss anförda förhållandet mellan folkökningen öfver hufvud och de oäkta barnens tillväxande mängd antyder att man har att vänta sig stigande siffror äfven i det relativa an-

---

1) *Off. Stat. i sammandrag*, p. 7.

talet. Sådant visar sig också förhållandet med några få undantag, då man genomgår femårstiderna: [1])

Lefvande födde oäkta barn på 100 lefvande födde

1776—80	= 3 : 11	1826—30	= 6 : 24
1781—85	= 3 : 39	1831—35	= 6 : 56
1786—90	= 4 : 38	1836—40	= 6 : 88
1791—95	= 4 : 83	1841—45	= 8 : 39
1769—1800	= 5 : 21	1846—50	= 8 : 89
1801—05	= 5 : 85	1851—55	= 9 : 33
1806—10	= 6 : 42	1856—60	= 8 : 78
1811—15	= 6 : 63	1861—65	= 9 : 20
1816—20	= 6 : 92	1866—70	= 9 : 98
1821—25	= 7 : 01		

Nära en tiondedel af de barn, som föddes under de fem åren 1866—70 voro således oäkta. Särskildt under de sista tio åren har förhållandet för hvarje särskildt år varit följande:

Lefvande födde oäkta barn bland lefvande födde år

1863	= 9 : 09	1868	= 9 : 92
1864	= 9 : 50	1869	= 10 : 17
1865	= 9 : 26	1870	= 10 : 36
1866	= 9 : 54	1871	= 11 : 03
1867	= 9 : 96	1872	= 11 : 02

I en sak sådan som denna torde det vara af betydligt interesse att göra skilnad mellan land och stad. Den absoluta summan måste blifva större på landsbygden i följd af befolkningens öfverlägsna antal, men deremot kan man hafva anledning att vänta ett starkare relativt antal i städerna, i synnerhet de större bland dem. Denna förmodan misstager sig icke. Stockholm står högst och städerna i allmänhet beteckna sin relativa summa med en tre gånger större siffra än landsbygdens. Men härvid har dock under de senare åren visat sig en betänklig företeelse, att de oäkta barnens relativa antal har ökats i större mått på landet än i städerna. Det har till och med något litet minskats i städerna. Allt detta framgår ur följande siffertal då

---

1) Dessa beräkningar af de oäkta barnens relativa antal erhållas i *Tab. Komm. Ber.*, *T. I*, *p. 42* för tiden till 1855 samt i *Off. Stat. Bef. Stat.*, *T. I*, *p. XIII* för tiden 1856—60 och *Off. Stat. Bef. Stat. 1870*, *T. I*, *p. XXIX—XXX* samt *1872*, *p. XV* för 1860- och 1870-talen.

man begynner räkningen med året 1816, längre till baka låter sig denna räkning icke utföras ur allmänt tillgängliga tabeller:

Lefvande födde oäkta barn på 100 lefvande födde:

på landet		i städerna, utom Stockholm	
1816—20	= 5 : 31	1816—20	= 15 : 16
1821—25	= 5 : 42	1821—25	= 15 : 90
1826—30	= 4 : 70	1826—30	= 15 : 17
1831—35	= 4 : 88	1831—35	= 16 : 23
1836—40	= 5 : 10	1836—40	= 16 : 81
1841—45	= 6 : 52	1841—45	= 19 : 02
1846—50	= 6 : 97	1846—50	= 19 : 88
1851—55	= 7 : 37	1851—55	= 19 : 48
1856—60	= 6 : 89	1856—60	= 17 : 65
		städerna med Stockholm	
1861—65	= 7 : 21	1861—65	= 23 : 64
1866—70	= 7 : 93	1866—70	= 23 : 31

Följer man nu denna räkning genom de särskildta femårstiderna, visa sig ömsom stigande och fallande siffror, dock utan att skilnaden mellan land och stad särdeles mycket förändras. Men under den senare tiden från 1860-talets början har den relativa summan för landsbygden varit i tillväxt från 6 : 89 till 7 : 21 och vidare till 7 : 93 medan deremot städerne, som, oberäknadt Stockholm, minskade sin siffra under åren 1856—60 från 19 : 48 till 17 : 65, sedermera med inberäkning af Stockholm åtminstone icke hafva ökat sin summa, men snarare minskat henne ehuru minskningen är obetydlig, från 23 : 64 till 23 : 31.

Förhållandet kan närmare uplysas genom en öfversigt af de särskildta årens förändringar under det sista årtiondet:

Lefvande födde oäkta barn på 100 lefvande födde under åren 1863—72:

på landet		i städerna med Stockholm	
1863	= 7 : 02	1863	= 23 : 92
1864	= 7 : 50	1864	= 23 : 74
1865	= 7 : 26	1865	= 23 : 27
1866	= 7 : 55	1866	= 23 : 42
1867	= 7 : 86	1867	= 24 : 23
1868	= 7 : 81	1868	= 23 : 11
1869	= 8 : 12	1869	= 22 : 99
1870	= 8 : 35	1870	= 22 : 78

1871 = 9 : 16	1871 = 23 : 08
1872 = 9 : 11	1872 = 22 : 88

Antalet har öfver hufvud ökats på landsbygden från 7 : 02 vid årtiondets början till 9 : 16 år 1871 och 9 : 11 år 1872 medan det samma icke kan sägas om städerna, der årtiondets början visar siffran 23 : 92 och det sista året åter siffran 22 : 88. Och att denna skilnad icke är ett tillfälligt förhållande mellan dessa båda särskildta årtal vill visa sig af tabellen i dess helhet betraktad. Summan har med undantag af året 1867 ingen gång varit uppe till samma höjd som vid årtiondets början, icke en gång under det för sitt stora antal oäkta barn utmärkta året 1871, hvaremot antalet på landet detta år upgick högre än det någonsin eljest har varit.

Stockholms stad förtjenar att särskildt betraktas. Man träffar der helt andra siffror och förskräckande stora, såsom visar sig af följande öfversigt:

Lefvande födde oäkta barn bland 100 lefvande födde i Stockholm år [1])

1816—20 = 36 : 9	1863 = 40 : 2
1821—25 = 38 : 3	1864 = 41 : 7
1826—30 = 37 : 3	1865 = 40 : 4
1831—35 = 40 : 6	1866 = 40 : 7
1836—40 = 41 : 9	1867 = 41 : 3
1841—45 = 45 : 0	1868 = 39 : 2
1846—50 = 44 : 4	1869 = 39 : 3
1851—55 = 45 : 3	1870 = 38 : 5
1856—60 = 41 : 8	1871 = 37 : 8
1861 = 40 : 6	1872 = 37 : 3
1862 = 39 : 6	

Siffrorna må kallas ganska stora, men de äro dock aftagande. Betraktar man hela tiden visar sig först en beklagansvärd tillväxt från 39 : 9 under åren 1816—20 till 45 : 3 åren 1851—55, men derefter följer en minskning, som är ganska betydlig under åren 1856—60 — från 45 : 3 till 41 : 8 och sedermera väl icke har varit oafbruten under alla årtal, men dock öfver hufvud har fortfarit och icke låtit sig afbrytas under året 1871.

1) Rörande oäkta barns relativa antal i Stockholm under 1860- och 1870-talen återfinnes räkningen i *Off. Stat. i sammandrag*, *p.* 7 år 1874.

Antalet af oäkta barn kunde ökas om man räknade äfven dödfödde. De dödföddes antal, vare sig äkta eller oäkta, är af interesse ur fysiologisk synpunkt och antalet oäkta dödfödde gifver sitt bidrag till slutsatsen när man betraktar de oäkta barnens antal såsom en måttstock för sedligheten, men på folkmängdens tillväxande eller aftagande storlek har antalet dödfödde intet inflytande. Och hvad de oäkta barnen beträffar har deras mängd en egen mycket sorglig betydelse genom tillkomsten af en myckenhet öfvergifna menniskovarelser, hvilkas tillvaro förstärker den för samhällets trefnad och lugn olycksbringande menniskoklass, som kallas proletärer. Men i detta afseende är antalet dödfödde likgiltigt. Och äfven om sedlighetens ståndpunkt för öfrigt skall bedömas efter antalet oäkta barn torde de lefvande föddes antal redan vara ganska uplysande. Det må derföre vara nog att anmärka det oväntade förhållande, som under de senare åren har visat sig, att antalet dödfödde har ökats bland äkta barn på samma gång detta antal har minskats bland oäkta. Bland 100 födde voro dödfödde: 1)

äkta		oäkta	
1831—35	= 2 : 70	1831—35	= 5 : 99
1836—40	= 2 : 79	1836—40	= 5 : 97
1841—45	= 2 : 89	1841—45	= 5 : 28
1846—50	= 2 : 95	1846—50	= 5 : 06
1851—55	= 3 : 01	1851—55	= 5 : 13
1856—60	= 3 : 07	1856—60	= 4 : 98
1861—70	= 3 : 13	1861—70	= 4 : 82
1871	= 3 : 12	1871	= 4 : 97

Slutligen om de oäkta barnens antal förefaller stort och beklagligen i tillväxt, får dock ihågkommas att bland oäkta barn äro alle räknade, hvilkas föräldrar ej voro vid barnets födelse sammanvigde, således äfven barn af trolofvade mödrar. Bland dessa barn finnas utan tvifvel många, hvilkas föräldrar sedermera hafva fullbordat äktenskapet 2).

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 49. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. 46* och *1871, p. XIX*. För de särskildta åren 1861—65 och 1866—70 hafva vi ej funnit förhållandet upgifvet i tabellerna och ej heller för året 1872.

2) Jfr ett och annat, som yttras i veckoskriften *Samtiden* 1873, n:o 16, p. 245 och 1872, n:o 19, p. 292.

Från de föddes antal må betraktelsen öfvergå till de *dödes* eller, nogare sagdt, de döendes, för att sedermera sammanbinda dessa motsatta föremål. Blott en sammanställning af de ankommandes antal och de bortgåendes uplyser folkmassans rörelser framåt i växande mängd eller till baka i aftagande antal.

De *dödes* mängd i Sverige utgjorde på tabellverkets första årtal 1749 en summa 49516 och steg år 1872 till 68802. Antalets tillväxt är icke stor, om den betraktas vid sidan af de föddes ökade antal och hela folkmängdens tillväxt.

Öfversigten af alla femårstidernas medeltal är följande: [1])

1751—55	= 48001 : 80	1811—15	= 65479
1756—60	= 52860 : 20	1816—20	= 62328 : 80
1761—65	= 56249 : 40	1821—25	= 58918 : 80
1766—70	= 52762 : 20	1826—30	= 71155 : 40
1771—75	= 66548	1831—35	= 67866 : 20
1776—80	= 51374 : 40	1836—40	= 69445 : 20
1781—85	= 59467	1841—45	= 65130 : 80
1786—90	= 59690	1846—50	= 70991 : 40
1791—95	= 56055 : 20	1851—55	= 77044 : 60
1796—1800	= 59698 : 40	1856—60	= 80965 : 80
1801—05	= 58035 : 20	1861—65	= 78911 : 80
1806—10	= 75899 : 20	1866—70	= 85553 : 80

De första fem årens medeltal utgjorde således, oberäknadt bråktal, 48001 och de sista fem årens var inemot 85554, antalet har ökats, men så har folkmängden också ökats. Den folkmängd, ur hvilken bortgingo i medeltal 48001, utgjorde med sitt medeltal för de fem åren 1800962, men den folkmängd, ur hvilken bortgingo i medeltal 85554, utgjorde i sitt medeltal 4160467. Folkmängdens medeltal hade mycket mera än fördubblats, men icke så de dödes [2]). Bland de särskildta femårstiderna anmärker man genast tvänne såsom utmärkta af en mycket stor dödlighet: åren 1771—75 med 66548 sedan ingen

---

1) Jfr. upgifter om totalsummorna i *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 52. — Off. Stat. 1856—60, T. I, p. 49* och *p. XIX* samt de särskildta årens totalsummor i *Off. Stat. i sammandrag, p. 8.*

2) Man beräknar då för hvarje år det näst föregående årets folkmängd, som utgjorde det från föregående tider qvarlemnade antal, ur hvilket de döda bortgingo. Det löpande årets folkmängdsiffra betecknar det antal, som lefde qvar vid årets slut.

föregående femårstid hade haft högre summa än 56249 samt derefter åren 1806—10 med 75899 sedan de föregående tiderna icke hade haft högre summa än 59698. Dessa stora siffror sammanträffa med de stora folkminskningarne 1772—73 och 1808—1810, hvilka således åtföljdes eller till en stor del förorsakades af en mycket stor dödlighet. Under andra femårstider, sådana som innehållit ett eller annat folkminskningsår, har förhållandet varit följande. Åren 1756—60, hvarunder folkminskning hade egt rum år 1758, utvisar en ökad dödlighet; det samma gäller om tiden 1786—90, som inneslöt folkminskningsåren 1789 och 1790, men denna gång var medeltalet blott obetydligt större än under de näst föregående åren; under tiden 1796—1800 då folkmängden minskades under det sista året var dödligheten betydligt större än näst förut och åren 1866—70 med derunder inträffande folkminskning 1868—69 upvisade en betydligt ökad dödlighet. Men på samma gång visar sig huru efter en stor och hastig afgång lifskraften stegras så att ett oformligt stort antal döde efterföljes af ett i hög grad förminskadt. Detta visar sig både efter åren 1771—75 och 1806—10, då efter summan 66548 följer en nedsättning ända till 51374 och från 75899 ända till 65479. Man ser huru en rubbad jämvigt återställer sig sjelf. Samma förhållande framstår ej i lika hög grad efter de öfriga folkminskningarne, hvilka ej voro nog betydliga att utöfva någon mycket bestämmande verkan. Efter 1756—60 med folkminskningsåret 1758 följer till och med en ökad dödlighet under de följande fem åren.

Dödlighetens förhållande till folkminskningstiderna visar sig i följande sammanställning: döde i medeltal år

1751—55	= 48001 : 80	1791—95	= 56055 : 20
1756—60	= 52860 : 20	1796—1800	= 59698 : 40
1761—65	= 56249 : 40	1801—05	= 58035 : 20
		1806—10	= 75899 : 20
1766—70	= 52762 : 20	1811—15	= 65479
1771—75	= 66548		
1776—80	= 51374 : 40	1861—65	= 78911 : 80
		1866—70	= 85553 : 80
1781—85	= 59467		
1786—90	= 59690		

Hvilket medeltal den nu löpande femårstiden skall komma att upvisa är ännu obekant, men de tvänne åren 1871 och 1872 hafva gifvit anledning att motse en betydligt minskad summa

då nämligen antalet döde år 1871 var 72046 och 1872 blott 68802 således under hvardera året betydligt mindre än de föregående fem årens medeltal.

Det största antal döde, som på något särskildt år har förekommit, var år 1773, då summan upgick ända till 105139, dernäst följer året 1857 med 101491, men ur en betydligt ökad folkmängd, det tredje i ordningen var året 1809 med 93532 och det fjerde var år 1869 med 92775, men åter igen ur en betydligt större folkmängd. Huru förskräckande stor dödligheten var år 1773 visas af sammanställningen med näst föregående år:

De dödes antal år

1771 = 56827
1772 = 76362
1773 = 105139

Antalet ökades med nära 20000 under första folkminskningsåret 1772 och med nära 30000 under året 1773. Men derefter följer under året 1774 ett antal blott 44463. Antalet döde år 1773 öfversteg antalet år 1771 med 48312, men summan minskades genast följande året med icke mindre än 60676. Slutsatsen blifver den samma som när man betraktar de fem årens medeltal, att efter en hastig och med stor magt upstegrad dödlighet följer en lika hastig återgång. Denna gång var detta afbrott sådant, att blott ett enda år har funnits med mindre antal döde än just detta året 1774. Det minsta antalet tillhörde året 1753 med 43905, men dernäst följer året 1774 med sin summa 44463. — Går man vidare fram till folkminskningsåren 1808—10, finner man följande förhållande. Antal döde under de särskildta åren:

1807 = 62318
1808 = 82311
1809 = 93532

således en tillväxt af 31214 under de två folkminskningsåren, men genast derefter följer en minskning år 1810 ända till 75607 således ett antal minskadt med 17925 fastän denna minskade dödlighet icke förmådde afbryta folkminskningen, hvilket först inträffade det följande året 1811 i förening med en ytterligare minskad dödlighet, ehuru minskningen i de dödes antal icke var så stor som från 1809 till 1810. Förhållandet mellan

dessa tre år, d. v. s. öfvergången från den högt upgående dödligheten var följande: döde

1809	= 93532
1810	= 75607
1811	= 69246

Äfven åren 1758 samt 1789—90 och 1800, på hvilka årtal folkmängden minskades, voro utmärkta af en stark och hastig ökad dödlighet, med derpå följande hastig återgång, såsom visar sig af följande jämförelser: döde år

1757	= 55829	1790	= 63598
1758	= 60527	1791	= 55946
1759	= 49162		
		1799	= 59192
1788	= 57320	1800	= 73928
1789	= 69583	1801	= 61317

Huru vida samma förhållande har återkommit i sammanhang med den senaste folkminskningen åren 1868—69 visar sig af följande sammanlikning af de särskildta sista tio årens dödlighetsnummer.

Antal döde år

1863	= 77227	1868	= 87807
1864	= 81937	1869	= 92775
1865	= 79216	1870	= 82449
1866	= 82666	1871	= 72046
1867	= 82072	1872	= 68802

När folkmängden minskades under åren 1868—69 ökades dödligheten med ett antal 10703, men minskades redan följande året 1870 med 10326, således inemot samma antal och följande året 1871 med ytterligare 10403. Aftagandet fortgick under året 1872 väl icke med samma häftiga fart, men dock så att detta sista året upvisar ett mindre antal döde än något bland de föregående inom årtiondet.

Betydelsen af de dödes antal förklarar sig först vid jämförelsen med folkmängden. Ett antal 68802 är ganska måttligt inom den folkmängd, som Sverige nu för tiden innehåller, samma antal skulle varit mycket stort den tiden folkmängden var dubbelt mindre. Genomgår man hela årsföljden med räkning efter fem år i sender upkommer följande öfversigt.

Antalet döde på 100 invånare:

1751—55	= 2:66	1761—65	= 2:90
1756—60	= 2:81	1766—70	= 2:64

1771—75	= 3 : 01	1821—25	= 2 : 21
1776—80	= 2 : 47	1826—30	= 2 : 50
1781—85	= 2 : 78	1831—35	= 2 : 28
1786—90	= 2 : 74	1836—40	= 2 : 24
1791—95	= 2 : 53	1841—45	= 2 : 03
1796—1800	= 2 : 54	1846—50	= 2 : 09
1801—05	= 2 : 44	1851—55	= 2 : 17
1806—10	= 3 : 07	1856—60	= 2 : 16
1811—15	= 2 : 70	1861—65	= 1 : 98
1816—20	= 2 : 47	1866—70	= 2 : 05

Af denna tabell inhemtas att den relativa dödligheten icke har varit särdeles omväxlande. Ytterligheterna betecknas med siffrorna 1 : 98 åren 1861—65 och 3 : 07 åren 1806—10. Och likasom å ena sidan procenttalet blott en enda gång har sänkt sig nedan om siffran 2 har det samma blott två gånger höjt sig öfver siffran 3, hvilket skedde under de båda för folkökningen mäst olyckliga tider som funnits, nämligen åren 1806—10 och 1771—75, men procenttalet var högre 1806—10 än 1771—75 oaktadt det särskildta år, som har haft det största absoluta antal döde, hörde till denna sist nämnda tidsafdelning. Bland öfriga tidsafdelningar, som innehållit något folkminskningsår, hade åren 1756—60 en ej mycket ökad dödlighetsprocent, det samma gäller om åren 1796—1800 och åren 1786—90 upvisa till och med en minskad procent, såsom visar sig af siffrorna jämförda med hvandra:

Antalet döde på 100 personer år

1751—55	= 2 : 66	1786—90	= 2 : 74
1756—60	= 2 : 81		
		1791—95	= 2 : 53
1766—70	= 2 : 64	1796—1800	= 2 : 54
1771—75	= 3 : 01		
		1801—05	= 2 : 44
1781—85	= 2 : 78	1806—16	= 3 : 07

Det samma kan sägas om den sista folkminskningstiden i jämförelse med de näst föregående åren:

1861—65 = 1 : 98
1866—70 = 2 : 05

Och ej heller ser man någon stor och hastig förändring efter slutad folkminskning, hvilket nogsamt visar sig om man fäster ögat vid tiderna 1756—60 med 2 : 81 och 1761—65 med 2 : 90 och 1771—75 med 3 : 01 jämförd med 1776—80 med 2 : 47

samt åren 1796—1800 jämförda med 1801—05 och 1806—10 i jämförelse med 1811—15, hvilken sist nämnda femårstid hade 2 : 70 procent sedan den föregående hade haft 3 : 07. Det vill synas att huru som helst det absoluta antalet må hafva omväxlat, har folkmängden dock varit någorlunda tillräcklig att i det hela motväga äfven en stor dödlighet.

Men visserligen visar sig större skilnad om man fäster betraktelsen vid särskildta årtal. Året 1773, då döden härjade grymmare än någonsin, hade ett antal döde nära 5 : 2 på 100 personer och året 1809 hade nära 3 : 8. På de fyra åren, som varit utmärkta af det största antal döde har dödligheten varit följande:

1773 = 5 : 2	1857 = 2 : 76
1809 = 3 : 8	1869 = 2 : 23

Det är för öfrigt en sjelfskrifven sak att den relativa dödligheten under dessa senare år måste, oaktadt en stor dödlighet, blifva mindre än under år 1773, aldenstund det absoluta antalet, ehuru stort, dock ej var *så* stort som då, men folkmängden var större [1]).

Under det sista årtiondet har förhållandet varit följande: Antal döde på 100 invånare år

1863 = 1 : 93	1868 = 2 : 10
1864 = 2 : 02	1869 = 2 : 23
1865 = 1 : 94	1870 = 1 : 98
1866 = 2 : 00	1871 = 1 : 72
1867 = 1 : 96	1872 = 1 : 63

Det sista året utvisar således den lägsta dödlighetsprocenten, såsom ock måste vara då absoluta summan är mindre än under något af de föregående åren, men folkmängden är större [2]).

Dessa beräkningar af de dödes antal i förhållande till folkmängden äro ganska uplysande för beskaffenheten af folkmängdens förändringar. De häntyda på minskad dödlighet, stegrad lifskraft. Ett tillfälligt afbrott inträffade åren 1868—69 men som

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 52—53. Off. Stat. 1856—60, T. I, p. 50.* Jfr. *p. 49* om olika sätt att beräkna den relativa dödligheten. — *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, p. XXXIII* angifver de relativa talen efter 1860. Jfr. *Bef. Stat. 1871, p. XIX* och *1872, p. XIV* angående dessa båda år.

2) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, p. XXXIII* och *1872 p. XVI.*

ej förmådde höja procenten till någon öfverdrifven höjd. Året 1870 afslutade årtiondet med ett sjunkande procenttal och åren 1871 samt 1872 hafva börjat ett nytt årtionde med ännu lägre dödlighetsprocenter.

Men om således icke ovigtiga slutsatser låta sig härledas ur beräkningen af de födes antal i och för sig likasom af de föddes, så blifver dock slutsatsen icke fullständig förr än antalet födde och döde ställas vid sidan af hvarandra. Först genom jämförelsen mellan den tillväxt, som kommer in i verlden och den afgång, som går ut derifrån, blifver det klart, hvilka äro mägtigare, nyfödelsens krafter eller förgängelsens.

Jämförelsen visar att under en tid af något mera än 120 år har fem gånger inträffat att de dödes antal har varit större än de föddes och en gång var dödens öfvermagt så stor att de dödes antal var mer än dubbelt större än de föddes. Detta onaturliga förhållande tillhör samma årtal, som ouphörligt återkommer såsom ett olycksår i befolkningstatistiken, året 1773. De öfriga åren jämte detta voro:

1772	födde	= 58972	döde	=	76362
1773	„	= 51164	„	=	105139
1800	„	= 67555	„	=	73928
1808	„	= 73963	„	=	82311
1809	„	= 64300	„	=	93532

De dödes öfvervigt öfver de föddes tillhör idel folkminskningstider, men icke alla sådana; året 1758 och 1789—90 samt 1868—69 innehöllo ett nativitetsöfverskott. Flertalet af döde, man kunde säga mortalitetsöfverskottet var ganska betydligt åren 1772 och 1808—09, något mindre år 1800 och förhållandet år 1773 saknar all motsvarighet under något annat årtal.

Öfverskådar man förhållandet, efter femårstiderna räknadt, visar sig följande: [1]) mot 100 döde svara lefvande födde år

1751—55	= 141	1776—80	= 139
1756—60	= 123	1781—85	= 114
1761—65	= 120	1786—90	= 117
1766—70	= 128	1791—95	= 135
1771—75	= 95	1796—1800	= 131

---

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 52. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. 50 och år 1872, p. XVI.*

1801—05 = 128	1836—40 = 135
1806—10 = 96	1841—45 = 154
1811—15 = 121	1846—50 = 147
1816—20 = 136	1851—55 = 146
1821—25 = 162	1856—60 = 155
1826—30 = 133	1861—65 = 168
1831—35 = 140	1866—70 = 145

Räkningen utmärker att tvänne femårstider, men ej flera, upvisat ett flertal af döde. Dessa tvänne tider voro naturligtvis de samme som inneslöto åren 1772—73 samt 1808—09 med deras stora mortalitetsöfverskott. Men året 1800 med sitt mortalitetsöfverskott hindrade icke att för hela femårstiden 1796—1800 förhållandet får betecknas med + 131 på de föddes sida. Och äfven under de andra båda femårstiderna motvägdes de olyckliga åren i viss mån af de bättre, så att de föddes underlägsenhet stadnade vid 96 på 100 åren 1806—10 och 95 åren 1771—75 ehuru de dödes öfvervigt år 1773 utgjorde öfver 100 procent och år 1809 närmade sig till 50 procent. Ytterligheterna under hela tidehvarfvet betecknas för de födde med 95 på 100 åren 1771—75 och 168 åren 1861—65. Den sista femårstiden med sina båda folkminskningsår lemnar dock ett öfverskott af födde, som visserligen är något mindre än under de närmast föregående femårstiderna, men dock är ett bland de större öfverskott, som under tidehvarfvet förekommit såsom synes af följande sammanställning: Lefvande födde på 100 döde år

1861—65 = 168	1846—50 = 147
1821—25 = 162	1851—55 = 146
1856—60 = 155	1866—70 = 145
1841—45 = 154	

Alla andra femårstider innehålla ett mindre öfverskott än åren 1866—70.

Under de sista tio åren har förhållandet för hvarje särskildt år varit som följer: Lefvande födde på 100 döde år

1863 = 174	1868 = 131
1864 = 166	1869 = 127
1865 = 170	1870 = 145
1866 = 166	1871 = 177
1867 = 157	1872 = 185

således en betydlig nedsättning på de föddes sida under folkminskningsåren 1868—69, men derefter en stor tillväxt, hvilken

under det sista året 1872 har upstigit till den högsta siffra, som under årtiondet förekommit [1]).

Men dödens magt beror icke endast på antalet döde samt förhållandet mellan detta antal och de föddes, mycket beror äfven på lefnadsåldern, som de lefvande hade upnått när de träffades af döden. Folkmängdens sammansättning och framtidens utsigter måste blifva annorlunda om det största antalet dödsfall inträffar i en tidig ålder och midt i medelåldern än om ett stort antal upnå en hög ålderdom. Frågan om de dödes antal förbinder sig med frågan om *åldersklasserna*.

Rörande dödligheten inom särskildta åldersklasser låter sig räkningen knappt föras längre till baka än till året 1851, men från denna tid har förhållandet varit följande:

Antalet döde vid olika åldrar: [2])

	1851—55	1856—60	1861—65	1866—70
i första lefnadsåret	84267	90135	90248	87752
lefnadsåren 2—3	33346	40296	44394	41280
" 4—10	32772	45203	42104	41326
" 11—15	8543	11075	8375	9049
" 16—30	30846	31871	26710	31241
" 31—40	26294	25984	22120	24697
" 41—50	27568	25934	25345	31810
" 51—60	35891	31154	28717	35498
" 61—70	44407	43409	41985	46371
" 71—80	42825	40896	42799	53743
" 81—90	16410	16855	19335	22309
" 91—100	1392	1407	1634	1970
Öfver 100 år	16	14	16	18
Okänd ålder	646	596	777	705
	385223	404829	394559	427769

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, p. XXXIII* och *1872 p. XVI.*

2) Efterföljande siffror erhållas för åren 1851—55 ur *Tab. Komm. Ber. T. I, Tab. 26, p. XXII* samt för åren 1856—60 ur *Off. Stat. Bef. Stat. T. I, Tab. 24, p. XXI.* För åren 1861—72 är uträkningen gjord genom att ur hvarje särskildt års tabell öfver döde efter ålder och kön utplocka de siffror, hvilka innehålla summorna för hvartdera könet inom hvarje särskildt lefnadsår, som tillhöra den åldersklass man vill uträkna. Totalsummorna för hvardera könet hopläggas till en totalsumma för lefnadsåret, hvarefter de summor, som på detta sätt erhållits för de särskildta lefnadsåren, sammanräknas till en totalsumma för åldersklassen. Slutligen hopräknas dessa summor till en gemensam totalsumma för de fem åren 1861—65 och 1866—70. För åren 1871—72 stadnar uträkningen vid det särskildta året.

Anställer man en sammanräkning efter menniskolifvets större afdelningar utfaller räkningen på följande sätt:

	1851–55	1856–60	1861–65	1866–70
Före 15 år, barndomens ålder	158928	186709	185121	179407
Ungdom, 16—30 år	30846	31871	26710	31241
Medelålder, 31—60 år	89753	83072	76182	92005
Öfvergång till ålderdom, 61—70	44407	43409	41985	46371
Ålderdom öfver 70 år	60643	59172	63784	78040
Okänd ålder	646	596	777	705
	385223	404829	394559	427769

Under de båda sista åren, de första på det nu löpande årtiondet, utfaller räkningen på följande sätt:

			1871	1872
Döde i första lefnadsåret			14475	16287
,,	lefnadsåren	2—3	4866	5018
,,	,,	4—10	5743	4800
,,	,,	11—15	1547	1467
,,	,,	16—30	5445	5415
,,	,,	31—40	4332	4147
,,	,,	41—50	5555	4955
,,	,,	51—60	6505	6107
,,	,,	61—70	8511	7378
,,	,,	71—80	10156	8656
,,	,,	81—90	4404	4098
,,	,,	91—100	401	375
öfver 100 år			5	7
okänd ålder			101	92
			72046	68802

Fördelningen på utsträcktare lefnadsåldrar utfaller på följande sätt:

	1871	1872
Före femton år.	26631	27572
Ungdom, 16—30 år	5445	5415
Medelålder, 31—60 år	16392	15209
Öfvergång till ålderdomen, 61—70 år	8511	7378
Ålderdom öfver 70 år	14966	13136
Okänd ålder	101	92
	72046	68802

Af dessa siffror visar sig genast huru döden herskar med olika magt inom menniskolifvets olika åldrar, men en mera fullständig och bestämd insigt erhålles först genom att beräkna

de dödes olika antal inom hvarje åldersklass i procent af hela antalet döde. Denna räkning utfaller på följande sätt:

Bland 100 dödsfall inträffade i hvarje åldersklass följande antal:

	1851—55	1856—60	1861—65	1866—70
i första lefnadsåret	21 : 911	22 : 265	22 : 874	20 : 514
lefnadsåren 2—3	8 : 671	9 : 954	11 : 252	9 : 650
„ 4—10	8 : 525	11 : 166	10 : 671	9 : 661
„ 11—15	2 : 221	2 : 736	2 : 123	2 : 115
„ 16—30	8 : 020	7 : 874	6 : 767	7 : 303
„ 31—40	6 : 837	6 : 419	5 : 607	5 : 774
„ 41—50	7 : 168	6 : 406	6 : 424	7 : 436
„ 51—60	9 : 332	7 : 695	7 : 278	8 : 298
„ 61—70	11 : 547	10 : 723	10 : 641	10 : 840
„ 71—80	11 : 135	10 : 102	10 : 847	12 : 564
„ 81—90	4 : 267	4 : 163	4 : 901	5 : 215
„ 91—100	0 : 360	0 : 344	0 : 414	0 : 461
öfver 100 år . . .	0 : 006	0 : 006	0 : 004	0 : 004
okänd ålder [1]) . . .	—	0 : 147	0 : 197	0 : 165

Fördelningen på större åldersklasser är i procentberäkning följande:

	1851—55	1856—60	1861—65	1866—70
Före 15 år	41 : 328	46 : 121	46 : 920	41 : 940
16—30 år	8 : 020	7 : 874	6 : 767	7 : 303
31—60 år	23 : 337	20 : 520	19 : 309	21 : 508
61—70 år	11 : 547	10 : 723	10 : 641	10 : 840
ålderd. öfver 70 år	15 : 768	14 : 615	16 : 166	18 : 244
okänd ålder	—	0 : 147	0 : 197	0 : 165

Under de båda sista åren har procentförhållandet varit följande:

	1871	1872
i första lefnadsåret	20 : 091	23 : 672
lefnadsåren 2—3	6 : 754	7 : 294
„ 4—10	7 : 971	6 : 976
„ 11—15	2 : 148	2 : 132
„ 16—30	7 : 558	7 : 870

---

1) De döde af okänd ålder hafva ingen plats i tab. 27, p. XXIII i *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I.* Jfr. för tiden 1856—60 *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, Tab. 25, p. XXII.* För åren 1861—72 se not. p. 434.

lefnadsåren	31—40	6 : 013	6 : 028
„	41—50	7 : 710	7 : 202
„	51—60	9 : 029	8 : 876
„	61—70	11 : 813	10 : 724
„	71—80	14 : 097	12 : 580
„	81—90	6 : 113	5 : 957
„	91—100	0 : 556	0 : 545
öfver 100 år		0 : 007	0 : 010
okänd ålder.		0 : 140	0 : 134

Fördelningen på större åldersklasser är följande:

	1871	1872
Före 15 år	36 : 964	40 : 074
16—30 år	7 : 558	7 : 870
31—60 år	22 : 752	22 : 106
61—70 år	11 : 813	10 : 724
öfver 70 år	20 : 773	19 : 092
okänd ålder	0 : 140	0 : 134

Ur dessa siffror låta sig mycket anmärkningsvärda slutsatser härledas. Först och främst den ogement stora dödligheten under de första lefnadsåren. Antalet nyfödde barn eller som tillhörde den allra spädaste åldern — det första lefnadsåret — har under alla femårstiderna öfverstigit en femtedel af de döde (20 proc.). Samma förhållande fortfar under åren 1871 och 1872. Antalet döde i andra och tredje lefnadsåret är betydligt mindre, men likväl ganska stort för att vara samladt under en tid af blott tvänne lefnadsår. Sammanräknar man bägge dessa åldersklasser, så visar sig att 30 proc. och derutöfver, nära en tredjedel af dödsfallen, inträffa under de tre första lefnadsåren. Antalet utgjorde bland 100 döde:

1851—55	= 30 : 582	1866—70	= 30 : 164
1856—60	= 32 : 219	1871	= 26 : 845
1861—65	= 34 : 126	1872	= 30 : 966

Går man vidare till den näst följande lefnadsåldern, sedan det första, lifsfarligaste tidskiftet är genomgånget, men lifvet ännu rörer sig med späda krafter, finner man dödligheten betydligt minskad. Det visar sig af siffrorna att antalet visserligen upgår till likhet med andra och tredje årets och stundom öfverstiger denna summa, men åldersklassen omfattar också en mer än tredubbelt större tidslängd. Antalet för hvarje år under

åldern 4—10 år vida mindre än under hvartdera året 2—3 såsom exempelvis kan synas af följande upställning af de särskildta lefnadsårens antal döde under det för sin stora dödlighet utmärkta året 1869 och likaledes det år 1872 då antalet döde var särdeles ringa [1]).

		1869	1872
Antal döde i andra	lefnadsåret	6344	3280
tredje	„	4210	1738
fjerde	„	3278	1190
femte	„	2307	905
sjette	„	1761	751
sjunde	„	1349	626
åttonde	„	1007	499
nionde	„	860	447
tionde	„	750	382

således ett år från år aftagande antal.

De följande åren 11—15 innefatta den slutande barndomens ålder, den tid, då utvecklingen från barndom till ungdom är i annalkande. Dödligheten minskas, men tidsafdelningen är också kort, endast fem år, den föregående tidsafdelningen omfattade sju år (4—10). Men att procentantalets minskade summa icke endast beror på detta förhållande visar sig åter af en blick på siffrorna för de särskildta åren t. ex. år

		1869	1872
döde i elfte	lefnadsåret	568	318
tolfte	„	503	336
trettonde	„	425	299
fjortonde	„	377	242
femtonde	„	368	272

Antalet uphinner icke under något af dessa år det minsta antal, som förekom under något af de föregående åren. Men om man sammanräknar alla dessa de tidigaste åldersklasserna från första till och med femtonde året visar sig, att en mycket stor mängd, ända till öfver 40 proc. af alle döde, bortgår ur verlden utan att ens hafva upnått den egentliga ungdomsåldern.

---

1) Efterföljande siffror låta sig uttagas och sammanräknas ur dödlighetstabellerna för hvarje lefnadsår och hvardera könet. *Off. Stat. Bef. Stat. 1869*, *Tab. 13*, *p. 14* o. f. samt likaledes ur motsvarande tabell för 1872.

Denna ålder må anses begynna med sextonde året, barnet har nu blifvit yngling. Kraften är icke mera späd, men ännu långt ifrån fullmogen, en öfvergångstid begynner, som stundom betecknas af häftiga brytningar inom organismen, medan kroppen ännu icke har stadgat sina former och själen ännu *söker* sin karakter. Men efter denna brytningsperiod följer den mera framskridna ungdomsåldern, då menniskan njuter af den fullvuxna ungdomskraftens besittning i den friskaste fullhet. Nu är saken afgjord, det har visat sig hurudan kroppens organism och gestalt skulle blifva och huru vida själen fann hvad han sökte — en karakter. Det vore mödan värdt att urskilja dessa båda ungdomsålderns lefnadskiften, men stor svårighet möter att bestämma gränsen, ty krafternas utveckling är ojämn, hastigare hos en, mera långsam hos en annan och i synnerhet olika hos hvardera könet. Öfversigten af antalet döde under de särskildta åren gifver dock en föreställning om förhållandet under den ungdomsålder, som nyligen har brutit sig ut ur barndomen, och den, som närmar sig till att inträda i den fulländade medelåldern.

		1869	1872
Antal döde i	sextonde lefnadsåret	385	278
	sjuttonde ,,	337	294
	adertonde ,,	411	320
	nittonde ,,	447	329
	tjugonde ,,	479	327
	tjugufërsta ,,	461	384
	tjuguandra ,,	433	395
	tjugutredje ,,	374	394
	tjugufjerde ,,	471	390
	tjugufemte ,,	505	357
	tjugusjette ,,	482	357
	tjugusjunde ,,	429	388
	tjuguåttonde ,,	445	397
	tjugunionde ,,	484	406
	trettionde ,,	459	399
		6602	5415

Delar man nu dessa femton år på två lika stora hälfter, åldern 16—22 $^1/_2$ samt 22 $^1/_2$—30 så upkommer på hvardera hälften följande antal:

		1869	1872
döde i åldern	$16—22^1/_2$ år	3140	2524
„	$22^1/_2—30$ år	3462	2891
		6602	5415

således största antalet på senare hälften. Betraktadt i förhållande till de tidigare åldersklasserna är denna klass jämförlig i procenttal med de båda åren, det andra och det tredje. Men nu är denna åldersklass 16—30 året lika tidsomfattande som alla de föregående åldersklasserna sammanräknade. Anställer man jämförelsen ur denna synpunkt, sjunker siffran till ett ganska ringa tal, sju, åtta eller en och annan procent deröfver på ena sidan, omkring fyratio på den andra.

Med trettionde året torde man få anse den tid förfluten, då lifvets krafter befunno sig i tillväxt. Skilnaden är stor mellan barndom och ungdom, men bägge dessa lefnadsåldrar utgöra en gemensam hufvudafdelning af menniskolifvet i motsats mot medelåldern och ålderdomen. Betraktar man åldersklasserna på detta sätt fördelade, blifver dödlighetstatistikens lärdom en bekräftelse på den dagliga erfarenheten att lifvets motståndskraft mot förgängelsen är mycket svag under den tidigaste åldern. Och medan man ser huru kraften stadgar sig, dödligheten minskas medan åren framskrida, fortfar de dödes antal dock att vara ganska betydligt under det att lifvets krafter dock ännu skulle vara tillväxande. Då nu dessa lefnadsåldrar innehålla den grundval, på hvilken framtiden skulle bygga, måste det vara en sak af vigt att utröna, huru många de äro, som bortryckas af döden i förtid eller med andra ord huru stor den magten är med hvilken döden undergräfver lifvets förhoppningar.

Anställer man således en räkning af de dödes hela antal från födelsestunden till och med trettionde året så visar sig följande antal döde:

1851—55	= 49 : 348	1866—70	= 49 : 243
1856—60	= 53 : 995	1871	= 44 : 522
1861—65	= 53 : 687	1872	= 47 : 944

Hälften af de döde och stundom ännu flere bortrycktes före fyllda trettio års ålder.

Men vid denna räkning bör dock afseende fästas derpå, att den samma innefattar den öfver måttan stora dödligheten under de tre första lefnadsåren. Denna dödlighet är så stor att för-

hoppningen om stadigare lifstid först efter de tre årens förlopp eger någon fastare grund. Lemnar man således de tre första åren och beräknar blott antalet af dem, som oaktadt de lyckades genomlefva den första, den farligaste lefnadsperioden, likväl dukade under förr än de upnådde medelåldern, blifver räkningen i procent följande:

Döde från 4—30 års ålder bland 100 döde:

1851—55	=	18 : 766
1856—60	=	21 : 776
1861—65	=	19 : 561
1866—70	=	19 : 079
1871	=	17 : 677
1872	=	16 : 978

Hela summan är snarast jämförlig med den, som betecknar antalet under det första lefnadsåret ensamt.

Antager man vidare att den menskliga organismen har vid trettio års ålder upnått sin fulla styrka och tiden nu är kommen, då den genom barndomens och ungdomens åldrar fortgående utvecklingen skall bära sin mognaste frukt, följer att undersöka i hvad mån de följande åldrarne lyckas bevara sin styrka oförstörd af döden intill den tid, då enligt naturens ordning lifvets krafter måste öfvergå till ett aftagande tillstånd. Den tidrymd, som skulle innefatta denna den menskliga verksamhetens mägtigaste tid, kan med skäl delas i flera åldersklasser efter årtionden, såsom här ofvan har skett, skilnaden kan vara betydlig, trettioåringen är icke den samme som femtioåringen och förhållandet är olika inom hvardera könet, vid trettionde året står menniskan ännu med ena foten inom ungdomens lefnadskrets, men vid några och femtio års ålder händer det stundom att en tidig ålderdoms bebådelsetecken redan börja låta sig erfaras. Men öfver hufvud och i jämförelse med hela den föregående barndoms- och ungdomsåldern torde dock lefnadstiden 31—60 år kunna räknas såsom en gemensam stor åldersklass. Frågar man hvad dödlighetstatistiken förmäler om utsigterna för denna ålder, så är svaret gifvet i här ofvan framställda siffror. Summan är jämförlig med det enda första årets, siffertalet sväfvar omvexlande under olika årtal omkring femtedelen af de dödes hela mängd. Och jämförd med den föregående tiden, sedan man afräknat de tre första åren, är

skilnaden ej mycket betydlig, likasom också skilnaden i årslängd (4—30 och 31—60 år) icke är stor.

Största delen af de döde i denna ålder (31—60 år) kunna anses bortryckte i förtid, så vida som åtskilligt ännu var ofullbordadt af det, som på dem kunde ankomma; deras bortgång betecknar en afbruten verksamhet. Det samma kan också sägas om den döende ungdomen. Räknar man då hela summan af dem, som bortgingo i sin verksamma ålder, dels i den, som var beredelsetiden för lifvets verk, dels i den, som var i full verksamhet att med mogen kraft föra lifvets bestämmelse till fullbordan, och tillägger man äfven de i barndomen döde, som kunna sägas vara aldeles förlorade för sin bestämmelse i detta lifvet så visa sig följande förhållanden:

Hela antalet döde före 60 års ålder på 100 döde:

1851—55	= 72 : 685	1866—70	= 70 : 751
1856—60	= 74 : 515	1871	= 67 : 274
1861—65	= 72 : 996	1872	= 70 : 050

Talet närmar sig $^3/_4$ af hela antalet döde under alla åldrar.

Det är för tidigt att anse ålderdomen ovilkorligt börjad med sextionde året. Starkare naturer befinna sig då ännu i sin fulla kraft, mången utförer sitt bästa verk vid den åldern. Men detta är icke öfver hufvud beräkneligt. Likasom aftagandets förebud på femtiotalet beteckna en ålderdom i förtid, så äro dessa den sjunkande lefnadstidens tecken på sextiotalet det, som hvar och en kan efter naturens lag emotse. Åldern 61—70 år är öfvergångstiden från medelåldern till ålderdomen. Nu ökas de döendes antal, det är större än under något af medelålderns årtionden, det öfverstiger mängden under ungdomens femton år (16—30).

Det betydliga antalet döde på sextiotalet har dock en annan betydelse än barndomens stora dödlighet och den ur lifvet försvinnande ungdomen. Då betecknades med summan af de döde ett antal, som bortrycktes från en antingen nyss börjad eller åtminstone ännu framåtskridande utveckling och detta antal betyder att menskligheten måste vidkännas ett afdrag från den fond af lefvande krafter, på hvilken framtidens förkofran skolat grundas. Nu deremot på sextiotalet betecknar de dödes växande antal att tiden nalkas, då lifvet är utlefvadt. Att dö-

den härjar inom åldersklasserna från och med sextio års ålder är blott en påminnelse om naturens oblidkeliga dom. Om de dödes antal är betydligt i de högre åldersklasserna, betecknas dermed ett ganska fördelaktigt förhållande, nämligen att oaktadt de tidigare åldrarnes stora dödlighet ett betydligt antal fans, som upnådde den lefnadsålder, då menniskan icke eger att förlita sig på lifvets magt, men blott att bereda sig på dödens ankomst. På sextiotalet är lifvets eftermiddag kommen.

Med sjuttiotalets början är eftermiddagen förfluten och aftonen har ingått. Väl kunna exempel finnas att förmågan af en betydlig verksamhet ännu vid den åldern är i behåll, men detta förhållande är icke det vanliga. Den döende vid denna ålder lemnar vanligtvis icke någon tom plats, men blott ett ledigt rum för dem, som efter komma. Frågar man huru månge bortrycktes af döden på sjuttiotalet och ännu senare, kunde man lika gerna omvända sitt spörsmål och fråga huru månge de voro, som funnos qvar att af döden afhemtas. Denna fråga tillhör dock icke egentligen de döendes statistik, hon tillhör de lefvandes, nämligen deras, som lefde qvar från de föregående åldrarne, men dödlighetstatistiken rörande åldern öfver 70 år handlar om huru denna återstod dock slutligen försvinner.

Så som den för lifvet arbetande medelåldern kan räknas såsom en sammanhängande hufvudafdelning, så äfven den på döden väntande ålderdomen. Men det förtjenar att efterforskas huru fort eller sent denna väntan upfyldes. Här finnes anledning att särskildt urskilja hvarje årtionde. Skilnaden är stor mellan dem, hvilka blott med ett eller annat år öfverskridit den egentliga ålderdomens ingångsport och dem, som upnått en sådan ålderdomens höjd, att för de fleste just icke något annat återstår än att hälsa döden välkommen. Det är en betydlig skilnad mellan 70 år och 80, kanske ännu större mellan dem, som lefvat 80 år och dem som uplefde den undransvärdt höga åldern af 90 år och derutöfver ända till dess slutligen man träffar de sällsporda undantagen då Försynen anvisade att åt en och annan att snart sagdt öfverskrida menniskonaturens yttersta gräns och öfverlefva det hundrade året.

Summan är ännu ganska stor på sjuttiotalet. Månge, ganska månge funnos ännu qvar, men dödens magt är också mycket stor öfver dem. Antalet, som nu bortgingo, är stundom

något större, stundom något mindre än på sextiotalet, men alltid betydligt. Ju större detta antal är desto mera bevisar det att lifvets magt under de föregående åldrarne har arbetat med framgång, eljest skulle ej så många funnits i behåll till den ålder, då förgängelsens egentliga herravälde måste efter naturens ordning begynna.

I dessa de höga åldersklasserna må det ej sakna ett visst interesse att betrakta dödens framsteg år ifrån år. Förhållandet visar sig exempelvis på följande sätt under de båda åren, som här ofvan valdes till exempel på tidens härjningar i vissa andra åldrar.

		1869	1872
Antal döde i sjuttiondeförsta	lefnadsåret	1160	772
sjuttioandra	,,	1234	841
sjuttiotredje	,,	1278	860
sjuttiofjerde	,,	1187	852
sjuttiofemte	,,	1153	979
sjuttiosjette	,,	1192	1004
sjuttiosjunde	,,	1126	878
sjuttioåttonde	,,	1108	865
sjuttionionde	,,	952	827
åttationde	,,	848	778
		11238	8656

Något oafbrutet växande antal spörjes icke, första hälften af sjuttiotalet upvisar en större siffra än senare hälften år 1869, men år 1872 var förhållandet motsatt:

	1869	1872
Döde i lefnadsåren 71—75	6012	4304
,, 76—80	5226	4352
	11238	8656

Helt annorlunda blifver förhållandet på åttatiotalet såsom visar sig af följande räkning:

		1869	1872
Antal döde i åttatioförsta	lefnadsåret	795	822
åttatioandra	,,	715	607
åttatiotredje	,,	634	538
åttatiofjerde	,,	509	528
åttatiofemte	,,	449	398

		1869	1872
antal döde i åttatiosjette	lefnadsåret	373	353
åttatiosjunde	,,	295	286
åttatioåttonde	,,	258	243
åttationionde	,,	253	191
nittionde	,,	161	132
		4442	4098

Siffertalet vacklar icke längre af och an, ömsom stigande och ömsom fallande, det sjunker ouphörligt, man märker att man är kommen till den ålder, då de döendes antal *måste* minskas.

Men ännu funnos dock så många lefvande, att deras antal, som bortgingo, upstiger till tusental för de tio åren och till hundratal för hvarje särskildt år.

Och likväl blef ännu en återstod qvar att af döden skördas vid nittio års ålder och derutöfver. Deras antal, som uplefva sådan ytterligt hög ålder, är nästan större än man gissningsvis skulle förmoda. Tusental får man icke vänta sig, men summan stiger dock till ett eller annat hundratal under tio lefnadsår och det första året låter sin särskildta siffra upgå till öfver 100. Men derefter faller siffran och under de sista åren på nittiotalet förekommer blott undantagsvis en och annan död, hvilket har sin naturliga orsak, ty der funnos blott undantagsvis en och annan, som lefde.

Räkningen är följande:

		1869	1872
Antal döde i nittioförsta	lefnadsåret	116	123
nittioandra	,,	84	82
nittiotredje	,,	70	64
nittiofjerde	,,	37	36
nittiofemte	,,	27	24
nittiosjette	,,	20	20
nittiosjunde	,,	6	11
nittioåttonde	,,	5	9
nittionionde	,,	2	4
hundrade	,,	3	2
		370	375

Efter det hundrade året vore man färdig att anse räkningen afslutad. Men ännu fattas dock en och annan, som återstod för döden att skörda. Det, som i denna åldersklass förtjenar anmärkas, är icke att antalet är ringa, men snarare att

likväl nästan årligen ett eller annat undantag förekommer, en eller annan, som ännu fans i lifvet och således nu *kunde* dö. Antalet är dock ej större än att man lätt nog skulle kunna ej blott hopräkna summan, men äfven upräkna personerna om sådant vore till någon ting nyttigt.

Antalet döde vid öfver 100 års ålder: [1])

	1869	1872
i hundrade första året	1	2
i hundrade andra „	—	2
i hundrade tredje „	1	2
i hundrade fjerde „	—	1
	2	7

Må hända kan det förtjena en viss upmärksamhet att följa detta undantagsförhållande, den ytterst sena dödligheten under en längre följd af särskildta årtal. Antal döde öfver 100 års ålder:

Döde i 101:sta lefnadsåret:

1851—55	= 5	1866—70	= 11
1856—60	= 4	1871	= 1
1861—65	= 7	1872	= 2
			30

Döde i 102:dra lefnadsåret:

1851—55	= 4	1866—70	= 3
1856—60	= 2	1871	= 1
1861—65	= 5	1872	= 2
			17

Döde i 103:dje lefnadsåret:

1851—55	= 2	1866—70	= 4
1856—60	= 2	1871	= 2
1861—65	= 3	1872	= 2
			15

Döde i 104:de lefnadsåret:

1851—55	= 3	1872	= 1
1871	= 1		5

---

1) Efterföljande siffror dels återfinnas i *Tabell Komm. Ber. 1851—55, T. I, tab. 26, p. XXII* samt *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, tab. 24, p. XXI* dels låta de sig uträknas med begagnande af dödlighetstabellerna för hvarje särskildt år 1861—1872 och sammanräkning af der befintliga siffror för hvardera könet.

Döde i 105:te lefnadsåret: 1856—60 = 4

Döde i 106:te lefnadsåret: 1851—55 = 1
„ „ 1861—65 = 1
2

Död i 108:de lefnadsåret: 1856—60 = 1

Död i 109:de lefnadsåret: 1851—55 = 1

Död i 111:te lefnadsåret: 1856—60 = 1

således under åren 1851—72

döde i 101:sta	lefnadsåret	= 30
„ 102:dra	„	= 17
„ 103:dje	„	= 15
„ 104:de	„	= 5
„ 105:te	„	= 4
„ 106:te	„	= 2
„ 108:de	„	= 1
„ 109:de	„	= 1
„ 111:te	„	= 1
		76

Den högsta lefnadsålder, som af någon menniska i Sverige under denna tid har varit upnådd, var således etthundraelfte lefnadsåret. År 1860 finnes nämligen antecknad en qvinna, enkan Dorothea Andersdotter i Krokstad församling inom Bohus län, som afled vid denna ålder [1]).

Betraktelsen öfvergår från de dödes åldersklasser till de lefvandes. Den enas styrka beror af den andras. Huru vida inom de särskildta åldersklasserna de döendes antal är öfver måttan stort eller endast måttligt eller kanske oväntadt ringa, detta beror på förhållandet mellan de dödes antal inom hvarje klass och de lefvandes, som der funnos eller som voro qvar vid årets slut sedan de döde bortgått. En sådan sammanställning skulle vara erforderlig för en mera omfattande dödlighetstatistik, men kan i en till så inskränkt omfång begränsad framställning som den, hvarmed vi sysselsätta oss, icke inrymmas. Men den lefvande befolkningens åldersklasser ega, oberoende af förhållan-

1) Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat 1856—60, T. I, p. 57.*

det till de dödes antal, ett mycket stort interesse. Folkmängdens fördelning på olika åldrar uplyser sjelfva sammansättningen af folkmängden inom ett land eller ett folkslag. Och det kan icke vara en likgiltig sak hurudan denna sammansättning af olika åldrar befinnes vara. Hvarje lefnadsålder har sin bestämmelse att upfylla, blifver nu antalet lefvande oproportionerligt ringa eller stort inom någon viss ålder måste ett missförhållande upstå.

Betraktar man således de *lefvandes antal inom särskildta åldersklasser*, erbjuda sig åtskilliga slutsatser rörande folkets styrka eller svaghet och utsigten för dess framtid. Det folk, som innehåller en stor mängd barn och ungdom, har att vänta en stark framtid, så länge antalet icke är så stort att det hotar med en stundande öfverbefolkning. Ett svagt antal i medelåldern betecknar en mycket betänklig brist för den närvarande tiden, hvilket förhållande erhåller en ännu mera eftertänkelig betydelse i fall det sammanträffar med en mycket manstark folkmängd i ungdomsåldern. Man eger då visserligen att motse det bristen skall blifva ersatt, men man har på samma gång att befara det en omogen ungdom skall ingripa i lifvets förhållanden och samhällets skick i större mått än som för den åldern rätteligen egnar sig. Deremot under förutsättning att medelålderns styrka är tillräcklig att göra sin magt gällande såsom den egentligen bestämmande i folkets lif, måste det anses såsom ett fördelaktigt förhållande om derjämte den upväxande åldern upvisar ett mägtigt antal, ty denna ålder är dock alltid den, på hvilken framtiden skall bygga. Skulle åter ålderstatistiken utmärka ett jämförelsevis stort antal ålderstigne, så antyder detta visserligen hos det ännu lefvande slägtet en betydlig spänstighet i förmågan att hålla sig qvar i lifvet, men denna förmåga måste dock omsider taga slut och om då på den motsatta sidan finnes blott ett ringa antal upväxande ungdom inställer sig aningen om ett till sin undergång sjunkande folkslag.

Den räkning, hvarom nu är fråga, skulle för ämnets vigt förtjena att utföras med betydlig utförlighet. En jämförelse mellan olika tidpunkter under en längre följd af år skulle vara af stort interesse för att det måtte blifva klart, i hvad mån proportionen har förändrat sig. Men en sådan långt utsträckt räkning låter sig knappt med någon fullständighet utföras medelst begagnande af det material, som förefinnes. Fullt nog-

grann och säker kan nämligen denna räkning blifva endast vid de tidpunkter, då utförlig, nominativ folkräkning har egt rum, hvilket nu mera sker hvart tionde år. För de mellanliggande åren kan med ledning af den summariska folkräkning, som då försiggår, blott en approximativ räkning utföras. Ett ungefärligt resultat erhålles, men åldersklassernas gemensama slutsumma, som skulle beteckna årets folkmängd, sammanfaller icke med den verkliga folkmängdsumman. Skilnaden blifver icke så betydlig, att icke den approximativa räkningen förtjenar all upmärksamhet, men ett eller annat tusental eller åtminstone hundratal förekommer likväl, som ej får plats i någon åldersklass [1]. Med afseende härpå torde det för en allmän öfversigt vara ändamålsenligast att låta räkningen stadna vid åren 1860 och 1870, för hvilka tidpunkter nominativ folkräkning finnes. Af denna sammanställning erhålles då en så noggrann kunskap, som erhållas kan om svenska folkets sammansättning efter olika åldrar vid början af det nu löpande årtiondet samt vid början af det näst föregående. Folkmängdens rörelse under närvarande tid i hvad beträffar åldersklasserna blifver klar. Sedermera torde den approximativa räkningen för det sista året 1872 böra tilläggas just derföre att detta år är det sista. Denna räkning meddelar om ej fullständig kunskap dock en i det hela riktig föreställning om det senaste, det nyaste resultatet.

	1860	1870
Under 15 års ålder [2]	1292962	1419349
från 16—30 år	973846	1009138
„ 31—40 år	568060	545809
„ 41—50 år	421105	496970
„ 51—60 år	286178	353932
„ 61—70 år	209108	211589
„ 71—80 år	88602	108698
„ 81—90 år	18478	21311
„ 91—100 år	849	1081
öfver 100 år	3	14
okänd ålder	537	634
	3859728	4168525

1) Jfr. *Off. Stat. Bef. Stat. 1865, p. XXI—XXII.*

2) Dessa siffror för 1860 låta sig uträknas ur tabellen öfver hvarje särskildt åldersår i *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. III, p. 13.* För 1870 erhållas motsvarande summor genom sammanställning af årsgrupperna på tabellen i *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III, p. 52—53.*

	1860	1870
Under 15 års ålder	1292962	1419349
„ 16—30 år	973846	1009138
„ 31—60 år	1275343	1396711
„ 61—70 år	209108	211589
öfver 70 års ålder	107932	131104
okänd ålder	537	634
	3859728	4168525

	1872
Under 15 års ålder	1450910
„ 16—30 år	1025855
„ 31—40 år	550318
„ 41—50 år	489636
„ 51—60 år	372815
„ 61—70 år	223061
„ 71—80 år	110674
„ 81—90 år	23830
öfver 90 år	1093
okänd ålder	634
	4248826
afgå i okänd ålder döde och utflyttade	95
summariskt beräknad folkmängd . .	4248731
Skilnaden mellan den verkliga folkmängden	4250412
och den summariskt räknade . . .	4248731
blifver då	1681

Den summariskt beräknade folkmängden år 1872, fördelad i större åldersklasser, utgör följande:

Under 15 år	1450910
„ 16—30 år	1025855
„ 31—60 år	1412769
„ 61—70 år	223061
öfver 70 år	135597
	4248192
okänd ålder	634
	4248826
afgå i okänd ålder döde och utflyttade	95
	4248731

dertill kommer skilnaden mellan den summariskt beräknade och den verkliga folkmängden	1681
	4250412 [1])

Betraktar man hvilken som helst af dessa årstabeller för åren 1860, 1870 och 1872, finner man största mängden hos dem, som icke hade upnått trettio års ålder. Men deribland räknades då äfven de späda barnen och den outvecklade ungdom, som ännu ej utgör något annat än en fond för framtiden. Hela antalet nedanför 30 års ålder utgjorde:

år 1860 = 2266808, år 1870 = 2428487, år 1872 = 2476765

Men inom denna stora folkafdelning intages en egen ställning af dem, som befinna sig i åldern 21—30 år. Denna klass kan visst icke sägas öfver hufvud hafva upnått en fullt mogen ålder, men utvecklingen är dock så långt framskriden, att en viss sjelfständig verksamhet kan åläggas såsom en pligt och äskas såsom en rättighet. Myndighetsåldern för mannen är upnådd redan vid inträdet i denna åldersklass och för qvinnan midt under denna lefnadsperiod och en mängd äktenskap ingås undern åldern 21—30 år. Frånräknar man derföre 21—30-åringarne från hela mängden nedanför trettionde året och deremot sammanräknar denna åldersklass med de högre åldrarne intill 70 år, så erhåller man summan för den egentligen sjelfständigt verksama delen af folket midt emellan på ena sidan barndomen och den aldeles omogna ungdomen samt på andra sidan den till grafven lutande ålderdomen. Denna räkning utfaller på följande sätt:

	1860	1870	1872 beräkn. folkm.
under 20 år	1647020	1796948	1843867
21—70 år	2104239	2239839	2268728
öfver 70 år	107932	131104	135597
okänd ålder	537	634	634
	3859728	4168525	4248826
		afgår	95
			4248731
		tillkommer	1681
			4250412

1) Denna räkning låter sig sammanföras ur den i *Off. Stat. Bef. Stat. 1872, p. 32* o. f. förekommande tabell öfver lefvande personers antal i hvarje lefnadsår.

Ur dessa räkningar hemtas tvänne slutsatser, den ena är den, som nyss antyddes, att det *unga* elementet inom svenska folket, under trettio år, är mycket talrikt, det utgör öfver hälften, den andra slutsatsen är att de åldrar, af hvilka man eger att fordra en sjelfständig och kraftfull verksamhet, 21—70 år, likaledes utgöra öfver hälften [1]). Men dervid bör då erkännas att denna fordran ställes redan till dem, som nyss inträdt i mankönets myndighetsålder och utsträckes till och med sextiotalet, då redan månge hafva erfarit ålderdomens tryckande tyngd. Men detta årtionde intager dock ännu en mellanställning. Är sjuttionde året öfverskridet får man emottaga såsom en opåräknad nåd af Försynen den arbetskraft, som ännu kan återstå.

Alla dessa förhållanden framställa sig i en mera klar öfversigt om man uträknar det procenttal, som af svenska folkets hela summa belöper sig på hvar och en af dessa åldersklasser. Denna räkning är följande:

	1860	1870	1872
Under 15 år	33 : 50	34 : 05	34 : 15
„ 16—30 år	25 : 23	24 : 21	24 : 14
„ 31—40 år	14 : 72	13 : 09	12 : 95
„ 41—50 år	10 : 91	11 : 92	11 : 52
„ 51—60 år	7 : 41	8 : 49	8 : 78
„ 61—70 år	5 : 42	5 : 08	5 : 25
„ 71—80 år	2 : 30	2 : 61	2 : 61
„ 81—90 år	0 : 48	0 : 51	0 : 56
öfver 90 år	0 : 02	0 : 03	0 : 03
okänd ålder	0 : 01	0 : 01	0 : 01
hela antalet under 30 år	58 : 73	58 : 26	58 : 29
„ 31—60 år	33 : 04	33 : 50	33 : 25
„ 61—70 år	5 : 42	5 : 08	5 : 25
öfver 70 år	2 : 80	3 : 15	3 : 20
okänd ålder	0 : 01	0 : 01	0 : 01
hela antalet under 20 år	42 : 67	43 : 11	43 : 40
„ 21—70 år	54 : 52	53 : 73	53 : 39
öfver 70 år	2 : 80	3 : 15	3 : 20
okänd ålder	0 : 01	0 : 01	0 : 01

1) Åldern 21—30 år ingår i bägge dessa klasser.

Likasom åldersklassernas olika talrikhet måste vara af stor vigt, så äfven *könens* i fall någon nämnvärd olikhet mellan dem finnes. Könens betydelse i mensklighetens lif är nämligen af sådan art, att man väl kunde tänka sig menniskoslägtet deladt på två halfparter om icke aldeles på siffran lika stora, men dock så att skilnaden vore tillfällig och obetydlig.

Huru den saken förhåller sig i Sverige under närvarande tid uplyses af följande siffror: [1])

	1855	1860	1865	1870	1872
mankön	1765114	1874399	2001184	2016653	2057494
qvinkön	1875897	1985329	2112957	2151872	2192918
	3641011	3859728	4114141	4168525	4250412

Öfvervigten på qvinkönets sida har således utgjort:

1855	1860	1865	1870	1872
110783	110930	111773	135219	135424

Samma erfarenhet att qvinkönets antal är större än mankönets genomgår hela tidehvarfvet från tabellverkets början såsom visar sig af efterföljande sammanställning utaf förhållandet vid vissa år med korta mellantider:

Mot 1000 män funnos qvinnor: [2]) åren

1751	=	1124	1790	=	1090
1754	=	1117	1795	=	1086
1757	=	1115	1800	=	1084
1760	=	1120	1805	=	1066
1763	=	1107	1810	=	1097
1766	=	1099	1815	=	1094
1769	=	1097	1820	=	1085
1772	=	1096	1825	=	1079
1775	=	1089	1830	=	1076
1780	=	1081	1835	=	1070
1785	=	1072	1840	=	1070

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. II, p. 86—87* med der befintlig rättelse af den i Tab. Komm. Ber. 1851—55 förekommande upgift om folkmängden år 1855. Jfr. vidare *Off. Stat. Bef. Stat. Tab. I i Ber. 1865, 1870, 1872.*

2) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 9.* Jfr. *T. III, p. 4* med tabell öfver män och qvinnor inom hvarje tusental. Jfr. vidare tabellen i *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. II, p. XLIII,* som utvisar antalet män mot tusen qvinnor, och *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. II, p. XI* slutligen också *Off. Stat. Bef. Stat. 1871, p. IV* och *1872, p. III.*

1845	= 1068	1865	= 1056
1850	= 1064	1870	= 1067
1855	= 1063	1871	= 1067
1860	= 1059	1872	= 1066

Tvänne slutsatser erbjuda sig, den ena att qvinkönet utgör flertalet, den andra att denna öfvertalighet likväl har under en lång följd af år öfver hufvud minskats. Aftagandet har icke varit oafbrutet, siffran stiger och faller, men så stort relativt antal, som qvinkönet utgjorde vid den tid, då räkningen begynner (1751), har sedermera icke förekommit. Qvinkönets antal vid denna tid var 1124 mot 1000 af mankön, men nedgick under de följande åren till 1099 år 1766, hvarefter siffran 1100 aldrig har varit upnådd. Men aftagandet går långsamt, på hundra år 1766—1865 hade siffran ej hunnit nedsjunka längre än från 1099 till 1056 hvarefter de sista åren upvisa en ökad siffra, men dock ej mera än från 1056 till 1067 åren 1870—71 samt 1066 år 1872.

Sammanhanget uplyser sig vidare om man betraktar de *föddes* antal inom hvartdera könet, hvilket har förhållit sig på följande sätt: [1])

Lefvande födde mankön mot 1000 af qvinkön i medeltal:

1751—60	= 1044	1821—30	= 1045
1761—70	= 1046	1831—40	= 1047
1771—80	= 1043	1841—50	= 1045
1781—90	= 1045	1851—60	= 1049
1791—1800	= 1050	1861—70	= 1050
1801—10	= 1046	1871	= 1050
1811—20	= 1044	1872	= 1061

Här framställer sig ett motsatt förhållande mot det, som nyss anmärktes, slutsatsen blef då att qvinkönets antal är större än mankönets, nu visar sig likväl att mankönet erhåller en större årlig tillväxt än qvinkönet. Detta förhållande är oafbrutet så snart man låter räkningen utgå öfver ett stort område och dermed följande stor folkmängd t. ex. Sveriges rike. Det har, sedan tabellverket begyntes, icke allenast ingen tioårsperiod, men icke ens något enda årtal funnits då mankönets

---

1) Sidenbladh, *Off. Stat. i sammandrag 1874*, *p. 7. Off. Stat. Bef. Stat. 1872*, *p. XIV.* Jfr. *Tab. Litt. B i Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 41.*

antal födde icke har varit större än qvinkönets. Men inom smärre omkretsar t. ex. de särskildta länen i Sverige har visserligen stundom inträffat att under några särskildta årtal qvinkönets antal bland de födde har öfverstigit mankönets. För någon hel tioårsperiod har likväl detta icke inträffat i något af de svenska länen [1]). Qvinkönets flertal bland de födde är således undantag, motsatsen är naturens allmänna regel.

Men om således mankönet ouphörligen erhåller en större tillväxt än qvinkönet är detta likväl icke så att förstå som skulle denna tillväxt ouphörligen ökas så att skilnaden mellan mankön och qvinkön i mängden af födde skulle blifva allt större och större med öfvervigt för mankönet. Om så skedde skulle de svåraste missförhållanden upstå. Nu är skilnaden mellan mankönets öfvertalighet på olika tidpunkter icke större än mellan 1043 åren 1771—80 och 1050 åren 1791—1800 samt 1861—70. Det sista särskildta året 1872 har dock en ännu större öfvervigt för mankönet nämligen 1061.

Denna motsats mellan å ena sidan könens olika antal födde och å den andra de båda könens olika andel i hela den lefvande befolkningen förklarar i viss mån den slutsats, som också har visat sig att qvinkönets öfverlägsenhet i antal är på väg att minskas. Fullständig blifver förklaringen likväl icke. Ty då skilnaden i antalet födde icke särdeles mycket tillväxer, kan denna skilnad icke ensam förmå att förändra förhållandet mellan könens antal inom hela folkmängden. Men mankönets större antal födde innebär dock alltid en viss motvigt mot de verkande orsaker, som föranleda qvinkönets öfverlägsenhet i antal inom folkmängden öfver hufvud. Här är tydligt att djupt verkande krafter finnas, som motväga hvarandra. Qvinkönet utgör ett flertal oaktadt mankönet erhåller en större tillväxt, men de orsaker, som hafva gjort qvinnokönet mera talrikt, måste i senare tider hafva förlorat något af sin vigt efter som qvinnokönets öfverlägsenhet i antal minskas. Men ännu har mankönet icke upnått qvinkönets antal. — Saken kan uttryckas äfven på ett

1) Jfr. rörande detta undantagsförhållande samt i allmänhet rörande hela detta ämne den i Vetenskaps Akademiens Handlingar, ny följd, T. X samt äfven i Statistisk Tidskrift, årg. 1871, p. 215 o. f. införda afhandlingen af F. Th. Berg med titel: *Proportionen mellan könen bland de födde och inom den stående befolkningen*, p. 217—219 i Stat. Tidskrift och p. 15 i V. A. Handl. samt vid afhandlingen bifogade Tab. 1.

annat sätt. Då man under en lång följd af år ouphörligen förnimmer att till verlden födas ett större antal barn af mankön än af qvinkön, vill man uptäcka spåren af en naturlag och ett exempel att statistiken uplyser anthropologien. Men då nu denna mankönets öfverlägsenhet i antalet lefvande födde barn motsvaras af qvinkönets öfverlägsenhet i antalet lefvande menniskor af olika åldrar, blifver slutsatsen att naturlagens verkningar bero till en viss grad af särskildta förhållanden i menniskornas seder och lif.

Dessa förhållanden kunna icke annorstädes upsökas än i en större dödlighet bland mankönet. Jämförelsen mellan könens antal återförer betraktelsen till *dödlighetstabellerna.*

En vink om verkliga sammanhanget erhåller man redan om man blott eftersinnar, hvilka de tidskiften hafva varit, då skilnaden har likasom tillfälligtvis förändrat sig med stigande öfvervigt på qvinkönets sida. År 1757 då pomerska kriget utbröt var qvinnornas antal 1115 mot 1000 män; år 1760 sedan kriget hade räckt i tre år var antalet ökadt till 1120 mot 1000 män. Efter slutadt krig börjar qvinnornas öfvertalighet minskas och aftager utan afbrott till dess under senare hälften af 1780-talet Gustaf III:s ryska krig utbryter. Genast visar sig en tillväxt på qvinnornas sida. Deras siffra var år 1785 blott 1072 mot 1000, men år 1790, då kriget slutades. hade siffran upgått till 1090. Efter denna tid begynner samma siffra återigen minskas, år 1805 funnos blott 1066 qvinnor mot 1000 personer af mankön, men nu kommer inflytelsen af Gustaf IV Adolfs krig med Frankrike, Ryssland och Danmark, qvinkönets antal i folkmängden ökas, denna andel betecknades år 1810 med 1097 mot 1000 män. Det sista kriget 1813—14 synes deremot icke verkat med någon särdeles tryckande tyngd på mankönet, ty qvinkönets öfvervigt sjönk under åren 1811—15 från 1097 till 1094. Sedermera under den långa freden har qvinkönets öfverlägsna antal ouphörligen aftagit till dess slutligen under den nyaste tiden en rörelse i motsatt riktning åter igen visar sig. Aftagandet fortfor till och med första hälften af 1860-talet och hade hunnit derhän att proportionen utgjorde 1054 qvinnor mot 1000 män åren 1863 och 1864, men nu begynner siffran stiga, först helt sakta till 1056 år 1865, hvilken siffra bibehöll sig oförändrad under åren 1865—67, men steg under året 1868 till 1060 och år 1869 till 1064 samt 1870 till 1067,

hvilket antal bibehöll sig år 1871 och har år 1872 blott nedgått till 1066 [1]. Denna tillväxande öfvervigt i qvinnornas antal är samtidig med den stora utvandringen, som bortförer ett betydligt större antal män än qvinnor [2].

Förhållandet öfverskådas på följande sätt:

vid krigets början	1757	= 1115	qvinnor
efter tre krigsår	1760	= 1120	,,
tre år före nytt krig	1785	= 1072	,,
vid krigets slut	1790	= 1090	,,
vid krigets början	1805	= 1066	,,
vid krigets slut	1810	= 1097	,,

Hvad åter beträffar det inflytande, hvarmed utvandringen verkar visar sig tillväxten i qvinnornas flertal i bredd med det att utvandringen upstiger till sin högsta höjd såsom synes af de siffror, som anfördes:

1863—64	= 1054	1869	= 1064
1865—67	= 1056	1870—71	= 1067
1868	= 1060	1872	= 1066

Högsta punkten upnåddes år 1870 oaktadt minskad utvandring, och den utvandring, som ännu fans, var tillräcklig att bibehålla proportionen oförändrad under år 1871, men under år 1872 har en liten nedsättning egt rum [3].

Mankönets utvandring är således en verkande orsak, som befordrar qvinkönets flertal; en annan orsak är kriget genom den afgång af mankön, som deraf föranledes. Det motsatta inflytande, hvarmed den långa freden verkar, som nu har räckt öfver ett halft århundrade, skall, om den samma får fortfara och dess inflytande ej motverkas af en allt för talrik utvandring, måhända, i förening med mankönets öfvertalighet bland de födde, bringa förhållandet derhän att mankönet kommer att utgöra ett flertal. Men dertill skulle fordras att freden ännu

---

1) *Off. Stat. Bef. Stat. 1871, p. IV* och *år 1872, p. II—III.*

2) Jfr. ofv. p. 372.

3) Jfr. den nyss anförda afhandlingen af Berg i *Vet. Akad. Handl. p. 24 o. f.* och *Stat. Tidskrift 1871, p. 231* med der förekommande beräkningar af förhållandet i Sveriges särskildta landsorter samt skilnaden mellan städer och landsbygd, hvaraf visar sig att qvinkönets flertal är ännu större i städerna än på landet. — Om slutsatserna, som ur alla dessa förhållanden härledas, bör läsas slutet af den nämnda afhandlingen p. 241 o. f. i Stat. Tidskrift, p. 32 o. f. i Vet. Akad. Handl.

ganska länge får ega bestånd och att mankönets utvandring må blifva måttlig. Ty minskningen i qvinkönets relativa antal försiggår ganska långsamt och kriget är icke den enda orsaken, som vållar en större dödlighet bland mankönet, hvilket nogsamt visar sig om man betraktar dödlighetstabellerna äfven under fredstider. Slutsatsen blifver att qvinkönets relativt talrika antal har sin grund i en större dödlighet hos mankönet, hvarjämte utvandringen under de senare åren har verkat såsom en bidragande orsak, men emot en allt för stor öfvertalighet af qvinkön bildas en alltid i sin mån verkande motvigt genom mankönets öfverlägsenhet i antalet af de födde.

En anmärkning framställer sig vidare. Det relativa antalet på qvinkönets sida har under den tid, som räkningen kan omfatta, aldrig varit större än just vid den tidens början, d. v. s. då tabellverket begyntes. Det förhållande, som allt sedan har egt rum, härleder sig således från äldre tider. Det utmärker att under de tidehvarf, som föregingo, hade sådana inflytelser, som befordra dödligheten bland mankönet, varit särdeles verksama. Man tänker genast på de många, de långa, de stora krigen.

Vi hafva icke något äldre tabellverk än från midten af 1700-talet, vi kunna således icke beräkna förhållandet under och genast efter Carl XII:s krig, men sedan trettio år förflutit efter fredsslutet i Nystad (1721), som afslutade de carolinska krigen, och Sverige under den tiden hade haft sju och tjugu fredsår, men krig blott under tre år (1741—43), befann sig förhållandet mellan könen på den ståndpunkt att qvinnornas antal utgjorde den ofvan nämnda summan 1124 mot 1000 af mankön. Skilnaden måste utan tvifvel varit ännu mycket större innan den återställda freden hade utöfvat sin verkan. En uträkning är också gjord att om man finge antaga att förhållandet hade förändrat sig under tiden 1718—1751 efter samma måttstock som under de första åren efter 1751 och man under denna förutsättning anställde en till baka gående räkning, visar det sig att Sveriges folkmängd vid Carl XII:s död skulle hafva bestått af 1250 qvinnor mot 1000 män. Denna beräkning kan väl icke göra anspråk på någon afgjord säkerhet, ty förutsättningen, hvarpå den samma hvilar, är blott en antaglig förmodan, men sjelfva det kända förhållandet, sådant det var efter trettio års förlopp, är mycket lärorikt. Den statistiska siffran gifver sin lärdom åt historien och sin varning åt politiken, hon

betecknar den gräsliga förödelse af mankön, som Carl XII:s krig förorsakade.

Dock ej endast dessa krigen. Låter man räkningen gå till baka till Carl XII:s tid, så vore också skäl att föra den samma ännu längre ned i de gamla tiderna i fall man det förmådde. Man må erinra sig allt det myckna krigandet på 1600-talet och dessförinnan; kon. Erik XIV:s och Johan III:s danska, polska, ryska krig, Carl IX:s krig med Polen och Danmark, Gustaf II Adolfs hela krigsupfyllda regering och det i sexton år efter hans död fortfarande tyska kriget, derefter Carl X:s krig och kriget på 1670-talet i början af Carl XI:s egen regering, allt detta måste väl också hafva bidragit att nedsätta mankönets antal. Det svenska folk, som Carl XII fick emottaga från den föregående tiden, bestod säkerligen af ett betydligt större antal qvinnor än män, ehuru visserligen man också får ihågkomma att när Carl XII:s krig begyntes (1700) hade Sverige nyss förut verkligen haft en efter den tidens måttstock ovanligt lång fredstid, tjugu år. Deremot om misshushållningen med menniskolif var mycket stor under Carl XII:s tid, får man äfven för den följande tiden till tabellverkets början taga i beräkning 1740-talets ryska krig, som visserligen blott räckte under tre år (1741—43), men utan tvifvel var ganska ödeläggande. Och vid hvarje beräkning af den manspillan, som kriget vållar, får man icke låta räkningen stadna endast vid dem, som stupade på slagfältet eller kanske för all tid försvunno i fiendeland såsom krigsfångar, man får äfven utsträcka samma räkning till det stora antal, som omkommo i sjukdomar, hvilka kriget föranledde. Tager man allt detta i betraktande och besinnar man tillika läkarekonstens svaghet under de gamla tiderna och den myckna ofred, som utmärkte t. ex. Kalmarunionens tidehvarf, för att icke tala om barbariet i de mycket gamla tiderna, de myckna blodiga strider och slagsmål, hvaruti nordmannafolket satte sin ära, så är troligt att mankönets underlägsenhet i antal skulle visa sig såsom en genom tidernas hela längd fortgående företeelse i fall man hade en statistik lika gammal som Sveriges historia. Nu måste statistiken stadna vid allmänna antydningar rörande den tid, som föregick tabellverkets början.

Men för dessa antydningar erhåller man en mycket talande uplysning af jämförelsen med vissa andra länder. De blodiga krig, hvarmed franska revolutionen och kejsar Napoleon I hem-

sökte Europa, måste visserligen varit i hög grad förödelsebringande såsom ock samma folkslag, som drabbades af denna hemsökelse, hade under föregående tider, de också likasom svenska folket, krigat ganska mycket. Ställer man nu siffrorna för några bland dessa folk vid sidan af den svenska siffran, blifver jämförelsen följande: [1])

	ant. qv. mot 1000 män
Sverige år 1751, trettio år efter slutet af Carl XII:s krig och åtta år efter 1741—43 årens krig . . .	1124
Frankrike 1806 midt under de napoleoniska krigen .	1034
och 1821, sex år efter dessa krigens slut	1059
England år 1811, sedan det stora kriget mot Frankrike hade räckt öfver hufvud aderton år och England under samma tid hade fört krig äfven i Indien	1025
Skotland (1811), som naturligtvis tog lika del med England	1083
Preussen, som lika med hela Tyskland grymmeligen förhärjades, hade år 1816 straxt efter krigens slut	1016

Den svenska siffran är den största och betydligt större än någon bland de öfriga. Antingen måste här finnas någon för det svenska folket egendomlig och för all statistik outgrundlig orsak, som förstärker förgängelsens vanliga magt öfver den manliga befolkningen eller också har den förödelse, som de gamla svenska krigen förorsakade, varit ännu mera förfärlig än allt det slöseri med menniskolif, som krigen i de nyss nämnda länderna under den napoleoniska tiden och den första franska republikens tid förde med sig [2]).

Huru för öfrigt förhåller sig med dödligheten bland de båda könen framställer sig i absoluta summor på följande sätt efter femårstider räknadt: [3])

---

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 9—11* med der förekommande anmärkningar om proportionen mellan könen.

2) Jfr. exempel från åtskilliga länder hos HELLSTENIUS, *l. c. p. 50.*

3) Efterföljande siffror låta sig uträknas ur tabellen i *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. LIV* o. f. till och med åren 1851—55 samt för de näst följande fem åren ur *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. XIX* och för åren 1861—72 ur *Off. Stat. i sammandrag 1874, p. 8.*

		mankön	qvinkön
1751—55	döde	118633	121376
1756—60	„	129768	134533
1761—65	„	139508	141739
1766—70	„	130920	132891
1771—75	„	164865	167875
1776—80	„	127546	129326
1781—85	„	149837	147498
1786—90	„	152956	145494
1791—95	„	140061	140215
1796—1800	„	150254	148236
1801—05	„	145196	144980
1806—10	„	191026	188470
1811—15	„	165488	161907
1816—20	„	157259	154385
1821—25	„	151019	143575
1826—30	„	182774	173003
1831—35	„	172704	166627
1836—40	„	176957	170269
1841—45	„	167078	158576
1846—50	„	181203	173754
1851—55	„	196666	188557
1856—60	„	205589	199240
1861—65	„	200487	194072
1866—70	„	218670	209099
1871	„	36321	35725
1872	„	35155	33647

Af denna tabell visar sig att tabellverket begynner med ett större antal döde bland qvinkönet. Detta förhållande fortfor till och med femårstiden 1776—80, men efter denna tid har blott en enda gång inträffat att en femårstid upvisat ett större antal döde af qvinkön. Detta undantag inträffade åren 1791—95 och skilnaden var då mycket obetydlig. Men eljest har nu i snart hundrade år tabellverket fått räkna ett större antal döde bland mankön än bland qvinkön. Det motsatta förhållandet under åren 1751—1780 vederlägger icke den allmänna erfarenheten att döden härjar mera bland mankön än bland qvinkön. Förhållandet torde nämligen kunna förklaras ur den stora öfverlägsenhet i antal, som qvinnokönet på den tiden innehade

bland de lefvande. Antalet lefvande qvinnor var så mycket större än antalet män att det absoluta antalet döde af qvinkön blef större än motsvarande af mankön oaktadt den större dödlighet, för hvilket mankönet då, såsom alltid, måste varit blottställdt. Det är åtminstone mycket möjligt att en uträkning af de dödes antal i förhållande till folkmängden inom hvardera könet under dessa tider skulle upvisa ett större relativt antal af mankön än af qvinkön [1]).

Låter man räkningen genomtränga siffrornas massa ännu mera, så att man icke stadnar vid att sammanräkna summorna för fem år i sender, men betraktar de särskildta 120 årtalen i jämförelse med hvarandra, så visar sig det allmänna förhållandet icke fritt från undantag. Så finner man under åren 1751—80, då hvarje femårstid innehöll ett flertal döde af qvinkön, att likväl fyra särskildta årtal förekommo, då förhållandet var omvändt och utvisade ett öfvervägande antal döde af mankön:

1765	mankön	=	27382	qvinkön	=	27184
1767	„	=	25741	„	=	25531
1772	„	=	38871	„	=	37491
1778	„	=	27583	„	=	27445

och under tiden efter 1780, då öfver hufvud mankönets antal var öfvervägande visar sig tio gånger ett flertal döde af qvinkön:

1781	mankön	=	27100	qvinkön	=	27213
1785	„	=	30260	„	=	30510
1791	„	=	27712	„	=	28234
1795	„	=	31612	„	=	32007
1800	„	=	36751	„	=	37177
1801	„	=	30529	„	=	30788
1805	„	=	28168	„	=	28495
1806	„	=	32724	„	=	33004
1807	„	=	30743	„	=	31575
1815	„	=	28908	„	=	28921

således blef under en tid af trettio år 1751—80 det vanliga förhållandet afbrutet fyra gånger och likaså under en tid af öfver nittio år 1781—1872 inträffade sådana afbrott tio gånger, men efter år 1815 under en tid af nära sextio år har ingen gång inträffat att qvinkönets antal döde har varit större än mankönets.

1) Jfr. *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 55.*

Särdeles stor är skilnaden likväl icke mellan de bägge könens andel i de dödes antal, såsom visar sig af följande procenträkning:[1]) Mot 100 döde af mankön:

1751—55	döde af qvinkön	=	102 : 31
1756—60	„ „	=	103 : 67
1761—65	„ „	=	101 : 59
1766—70	„ „	=	101 : 50
1771—75	„ „	=	101 : 82
1776—80	„ „	=	101 : 39
1781—85	„ „	=	98 : 43
1786—90	„ „	=	95 : 12
1791—95	„ „	=	100 : 11
1796—1800	„ „	=	98 : 65
1801—05	„ „	=	99 : 92
1806—10	„ „	=	98 : 66
1811—15	„ „	=	97 : 83
1816—20	„ „	=	98 : 17
1821—25	„ „	=	95 : 07
1826—30	„ „	=	94 : 65
1831—35	„ „	=	96 : 48
1836—40	„ „	=	96 : 22
1841—45	„ „	=	94 : 91
1846—50	„ „	=	95 : 88
1851—55	„ „	=	95 : 87
1856—60	„ „	=	96 : 91
1861—65	„ „	=	96 : 80
1866—70	„ „	=	95 : 61
1871	„ „	=	98 : 36
1872	„ „	=	95 : 76

Mankönets större andel i mängden af döde beror således ingalunda endast på krigets härjningar, men utgör en stadigvarande erfarenhet äfven under djupaste fred. Det må vara en upgift för fysiologien att i menniskovarelsens organism upsöka orsaken dertill. Till en del torde väl saken låta sig förklaras ur de båda könens särskildta lefnadsförhållanden. Må hända ser man här ett djupt inre sammanhang mellan det ständigt återkommande flertalet födde af mankön och det likaledes merändels sig företeende större antalet döde af samma kön. Här kan

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. 52. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. 50* och *år 1872, p. XVI.*

vara ett spår af en evigt gällande naturlag att en talrikare tillväxt motsvaras af en snabbare afgång.

Förhållandet förtjenar att vidare eftersökas i de särskildta åldersklasserna. Likasom för mensklighetens lif det måste vara en sak af stor vigt, att dödens härjningar ej må drabba allt för ojämt i olika åldrar, så äfven att jämvigten mellan könens andel i hvarje åldersklass ej må allt för mycket rubbas.

Förhållandet framställer sig i följande siffror under de sista tjugu åren: [1])

	1851—56		1855—60	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	46308	37959	49850	40285
lefnadsåren 2—3	17469	15877	21133	19163
„ 4—10	17031	15741	23634	21569
„ 11—15	4446	4097	5779	5296
„ 16—30	16799	14047	17214	14657
„ 31—40	14158	12136	13395	12589
„ 41—50	15468	12100	13846	12088
„ 51—60	19342	16549	16144	15010
„ 61—70	20656	23751	20320	23089
„ 71—80	18012	24813	17094	23802
„ 81—90	6061	10349	6297	10558
„ 91—100	436	956	400	1007
öfver 100 år	5	11	2	12
okänd ålder	475	171	481	115
	196666	188557	205589	199240
	385223		404829	

	1851—55		1856—60	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
Under femton år	85254	73674	100396	86313
„ 16—30 år	16799	14047	17214	14657
„ 31—60 år	48968	40785	43385	39687
„ 61—70 år	20656	23751	20320	23089
öfver 70 år . . .	24514	36129	23793	35379
okänd ålder . . .	475	171	481	115
	196666	188557	205589	199240
	385223		404829	

1) Efterföljande siffror grunda sig på tabellerna i *Tab. Komm. Ber. 1851—55*, *T. I*, *p. XXII*, samt *Off. Stat. Bef. Stat.*, *T. I*, *p. XXI* åren 1856—60 och för åren 1861—72 på de i årsberättelserna förekommande tabellerna öfver antalet död före hvarje åldersår.

	1861—65		1866—70	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	49711	40537	48169	39583
lefnadsåren 2—3	23069	21325	21567	19713
,, 4—10	21450	20654	21548	19779
,, 11—15	4328	4047	4644	4405
,, 16—30	14491	12219	16666	14575
,, 31—40	11372	10748	12891	11806
,, 41—50	13644	11701	17292	14517
,, 51—60	15242	13475	19070	16428
,, 61—70	20210	21775	22865	23506
,, 71—80	18540	24259	24353	29390
,, 81—90	7344	11991	8473	13836
,, 91—100	496	1138	566	1404
öfver 109 år . . .	5	11	3	15
okänd ålder	585	192	563	142
	200487	194072	218670	209099
	394559		427769	

Under femton år	98558	86563	95928	83480
,, 16—30 år	14491	12219	16666	14575
,, 31—60 år	40258	35924	49253	42751
,, 61—70 år	20210	21775	22865	23506
öfver 70 år . . .	26385	37399	33395	44645
okänd ålder . . .	585	192	563	142
	200487	194072	218670	209099

	1871		1872	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
I första lefnadsåret	8032	6443	9084	7203
lefnadsåren 2—3	2528	2338	2674	2344
,, 4—10	3014	2729	2508	2292
,, 11—15	799	748	726	741
,, 16—30	2875	2570	2877	2538
,, 31—40	2216	2116	2148	1999
,, 41—50	2955	2600	2618	2337
,, 51—60	3418	3087	3195	2912
,, 61—70	4109	4402	3581	3797
,, 71—80	4524	5632	3944	4712
,, 81—90	1654	2750	1618	2480

	1871		1872	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
lefnadsåren 91—100	113	288	101	274
öfver 100 år	1	4	2	5
okänd ålder	83	18	79	13
	36321	35725	35155	33647
Under femton år . .	14373	12258	14992	12580
„ 16—30 år . .	2875	2570	2877	2538
„ 31—60 år . .	8589	7803	7961	7248
„ 61—70 år . .	4109	4402	3581	3797
öfver 70 år	6292	8674	5665	7471
okänd ålder	83	18	79	13
	36321	35725	35155	33647

Följer man med en viss upmärksamhet de stigande och fallande siffertalen i dessa tabeller med blicken fästad på skilnaden mellan de båda könen, visar sig genast en bestämd likformighet mellan förhållandet vid de särskildta tidepunkterna. Hvardera könets andel stiger eller faller inom samma åldersklasser på det ena eller andra året och inom den ena eller andra tidsafdelningen af fem år. Och detta stigande och fallande är sådant att menniskolifvet likasom delar sig i två hufvudafdelningar, den ena då mankönet dör i större mängd, den andra då qvinkönets andel bland döende är större. Den först nämnda tiden begynner med födelsestunden och fortgår genom hela barndomen, ungdomen och medeläldern intill inträdet i sextiotalet, den senare utgöres af de höga åldersklasserna så långt någon menniskas lefnad sträcker sig, upp i höga ålderdomen. Men såsom de lefvandes antal i dessa höga åldersklasser är betydligt mindre än i de föregående, kan de döendes antal icke blifva så stort, att qvinnokönets öfverlägsenhet i summan af dödsfall under denna ålder skulle kunna öfverväga mankönets större antal döende under hela den föregående tiden. Den lefnadstid, under hvilken döden bortrycker en större mängd af mankön än af qvinkön, är en längre tid än den sena ålder, då förhållandet blifver motsatt. Och inom den föregående tiden innefattas äfven den späda barndomen med dess stora dödlighet. Så kommer största antalet på mankönets sida om alla åldrar sammanräknas.

Närmare betraktadt visar sig att detta förhållande har en olika betydelse under olika åldrar. Man vore frestad att anse

mankönets större dödlighet härleda sig från seder och lefnadsförhållanden, yrken och sysselsättningar, olika för hvartdera könet, men med så beskaffad olikhet att dödlighetsrisken för mannen är större än för qvinnan. Denna föreställning är nog också riktig, men har sin giltighet endast i afseende på fullvuxna åldern. Gossebarnet kan deremot icke anses genom seder och lefnadsätt mera blottstäldt för lifsfarliga inflytelser än flickebarnet, så t. ex. i de fall der bristande skötsel och vård vållar att det späda lifvet utslocknar finnes just ingen anledning att detta öde skulle drabba gossen mera än flickan. Men nu visar sig att mankönets större antal döde framträder redan i första lefnadsåret. Detta är icke någon tillfällig företeelse, det återfinnes år efter år såsom gällande regel på landsbygd och i städer, i de särskildta provinserna och i Sveriges rike öfver hufvud, så ock i främmande länder desslikes. För denna mankönets större dödlighetsrisk redan i den spädaste åldern måste grund och orsak upsökas i sjelfva menniskonaturens innersta väsende eller, för att bruka ett annat uttryck, en fysiologisk naturordning [1]).

Den större dödligheten bland mankön i den spädaste åldern beror således icke endast derpå att de nyföddes antal är större på denna sidan än på den andra och förrådet, som döden plundrar, således ymnigare än bland qvinkönet, sjelfva förhärjelsens magt är väldigare öfver det manliga könet eller, för att uttrycka förhållandet från en annan sida, qvinnan eger i sin natur en segare motståndskraft mot lifsfarliga inflytelser.

Denna motståndskraft framträder således redan från första begynnelsen medan lifvets gnista ännu är hos båda könen ytterligt svag, hon är dock allra svagast hos mankönet. Samma fysiologiska naturordning bibehåller utan tvifvel sin magt genom hela lifvet och har allt igenom sin andel i orsakerna, att de

1) Berg, Om dödligheten i första lefnadsåret, afhandl. tryckt i *Stat. Tidskrift*, *T. III*, *p. 448* samt der införda tabeller, *p. 440*, *442*, *450*, som utvisa en oafbruten större dödlighet hos de nyfödde barnen af mankön än hos motsvarande qvinkön under hela tabellverkets tidehvarf och med särskildt uträkning af förhållandet i de särskildta länen samt landsbygd och städer under åren 1860—66. Tab. 2 upvisar samma företeelse i en mängd främmande länder öfver hufvud. — Jfr. äfven den ofvan åberopade afhandlingen af Berg: Om proportionen mellan könen. *Vet. Akad. Handl. T. X*, *p. 24—25* och *Stat. Tidskrift 1871*, *p. 231—232*.

döendes antal är större på den manliga sidan. Det vill således synas att Försynen har skrifvit en lag i menniskonaturens sammansättning, att medan mankönet förstärkes genom en större mängd nyfödde är dess art och organism så beskaffad att lifvets krafter hastigare förbrukas.

Bägge dessa förhållanden motväga hvarandra. Vore mankönets dödlighet icke större än qvinkönets skulle männen blifva för månge genom de föddes större antal. Men om mankönet icke erhölle den större förstärkningen medan dödens magt är sådan han är, skulle männen blifva allt för få och qvinnorna för många. Nu blifver skilnaden i antal icke större än att en viss jämvigt kan anses bevarad så framt icke särskildta, tillfälliga, mägtigt verkande händelser och förhållanden inträffa, som rubba naturens ordning. Men just för sådana inflytelser är mankönet företrädesvis blottställdt, man ser t. ex. af statistikens siffror hvad kriget verkar.

Den fysiologiska naturordningen verkade ensam under den spädaste åldern, dess magt förstärkes sedermera genom yttre inflytelser, mankönets större dödlighet under de framskridande åren har således sin grund i flera samverkande inflytelser.

Qvinkönets större dödlighet i den höga åldern är åter en naturlig följd af allt det föregående. Derföre att mankönet fortare dog under de tidigare åldrarne måste antalet qvinnor, som uplefde en hög ålderdom, vara större än ålderstigne män. Ålderdomen liknar i detta afseende barndomen, men i motsatt förhållande. Der fans ett större antal gossebarn, detta bidrog att öka de döendes antal på den manliga sidan; i ålderdomens lefnadsperiod funnos qvinnor i större antal, som ännu återstodo i lifvet när förgängelsen ej längre kunde uteblifva.

Nu är visserligen sant att qvinkönet utgör ett flertal redan i föregående åldersklasser med undantag blott af de tidigaste, men detta härledde sig blott från en större förgänglighet hos mankönet just i dessa lefnadsåldrar, för hvilka döden icke är någon i naturen grundad ovilkorlig nödvändighet, men kommer såsom ett våldsamt afbrott i lifvets verksamhet, och ju längre detta förhållande har fått utöfva sin verkan, desto större måste skilnaden i antal blifva. Qvinkönets flertal växer mot dagarnes slut och när slutligen den tid är kommen, då döden icke betyder att lifvet afbrytes, men att lifvet är aldeles utlefvadt och förgängelsens oundvikliga öde är det samma för bägge

könen, då när allesamman måste dö, måste också största antalet döende komma på den sidan der största återstoden lefvande ännu fans.

En allmän föreställning om dessa förhållanden erhåller man af dessa siffertal, som anfördes; bestämdare uttrycker sig saken genom följande procenttal.

Dödsfall inom hvardera könet i de olika åldrarne: [1]) Bland hundrade döde af hvardera könet afledo

	1851—55		1856—60	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	23 : 603	20 : 150	24 : 247	20 : 219
lefnadsåren 2—3	8 : 904	8 : 428	10 : 279	9 : 618
„ 4—10	8 : 681	8 : 356	11 : 495	10 : 825
„ 11—15	2 : 266	2 : 175	2 : 811	2 : 658
„ 16—30	8 : 562	7 : 457	8 : 373	7 : 356
„ 31—40	7 : 216	6 : 442	6 : 515	6 : 319
„ 41—50	7 : 884	6 : 423	6 : 735	6 : 067
„ 51—60	9 : 859	8 : 784	7 : 853	7 : 533
„ 61—70	10 : 528	12 : 607	9 : 884	11 : 589
„ 71—80	9 : 181	13 : 171	8 : 314	11 : 946
„ 81—90	3 : 089	5 : 493	3 : 063	5 : 299
„ 91—100	0 : 223	0 : 507	0 : 195	0 : 506
öfver 100 år	0 : 004	0 : 007	0 : 002	0 : 007
okänd ålder	—	—	0 : 234	0 : 058
	100	100	100	100

	1861—65		1866—70	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	24 : 80	20 : 89	22 : 03	18 : 93
lefnadsåren 2—3	11 : 51	10 : 99	9 : 86	9 : 43
„ 4—10	10 : 70	10 : 64	9 : 86	9 : 43
„ 11—15	2 : 15	2 : 08	2 : 12	2 : 11
„ 16—30	7 : 23	6 : 29	7 : 62	6 : 97
„ 31—40	5 : 67	5 : 54	5 : 90	5 : 65
„ 41—50	6 : 81	6 : 03	7 : 91	6 : 95
„ 51—60	7 : 60	6 : 94	8 : 72	7 : 86
„ 61—70	10 : 08	11 : 22	10 : 45	11 : 24

1) *Tab. Komm. Ber. 1851—55, T. I, p. XXIII. Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. I, p. XXII.* För åren 1861—72 kan uträkning göras ur de särskildta årens tabeller.

	1861—65		1866—70	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
lefnadsåren 71—80	9 : 25	12 : 50	11 : 14	14 : 06
„ 81—90	3 : 66	6 : 19	3 : 87	6 : 62
öfver 90 år	0 : 25	0 : 59	0 : 26	0 : 68
okänd ålder	0 : 29	0 : 10	0 : 26	0 : 07

	1871		1872	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	22 : 11	18 : 04	25 : 84	21 : 41
lefnadsåren 2—3	6 : 96	6 : 55	7 : 61	6 : 97
„ 4—10	8 : 30	7 : 64	7 : 14	6 : 81
„ 11—15	2 : 20	2 : 09	2 : 07	2 : 20
„ 16—30	7 : 92	7 : 19	8 : 19	7 : 54
„ 31—40	6 : 10	5 : 92	6 : 11	5 : 94
„ 41—50	8 : 14	7 : 28	7 : 42	6 : 95
„ 51—60	9 : 41	8 : 64	9 : 09	8 : 65
„ 61—70	11 : 31	12 : 32	10 : 19	11 : 29
„ 71—80	12 : 46	15 : 76	11 : 22	14 : 00
„ 81—90	4 : 55	7 : 70	4 : 60	7 : 37
öfver 90 år	0 : 31	0 : 82	0 : 29	0 : 83
okänd ålder	0 : 23	0 : 05	0 : 23	0 : 04

Samlade i större åldersgrupper framställa sig summorna på följande sätt:

	1851—55			1856—60	
	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
före 15 år	43 : 454	39 : 109	före 15 år	48 : 832	43 : 320
16—30 år	8 : 562	7 : 457	16—30 år	8 : 373	7 : 356
31—60 år	24 : 959	21 : 649	31—60 år	21 : 103	19 : 919
61—70 år	10 : 528	12 : 607	61—70 år	9 : 884	11 : 589
öfver 70 år	12 : 497	19 : 178	öfver 70 år	11 : 574	17 : 758
			okänd åld.	0 : 234	0 : 058

	1861—65			1866—70	
	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
före 15 år	49 : 16	44 : 60	före 15 år	43 : 87	39 : 90
16—30 år	7 : 23	6 : 29	16—30 år	7 : 62	6 : 97
31—60 år	20 : 08	18 : 51	31—60 år	22 : 53	20 : 46
61—70 år	10 : 08	11 : 22	61—70 år	10 : 45	11 : 24
öfver 70 år	13 : 16	19 : 28	öfver 70 år	15 : 27	21 : 36
okänd åld.	0 : 29	0 : 10	okänd åld.	0 : 26	0 : 07

	1871			1872	
	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
före 15 år	39 : 57	34 : 32	före 15 år	42 : 66	37 : 39
16—30 år	7 : 92	7 : 19	16—30 år	8 : 19	7 : 54
31—60 år	23 : 65	21 : 84	31—60 år	22 : 62	21 : 54
61—70 år	11 : 31	12 : 32	61—70 år	10 : 19	11 : 29
öfver 70 år	17 : 32	24 : 28	öfver 70 år	16 : 11	22 : 20
okänd åld.	0 : 23	0 : 05	okänd åld.	0 : 23	0 : 04

Från de dödes folkräkning återgår betraktelsen till de lefvandes. Den ena beror af den andra. Det numeriska förhållandet emellan den lefvande befolkningen af hvartdera könet finner sin förklaring i dödlighetstabellerna jämte det manliga nativitetsöfverskottet. Frågar man åter efter orsakernas orsak, hvad det är, som vållar att mannen fortare dör och qvinnan längre lefver, så, i fall man icke vill stadna vid den allmänna slutsatsen att detta ytterst beror på en fysiologisk naturordning, eger man att låta forskningen intränga i den menskliga organismens innersta sammansättning för att updaga huru denna naturordning der bevisar sin tillvaro och huru han sammanhänger med kroppens och själens förenade lifsverksamhet. Men för att lära känna förhållandet i hela dess omfattning fordras vidare att undersöka de utifrån bidragande orsakerna, d. v. s. att forskningen genomtränger det sociala lifvets förhållanden, lefnadsättet, bildningen, sederna för att utröna deras inflytande på den menskliga organismen, sådan denna är af naturen gifven åt hvardera könet. Statistiken framlägger sakförhållandet och upställer frågan. Läkarekonsten, fysiologien eger att besvara den samma om vetenskapen det förmår. Är svaret gifvet kommer genast en ny fråga, hurudan tillämpningen må blifva, hvad varningen lärer, som redan den statistiska siffran erbjuder åt hvarje menniska, som vill på ett förnuftigt och med sedlighetens lagar öfverensstämmande sätt inrätta sin lefnadsordning och bestämma sin verksamhet. Och samma fråga bör ej heller anses främmande för den lagstiftande magten, som sträcker sin omsorg till arbetets organisation, ungdomens upfostran och sundhetspolitien, — så utsträcker den statistiska siffran sin betydelse ganska långt.

Den frågan åter, hvadan det kommer att nyfödelsens magt företrädesvis uppenbarar sig i förstärkning af det manliga elemen-

tet inom menskligheten, lärer väl vara för all vetenskap outgrundlig [1]).

Men för att återgå till det numeriska förhållandet mellan lefvande och döende, så visar sig en växelverkan. Likasom de qvarlefvandes antal bestämmes af deras antal, som bortgingo, så måste äfven de döendes antal bero af deras, som funnos i lifvet. Dödlighetstabellerna finna här sin förklaring i tabellerna öfver de lefvande. Dessa åter framställa följande förhållanden mellan könen vid de tidpunkter, för hvilka sådan räkning lämpligen kan anställas [2]).

Antalet lefvande inom särskildta åldersklasser: [3])

år 1860	mankön	qvinkön	Skilnad mellan könen mankön	qvinkön
i första lefnadsåret	60589	58837	+ 1752	
lefnadsåren 2—3	108503	106881	+ 1622	
„ 4—10	294814	291787	+ 3027	
„ 11—15	185990	185561	+ 429	
„ 16—30	481398	492448		+ 11050
„ 31—40	276368	291692		+ 15324
„ 41—50	201436	219669		+ 18233
„ 51—60	131322	154856		+ 23534
„ 61—70	91649	117459		+ 25810
„ 71—80	35440	53162		+ 17722
„ 81—90	6385	12093		+ 5708
„ 91—100	254	595		+ 341
öfver 100 år	1	2		+ 1
okänd ålder	250	287		+ 37
	1874399	1985329		

mankönets öfvervigt i åldersklasserna under femton år = 6830
qvinkönets „ „ öfver „ = 117760
qvinkönets öfvervigt i det hela = 110930

1) Jfr. dock hvad som yttras hos Hellstenius, Studier i jämförande befolkningstatistik, p. 103—105 om en hypothes, som kan ifrågasättas för att förklara orsaken till mankönets större antal bland de födde.

2) Jfr. ofv. p. 449.

3) Jfr. angående åren 1860 och 1870 den utförliga framställningen i *Off. Stat. Bef. Stat. 1870, T. III, p. II—XIX* förutom tabellerna p. 52—53 samt *Off. Stat. Bef. Stat. 1856—60, T. III, p. 13.*

år 1870	mankön	qvinkön	Skilnad mellan könen mankön	Skilnad mellan könen qvinkön
i första lefnadsåret	54338	52295	+ 2043	
lefnadsåren 2—3	93324	91786	+ 1538	
„ 4—10	344214	339572	+ 4642	
„ 11—15	222522	221298	+ 1224	
„ 16—30	494072	515066		+ 20994
„ 31—40	260530	285279		+ 24749
„ 41—50	237018	259952		+ 22934
„ 51—60	164349	189583		+ 25234
„ 61—70	93437	118152		+ 24715
„ 71—80	44802	63896		+ 19094
„ 81—90	7469	13842		+ 6373
„ 91—100	279	802		+ 523
öfver 100 år	3	11		+ 8
okänd ålder	296	338		+ 42
	2016653	2151872		

mankönets öfvervigt i åldersklasserna under femton år = 9447
qvinkönets „ „ öfver „ = 144666
qvinkönets öfvervigt i det hela = 135219

år 1872	mankön	qvinkön	Skilnad mellan könen mankön	Skilnad mellan könen qvinkön
i första lefnadsåret	58539	56177	+ 2362	
lefnadsåren 2—3	105740	103044	+ 2696	
„ 4—10	336058	331143	+ 4915	
„ 11—15	231041	229168	+ 1873	
„ 16—30	503549	522306		+ 18757
„ 31—40	261151	289167		+ 28016
„ 41—50	233342	256294		+ 22952
„ 51—60	174011	198804		+ 24793
„ 61—70	98971	124090		+ 25119
„ 71—80	45757	64917		+ 19160
„ 81—90	8465	15365		+ 6900
öfver 90 år	285	808		+ 523
okänd ålder	296	338		+ 42
	2057205	2191621		

mankönets öfvervigt i åldersklasserna under femton år = 11846
qvinkönets „ „ öfver „ = 146262
qvinkönets öfvervigt i det hela = 134416

	mankön	qvinkön
Afgå i okänd ålder, döde och utflyttade	81	14
	2057124	2191607
Tillkommer skilnaden mellan denna beräkning och den summariskt upgifna folkmängden	370	1311
	2057494	2192918

qvinkönets öfvervigt i den summariskt upgifna folkmängden 135424

Dessa siffror utmärka det antal hvarmed hvartdera könet ingår i den lefvande befolkningen under olika åldrar och den styrka, hvarmed det ena könet öfverskjuter det andra i de särskildta åldersklasserna. Efterföljande procentberäkning ådagalägger det relativa antalet.

år 1860	mankön	qvinkön	år 1870	mankön	qvinkön
första året	3 : 23	2 : 96	första året	2 : 69	2 : 43
åren 2—3	5 : 79	5 : 38	åren 2—3	4 : 63	4 : 27
„ 4—10	15 : 73	14 : 70	„ 4—10	17 : 07	15 : 78
„ 11—15	9 : 92	9 : 35	„ 11—15	11 : 04	10 : 29
„ 16—30	25 : 68	24 : 81	„ 16—30	24 : 50	23 : 93
„ 31—40	14 : 75	14 : 69	„ 31—40	12 : 92	13 : 26
„ 41—50	10 : 75	11 : 06	„ 41—50	11 : 76	12 : 09
„ 51—60	7 : 01	7 : 80	„ 51—60	8 : 15	8 : 81
„ 61—70	4 : 89	5 : 91	„ 61—70	4 : 63	5 : 49
„ 71—80	1 : 89	2 : 68	„ 71—80	2 : 23	2 : 97
„ 81—90	0 : 33	0 : 61	„ 81—90	0 : 37	0 : 64
öfver 90 år	0 : 03	0 : 05	öfver 90 år	0 : 01	0 : 04

1872	mankön	qvinkön
första lefnadsåret	2 : 84	2 : 56
lefnadsåren 2—3	5 : 14	4 : 71
„ 4—10	16 : 34	15 : 11
„ 11—15	11 : 23	10 : 46
„ 16—30	24 : 48	23 : 82
„ 31—40	12 : 70	13 : 20
„ 41—50	11 : 34	11 : 69
„ 51—60	8 : 46	9 : 07
„ 61—70	4 : 81	5 : 66

1872		mankön	qvinkön
lefnadsåren	71—80	2 : 22	2 : 96
,,	81—90	0 : 41	0 : 70
öfver 90 år		0 : 015	0 : 042
okänd ålder		0 : 015	0 : 018

Samlad under större hufvudklasser utfaller procenträkningen på följande sätt:

	1860		1870	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
före 15 år	34 : 67	32 : 39	35 : 43	32 : 77
16—30 år	25 : 68	24 : 81	24 : 50	23 : 93
31—60 år	32 : 51	33 : 55	32 : 83	34 : 16
61—70 år	4 : 89	5 : 91	4 : 63	5 : 49
öfver 70 år	2 : 25	3 : 34	2 : 61	3 : 65

år 1872	mankön	qvinkön
före 15 år	35 : 55	32 : 84
16—30 år	24 : 48	23 : 82
31—60 år	32 : 50	33 : 96
61—70 år	4 : 81	5 : 66
öfver 70 år	2 : 66	3 : 72

Hela antalet före trettio år utgjorde:[1])

år 1860		år 1870		år 1872	
mankön	qvinkön	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
60 : 35	57 : 20	59 : 93	56 : 70	60 : 03	56 : 66

	år 1860		år 1870	
	mankön	qvinkön	mankön	qvinkön
under 20 år	44 : 09	41 : 33	44 : 81	41 : 53
21—70 år	53 : 66	55 : 33	52 : 58	54 : 82
öfver 70 år	2 : 25	3 : 34	2 : 61	3 : 65

1872	mankön	qvinkön
under 20 år	45 : 11	41 : 78
21—70 år	52 : 23	54 : 50
öfver 70 år	2 : 66	3 : 72

---

1) Om betydelsen af följande åldersklasser se ofv. p. 451—52.

Fäster man sin upmärksamhet vid olika åldrar inom hvartdera könet visar sig af dessa siffror att barndomsåldern före femton år innehåller litet mera än en tredjedel af mankönet och ej fullt en tredjedel af qvinkönet; ungdomen från sextonde till och med trettionde året utgör ungefär en fjerdedel i hvartdera könet; barndom och ungdom sammanräknade eller hela folkmassan intill trettio års ålder uptaga omkring tre femtedelar af mankönet och något mindre af qvinkönet; medelåldern från trettionde till och med sextionde året bland mankön närmar sig till en tredjedel och öfverstiger tredjedelen något litet bland qvinkönet; hela den sjelfständigt verksama åldern från tjugu till sjuttio år innefattar något öfver hälften af hvartdera könet; ålderdomen öfver sjuttio år har det svagaste antalet bland båda könen, men är något mera talrik bland qvinnor än bland män.

Betraktar man förhållandet i jämförelse med den öfverlägsenhet, som mankönet från början besitter i följd af nativitetsöfverskottet, visar sig att detta öfverskott bibehåller sig genom hela barndomsåldern, men går förloradt under ungdomens tid (16—30 år) för att ej mera återkomma. Vid den tiden har mankönets större dödlighet burit sin frukt, nativitetsöfverskottet mägtar icke längre upväga de inflytelser, som förkorta mankönets lif. Det finnes ett större antal unge qvinnor än unge män. År 1870 funnos något mera än en half million qvinnor mellan femton och trettio års ålder, men de unge männens antal upnådde icke en half million. Summorna voro:

qvinnor = 515066
män = 494072

Detta öfverlägsna antal qvinnor upkommer dock ej förr än efter det tjugonde året, åldern 15—20 upvisar ännu ett större antal mankön, ehuru skilnaden är mycket ringa. År 1870 funnos i åldern 15—20 år ett antal 99:7 unga qvinnor mot 100 ynglingar af mankön. För öfrigt ser man redan under den föregående tiden huru det manliga öfverskottet småningom minskas såsom visar sig af följande siffror:

År 1870 funnos mot 100 af mankön ett antal qvinnor

i åldern	0—5 år	=	97:6
„	5—10 år	=	99:1
„	10—15 år	=	99:0
„	15—20 år	=	99:7

Går man vidare in på tjugutalet visar sig följande förhållande:

mot 100 mankön i åldern 20—25 år funnos qvinnor = 104 : 9
„ „ „ 25—30 år „ „ = 109 : 6

således en hastig tillväxt och en större skilnad än under den föregående tiden, då mankönet var öfverlägset. — Och skilnaden växer med åren. Den skilnad, som fans på tjugutalet, bibehåller sig väl någorlunda lika intill femtionde året såsom visar sig af följande:

mot 100 af mankön funnos i åldern 30—40 år qvinnor = 109 : 5
„ „ „ „ 40—50 år „ = 109 : 7

men efter denna tid, under medelålderns senare del, höjer sig siffran på qvinkönets sida och denna tillväxt fortgår genom ålderdomens årtal med mycket stora steg på följande sätt:

mot 100 af mankön i åldern 50—60 år funnos qvinnor = 115 : 4
„ „ „ 60—70 år „ „ = 126 : 5
„ „ „ 70—80 år „ „ = 142 : 6
„ „ „ 80—90 år „ „ = 185 : 3
„ „ öfver 90 år „ „ = 288 : 3

Inom åttiotalet har qvinnokönet ej långt från dubbelt större antal än mankönet och närmar sig på nittiotalet till tredubbla summan [1]).

Men om således statistiken lägger i dagen en afgjord erfarenhet att bland de ålderstigne i landet de fleste äro qvinnor och detta i synnerhet gäller om den allra högsta ålderdomen, händer likväl att naturen gör märkvärdiga undantag. Den menniska, som veterligen har lefvat längre än någon annan menniska i Sverige, var en mansperson. Det upgifves i ett historiskt arbete [2]), att år 1729 skall en man aflidit i Sverige, som hade uplefvat den omenskligt höga åldern 147 år. Någon särskildt anledning att underkänna tillförlitligheten af denna upgift fans väl icke, men sjelfva det vidunderliga innehållet gaf anledning att inom den församling, som mannen skulle hafva tillhört, efterfråga verkliga förhållandet. Mannens dödsort, som äfven

---

1) Denna uträkning finnes i det anförda arbetet: "Studier i jämförande befolkningsstatistik" af J. Hellstenius, p. 49, med afseende på 1870 års folkräkning.

2) *Kronologisk handbok i äldre, medeltidens och nyare historien, T. I, p. 279*, tryckt i Christianstad 1818.

skulle varit hans födelseort, uppgafs vara Å socken af Björkekinds härad i Östergötland, den del af detta landskap, som kallas Wikbolandet. Genom benäget meddelande från pastorsembetet i Å församling har erhållits följande: ”Utdrag ur Å församlings kyrkobok 1729. — — — d. 18 april begrofs John Anderson, skomakare, som föddes 1582 d. 18 februari och som sedan 1727 d. 30 oktober med sin qvinna bott i fattigstugan.” Saken, så otrolig den samma i sig sjelf må förefalla, är således till sin sannfärdighet bestyrkt så vidt sig göra låter. Den enda olikhet, som förekommer i de båda upgifterna, är att mannen i den tryckta boken säges hafva varit till yrket torpare, men i kyrkoboken benämnes skomakare. Men dessa olika yrkesbenämningar innebära ingen motsägelse, mannen kunde ju ganska väl hafva varit torpare och tillika arbetat såsom skomakare i socknen. En annan ej mycket betydande olikhet i upgifterna är att dagen, som upgifves lika på bägge ställena, skall enligt den tryckta boken varit den urgamle mannens dödsdag, men var enligt kyrkoboken hans begrafningsdag. Personens namn är det samma enligt bägge upgifterna och likaså födelsedagen. Deruti råder också full öfverensstämmelse, att mannen var landtman, ej stadsbo och tillhörde den samhällsklass, som lefver i ständigt kroppsarbete. Född år 1582, död och begrafven år 1729, hade han lefvat under tio regenters tid, född på k. Johan III:s tid, död på k. Fredriks. På 1500-talet upväxte han till yngling och en fjerdedel af 1700-talet var förliden medan döden ännu dröjde. 1600-talet hade han sett både börjas och slutas.

Slutligen må anmärkas att proportionen mellan könen är mycket olika på *landet* och i *städerna*. Den allmänna erfarenheten att qvinnokönet är det talrikaste, förnekar sig visst icke på landet, men gäller dock i ännu högre mått inom städerna. Folkräkningen år 1870 upvisade följande skilnad:

mot 1000 manspersoner funnos på landet	1047	qvinnor
” ” ” i städerna	1211	”

Olikheten framställer sig i stort mått om man jämför Stockholms stad med de särskildta länen, deras städer inberäknade. Qvinkönets flertal är mycket större i Stockholm än i någon af provinserna. Ordningen är följande:

Mot 1000 mankön funnos år 1870 ett antal qvinnor:

Stockholms stad .	= 1252	Kalmar län	= 1058
Upsala län	= 1102	Stockholms län . .	= 1057
Gotland	= 1094	Skaraborgs län . .	= 1055
Kopparbergs län .	= 1086	Wermland	= 1054
Jönköpings län . .	= 1085	Christianstads län	= 1049
Westmanlands län	= 1081	Örebro län	= 1049
Östergötland . . .	= 1081	Westernorrland . .	= 1048
Blekinge	= 1079	Södermanland . . .	= 1046
Göteborgs län . .	= 1073	Malmöhus län . .	= 1036
Kronobergs län . .	= 1072	Westerbotten . . .	= 1028
Elfsborgs län . . .	= 1070	Norrbotten	= 1020
Gefleborgs län . .	= 1070	Jämtland	= 995
Halland	= 1068		

Således finnes dock ett län i Sverige, der mankönet verkligen utgör ett flertal nämligen Jämtlands län [1]).

Proportionen mellan könen i Europas särskildta länder med undantag af Turkiet och Portugal [2]) framställer sig i följande ordning:

Mot 1000 mankön svara qvinkön:

Sverige	= 1067	Norge	= 1036
Polen	= 1064	Nederländerna	= 1029
Finland	= 1051	Preussen	= 1028
Stor-Britannien [3]) .	= 1046	Danmark	= 1026
Schweiz	= 1046	Egentliga Ryssland .	= 1025
Tyska riket	= 1037	Österrike—Ungern [4])	= 1020

1) HELLSTENIUS, l. c. p. 53—55.

2) Rörande Portugal finnas till den grad motsägande upgifter att enligt en beräkning skulle antalet qvinnor stadna vid 1009 mot 1000 mankön, men enligt en annan upgå till 1088, således betydligt mera än i Sverige.

3) Ordningen mellan landsdelarne är följande: Skotland = 1096, England—Wales = 1060, Irland = 1051, men summorna förändras om frånvarande soldater och sjömän tagas i beräkningen.

4) Skilnaden mellan det österrikisk—ungerska statsförbundets beståndsdelar är mycket stor: Cisleithanska Österrike = 1041, Ungern = 1002, och inom de särskildta delarne af Cisleithanska Österrike vexlar förhållandet mellan 1079 i de norra landsdelarne och 929—979 i de södra.

Spanien	= 1018	Rumenien	= 944
Frankrike	= 1008	Serbien	= 941
Belgien	= 999	Grekland	= 933
Italien	= 998		

Sverige står således främst när man räknar hela länder utan afseende på olikheten inom särskildta landsdelar. Tager man sådana förhållanden i beräkning kommer Sverige i tredje rummet efter Skotland . . . . = 1096

Cileithanska Österrikes norra provinser = 1079

Fem stater i Europa finnas, der mankönet utgör flertalet och i allmänhet visar sig att mankönets antal är relativt större i södra Europa än i det norra [1]).

1) Tabellen hos HELLSTENIUS, l. c. p. 51.

Tillägg

på grund af Statistiska Central-Byråns Berättelse år 1873, hvilket arbete utkom sedan tryckningen af dessa "Studier i Sveriges Statskunskap" var längre framskriden än att nämnda Berättelse skulle kunnat i vidsträcktare mått än genom detta tillägg begagnas.

---

p. 114. *Sveriges folkmängd* år 1873 = 4297972.

p. 199—200. *Länens ordning* efter folkmängd:

	1872	1873	tillväxt
Malmöhus län	322171	325909	+ 3738
Elfsborgs län	282339	283692	+ 1353
Wermland	263056	265027	+ 1971
Östergötland	260140	261891	+ 1751
Skaraborgs län	247729	249089	+ 1360
Göteborgs och Bohus län	236899	239587	+ 2688
Kalmar län	235482	236914	+ 1432
Christianstads län	225426	227008	+ 1582
Jönköpings län	181788	184210	+ 2422
Kopparbergs län	178881	181258	+ 2377
Örebro län	171869	174893	+ 3024
Kronobergs län	160365	162233	+ 1868
Gefleborgs län	153784	157196	+ 3412
Stockholms stad	143735	147249	+ 3514
Westernorrlands län	140168	143614	+ 3446
Södermanland	137845	138696	+ 851
Stockholms län	132485	133552	+ 1067
Halland	128871	130008	+ 1137
Blekinge	127877	129521	+ 1644
Westmanlands län	117490	119485	+ 1995
Upsala län	101980	102629	+ 649

	1872	1873	tillväxt
Westerbotten	94628	96084	+ 1456
Norrbotten	78659	80350	+ 1691
Jämtlands län	72506	73593	+ 1087
Gotland	54239	54284	+ 45
	4250412	4297972	+47560

p. 215 o. f.	1872	1873	tillväxt
a) *Landtbygdens* folkm.	3682121	3714399	+32278
Städernas folkmängd	568291	583573	+15282
	4250412	4297972	+47560

p. 218.

b) Stadsbefolkningens *fördelning på de särskildta länen:*

	1872	1873	tillväxt
Stockholms stad	143735	147249	+ 3514
Göteborgs län	69314	71663	+ 2349
Malmöhus län	64611	66382	+ 1771
Östergötland	39115	39685	+ 570
Gefleborgs län	24266	25576	+ 1310
Blekinge	23518	23888	+ 370
Kalmar län.	21207	21712	+ 505
Jönköpings län	15392	15943	+ 551
Westmanlands län	15508	15535	+ 27
Skaraborgs län	14732	14907	+ 175
Södermanland	14002	14566	+ 564
Örebro län	13875	14155	+ 280
Upsala län	13950	14104	+ 154
Elfsborgs län	13279	13597	+ 318
Wermland	12104	12566	+ 462
Halland.	12021	12425	+ 404
Christianstads län	11821	11952	+ 131
Westernorrlands län. . . .	10880	11855	+ 975
Kopparbergs län.	7921	7990	+ 69
Stockholms län	6873	7186	+ 313
Gotland.	6215	6180	− 35
Norrbotten	4881	5242	+ 361
Kronobergs län	4001	4125	+ 124
Westerbotten.	3217	3206	− 11
Jämtlands län	1853	1884	+ 31
	568291	583573	+15282

p. 236.

c) Städernas folkmängd fördelad på *kuststäder* och *innanstäder*.

Kuststäder:

	1872	1873	tillväxt
1) vid *Botniska* viken			
Gefle	15613	16265	+ 652
Sundsvall	6846	7270	+ 424
Söderhamn	5253	5808	+ 555
Hernösand	4034	4585	+ 551
Hudiksvall	3400	3503	+ 103
Umeå	2597	2585	− 12
Luleå	2092	2423	+ 331
Piteå	1869	1895	+ 26
Haparanda	920	924	+ 4
Skellefteå	620	621	+ 1
	43244	45879	+ 2635
2) vid *Ålands* haf:			
Norrtelge	1535	1582	+ 47
Waxholm	1097	1084	− 13
Öregrund	755	773	+ 18
Östhammar	632	639	+ 7
	4019	4078	+ 59
3) Hufvudstaden *Stockholm*	143735	147249	+ 3514
4) vid *Östersjön söder om Stockholm:*			
Norrköping	25685	25982	+ 297
Carlskrona	16392	16586	+ 194
Kalmar	9411	9540	+ 129
Christianstad	8458	8517	+ 59
Ystad	6316	6456	+ 140
Carlshamn	5620	5765	+ 145
Westervik	5351	5469	+ 118
Nyköping	4008	4249	+ 241
Oscarshamn	3799	4008	+ 209
Södertelge	2342	2588	+ 246
Trelleborg	2026	2057	+ 31
Söderköping	1616	1672	+ 56
Simrishamn	1564	1621	+ 57
Sölvesborg	1506	1537	+ 31

	1872	1873	tillväxt
Skanör	814	797	− 17
Trosa	450	461	+ 11
Falsterbo	285	298	+ 13
	95643	97603	+ 1960

5) Städer på *öar i Östersjön:*

Wisby	6215	6180	− 35
Borgholm	795	814	+ 19
	7010	6994	− 16

6) Städer vid *Öresund:*

Malmö	27485	28325	+ 840
Helsingborg	8332	8632	+ 300
Landskrona	8128	8409	+ 281
	43945	45366	+ 1421

7) Städer vid *Kattegat* och *Skagerack:*

Göteborg	59329	61599	+ 2270
Halmstad	6290	6553	+ 263
Uddevalla	5697	5814	+ 117
Warberg	2422	2471	+ 49
Strömstad	2055	2047	− 8
Engelholm	1799	1814	+ 15
Falkenberg	1365	1395	+ 30
Marstrand	1350	1348	− 2
Kungelf	883	855	− 28
Kungsbacka	575	568	− 7
	81765	84464	+ 2699

De särskildta gruppernas totalsummor bland kuststäderna:

	1872	1873	tillväxt
Stockholm	143735	147249	+ 3514
Städerna vid Östersjön söder om Stockholm	95643	97603	+ 1960
Städer vid Kattegat och Skagerack	81765	84464	+ 2699
Städer vid Botniska viken. .	43244	45879	+ 2635
Städer i Öresund	43945	45366	+ 1421
Städer på öar i Östersjön. .	7010	6994	− 16
Städer vid Ålands haf . . .	4019	4078	+ 59
	419361	431633	+ 12272

Städer *inne i landet:*

		1872	1873	tillväxt
1) vid *Wenern:*	Carlstad	5992	6197	+ 205
	Wenersborg . .	4986	5062	+ 76
	Lidköping . . .	4094	4067	– 27
	Christinehamn .	3773	3920	+ 147
	Mariestad . . .	2363	2408	+ 45
	Åmål	1762	1812	+ 50
		22970	23466	+ 496
2) vid *Wettern:*	Jönköping . . .	11751	12138	+ 387
	Wadstena . . .	2523	2503	– 20
	Askersund . . .	1531	1533	+ 2
	Grenna	1269	1313	+ 44
	Hjo	1295	1301	+ 6
		18369	18788	+ 419
3) vid *Mälaren:*	Upsala	11961	12086	+ 125
	Eskilstuna . . .	6407	6654	+ 247
	Westerås . . .	5441	5431	– 10
	Arboga	3498	3465	– 33
	Köping	2504	2507	+ 3
	Enköping . . .	1989	2018	+ 29
	Strengnäs . . .	1507	1532	+ 25
	Thorshälla . . .	881	929	+ 48
	Mariefred . . .	749	741	– 8
	Sigtuna	512	520	+ 8
		35449	35883	+ 434
4) i det öfriga landet:				
	Lund	11225	11408	+ 183
	Örebro	9458	9652	+ 194
	Linköping . . .	7798	7946	+ 148
	Falun	6282	6302	+ 20
	Sala	4065	4132	+ 67
	Wexiö	4001	4125	+ 124
	Borås	3503	3607	+ 104
	Skara	2639	2646	+ 7
	Sköfde	2440	2542	+ 102
	Eksjö	2372	2492	+ 120
	Filipstad. . . .	2339	2449	+ 110
	Alingsås	2013	2099	+ 86

	1872	1873	tillväxt
Falköping	1901	1943	+ 42
Östersund	1853	1884	+ 31
Wimmerby	1851	1881	+ 30
Skeninge	1493	1582	+ 89
Nora	1519	1537	+ 18
Laholm	1369	1438	+ 69
Linde	1367	1433	+ 66
Hedemora	1130	1182	+ 52
Ulricehamn	1015	1017	+ 2
Säter	509	506	– 3
	72142	73803	+ 1661

De särskildta gruppernas totalsummor:

	1872	1873	tillväxt
Inne i landet oberäknadt sjöstäderna	72142	73803	+ 1661
vid Mälaren	35449	35883	+ 434
vid Wenern	22970	23466	+ 496
vid Wettern	18369	18788	+ 419
	148930	151940	+ 3010
Samtliga kuststäder	419361	431633	+ 12272
Samtliga städer inne i landet	148930	151940	+ 3010
	568291	583573	+ 15282

p. 243. d) Samtliga städer efter folkmängd:

	1872	1873	tillväxt
Stad med öfver 100000 invånare: Stockholm	143735	147249	+ 3514
Stad med öfver 50000 invånare: Göteborg	59329	61599	+ 2270
Städer med öfver 10000 inv.: Malmö	27485	28325	+ 840
Norrköping	25685	25982	+ 297
Carlskrona	16392	16586	+ 194
Gefle	15613	16265	+ 652
Jönköping	11751	12138	+ 387
Upsala	11961	12086	+ 125
Lund	11225	11408	+ 183
Städer med 5—10000 inv.:			
Örebro	9458	9652	+ 194
Kalmar	9411	9540	+ 129
Helsingborg	8332	8632	+ 300

	1872	1873	tillväxt
Christianstad . . .	8458	8517	+ 59
Landskrona	8128	8409	+ 281
Linköping	7798	7946	+ 148
Sundsvall	6846	7270	+ 424
Eskilstuna	6407	6654	+ 247
Halmstad	6290	6553	+ 263
Ystad	6316	6456	+ 140
Falun	6282	6302	+ 20
Carlstad	5992	6197	+ 205
Wisby	6215	6180	– 35
Uddevalla	5697	5814	+ 117
Söderhamn	5253	5808	+ 555
Carlshamn	5620	5765	+ 145
Westervik	5351	5469	+ 118
Westerås	5441	5431	– 10
Wenersborg . . .	4986	5062	+ 76
Städer med 2—5000 invånare:			
Hernösand	4034	4585	+ 551
Nyköping	4008	4249	+ 241
Sala	4065	4132	+ 67
Wexiö	4001	4125	+ 124
Lidköping	4094	4067	– 27
Oscarshamn . . .	3799	4008	+ 209
Christinehamn . .	3773	3920	+ 147
Borås	3503	3607	+ 104
Hudiksvall	3400	3503	+ 103
Arboga	3498	3465	– 33
Skara	2639	2646	+ 7
Södertelge	2342	2588	+ 246
Umeå	2597	2585	– 12
Sköfde	2440	2542	+ 102
Köping	2504	2507	+ 3
Wadstena	2523	2503	– 20
Eksjö	2372	2492	+ 120
Warberg	2422	2471	+ 49
Filipstad	2339	2449	+ 110
Luleå	2092	2423	+ 331
Mariestad	2363	2408	+ 45
Alingsås	2013	2099	+ 86
Trelleborg	2026	2057	+ 31

	1872	1873	tillväxt	
Strömstad	2055	2047	–	8
Enköping	1989	2018	+	29
Städer med mindre än 2000 invånare:				
Falköping	1901	1943	+	42
Piteå	1869	1895	+	26
Östersund	1853	1884	+	31
Wimmerby . . .	1851	1881	+	30
Engelholm	1799	1814	+	15
Åmål	1762	1812	+	50
Söderköping . . .	1616	1672	+	56
Simrishamn . . .	1564	1621	+	57
Norrtelge	1535	1582	+	47
Skeninge	1493	1582	+	89
Nora	1519	1537	+	18
Sölvesborg	1506	1537	+	31
Askersund	1531	1533	+	2
Strengnäs	1507	1532	+	25
Laholm	1369	1438	+	69
Linde	1367	1433	+	66
Falkenberg . . .	1365	1395	+	30
Marstrand	1350	1348	–	2
Grenna	1269	1313	+	44
Hjo	1295	1301	+	6
Hedemora	1130	1182	+	52
Waxholm	1097	1084	–	13
Ulricehamn . . .	1015	1017	+	2
Thorshälla	881	929	+	48
Haparanda	920	924	+	4
Kungelf	883	855	--	28
Borgholm	795	814	+	19
Skanör	814	797	–	17
Öregrund	755	773	+	18
Mariefred	749	741	–	8
Östhammar . . .	632	639	+	7
Skellefteå	620	621	+	1
Kungsbacka . . .	575	568	–	7
Sigtuna	512	520	+	8
Säter	509	506	–	3
Trosa	450	461	+	11
Falsterbo	285	298	+	13
	568291	583573	+	15282

Köpingarnes folkmängd:

	1872	1873	tillväxt
Motala	1675	1721	+ 46
Ronneby	1507	1570	+ 63
Arvika	1136	1183	+ 47
Mönsterås . . .	1092	1115	+ 23
Lysekil	1036	1066	+ 30
Båstad	920	917	− 3
Wernamo	574	578	+ 4
Örnsköldsvik . .	543	578	+ 35
Malmköping . .	445	437	− 8
Waldemarsvik .	401	417	+ 16
Figeholm	380	378	− 2
Nybro	332	323	− 9
Gamleby	258	262	+ 4
Mörbylånga . . .	221	230	+ 9
Ljungby	169	191	+ 22
Pataholm	160	162	+ 2
Christianopel . .	153	154	+ 1
Påskallavik . . .	128	129	+ 1
Bergqvara . . .	113	111	− 2
	11243	11522	+279

p. 267. *Folkökning 1872—73:*

	1872	1873	tillväxt
Lefvande födde	126983	131643	+ 4660
Döde	68802	73525	+ 4723
Utflyttade	15915	13580	− 2335
Nativitetsöfverskott	58181	58118	− 63
Nativitetsöfverskottets förhållande till utvandringen	+42266	+44538	
Verklig folkökning	46235	47560	+ 1325

p. 272 o. f.	1872	1873	
Utländingar, som erhållit medborgarrätt	85	115	+ 30
dito tillstånd att i landet vistas . . .	123	66	− 57
dito att besitta fast egendom	85	102[1])	+ 17
	293	283	− 10

1) Antalet personer är blott 95, ty då egendomen är belägen i två län, räknas egaren på bägge ställena, hvilket har inträffat i sju fall.

Under hela tiden	1851—1873:	svensk medborgarrätt . . .	1440
„	1869—1873:	tillstånd att i landet vistas	301
„	„	tillst. att besitta fast egend.	362
			2103

p. 278. De inflyttades *yrken* och *näringsfång:*

a) Deras, som erhållit *medborgarrätt:*

	1873	1851—73
handelsklassen	39	283
landtmannaklassen	25	315
ej upgifvet yrke	16	62
handtverksklassen	14	425
fabriksidkare och fabriksarbetare . .	6	131
byggmästare, ingeniörer m. fl. . . .	5	43
arbetskarlar	4	32
artister	3	44
sjöfarande (båtskeppare)	1	19
qvinna (skollärarinna)	1	6
religionslärare (rabbin)	1	5
	115	1365
Tillkommer antalet i sådana yrken, som ej förekommit år 1873		75
		1440

b) Deras, som erhållit tillstånd *att i landet vistas:*

	1873	1869—73
ej upgifvet yrke	39	179
handelsklassen	15	74
handtverksklassen	4	13
ingeniörer	3	6
fotografer och en gravör	3	5
landtmannaklassen	2	7
	66	284
Tillkommer antalet i yrken, som ej förekommit år 1873		17
		301

p. 279. Inflyttade främlingars *nationalitet:*

	1873	1851—73
Danmark	112	633
Tyskland	71	855
Ryssland, Finland, Polen	61	372
Stor-Britannien	28	104

	1873	1851—73
Norge	6	69
Nederländerna	2	8
Österrike	2	8
Frankrike	1	18
	283	2067

Tillkommer antalet i sådana nationaliteter, som ej förekommit i inflyttningen 1873 36

2103

p. 281. Deras nationalitet, som förvärfvat tillstånd att besitta *fast egendom*:

	1873	1869—73
Danskar	61	243
Engelsmän	22	55
Tyskar	16	49
Ryssar eller Finnar . . .	3	9
	102	356

Tillkomma de nationaliteter, som ej förekomma uti inflyttningen år 1873 6

362 [1])

p. 282. Utländske fastighetsegare, fördelade på *särskildta landskap:*

	1873	1869—73		1873	1869—73
Malmöhus län . . .	20	64	Halland	2	20
Kronobergs län . . .	18	100	Gotland	2	8
Jönköpings län . . .	15	24	Göteborgs län . . .	2	8
Christianstads län .	11	45	Kalmar län	2	6
Norrbotten	4	8	Elfsborgs län . . .	2	4
Wermland	4	6	Stockholms stad . .	1	8
Gefleborgs län . . .	3	15	Skaraborgs län . . .	1	8
Westmanland	3	6	Westernorrland . .	1	7
Örebro län	3	4	Blekinge	1	3
Kopparbergs län . .	3	4	Jämtland	1	2
Upsala län	3	3		102	353

Tillkommer antalet i de län, som ej förekomma i räkningen för år 1873; detta antal = 9, så blifver hela antalet = 362.

p. 358. *Utvandringarnes* antal:
år 1872 = 15915 år 1873 = 13580 − 2335
under hela tiden 1851—73 = 186292.

1) Antalet af personer blifver 355, ty bland dem, som år 1873 erhöllo rättighet att besitta fast egendom, funnos sju, som voro räknade två gånger. — Jfr. föregående not.

p. 362. Utvandringens fördelning på olika *landsdelar:*

	1873	1851-73		1873	1851-73
Jönköpings län . .	727	17879	Kopparbergs län . .	394	5978
Malmöhus län . .	1310	15449	Örebro län	320	5573
Christianstads län	1123	14981	Blekinge	412	4974
Wermland	1097	14962	Norrbotten	118	2079
Östergötland . . .	1184	14649	Jämtlands län . . .	114	1841
Elfsborgs län . . .	1182	14196	Westernorrlands län	74	1699
Kalmar län	838	12987	Westmanlands län .	144	1512
Kronobergs län . .	716	11998	Gotland	316	1474
Göteborgs län . . .	1189	9365	Södermanland	132	1231
Skaraborgs län . .	601	8435	Westerbotten	69	965
Stockholms stad .	563	7763	Stockholms län . . .	71	681
Gefleborgs län . .	146	7661	Upsala län	40	518
Halland	700	7442		13580	186292

p. 369. Utvandringens fördelning efter *ålder:*

	1873	1851—73
män och qvinnor öfver sjutton år	10366	137124
barn under sjutton år	3210	48944
okänd ålder	4	224
	13580	186292

Utvandringens fördelning efter tioåriga åldersklasser:

	1873	1861—1873
21—30 år	5442	64241
10—20 år	2827	30424
under 10 år	1865	28041
31—40 år	2030	27666
41—50 år	846	12074
51—60 år	392	4910
61—70 år	141	1473
öfver 70 år	33	339
	13576	169168
okänd ålder	4	224
	13580	169392
Tillkommer utvandringen åren 1856—60 . .		4156
,, ,, 1851—55 . .		12744
		186292

p. 370. Utvandringens fördelning mellan *gifta* och *ogifta:*

	1873	1851—1873
Gifta par	1010 = 2020	18230 = 36460 personer
ogifta personer, fullvuxne och barn	11560	149832
	13580	186292

p. 372. Utvandringens fördelning mellan *könen:*

mankön öfver femton år:	1873 = 5802	1861—73	= 76889
qvinkön „ „	„ = 5059	„	= 54153

p. 373. Utvandringens fördelning efter *yrken* och *näringsfång:*

	1873	1851—73
Tjenstehjon	4808	59782
Idkare af jordbruk	2956	56177
Bruks-, fabriks- och handtverksarbetare	1463	22829
Arbetare	1893	15926
Icke upgifvet yrke	990	13489
Inhyses- och backstuguhjon	617	9018
Bergverksidkare, grufarbetare m. fl. . .	413	3989
Sjömän	280	1855
Handelsklassen	120	1853
Artistèr, byggmästare, ingeniörer . . .	40	646
	13580	185564
Tillkommer antalet bland yrkesklasser, som icke förekomma år 1873		728
		186292

p. 375. Utvandringarnes *utrikes bestämmelseort:*

	1873	1851—1873
Amerika	9486	137905
Danmark	1329	16562
Norge	1501	15091
Tyskland och Nederländerna	707	7425
Ej upgifven ort	72	4538
Ryssland och Finland	295	3382
Stor-Britannien	86	721
Australien	74	396
Frankrike, Schweiz, Portugal, Spanien och Italien	19	218
Afrika	5	35
S:t Barthelemy	3	4
Westindien	1	1
Grekland	1	1
Japan	1	1
	13580	186280
Tillkomma de länder, till hvilka någon utflyttning icke förekom 1873		12
		186292

	1872	1873	
p. 415. Lefvande *födde*	126983	131643	+ 4660
p. 421. Lefv. födde *oäkta* barn	13994	14484	+ 490

Lefvande födde oäkta barn i procent af lefvande födde:

i riket	1872 = 11 : 02	1873 = 11 : 00
på landet	„ = 9 : 11	„ = 9 : 09
i städerna med Stockholm	„ = 22 : 88	„ = 22 : 72

p. 425. *Dödfödde äkta* och *oäkta* barn bland 100 födde:

1872: äkta = 3 : 03 oäkta = 4 : 19

1873: „ = 3 : 03 „ = 4 : 16

p. 429. Antalet *döde:* 1872 = 68802 1873 = 73525 + 4723

	1872	1873
p. 431. Antalet döde på 100 invånare	1 : 63	1 : 72
p. 433. Antalet lefvande födde på 100 döde . .	185	179

p. 435. Döde efter åldersklasser 1873:

i 1:sta året	= 16952	51—60	= 6510
åren 2—3	= 5930	61—70	= 7713
4—10	= 5204	71—80	= 9051
11—15	= 1642	81—90	= 4348
16—30	= 5891	91—100	= 360
31—40	= 4523	okänd åld.	= 109
41—50	= 5292		73525

Fördelning på större åldersklasser:

under 15 år	= 29728	61—70	= 7713
16—30	= 5891	öfver 70	= 13759
31—60	= 16325	okänd åld.	= 109
			73525

p. 448. *De lefvandes åldersklasser* år 1873:

under 15 år	= 1459375	61—70	= 224077
16—30	= 1045756	71—80	= 112411
31—40	= 545874	81—90	= 25203
41—50	= 489634	öfver 90	= 1078
51—60	= 389435	okänd åld.	= 634
			4293477
Afgå i okänd ålder döde och utflyttade . . .			= 113
			4293364
Skilnad mellan denna beräkning och den summariskt upgifna folkmängden			= 4297972
			4608

Fördelning i större åldersklasser:

under 15 år	= 1459375	61—70	= 224077
16—30	= 1045756	öfver 70 år	= 138692
31—60	= 1424943	okänd åld.	= 634
			4293477

Afgå i okänd ålder döde och utflyttade . . . . = 113

4293364

Skilnad mellan denna beräkning och den summariskt upgifna folkmängden . . . . , . . = 4608

4297972

	1872	1873	
Hela antalet nedanför 30 års ålder	2476765	2505131	+ 28366

Hela antalet under 20 år . . .	1873	= 1867040
21—70 år	„	= 2287111
öfver 70 år	„	= 138692
okänd ålder	„	= 634
		4293477
i okänd ålder döde och utflyttade . .		= 113
		4293364
skilnad mellan båda beräkningarne .		= 4608
		4297972

p. 453. De särskildta *könens* antal:

mankön år 1872	= 2057494	år 1873	= 2082018
qvinkön „	= 2192918	„	= 2215954
	4250412		4297972

	1872	1873	
Öfverskjutande antal på qvink:s sida	135424	133936	— 1488
Mot *1000 män* funnos *qvinnor* . . .	1066	1064	

p. 454. Antal lefvande *födde* af *mankön* mot 1000 af *qvinkön:*

1872 = 1061 år 1873 = 1050

	mankön		qvinkön
p. 461. *Döde* år 1872	= 35155	år 1872	= 33647
1873	= 37288	„	= 36237

p. 463. Mot 100 döde af mankön svara döde af qvinkön:

år 1872 = 95 : 76 år 1873 = 97 : 18

p. 464. Döde af hvartdera *könet i särskildta åldersklasser* 1873:

	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
i 1:a året	9265	7687	11—15	840	802
2—3	2969	2961	16—30	3235	2656
4—10	2727	2477	31—40	2297	2226

	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
41—50	2880	2412	81—90	1695	2653
51—60	3391	3119	91—100	104	256
61—70	3750	3963	okänd åld.	91	18
71—80	4044	5007		37288	36237

	mankön	qvinkön		mankön	qvinkön
under 15 år	15801	13927	61—70	3750	3963
16—30	3235	2656	öfver 70	5843	7916
31—60	8568	7757	okänd åld.	91	18
				37288	36237

p. 472, Antal lefvande af *hvardera könet* inom *särskildta åldersklasser* år 1873:

	mankön	qvinkön	skilnad mellan könen mankön	skilnad mellan könen qvinkön
i 1:sta lefnadsåret	60461	58422	+ 2039	
lefnadsåren 2—3	109375	106111	+ 3264	
4—10	332908	327845	+ 5063	
11—15	233458	230795	+ 2663	
16—30	514244	531512		+ 17268
31—40	258684	287190		+ 28506
41—50	233075	256559		+ 23484
51—60	182247	207188		+ 24941
61—70	99588	124489		+ 24901
71—80	46634	65777		+ 19143
81—90	8980	16223		+ 2243
öfver 90 år	296	782		+ 486
okänd ålder	296	338		+ 42
	2080246	2213231		
i okänd åld. döde och utflyttade . .	92	21		
	2080154	2213210		
skilnaden mellan denna beräkning och den summariskt upgifna folkmängden. . . .	2082018	2215954		
	1864	2744		

Mankönets öfvervigt i åldersklasserna under 15 år = 13029

Qvinkönets öfvervigt i åldersklasserna öfver 15 år samt i okänd ålder . . . . = 141014

Qvinkönets öfvervigt i det hela . . . . = 127985

„ „ i den summariskt upgifna folkmängden . . . . = 133936